IULIUS CAESAR

REX WARNER

IULIUS CAESAR
REX WARNER

În româneşte de GEORGETA PĂDURELEANU

JULIUS CAESAR
First published as THE YOUNG CAESAR (1958) and
IMPERIAL CAESAR (1960) Copyright by Rex Warner 1958, 1960, 1967 Collins, London
Supracoperta şi coperta:
GH. MOTORA

EDITURA ENCICLOPEDICĂ ROMÂNA Bucureşti. 1972

Cuprinsul

TÂNĂRUL

CAESAR

În seara zilei de 14 martie din anul 44 î.e.n., Caesar lua parte la o masă intimă în casa lui Lepidus, la Roma. La sfârşitul cinei, retrăgându-se deoparte, începu să-şi aştearnă gândurile în scris. Avea acum cincizeci şi opt de ani şi, de câtăva vreme, chelise. Calviţia îi era însă ascunsă sub o cunună de lauri pe care, printr-un decret al senatului, avea dreptul s-o poarte în orice împrejurare. Fusese făcut de curând dictator pe viaţă şi, cu vreo lună înainte de data acestei invitaţii la cină, refuzase – cu regret, spuneau unii – coroana oferită de Antonius. Se credea că oferta avea să fie repetată, dar sub o altă formă, a doua zi, când erau Idele lui Marte. Bătrânul unchi al lui Caesar, Lucius Cotta, urma să propună formal în senat ca dictatorul să primească titlul de „rege”. Avea să-şi justifice propunerea printr-o afirmaţie din Cărţile Oracolelor, în sensul că numai un rege era sortit să cucerească marele regat răsăritean al Parţiei. Cum însuşi Caesar, de îndată după întrunirea senatului din ziua Idelor lui Marte, urma să pornească împotriva Parţiei într-o campanie militară decisivă propunerea lui Cotta putea fi înfăţişată ca

izvorând dintr-un sentiment patriotic.

Nu ştim ce gânduri anume îi reţineau atenţia lui Caesar în timp ce scria astfel, plecând urechea din când în când la conversaţia celorlalţi oaspeţi. Poate se ocupa de ordinele către comandanţii de legiune sau de instrucţiunile pentru conducerea trupelor; poate redacta regulamente menite să pună frâu luxului şi risipei femeilor şi oamenilor de afaceri din Roma; poate îşi consemna una dintre campaniile sale, ori compunea vreun poem sau un tratat de literatură; poate-i scria o scrisoare de dragoste Cleopatrei, regina Egiptului, care se afla atunci la Roma, sau alteia din multele femei pe care le cunoscuse. Poduri, apeducte, şosele, finanţe, religie, privilegii municipale, controlul comerţului, modificări ale calendarului, o antologie de cuvinte de duh pe care o compila pe vremea aceea, problema evreilor, detalii de uniformă, statui, dificultăţile prietenilor săi – mintea sa ar fi putut să cuprindă toate aceste subiecte şi multe altele sau să se concentreze asupra unuia singur dintre ele, atât de numeroase erau preocupările, predilecţiile şi răspunderile sale, atât de active şi energice îi erau încă trupul şi spiritul.

E adevărat că în ultimii ani suferise din ce în ce mai acut de o anumită formă de epilepsie, şi erau unii care susţineau că din pricina temerii de asemenea atacuri (dat fiind că-i displăcea tot ce ieşea din cadrul bunei cuviinţe) sau din pricina tulburărilor mentale având ca simptom tocmai aceste atacuri, comportarea şi manierele sale se schimbaseră întrucâtva. Nu te mai puteai bizui în totul, după cât se spunea, pe binecunoscuta lui afabilitate şi curtoazie. O dată se întâmplase, de pildă, să aducă un afront membrilor senatului primindu-i fără să se ridice. Era oare o dovadă de tiranie sau un semn de uzură fizică? Iar unii experţi declarau că în ultima bătălie importantă din războiul civil dăduse dovadă de o surprinzătoare nesocotinţă şi nerăbdare, pe care ar fi putut foarte uşor să

le plătească şi cu viaţa şi cu onoarea. Prietenii săi însă erau îndreptăţiţi să răspundă că fusese totdeauna imprudent şi că nu era nicidecum prima bătălie pe care o câştigase în ultima clipă şi ca urmare a faptului că îşi expusese propria persoană la cele mai mari riscuri. Cât despre manierele sale, afirmau că erau la fel de amicale şi afabile ca totdeauna. Avea un talent într-adevăr unic de a-şi crea legături de prietenie. Niciunul dintre marii oameni ai istoriei, se pretindea, n-a avut atâţia prieteni, în atât de multe şi diferite cercuri sociale; iar dacă Caesar îşi făcuse adesea amiciţii mai ales ca să-şi promoveze propriile interese, ca în cazul lui Pompei sau al lui Crassus, cu mult mai numeroase erau cazurile în care îşi oferea prietenia cu spontaneitate, fiindu-i primită în acelaşi mod, ca un lucru sincer, pornit din inimă, dezinteresat. Cât priveşte senatul, nu era un lucru nou pentru Caesar să reacţioneze cu oarecare violenţă la emfază şi obstrucţionism. Fusese, poate, o greşeală că-i primise pe senatori fără să-şi dea osteneala să se ridice de pe scaun, dar era genul de aparentă eroare pe care Caesar o comitea adesea, pentru ca, până la urmă, să se dovedească a fi fost un gest avantajos pentru partidul său şi pentru el însuşi. După toate probabilităţile incidentul avea să fie amintit în viitor ca o simplă pildă a lipsei de convenţionalism a lui Caesar, a supremei sale încrederi în sine, izvorând dintr-o nedezminţită cutezanţă. Nu pentru că în acea etapă a vieţii sale ar mai fi existat vreo forţă superioară de care să se teamă. Totuşi, ştia probabil că, deşi întregul stat roman, cu toată fala, îi era la picioare sau se afla în mâinile lui, mai erau destui indivizi care, din ambiţie, invidie, resentiment sau chiar din patriotism, îl urau, ba poate că ura cea mai înverşunată i-o purtau câţiva dintre cei cărora le arătase mărinimie. Cunoştea firea omului şi îşi petrecuse întreaga viaţă în politica revoluţionară. Singura primejdie care îl pândea era asasinatul, dar împotriva acestei primejdii –

trăsătură caracteristică – nu luanici un fel de precauţii.

Ar fi fost, totuşi, contrar firii sale să nu mediteze puţin asupra acestei eventualităţi. La cina de la Lepidus, în ajunul Idelor lui Marte, a ridicat în mod sigur privirea câteva clipe de pe rândurile scrise, ascultând cu atenţie la comesenii săi care discutau, în termeni generali, ce fel de moarte era mai de dorit. Ceilalţi nu-şi dădeau seama că el asculta şi au fost surprinşi când s-a amestecat brusc în conversaţie cu vorbele „o moarte neaşteptată”. Apoi s-a întors din nou spre lucrarea care îl preocupa.

Unul dintre comeseni trebuie să se fi simţit tulburat de cuvintele lui. Acesta era Decimus Brutus care, fără să ştie, fusese numit al doilea moştenitor în testamentul lui Caesar. Era un om cu remarcabile aptitudini militare, îl slujise pe Caesar cu credinţă în numeroase campanii şi datora totul prieteniei imperatorului. Cu toate astea făcea parte dintre conspiratorii care, în frunte cu alt Brutus, fiul amantei de altă dată a lui Caesar, Servilia, im tânăr deosebit de drag dictatorului, plănuiseră asasinarea pentru a doua zi. Decimus Brutus se va fi întrebat cu uimire, cum ne întrebăm şi noi astăzi, ce sentiment, ce cunoaştere, ce intuiţie sau presimţire se ascundea îndărătul acelor cuvinte rostite cu calm, preţuind moartea neaşteptată, o moarte care în clipa aceea îi era deja pregătită.

E sigur că Caesar nu avea cunoştinţă despre natura precisă şi despre gradul de întindere al conspiraţiei. Dar legendele care ne-au rămas cu privire la noaptea zbuciumată pe care a petrecut-o după invitaţia la cină, prezicerile, visurile şi şovăielile stau mărturie că i se cuibărise în minte o groaznică temere. Va fi bănuit oare că, pentru prima şi ultima dată, soarta, violenţa şi propriul său caracter se asociaseră împotriva lui? Va fi avut presentimentul că orele îi erau numărate? Şi dacă aşa a fost, nu putem oare presupune că a văzut, cum se spune că văd unii înaintea morţii, întreaga desfăşurare a vieţii sale

perindându-i-se pe dinaintea ochilor cu repeziciune, ca într-o sclipire de fulger? Ce va fi văzut şi cum va fi judecat nu ştim, dar ne putem lua îngăduinţa să ne închipuim, măcar parţial. Imaginaţia noastră trebuie să fie selectivă, de vreme ce chiar acele evenimente pe care ipotetic le admitem că i-au trecut prin faţa ochilor, fie în clipele petrecute în casa lui Lepidus, fie în momentele de insomnie din noaptea ce a urmat, sunt prea numeroase spre a putea fi consemnate; şi se cuvine, în acelaşi timp, să ne îngrădim imaginaţia cu un respect al adevărului, cu toate că, într-o asemenea împrejurare, obiectivitatea nu e cu putinţă de atins. Caesar şi-a dat adesea osteneala să se explice pe el însuşi, dar nu era deprins să-şi dezvăluie cusururile. Măreţia lui nu poate fi pusă la îndoială. Dacă o asemenea măreţie e un lucru vrednic de admirat sau, dimpotrivă, funest, e cu totul altceva.

Caesar era conştient de faptul că întruchipează o figură reprezentativă, deşi se pare că această convingere s-a cristalizat treptat. Înaintea clipei supreme, ni-l putem închipui gândindu-se la propria lui viaţă, care se apropiase de sfârşit, aşa după cum urmează:

Cartea

I-a

FAMILIA MEA

Familia mea descinde din străvechii regi ai Romei şi, dacă e adevărată legenda că Venus e străbuna noastră, din zeii nemuritori. Fie că zeii există, fie că nu, acea forţă din natură şi din personalitate pe care o numim „Venus” s-a dovedit cât se poate de binefăcătoare pentru mine, cu excepţia – lucru destul de ciudat – aspectului ei procreativ. Acum, când fiica mea Iulia a murit, nu mai am niciun vlăstar din trupul meu, căci deşi Cleopatra pretinde că sunt tatăl copilului ei Caesarion, nu poate fi crezută pe cuvânt. Dar vechea noastră familie, ridicată din nou la o situaţie înaltă prin mine, după mulţi ani de obscuritate, nu

s-a stins. Fiica surorii mele a născut (în anul conspiraţiei lui Catilina) un fiu, Octavianus, şi pe el l-am făcut moştenitorul meu. E un băiat cu posibilităţi intelectuale remarcabile, ambiţios, sensibil şi neînduplecat. Din nefericire are o Sănătate şubredă, dar la vârsta lui şi eu eram la fel. Dacă trăieşte, va moşteni puterea, o va stăpâni şi o va menţine.

Cu excepţia, vrednică de luat în seamă, a propriei mele persoane, n-au mai apărut de mulţi ani în familia mea bărbaţi care să se distingă în carieră. Tatăl meu n-a ajuns niciodată la consulat. Dar mama mea, Aurelia, era cunoscută pretutindeni, cu excepţia cercurilor violente sau desfrânate, datorită integrităţii, farmecului şi deosebitelor ei calităţi intelectuale. Avea ambiţii mari pentru mine şi mi-a stat alături în toate momentele grele ale carierei mele, credincioasă chiar atunci când m-a dezaprobat. Şi, într-adevăr, nu totul poate fi aprobat în cariera mea de către acei care, chiar dacă au principii largi, judecă cu asprime. Totuşi, îmi place să cred că mama mea, în felul ei, înţelegea că principiile, oricât de sincer admise, trebuie să se adapteze în oarecare măsură evenimentelor, ca să aibă eficacitate. Tragedia vremurilor noastre şi, într-un sens, propria mea tragedie constă în următorul lucru: că leacurile n-au putut ţine pasul cu boala, că întâmplarea, povara tradiţiei, interesul şi stupiditatea au continuat să-mi împiedice libertatea şi repeziciunea acţiunii, astfel că s-a îndeplinit mai mult necesarul decât binele. Pe de altă parte, e vrednic de observat că nu mulţi sunt în stare să realizeze chiar ceea ce e necesar, cu atât mai puţin să influenţeze, în oarecare măsură, însăşi forţele necesităţii. Voi binemerita respectul posterităţii pentru faptul că am recunoscut câteva necesităţi şi că am acţionat cu iuţeala şi siguranţa cerută spre a face astfel ca, din două sau mai multe posibilităţi, una anume să devină eveniment. E foarte probabil însă că natura omenească fiind aşa cum

este, voi fi atât admirat cât şi detestat pentru false motive. Spiritul doctrinar şi învechit al lui Cato n-a murit odată cu el, la Utica. Nu arareori va fi de ajuns să fiu numit „rege” ori „dictator”, sau să se umfle dincolo de orice înţeles un cuvânt ca „libertate”, pentru ca eu să apar ca un fenomen funest, ca un om care, din ambiţie personală, i-a lipsit pe alţii de drepturile şi de posibilităţile lor de liberă dezvoltare. Şi vor exista şi oameni care, aşa cum mulţi fac astăzi, mă vor admira până la adorare, numai pentru că nu sunt apţi să-şi asume o răspundere. Astfel de o a men ic adoră întotdeauna pe cei puternici, chiar atunci când forţa e folosită direct împotriva propriilor lor interese sau convingeri închipuite. Linguşirea porneşte la ei din servilism natural şi, cu toate că reprezintă un factor în orice împrejurare, nu are valoare. Nu mi-ar plăcea să fiu descris nici ca un om bun, nici ca un om rău. Va fi adevărat dacă se va spune că am fost necesar, scânteietor şi, ori de câte ori a fost cu putinţă, bine intenţionat.

Îmi închipui că aşa mă vedea mama mea, deşi în copilăria mea, cum e firesc şi potrivit în orice educaţie, cuvintele „bun” şi „rău” erau întrebuinţate adesea. Nu numai mama, dar şi multe dintre rudele ei erau ceea ce se poate numi „suflete nobile”.

Era, de pildă, unchiul mamei mele, Rutilius Rufus, care se conforma filosofiei stoice şi, spre deosebire de Cato, o lua ca îndreptar cu sinceritate şi cu o totală lipsă de ostentaţie. Reprezenta într-adevăr ceea ce se cheamă „un roman de spiţă veche”; ba chiar era unul dintre puţinele exemple de acest tip pe care le-am cunoscut. Persecutarea lui de către îmbogăţiţii romani de tip nou mi-a dat una dintre primele lecţii de politică. Apoi erau fraţii mamei, din familia Cotta, din care doi au dobândit ulterior consulatul. Mi-l amintesc în special pe Caius Cotta, unul dintre cei mai buni vorbitori ai vremii lui şi un om cu vederi cât se poate de luminate. El şi majoritatea

prietenilor săi studiau cu zel atât literatura cât şi teoria politică greacă. Nu doar că îşi închipuiau, ca unii reformatori mai vechi, că structura politică a unei societăţi poate fi importată cu toptanul şi impusă alteia; dar îşi dădeau bine seama, cu mult înainte ca faptul să devină evident tuturor, că teoria şi constituţia guvernării romane, pe cât de admirabile în trecutul îndepărtat, astăzi erau inadecvate, demodate şi primejdioase. De aceea, în conversaţiile lor, la care îmi era adesea îngăduit să ascult de mic copil, dezbăteau meritele democraţiei, ale oligarhiei şi ale monarhiei, citând din Tucidide, Aristotel, Platon şi din popularizatorii de sisteme filosofice ai zilei. Ascultam cu râvnă, fascinat în parte de problemele politice şi în parte de ceea ce consideram marea distincţie intelectuală a familiei mele din ramura maternă. Unchii mei şi prietenii lor erau destul de binevoitori spre a se interesa de mine şi a mă încuraja în timpuriul şi constantul meu entuziasm faţă de literatura greacă. Odată, îmi amintesc, i-am uimit, în cursul uneia din discuţiile lor, îndrăznind să citez din Euripide un vers la care am avut deseori prilejul să meditez;

„Dacă e vorba să faci rău, să-l faci mai bine de hatârul Forţei supreme, şi în toate celelalte să fii bun”.

Unchiul meu Cotta, pe atunci un tânăr care abia îşi începea cariera la bară, m-a felicitat pentru că citisem şi că îmi aminteam textul lui Euripide, dezaprobând însă sentimentul evocat ca fiind îngust. Desigur, avea dreptate; dar era incapabil să înţeleagă ce semnificaţie are necesitatea.

Eram mândru de mama şi de rudele ei. Eram mândru, de asemenea, şi am fost profund influenţat de o altă legătură de familie de un gen total diferit. Astăzi, numai prietenii personali şi specialiştii în istorie îşi mai amintesc de fraţii Cotta, în timp ce unchiul Marius va rămâne veşnic în memoria oamenilor.

E greu de înţeles cum acest personaj colţuros şi de temut a fost acceptat să pătrundă în familia noastră prin alianţă. Provenea dintr-o familie cu totul obscură, iar părinţii lui, se pare, îşi câştigau existenţa prin truda mâinilor. Ca şi ei, Marius se găsea în dependenţa puternicului şi adesea arogantului clan al Meteliilor, dar, după cum am aflat, a pretins, de la o vârstă foarte tânără, independenţă totală pentru el personal şi şi-a manifestat-o printr-o ieşire de revoltă, insultându-l pe consulul Quintus Metellus, care îi oferise primul prilej de a-şi arăta iscusinţa militară. Marius nu avea nici bani, nici darul elocvenţei iar după ofensa adusă familiei Metellus, a rămas aproape fără niciun sprijin în cercurile celor puternici. Totuşi, exclusiv pe baza calităţilor lui superioare de ostaş şi a imensei popularităţi de care se bucura în armată, a izbutit să ajungă consul. Toate acestea s-au întâmplat înainte de a mă naşte eu şi tot înainte de naşterea mea s-a căsătorit cu sora tatălui meu, mătuşa Iulia. A fost o căsătorie stranie, de vreme ce Iulia avea un rang social cu mult superior, pe când Marius nu dădea nici cea mai mică atenţie poziţiei de clasă. Dacă ar fi dorit să facă o alianţă care să-i fie utilă pe plan politic, s-ar fi apropiat, probabil, de o altă familie, deoarece în epoca aceea familia noastră, cu toată originea ei străveche, nu era nici bogată, nici cu prea mare influenţă politică. Poate că Marius şi mătuşa mea se iubeau, deşi lucrul e greu de închipuit. Cert este că în ultimii săi ani, mătuşa mea vorbea totdeauna cu respect de soţul ei şi amintea mereu de faptele lui vitejeşti din vremea tinereţii şi a maturităţii timpurii. Ceea ce era destul de firesc, având în vedere înspăimântătoarea brutalitate care i-a caracterizat ultimele etape ale vieţii.

În anii copilăriei, Marius reprezenta pentru mine mai mult o legendă decât o persoană reală. Numele lui îmi era pomenit mereu în conversaţiile cu doicile, preceptorii şi colegii de şcoală şi a rămas cel mai însemnat nume din

Roma timp de mulţi ani, indiferent dacă omul era admirat sau dezaprobat. Cea mai zdrobitoare dintre numeroasele lui victorii a fost câştigată în anul după ce m-am născut eu. În acel an a nimicit cu desăvârşire marea oştire a germanilor care, fără intervenţia lui, ar fi pustiit cu siguranţă Italia şi Roma însăşi. Curând după aceea, cum am aflat mai târziu, a comis câteva greşeli de neiertat în politică. A căzut în cursa întinsă de duşmanii săi, săvârşind o acţiune nepopulară şi, pentru o vreme cel puţin, a fost discreditat în rândurile prietenilor. Dar niciun moment n-a încetat lumea să vorbească despre el. În personalitatea lui sălăşluia ceva cu rezonanţe de legendă, chiar de epopee. Poate că era însăşi intensitatea încrederii în propria sa persoană, căci în realitate nu semăna câtuşi de puţin cu un erou romantic şi-i lipsea, în mod neobişnuit, orice trăsătură de farmec.

Ca pe mai toţi copiii, mă încântau poveştile cu isprăvi extraordinare şi minuni. În legătură cu Marius se povesteau multe de acest fel şi multe se povestesc şi astăzi. Mi-aduc aminte că m-a impresionat cu deosebire istorisirea cu doi vulturi care apăreau şi însoţeau armata în timpul marşului înaintea fiecăreia din marile victorii. Păsările puteau fi întotdeauna recunoscute, deoarece, o dată, soldaţii le prinseseră şi le fixaseră în jurul gâtului nişte inele de alamă. Şi astfel, de atunci înainte, ori de câte ori uriaşele zburătoare, cu licărirea aurie îndărătul capului, erau văzute că plutesc cu largile lor aripi deasupra coloanelor în marş, soldaţii deveneau nerăbdători să lupte şi erau siguri de victorie, chiar dacă şansele erau împotriva lor.

În primii aniai copilăriei credeam în povestea asta cu tot dinadinsul şi îmi plăcea să stărui asupra ei. Abia când a început să mi se deschidă mintea am prins detaliul evident că, oricât de mare ar fi distanţa de la care se poate vedea un vultur, tot nu putea fi atât de considerabilă încât să-l

vadă întreaga armată a lui Marius. Mai târziu i-am pus întrebări mătuşii Iulia şi am descoperit că Marius lua cu sine în fiecare campanie vreo şase sau opt vulturi în cuşti, echipaţi cu zgărzi de alamă. Păsările erau procu-rate şi îngrijite de unul dintre sclavii Iuliei, iar Marius le folosea cu prudenţă, nedând ordin pentru eliberarea lor până nu avea convingerea că victoria era inevitabilă, cu condiţia ca soldaţii să dea dovadă de hotărârea necesară.

Deşi am fost dezamăgit câtăva vreme constatând că exista o explicaţie raţionantă pentru ceea ce mie mi se păruse o intervenţie directă a zeilor, mi-am dat seama curând că povestea adevărată făcea mai mare cinste iscusinţei de comandant a unchiului meu decât cea născocită. E cert că el, ca şi cel mai important dintre subalternii săi, Sertorius, cunoştea arta de a atrage toate forţele de partea lui, inclusiv considerabila forţă a superstiţiei. Oamenii sunt gata să creadă aproape orice, atâta timp cât convingerea le poate da plăcere, elan sau încredere. E un fapt cunoscut de toţi cei care, ca şi Marius, ştiu să se alăture în mod sincer sentimentelor poporului, debândind, drept rezultat, nu numai respect, dar, chiar împotriva tuturor probabilităţilor, încredere şi afecţiune. Alte caractere mai intelectualizate (unchiul Cotta, de pildă) cred, ca noi toţi bineînţeles, în forţa raţiunii; dar o cred mai puternică decât este ea în realitate.

Marius fiind total incult, era el însuşi superstiţios; dar atât de puternică îi era viclenia înnăscută încât îşi adapta fiecare credinţă superstiţioasă spre a sluji propriilor sale interese.

La bătrâneţe, de pildă, avea obiceiul să relateze o întâmplare care, după spusele lui, avusese loc în primii ani ai copilăriei. Pe când mergea pe câmp, povestea el, prinsese în braţe şi în cutele togii un cuib de vultur cu şapte pui, dislocat de vânt de pe colţurile de stâncă unde fusese construit. Părinţii lui consultaseră de îndată pe

auguri, după declaraţia e ar or apr e vestirea ar fi avut înţelesul că băiatului îi era sortit să ajungă cel mai mare om din lume şi că, până la moarte, avea să dobândească de şapte ori magistratura supremă în stat. Era o istorisire pe care Marius o relata cu deosebită plăcere după exilul său şi înainte de al şaptelea consulat. Se pare că mai existaseră câteva versiuni anterioare. După al doilea consulat, de pildă, afirma că puii de vultur erau în număr de trei.

Eu însumi, având pe atunci paisprezece sau cincisprezece ani, am auzit pentru prima oară povestirea din gura lui Marius, în forma ei finală. Am ştiut imediat că nu e adevărată. Mă interesa istoria naturală şi eram informat că vulturul nu cloceşte niciodată mai mult de două ouă. Am cutezat chiar să-i amintesc lui Marius acest fapt, lucru îndrăzneţ, după cum s-a putut vedea după expresia de groază care a trecut pe chipurile tuturor celor de faţă în momentul acela. Într-adevăr, eu însumi eram puţin alarmat de privirea mânioasă pe care mi-a aruncat-o bătrânul pe sub sprâncenele stufoase şi de impresionantele împletituri de muşchi ce i se umflau pe braţul încordat. Curând însă îmi zâmbi şiret, apoi râse, scoţând un sunet răguşit de hârâitoare, deosebit de neplăcut. „Băiatule”, îmi spuse, „pentru Caius Marius zeii ar putea face şi o sută de pui de vultur”.

Era vădit că îşi considera remarca nu numai hotărâtoare, dar, în felul ei, inteligentă. Bineînţeles, nu era niciuna nici alta, de vreme ce problema nu se punea dacă zeii, presupunând că există, sunt atotputernici, ci dacă, după cât se vede, calcă vreodată legile naturii. Mi-am dat seama însă că discriminarea era prea subtilă pentru ca bătrânul s-o sesizeze şi m-am abţinut să mai stărui asupra subiectului. Îmi venea greu, în acelaşi timp, să-l jignesc pe marele general care, tocmai atunci, începuse să se intereseze îndeaproape de mine.

În rarele prilejuri când îmi mai întâlneam vestitul unchi, cu toată veneraţia pe care o resimţeam faţă de el şi în ciuda eforturilor depuse de mătuşa Iulia, nu-i atrăsesem nici atenţia, nici stima. Avea de obiectat, pare-se, mai ales în privinţa înfăţişării mele exterioare. Căci, pe de o parte din fire, pe de altă parte din dorinţa de a fi pe placul mamei, eram, din copilărie, foarte preocupat de îmbrăcămintea şi de pieptănătura mea. Ca pieptănătură, am adoptat curând un anumit gen de cărare, lăsându-mi o şuviţă să cadă destul de jos pe frunte. Adeseori colegii de şcoală râdeau de mine când observau cum, fără să-mi dau seama, verificam cu arătătorul dacă era corectă cărarea. Şi izbuteam să port până şi *toga praetexta1* într-un fel care îmi era particular, dând atenţie nu numai ţesăturii, dar şi eleganţei cutelor.

Pentru Marius toate acestea nu erau decât încă o pildă a efeminării pe care se aştepta s-o întâlnească în păturile de sus. În plus, departe de a fi impresionat de competenţa mea în materie de cultură greacă, considera şi acest lucru ca fiind, într-un sens, imoral. „Bătăliile nu se câştigă cu verbe neregulate”, avea obiceiul să spună, omiţând să observe că există neregularităţi şi în gramatica noastră, şi declara că el unul nu avea nicio poftă să studieze literatura unui popor înrobit.

Personal, trebuie să recunosc, am încercat la început o oarecare deziluzie când am întâlnit în viaţa reală acest personaj care, din povestirile auzite în copilărie, îmi apăruse de o măreţie legendară. Istorisirile de care îmi plăcea să-mi amintesc în legătură cu el nu erau atât de mult cele miraculoase cât acelea care ilustrau energia lui în acţiune, tenacitatea şi extraordinara autoritate pe care o avea asupra soldaţi lor.

Aceste istorisiri erau adevărate. Cu toată severitatea disciplinei pe care o impunea, în serviciul activ, era capabil de o anumită indulgenţă şi înţelegere. Oamenii săi îl

învinuiau chiar de prudenţă excesivă – semn că ştia cum să le cruţe resursele pentru momentul decisiv. Era cumpătat în toate, necruţător doar cu laşii şi nepricepuţii, drept şi integru fără excepţie, astfel că toţi îl iubeau. Dar de îndată ce a venit momentul să joace un rol în viaţa cetăţii, şi-a schimbat total caracterul. A devenit lăudăros şi arogant, violent şi nepoliticos chiar cu prietenii, insolent şi crud cu duşmanii. În plus, era aproape întotdeauna beat şi, în starea asta, dădea, prin purtarea lui ursuză, un ton mohorât celei mai festive adunări sau, când lumea avea motive întemeiate să fie tristă ori gravă, întrerupea atmosfera generală prin buna lui dispoziţie zgomotoasă şi greoaie ca de urs, asemenea lui Heccle din Euripide, făcând un chef nelalocul lui la o masă de înmormântare. Deşi pretindea întotdeauna că dispreţuieşte – şi chiar dispreţuia xâoga purtată de tineri până la vârsta de şaisprezece ani.

În mod real toate binefacerile civilizaţiei – acest lucru nu-l împiedica să trăiască lungi perioade în lux şi ostentaţie, în splendida sa vilă din staţiunea balneară la modă, Baiae. Aici, fiind total incapabil de a aprecia vreunul din adevăratele rafinamente (statuile, picturile, porticurile) pe care le cumpărase cu mari cheltuieli, îşi petrecea timpul în indolenţă, lăsându-se în voia poftelor brutale, nestinse, de hrană şi băutură şi de relaţii sexuale (dacă se poate aplica acest termen unor simple acuplări animalice) cu cele mai josnice şi mai puţin atrăgătoare tipuri de femei. Pentru un desfrânat, era neobişnuit faptul că nu manifesta nici măcar o dorinţă de amator pentru propriul său sex, ba chiar socotea orice formă de pederastie drept decadentă şi efeminată, ca studiul poeziei şi al filosofiei.

Fireşte mătuşa Iulia, mama şi alţi membri ai familiei mele erau scandalizaţi de comportarea lui din acea epocă; aveau să fie şi mai indignate spre sfârşitul vieţii sale. Nici eu n-am putut să nu încerc o oarecare dezamăgire când am

descoperit că idolul meu semăna atât de puţin cu imaginea ce-mi făurisem. Eram capabil, totuşi, să-i observ în acelaşi timp şi să-i admir calităţile reale. Roşeam în locul lui când, aşa cum mi se întâmpla câteodată, vedeam oameni râzând de el cum se legăna ca o raţă mai mult decât mergea, în drum spre terenurile atletice. Căci până la o vârstă înaintată se alătura adeseori celor tineri în exerciţiile de pecâm-pul lui Marte. Dar eram încântat când râsul se transforma – şi aşa se întâmpla întotdeauna – în exclamări de uimire. De îndată ce apuca o lance sau o sabie, parcă devenea alt om. Sălbăticia expresiei căpăta, prin însăşi intensitatea ei, aproape un soi de frumuseţe. Apărea chiar o anumită sprinteneală în mădularele lui masive şi o delicată îndemânare unită cu forţa în felul cum mânuia armele. Picioarele, care, cu o clipă mai înainte, făcuseră impresia că sunt atât de nepotrivite ca să-l servească, se încordau în acţiune dându-i o stabilitate de st încă şi păreau şi ele frumoase, cu toate că unul era acoperit de noduri şi noduluri ca un trunchi de copac bătrân, iar celălalt (ca rezultat al unei operaţii) era adânc marcat de crestături şi lungi incizii de cuţit.

Demnă de remarcat la unchiul meu îmi apărea şi o altă trăsătură care nu poate fi numită altfel decât umanitate, deşi într-un sens destul de neobişnuit. Era o umanitate a cărnii şi a sângelui şi a curajului, un fel de credinţă şi trăinicie a sentimentelor mai degrabă decât umanitatea pe care o asociem cu dinsticţia morală sau intelectuală. Într-adevăr, din multe puncte de vedere, Marius putea fi pe drept cuvânt descris atât ca rău cât şi ca mărginit. Totuşi, în simplitatea lui (nici asta o calitate morală, căci era viclean şi răzbunător) şi în tăria lui de caracter mi se părea că întrevăd ceva divin. Mi-l amintesc adesea oprindu-se pe stradă ca să adreseze câteva cuvinte vreunui fost ostaş de-al său, acum îmbătrânit, pe care îl recunoscuse în mulţime, dar care nu îndrăznise să se

apropie singur de comandantul său suprem. Cuvintele lui Marius nu erau tocmai pline de delicateţe, iar comportarea lui aducea adesea cu aceea a unui exhibiţionist. Îi plăcea, de pildă, să-şi arate rănile, făcând în acelaşi timp observaţia că reprezentau titluri nobiliare mai valoroase decât o întreagă colecţie de portrete de familie. Dar orice ar fi spus şi oricum s-ar fi comportat, pentru cei care luptaseră împreună cu el rămânea un obiect de afecţiune aproape fanatică şi cu totul personală. Cel căruia îi mormăise vreo frază repezită pe stradă avea să-şi amintească incidentul tot restul vieţii (i se putea citi asta pe faţă) şi avea să-l descrie an după an, cu înflorituri, prietenilor, soţiei, copiilor şi nepoţilor.

Eram în stare să împărtăşesc eu însumi asemenea sentimente, după cum mai târziu, am ştiut să le inspir la rândul meu altora. De aceea am fost recunoscător când, spre sfârşitul copilăriei, Marius a început să-mi arate nu numai că îşi învinsese aversiunea iniţială faţă de mine, dar că se interesa cu adevărat de viitorul meu. Atribui această schimbare în purtarea sa faptului că mă urmărise odată cum făceam o demonstraţie de călărie pentru mama mea şi câţiva prieteni. Încă de la o vârstă fragedă eram expert în stăpânirea cailor. Mă distram călărind în ritmuri diferite cu mâinile împreunate la spate şi mă antrenasem într-un stil care, după cum mi se spusese, era obişnuit la anumite triburi din Germania şi din Gallia, unde călăreţii sunt pregătiţi să lupte şi ca pedestraşi, încălecând şi descălecând în plin galop. Se pare că Marius, cu totul întâmplător, fusese martor la demonstraţia mea de călărie, care îl impresionase profund. îl uimea constatarea că un băiat cu o înfăţişare ca a mea era capabil de astfel de performanţe atletice, mai ales când îşi amintea că eram considerat tare la greacă. Se apropia acum de ultima şi cea mai sălbatică perioadă a carierei sale, dar în timpul acestor din urmă ani mi-a acordat câteva mărturii de

stimă. Într-adevăr, la un moment dat se părea că eram pe punctul dea intra în politică sub cele mai bune auspicii. Dar aşa cum s-au desfăşurat evenimentele, nu mi-a fost dat să fie astfel. Curând, cei mai însemnaţi bărbaţi din Roma, inclusiv fraţii Cotta, au început să se dea înapoi de la orice fel de relaţii cu Marius, iar cât despre mine, bunăvoinţa arătată de el era să mă coste viaţa.

Îmi place totuşi să-mi amintesc de ceea ce era măreţ la Marius, mai degrabă decât de aspectele brutale, necioplite, feroce. Marius nu putea fi un idol pentru un copil; totuşi umbra lui teribilă mi-a domiant copilăria. Uneori mă întrebam dacă era cu putinţă să reuneşti într-un singur personaj tăria lui de caracter, vehemenţa şi tenacitatea lui eficientă cu acele însuşiri, total diferite, de cultură, moderaţie şi integritate politică pe care, le admiram în familia mamei mele. Şi astăzi îmi pare îndoielnic dacă, în împrejurările actuale, lucrul e posibil, admiţând că vrei să-ţi păstrezi viaţa.

O SCENĂ DE STRADĂ

În tot cursul vieţii am fost fie admirat, fie osândit pentru activitatea mea revoluţionară. Se uită adesea că nu eu am iniţiat revoluţia la Roma[1]. Revoluţia începuse înainte de a mă naşte eu; iar în timpul anilor mei de formare, în copilărie şi în adolescenţă, zi după zise impuneau atenţiei mele violenţa, ferocitatea şi antagonismele, în aparenţă de neîmpăcat, ale epocii. Antagonismele acestea erau, în mare măsură, întruchipate sau reflectate în personalitatea de seamă a unchiului meu Marius şi în aceea a duşmanului său, Sylla. Abia treptat am început să înţeleg adevărata natură a antagonismelor. În copilărie, ceea ce mă impresiona erau personalităţile lor şi, din loialitate de

1 Autorul folosește în mod curent termenul de „revoluție" în sensul înfăptuirii unor reforme vizînd în primul rînd puterea tagmei senatoriale reacționare. Tot cu acest termen desemnează propunerile, măsurile sau schimbările mai îndrăznețe, care nu vizau însă baza orînduirii sclavagiste romane.

familie, din instinct şi, aş putea spune, din afecţiune, mă alăturam fără rezerve de partea lui Marius. Mi-am dat seama mai târziu că alegerea mea, dacă trebuia ales între două tendinţe atât de pătimaş excesive, era justă; căci Marius, cu toate defectele lui enorme, reprezenta forţe mai mari decât el însuşi, forţele cărnii şi ale sângelui, ceva capabil de viaţă, de dezvoltare şi expansiune în istorie; în timp ce Sylla era ca un pământ sterp; orgoliul şi ambiţia lui porneau dintr-un egoism glacial şi înrădăcinat, pe lângă care înfumurarea lui Marius avea aproape un aspect de generozitate; forţele pe care le reprezenta Sylla erau forţe de contracţie şi de osificare.

Trebuie să fi avut vârsta de nouă sau zece ani când am venit prima oară în contact cu Sylla; dar, desigur, auzisem multe despre el până atunci. Într-adevăr, oricât de mult îmi plăcea să aud istorisiri despre cariera unchiului Marius, trebuie să recunosc că adesea mă plictisea frecventa repetare a relatării unor anumite evenimente în care era amestecat şi Sylla şi care avuseseră loc cu câţiva ani înainte de naşterea mea. Pe vremea aceea Sylla era un tânăr ofiţer subaltern al lui Marius, în Africa. E limpede că dădea dovadă de pe atunci de marile calităţi militare pe care, neîndoios, le poseda, iar în cursul războiului, printr-o iscusită manevră diplomatică, a izbutit să obţină capitularea regelui indigen Iugurtha, care de mai mulţi ani lupta cu succes împotriva Romei. Capturarea regelui însemna sfârşitul războiului, iar Iugurtha a fost expus, după cuviinţă, în binemeritatul convoi triumfal în cinstea lui Marius cu puţin mai înainte ca el să preia comanda, şi mai importantă, împotriva germanilor. Dar, între timp, Sylla şi prietenii săi răspândiseră versiunea că Marius revendica pentru el însuşi, total nejustificat, meritul de a fi pus capăt războiului din Africa. Acţiunea fusese săvârşită în cea mai mare parte, spuneau ei, de bătrânul său comandant Metellus, iar lovitura finală i-a aparţinut lui

Sylla. Relatarea cuprindea un grăunte de adevăr, dar nu mai mult. În orice caz, reputaţia militară a lui Marius era destul de solid stabilită spre a putea rezista cu uşurinţă oricărui atac. Un om generos, sau măcar raţional, n-ar fi acordat nicio atenţie unor astfel de scorneli. Dar Marius, când era vorba de propria lui glorie, nu era nici generos, nici raţional. îl ura pe Sylla cu o înverşunare nemaipomenită; iar Sylla, mai cumpănit, mai feroce, dacă e cu putinţă, şi afişând un dispreţ care aproape îl scotea din minţi pe Marius, îl ura şi el la rândul lui. La vremea când eu ajunsesem băiat de şcoală ura aceasta devenise, de ambele părţi, o obsesie. Bineînţeles că, în ceea ce mă privea, aveam o părere preconcepută în favoarea unchiului meu şi eram bucuros să constat că şi cei din familia mamei aveau prea puţine cuvinte bune de spus despre Sylla. Pe bună dreptate le inspira neîncredere, ca fiind un reacţionar lipsit de scrupule în politică, iar viaţa lui particulară îi dezgusta. îl criticau pentru că era un parvenit, deşi, în realitate, provenea dintr-o veche familie patriciană sărăcită, şi îl acuzau că se ridicase prin tot felul de mijloace dubioase, cum ar fi acelea de a face curte unor femei bătrâne, bogate şi lipsite de orice atracţie, cu scopul de a le moşteni.

Aceste din urmă acuzaţii erau, după cum aveam să descopăr mai târziu, oarecum injuste. Incontestabil, nu mie mi se cade să critic comportarea cuiva care a trebuit să împrumute bani sau, în schimbul vreunui serviciu sau altuia, să obţină sumele necesare pentru a deveni influent şi puternic. Sylla, cu toată originea sa aristocratică, a început viaţa în locuinţe ieftine; era conştient de propria sa capacitate şi – faptă chibzuită după mine – a luat măsurile pe care le-a crezut pentru a-şi asigura libertatea de acţiune Nu-l puteam învinui pentru o văduvă bogată sau două. Şi nici plăcerile lui extravagante nu erau cu totul ieşite din comun sau din cale afară de revoltătoare. Ceea

ce displăcea era contradicţia dintre acest aspect al său şi imaginea generală pe care ţi-o făceai despre el. Căci Marius în brutalitatea şi beţia lui, în ciudata lui generozitate şi tenacitate, era dintr-o bucată. Sylla părea a fi cel puţin doi oameni într-unul. În acţiune era dur, neînduplecat (în afară de cazurile când încuraja desfrâul în mod voit) şi eficient; era cultivat şi bine informat; totuşi când se destindea devenea în viaţa particulară aproape ridicol de afabil. Prietenii săi favoriţi nu erau oameni de valoare şi de cultură, ci indivizi de cea mai proastă reputaţie – cântăreţi, balerini, actori. Pentru unul dintre aceşti actori, un bărbat numit Metrobius, a nutrit o pasiune înflăcărată timp de mai mulţi ani; şi, într-adevăr, legăturile lui amoroase aveau faima de a fi nenumărate aparţinând tuturor păturilor, deşi în special celor mai rău fanate, şi înglobând ambele sexe.

Marius, care îşi considera propriile excese ca perfect normale, vorbea cu oroare şi dispreţ despre felul de viaţă al lui Sylla.

Personal, ceea ce găseam mai puţin atrăgător la Sylla era aspectul său fizic, exagerat şi grotesc de multicolor. Chiar şi la vârsta de patruzeci şi cinci de ani (în momentul când l-am văzut pentru prima oară mai desluşit) avea părul de un galben auriu care i-ar fi venit bine poate altuia, dar la el, cu toate că lumea se prefăcea că i-l admiră, distona cu trăsăturile feţei. Ochii îi erau mari, pătrunzători şi de un albastru ce strălucea nefiresc. Când se înfuria, puteau să inspire groază, după cum aveam să descopăr singur; dar efectul provenea, în parte, dintr-un dezacord ridicol. Parcă ar fi privit un leu prin ochii unei păpuşi. Şi tenul lui era indecent, deoarece pielea îi era împestriţată de pete vinete şi albe. Mai târziu, unul dintre cântăreţii unei taverne din Atena a compus nişte versuri pe tema asta, începând astfel:

„Faţa lui Sylla e ca o dudă presărată cu făină de

ovăz", şi se prea poate ca versurile acestea, împreună cu altele cu un caracter mai obscen, referitoare la cea de-a patra soţie a sa, distinsa doamnă Metella, să-l fi influenţat atunci când, în cursul campaniei răsăritene, a ordonat un măcel barbar după ce a cucerit Atena. Din partea lui Sylla n-ar fi fost de mirare.

Prima mea întâlnire cu Sylla a avut poate o latură uşor rizibilă, dar din incidentul acela am învăţat să mă cunosc mai bine. Nu aveam mai mult de nouă sau zece ani pe atunci. Era în anul pretoratului său, iar Sylla obţinuse funcţia pe de o parte prin mituire masivă, pe de alta încurajând speranţele poporului că le va oferi jocuri şi divertismente neobişnuit de spectaculoase. Toate astea le cunoşteam din clevetirile familiei mele.

Eram încă prea tânăr ca să ştiu că, de fapt, niciun candidat la vreo funcţie, în epoca aceea, nu putea fi ales fără risipă de cheltuieli, şi al doilea, că dintre toţi candidaţii la funcţia de pretor Sylla era, fără discuţie, cel mai capabil. Sentimentele mele ostile aveau, prin urmare, un caracter părtinitor şi iraţional, pornind exclusiv de la concepţia mea copilărească despre lealitatea pe care i-o datoram unchiului Marius, care era duşmanul lui Sylla.

De asemenea, m-a umplut de indignare gândul că un număr nesfârşit de animale au fost măcelărite în Circ spre a distra poporul. Festivitatea oferită de Sylla s-a desfăşurat pe o scară nemaiîntâlnită până atunci şi, într-adevăr, n-a fost întrecută decât mulţi ani după aceea, când a sosit momentul triumfurilor lui Pompei şi ale mele însumi. Din Africa, unde se bucura de o mare influenţă, Sylla izbutise să aducă un număr prodigios de animale sălbatice. Ceea ce a atras atenţia în mod deosebit a fost partea din program în care o sută de lei erau opuşi unui număr egal de arcaşi numizi. A fost destul de straniu din partea mea că m-a revoltat gândul acestei măcelăriri de creaturi nobile. Nu mi-au plăcut niciodată exhibiţiile sângeroase, deşi,

bineînţeles, am descoperit mai târziu că, spre a câştiga simpatia poporului, cel puţin în timp de pace, este esenţial să-i oferi distracţii fastuoase şi brutale. Acum, când sunt obligat să asist la jocuri, mă uit la ele doar atât cât e necesar să mă asigur că au fost bine organizate, dar în cea mai mare parte a spectacolului îmi întorc privirea şi-mi petrec timpul cu mai mult folos citind sau dictând scrisori. Indiferenţa mea la petrecerile populare nu-mi dăunează din punct de vedere politic. O dată ce poporul îi acordă unui om încrederea – cum i-a acordat-o lui Marius şi cum mi-a acordat-o mie – e înclinat nu numai să tolereze, dar să aprobe multe din acţiunile acestuia care i se par neobişnuite, excentrice. Cei care nu te iartă niciodată dacă te sustragi normelor generale sunt, în mod invariabil, membrii propriei tale clase.

Întâmplarea făcea că Sylla, care era pasionat după balet şi teatru, rămânea total indiferent faţă de divertismentul ce consta în masacrarea animalelor, fiind interesat numai în măsura în care un asemenea divertisment îi sporea prestigiul. Nu ştiam acest lucru pe atunci. îl socoteam, fără să greşesc, şi trădător şi crud, dar nu-mi dădeam seama că cruzimea lui era îndreptată mai mult împotriva făpturilor omeneşti decât a fiarelor.

Astfel, într-o zi, după una sau alta din festivităţile oferite de Sylla, cutreieram străzile împreună cu o ceată de băieţi care mă socoteau drept şeful lor şi, într-un fel destul de copilăros, am început să organizez un soi de manifestaţie. Strigam cât mă ţinea gura asemenea întrebări: „Cine a salvat Roma de germani, Sylla, ori Marius?”, „Cine a câştigat războiul din Africa, Sylla ori Marius?” Iar mica mea ceată de băieţi striga, bineînţeles, ca răspuns: „Marius”. Mi-ar fi plăcut să manifestez împotriva uciderii leilor, dar mi-am dat seama că ar fi fost un lucru nepopular, chiar şi faţă de propriul meu grup de partizani. Dar aşa repetarea numelui lui Marius şi

pomenirea victoriilor sale mergeau la inimă mulţimii, pe de-o parte fiindcă Marius, „omul poporului”, încă se mai bucura de o mare priză la afecţiunea cetăţeanului roman de rând, pe de alta pentru că spectacolul unor băieţi atât de mici porniţi să facă o demonstraţie politică stârnea un oarecare amuzament. Curând, mulţi alţii din gloată s-au alăturat corului care celebra superioritatea lui Marius asupra lui Sylla şi atunci am început să resimt ceva care a însemnat pentru mine o ciudată şi copleşitoare emoţie şi satisfacţie. Descopeream că propriile mele cuvinte şi acţiuni (căci totul fusese ideea mea) se răspândeau dincolo de mine, în gândurile şi sentimentele unui cerc din ce în ce mai larg. A fost, poate, prima oară când am încercat sentimentul puterii. N-a fost întru totul o experienţă vrednică de laudă, dar a fost plăcută şi semnificativă.

Deodată, am observat cu un fel de nelinişte că amploarea vacarmului care urma după întrebările mele vociferate, întâmpinate cu ovaţii, scădea, la început treptat, apoi foarte rapid. Am văzut curând motivul. Se apropia Sylla însuşi, însoţit de siluetele înalte ale Retorilor, cu toporiştile lor, înmănucheate între fascii, şi urmat de un grup de tineri călare. Chiar şi fără lictori, părul auriu nu putea fi confundat şi nici ţinuta dreaptă ca bradul a celebrului om politic. Aşa încât, pe măsură ce se apropia, mulţimea amuţea, mai mult temându-se de el decât iubindu-l; căci aclamaţiile au fost mai puţin intense decât era de aşteptat pentru cineva care dăduse poporului prilej de distracţie cu atâta dărnicie.

În acelaşi timp am băgat de seamă că, pe când unii băieţi din ceata mea se uitau la mine ca pentru a recâştiga siguranţă, alţii aruncau priviri pe după umăr, căutând în mod vădit o stradă laterală comodă pe unde s-o ia la goană. Ameninţarea dezertării m-a scos din fire, dar m-am stăpânit şi mi-am ascuns sentimentul şi, privindu-i cu un zâmbet, am făcut să-mi răsune din plin vocea (care la

vremea aceea era total neformată şi trebuie să fi avut modulaţii caraghioase), răcnind cuvintele: „Trăiască Marius, care omoară germani în loc de fiare! Trăiască Marius, salvatorul patriei!”

Toţi băieţii mi s-au alăturat – „Trăiască Marius, salvatorul patriei 1” Şi atunci chiar câţi la din mulţime au început să a-clame.

Au fost reduşi de îndată la tăcere de glasul puternic al lui Sylla poruncind lictorilor să se oprească, şi am observat atunci cum cei de pe uliţa îngustă care se aflau mai aproape de el s-au dat binişor îndărăt, ca şi cum s-ar fi găsit în vecinătatea vreunui foc ce le pârjolea veşmintele. Era, într-adevăr, ceva care inspira groază în privirea ochilor mari şi albaştri ai lui Sylla, o privire nu atât mânioasă cât dominatoare şi de un dispreţ strivitor. Căci Sylla dispreţuia întotdeauna masele, din oricare pătură socială ar fi făcut parte, în afară doar de soldaţii propriilor lui legiuni, al căror devotament era grijuliu să şi-l asigure.

Eu, ca şef al manifestaţiei, stăteam în picioare, ceva mai sus decât ceilalţi pe o mică roabă. Sylla a întors încet privirea către mine. „Băiete” mi-a spus, „trebuie să înveţi cum să te porţi sau ai să simţi că autoritatea e a *mea*”.

A pus un accent puternic, special, pe ultimul cuvânt şi parcă îi aud glasul şi astăzi. De ceea ce îmi amintesc în primul rând e intensitatea propriei mele surescitări nervoase şi mirarea care m-a cuprins când am constatat că nu eram câtuşi de puţin înfricoşat nici de ameninţare, nici de personajul însuşi. Mintea mi-era înfierbântată de un fel de nesocotinţă şi i-am strigat imediat drept răspuns: „Ştim toţi că autoritatea e a *dumitale*. Bineînţeles – că îţi aparţine. Doar ai cumpărat-o la alegeri”.

Remarca nu era deosebit de spirituală, totuşi în împrejurările date a fost considerată astfel şi câteva râsete au izbucnit în mulţime. Cât despre mine, de îndată ce mi-au ieşit cuvintele din gură, am aşteptat cu hotărâre, dar şi

cu o oarecare nelinişte, să văd ce rezultat vor avea. Dacă aş fi avut mai multă experienţă ar fi trebuit a înţeleg că nu era nimic de temut. În acea etapă a carierei sale, Sylla era fără îndoială un om mult prea inteligent ca să se încurce într-un incident public cu un simplu băieţaş. Mi-a aruncat o privire din ochii-i sfredelitori, care te zăpăceau. Era o privire pe care aveam s-o mai văd o dată, în împrejurări cu mult mai primejdioase. Apoi şi-a continuat drumul şi, în timp ce înainta, tinerii călăreţi din urma lui intrau cu caii în mulţime şi sileau oamenii să se înghesuie ca să se dea la o parte, îmbrâncindu-se unii într-alţi, blestemând, înjurând, şi, pentru câteva clipe, nemaiamintindu-şi de incidentul care tocmai avusese loc.

Totuşi incidentul a mai făcut oarecare vâlvă, iar când m-am întors acasă peste câtăva vreme, am constatat că zvonurile mi-o luaseră înainte. I-am povestit mamei întreaga întâmplare şiamfost certat cu asprime. Dar pe când mă certa, pe jumătate îmi zâmbea şi am aflat mai târziu că a avut grijă ca Marius să fie informat despre această pildă a admiraţiei entuziaste ce-i purta nepotul său.

Pentru mine, incidentul, deşi neînsemnat în sine, a avut o anumită importanţă şi am reflectat adesea asupra lui. Reflecţiile m-au încurajat să cred că e cu putinţă ca, în anumite momente decisive, să te găseşti într-o stare de totală lipsă de teamă şi că o asemenea stare împrumută trupului ca şi spiritului o neobişnuită energie şi vioiciune, calităţi ce pot, printr-un fel de telepatie, să-i influenţeze chiar şi pe alţii.

INIŢIERE ÎN POLITICA

Pe vremea aceea era obiceiul ca în cursul lecţiilor de istorie să li se întipărească băieţilor în minte cât de înţeleaptă, stabilă şi suplă era constituţia romană, cu câtă hotărâre şi în acelaşi timp cu câtă generozitate îşi trata Roma aliaţii ca şi inamicii; în sfârşit, că bogăţia şi puterea

de care se bucura acum Roma constituiau răsplata exercitării, de-a lungul anilor, a vechilor virtuţi romane

— Sobrietate, patriotism, seriozitate, rezistenţă şi un înalt simţ al onoarei. Eram îndemnat să cred că prin instituţia senatului noi dezvoltaserăm cel mai eficace organ de guvernare care a existat în istoria lumii. Membrii acestui organ de conducere proveneau, în general, din clasa mea, cu toate că şi alţii, înzestraţi cu altitudini excepţionale – unchiul Marius, de pildă – nu numai că luaseră loc în senat, dar ocupaseră cele mai înalte funcţii, devenind astfel, totodată, membri ai nobilimii. (Ceea ce se omitea, de obicei, în această relatare – nu însă de către Marius – era faptul că nobilimea făcuse tot ce-i stătuse în putere ca să-l împiedice să se ridice până la rangul ei). Bineînţeles, era un lucru stabilit că la vârsta corespunzătoare aveam să intru şi eu în senat. Mai întâi aveam să deţin un loc de funcţionar guvernamental subaltern; apoi, la intervale regulate, conform prevederilor legii, aveam dreptul să fiu ales în demnităţi mai înalte şi, dacă dădeam dovadă de capacitatea necesară, puteam ajunge pretor sau

— Încununarea unei cariere politice – chiar consul. Pretorii şi consulii constituiau, de fapt, o categorie aparte. Ei aveau dreptul să devină guvernatori de provincii sau comandanţi de armată, între timp eram solicitat să admir spiritul civic arătat de toţi membrii nobilimii, care îşi puneau viaţa în slujba statului, pe timp de pace sau de război.

Mi se cerea de asemenea să admir, deşi poate nu tot atât de mult, cealaltă tagmă puternică şi influentă, a bogătaşilor din afara senatului, care se înavuţiseră fie prin tranzacţii financiare, fie de pe urma administrării chibzuite a proprietăţilor lor funciare sau de alt fel. Aceşti financiari şi oameni de afaceri, nefiind membri ai senatului, nu puteau deţine, se înţelege, nicio funcţie publică; dar, după

cum mi se atrăgea atenţia, ei aveau totuşi o serie de atribuţii importante. Toate operaţiile bancare se aflaur în mâinile lor şi ei erau aceia care inch dau contracte cu senatul în vederea strângerii impozitelor din provincii. Tot ei, în epoca aceea, alcătuiau juriile instanţelor judecătoreşti.

În sfârşit, era poporul roman, întreaga masă a cetăţenilor care, organizată într-o anumită formă de adunare, vota pentru alegereamagistraţilor superiori, iar într-o altă formă de organizare, putea aproba sau chiar iniţia legislaţia. În rândurile nobilimii era tradiţional postulatul că poporul dădea dovadă de cea mai mare înţelepciune când urma directivele şi îndrumarea senatului; unii teoreticieni liberali subliniau însă că, oricât ar fi fost de preţioase sfaturi le competente ale senatului, ultimul cuvânt în legislaţie rămâne întotdeauna acela al poporului. Reprezentanţii poporului, tribunii, care în realitate erau de obicei membri ai familiilor aristocratice, aveau puterea să intervină chiar în senat şi să opună veto, în numele poporului, oricărui proiect de lege propus. Ei puteau de asemenea să prezinte în faţa Adunării Poporului măsuri luate de ei înşişi, uneori de-a dreptul în contradicţie cu voinţa senatului. Dar când se întâmpla un asemenea fapt, teoreticienii liberali îl socoteau regretabil, căci lor le plăcea să-şi imagineze un echilibru delicat şi raţional al funcţiilor, o simetrie estetică, însoţită de eficienţă, maniere cuviincioase, supleţe şi bunăvoinţă.

Nu mi-a trebuit mult ca să descopăr că acest tablou convenţional al constituţiei romane mi-era absolut inutil ca îndrumător pentru epoca mea. Am învăţat din fapte. Nu împlinisem cincisprezece ani când doi tribuni, amândoi spirite generoase şi prieteni ai familiei mele, au murit de moarte violentă, iar Caius Cotta, o rudă a mamei mele, a fost judecat printr-un proces sumar şi exilat. Şi lucruri mai grave aveau să urmeze. Pe vremea mea lăcomia, ambiţia,

invidia şi egoismul feroce au fost mai evidente decât vechile virtuţi romane. Fără îndoială, firea omului a fost întotdeauna întunecată de astfel de defecte, dar s-ar părea că au existat perioade în istorie când cel puţin clasa conducătoare s-a dovedit relativ imună faţă de ele, măcar pentru scurtă vreme. N-am avut norocul să trăiesc într-o asemenea perioadă. În anii vieţii mele, societatea umană, privită din punctul de vedere al moralităţii, a fost inferioară în comparaţie cu orice grupare de animale sălbatice, fie chiar şi o haită de lupi.

Nu era uşor în vremea aceea pentru un băiat – ba chiar pentru un om matur – să-şi dea seama repede şi nemijlocit cât de confuză, dezaxată şi lipsită de sens era societatea în care se născuse. Prima deziluzie cu privire la ceea ce consideram echitatea constituţiei romane am încercat-o cu prilejul afacerii unchiului meu de-al doilea, Rutilius Rufus. S-a întâmplat în anul după pretoratul lui Sylla şi îmi amintesc că, la început, toţi ai noştri au considerat că e vorba de o glumă când au fost informaţi că un personaj obscur, numit Apicius mi se pare, urma să conducă o anchetă împotriva lui Rutilius pentru presupuse practici financiare necinstite. Acuzaţia se referea la comportarea sa în provincia romană Asia, cu cinci ani mai înainte, şi era cât se poate de ridicolă. Rutilius fusese un mare ostaş, după cum admitea însuşi Marius. După ce studiase metodele practicate în şcolile de gladiatori, introdusese în armata romană un nou sistem de exerciţii cu sabia, sistem care se aplică şi astăzi. Ca jurist şi ca orator era şi mai renumit. Dar mai presus de toate era cunoscut pentru integritatea şi incoruptibilitatea sa fără pată. Iar aceste, calităţi, ieşiseră în evidenţă cu deosebire în timpul scurtei perioade când administrase provincia Asia. Nu numai că refuzase cu indignare mituirile cu care erau în mod obişnuit ademeniţi guvernatorii de provincii de către agenţii oamenilor de afaceri romani, dar reuşise

ca nimeni altul să-i împiedice să stoarcă bani în mod ilegal de la locuitori. Tranzacţiile financiare ale perceptorilor fiscali şi ale patronilor lor de la Roma erau, după părerea sa, necinstite, dezonorante şi, ţinând seamă de interesele reale ale provinciei, nepatriotice. Punându-le frâu, trebuie să fi fost conştientxă. Îşi făcea duşmani în clasa privilegiată, dar nici nu-şi putea închipui ce puternică; şi lipsită de scrupule avea să se dovedească această clasă.

Am fost la început nedumerit de comportarea acestor financiari romani. Ştiam că nu erau toţi răi, brutali, iresponsabili şi incorecţi. Totuşi i-am observat acţionând ca şi cum aşa ar fi fost, în ciuda faptului că printre ei erau oameni de mare distincţie şi cultură şi, într-un sens, chiar de principiu. Principiile îniin-durile oamenilor de afaceri coincid, însă, adesea cu interesul personal şi când banii sunt urmăriţi ca un scop în sine, şi nu ca un mijloc către un alt ţel, devin investiţi cu o anumită sanctitate. E chiar posibil ca unii dintre oamenii de afaceri care au jucat un rol activ în anchetarea lui Rutilius să fi fost convinşi că îndeplineau o acţiune patriotică. Începuseră să zeifice asemenea mecanisme cum sunt „Capitalul” şi „Dobânda”, formându-şi astfel ideea că termenii respectivi, abstraşi total din realitate, aveau, ca să spunem aşa, drepturile lor proprii. De aceea nu-i interesa faptul că, ruinând un om nevinovat, comiteau un act de nedreptate şi discreditau instanţele judiciare. Urmăreau exclusiv să-şi arate puterea, astfel ca, pe viitor, membrii senatului care supravegheau provinciile şi care, din motive de cinste ori de interes obştesc, ar fi avut ideea să se împotrivească pretenţiilor emise de „rechinii” din patrie, trebuiau să ştie că era un lucru extrem de riscant. Alegerea lui Rutilius ca victimă făcea absolut transparentă intenţia lor. Căci dacă Rutilius, Un om a cărui nevinovăţie apărea limpede ca lumina zilei, era osândit, cine se mai putea socoti sigur?

Pe măsură ce se apropia ziua fixată pentru proces

devenea clar pentru noi că nu era glumă de loc, ci o primejdioasă şi hotărâtă încercare de a pricinui prăbuşirea acestei rude a noastre de care eram mândri şi pe care fuseserăm obişnuiţi s-o luăm drept model. Şi însuşi Rutilius ne alarma prin intransigenţa propritci lui atitudini. Hotărâse că era corect să înfrunte nedreptatea pură cu inocenţa pură, de aceea a refuzat să angajeze pe vreunul dintre avocaţii de seamă ai zilei spre a-l apăra. Singurul ajutor legjal pe care a voit să-l accepte a fost acela al nepotului său, Cadus Cotta, pe atunci la începutul carierei sale, vorbitor excelent, dar încă lipsit de prestigiul dobândit ulterior. N-a voit să urmeze nici tradiţionala metodă de a atrage simpatia juraţilor punând să le defileze pe dinainte membrii propriei sale familii, în special femei şi copii, toţi îmbrăcaţi în negru şi gata să ceară, cu lacrimi şi lamentări, îndurare în favoarea inculpatului. O acţiune în justiţie, spunea el, nu avea nicio legătură cu viitorul familiei unui om, ci exclusiv cu vinovăţia sau inocenţa omului însuşi.

După toate probabilităţile, Rutilius tot ar fi fost condamnat, chiar dacă şi-ar fi condus apărarea într-un mod mai apropiat de tradiţie. Juriul era înţesat de oameni care ştiau precis1 cum trebuiau să voteze cu mult înainte de a se începe procesul. Nici vorbă că nu aveau să-şi schimbe părerea văzând că Rutilius, departe de? a implora îndurare, a început să procedeze în instanţă ca şi cum el era anchetatorul. În acel proces, a declarat el, statul însuşi şi întregul sistem legal erau supuse judecăţii; şi a prorocit că, în cazul în care el ar fi fost găsit vinovat, nu avea să treacă multă vreme şi curtea care îl condamnase, împreună cu statul însuşi, aveau să simtă consecinţele, inevitabile după logica lui, ale nedreptăţii. Profeţiile sale aveau să se împlinească mai curând decât şpar fi putut închipui el însuşi, dar în momentul acela au fost, fireşte, total desconsiderate. A fost condamnat să plătească o

amendă cu mult mai mare decât putea fi plătită din propria lui avere şi, cu toate că prietenii i-au oferit daruri şi împrumuturi cu care? să acopere deficitul, el a refuzat orice ofertă, preferând să-şi petreacă restul vieţii în exil. A ales ca loc de refugiu cetatea Smirna din Asia, tocmai una din cetăţile pe care, potrivit sentinţei pronunţate, ar fi defraudat-o şi ar fi oprimat-o. A fost primit de către demnitari şi de populaţia locală cu toate dovezile de respect. I s-a pus la dispoziţie o casă, cu bibliotecă şi cu tot ce putea să-i facă viaţa plăcută, şi acolo, întreţinut de ospitalitatea recunoscătoare a tuturor celor pe care se spunea că-i nedreptăţise, a trăit mulţi ani de zile, căci era sănătos la trup ca şi la mânte.

La vremea aceea şi mai târziu, am meditat adesea la cazul lui Rutilius, iar soarta lui constituia, desigur, un subiect de conversaţie frecvent în familia noastră. Ca toţi cei din Roma care nu aveau contingenţe cu lumea afacerilor, eram la unison în indignarea noastră faţă de nedreptatea săvârşită; şi într-adevăr, ca urmare a procesului, lumea a început să se agite de îndată pentru o reformă a instanţelor judecătoreşti. Dar n-am putut înţelege numaidecât cum s-a făcut că senatul, al cărui membru distins fusese şi Rutilius, a rămas pasiv, dacă reprezenta într-adevăr, aşa cum învăţasem, un organ unit şi puternic de oameni de stat, obişnuiţi cu autoritatea şi exersaţi în apărarea normelor de justiţie. Examinând însă caracterul lui Rutilius, am notat două aspecte interesante. Primul, un aspect izbitor, era că virtutea, fără ajutorul forţei materiale, e rareori în stare să reziste unui atac bine organizat, iar când e atacată, singurul efect pe care îl poate produce e pe calea martirajului. Al doilea, am observat că, deşi Rutilius avea prietenii printre bărbaţii cei mai distinşi, aceştia erau singurii săi prieteni; nu-şi formase un partid propriu, devotat cauzei lui din afecţiune, interes personal sau de pe urma propagandei, şi constând,

aşa cum ar fi trebuit pentru ca să fie realmente puternic, din elemente bune, rele şi indiferente. Asemenea reflecţii m-au ajutat, fără îndoială; să ajung la hotărârile mele de mai târziu: să nu mă las să devin un martir decât (ceea ce nimeni nu poate împiedica) în mod accidental; şi, rămânând constant şi credincios principiilor şi prietenilor mei, să accept o anumită supleţe în cazul celor dintâi şi să încurajez o mare diversitate în rândul celor de-al doilea.

Am început să ascult cu tot mai mare atenţie frecventele discuţii politice care aveau loc în casa noastră. Remarcabil mi se părea, pe atunci, un prieten de-al unchiului meu Caius Cotta, cu înfăţişare severă, dar categoric impunătoare. Acesta era Li-vius Drusus, care a fost ales tribun aproape imediat după condamnarea lui Rutilius. Drusus era unul dintre oamenii cei mai sobri pe care i-am cunoscut vreodată, ba chiar trebuie să fi fost puţin cam pedant. Se lăuda că nu se bucurase în toată viaţa nici măcar de o zi de vacanţă şi era total incapabil să spună sau să guste vreo glumă. Nu era, poate, nimic neobişnuit în convingerea lui că, oricare ar fi fost subiectul discuţiei, el personal avea în mod invariabil dreptate. „Am studiat chestiunea temeinic", declara el; şi asta i se părea un argument la care nimic nu putea să reziste. Mai ieşit din comun era faptul că, aproape în toate problemele politice semnificative, avea într-adevăr dreptate. Iar caracteristic pentru dilema epocii era faptul că nu izbutea să realizeze absolut nimic.

Pentru două acţiuni ar fi dorit el să rămână în amintirea oamenilor. În anul în care şi-a exercitat funcţia de tribun a avut de gând să reformeze instanţele judecătoreşti şi să acorde drepturi de cetăţenie aliaţilor Romei din Peninsula Italică. Din aceste două măsuri, a doua, după cum aveau s-o demonstreze evenimentele, era fără discuţie cea mai importantă, dar în momentul acela eu mă gândeam mai ales la aparatul juridic corupt care îl

condamnase pe unchiul meu de-al doilea şi îmi închipuiam, fiind încă foarte neexperimentat, că o instanţă alcătuită, să zicem, în întregime din senatori ar fi mai puţin coruptă. Fireşte, recunoştea toată lumea, afară de acele personaje influente din afara senatului care aveau acum dreptul exclusiv de a face parte din jurii, că instanţele necesitau o reformă. Iar acei senatori care nici nu se gândiseră să-i sară în ajutor lui Rutilius intraseră acum în panică pentru propria lor situaţie, nesăţioşi şi grijulii în acelaşi timp să nu scape ocazia de a-şi asigura monopolul bănoaselor şi puternicelor posturi de juraţi. Incontestabil, aceştia, şi după toate probabilităţile Adunarea Poporului de asemenea, l-ar fi sprijinit pe Drusus dacă ar fi propus ca numai senatorii să facă parte din instanţe. Dar Drusus „studiase temeinic problema”. Idealul lui era o Romă unită şi o Italie unită. El a avut de gând mai degrabă să concilieze decât să învrăjbească clasele. De aceea a propus ca, pe viitor, curţile cu juri să fie mixte, cuprinzând un procent de senatori şi un procent de bogătaşi care nu erau membri ai senatului. Propunerea era admirabilă în sine, dar n-a mulţumit pe nimeni. Fiecare parte voia totul; niciuna din ele nu se mulţumea cu un compromis.

Pierzând sprijinul claselor bogate, dinăuntrul şi dinafara senatului, Drusus şi-a îndreptat atenţia către popor. A încercat să-i câştige bunăvoinţa prin obişnuitele metode – împărţiri de grâu, propuneri pentru o nouă distribuire a pământului şi întemeieri de colonii. Multe dintre propuneri erau admirabile. Erau şi necesare, întrucât fără sprijinul poporului nu i-ar fi fost cu putinţă lui Drusus să procedeze la înfăptuirea măsurii cu adevărat importante de a acorda cel puţin unele drepturi de cetăţenie aliaţilor Romei din Peninsula Italică.

Dar, pe timpul meu, simpla menţionare a unei legi de împroprietărire s-a dovedit întotdeauna un semnal de nemulţumire şi violenţă. Numeroşi membri ai senatului au

început să răspândească zvonul că Drusus plănuia o dictatură revoluţionară. Repetând tot mereu aceleaşi cuvinte e foarte posibil că au ajuns să le şi creadă. Bande înarmate de sclavi şi gladiatori apăreau în for ca să împrăştie adunările în care lua cuvântul Drusus. Zilnic se iscau lupte de stradă şi îmi amintesc de spaima generală când, într-o împrejurare, însuşi consulul, fiind atacat de un partizan de-al lui Drusus, a fost transportat la adăpost cu sânge curgându-i din nas. Scenele acestea lipsite de demnitate dovedeau cu prisosinţă că în constituţia romană nu găseai calităţile de seninătate, supleţe şi eficienţă ce-i fuseseră atribuite în lecţiile mele de istorie. Am observat de asemenea cât de mare era deosebirea dintre dezbaterile calme şi logice despre politică pe care le ascultasem şi procedura reală a unei tentative de legiferare. M-a revoltat constatarea că o reformă înţeleaptă şi, după cum s-a dovedit, necesară, cum era propunerea de a se acorda cetăţenie italicilor, n-a fost niciodată măcar luată în considerare pentru părţile ei bune, prilejuind doar izbucniri josnice, violente, pătimaşe. M-a dezamăgit, de asemenea, descoperirea că amestecul acesta de apatie cu cel mai frenetic spirit de părtinire era general în politică. Până şi o mare figură publică aşa cum era unchiul meu Marius n-a manifestat niciun fel de înţelegere sau interes faţă de ceea ce încerca Drusus să înfăptuiască. Într-adevăr, în momentul acela Marius era ocupat exclusiv de cearta sa cu Sylla. De curând fuseseră înălţate în Capitoliu unele statui celebrând vitejiile lui Sylla în războiul din Africa. Gândul la acele statui îl scotea aproape din minţi pe Marius de invidie şi furie. Se lăuda făţiş că avea să le doboare cu forţa şi astfel să arate limpede tuturor că el şi nu Sylla câştigase războiul din Africa. La fel de hotărâtera şi Sylla să răspundă la violenţă cu violenţă. Prin urmare, fără nicio legătură cu conflictul politic dintre Drusus şi adversarii săi (deşi conflictul

încetase de mult de a mai fi condus pe o linie absolut politică), se părea că în orice clipă Marius şi Sylla puteau arunca cetatea în viitoarea unui război civil care să nu implice alte principii decât lăcomia sau ambiţia.

Nu aveam pe atunci decât unsprezece ani, dar mă şi deprinsesem cu acele scene şi perspective de violenţă atât de discordante faţă de teoriile liberale în spiritul cărora am fost educat. N-am ajuns însă niciodată până într-atâta de obişnuit cu dezordinea şi cruzimea încât să le privesc cu indiferenţă. În anul acela am fost, desigur, profund impresionat când ni s-a adus vestea asasinării lui Drusus. Niciodată nu s-a lămurit precis dacă omorul a fost comis de către vreun extremist din senat sau de vreun duşman personal.

E cert însă că extremiştii din senat s-au folosit de acest prilej pentru scopurile lor înguste şi răzbunătoare. Au fost înfiinţate instanţe speciale ca să-i judece pe toţi cei ce colaboraseră cu Drusus, pentru vina de a fi organizat o răzvrătire armată a aliaţilor italici împotriva Romei. Numeroşi bărbaţi eminenţi au avut de suferit de pe urma acestei parodii de justiţie, iar printre ei şi Caius Cotta, care a fost trimis în exil. Faptul că, departe de a organiza o revoltă, şi el ca şi ceilalţi adoptaseră singurele măsuri care ar fi putut împiedica izbucnirea răzmeriţei, n-a fost nici măcar luat în considerare. După cum o dovedise cazul lui Rutilius, nevinovăţia şi bunele intenţii nu constituiau temeiuri de apărare. Iar noile instanţe erau tot atât de corupte ca şi cele vechi.

Familia mea era îngrijorată, fireşte, mai ales în privinţa sorţii lui Caius Cotta; dar eram neliniştiţi şi de ceea ce lua chipul unei izbucniri iminente de violenţă între partizanii lui Marius şi ai lui Sylla – totul, după cât se părea, din pricina acelor statui jignitoare de pe Capitoliu.

Conflictul a fost însă amânat. Răzvrătirea armată a aliaţilor italici, pe care Drusus se străduise s-o împiedice, a

avut loc acum. De cel puţin două generaţii italicii încercaseră să dobândească drepturi pe căi paşnice. Asasinarea lui Drusus şi comportarea senatului, care a anulat întreaga legislaţie a acestuia, i-a făcut să înţeleagă că nimic altceva decât forţa nu mai putea avea vreo înrâurire asupra conducerii de la Roma. Au declarat război şi au luptat cu o iscusinţă şi o energie care s-au dovedit aproape uimitoare.

LUPTA ÎN FOR

M-am întrebat adesea cum au izbutit Roma şi Italia să se redreseze de pe urma dezastrelor ce s-au succedat unul după altul în tot cursul ultimilor ani ai copilăriei şi primilor ani ai adolescenţei mele. Pierderile în efective şi bogăţii materiale au fost uluitoare. Am auzit tot soiul de evaluări şi sunt convins că cifrele care păreau cele mai exagerate sunt probabil cele mai exacte. Dar pagubele morale au fost şi mai mari. În fiecare oraş al peninsulei, în perioada aceea, au existat momente când prietenii se trădau reciproc, fiii îşi ucideau părinţii şi părinţii pe Iii. Ororile păcii, în scurtele intervale când se presupunea că domneşte pacea, erau mai crunte decât distrugerile războiului, în toate păturile sociale natura omenească se arăta sub cea mai hidoasă înfăţişare – crudă, hulpavă, trădătoare, slugarnică, arogantă, fără scrupule, fără lealitate, nerespectând nimic în afară de forţa superioară, dar invidioasă pe orice superioritate reală, supusă terorii şi dornică s-o impună altora. Dacă se ivea undeva vreun caracter frumos, părea în firea lucrurilor să fie sortit pieirii şi înfrângerii.

Oricine s-a dezvoltat în acele vremuri, supravieţuindu-le, poate fi absolvit dacă a adoptat o atitudine de cinism total atât în privinţa felului de a fi şi a liniei politice, cât şi faţă de semenii săi. Eu însumi am fost uneori ispitit să fiu cinic. Am citit cu admiraţie marele poem al lui Lucreţiu, din care, în ciuda latinei arhaice, se

desprinde sugestiv ceea ce consider eu că reprezintă adevărul – anume că zeii, în cazul când există, nu se interesează câtuşi de puţin de treburile oamenilor. Dar Lucreţiu nu avea un raţionament pe de-a-ntregulsănătos. Cu toate că a scris versuri de o rară măiestrie în cinstea forţei neasemuit de mari şi de frumoase pe care o întruchipează Venus, străbuna mea, e limpede că nu era în stare să se bucure de plăcerile iubirii. Respectă, ba chiar adoră, ordinea naturală pe care o descoperă în univers, dar nu reuşeşte să observe că, lăsând la o parte stelele, furnicile şi alte câteva insecte, cele mai impresionante exemple de ordine se găsesc în formele de organizare ale societăţii umane. Dacă aici nu domneşte ordinea, nu numai literatura, filosofia şi prietenia, ci viaţa însăşi e hărăzită pieirii.

Nu e mai puţin adevărat, însă, că ordinea aceasta necesară a fost, în timpul anilor de ucenicie ai vieţii mele, profund şi neîntrerupt sfărâmată.

Abia împlinisem doisprezece ani la începutul războiului dintre Roma şi aliaţii ei italici şi înţelegeam doar nelămurit faptul că acest război, cu toate pierderile şi ferocităţile lui – un război care a durat cel puţin doi ani de zile, în cursul cărora peninsula a fost pustiită de la un capăt la altul – n-ar fi trebuit să aibă loc niciodată. În momentul acela mă interesau îndeosebi succesele militare ale unchiului Marius care, la vârsta de aproape şaptezeci de ani, a pornit din nou în campanie, deşi – spre marea sa amărăciune – nu în calitate de comandant suprem. Îmi amintesc de consternarea provocată la Roma când a sosit ştirea că, pe frontul de nord, consulul sub comanda căruia se afla Marius, neascultându-i sfatul, împinsese în bătălie cea mai mare parte a armatei fără a o pregăti suficient în prealabil, drept care atât consulul cât şi majoritatea trupelor căzuseră în luptă, iar inamicul urma să se îndrepte dintr-o clipă într-alta direct asupra Romei. Apoi,

câteva zile mai târziu, a fost mare bucurie când s-a anunţat că bătrânul Marius, cu rămăşiţele armatei, câştigase o victorie strălucită, silindu-i pe duşmani să se retragă. Se stârnise un puternic val de popularitate în favoarea acordării comandei supreme lui Marius, dar chiar şi în acele zile când patria se găsea în primejdie vechile disensiuni politice tot mai dăinuiau. După părerea-prietenilor lui Sylla, Marius era acum complet lipsit de spirit întreprinzător şi cu o sănătate prea ruinată pentru a mai fi capabil să reziste la o campanie prelungită. Asemenea calomnii mă umpleau de mânie şi nu proveneau, într-adevăr, decât din invidie şi intrigă politică. Preferam să ascult istorisirea cum Marius, care nu risca niciodată bătălia dacă nu era sigur de victorie, fusese încercuit de şanţurile de fortificaţii ale unuia dintre comandanţii inamici, iar când acesta a venit, în cele din urmă, călare până la tabăra lui strigându-i: Marius, dacă eşti cu adevărat un mare general, ieşi afară şi luptă", Marius i-a răspuns, „Dacă eşti tu un mare general, fă-mă să ies".

Totuşi, la Roma, partidul lui Sylla era în ascensiune. Sylla însuşi se distinsese în luptă pe frontul de sud sub comanda unui alt unchi de-al meu, consulul Lucius Iulius Caesar. După o serie de înfrângeri, unchiul meu Lucius a avut chibzuinţă să-i lase lui Sylla conducerea războiului şi să se întoarcă la Roma, unde, în ciuda mediocrei sale cariere militare, a arătat cel puţin o oarecare înţelepciune politică. A făcut să se voteze o lege prin care se acordau o serie de concesii acelor locuitori ai peninsulei care ar depune armele de bunăvoie. Au fost unii care s-au plâns că aceste concesii fuseseră smulse conducerii „sub imperiul constrângerii". Afirmaţia era perfect adevărată şi nu mai puţin adevărat era faptul că, fără aceste concesii, războiul ar fi continuat la nesfârşit şi că, dacă ar fi fost făcute mai demult, războiul n-ar mai fi izbucnit de loc.

Dar aşa, cu toate că legea elaborată de unchiul meu a

reprezentat un pas pe calea cea bună, ea n-a mers destul de departe. Căci deşi extinderea războiului a fost întrucâtva diminuată, lupta a continuat şi mai înverşunată timp de încă un an, iar spre sfârşitul lui au trebuit să se facă alte concesii. În al doilea an de război noii consuli i-au luat comanda din nord lui Marius, care s-a retras la Roma într-o stare sufletească de furie şi amărăciune. Mai mare i-a fost furia când a descoperit că Sylla îşi păstra comanda în sud şi avea şanse să fie ales consul pentru anul următor. Unica lui idee era acum să-şi asigure încă o comandă militară supremă înainte de a muri, şi tocmai era disponibilă o comandă de cea mai mare importanţă în Răsărit.

Aici, regele Pontului, Mithridates, un om de o energie prodigioasă şi de o ambiţie nemăsurată, observând că Roma era slăbită în lupta aceasta absurdă împotriva aliaţilor ei, îşi dăduse seama că acum era momentul să-şi înceapă lunga carieră de cuceriri şi agresiunii. În timp ce legiuni le romane se aflau ţintuite în faţa oraşelor italice, armatele lui cotropiseră Asia Minor, iar flota se apropia de coastele Greciei. Vestea era destul de înspăimântătoare, dar ştiri şi mai rele aveau să urmeze. Într-o singură zi, din ordinul regelui, toţi financiarii şi perceptorii romani şi italici de pe coasta asiatică şi din interior au fost osândiţi la moarte. Cel puţin optzeci de mii fuseseră ucişi în felul acesta. Era un lucru care nu s-ar fi putut întâmpla dacă guvernarea din patrie ar fi fost capabilă să inspire respect sau dacă funcţionarii locali nu s-ar fi făcut atât de universal odioşi. Am fost bucuroşi să auzim că unchiul meu de-al doilea Rutilius nu suferise nimic în acest masacru. Chiar şi în asemenea momente populaţia locală îşi aminteşte de binefăcătorii ei reali. De reţinut era că, faţă de un singur binefăcător din neamul nostru, descoperiseră, sau îşi închipuiseră că au descoperit, optzeci de mii de asupritori.

Vestea ultrajului comis şi a cuceririlor tot mai întinse ale lui Mithridates a afectat pe toţi cei de la Roma şi nu numai cercurile oamenilor de afaceri. Acum, după ce se vărsase atâta sânge, s-a recunoscut că era necear să li se acorde italicilor mai mult decât ceruseră prin mediaţia paşnică a lui Drusus. Căci era esenţial ca războiul să ia sfârşit, astfel ca Roma să poată pune pe picioare o armată destul de puternică pentru a-şi apăra interesele în Orient.

Cei din familia mea au fost bucuroşi să constate că soluţiile necesare erau în sfârşit recunoscute şi că, cel puţin pentru câtăva vreme, se acorda o anumită consideraţie opiniilor moderate. Printre semnele acestei tendinţe a fost rechemarea din exil a lui Caius Cotta şi a altora care suferiseră pe nedrept în perioada de panică şi reacţiune care a urmat asasinării lui Drusus.

Foarte curând însă a devenit din nou evident că moderaţia era sortită să fie ineficientă, iar unanimitatea iluzorie. Toţi erau de acord că trebuia să se sfârşească războiul cu italicii şi să se trimită o armată în Orient. Dar opiniile erau la fel de categoric şi de înverşunat împărţite ca totdeauna cu privire la persoana care urma să preia comanda armatei şi la oportunitatea respectării cuvântului faţă de italici.

Problemele acestea, după cât se părea, trebuiau să fie hotărâte în anul primului consulat al lui Sylla. În acel an împlinisem vârsta de paisprezece ani. Mă găseam într-o situaţie favorabilă ca să observ faptele şi eram destul de mare ca să le înţeleg în parte, deşi, în înfrigurarea, graba şi oroarea vremurilor înţelegerea nu putea fi uşoară.

Încă dinainte de începutul anului nervii oamenilor erau tociţi, aşa cum se vedea după numărul de miracole semnalate. Realitatea e că minuni se întâmplă în fiecare an, dar oamenii le caută şi discută despre ele numai când se află în primejdie sau sunt cuprinşi de teamă. În vremea aceea, de pildă, s-a auzit un tunet din senin. Cei care l-au

auzit, în loc să vorbească de „tunet”, au descris zgomotul ca venind de la o înfricoşătoare trompetă şi, consultându-i pe prorocii etrusci, au fost informaţi că minunea însemna sfârşitul unei epoci şi începutul alteia. Prorocii nu greşeau prea mult în interpretarea dată, dar aveau dreptate pentru alte motive decât îşi închipuiau ei.

A fost, într-adevăr, un an de o importanţă extraordinară şi hotărâtoare; căci, deşi istoria e un proces continuu, acest proces e marcat din când în când de evenimente culminante şi decisive care, o dată întâmplate, constituie, ca să spunem aşa, fie bariere, fie ecluze navigabile în calea a ceea ce am putea numi fluxul general. După ce au avut loc astfel de evenimente, nimic nu mai poate fi la fel ca întrecut; unele procese vor fi devenit ireversibile, unele tendinţe şi moduri de a gândi definitiv învechite. Astfel, înainte de a fi împlinit cincisprezece ani, întreaga structură a educaţiei mele politice timpurii a fost demonstrativ sfâşiată în bucăţi în faţa ochilor mei.

Anul a început cu o decizie a senatului atât de josnică şi de absurdă încât pare aproape de necrezut. Senatorii fuseseră constrânşi să acorde cetăţenie romană populaţiei italice; acum însă descoperiseră mijlocul de a răpi acestei concesii absolut orice semnificaţie. Printr-un sistem de reorganizare a voturilor obstructive din Adunare urma să se ia măsuri ca noii votanţi italici, oricât de numeroşi ar fi fost, să fie întotdeauna contrabalansaţi din plin de voturile grupului existent de cetăţeni.

Această neruşinată şi vădită înşelăciune era destinatăsăa-tragă de partea senatului sprijinul poporului roman, care n-a fost niciodată dornic să-şi împartă privi legi ie cu alţii. Dar urmarea ei, cât se poate de limpede, avea să fie prelungirea războiului în peninsulă şi slăbirea Romei în continuare tocmai în momentul în care interesele ei erau atât de grav ameninţate în Răsărit. Sylla, bineînţeles, a sprijinit propunerea senatului, deşi îşi dădea

seama, probabil, ce primejdie implica. Dar era consul; aştepta cu încredere ca senatul să-i dea comanda în Orient şi dorea, prin acest mijloc ieftin de a mulţumi poporul, să se asigure că nicio agitaţie în favoarea unui alt comandant n-ar fi avut şanse să izbândească. Atâta vreme cât i se încredinţa comanda, era indiferent, cel puţin deocamdată, faţă de soarta Italiei.

Pe vremea aceea credeam, fără îndoială, că adversarii lui Sylla şi ai senatului (şi în special aceia dintre ei care aveau legături cu propria mea familie) erau îndemnaţi de cele mai nobile mobiluri patriotice. Se înţelege că nu acesta era adevărul. Niciun partid n-a avut vreodată monopolul lăcomiei, aroganţei şi ambiţiei egoiste. Dar asta nu înseamnă că între un partid şi celălalt nu avem nimic de ales. În perioadele h) târâtoare ale istoriei, cum e cea de faţă, schimbările în structura societăţii şi în organizarea guvernării nu sunt numai de dorit, ci absolut necesare. Iar necesitatea nu s-ar modifica întru nimic, chiar dacă ar fi adevărat că oamenii de valoare încearcă să se opună prefacerilor, pe când oamenii răi se străduiesc să le promoveze. Bineînţeles, o asemenea ipoteză nu e mai adevărată decât exact contrariul ei. Marii protagonişti ai copilăriei mele, Marius şi Sylla, ar putea fi amândoi socotiţi, cu drept cuvânt, oameni răi. Totuşi, l-am preferat pe primul celuilalt toată viaţa, şi asta nu numai fiindcă era unchiul meu, sau pentru că, mai târziu, am constatat că numele şi reputaţia lui îmi erau utile din punct de vedere politic. Motivul era, cred eu, acela că Marius reprezenta – oricât de imperfect şi ca să spunem aşa, fără intenţie – viaţa, în timp ce lumea lui Sylla era o lume moartă.

În acel an al primului consulat al lui Sylla, opoziţia faţă de senat, deşi concentrată în jurul bătrânului Marius, era condusă de tribunul Sulpicius. Dacă Sulpicius ar fi reuşit, în cele din urmă, să deţină puterea, ar fi lăsat o amintire mai bună. Aşa însă, părerea generală despre el e

că a fost un demagog lipsit de scrupule, un monstru de cruzime, un duşman al întregii structuri sociale. Aceleaşi lucruri s-au spus şi despre mine şi nu sunt adevărate nici în ceea ce mă priveşte, nici în privinţa lui Sulpicius, pe care mi-l amintesc foarte bine. Era unul dintre cei mai buni oratori ai zilei; avea o ţinută demnă şi graţie în gesturi; glasul îi era puternic şi limpede şi, cu toate că vorbea repede, vorbea cu precizie, exprimând esenţialul. În politică începuse prin a fi un om al senatului, dar, ca şi pe Cotta şi pe Livius Drusus, îl dezgustase spiritul îngust şi incompetenţa guvernării senatoriale a epocii şi, deoarece dorea să zise opună, a apucat singura cale posibilă, aceea de a face apel direct la Adunarea Poporului.

Nu era nimic neconstituţional într-un asemenea procedeu; dar Sulpicius învăţase din trecutul apropiat că senatul nu avea nicio intenţie să lase constituţia să funcţioneze în libertate. Ca atare, s-a pregătit spre a putea întâmpina violenţa cu violenţă. Umbla însoţit de o gardă personală de vreo şase sute de tineri, aparţinând clasei avute dinafara senatului, pe care îi numea antisenatul său; şi în afară de ei, mai putea convoca cel puţin trei mii de indivizi mai puţin onorabili – gladiatori, clienţi, foşti sclavi – care puteau fi utilizaţi spre a-i apăra propriile adunări şi a dispersa pe cele ale adversarilor săi. Din pricina acestor precauţii era desigur aprig atacat ca revoluţionar şi ca element subversiv în faţa legii şiaordinei. De fapt, mai drept ar fi fost să fie învinuiţi de revoluţie aceia ale căror acţiuni din trecut făcuseră necesare asemenea precauţii. Dar nici aici nu e uşor de emis o judecată corectă. Există totuşi o anumită dreptate în acele verdicte ale istoriei care, aparent îmbracă aspectul ipocriziei pentru că proslăvesc pe revoluţionarul încununat de succes ca pe un liberator şi condamnă pe cel ce n-a reuşit ca pe un rău-făcător. Am văzut în vremea mea o serie de revoluţii eşuate şi, în mod invariabil, au adus mai mult rău decât bine. Ele sfărâmă o

ordine fără a o înlocui cu una nouă şi duc la contrarevoluţii care, aşa cum s-a întâmplat în cazul de faţă, pot amâna pentru ani de zile realizarea prefacerilor necesare. Dar e greu să-l învinuim pe Sulp. eius. După toate aparenţele, îşi asigurase succesul acceptând logica timpurilor şi confruntând forţa cu o forţă superioară. Dacă ar fi avut de-a face cu oricine afară de Sylla, ar fi izbutit; şi încă, la vremea aceea, Sylla nu-şi dăduse pe faţă toată neînduplecarea de care era capabil.

La început, se părea că toate merg bine pentru Sulpicius şi pentru Marius care îl sprijinea. Propaganda lor era abilă şi violentă, constând mai ales din atacuri perfect justificate la adresa senatului în legătură cu conducerea războiului împotriva italicilor şi cu politica încurcată din Orient. În fiecare atac îndreptat împotriva nobilimii conducătoare, numele şi prezenţa lui Marius erau de o valoare nepreţuită. Se ridicase de jos; îşi începuse cariera certându-se cu membri ai marilor familii; salvase, fără discuţie, Roma de invazia germană şi deţinuse funcţia de consul de mai multe ori decât oricare altul în istorie. Putea fi deci propus admiraţiei generale ca „om al poporului”, iar forţa lui grosolană şi „umanitatea” lui puteau fi puse în contrast cu lăcomia, răceala inaccesibilă şi ineficienţa clasei conducătoare. Portretul păcătuia din punct de vedere al acurateţei. Marius era tot atât de lacom ca şi Sylla, iar Sylla, pe vremea aceea, era mai eficient decât Marius; totuşi anumite trăsături reale se regăseau în portret.

Fireşte, poporul accepta imaginea zugrăvită la valoarea ei exterioară. Observam cu plăcere cum statuile lui Marius din for erau zilnic împodobite cu ghirlande de flori şi frunze proaspete. Cuvântările lui Sulpicius, în care se împleteau inteligent nepopulara temă a drepturilor pentru italici cu propunerea populară de a i se da lui Marius comanda din Răsărit, erau aplaudate cu frenezie, în

timp ce adversarii săi abia dacă îşi puteau atrage auditori. Cât despre Marius însuşi, era, într-un anumit fel, hazliu să-i urmăreşti comportarea în public. Cu cea mai mare bunăvoinţă din lume, îi era cu neputinţăbătrânului să se manifeste cu o politeţe agreabilă. În realitate, mulţimea îl înspăimânta mai mult decât orice armată inamică. Discursurile lui semănau cu o vorbărie incoerentă, plină de divagaţii; când încerca să se facă plăcut cu vreun surâs, chipul lui lua o expresie ciudat de respingătoare. Cu toate astea poporul părea că îl iubeşte şi mai mult. Mulţi îşi aminteau cum, după victoriile împotriva germanilor, la petrecerile lor de acasă închinaseră libaţii de recunoştinţă – „în cinstea zeilor şi a lui Marius”. Pentru ei era încă aproape un zeu şi totuşi unul de-ai lor. îl mai ajuta de asemenea prezenţa, alături de el, a fiului său, tânărul Marius care poseda toate calităţile de farmec ce-i lipseau tatălui. Într-adevăr, acest văr al meu era unul dintre cei mai frumoşi bărbaţi din Roma şi, dacă lucrurile s-ar fi întors altfel, ar fi putut deveni şi un bun comandant. Chiar de pe atunci era cunoscut ca „fiul lui Marte”, deşi, din cauza numeroaselor lui legături amoroase, duşmanii preferau să-l numească „fiul Venerei” – o critică fără rost, de vreme ce, aşa cum a dovedit-o cu prisosinţă propria mea carieră, nu există o incompatibilitate necesară între cele două divinităţi.

Astfel, pe măsură ce trecea vremea, devenea un lucru sigur că Adunarea Poporului avea să voteze toate propunerile lui Sul-picius. Dar consulii, dintre care făcea parte şi Sylla, ca şi senatul, nu erau dispuşi să se resemneze. Au scos o proclamaţie prin care declarau că toate treburile publice erau suspendate pentru o perioadă nedeterminată, pe motiv că situaţia era prea încordată ca să îngăduie discuţii calme şi chibzuite. Efectul declaraţiei a fost, bineînţeles, să sporească şi mai mult tensiunea. Chiar dacă ar fi dorit s-o facă, Sulpicius n-ar mai fi fost în stare

să-şi ţină în frâu adepţii, iar când consulii au fost atât de neînţelepţi încât să se arate în for înconjuraţi de partizanii lor înarmaţi, apariţia lor a provocat de îndată una dintre cele mai grozave răzmeriţe care s-au văzut vreodată la Roma. Mama a reuşit să mă ţină departe de aceste scene de violenţă şi vărsare de sânge, dar întreaga Romă vuia de cele întâmplate în ziua aceea. Multă vreme după eveniment îmi amintesc că-l comentam cu cea de a treia soţie a mea (nu tocmai mulţumitoare). Pe vremea aceea era o fetiţă, fiica colegului de consulat al lui Sylla. Printre amintirile ei cele mai vechi stăruiau cele petrecute atunci – cum a fost transportat acasă cadavrul fratelui ei mai mare. Fusese ucis în vălmăşagul răscoalei, iar tatăl ei, consulul, abia scăpase cu viaţă.

Sylla a scăpat şi el, deşi în felul cel mai ciudat cu putinţă, împins de mulţime de-a lungul unei străzi laterale, se găsise încolţit în ultimul loc pe care l-ar fi ales – intrarea în casa lui Marius. Aici a fost silit să ceară refugiu, iar Marius l-a primit.

Ce anume s-a petrecut după aceea e cu neputinţă de spus. Ulterior, Marius personal era aproape neinteligibil în privinţa acestui subiect, atât de mult îl cuprindea turbarea împotriva lui Sylla pentru evenimentele care s-au desfăşurat peste puţin timp şi atât de amarnic regreta că nu-i pusese capăt zilelor pe loc. Iar Sylla, în *Memoriile* sale, face comentarii destul de răuvoitoare asupra incidentului, după cum era şi de aşteptat, dacă e adevărat zvonul că a fost obligat să-şi cerşească viaţa în genunchi în faţa vechiului său duşman. Dar cred că în momentul acela nici lui Marius nu i-ar fi putut trece prin gând să ucidă cu sânge rece un consul al poporului roman; şi chiar dacă ar fi avut o asemenea intenţie, consilierii săi l-ar fi sfătuit să nu facă una ca asta, de vreme ce se părea că partidul său proceda acum aşa cum voia.

Fapt sigur e că Sylla, fie ca urmare a ameninţărilor,

fie cedând convingerii, a părăsit casa lui Marius escortat de oamenii acestuia, ducându-se direct la for unde a proclamat că interdicţia asupra treburilor publice luase sfârşit. Nu mai era nimic acum care să-l împiedice pe Sulpicius să-şi continue programul şi, în cursul zilelor următoare, propunerile sale au fost expuse înaintea poporului într-un fel mai mult sau mai puţin metodic, devenind lege. În special, comanda armatei pentru Orient i-a fost luată lui Sylla şi conferită lui Marius. Între timp, Sylla, pretinzând că viaţa îi era primejduită, se strecurase afară din cetate şi se dusese să-şi regăsească trupele.

Cei din familia mea deplângeau rebeliunea, dar se simţeau uşuraţi gândindu-se că, după cât părea, era puţin probabil să mai izbucnească asemenea tulburări în viitorul apropiat. Nu-i dădea

— Prin minte nimănui eventualitatea că o armată romană ar putea

— Să se îndrepte împotriva Romei, de vreme ce aşa ceva nu se mai întâmplase niciodată în istoria cetăţii, şi e greu ca oamenii să se aştepte la un lucru pe care nici măcar nu şi l-au închipuit vreodată.

CĂDEREA ROMEI

Neliniştita noastră încredere în viitor a durat mai puţin de o săptămână. Amintindu-mi de momentul acela, e greu de înţeles cum am putut avea vreo urmă de încredere. Exista evidenţa aritmetică a faptului că, în timp ce Sylla dispunea de şase legiuni în sudul Italiei, Marius şi Sulpicius nu dispuneau de niciun fel de trupe. Totuşi, de-a lungul întregii istorii romane, conducerea de la Roma fusese până atunci ascultată; de aceea când au fost trimişi în sud câţiva ofiţeri superiori de stat major ca să preia armata lui Sylla în numele noului comandant, Marius, se presupunea de la sine că îşi vor îndeplini misiunea fără nicio dificultate.

Toată lumea a fost scandalizată şi îngrozită când a

ajuns la Roma ştirea că ofiţerii trimişi fuseseră omorâţi cu pietre de soldaţii lui Sylla; dar chiar şi acest eveniment a fost privit mai curând ca o dovadă de răzvrătire în sânul trupelor decât ca o rebeliune din partea generalului. Abia după alte câteva zile s-a stabilit clar că Sylla se îndrepta în marş spre nord. Unii ofiţeri din armata lui, care simpatizau cu Marius şi cu Sulpicius, au dezertat şi au sosit la Roma cu ştirea. În acelaşi timp, prieteni de-ai lui Sylla părăseau neîncetat Roma, sub un pretext sau altul, şi se grăbeau să i se alăture în sud. Astfel, aproape mai înainte ca posibilitatea unei rebeliuni din partea unui general roman să fie acceptată, lumea acţiona conform siguranţei că tocmai asta se întâmpla. De amândouă părţile, s-ar putea spune, acţiunea preceda teoria.

În ceea ce-i priveşte pe Marius şi pe Sulpicius, acţiunile lor erau ineficiente. Au osândit la moarte un număr de prieteni şi cunoştinţe de-ale lui Sylla – o măsură care nu făcea decât să încurajeze defecţiunea celorlalţi. Era prea târziu ca să poată pune pe picioare o armată, dar puteau încă să ţină sub controlul lor senatul, chiar dacă majoritatea acestui organ trecuse în secret de partea lui Sylla. Printr-un decret al senatului, pretorii, cu bastoanele lor de ceremonie şi îmbrăcaţi în togă de purpură, au fost trimişi într-o misiune menită să impresioneze prin aerul ei de demnitate, cu instrucţiuni de a-i porunci lui Sylla să se oprească. Când au ajuns în faţa armatelor sale înaintând spre Roma, vieţile le-au fost cruţate (căci Sylla îşi putea stăpâni cu uşurinţă trupele dacă voia s-o facă); dar bastoanele de ceremonie au fost frânte la faţa lor, iar togile de purpură sfâşiate. Îmi amintesc descurajarea care a cuprins întreaga cetate când s-au întors pretorii, umiliţi astfel. Ceva nemaivisat a devenit deodată o posibilitate, o probabilitate, o certitudine – Roma avea să fie ocupată cu forţa de un general roman.

Şi într-adevăr, curând după aceea aşa a fost. Ultimii

mesageri trimişi ca să împiedice înaintarea lui Sylla, făgăduindu-i tot felul de concesii, de-abia se întorseseră cu vestea consolatoare că generalul acceptase să facă tabără în afara cetăţii, când trupele începură să năvălească înăuntru. În ziua aceea mama m-a reţinut în casă împreună cu surorile, preceptorul şi alţi membri ai familiei. Din când în când sosea câte cineva cu ştiri, într-un sens sau altul, adevărate sau false. Ni s-a spus că Marius oferise libertate sclavilor şi că se pregătea, cu ajutorul lor, să opună rezistenţă înaintării lui Sylla în însuşi centrul Romei. Ştirea ne-a scandalizat şi nu ne-am dat seama imediat că era mincinoasă, în realitate Marius era un comandant destul de experimentat ca să ştie că numai nişte trupe instruite s-ar fi putut împotrivi legiunilor lui Sylla, şi astfel de trupe el nu avea la dispoziţie. După cum am aflat ulterior, atât el cât şi fiul său, foarte prudenţi fugiseră din Roma. Ni s-a spus apoi că Sylla fusese oprit la periferia cetăţii şi că oamenii lui fuseseră ch ar împinşi înapoi spre ziduri de către cetăţenii neînarmaţi, care aruncaseră cărămizi şi ţigle de pe acoperişuri asupra soldaţi lor. Aşa se şi întâmplase, dar în momentul când ne-a sosit vestea situaţia se schimbase din nou.

Schimbarea s-a făcut curând simţită prin larma glasurilor din stradă – strigăte, ţipete, gemete, sunete omeneşti şi animalice, exprimând chinul, înflăcărarea, panica, indignarea sau simpla isterie. În cursul campaniilor mele militare am auzit adesea acest fel de sunete – diversitatea strigătelor unei populaţii care asistă, cu cele mai variate emoţii, printre care predomină spaima, la distrugerea iminentă a ceea ce s-a obişnuit să considere o. ordine stabilită. Acum le auzeam pentru prima oară, şi le auzeam la Roma.

Am ieşit toţi în stradă şi am văzut repede ce prilejuise acea larmă. În direcţia colinei Esquiâinului lungi coloane de fum se răsuceau în văzduh. Zarva răcnetelor şi

a ţipetelor era de nedescris; răsuna dintr-o stradă într-alta; iar din când în când, deasupra vacarmului general, se înălţa câte o voce limpede strigând uluită vreun fapt evident – „Arde Roma” ori „Sylla ne omoară pe toţi dacă rezistăm”.

Rezistenţa era, într-adevăr, la capătul ei. Oricum, nu putea duce la niciun rezultat. Sylla grăbise doar inevitabilul dând foc caselor din drumul său, distrugând, la întâmplare, proprietăţile prietenilor ca şi ale duşmanilor şi dezvăluindu-şi astfel pentru prima oară caracterul total necruţător. În neînduplecarea sa, se deosebea de Marius care, deşi crud şi sângeros până la exces; respecta, în felul lui grosolan, o anumită decenţă. Sylla nu respecta nimic din ceea ce constituia un obstacol pentru scopul lui imediat.

Până seara, Roma a fost ocupată de trupele lui. Îmi amintesc că străzile erau neobişnuit de tăcute, iar trupele s-au comportatmai bine decât ne-am fi aşteptat. E posibil ca acum, după ce-şi atinseră obiectivul, ostaşii să se fi simţit cutremuraţi de gravitatea, celor petrecute. Nelămurit, poate, îşi dădeau seama că acţiunea, lor schimbase întregul mers al istoriei noastre. Evreii au un mit care povesteşte cum cei dintâi părinţi ai omeniriiau căzut dintr-o stare de inocenţă primitivă în viciu şi nemulţumire, mâncând un anumit soi de fruct care a avut efectul să-i facă să distingă binele de rău. Multe alte asemenea legende sunt curente în Răsărit şi prezintă desigur un mare interes pentru orice om inteligent.

Civilizaţia modernă însă e o creaţie a Apusului şi când mă gândesc la Sylla asociez mitul ebraic la structurile noastre. Civilizaţia noastră n-a fost niciodată inocentă, dar a avut aspectele cele mai inocente şi mai rodnice, mai plăcute şi mai eficiente atunci când s-a întemeiat pe principii de drept şi de ordine general acceptate. Au existat sancţiuni morale, religioase şi, poate, sentimentale

pentru încălcarea acestor principii. Legea şi ordinea au fost uneori tiranice; mulţi dintre cei care au susţinut principiile cu cea mai mare severitate au fost adesea cei mai ipocriţi. Este, deci, necesar pentru sănătatea noastră spirituală ca aceste principii să fie încontinuu criticate şi să existe mereu un factor revoluţionar în orânduirea noastră socială. Dar revoluţia însăşi, ca să aibă valoare şi eficienţă, trebuie să se bazeze, într-o oarecare măsură, chiar pe principiile pe care le atacă. E dezastruos să lupţi împotriva unei guvernări în numele anarhiei sau, oricât de nedrepte ar fi procedeele adversarilor, să negi că există un asemenea lucru ca justiţia. Mai presus de toate e important să se ascundă complitul adevăr că, în ultimă instanţă, ceea ce contează e constrângerea fizică. Adevărul e cumplit pentru că e un adevăr numai pe jumătate. Fără îndoială, forţa pură poate domina şi transforma o anumită situaţie, dar nu poate face nimic pentru rezolvarea problemelor care au dat naştere situaţiei. Într-adevăr după ce oamenii au asistat la utilizarea forţei în mod iresponsabil şi, judecând după aparenţe, cu eficacitate, textura societăţii s-a destrămat; orice ordine are un caracter impus şi dedesubtul acestei pojghiţe subţiri, nu e decât haos primitiv, corupţie, slăbiciune, nehotărâre, lăcomie şi invidie, precum şi lipsă de coeziune. O asemenea situaţie este, în mod paradoxal, o situaţie de speranţă; căci, fireşte, viaţa n-ar mai merita să fie trăită dacă ar fi cu putinţă ca oamenii să fie încadraţi cu forţa, permanent şi fără regret, într-o structură determinată de voinţa unui singur om. Totuşi, cu tact şi răbdare infinită, trebuie să se încerce ceva în sensul stabilirii unei autorităţi din momentul în care au fost sfărâmate legăturile necesare ale respectului omenesc, ale principiilor sau, dacă preferaţi, ale superstiţiei. Oamenii nu pot trăi fără o guvernare; nu pot avea un trai plăcut dacă nu se bucură de o conducere care merită respect şi la care, după

capacitatea fiecăruia, participă. În epoca mea, conducerea, înainte de a se afla în mâinile mele, n-a meritat respect; dar Sylla a fost primul care a arătat că ea poate fi tratată chiar cu dispreţ. El a fost acela care a distrus definitiv textura trecutului şi a făcut să devină o certitudine ideea că evoluţia viitorului avea să se desfăşoare pe linia războiului civil.

În emoţia şi groaza momentului toate acestea, bineînţeles, nu apăreau imediat evidente. Noi ne gândeam în primul rând la Marius, la fiul lui şi la alţi câţiva prieteni care-i stătuseră aproape. Am fost indignaţi când, la o zi după intrarea în cetate, Sylla a convocat o adunare a senatului care l-a investit cu autoritatea de a pronunţa sentinţa de condamnare la moarte a lui Marius, a lui Sulpicius şi a altora din partidul lor. Că se ofereau recompense oricărui sclav sau criminal care ar fi adus capul celui mai mare general al Romei era un lucru revoltător pentru întreaga opinie publică; pentru mine reprezenta aproape un afront şi o umilire personală.

Din fericire, Marius fugise, deşi nimeni nu ştia ce se întâmplase cu el. Sulpicius a fost trădat de unul dintre sclavii săi şi omorât fără niciun fel de pretenţie de legalitate. Chiar şi acei care nutreau cea mai puternică aversiune pentru Sulpicius s-au simţit jigniţi de această acţiune. A omorî un tribun în cursul unei lupte de stradă li se părea destul de raţional şi de onorabil; dar a vedea un magistrat al poporului roman măcelărit cu sânge rece la denunţul unuia dintre sclavii săi erau ceva care îi umplea deoroare. Atitudinea ar putea părea lipsită de logică, dar în realitate nu era aşa. Înţeleseseră, oricât de vag, că logica lui Sylla era necruţătoare până la necuviinţă, i în fără bună cuviinţă viaţa civilizată nu e-posibilă. Caracteristic e felul cum Sylla a încercat să şteargă reaua impresie pe care o făcuse. Mai întâi l-a eliberat pe sclavul care îl trădase pe Sulpicius, apoi a pus să fie arestat de

îndată şi azvârlit de pe stânca Tarpeii. Pilda aceasta de morală, din cale afară de-subtilă, n-a impresionat pe nimeni.

Eu personal, care îl uram pe Sylla, am fost bucuros să observ că sentimentele mele erau împărtăşite de majoritatea populaţiei din Roma. Am observat cu multă plăcere că Sylla era confruntat acum de dificultăţi care nu-i intraseră în calcule. E adevărat că legiunile lui stăpâneau Roma, dar era nevoie urgentă de ele în Răsărit, unde Mithridates mergea din succes în succes, întreaga revoluţie fusese făcută spre a i se da lui Sylla comanda în acest război, iar dacă Sylla nu pleca de îndată războiul putea fi pierdut. Pe de altă parte, dacă îşi retrăgea legiunile din Roma, prietenii săi nu s-ar mai fi aflat în siguranţă, iar linia sa politică ar fi fost ameninţată. Rezultatul alegerilor, în care numiţii lui Sylla au fost respinşi, a arătat limpede acest lucru. Unul dintre consulii pentru anul următor, un reacţionar superstiţios numit Octavius, putea fi considerat ca sigur; dar celălalt era Cinna, şeful partidului popular şi aprig adversar al metodei, al caracterului şi ţelurilor lui Sylla. îl admirammulptelinna, deşi nu ştiam că în curând aveam să colaborez îndeaproape cu el, şi abia dacă o zărisem pe Cornelia, fiica lui, cu care am dus o căsnicie atât de fericită. La vremea aceea, fără îndoială, tot ce speram mai mult de la Cinna era să anuleze sentinţa de condamnare la moarte dată împotriva unchiului Marius şi să-l recheme pe bătrân la Roma. Căci, deşi nimeni nu ştia unde se afla Marius, apărea limpede că fugise din Italia. Mă rugam zilnic pentru întoarcerea lui şi discutam mereu despre el cu surorile mele sau cu oricine voia să mă – asculte. Faptul că se îngăduia ca acţiunile lui Sylla să rămână nepedepsite mi se părea monstruos şi eram supărat pe acei membri din familia mea care încuviinţau actuala stare de lucruri şi îşi justificau atitudinea declarând că orice era mai bine decât

un război civil. „Ne-a ajuns cât am avut”, obişnuiau ei să spună, şi nici ei, nici eu nu ştiam că războiul civil abia începuse.

Toţi au simţit, presupun, o imensă uşurare când, înainte de sfârşitul anului, Sylla a părăsit Roma şi s-a îndreptat cu armata către sud spre a se îmbarca pentru Orient. În ajunul plecării îl determinase pe Cinna, în împrejurări mai mult sau mai puţin publice, să depună un jurământ că-i va rămâne credincios lui personal şi nu va răsturna regimul existent. Dar nu era de aşteptat ca Cinna să-şi ţină jurământul. Într-adevăr, mai înainte chiar ca

Sylla să fi părăsit Italia, Cinna a şi luat măsurile legale împotriva lui şi a exprimat intenţia de a prezenta din nou propunerile lui Sulpicius pentru a se face dreptate noilor cetăţeni.

Îmi amintesc că discutam adeseori şi cu aprindere aceste propuneri (într-adevăr excelente) şi alte măsuri politice pe care Cinna le susţinea în opoziţie cu colegul său Octavius şi cu majoritatea senatului. Printre cei cu care obişnuiam să duc lungi conversaţii pe vremea aceea erau cei doi fraţi Cicero – Quintus, care îmi era mai apropiat ca vârstă, şi Marcus, care era cu patru ani mai mare şi făcuse chiar puţin serviciu militar. Familia lor era cu totul ştearsă, dar cei doi băieţi primiseră o foarte bună educaţie, iar tatăl lor, care se îmbogăţise în comerţ manifesta o ambiţie nemăsurată pentru fiii lui. Ceea ce mă interesa în primul rând la ei era faptul că se trăgeau de la Arpinum, locul de naştere al lui Marius, şi erau mândri de asta. Vorbeau despre unchiul meu aproape cu acelaşi entuziasm de care dădeam eu însumi dovadă, astfel că ne-am împrietenit uşor. Quintus era cel mai robust din cei doi fraţi şi, în ciuda temperamentului său focos, cel cu care te împăcaimai bine. Asculta, cel puţin, ceea ce aveai de spus, pe când fratele său Marcus era dornic încă de la vârsta aceea să-şi exprime mai degrabă propriile lui opinii decât să le ia în

considerare pe ale altora. Era însă excepţional de scânteietor şi, în ciuda anumitor stângăcii, înzestrat cu un farmec deosebit. Mi-era simpatic şi totodată îl admiram. Mă impresiona în special cultura lui. Tradusese de pe atunci în latină unele lucrări alo lui Xenofon şi scrisese un pom eroic despre Marius, foarte apreciat de câţiva dintre criticii de frunte. Ştia pe dinafară aproape întreaga operă a lui Ennius şi o mare parte din Homer. Afară de asta, când îl cunoşteai mai bine se arăta prietenos şi era capabil de cele mai spirituale replici, dacă se afla în prezenţa unor ascultători care îl apreciau. Cu străinii era înclinat să fie ori prea timid, ori prea sincer. Avea sentimentul acut al originii sale modeste şi, cu toate că în epopeea închinată lui Marius proslăvise meritele poporului în contrast cu aristocraţia, el personal se lăsa prea uşor impresionat de însăşi ideea nobleţei moştenite. Se arăta, de pildă, exagerat de încântat când, ca urmare a erudiţiei sale precoce era poftit să ia parte la vreuna din recepţiile oferite de Scaevola, Marele Pontif. Totuşi, când recepţiile se încheiauşi îşi regăsea prietenii, declara adesea că vremea marilor nobili s-a sfârşit şi că statul nu poate nici supravieţui, nici progresa fără sânge proaspăt. Într-o zi, afirma el, avea să devină el însuşi consul, iar numele de Cicero avea să fie tot atât de celebru ca şi numele de Scaurus sau Scipio. Noi râdeam de cuvintele lui, mai ales că „Cice-te” e într-adevăr un nume oarecum ridicol, cu înţelesul de „năut”; dar chiar şi atunci tot îl admiram, deoarece se vedea că nu vorbeşte din vanitate, ci din convingere. Vanitatea avea să vină mai târziu.

Am observat la Cicero, încă de pe atunci, o calitate care nu s-a schimbat cu anii. Ar fi eronat, sau aproape eronat, să afirm că-i lipseşte curajul convingerilor, deşi a dat adeseori această impresie. Nici ca să spun că-i lipsesc convingerile n-ar fi mai adevărat. Este şi a fost plin de convingeri, deşi întotdeauna foarte generale. Partea rea la

el a fost, am impresia, aceea că, spre a acţiona sau numai a-şi defini gândurile, a simţit nevoia să-şi asigure anticipat aprobarea celor pe care i-a considerat ca alcătuind clasele respectabile. Timiditatea aceasta, sau neîncrederea în sine, poate fi atribuită conştiinţei sale despre originea modestă pe care o avea. E neîndoios că a fost întotdeauna oarecum snob. Dar explicaţia aceasta nu lămureşte pe deplin faptele. E un om cu principii autentice şi nu e un laş. Poate că ar fi mai potrivit să-i punem slăbiciunea pe seama faptului că a fost cu precădere un om de litere, al cărui ataşament faţă de desfăşurarea evenimentelor istorice s-a situat mai degrabă pe plan sentimental decât vital. A cerut treburilor omeneşti o acurateţe şi. un stâlcenu pot fi întâlnite decât în operele de artă. O greşeală, desigur; totuşi ce ciudat e să te gândeşti că arta lui Cicero, arta oratoriei, nu s-ar fi putut dezvolta niciodată până la o asemenea desăvârşire dacă Cicero însuşi n-ar fi luat parte la evenimentele unei istorii pe care n-a înţeles-o întru totul. Nu numai din timiditate se agăţa el de trecut şi de o respectabilitate închipuită. Ca şi mulţi alţii căuta perfecţiunea şi dorea să găsească, în perioada aceasta de revoluţie totală şi necesară, echilibrul, demnitatea şi structura organică a propriei sale proze.

Cât despre mine, eu vedeam mai limpede decât a văzut vreodată Cicero toată mizeria, confuzia, ipocrizia, barbaria şi înjositoareabestialitate a activităţii politice. Într-adevăr, nicio epocă nu putea fi mai prielnică pentru a face astfel de descoperiri decât au fost anii cei mai impresionabili ai vieţii mele, cei dintre vârsta de cincisprezece şi douăzeci de ani.

Acum, începând să evoc acei ani, îmi dau seama că adeseori, probabil, am calculat greşit şi multe lucruri le-am interpretat f de Unele greşeli ale mele le-am înţeles pe loc, altele mai târziu. Totuşi, dacă în perioada aceea am devenit conştient de faptul că judecata e supusă erorii, că

evenimentele sunt neprevăzute, că există o deosebire netă între viaţa închipuită şi viaţa trăită, am mai înţeles şi altceva – un adevăr care nu se aseamănă cu adevărul literaturii, al artei sau al matematicii – adevărul faptului real. E un soi de adevăr ce poate fi ca o barieră sau ca un zid de care îţi izbeşti fruntea zadarnic; ori ca un cuţit sau un fier roşu cu adâncă incizie sau imprimare în carne. E ceea ce te sileşte să recunoşti necesitatea şi să fii smerit. Iar apoi, după ce ne vom fi însuşit lecţia, vom găsi în ea un imbold spremai multă agilitate şi promptitudine; căci multe obstacole pot fi ocolite şi multe lovituri parate. Şi există un scop superior, mai semnificativ al agilităţii decât simpla tihnă şi autoconservare. Cei care au un temperament creator şi posedă de la natură (căci nu e un luciu ce se poate învăţa) forţa de a stăpâni sentimentele şi dorinţele altora vor merge mai departe şi vor încerca să introducă în viaţă un principiu, nu chiar de artă, dar de ordine. Realităţile dure – îşi vor da seama-nu pot fi schimbate; dar pot fi manevrate, orânduite altfel şi, ca atare, dominate. Şi nu e degradant să lucrezi cu acest material de viaţă omenească, de pasiune, laşitate şi revoluţie. Viaţa, fără îndoială, e mai trecătoare decât un poem, dar un principiu de ordine, o nouă direcţie descoperită, vor dura până la sfârşitul veacurilor şi, mai fidel decât poezia, vor putea fi transpuse în toate limbile.

Nu doar că ar fi nevoie să apărăm cauza activităţii creatoare în domeniul treburilor omeneşti. Sunt timpuri, ca acelea în care am trăit eu însumi, când, sărăcită de o asemenea activitate, civilizaţia piere şi însăşi baza artei şi poeziei-a acestei perfecţiuni de altă natură-încetează de a mai exista. În astfel de momente sarcina care ne stă în faţă nu poate fi refuzată, atât de imperioasă este şi atât de plăcute sunt descoperirile pe care le facem ducând-o la bun sfârşit. Căci, se înţelege, omul politic creator, ca şi artistul, nu acţionează după prescripţii precise; teoria şi

practica merg mână în mână, modificându-se reciproc din când în când. Dar atât omul politic cât şi artistul, dacă au într-adevăr creativitate, sunt caracterizaţi printr-un stil personal, individual. Opera făurită de fiecare va fi uşor de recunoscut şi de atribuit autorului ei, căci ea va fi rezultatul unei anumite perspicacităţi, unei anumite forţe, unei îndemânări sau tehnici anumite.

Eram prea tânăr pe vremea când Sylla s-a îmbarcat spre Orient ca să fi putut ajunge la astfel de concluzii, iar dacă găsindu-le le-aş fi împărtăşit fraţilor Cicero, cred că le-ar fi înţeles mai degrabă Quintus decât Marcus. Dar aşa, am vorbit mult despre literatură şi despre ceea ce avea să facă Cinna; am făcut presupuneri cu privire la locul unde putea fi Marius, întrebându-ne dacă avea să se mai întoarcă vreodată. Niciunul dintre noi, afară de Marcus, poate, nu gândea că lucrurile puteau rămâne la fel mai departe; dar niciunul dintre noi nu-şi închipuia cât de nemaipomenite, de brutale şi de profunde erau prefacerile care începuseră de pe atunci să se producă.

ÎNTOARCEREA LUI MARIUS

Discuţiile noastre despre situaţia politică în curs de desfăşurare nu puteau, într-adevăr, să dureze prea multă vreme. De îndată ce Sylla părăsi peninsula italică, Cinna prezentă din nou, făţiş, propunerile defunctului Sulpicius. Luptele de stradă izbucniră imediat, dar de astă dată nu mi-au lăsat o impresie prea adânc întipărită în memorie. Au fost mai puţin surprinzătoare decât cele precedente şi mai puţin cumplite decât măcelul ce avea să urmeze. Totuşi, s-a vărsat mult sânge până când consulul Octavius şi adepţii săi, care alcătuiau majoritatea senatului, izbutiră să-l izgonească pe Cinna, împreună cu partizanii săi, afară din Roma.

Pentru Cinna această înfrângere aparentă însemna un avantaj real. Se bucura încă de prestigiul titlului de consul şi, spre deosebire de celălalt consul de la Roma, se

putea bizui pe sprijinul italicilor ale căror drepturi le apărase. Se găsea astfel într-o poziţie mai favorabilă pentru a strânge trupe decât duşmanii săi de la Roma şi, după cum o demonstrase de curând Sylla, forţa armată avea să hotărască, în ultimă instanţă, care dintre cele două partide era în măsură să păstreze puterea. Cinna a început, deci, să pună pe picioare o armată. În acest scop, un nemăsurat ajutor l-a constituit faptul că a avut alături de el un om care, indiscutabila fost unul dintre cele mai însemnate genii militare ce s-au văzut vreodată. E vorba de Quintus Sertorius, despre care pe atunci nu ştiam mai mult decât că fusese un ofiţer strălucit şi de încredere sub comanda lui Marius, că avea un singur ochi, şi că până şi Marius, care nu era prea dispus să-i laude pe alţii, vorbea despre el cu respect şi aproape cu admiraţie. Mai târziu am cercetat cu mare atenţie cariera lui Sertorius şi am învăţat, nădăjduiesc, multe de acolo. Era cel mai inteligent comandant al vremii sale şi, afară de mine, singurul care îmbina iscusinţa militară cu cea politică la nivelul cel mai înalt. La fel de rezistent şi de necruţător cu sine ca şi Marius, era însă amabil, respectuos, un bun cunoscător al firii omeneşti şi un spirit cu preocupări multiple. Extraordinara rapiditate a acţiunilor sale şi talentul său de a utiliza la maximum orice, fel de elemente sunt, neîndoios, calităţile pentru care va fi amintit de către istoricii artei războiului. Dar Sertorius scapă categoriilor obişnuite prin vigoarea şi caracterul neprevăzut al imaginaţiei sale. A fost o pierdere pentru mine că nu l-am cunoscut niciodată îndeaproape, de vreme ce numai el şi cu mine se pare că am înţeles istoria epocii noastre.

Astfel, în mare parte de pe urma dibăciei şi a energiei desfăşurate de Sertorius, Cinna a avut repede la dispoziţia sa forţe considerabile. Între timp consulul Octavius, la Roma, nu făcuse mai nimic pentru a contrabalansa această forţă. Deşi mare partizan al

păstrării formelor precise dictate de constituţie, obţinuse din partea senatului un decret absolut neconstituţional care îl priva pe Cinna de calitatea de consul, declarându-l inamic public, şi numise consul în locul lui, fără o alegere măcar formală, pe un senator conservator, cu numele de Merula. Acesta ocupa funcţia – de mare influenţă în colegiile preoţeşti – de Flamen Dialis sau Preot al lui Jupiter. Nici nu-mi trecea prin gând. că, înainte de sfârşitul anului, eu însumi aveam să devin succesorul lui Merula ca preot, dar ştiam destule despre această demnitate ca să-mi dau seama că era ciudat de incompatibilă cu rangul de consul, într-un moment de război civil; căci printre numeroasele superstiţii şi interdicţii ce-l înconjoară pe Flamen există două care îl fac total ineficient în asemenea perioade: întâi, nu are voie să privească un cadavru, şi al doilea, nu-i este îngăduit să se apropie de o armată.

Dar glumele pe care le făceam pe seama lui Merula şi sentimentul nostru de teamă amestecată cu înfrigurare când vorbeam de iminenta acţiune a lui Cinna şi a lui Sertorius au fost curând înlăturate de o emoţie mai personală. Trebuie să fi fost cam în jurul aniversării celor cincisprezece ani ai mei când am primit vestea că Marius nu numai că era teafăr, dar debarcase în peninsulă. Din clipa aceea şi până când am putut să-l văd pe Marius cu ochii mei m-am dus mereu la mătuşa Iulia acasă, iar ea îmi îngăduia adesea să-i ascult pe mesagerii ce soseau acolo în taină cu veşti despre soţul ei. Întreaga poveste a exilului său am auzit-o mai târziu, dar atunci am aflat îndeajuns ca să ne întrebăm dacă suferinţele prin care trecuse nu i-au tulburat cumva echilibrul mintal. Fusese alungat încoace şi încolo prin Italia ca un sclav transfug; fără hrană şi fără băutură, rămăsese totuşi în viaţă, când toţi tovarăşii săi pierduseră speranţa; fusese tras afară absolut gol dintr-un eleşteu cu apă tulbure, unde se ascunsese, şi apoi fusese osândit la moarte, conform ordonanţelor lui Sylla, de către

magistraţii celui mai apropiat oraş. Prin nu ştiu ce minune îl ferise propria sa măreţie. Un soldat mercenar german, care se oferise benevol să-l omoare, nu se simţise în stare să îndure privirea aprinsă de mânie a bătrânului ce zăcea într-o carceră întunecoasă. Scăpase sabia la picioarele lui şi fugise în stradă ţipând" Nu mă încumet. Nu îndrăznesc să-l ucid pe Caius Marius", şi văzând una ca asta, locuitorilor din oraş le-a fost ruşine de sentinţa dată anterior, i-au dăruit lui Marius o corabie şi au făcut tot ce au putut ca să-l ajute să fugă. Alte greutăţi au urmat până ce a reuşit să ajungă în Africa şi să ia legătura cu fiul său, tânărul Marius, şi cu ceilalţi prieteni care fugiseră împreună cu el din Roma. Cu toate astea, Marius a rămas neclintit în convingerea că va fi încă o dată consul în viaţa sa şi, după cum ne-a mărturisit mai târziu, izbutea să-şi amorţească durerile şi să-şi învingă istovirea concentrându-şi gândul la numele şi chipurile duşmanilor săi, ferm hotărât să se răzbune pe toţi.

Acum, ni s-a spus, debarcase în Etruria împreună cu fiul său şi cu o mică oaste pe care o strânsese în Africa. Mica oştire avea să devină în curând o armată, căci Marius nu şovăia să tăgăduiască libertate sclavilor care voiau să lupte alături de el sau să înroleze în trupele sale plugari, văcari şi tot felul de raun-citori nemulţumiţi sau sărăciţi, bucuroşi să-şi părăsească stăpânii, adesea măcelărindu-i înainte de a pleca. A fost destul de isteţ însă, ca să încerce să-şi legalizeze situaţia într-un fel sau într-altul. Între primele lucruri pe care le-a făgăduit Marius a fost să trimită un mesager lui Cinna recunoscându-i demnitatea de consul şi oferindu-i să slujească în rândurile armatei sale ca simplu soldat. Oferta a fost făcută, desigur, numai pentru motiv de propagandă. Marius luase hotărârea dârză să aibă o comandă independentă, dar gestul i-a fost caracteristic şi a amăgit pe mulţi, inclusiv pe mine însumi, în momentul acela.

Nu l-a amăgit însă pe Sertorius, iar eu am fost indignat aflând că se împotrivise cu străşnicie la ideea de a-l introduce pe Marius ca partener egal în alianţa dintre el şi Cinna. Am atribuit împotrivirea celor mai josnice mobiluri de gelozie şi ambiţie. În realitate Sertorius nu era omul care să se lase influenţat de astfel de sentimente ca gelozia când trebuiau luate hotărâri decisive, iar aprecierea pe care a dat-o situaţiei s-a dovedit în întregime corectă. I-a atras atenţia lui Cinna că forţele lor erau de neînfrânt şi creştea mereu; important era ca, o dată stabiliţi la Roma, să existe o perioadă de linişte, ordine şi bună guvernare, în timpul căreia să-şi poată consolida situaţia, astfel încât să poată ţine piept armatelor lui Sylla din Răsărit, deoarece Sylla, negreşit, n-avea să recunoască noul regim pe care îşi propuneau ei să-l instaureze. Toate astea, afirma Sertorius, puteau fi înfăptuite cu uşurinţă de ei doi, dar a-l aduce pe Marius la putere însemna un risc extraordinar. îl cunoştea ca om şi îşi închipuia cum avea să se comporte. Avea s-o facă în aşa fel încât partidul lor ar fi devenit mai slab din punct de vedere politic, fără să se întărească prea mult pe plan militar.

Sertorius a găsit prea puţini care să adere la părerile sale, şi, întrucât nu deţinuse niciodată o funcţie înaltă, îi lipsea prestigiul necesar pentru a-şi le impune. Cinna era un om cinstit şi bine intenţionat, dar nu avea nicio idee despre forţele care se aflau acum pe punctul de a fi dezlănţuite, iar mai târziu n-a dat dovadă nici de o iscusinţă în încercarea de ale stăpâni. Respingea ca meschină orice sugestie în sensul că Marius trebuie ţinut în umbră. Eram încântat să aflu că îl tratase cu toate dovezile de respect datorate unui procnosul şi că îl asociase la comanda supremă a forţelor lor alăturate.

Între timp, la Roma situaţia se înrăutăţea din ce. În ce mai mult. Consulul Octavius îşi asigurase, e adevărat, sprijinul lui Pompeius Strabo, care avusese comanda unei

armate considerabile în nord şi care, deşi crud, corupt şi nepopular, putea cel puţin să pretindă că era un general competent. Alături de el lupta fiul său, tânărul Pompei, mai târziu denumit „cel Mare”. O vagă idee despre moralul trupelor lui Strabo ne putem face din aceea că tânărul Pompei a trebuit să facă uz de marea sa popularitate personală spre a-şi salva tatăl să nu fie asasinat de propriii săi oameni.

Într-adevăr, bruma de rezistenţă ce mai era s-a prăbuşit foarte repede. Marius, care îşi utilizase flota cu mare dibăcie, a ocupat portul Ostia, tăind astfel orice aprovizionare pentru Roma. Între timp, forţele armate principale se sub comanda lui Cinna şi Sertorius se îndreptau în marş convergent spre cetate din direcţii diferite. Se şi zvonea că trupele lui Marius, şi în special marea armată a sclavilor eliberaţi, pe care o ţinea ca gardă personală, se comportau cu o ferocitate neobişnuită şi calculată.

Îmi amintesc de o zi cu zvonuri contradictorii şi de agitaţia care ne-a cuprins din pricina celor văzute şi auzite. Marius, căruia nu-i plăcea să împartă cu nimeni nicio distincţie militară, era dornic să intre cel dintâi în Roma şi, înaintând cam impetuos de la Ostia, a ocupat într-adevăr colina Janiculum. Am reuşit să scap de supravegherea celor mai mari din casă şi m-am dus spre colină, dorind să văd ceea ce îmi închipuiam că va fi cu siguranţă intrarea triumfală a unchiului meu în cetate. Dar când m-am apropiat de scena luptelor n-am văzut nimic în acest sens. Prin masa compactă a celor care veniseră, ca şi mine, ca spectatori, oameni răniţi din armata lui Strabo îşi făceau drum spre ariergardă. Dar cei care nu erau grav răniţi arătau grozav de veseli. Spuneau că îl bătuseră pe Marius, respingându-l. Unii chiar pretindeau că marele general fusese ucis. Ascultam zvonurile consternat şi, pe măsură ce înaintam în mulţime mai aproape de Janiculum,

începeam să cred că sunt adevărate, căci în clipa aceea nu mai era nici urmă de lupte. Într-adevăr, câteva cohorte care staţionaseră în rezervă se îndreptau acum în marş într-o direcţie cu totul opusă. Abia către asfinţit am aflat ce se întâmplase în realitate. Se pare că Marius, în excesiva sa încredere în sine, suferise o înfrângereşi, dacă ar fi avut ca adversari nişte generali mai pricepuţi, înfrângerea putea să fie gravă. Dar aşa, a fost salvat dintr-o situaţie dificilă graţie alarmei provocată de un atac diversionist efectuat de Sertorius asupra unei alte părţi a fortificaţiilor cetăţii.

A fost ultima acţiune militară de oarecare importanţă. Curând după aceea Strabo a murit subit; trupele, care nu aveau niciun fel de încredere în capacitatea consulului Octavius, au început să se răzvrătească sau să treacă făţiş de partea armatelor ce împresurau acum Roma din toate laturile. Însuşi Octavius a fost sfătuit de prietenii săi să fugă cât mai era posibil. Dar el credea cu naivitate puerilă în prezicători, profeţi etrusci şi în calcule chaldeene. După aceste surse de informaţie, nu-l pândea nicio primejdie; şi astfel a rămas la Roma în timp ce senatul, cuprins de panică, i-a trimis lui Cinna o ofertă de capitulare, rugându-l numai să le garanteze că nu vor avea loc represalii. Cinna a răspuns că mai întâi trebuiau retrase decretele pronunţate împotriva lui; cât despre represalii, a declarat că va fi îndurător în măsura în care o vor permite împrejurările. Ca atare Merula, care nu înfăptuise mai nimic în cursul scurtei perioade a demnităţii sale, a fost destituit şi Cinna a intrat în Roma în calitate de consul.

Ne aşteptam ca Marius să pătrundă în cetate în acelaşi timp şi ne pregăteam să-l întâmpinăm. Bătrânul însă hotărâse să-şi facă intrarea în Roma în felul lui. A trimis un mesaj senatului t în care, după o descriere pe larg a succeselor lui din trecut, releva faptul că se afla

acum în exil cu un preţ pus pe capul său. Respectând constituţia romană şi libertatea poporului roman, nu putea, spunea el, să se întoarcă la casa şi la familia sa până când însuşi poporul roman nu-i va fi votat, în deplină libertate, întoarcerea. Mulţi au fost adânc impresionaţi, după cum a şi fost intenţia lui Marius, de acest neobişnuit apel la legalitate, iar senatul a dispus de îndată ca votarea necesară să aibă loc. Între timp, cei din avangarda trupelor lui Marius au intrat în Roma, s-au îndreptat direct către for şi l-au măcelărit cu sânge rece pe consulul Octavius. După asasinat s-a găsit asupra lui un document chaldeean garantându-i viaţă fericită şi izbândă pentru ani îndelungaţi.

Acest act de violenţă a fost într-adevăr revoltător, dar nu tocmai neaşteptat pentru oricare dintre romani, cu excepţia lui Octavius. Afară de asta, în împrejurările de atunci, era greu de stabilit precis cine anume autorizase actul.

A doua zi, în fruntea armatei sale, Marius a pătruns în Roma. A fost întâmpinat de o mare mulţime, inclusiv prietenii şi familia, toţi nerăbdători să-l felicite că se întorcea teafăr. Eram profund emoţionat de perspectiva revederii. Mi-am îmbrăcat cele mai frumoase veşminte pe care le aveam şi mă treceau fiori de bucurie gândindu-mă cu ce onoruri va fi primit unchiul meu în cetatea pe care o salvase. Priveam cu interes şi fascinaţie chipurile ostaşilor săi, iar la el mă uitam cu un fel de uluire, deoarece abia puteam să-mi cred ochilor că era într-adevăr acolo, încă robust la vârsta lui înaintată, încă neînvins de atâtea greutăţi îndurate. Am băgat de seamă că nu manifesta prea mult interes pentru cuvântările de felicitare ce i se adresau; tot timpul ochii lui fioroşi aruncau priviri de foc împrejur, cercetând feţele mulţimii, şi în curând s-a văzut limpede că nu căuta prieteni, ci duşmani, îşi pregătise demult planul, şi era destul de simplu. Nu avea să lase în

viaţă nici măcar o singură persoană despre care îşi închipuia că-i făcuse vreodată vreun rău. Şi poseda instrumentele corespunzătoare cu care să acţioneze, căci armata sa compusă din sclavi eliberaţi, în cea mai mare parte foşti gladiatori sau muncitori agricoli asupriţi, se comporta cu tot atâta ferocitate ca şi comandantul ei, ascultându-i sau chiar anticipându-i ordinele.

Convenţionalele cuvântări au fost curând retezate. Marius observase într-o margine a mulţimii pe un bătrân senator care, în trecut, îl contrazisese o dată într-o problemă minoră şi, nemaidând nicio atenţie discursului elogios pe care tocmai i-l adresa cineva, l-a arătat cu degetul pe bătrân. Într-o clipită a fost târât înainte-i şi înjungh'at; apoi capul, despărţit de trup, a fost înfipt ca un trofeu în vârful unei lănci.

S-au găsit câţiva din mulţime destul de slabi la minte şi de impresionaţi încât să aplaude fapta; şi într-adevăr, ori de câte ori barbaria devine, ca să spunem aşa, autorizată, rareori lipsesc cetăţenii aşa-zişi paşnici care să nu ia parte la ea veselindu-se. Aşa şi atunci, deşi cei mai buni din toate păturile sociale s-au retras în grabă pe la căminurile lor, a rămas totuşi destul norod care l-a urmat pe Marius când a început să cutreiere străzile sistematic, scoţându-i afară din case pe duşmani sau pe cei socotiţi astfel de el şi poruncind să fie masacraţi în faţa ochilor săi.

Eu, bineînţeles, nu m-am alăturat mulţimii. Mi-am petrecut ziua acasă, cutremurat de un fel de teamă şi într-o stare de epuizare nervoasă. Nu numai că-mi puteam închipui ce se petrecea, dar la fiecare oră sosea câte cineva cu noi ştiri despre ororile comise. Singura speranţă mi-era că se vor sfârşi odată cu căderea nopţii.

Speranţa nu mi-a fost împlinită. Cinci zile şi cinci nopţi măcelul, violurile şi incendierile s-au ţinut lanţ. Pr tutindeni apăreau semnele acestei barbarii. Toţi senatorii ucişi (şi au fost cel puţin cincizeci) erau decapitaţi, astfel

încât capetele lor tăiate să poată fi expuse în for ca nişte trofee sinistre ale răzbunării. Cât despre ceilalţi, majoritatea aparţinând păturilor mai bogate din afara senatului, li s-au lăsat trupurile în stradă spre a fi mâncate de câini sau de păsări. Câţi au murit în felul acesta e cu neputinţă de spus, dar n-au putut fi mai puţin de o mie la număr. În curând masacrul s-a înteţit aproape fără discriminare. Unii erau seceraţi pe străzi pentru că nu-l salutaseră pe Marius când trecea, alţii pentru că Marius nu-şi dăduse osteneala să le răspundă la salut. Mulţi s-au sinucis de frică şi mulţi, deşi nu erau personal în primejdie, s-au omorât singuri de ruşine sau de disperare când şi-au văzut averea distrusă sau soţiile şi fiicele pângărite.

În acest timp Marius părea a fi, şi chiar era, îmbătat atât de vin – căci, întrucât nu mânca şi nu dormea aproape de loc, bea mereu ca să se susţină – cât şi de pofta sângelui şi a distrugerii. Era cu desăvârşire inabordabil şi, cu toate că îi saluta pe Cinna şi pe Sertorius cu un fel de bună dispoziţie lugubră, nu dădea nicio atenţie la spusele lor. Mai puţin încă îşi asculta soţia sau alţi membri de-ai familiei. Ba chiar i-a îngăduit lui Fimbria, unul dintre cei mai brutali ofiţeri ai săi, să-l ucidă pe fratele tatălui meu, Lucius Caesar, şi să-i expună capul în for.

În cele din urmă, Sertorius a intervenit personal. Era singurul om din Roma cu curajul şi capacitatea de a face acest lucru.

A venit un moment când, din pură oboseală, Marius a încetat temporar măcelul şi s-a dus acasă să se odihnească. Acţionând cu obişnuita-i rapiditate, Sertorius a adus detaşamente din propriile sale trupe, singurele dintre cele ce cuceriseră Roma care rămăseseră disciplinate şi cu o comportare frumoasă. Cu aceşti oameni a înconjurat garda personală a lui Marius de foşti sclavi ucigându-i până la unul. Operaţia a fost uşoară, dar nimeni altul n-ar fi îndrăznit în momentul acela s-o întreprindă. Aşa fiind,

când Marius şi-a revenit, a fost prea isteţ sau, poate, prea istovit de propriile-i excese ca să încerce o acţiune de represalii. A pretins chiar că aprobă ceea ce săvârşise Sertorius şi de atunci încolo îl trata cu un ciudat fel de respect, de parcă îi era aproape teamă de el şi căuta să-i câştige bunăvoinţa.

De buna părere a lui Sertorius nu s-a putut bucura însă, căci în câteva zile Marius izbutise să facă tocmai lucrul de care se temuse Sertorius. Înstrăinase de partidul popular toate opiniile moderate şi, procedând astfel, pusese în primejdie, ireparabil poate, singura speranţă pe care o mai avea partidul de a rămâne la putere. Fără îndoială, Sylla avea să încerce să-şi redobândească poziţia pierdută, fiind îmboldit acum nu numai de ambiţie, dar şi de răzbunare; căci casele şi bunurile îi fuseseră distruse, statuile doborâte, prietenii şi câţiva membri din familie omorâţi, în timp ce alţii din familie, cei norocoşi, fugiseră, după tot felul de greutăţi şi umilinţe, ca să-i povestească cele întâmplate. Lui Sylla şi legiunilor sale din Orient nu i se puteau împotrivi decât o Romă unită şi o peninsulă italică unită. Marius, în mai puţin de o săptămână, adusese atâta dezbinare încât unitatea nu mai părea cu putinţă de realizat.

Asupra mea aceste măsuri au avut unei ect de neşters. Mai târziu aveau să se desfăşoare alte vărsări de sânge, mai masive, mai premeditate, mai crude într-un sens. Dar niciodată în viaţă n-am mai văzut ceva atât de dezordonat, de sălbatic şi de dezgustător cum a fost comportarea lui Marius şi a sclavilor săi. De aici am învăţat, fără putinţă de tăgadă, că nu există nimic în firea omenească vrednic de admiraţie cu orice preţ, nimic care să ne solicite obligatoriu afecţiunea şi respectul, dacă, atunci când dispare constrângerea, devine un lucru hidos dincolo de orice închipuire; că demnitatea, şi cu ea posibilitatea afecţiunii, vine din constrângere, fie că e

impusă de propriul eu, fie din afară; şi că, dintre toate sentimentele ce pot încolţi în sufletul omenesc, cel mai josnic e setea de răzbunare.

SFÂRŞITUL LUI MARIUS

În privinţa lui Marius, părerile mele au fost întotdeauna ciudat de împărţite. Această ultimă perioadă a vieţii sale a însemnat, pentru mine, un răstimp de oroare şi deziluzie. Mi-era silă şi de gentileţea lui – căci, în clipele când era destul de treaz ca să mă recunoască, manifesta un deosebit interes pentru viitorul meu. Dar continuam să mă agăţ de acea imagine a lui care îmi stăpânise închipuirea de copil şi, mai mult, ştiam că imaginea nu era complet falsă. Ceea ce vedeam acum era o ruină, dar ruina unui lucru măreţ şi puternic.

A murit la începutul anului ce a urmat după întoarcerea sa la Roma şi, pentru mine ca şi pentru alţii, moartea lui a însemnat o uşurare. La începutul acelui an, el şi cu Cinna preluaseră funcţiile de consuli, iar Marius marcase împrejurarea poruncind ca unul dintre duşmanii săi să fie aruncat de pe stânca Tarpeii. A fost însă ultima sa cruzime. Profeţiile, reale sau imaginare, s-au împlinit. Era consul pentru a şaptea oară; dar a murit înainte de a se fi scurs şaptesprezece zile de consulat. Ultima perioadă a vieţii sale a fost vrednică de plâns. Suferea de insomnie, ba chiar mai rău decât atât, căci până şi clipele de somn neliniştit îi erau otrăvite şi bântuite de visuri, spaime şi năluciri. În cea mai mare parte a timpului nu mai judeca normal, după toate aparenţele, iar echilibrul său mintal nu se ameliora în niciun caz de pe urma enormelor cantităţi de vin pe care le înghiţea ca să-şi adoarmă temerile şi să-şi asigure un somn abrutizat. Erau momente în care îşi închipuia că-şi conducea armatele împotriva lui Mithridates; atunci răcnea din toate puterile cu glasul lui înspăimântător şi, clătinându-se prin odaie, apuca orice armă îi venea la îndemână, dar de îndată ce-şi încleşta

degetele pe ea, ca prin minune parcă, lua brusc înfăţişarea unui om cu mintea trează, sau cel puţin a unei neclintite statui de războinic. Curând însă degetele i se înmuiau, lăsând arma să cadă, iar Marius se rostogolea, de cele mai multe ori, pe jos. Totuşi nu din deficit de somn, nici din alcoolism a murit bătrânul, cu toate că părea de necrezut ca un organism omenesc să poată îndura atâta vreme efectele unuia singur din cele două rele. Ultima boală a fost o pleurezie provocată, spuneau doctorii, de un curent. A fost o boală binecuvântată, pentru că i-a îngăduit lui Marius să se destindă şi să moară cu demnitate. A compus chiar un discurs pe care l-a încheiat, după ce şi-a enumerat triumfurile şi înfrângerile, cu modesta reflecţie că un om prudent nu trebuie să se încreadă în noroc. Cei care l-au auzit vorbind în astfel de termeni au ştiut că renunţase la luptă şi se bucurau; căci acum se puteau gândi iarăşi la măreţia lui de altă dată, fără să trăiască mereu cu teama unor noi excese sau acte dezonorante. În cea mai mare parte ultimele zile şi le-a petrecut dormind şi a murit liniştit. Cei care i-au văzut cadavrul spuneau că în clipa supremă trăsăturile lui aspre s-au destins într-o stranie nobleţe şi într-un calm neobişnuit.

Eu personal nu i-am văzut cadavrul, nici n-am asistat la funeralii. Mi-era interzis prin îndatoririle mele religioase; căci fusesem numit de curând, de către Marius şi Cinna, în locul rămas vacant, între Flameni datorită sinuciderii nefericitului Merula care, îndată după intrarea lui Marius în cetate, s-a retras în Templul lui Jupiter tăindu-şi vinele.

Numirea mea se datora, desigur, faptului că eram nepotul lui Marius, deşi e posibil ca alegerea să fi fost influenţată şi de dorinţa lui Cinna şi Sertorius de a atrage în partidul lor pe fraţii Cotta şi alte rude şi prieteni de-ai mamei. De asemenea, era necesar ca Flamen Dialis, sau preotul lui Jupiter, să aparţină unei familii de patricieni, iar

în momentul acela nu erau prea multe la număr familiile nobile pe care să se poată bizui regimul.

Totuşi, era o onoare să ţi se încredinţeze la o vârstă atât de tânără o funcţie atât de respectabilă, de aceea mi-am luat obligaţiile în serios, deşi trebuia să disimulez, ca şi mulţi dintre colegii mei, unele sentimente de dezgust şi de necredinţă faţă de ceremoniile religioase la care luam parte. Jertfele de animale şi cercetarea măruntaielor aburind încă de căldură mi-au inspirat întotdeauna silă şi nu pot să cred că nu sunt la fel de dezgustătoare şi pentru zei, presupunând că există. Apoi, cu prilejul ceremoniilor oficiale trebuia să port o pălărie cât se poate de ridicolă, făcută din piele albă, în formă de con. Pălăria avea însă un avantaj pentru cel care o purta. Dacă se întâmpla să cadă în cursul unei ceremonii, purtătorul era obligat să demisioneze imediat din funcţie. Exista astfel oricând posibilitatea unei evadări facile, deşi, în realitate, eu n-am dorit niciodată să fac uz de ea, pe de-o parte fiindcă e oricum de prost gust să laşi să-ţi cadă pălăria din cap, pe de altă parte fiindcă mă simţeam foarte mulţumit. Poziţia mea îmi interzicea să prestez orice fel de serviciu militar, dar eu nu aveam ambiţii de comandant. Asociasem ideea de comandant militar cu figura unchiului Marius, iar acum doream, pe cât îmi era cu putinţă, să-l uit pe el precum şi toate acele închipuiri băieţeşti şi visuri fantastice pe care le nutrisem odinioară, când mi se părea că mă văd, asemenea lui. conducând legiuni romane în bătălie, poate în Răsărit ori poate în nedescoperitele meleaguri ale Apusului. În momentul acela gândurile mi se îndreptau mai curând spre cariera literară. M-a pasionat, de asemenea, întotdeauna studiul antichităţii şi mă interesau în mod sincer cunoştinţele pe care le dobândeam în fiece zi despre ritualul religiei romane.

Majoritatea ceremoniilor noastre au fost, desigur, transmise prin tradiţie dintr-un trecut îndepărtat şi multe

din ele şi-au pierdut înţelesul pe care trebuie să-l fi avut odinioară. Unele din imnurile noastre sacre şi din formulele rituale sunt complet neinteligibile pentru cei ce le pronunţă, totuşi noi acordăm o mare importanţă pronunţării acestor cuvinte fără sens în modul care e presupus a fi cel corect. La început consideram tot acest ceremonial ca pur şi simplu ridicol; căci cum ne putem aştepta ca un zeu să răspundă rugăciunilor unui muritor, când muritorul nici nu ştie ce rosteşte? Mi-am dat seama curând însă că era un mod superficial de a privi lucrurile. Sistemul nostru de religie are mari avantaje practice, şi în epoca aceasta de tranziţie intelectuală şi politică – o epocă în care cei mai mulţi indivizi tind să devină isterici sau fanatici – poate constitui un important element de stabilitate. Rugăciunile şi sacrificiile, oricât de lipsite de sens în detaliu, au un scop general şi un efect public. La origine au fost destinate mai mult să-i îmblânzească pe zei decât să-i atragă, ca să spunem aşa; şi se admite şi astăzi că, atunci când ceremoniile de îmblânzire sunt îndeplinite cu o corectitudine scrupuloasă, zeii nu se vor amesteca în lucrările necesare omului din domeniul agriculturii, războiului şi al altor activităţi. Religia noastră de stat, în mod destul de paradoxal, e ateistă, într-un sens. Ea tinde să-i menţină pe zei, presupunând iarăşi că există, la o distanţă cât mai mare de oameni şi, eliberându-i pe cei superstiţioşi de la natură de temerile lor, le îngăduie să procedeze cu calm şi încredere pe drumul civilizaţiei. E o deosebire categorică între acest sistem străvechi şi, în lin i mari, aducător de foloase şi acele culturi asiatice care, încă din copilăria mea, erau tot mai populare la Roma, în special printre femei, şi a căror fascinaţie rezidă în comunicarea, reală sau închipuită, între om şi divinitate într-un fel de extaz ce nu poate fi atins, în general, decât prin excesele emoţionale cele mai frenetice. Fără îndoială, în momente de tensiune şi efort, şi pentru persoanele cu

predispoziţie la isterie şi instabilitate, aceste ritualuri pot oferi avantaje precise de natură psihologică. Totuşi, ele nu sunt lipsite de primejdie, de vreme ce tind să submineze credinţa necesară în obligaţiile pe care oamenii le au unii faţă de alţii şi faţă de stat; căci în momentele de beatitudine fizică sau emoţională obligaţiile acestea nu mai sunt evidente. Preoţii Cybelei, de pildă, după ce dansează până la frenezie, îi încurajează pe novici să se castreze în cinstea fecundei zeiţe. Catullus a scris un splendid poem pe această temă, într-o metrică extrem de ingenioasă. E limpede însă că practica aceasta a castrării nu poate fi tolerată într-o ţară care se bazează pe un coeficient ridicat al naşterilor în vederea recrutării de legiuni. Întâmplător îngăduim adoratorilor frigieni ai Marii Zeiţe să-şi îndeplinească riturile la Roma. Într-adevăr, dacă s-au statornicit aici de atâta vreme, a existat, fireşte, sentimentul că Marea Zeiţă corespundea unei realităţi ce putea fi înduplecată. Dar, cum este şi drept, noi nu îngăduim cetăţenilor romani să poarte îmbrăcăminte frigiană sau să ia parte la procesiuni altfel decât ca spectatori.

Religia noastră, prin urmare, prezintă avantaje solide în măsura în care tinde să descurajeze gândurile de prisos şi emoţiile de nedorit. Cât despre minoritatea oamenilor – mică în toate timpurile – care are capacitate şi predilecţie pentru gândirea metafizică, întreaga filosofie greacă îi stă la dispoziţie. Eu însumi, la vremea morţii lui Marius, tocmai îmi începeam studiile în acest domeniu. Îmi plăceau nespus de mult; dar am remarcat că aceia care abordează studiul cu o anumită modestie, chiar cu un oarecare scepticism, sunt mai fericiţi şi adesea mai scrupuloşi decât entuziaştii care sunt în stare să creadă că un principiu enunţat în cuvinte poate explica sau determina în întregime un proces ori un eveniment mai complicat. Cei care se consacră filosofiei cu zelul şi concentrarea

spirituală cu care ar îmbrăţişa vreo religie orientală ce pretinde să cuprindă totul, în loc s-o considere ca pe o artă cu inevitabilele ei limitări, tind în general să-şi îngusteze orizontul, să nu ţină seama de punctul de vedere al celorlalţi, să devină rigizi şi dificili în relaţiile lor personale. E ceea ce s-a întâmplat, desigur, cu Cato şi, într-un sens, cu o personalitate mult mai însemnată decât Cato, poetul Lucreţiu.

Am manifestat întotdeauna un viu interes atât pentru filosofie cât şi pentru diversele culturi religioase de care am luat cunoştinţă în Răsărit ca şi în Apus. Am purtat discuţii agreabile cu profesori din Chaldeea, India şi Alexandria, precum şi cu galii, care au fost educaţi în spiritul disciplinei druizilor britanici. Dar, din punct de vedere practic, prefer ceremoniile religioase ale ţării mele şi chiar în zilele primei mele demnităţi sacerdotale petreceam multe ore discutând despre ele, în special cu unele dintre fecioarele vestale. Relaţiile amicale pe care le-am cultivat cu aceste onorabile persoane aveau să-mi fie de cel mai mare folos mai târziu.

În timpul acestor ani ai adolescenţei nu m-am consacrat însă nicidecum exclusiv studiilor şi noilor mele îndatoriri oficiale. Începusem de pe atunci să dau dovadă de acel apetit pentru prodigalitate de care mă tem că s-a dus vestea, punându-mă adesea în încurcătură, deoarece atunci când aprob legi, necesare din punct de vedere economic, spre a limita cheltuielile cetăţenilor pe banchete, publicul îşi dă perfect de bine seama că nu am intenţia să mă îngrădesc, prin astfel de legiuiri, pe mine însumi. Nu doar că am avut vreodată viciul lăcomiei, ca Lucullus. Şi nici nu mi-au plăcut acele lungi chefuri cu băutură pentru care au atracţie oameni de categorii foarte diferite – atât Antonius, de pildă, cât şi acel moralist pervers, Cato. Totuşi, din primii ani ai adolescenţei înclinam să fac paradă de lux. Îmi plăcea ca recepţiile mele

să se distingă fie prin bun gust fie prin splendoare. Eram pasionat după cai, cu care să atrag atenţia trecătorilor de pe stradă. Îmi plăcea să cumpăr cărţi rare şi opere de artă şi, mai ales, dădeam o mare atenţie îmbrăcăminţii pe care, în limitele convenţiilor destul de stricte ale costumului roman, obişnuiam s-o variez pe cât îmi era cu putinţă.

Am început curând să mă îndatorez şi am descoperit că singura cale de a plăti dobânzile pe împrumuturi era să iau din ce în ce mai mulţi bani cu împrumut. Într-adevăr, de la vârsta de şaisprezece ani până când am trecut bine de pragul celor patruzeci de ani, datoriile mele au crescut mereu. Din pricina lor familia şi prietenii mei erau alarmaţi tot timpul şi de multe ori m-au pus şi pe mine într-o situaţie delicată. Faptul că am fost privit, în general, ca o bună investiţie spune ceva despre inteligenţa oamenilor de afaceri romani; căci în orice moment al vieţii, până când am atins vârsta mijlocie, aş fi putut să devin complet ruinat dacă nu reuşeam să descopăr oameni dispuşi să-mi acorde împrumuturi, fiecare din ele depăşind ca valoare pe cel precedent.

Fireşte, tatăl meu, în timpul ultimilor ani ai vieţii sale (a murit nu mult după Marius) era adânc îngrijorat de risipa cheltuielilor mele. Mi-a sugerat că ne-am mai putea uşura, şi eu şi el, de datoriile contractate de mine, dacă aş lua în căsătorie o moştenitoare bogată, şi am fost obligat să admit că avea oarecare dreptate. Până la urmă, când am împlinit şaptesprezece ani, i-am urmat sfatul şi am contractat o căsătorie cu tânăra Cossutia, al cărei tată era om de afaceri, desigur, nu un membru al nobilimii senatoriale, şi care a fost bucuros să ofere o zestre considerabilă pentru a-i înlesni fiicei sale să intre prin căsătorie într-una din familiile de patricieni. La căsătoria aceasta a mea s-au opus mama şi mătuşa Iulia, amândouă fiind dornice să iau în căsătorie o fată dintr-una din familiile de frunte, al cărei sprijin mi-ar fi fost preţios în

cariera politică. Eu însă nu mă hotărâsem încă ce fel de carieră să îmbrăţişez. Într-adevăr, la vârsta aceea nutream adesea gândul să devin poet sau dramaturg. Afară de asta, Cossutia mi se părea nu numai bogată, dar şi atrăgătoare. Nefiind chiar îndrăgostit de ea, eram departe de a fi indiferent la farmecul ei. De fapt, cred că sunt puţine femeile care nu-mi trezesc niciun fel de interes.

Nu se poate spune că a fost o căsătorie foarte izbutită, de vreme ce a durat doar ceva mai mult de un an. Au existat motive multiple pentru despărţire, unele personale, altele politice. Printre cele politice a fost faptul că părinţii Cossutiei şi-au format repede părerea că, deşi fiica lor se căsătorise cu un patrician, aleseseră un patrician cu relaţii cât se poate de primejdioase şi aparţinând partidului din opoziţie. Astfel că, atunci când s-a hotărât divorţul, au fost excepţional de înţelegători în privinţa restituirii zestrei.

Existau anumite motive reale pentru panica ce cuprinsese familia Cossutiei. Eram nepotul lui Marius şi se ştia că intrasem în graţiile lui Cinna. Iar în momentul când am împlinit optsprezece ani apărea limpede că războiul civil avea să reînceapă. În plus, observatorii cei mai perspicace erau de pe atunci convinşi că partidul lui Cinna avea să piardă.

Eu personal îl simpatizam pe Cinna. Nu aveam nimic împotriva faptului că reuşise să iasă consul an după an. După cum am constatat eu însumi, sunt momente când această continuitate în administraţie e absolut esenţială. Mai mult, cu toate că mai târziu a devenit o modă să vorbeşti despre „tirania lui Cinna”, guvernul lui Cinna a fost, în multe privinţe, atât cât putea fi de bun în împrejurările existente. În special problema Peninsulei Italice, care pricinuise atâta vărsare inutilă de sânge, a fost acum în sfârşit rezolvată şi, drept urmare, aşa numita „tiranie” a lui Cinna a fost mai populară pe tot cuprinsul

peninsulei decât ar fi putut să fie oricare altă guvernare.

Punctul slab al regimului era la centru, în însăşi cetatea Romei. Aici, după cum prevăzuse Sertorius, masacrele săvârşite de Marius şi locotenenţii săi avuseseră un efect dezastruos. Oameni cu idei luminate şi moderate, ca fraţii Cotta, s-au retras temporar din politică şi au făcut asta nu din calcul (deşi, în realitate, dacă n-ar fi rămas inactivi în epoca aceea, şi-ar fi pierdut, probabil, viaţa mai târziu), ci din pur dezgust. Iar dacă membrii mai moderaţi ai nobilimii şovăiau să se asocieze noului guvern, ceilalţi, care au constituit întotdeauna majoritatea, printre care mulţi aveau vreo moarte sau vreo dezonoare de răzbunat în familie, aşteptau doar momentul prielnic când să-i poată face pe alţii să simtă ceea ce suferiseră ei înşişi.

Din umbră pândea mereu ameninţarea lui Sylla. Continuau să sosească ştiri despre victoriile sale din Răsărit. Mai întâi am auzit de cucerirea Atenei şi de înfiorătorul masacru al locuitorilor care a urmat după capitularea cetăţii. Apoi a venit vestea celor două mari bătălii din Grecia, care au avut drept rezultat înfrângerea totală a celor mai bune trupe şi a celor mai valoroşi generali ai lui Mithridates. După asta s-a anunţat că Sylla trecea marea spre Asia, dar nimeni nu-şi făcea iluzii că avea să rămână acolo mai multă vreme decât era necesar pentru recucerirea provinciei sau că avea să recunoască guvernul instaurat de către duşmanii săi la Roma.

Măsurile de precauţie luate împotriva acestei ameninţări au fost ineficiente. O armată sub comanda consulului Flaccus a fost trimisă în Orient, chipurile ca să ia parte la operaţiunile împotriva lui Mithridates, dar în realitate, dacă reuşea manevra, ca să lupte împotriva lui Sylla. Un număr dintre cei mai cunoscuţi partizani ai lui Marius au fost înrolaţi în armata aceasta, printre care Fimbria, care îl ucisese pe unchiul meu Lucius, iar la funeraliile lui Marius era cât pe-aci să-l ucidă pe Scaevola,

Marele Pontif. N-a stat multă vreme în Răsărit şi l-a asasinat pe Flaccus, comandantul său suprem, preluând el însuşi comanda. Acolo se pare că a dat dovadă de o remarcabilă abilitate tactică, dar n-a ştiut să-şi păstreze loialitatea trupelor. Sylla avusese grijă ca oamenii lui Fimbria să fie informaţi cum se îmbogăţiseră din prăzi proprii lui soldaţi şi cum, în clipele când nu se arăta nicio bătălie în perspectivă, li se îngăduia să ducă o viaţă tihnită, într-o totală destindere a disciplinei, şi să-i prade ca lăcustele pe locuitorii oraşelor în care se aflau încartiruiţi. Putregaiul s-a întins repede, şi întreaga armată a lui Fimbria a trecut la Sylla, lăsându-l pe Fimbria să se sinucidă.

Vestea aceasta a sosit la Roma nu multă vreme după căsătoria mea cu Cossutia şi cam tot atunci a ajuns un mesaj din partea lui Sylla către senat anunţând că recucerise provinciile pierdute şi că războiul cu Mithridates luase sfârşit. Sylla continua, plângându-se de nerecunoştinţa cu care, după atât de importante înfăptuiri, fuseseră trataţi el şi prietenii săi. Acum, încheia el, intenţiona să-şi ocrotească prietenii şi să-i dea în judecată pe toţi cei care trecuseră de partea duşmanilor săi. Tonul mesajului era al unuia care mai intrase o dată în Roma ca ocupant şi era gata să facă astfel din nou. Era tonul caracteristic al lui Sylla, şi şi-a produs efectul prin faptul că autoritatea şi hotărârea senatului au slăbit simţitor, cel puţin jumătate din membri fiind, în secret, de partea lui Sylla, în timp ce mulţi alţii nu se gândeau decât cum să facă să nu supere pe nimeni. A fost imediat aprobată o rezoluţie umilă prin care li se cerea consulilor, Cinna şi Carbo, să înceteze de a mai strânge trupe şi se propuneau tratative cu Sylla, după ce îşi va fi părăsit comanda. Ca încercare de a se împiedica războiul civil, rezoluţia era absolut lipsită de orice eficacitate. Sylla nu avea nicio intenţie să-şi trimită ostaşii la vatră, iar Cinna, Carbo şi

Sertorius, ştiind acest lucru, nu aveau să stea, fireşte, fără apărare. Dar moţiunea senatului i-a fost utilă lui Sylla, deoarece, la debarcarea în peninsula italică îi conferea o poziţie oarecum legală.

În timpul lunilor următoare pregătirile de război au continuat. Cinna şi Carbo au pus la cale să-l combată pe Sylla în Grecia. Planul era bun şi ar fi putut reuşi dacă ar fi fost adus la îndeplinire cu competenţă. Dar aşa cum au stat lucrurile, a fost zădărnicit şi din motive întâmplătoare, şi din lipsă de pricepere.

Îndatoririle mele de preot mă împiedicau să iau parte, cum aş fi făcut-o altfel, la operaţiunile militare care erau acum iminente. Cu toate astea mă interesam cu pasiune de mişcarea trupelor şi de perspectivele războiului. Mă dezvoltam, într-adevăr, cu rapiditate şi, în acelaşi timp, împrejurările mă împingeau tot mai aproape de orbita puterii – în mod cât se poate de primejdios, cum s-au întors lucrurile, deşi la vremea aceea se părea că începuturile carierei mele se desfăşurau sub cele mai favorabile auspicii.

E posibil ca moartea subită a tatălui meu, care avut loc la scurt timp după prima mea căsătorie, să fi avut efectul de a dezlănţui în mine anumite ambiţii. Mama şi surorile mele mă respectau acum pe mine mai mult decât pe oricare altul şi din această nouă atitudine a lor provenea proaspăta mea încredere în mine însumi. Am început să-mi fac planul unei cariere politice şi, tot în acel timp, m-am îndrăgostit de fiica lui Cinna, Corneliadându-mi seama că, prin împlinirea iubirii ce-i purtam, aş fi devenit ginerele celui mai mare demnitar din Roma. Perspectiva o satisfăcea cu deosebire pe mătuşa Iulia, care, ca văduvă a lui Marius, se bucura încă de mare influenţă şi prestigiu printre familiile ce colaboraseră cu Partidul Popular. Ea a fost aceea care a luat legătura cu Cinna şi i-a obţinut consimţământul pentru căsătorie. Şi în

acest caz am fost ajutat, desigur, de înrudirea mea cu Marius, dar cred că Cinna însuşi îşi formase dinainte o impresie favorabilă despre posibilităţile mele.

Am divorţat prin urmare de Cossutia şi m-am căsătorit cu Cornelia. A fost o soţie bună şi am rămas căsătorit cu ea până la moartea ei, vreo şaisprezece ani mai târziu. Primele luni ale căsătoriei au fost deosebit de fericite. Am avut libertatea să petrec multă vreme în preajma soţiei mele, de vreme ce îndatoririle mele religioase mă reţineau la Roma, şi nespusă mi-a fost bucuria când a devenit limpede că avea să-mi dăruiască un copil.

Viaţa noastră de linişte şi desfătare, ca şi ambiţiile mele, au fost însă curând destrămate. Nu mică mi-a fost teamă pentru sănătatea soţiei mele când, înainte de naşterea copilului, a sosit dureroasa ştire că Cinna fusese asasinat. Faptul se petrecuse în tabăra legiunilor din Ancona, care aşteptau să fie transportate în Grecia. Nici vorbă nu fusese de vreo rebeliune, ci numai de indisciplină în anumite sectoare ale trupelor. Cinna intrase în tabără fără o gardă adecvată şi insuficient pregătit să rezolve situaţia. În mod imprudent se lăsase amestecat în zarva iscată şi, drept urmare, şi-a pierdut viaţa. În momentul acela eram atât de îngrijorat de sănătatea soţiei mele (căci ştirea îi produsese, fireşte, un şoc) încât nu mi-am dat seama imediat de toate implicaţiile morţii lui Cinna. Ele au fost însemnate atât pe plan militar cât şi politic. Nu pentru că Cinna ar fi fost un comandant care să se distingă, dar ştia să se folosească de sfaturile altora şi îndeosebi de ale lui Sertorius. Ca prim rezultat al morţii sale a fost abandonarea de către Carbo, acum rămas singurul consul, a planului de a-l înfrunta pe Sylla în Grecia şi retragerea în peninsula italică a trupelor care apucaseră să traverseze marea. A fost o greşeală gravă, ba chiar s-ar putea spune că a fost aproape fatală. Apoi, de la moartea lui Marius,

Cinna fusese şeful politic necontestat al partidului. Nu mai ocupa nimeni acum această funcţie, deşi atât Carbo, cât şi vărul meu, tânărul Marius, aspirau la ea, iar Sertorius, prin iscusinţa sa, o merita. Astfel, în timp ce de o parte exista o comandă unificată în mâinile lui Sylla, de cealaltă părerile erau împărţite, comenzile divizate şi liniile de conduită politică schimbătoare. Faptul că Sylla, în ciuda acestui avantaj şi al altora, a trebuit să lupte din greu timp de aproape doi ani înainte de a-şi atinge scopul arată întrucâtva importanţa forţelor de care dispuneau adversarii săi. Dacă aceste forţe ar fi fost organizate şi folosite aşa cum ar fi ştiut Sertorius, Roma ar fi fost cruţată de cele mai groaznice masacre din istoria ei, iar revoluţia necesară pe care, în anii următori, am încercat eu însumi, nu fără succes, s-o conduc, ar fi putut să se înfăptuiască mai lin, cu mai puţine dificultăţi şi suferinţe. Dar aşa cum s-au desfăşurat evenimentele, ura, chiar până în momentul de faţă, a dus la mai multă ură, sângele la mai mult sânge.

Şi pe măsură ce se apropia clipa naşterii primului şi singurului meu copil, se apropiau şi cele mai întunecate zile ale republicii romane, acea perioadă când se părea că ordinea nu putea să existe decât sub domnia terorii, iar gândurile sănătoase nu puteau să răsară decât în minţi extenuate de porniri excesive.

VICTORIA LUI SYLLA

Trecuseră patru ani de la întoarcerea lui Marius, când Sylla a debarcat la Brundisium cu o armată de 40.000 de ostaşi veterani, obişnuiţi cu prada, aşteptând alte jafuri şi devotaţi generalului lor. Obişnuitele prevestiri rele au fost anunţate şi multe din ele sau şi împlinit. De pildă, cu o săptămână înainte de cea de-a nouăsprezecea aniversare a naşterii mele, templul şi statuia lui Jupiter Optimus Maximus din Roma au fost în întregime distruse de foc. Deşi clădirea nu avea merite arhitecturale deosebite, se

desprindea din ea un anumit farmec antic, iar altarul templului era, în multe privinţe, cel mai sacru din cetate. În calitate de preot al lui Jupiter, am luat parte eu însumi la cercetările cauzelor incendiului, dar n-au putut fi niciodată limpede stabilite. E posibil ca dezastrul să fi fost opera unor incendiatori din partidul lui Sylla; e neîndoios însă că efectul focului a servit scopurilor urmărite de el. Publicul din Roma a început să spună xă zeii înşişi se întorseseră împotriva guvernului existent, iar profeţii profesionişti s-au adaptat repede situaţiei şi umblau prevestind calamităţi care erau, de fapt, iminente.

Într-adevăr, chiar dinainte de izbucnirea focului, Sylla, înaintând încet spre nord, obţinuse câteva succese şi începea să primească întăriri substanţiale de la prietenii şi partizanii săi din peninsulă. Dintre aceştia, cel de care se vorbea cel mai mult la Roma era tânărul Pompei, fiul nepopularului Strabo, care încercase să apere cetatea de Marius şi de Cinna. Până atunci Pompei se făcuse cunoscut în primul rând prin manierele lui distinse, atât de deosebite de acelea ale tatălui său, ca şi pentru excepţionala lui frumuseţe fizică. Abia după însemnatele succese militare dobândite mai târziu, a început lumea să observe asemănarea dintre el şi Alexandru cel Mare. De fapt, asemănarea nu era izbitoare. Figura lui Pompei nu era însufleţită de ardoarea şi de melancolia aproape divină ce pot fi observate aproape la toate statuile marelui macedonean. Totuşi, era neobişnuit de chipeş. Era în acelaşi timp îndrăzneţ, hotărât şi, în ciuda manierelor sale afabile, putea fi la fel de crud şi de lipsit de scrupule ca şi tatăl său. Pe atunci însă îl cunoşteam prea puţin, deşi, ca toţi ceilalţi, eram impresionat de extraordinara strălucire a acţiunilor sale. Avea doar douăzeci şi trei de ani când a debarcat Sylla în Italia şi, în evoluţia normală a evenimentelor, nu putea spera să ia comanda unei armate timp de încă mulţi ani. Dar în epoca aceea nimic nu era

normal, iar Pompei, chiar din primii ani ai tinereţii, a avut mereu o comandă sau alta, fiind aproape întotdeauna victorios. Incontestabil, nimeni n-a putut să aibă un început de carieră mai strălucit. Acţionând absolut din proprie iniţiativă, Pompei a strâns trei legiuni în nord şi prin simpla, forţă a personalităţii sale i-a convins pe soldaţi că el şi numai el era omul în stare să-i conducă. Încă din perioada aceea şi-a dezvăluit neîntrecutul său talent de organizator; căci trupele lui nu erau numai pline de entuziasm, dar şi bine echipate şi bine aprovizionate. Deşi se deplasa repede, nu făcea nimic în grabă şi n-a început marşul spre sud ca să se unească cu Sylla decât când a considerat că rezervele lui de provizii şi de arme, precum şi numărul de animale şi care purtătoare de bagaje, erau satisfăcătoare spre a-i asigura o forţă de luptă corespunzătoare şi independentă. Au avut loc câteva acţiuni în drum spre sud şi în fiecare din ele Pompei s-a distins personal. Dar ceea ce a captivat mai mult imaginaţia publică a fost istorisirea excepţionalei mărturii de stimă ce i-a acordat-o Sylla când, în cele din urmă, şi-a alăturat forţele de ale sale. În clipa întâlnirii, Pompei l-a salutat pe Sylla, cum era şi corect, cu titlul de „Imperator”. Sylla, care a fost în mod evident profund impresionat de aspectul armatei lui Pompei, atât de plină de tineret, atât de disciplinată şi de bine echipată, s-a dat jos de pe cal şi, adresându-se totodată propriilor lui trupe şi acelora ale lui Pompei, l-a salutat pe tânărul comandant cu acelaşi titlu. Strigătul de „Imperator” a fost repetat de ambele oştiri într-un glas. În îndelungata lui carieră de triumfuri, cu greu a putut Pompei să cunoască un moment mai glorios decât acesta. Eu însumi aveam peste patruzeci de ani când am fost salutat pentru prima oară în acest fel de către legionarii romani. Mai mult încă, Sylla a arătat că, dându-i tânărului comandant titlul de „Imperator”, vorbise în mod serios, căci a început imediat să-l utilizeze în acţiuni

însemnate şi cu comandă independentă.

Au mai fost şi alţi tineri distinşi care au urmat exemplul lui Pompei de a se alătura lui Sylla cât timp rezultatul războiului era încă nedecis. Printre ei s-au numărat şi Crassus, care, ulterior, avea să-mi fie extrem de util din cauza averii lui enorme, a ambiţiei şi a geloziei aproape bolnăvicioase faţă de Pompei, sentiment ce pare să-i fi încolţit în suflet cam în perioada aceea. Căci Crassus, cu tot sfârşitul dezastruos al vieţii sale, a fost în tinereţe un comandant foarte capabil; dar nici succesele, nici recompensele obţinute de el n-au avut un caracter de spectaculos ca acelea ale lui Pompei. Au existat şi împrejurări când, deşi Crassus câştigase o victorie, meritul i-a revenit, pentru cine ştie ce motiv, lui Pompei. Astfel Crassus, care era şi ambiţios şi josnic, a început să nutrească faţă de Pompei cam aceleaşi sentimente pe care le avusese Marius faţă de Sylla – deşi Pompei era superior lui Sylla ca general, iar Crassus cu mult inferior lui Marius.

În ceea ce mă privea, eram încă prea tânăr ca să joc un rol important în război şi, oricum, calitatea mea de preot îmi interzicea serviciul militar. Viaţa mea alături de Cornelia era dintre cele mai fericite. Când s-a născut fiica noastră Iulia, făceam haz amândoi prezicându-i pruncului, care mai de care, un viitor strălucit. Nici unuia din noi nu-i trecea prin minte că Iulia avea să devină soţia lui Pompei sau că Pompei avea să fie la vremea aceea, fără discuţie, personalitatea cea mai de seamă din lume.

Către sfârşitul anului s-a întâmplat un eveniment semnificativ. Sertorius a fost trimis ca guvernator al Spaniei Citerior.

Aici i se oferea geniului său unic o rază largă de acţiune, pe când în Italia consulii comandanţi de armate îi nesocotiră neîncetat sfaturile, suferind consecinţele. În Spania avea să înfăptuiască minuni, dar în Italia partidul popularilor pierduse, în momentul cel mai critic al

războiului, pe singurul dintre generalii care ar fi putut să-i ţină piept lui Sylla şi chiar să-l învingă.

Pe la începutul anului următor, Sylla a pornit în marş spre Roma urmând Via Latina. Consulii care-i opuneau rezistenţă erau Carbo şi vărul meu, tânărul Marius, amândoi oameni de mare hotărâre şi curaj, dar amândoi încrezuţi şi neexperimentaţi în problemele militare, ca şi în cele politice. Tânărul Marius îşi păstra încă fizicul atrăgător. Era, poate, cel mai frumos bărbat din Roma, după Pompei. Dar ajunsese acum aproape la fel de brutal ca şi tatăl său în ultimele-i zile, şi cu toate că ştia să inspire loialitate trupelor sale, îi lipsea dibăcia lui Marius-bă-trânul de a face uz cu toată vigoarea de această fidelitate la momentul potrivit. Îmi amintesc că era o zi rece şi umedă când a sosit vestea să fusese total învins de către Sylla în regiunea de la sud de Roma şi că se refugiase cu resturile armatei în fortăreaţa de la Praeneste. Acolo se găsea deocamdată în siguranţă şi din fortăreaţă a trimis ordinul de evacuare a Romei, întrucât garnizoana nu era suficient de mare pentru a apăra cetatea. Trupele urmau să plece spre nord pentru a se alătura armatei de sub comanda lui Carbo. Dar înainte de evacuare a avut loc un nou masacru, săvârşit din ordinul expres al lui Marius. În acest crud şi absurd măcel, mulţi senatori şi-au pierdut viaţa. Printre ei a fost şi Scaevola, Marele Pontif, care scăpase ca prin urechile acului să nu fie asasinat la funeraliile lui Marius-bătrânul.

Sylla putea intra acum în Roma fără să întâmpine nicio rezistenţă. În atmosfera aceea de teamă generală discutam adesea dacă era înţelept sau nu ca eu să fug fie în Africa, fie în Spania, fie la armata din nordul peninsulei. Totuşi îmi venea cât se poate de greu să-mi părăsesc soţia, mama şi fiica în vârstă fragedă. Mai ştiam, de asemenea, că dacă predecesorul meu în funcţia de Flamen Dialis fusese silit să se sinucidă, el mai îndeplinise, oricât de

ineficient, şi funcţia de consul, pe când eu, până atunci, nu jucasem niciun rol în politică. M-am hotărât, ca atare, să rămân şi am văzut pentru a doua oară trupele lui Sylla intrând cuceritoare în Roma.

Panica acelor zile a fost, în orice caz, prematură, de vreme ce campania nu se sfârşise. Într-adevăr, în ultima clipă Sylla era să piardă roadele tuturor victoriilor sale. Carbo, în nord, considerase prea curând situaţia ca fiind disperată şi fugise în Africa. Dar în vecinătatea Romei se mai găseau încă armate valoroase de samniţi şi lucanieni, sub comanda propriilor lor generali, credincioase memoriei lui Sulpicius şi lui Cinna, care asiguraseră drepturile cuvenite acestor popoare italice iubitoare de luptă. Armatele acestea porniseră spre Praeneste ca să-l despresoare pe Marius, asediat ca într-un cleşte şi cu multă iscusinţă de către Ofello, unul dintre ofiţerii lui Sylla. Văzând însă că forţele lui Sylla erau gata să le intercepteze, armatele au schimbat brusc direcţia marşului, îndreptându-se rapid şi neaşteptat împotriva Romei, care, practic, rămăsese neapărată. Sylla s-a văzut silit să lupte târziu spre seară, şi după un marş lung, pentru a păstra cetatea. Bătălia a avut loc în afara Porţii Colinei, luând, în cele din urmă, un caracter decisiv. A fost urmărită de sus, de pe ziduri, de un mare număr de cetăţeni ai Romei; dar nici spectatorii, nici Sylla n-au cunoscut rezultatul bătăliei până a doua zi. Sylla, cu aripa stângă a armatei sale, a fost complet pus în derută şi silit să se replieze către poziţiile de defensivă ale taberei. Cei care îl cunoşteau au povestit ulterior că, în momentele acelea de înfrângere, deşi nu şi-a pierdut niciodată curajul, îşi pierduse aproape orice stăpânire de sine. Se pare că obişnuia să poarte asupra sa, în luptă, o statuetă de aur de-a lui Apollo pe care, în timpul campaniei din Grecia, o luase de la Delphi. Acum acoperea statueta cu sărutări frenetice şi-o implora în gura mare, gemând şi plângând:

„O, Apollo, pythianule! Tu care în atâtea lupte l-ai făcut pe Sylla cel norocos mare şi vestit, nu-l lăsa nici acum! Nu îngădui să piară chiar în faţa porţilor Romei!” Faţă de cele întâmplate, rugăciunea nu mai era necesară, căci înainte de miezul nopţii a primit veşti de la Crassus, care comanda aripa dreaptă şi câştigase o victorie zdrobitoare asupra majorităţii forţelor inamice.

A doua zi Sylla i s-a alăturat şi împreună au împresurat ceea ce mai rămăsese din armatele samnite. O parte din ostaşi, încrezându-se în făgăduielile de îndurare ale lui Sylla da că-i veneau într-un fel oarecare în ajutor, au întors armele împotriva tovarăşilor lor. La urmă, după o îndelungată încăierare între ei, s-au supus cu toţii, în număr de şase mii. Prin comportarea sa faţă de aceşti prizonieri a dat Sylla prima indicaţie limpede asupra atitudinii pe care intenţiona s-o adopte. Toţi cei şase mii au fost mânaţi de la spate neînarmaţi în marş prin Roma până în interiorul Circului şi acolo au fost ţinuţi sub pază. A doua zi, Sylla a convocat o adunare a senatului în templul Bellonei şi a început să le vorbească senatorilor. Curând discursul său nu s-a mai auzit aproape de loc din cauza unui vacarm de ţipete, văicăreli şi urlete ce nu păreau să vină de departe. Senatorii, pătrunşi de fiori, temându-se de ceva, dar neştiind exact despre ce putea fi vorba, au început să-l întrerupă, dar Sylla, ridicând foarte puţin vocea, a făcut remarca: „Vă cer să-mi ascultaţi cuvintele şi să nu vă neliniştiţi. Larma vine de la nişte criminali pedepsiţi din porunca mea”. Într-adevăr, larma venea de la măcelărirea cu sânge rece a tuturor celor şase mii de prizonieri.

Acest act de cruzime, ca şi majoritatea acţiunilor lui Sylla, era calculat. Intenţia sa fusese nu numai să-i terorizeze pe toţi cei care ar mai fi ridicat armele împotriva lui în Samnium şi Lucania, dar în acelaşi timp să intimideze senatul, arătându-le limpede chiar şi celor din

partidul său că el era stăpânul şi nu slujitorul lor. În atingerea scopurilor sale a reuşit pe deplin, dar proporţiile atrocităţilor comise au depăşit cu mult ceea ce era necesar în acest sens, denotând la el un grad de perversitate chiar în calculul cruzimilor.

A urmat după aceea garnizoana de la Praeneste care, după bătălia de la Poarta Colinei, fusese obligată să se predea. Ostaşii, în număr de vreo zece mii, au fost ucişi până la ultimul. Tânărul Marius, ştiind ce-l aştepta, se omorâse singur dinainte. Capul lui a fost adus lui Sylla care, privindu-l cu indiferenţă, a făcut remarca: „Trebuie să înveţi cum să conduci o barcă înainte de a deveni cârmaci”.

Dar şi mai înspăimântătoare, pentru că erau şi mai neprevăzute decât aceste execuţii în masă, au fost asasinatele care aveau loc în fiecare zi la Roma şi în tot cuprinsul Italiei. Nimeni, de orice rang ar fi fost, nu putea să se considere stăpân pe viaţa sa dacă avusese vreo legătură cu partidul lui Marius. S-ar fi părut că la data aceea era inevitabil, şi chiar firesc, ca toţi duşmanii personali ai lui Sylla să fie nimiciţi, dar când mulţi alţii au fost înjunghiaţi pe străzi, pentru motive care nu păreau de loc evidente, până şi membrii partidului lui Sylla au început să se alarmeze, iar unul dintre ei, aparţinând familiei Metellus, a cutezat să-l întrebe în senat dacă nu cumva putea să calmeze îngrijorarea publică, dând o indicaţie cam câţi mai trebuiau să sufere. Sylla a făgăduit să ia în considerare chestiunea şi a doua zi a publicat o listă cu optzeci de nume ale celor condamnaţi să moară. În ziua următoare a apărut o nouă listă, cuprinzând două sute douăzeci de alte nume; şi la intervale mai mult sau mai puţin regulate noi liste erau afişate în for. Se acordau recompense tuturor celor ce ucideau sau dădeau informaţii care să înlesnească uciderea persoanelor condamnate. Întreaga proprietate a celui proscris era confiscată, iar

fiilor şi nepoţilor săi li se interzicea să mai deţină vreo funcţie publică. Mulţi erau trădaţi sau asasinaţi de sclavii şi chiar de fiii lor, care, în felul acesta, nădăjduiau să pună mâna cel puţin pe o parte din proprietatea părinţilor. Alţii găseau că vremurile erau prielnice ca să se descotorosească, aşa cum ştiau ei, de duşmanii lor personali, Tânărul Catilina, de pildă, care avea să devină mai târziu o personalitate de seamă, şi-a ucis întâi fratele mai mare, apoi, că să scape de urmărirea judiciară şi să obţină şi recompensă pe deasupra, s-a folosit de influenţa lui pe lângă Sylla pentru ca numele fratelui ucis să fie trecut pe listele de proscrieri. Se spunea că listele conţinuseră, până la data când au încetat să apară, aproape cinci mii de nume de persoane, dar că numărul morţilor era cu mult mai mare decât arăta această cifră. Şi întocmai cum Marius, ca să se răzbune, se folosise de o bandă de sclavi eliberaţi tot atât de barbari ca şi el, la fel făcea acum şi Sylla, dar pe o scară mai întinsă şi într-un stil mai voit organizat. Căci, în afară de sclavii care aparţinuseră victimelor proscrierii, el mai eliberase zece mii dintre cei mai tineri şi mai voinici. Aceştia, luân. du-şi numele de la sclavii familiei lui Sylla, s-au numit „Cornelii”. Ataşaţi de el prin recunoştinţă şi interes, erau cu atât mai de temut cu cât erau, cel puţin într-o oarecare măsură, disciplinaţi.

Nu doar că termenul de „disciplină” ar putea fi utilizat în sâns propriu în legătură cu asemenea excese, oricât de calculate erau ele. Iar faţă de tot ce mai rămăsese cu numele sau cu amintirea din gloriile lui Marius, furia oarbă intra la socoteală în aceeaşi măsură ca şi calculul. Tânărul Marius avusese atâta minte să se sinucidă; dar capul său lovit şi sângerând a fost purtat în procesiune pe străzi. Cu mult mai groaznică a fost soarta lui Marius Gratidianus, un nepot adoptiv al marelui Marius şi unul dintre cei care îl însoţiseră în exil. Mai târziu

ocupase de două ori funcţia de pretor şi dobândise o mare popularitate graţie unei reforme monetare care a avut drept efect uşurarea datoriilor. Acum bizuindu-se, probabil, pe această popularitate şi pe faptul că avea reputaţia unui om moderat, neglijase să-şi ia viaţa. A fost biciuit şi bătut pe străzile Romei cu atâta violenţă şi brutalitate încât, înainte de a muri, i-a fost desprinsă carnea de pe oase şi, pe când zăcea murind, membrele i-au fost smulse din trup bucată cu bucată.

Răzbunarea lui Sylla a mers până la cenuşa bătrânului Marius, cel mai de seamă ostaş al Romei. Mormântul i-a fost profanat, iar cenuşa scoasă şi spulberată în râul Anio. Toate statuile i-au fost doborâte, toate monumentele în cinstea victoriilor prin care salvase Roma i-au fost distruse.

În asemenea împrejurări era firesc ca şi eu, împreună cu tânăra mea soţie şi cu copilul, să trăiesc într-o veşnică teamă.

FUGA MEA

După o vreme însă, am început să ne socotim în siguranţă. Se părea că, dacă numele nostru ar fi fost crestat pe răbojul morţii, am fi căzut în ghearele ei din primele zile ale terorii lui Sylla. Afară de asta, cu toată înrudirea mea prin căsătorii cu Marius şi cu Cinna, nu se putea spune că participasem activ la politică. Sylla nu avea, deci, nimic împotriva mea personal şi nu eram atât de bogat ca să merit osteneala de a fi asasinat pentru averea mea. Am observat, pe de altă parte, că cruzimea lui Sylla nu era pe de-a-ntregul iresponsabilă. Făcea parte dintr-un plan al său mulţumită căruia nu avea să mai existe, în cele din urmă, decât un singur partid în stat şi, pentru a-şi construi acest partid, Sylla se arătase capabil de atitudine conciliantă faţă de tinerii dotaţi cu resurse intelectuale deosebite pe care voia să-i atragă. Dacă Cinna mi-ar fi fost tată în loc de socru, sau dacă aş fi fost fiul şi

nu nepotul lui Marius, n-aş mai fi avut, într-adevăr, nicio şansă de a ocupa vreodată o funcţie publică. Aşa cum stăteau lucrurile însă, nu intram în categoria acestei descalificări şi, cruţat fiind de Sylla, aveam posibilitatea să-i fiu util. Câţiva prieteni de-ai familiei au luat, deci, legătură cu unele persoane în măsură să-l influenţeze pe Sylla şi să încerce să-i câştige bunăvoinţa.

Pentru mine ar fi fost, poate, mai bine dacă nu s-ar fi făcut o asemenea încercare. Sylla a fost impresionat de cele auzite în privinţa calităţilor mele şi a popularităţii tot mai largi de care mă bucuram în viaţa socială. Hotărî că merita să-şi asigure sprijinul meu în favoarea regimului şi dădu instrucţiuni prietenilor familiei mele să mă informeze că nu aveam de ce să mă tem, ba chiar că, dacă mă comportam corect, puteam să sper o avansare. Trebuia să ştiu însă că eram dator, mai întâi, să rup legăturile cu trecutul divorţând de soţia mea, fiica lui Cinna, şi că mi se va da în schimb o altă soţie aleasă de Sylla.

Nu era nimic neobişnuit într-o astfel de propunere. Chiar Pompei, care în momentul acela avea mare trecere pe lângă Sylla, fusese convins să divorţeze de soţia lui pe care o iubea şi să se căsătorească cu o fiică vitregă a lui Sylla, iar aceasta, spre a-şi juca rolul în combinaţia plănuită, a trebuit mai întâi să divorţeze de propriul ei soţ de la care aştepta un copil. Aranjamentul a fost nefericit, de vreme ce ea a murit la naştere curând după ce s-a mutat în casa lui Pompei. Se spunea că Pompei acceptase căsătoria cu inima destul de îndoită, dar pe vremea aceea dominaţia lui Sylla era atât de absolută încât nici chiar prietenii nu îndrăzneau să se împotrivească voinţei sale.

Cât despre mine, când mi s-a comunicat propunerea, am fost cuprins din nou, şi pe loc, de hotărârea aceea de a opune rezistenţă pe care o mai încercasem odinioară, ca băiat, când îl înfruntasem pe Sylla în plină stradă. Într-o problemă intimă şi personală, să fac voia cuiva care îmi

ucisese rudele şi pângărise amintirea lui Marius mi se părea o intolerabilă dezonoare. Afară de asta, îmi iubeam soţia. Astfel că, deşi unii membri ai familiei şi Cornelia însăşi (cu multă lealitate, deşi călcându-şi pe inimă) m-au îndemnat să fac aşa cum îmi poruncise Sylla, nu m-am simţit înclinat nici măcar o clipă să mă supun.

Era limpede, fără îndoială, că, împotrivindu-mă voinţei lui Sylla, îmi riscam viaţa. Am luat, deci, în grabă ce bani am putut aduna, am părăsit Roma în taină, noaptea, şi m-am dus să mă ascund în muntoasa regiune sabină de la nord-estul cetăţii. Acolo am trăit într-o situaţie destul de precară timp de câteva săptămâni. Chiar şi acel ţinut sălbatic era cutreierat de numeroase cete de soldaţi de-ai lui Sylla, puşi pe urmele fugarilor, şi, cu toate că în unele sate şi orăşele aveam prieteni în care mă puteam încrede, era greu, în vremurile ace ea, să te simţi ferit de orice trădare chiar în casele celor mai buni prieteni.

În niciun alt moment din viaţa mea n-am avut parcă o situaţie mai jalnică, un viitor în care să nu se întrezărească nicio speranţă. De la Roma am primit vestea că se dăduse ordin pentru arestarea mea, că mi se luase demnitatea de preot şi că zestrea Corneliei fusese confiscată. Nu era nimic surprinzător în toate aceste măsuri, dar când am aflat de ele am fost silit să privesc ca o realitate ceea ce îmi venise greu măcar să-mi închipui – faptul că în ţara mea nu-mi mai rămăsese nicio posibilitate de a mă distinge. Tot ceea ce mai puteam nădăjdui era să-mi salvez viaţa şi, în acest scop, trebuia sau să fug de tot din Italia, sau, ceea ce părea foarte puţin probabil, să obţin iertarea lui Sylla.

Întâmplarea a făcut ca planurile mele de fugă să fie zădărnicite de boală. Ceea ce m-a făcut să-mi pierd sănătatea a fost, probabil, mai curând o tulburare nervoasă decât vreo slăbiciune organică anumită. Negreşit, mai târziu în viaţă am îndurat lipsuri fizice cu

mult mai mari faţă de ceea ce am avut de suferit în perioada aceea. Dar oricare va fi fost cauza, tocmai în momentul când aveam nevoie de toată vigoarea şi energia, m-am pomenit scuturat de friguri şi incapabil să mă ţin pe picioare. Şi nici nu puteam primi îngrijirile cuvenite. Trupele lui Sylla cercetau sistematic întreaga zonă, astfel că deşi aveam norocul să fiu ajutat de prieteni credincioşi, trebuia să mă deplasez mereu, uneori schimbându-mi locuinţa de două ori într-o singură zi.

Cum din pricina bolii a fost necesar să fiu transportat pe o targă, era greu ca deplasările să nu bată la ochi, şi aşa s-a întâmplat tocmai lucrul de care mi-era teamă. Eu şi cu micul meu grup de însoţitori am fost observaţi şi înconjuraţi de un detaşament de trupe comandat de unul dintre Cornelii, foştii sclavi aleşi şi numiţi de Sylla ca să-i înfăptuiască opera de exterminare. Ulterior am aflat că acel ofiţer era cunoscut, chiar şi printre ai lui, anume pentru actele sale de barbarie. A fost un noroc, poate, că n-am ştiut asta atunci, deoarece, în starea mea de vlăguire fizică, mi-ar fi scăzut complet forţele de rezistenţă morală. Soldaţii stăteau în jurul meu cu săbiile trase, când am izbutit cu oarecare dificultate să mă ridic în poziţie şezând. M-am adresat atunci în pripă ofiţerului cu un glas cât am putut de puternic şi cu toată elocvenţa de care dispuneam. I-am arătat că aveam la Roma prieteni influenţi care tocmai în momentul acela interveneau pentru mine pe lângă Sylla; că, în cazul când aş fi fost dus la Roma şi osândit, Cornelius avea să primească, desigur, recompensa la care era îndreptăţit; că, între timp, eu aveam posibilitatea să-i plătesc o sumă echivalentă, şi astfel, oricum, el nu pierdea nimic arătându-mi deocamdată îndurare; ba chiar putea să-şi dubleze câştigul la care se aştepta. Vorbeam cu un aer de siguranţă, şi chiar de indiferenţă, pe de-o parte fiindcă acestea îi impresionează pe barbari, pe de altă parte spre a masca fragilitatea

argumentului invocat. Căci, de fapt, nu exista niciun motiv pentru care Cornelius să nu isprăvească şi cu mine luându-mi şi banii, iar după aceea să pretindă recompensă şi de la Sylla. Încercând să-i distrag atenţia ca nu cumva să-i mijească în minte asemenea gânduri, am făcut câteva glume cu privire la starea uniformei lui, care era în ultimul hal de murdărie, şi i-am făgăduit haine curate şi un pumnal care aparţinuse lui Marius în cazul când m-ar fi adus în siguranţă la Roma.

Din fericire Cornelius a acceptat mita. Erau toţi banii pe care-i mai aveam. Am fost dus sub escortă la Roma şi în răstimpul care s-a scurs până când Sylla a avut vreme să-mi cerceteze cazul, mi s-a îngăduit să mă întorc acasă. Acolo, sub îngrijirile atente ale soţiei şi ale mamei, mi-am redobândit sănătatea în mai puţin de două zile. Acum puteam în orice caz să mor cu demnitate şi, în clipele acelea de nelinişte, altceva nici nu părea că avea să urmeze. Mama însă, ca şi rudele şi prietenii mei, erau neobosiţi în încercările de a influenţa pe prietenii lui Sylla sau pe Sylla însuşi în favoarea mea. Printre persoanele cele mai active au fost câteva Fecioare Vestale, doamne de familie nobilă pe care le cunoscusem în timpul demnităţii mele sacerdotale şi cu care avusesem cele mai agreabile discuţii, nu numai pe teme religioase ci şi despre viaţă în general. Într-adevăr, dacă e întotdeauna o delectare să stai de vorbă cu oamenii inteligenţi, cu femeile asemenea conversaţii sunt şi mai plăcute când nu intervine perspectiva de a face dragoste cu ele.

E foarte posibil ca mijlocirea Vestalelor să fi aplecat, până la urmă, balanţa în favoarea mea. Sylla era din cale-afară de superstiţios şi punea mare preţ nu numai pe vise, prorociri şi ghicit, dar şi pe obişnuitele convenţii ale religiei. Dacă firea sa ar fi fost altfel structurată în această privinţă, e puţin probabil că aş fi scăpat cu viaţă. Eram, doar, unicul om din Roma care mai trăiam după ce-i

nesocotisem un ordin.

De aceea, când a sosit momentul să apar în faţa tribunalului lui Sylla în for, eu şi soţia mea ne-am despărţit unul de altul cu ochii în lacrimi. Fără să ne exprimăm gândul, eram amândoi mai mult decât siguri că n-aveam să ne mai revedem vreodată. Câţiva membri de-ai familiei, inclusiv mama, au venit cu mine la for, dar toţi au considerat că e imprudent să mă însoţească şi Cornelia, dat fiind că prezenţa fiicei lui Cinna, chiar ca solicitantă, risca să-mi aducă mai mult rău decât bine. În ziua aceea m-am îmbrăcat cu deosebită grijă. Nu mai puteam purta toga cu margine de purpură cu care fusesem obişnuit în anii preoţiei, dar am vegheat ca toga albă pe care urma s-o îmbrac să fie nouă şi drapată cu tot dichisul pe umeri. Sub togă, tunica mi-era larg prinsă în cingătoare într-un fel care îmi aparţinea pe atunci numai mie, dar mai târziu a devenit o modă printre tineri. Părul mi-l tunsesem cu o zi înainte şi folosisem, pentru a-l aranja, unul dintre cele mai costisitoare parfumuri ce se puteau găsi.

Astfel, într-o ţinută cât mai elegantă, am plecat spre for însoţit de mama, de Vestale şi de numeroase persoane cu vază care puteau să aibă o oarecare influenţă asupra lui Sylla. Pe o platformă înaltă, Sylla şedea înconjurat de garda lui. În afara cercului strâmt pe care soldaţii corpului de gardă îl menţineau liber, se înghesuiau o mulţime de cetăţeni de toate categoriile, unii pregătindu-se să-şi denunţe vecinii, alţii încercând să obţină dreptate sau protecţie pentru ei înşişi, iar alţii ca simpli spectatori. Grupul nostru, din care făceau parte câteva personaje bine cunoscute, a atras atenţia şi, poate, simpatia gloatei, care s-a dat la o parte până când ni s-a îngăduit să trecem prin cordonul gărzii în spaţiul din faţa tribunalului.

Sylla era acum un bărbat între cincizeci şi cinci şi şaizeci de ani. Desfrâul în care-şi petrecea aproape fiecare noapte de la cucerirea Romei îşi lăsase pecetea asupra lui;

faţa arăta şi mai pătată şi învineţită de vinişoare decât înainte, iar în gesturile mâinilor sale era aproape o tremurare ori de că te ori se întorcea ca să-i vorbească unuia sau altuia dintre favoriţii săi (am observat printre ei atât senatori cât şi balerini) care stăteau în picioare alături. Totuşi extraordinara forţă a acestui om era la fel de vădită în cumpăna privirii acelor ochi mari şi albaştri pe care i-a ţinut neîncetat aţintiţi asupra chipului meu tot timpul cât au pledat prietenii mei pentru mine. Simţindu-mă atât de aproape de moarte, eram hotărât să-mi păstrez până la capăt o expresie de tărie şi demnitate; dar în acelaşi timp îl urmăream pe Sylla îndeaproape, deoarece eram curios să descopăr ce efect aveau asupra lui cuvintele rostite. Nădăjduiam în special că Fecioarele Vestale vor izbuti să facă o impresie favorabilă când vor ajunge să descrie conştiinciozitatea cu care îmi îndeplinisem obligaţiile de preot, căci Sylla admira atât tradiţia (atunci când nu-i stătea în cale) cât şi sârguinţa. Totuşi, din privirea fixă a ochilor albaştri n-am putut deduce absolut nimic afară de faptul, pe care îl cunoşteam dinainte, că viaţa mea se afla în gravă primejdie. După ce au spus toţi ceea ce au avut de spus, a continuat câteva clipe să-şi aţintească ochii asupra mea, dar tot mi-a fost cu neputinţă să înţeleg dacă luase o hotărâre în privinţa verdictului sau dacă şi acum cine ştie ce nouă cântărire a faptelor sau impuls neînsemnat îl mai puteau face să oscileze într-un sens sau într-altul. Deodată privirea lui s-a desprins dintr-a mea şi am simţit o eliberare. S-a întors către prietenii mei şi le-a vorbit cu seriozitate – lucru adesea uitat de cei care i-au socotit remarca drept o vorbă de duh. „Să fie pe voia voastră”, a spus, „dar feriţi-vă de acest tânăr. Îşi poartă cingătoarea ca o fată, dar sunt în sufletul lui mai mulţi Marius la un loc”.

Auzindu-i cuvintele, primul sentiment pe care l-am încercat a fost, desigur, o imensă uşurare. Eram chiar

pregătit, după cum cerea politeţea, să-mi exprim recunoştinţa faţă de Sylla, dar, dictatorul se întorsese cu spatele, arătând limpede că nu aştepta' nimic de felul acesta. De aceea, după ce mi-am îmbrăţişat mama şi prietenii, ne-am întors acasă spre fericirea soţiei mele şi am petrecut restul zilei sărbătorind împrejurarea. În timpul petrecerii cuvintele rostite de Sylla au fost adesea amintite, dar nimeni nu le dădea prea mare importanţă la vremea aceea.

În realitate, remarca exprima un extraordinar presentiment. După cum sugerase însuşi Sylla prin referirea la stilul meu propriu de a purta cingătoarea, nu era absolut nimic în înfăţişarea mea care să se asemene cu aceea a unchiului meu. Şi nici nu începusem încă să studiez posibilitatea de a readuce la viaţă partidul şi politica lui Marius. În zilele acelea, însăşi ideea unui asemenea lucru ar fi părut o absurditate. Fără îndoială că aşa i se părea şi lui Sylla şi mi-a cruţat viaţa dintr-un fel de lene, poate. Totuşi rareori i se întâmpla lui Sylla să greşească acţionând după intuiţiile lui, care, la fel ca în cazul meu, erau atât de excepţional de precise încât echivalau cu ceea ce s-ar putea numi un simţ al previziunii. Facultatea aceasta – asemănătoare cu un dar de a ghici viitorul – explica victoriile lui pe câmpul de luptă mai mult decât vreun talent deosebit tactic sau organizatoric. De acest lucru era conştient şi Sylla, într-un fel bizar care-i era propriu. Rareori se fălea cu propriile lui realizări de seamă, dar considera ceea ce numea el „norocul” lui ca un lucru vrednic de adoraţie. În cinstea acestui noroc şi-a luat numele de „Felix” sau „Fortunatus”, iar pe cei doi copii ai săi, un băiat şi o fată, i-a numit, „Faustus” şi „Fausta”, cu înţelesul de „norocoşi”. În felul acesta, pe când, într-un sens, dădea dovadă de modestie, în alt sens dovedea o aroganţă fără precedent în istoria romană; Revendica pentru el un fel de putere supranaturală, nu ştiu ce

element de divinitate, care îl situa pe un plan deosebit faţă de ceilalţi muritori. Ideea aceasta a conducătorului înzestrat cu puteri divine sau semidivine este, desigur, obişnuită în răsărit şi, în anumite perioade ale istoriei, pare să corespundă nevoilor timpului. Eu însumi sunt adorat astăzi ca un zeu, dar rămâne de văzut dacă această însuşire divină atribuită şefului de stat va mai rămâne în vigoare şi îşi va mai păstra utilitatea în Occident după moartea mea.

Fireşte, la douăzeci şi unu de ani mi-era cu neputinţă să-mi închipui că aveam să fiu cel dintâi dintre romani destinat să primesc oficial asemenea onoruri. E posibil însă ca Sylla, cu excepţionalul său dar de intuiţie, să fi recunoscut, în îndelunga cercetare a chipului meu, semnele unor forţe de care eu nu eram conştient şi, în felul lui pervers şi superstiţios, să le fi respectat. Numai astfel s-ar putea explica de ce mi-a cruţat viaţa.

Eram, bineînţeles, în culmea fericirii că scăpasem. Curând, însă, s-a văzut limpede că, dacă eram salvat în acel moment, nu putea exista o siguranţă reală pentru mine la Roma şi nu se întrezăreau niciun fel de speranţe de avansare. Am fost mulţumit, deci, când la sfârşitul anului mi s-a oferit un post în statul major al noului guvernator al Asiei, Marcus Thermus. Funcţia nu părea să fie deosebit de remunerativă, nici să ofere perspective de a te distinge. Totuşi, îmi asigura cel puţin securitatea personală şi mă elibera pentru o vreme de insistenţele creditorilor mei. Îmi părea rău că-mi părăsesc soţia şi familia, dar nu părăseam cu prea mari regrete Roma, în care îmi petrecusem copilăria şi adolescenţa. Când m-am îmbarcat spre Orient, la începutul anului următor, am simţit dintr-odată, spre încântarea mea, că respiram mai liber.

Cartea a II-a

REGELE BITHYNIEI

Am călătorit spre Asia prin Grecia şi, cu toate că şederea mea acolo cu acest prilej, nu s-a prelungit prea mult, am fost încântat de ceea ce am văzut şi de ceea ce am putut presupune. Ştiam că toate binefacerile civilizaţiei ca şi aproape întreaga cultură ne veniseră de la cetăţile greceşti ale Siciliei, din Grecia continentală, din insule şi de pe coasta asiatică. Studiile mele, după ce învăţasem elementele propriei noastre literaturi, încă primitive fuseseră dominate de măreţia Atenei, Spartei, Tebei şi Macedoniei şi de delectarea pe care mi-o prilejuia deopotrivă literatura greacă antică şi cea modernă. Pe vremea aceea aproape toată lumea cunoştea greaca şi, deşi nu erau toţi la fel de entuziaşti în privinţa ei ca Cicero sau ca mine, de pildă, se mai găseau prea puţini – iar acei puţini cei mai greoi la minte – care să respingă cultura elină pe motivul că tindea să submineze calităţile de sobrietate, abnegaţie, pietate şi onoare, atât de specific romane, şi cărora Roma le datora mărimea ei: în epoca lui Sylla nu era uşor să crezi în caracterul precumpănitor al acestor virtuţi şi, pentru cei care ştiau să vadă, se găseau exemple de virtuţi mai grăitoare în Grecia antică decât în istoria romană modernă. Tânărul Cato, de pildă, care încă de pe atunci, de la vârsta de paisprezece ani, începuse să-şi câştige faima de moralist (deşi mie mi se părea un băiat cu mişcări dizgraţioase, pedant şi antipatic), obişnuia să-şi sâcâie tot timpul preceptorul cu întrebări – cât se poate de lipsite de tact pe vremea dictaturii lui Sylla – privitoare la felul cum Harmodius şi Aristogiton uciseseră, cu câteva sute de ani în urmă, pe un tiran al Atenei. Atât Cato cât şi dascălul său nu cunoşteau faptul, deşi limpede expus de Tucidide, că acea acţiune nu avea absolut nimic de a face cu concepţia lui Cato despre „libertate”, ci a fost insuflată de pasiunile stârnite de o legătură amoroasă homosexuală. Dar tot la grecii antici se adresa Cato în căutarea unei confirmări a ciudatelor sale idei despre virtutea romană.

Mai târziu a aderat la şcoala filosofică a stoicilor şi a făcut mare caz, de asemenea, de aspectele mai puritane ale scrierilor lui Platon, neputincios să le înţeleagă pe celelalte, şi nici chiar pe acestea la perfecţie; căci nu avea nici cea mai mică idee despre complexitatea lumii reale sau despre acea minunată însuşire caleidoscopică oglindind atât de admirabil în gândirea şi în stilul lui Platon această complexitate. Dar dacă un egoist cu spirit îngust cum era Cato se adresa în mod firesc grecilor pentru limitata hrană intelectuală pe care o putea absorbi, era şi mai firesc ca alţii, înzestraţi cu o inteligenţă mai subtilă şi cu o concepţie mai generoasă, să găsească în întreaga întindere a istoriei şi literaturii greceşti o bucurie continuă, un îndemn şi o sursă de inspiraţie.

Astfel, pe când călătoream din Italia spre Orient, eram conştient că mergeam în direcţia unei civilizaţii mai vechi decât a mea şi încă nemăsurat de puternică. Desigur, câte unii (şi bătrânul Marius fusese dintre aceştia) pretindeau că civilizaţia grecilor se afla acum în stare de decădere sau dezagregare. Se puteau aduce unele mărturii în sprijinul unei asemenea păreri. Atena, cu uluitoarea ei arhitectură şi cu şcolile ei de filosofie, continua să existe, dar nu mai era o forţă capabilă de a se impune altfel decât pe plan intelectual. Afară de asta, pe atunci nu-şi revenise încă de pe urma ultimei catastrofe, când trecuse de partea lui Mithridates şi fusese devastată de legiunile lui Sylla. Sparta era o aşezare neînsemnată. Într-adevăr, toate acele cetăţi-state, în ale căror virtuţi republicane (deşi n-au fost niciodată republici în sensul roman) Cato se prefăcea a crede, încetaseră de mult de a mai reprezenta forţe cu drepturi depline. Mai corespunzătoare condiţiilor moderne fuseseră regatele înfiinţate de Alexandru cel Mare şi urmaşii săi; dar şi acestea, cu excepţia Egiptului, se supuseseră fie Romei, fie lui Mithridates, fie mărilor imperii din răsărit ale Parţiei sau Indiei, deşi unele din ele

(Bithynia, de pildă) păstraseră, sub protectorat roman, un grad însemnat de autonomie.

În această perioadă a vieţii mele pentru prima oară a început şi mă preocupe ideea regalităţii, o noţiune cu desăvârşire contrară spiritului roman şi la fel de antipatică locuitorilor din cetăţile-state greceşti. Totuşi mi-era cu neputinţă să nu observ că, din epoca lui Alexandru încoace, ori de câte ori a fost necesar, în cuprinsul Orientului, să se organizeze o guvernare pe scară largă şi suprafaţă întinsă, ideea aceasta a regalităţii s-a dovedit indispensabilă. Există anumite condiţii, se pare, în cadrul cărora oamenii au nevoie de regi ca de un simbol al unităţii şi ordiuei, fără de care nicio viaţă civilizată nu e posibilă. Am mai observat că poporul merge şi mai departe, atribuind monarhilor puteri divine şi adorându-i cu jertfe. Era aceasta oare – mă întrebam eu – un regres către un trecut mai primitiv şi întunecat de superstiţii, sau era o recunoaştere luminată a necesităţilor lumii moderne? „Decadenţă” şi „dezagregare” erau, fără îndoială, termenii prin care nenumăraţi romani obişnuiau să definească aceste monarhii orientale; dar orice roman în stare să vadă prin propriii săi ochi îşi dădea seama că aceleaşi cuvinte se puteau aplica la fel de bine însăşi republicii romane în acea perioadă. Căci, după cum apărea limpede din lanţul războaielor civile şi al masacrelor, sistemul roman nu numai că Se prăbiuse în Italia, dar se dovedise în acelaşi timp cât se poate de nepotrivit spre a fi generalizat. Tocmai corupţia şi incompetenţa guvernatorilor romani, lăcomia oamenilor de afaceri şi brutalitatea agenţilor fiscali ai Romei făcuseră posibile devastarea Asiei şi Greciei de către Mithridates şi asasinarea, din ordinul său, a tuturor italicilor din cetăţile greceşti ale Asiei. Acum Mithridates fusese oprit, deocamdată, în ofensiva sa, de către Sylla, dar nu-şi făcea nimeni iluzii că statornicirea era permanentă. Afară de asta, după cum am văzut cu

propriii mei ochi, Sylla nu înfăptuise nimic ca să remedieze abuzurile trecutului sau să facă guvernarea romană acceptabilă pentru locuitorii provinciei pe viitor, Tot. timpul cât stătuse în Asia, gândurile i se concentraseră asupra Romei. Întors la Roma, punea ordine în treburile cetăţii, aşa cum înţelegea el. Asia, unde se făcuse şi temut şi urât, rămânea în linii mari ostilă după plecarea sa. O guvernare dreaptă şi o desfăşurare, ostentativă de forţe militare erau deopotrivă de necesare pentru ca Roma să-şi redobândească poziţia pe care o deţinuse odinioară în Răsărit.

În ceea ce priveşte guvernarea dreaptă, ea era încă stânjenită de activitatea acelor oameni de afaceri care îl condamnaseră pe unchiul meu de-al doilea, Rutilius. Forţele militare erau însă la dispoziţia noastră şi eu însumi am luat parte la unele dintre primele acţiuni menite să ne restabilească prestigiul. Cea dintâi misiune a comandantului meu, Marcus Thermus, a fost să supună şi să pedepsească cetatea grecească Mytilene din insula Lesbos. Aveam toate motivele să tratăm cu asprime această cetate. Cu vreo zece ani mai înainte, pe vremea când Mithridates devasta Asia, comisarul roman principal al acelei provincii (numele lui era, mi se pare, Aquílius) se refugiase la Mytilene, dar, împreună cu toţi ceilalţi romani din cetate, fusese predat trupelor lui Mithridates. Lumea încă mai pomenea de felul cum Mithridates folosise această capitulare în scopurile propriei sale propagande de stil barbar. Aquílius fusese dat în spectacol pe tot cuprinsul provinciei Asia, fie legat pe spinarea unui măgar, fie umilitor, dus de lanţ de un ostaş din cavaleria lui Mithridates, un gigant a cărui statură, în contrast cu aceea a captivului roman, era menită să-l ridiculizeze. În cele din urmă, spre a arăta locuitorilor provinciei care putea fi pedeapsa cea mai potrivită pentru lăcomia cămătarilor romani, Mithridates poruncise ca Aquílius să fie osândit la

moarte, turnându-i-se aur topit pe gâtlej. Era lucru firesc şi cuvenit ca, după victoriile lui Sylla, cetatea Mytilene să fie trasă la răspundere, cerându-i-se să plătească o despăgubire. Dar în loc s-o plătească, cetatea se ridicase acum să-şi apere independenţa, bazându-se pe fortificaţii bune şi pe o flotă excelentă. Cetăţenii din Mytilene mai nădăjduiau ajutor şi din partea piraţilor cilicieni, foarte puternici în acel moment, precum şi din partea lui Mithridates, care, după cum erau siguri, avea să reia războiul cu Roma de îndată ce i s-ar fi oferit prilejul de a obţine noi succese. Aşa cum s-a întors situaţia, cetatea Mytilene n-a primit niciun ajutor de la Mithridates şi prea puţin din parte piraţilor. Totuşi, flota ei a fost destul de puternică spre a-i asigura dominaţia pe mare şi a face blocada oraşului neînchipuit de dificilă. Thermus şi-a dat curând seama că avea să-i fie cu neputinţă să-şi aducă planurile la îndeplinire dacă nu primea întăriri navale. Asemenea întăriri îi fuseseră făgăduite de Nicomede, regele Bithyniei şi aliatul poporului roman, dar ele nu sosiseră şi se bănuia că nici nu aveau să vină, întrucât Nicomede, care suferise pierderi mari în războiul cu Mithridates, nu era dispus să rişte alte pierderi.

S-a hotărât ca, înaintea începerii operaţiunilor importante, să fie trimis un sol la Nicomede spre a-i cere ca flota făgăduită să plece numaidecât în larg. Am fost încântat când Thermus mi-a încredinţat mie această misiune. Numirea s-a datorat, fără îndoială, pe de-o parte faptului că eram un personaj cu oarecare platformă socială şi cu maniere considerate drept atrăgătoare, iar pe de altă parte cunoştinţelor mele de limbă elină; căci la curtea lui Nicomede se vorbea greceşte, iar regele însuşi, de origine amestecată, greacă şi tracă, era, după cât se spunea, un entuziast amator de cultură elină. Fireşte, m-am informat cum am putut mai bine despre persoana regelui înainte de a pleca şi am aflat alte amănunte mai târziu. Se zvonea că-

şi dobândise tronul prima oară otrăvindu-şi tatăl, şi faptul putea fi adevărat. Deşi o astfel de crimă nu poate fi trecută cu vederea sub niciun cuvânt, trebuie să admitem că era ceva obişnuit în acele regate răsăritene. E sigur că, mai târziu, şi-a osândit fratele la moarte; dar fratele îi uzurpase tronul cu ajutorul lui Mithridates. De curând, Nicomede fusese din nou izgonit din regatul său de armatele lui Mithridates. Restaurarea i-o datora lui Sylla şi romanilor şi, aşa fiind, avea toate motivele să rămână în termeni buni cu noi. Mi se părea că existau toate şansele ca scopul misiunii mele să fie atins cu oarecare uşurinţă, deşi nici prin gând nu-mi trecea că avea să fie chiar atât de lesne de îndeplinit.

Eram deci cu inima voioasă când, împreună cu câţiva însoţitori, am început călătoria pe uscat străbătând colţul de nord-vest al Asiei spre cetăţile Bithyniei. Oraşele, peisajul, oamenii, până şi climatul, toate îmi păreau străine, noi şi încântătoare. LaPergam, de pildă, lângă punctul de plecare al călătoriei noastre se găseau clădiri cu mult mai impunătoare decât cele ce se pot vedea la Roma; statuile şi lucrările de artă erau mai numeroase, mai bine aşezate şi superioare ca execuţie. Roma, e adevărat, fusese împodobită graţie jafurilor masive efectuate în Grecia şi în Asia, dar era vădit că generalii şi guvernatorii care trimiseseră în Italia. corăbii după corăbii cu încărcături de bronzuri şi marmore prădate fuseseră oameni cu gust destul de îndoielnic, căci ceea ce luaseră rămânea cu mult în urma celor lăsate. Aici, în Pergam şi în alte oraşe pe care le-am vizitat pe drum, se putea studia şi admira toate stilurile de artă decorativă, sculptură şi arhitectură greacă. Şi chiar în ustensilele de gospodărie, în îmbrăcăminte, monede şi în toate instrumentele vieţii cotidiene era o graţie, o delicateţe, un lux discret, cât se poate de plăcute ochiului şi simţurilor în general. Se mai putea observa o încântătoare varietate de concepţii, rase,

limbajuri şi religii. Se spunea că în părţile acelea ale Asiei se vorbeau nu mai puţin de douăzeci de limbi distincte şi, cu toate că cetăţile de pe coastă erau elenizate şi mândre de tradiţiile lor elene, chiar şi acestea fuseseră influenţate de culturile religioase şi datinile din interiorul continentului, unde hitiţii, lidienii şi persanii se stabiliseră de atâta vreme şi unde oştirile lui Alexandru şi ale urmaşilor săi, oameni de toate rasele de sub soare, se statorniciseră introducând propriile lor moravuri şi religii. Întotdeauna m-a pasionat problema religiei, iar aici găseam o varietate cu mult mai tulburătoare decât cea pe care o cunoscusem la Roma. Nu era numai faptul că acele culturi, accentuat emoţionale, închinate Marei Zeiţe Mame, sub diversele ei denumiri, se practicau mai făţiş şi cu mai multă exaltare, decât ar fi fost îngăduit în Italia; asta era de aşteptat, deşi chiar astfel cu greu te puteai abţine să nu resimţi o anumită oroare la spectacolul (amuzant, totodată, în felul lui) feţelor fardate şi gesturilor de o eleganţă afectată ale preoţilor castraţi, foarte numeroşi şi stăruitori în apelurile lor, atât ca să facă noi convertiţi, cât şi ca să obţină pomană. Ceea ce impresiona mai mult decât orice manifestare a vreunei religii în parte era enormul registru de emoţii religioase în general. Aici, de pildă, era normal ca Tyche sau „Norocul” vreunui conducător să fie adorat într-un templu, uneori singur> alteori în asociere fie cu vreo zeitate cunoscută ca Zeus, fie, foarte adesea, cu vreo zeitate al cărei nume şi ale cărei atribute îmi erau total necunoscute şi nici chiar băştinaşii nu păreau că le înţeleg tocmai bine. În acelaşi oraş puteai descoperi nu numai un templu închinat cu gravitate cultului lui Heracle sau acelui al lui Apollo, dar şi câte un vast stabiliment de o bogăţie neînchipuită şi dotat cu câteva mii de sclave sacre, care îndeplineau funcţia de prostituate în cinstea vreunei zeiţe siriene sau capadociene. În general, ritualurile religioase se

desfăşurau aici pe o scară mai mare decât oriunde. S-ar fi putut afirma cu egală îndreptăţire ori că totul era sacru, ori că nimic nu era astfel – un punct de vedere care mă fascina pe vremea aceea şi a continuat să mă intereseze, deşi am observat curând că, în interesul unei bune guvernări şi al securităţii, era necesar ca, în mijlocul bălăcelii generale, al confuziei şi nesfârşitei varietăţi, să existe un cult definit, puternic, deşi nu numaidecât ostentativ, menit să pună accentul pe obligaţiile cetăţeneşti. Fără un asemenea cult, poporul putea fi ispitit să neglijeze agricultura sau să se eschiveze de la serviciul militar.

Am observat iarăşi, pe acele meleaguri, nu numai cât de uşor se făcea tranziţia, în mintea oamenilor, de la un zeu la altul, dar şi cât de apropiată de divinitate era, în concepţia populară, ideea de rege sau chiar de bărbat ilustru. S-a găsit, de pildă, o monedă de o rară frumuseţe, bătută de unul din primii regi ai Pontului, care mi-a căzut în mână şi am păstrat-o câtăva vreme ca amintire. Figura de pe monedă era a unui tânăr purtând o mantie scurtă şi hrănind sau încununând un mic cerb cu frunze de viţă. Deasupra capului său era un fulger, iar alături, o semilună şi câteva stele. Nu mi s-a dat niciodată o explicaţie satisfăcătoare despre figura aceasta. Se spunea că e Hermes, sau că e „Tyche” a regelui, sau Zeus tânăr (după cum ar fi indicat fulgerul), ori un fiu al lui Zeus numit Aion şi adorat în Orientul îndepărtat. Iar după unele relatări, nu era nicidecum o zeitate în sensul propriu, ci un om care avea să se nască în curând, sau se şi născuse, fiind destinat să transforme omenirea şi, în cele din urmă, să fie primit printre zei.

Astfel, în toată această provincie prin care am călătorit în drum spre Bithynia, am descoperit idei, privelişti, sunete şi parfumuri ce-mi fuseseră necunoscute până atunci. Sănătatea mea era acum înfloritoare şi

acceptam cu deliciu toate satisfacţiile simţurilor pe care le puteam gusta în acea ţară de belşug exuberant, cu aspecte variate şi captivante. Străzile pătate cu sânge ale Romei, teroarea bandelor armate ale lui Sylla erau undeva, departe; şi tot altfel îmi apărea buna cuviinţă severă a vieţii de familie şi de cetăţean. Nu eram legat de nicio demnitate publică, iar misiunea mea, deşi importantă, era uşoară. Eram liber să vorbesc şi să acţionez aşa cum îmi plăcea sau aşa cum mă inspira însăşi conversaţia ori acţiunea, şi timp de câteva săptămî-ni să nu ţin socoteală nici de trecut, nici de viitor.

Primirea pe care mi-a făcut-o regele Bithyniei a fost cât se poate de cordială, ba chiar afectuoasă. Am răspuns cu dragă inimă la dorinţa vădită a regelui de a-mi câştiga prietenia, pe de-o parte fiindcă sprijineam astfel interesele poporului roman, pe de altă parte din simpatie şi stimă autentică pentru el ca om. Nicomede avea, e adevărat, unele trăsături care ar fi putut să treacă drept barbare, dar le îmbina cu o fermecătoare naivitate, cu un respect sincer faţă de artă şi literatură, cu un ascuţit simţ al umorului şi o pasiune pentru cele mai fastuoase divertismente. În seara sosirii mele la curte am fost aşezat la masă lângă rege şi s-a desfăşurat, incontestabil, cel mai gustos şi mai vesel festin la care participasem vreodată până atunci. Mai târziu, desigur, asemenea banchete s-au dat adeseori la Roma, unde Lucullus, după victoriile sale din Răsărit, a dat tonul unei abundenţe rar întrecute undeva în lume.

Dar pe vremea aceea nimic nu putea egala, în cetatea Romei, splendoarea ospitalităţii lui Nicomede. Iar petrecerile oferite de el nu degenerau niciodată, cum se întâmpla adesea la Roma, în prilejuri de pură îmbuibare. Flautişti, dansatori, poeţi, cântă-reţi şi acrobaţi se produceau în intervalele dintre numeroasele feluri servite. Se dăduse o atenţie deosebită frumuseţii fizice şi

împodobirii artificiale a băieţilor şi fetelor care turnau vin la masă; iar în spatele acestor admirabile făpturi stăteau în picioare, de jur-împrejurul meselor de banchet, o sută de statui aurii de tineri, fiecare ţinând în mână o torţă spre a lumina sala de festivităţi. Căci ore în şir ospăţul continua, iar eu, aşezat la dreapta regelui, mă simţeam, pe măsură ce trecea timpul, cuprins de o emoţie crescândă din pricina spectacolului ciudat şi scânteietor, a vinului pe care îl beam în cantităţi neobişnuit de mari pentru mine şi a bizarului sentiment de intimitate pe care îl vedeam că ia naştere între rege şi mine. Am avut întotdeauna darul conversaţiei, dar cu acel prilej cuvintele şi glumele păreau că se revarsă din mine cu o uşurinţă ieşită din comun, iar regele nu numai că mă măgulea aprobându-mă cu glas tare sau admirându-mă în tăcere, dar îmi sugera cu promptitudine zboruri şi mai îndrăzneţe ale imaginaţiei, paradoxuri şi mai extravagante sau, după cum se schimba starea de spirit, consideraţii generale asupra vieţii care, în acel loc şi moment, păreau pătrunse de o extraordinară profunzime.

Cum a luat sfârşit seara aceea nu mi-am putut niciodată aminti lămurit, căci a fost una dintre foarte rarele împrejurări din viaţa mea în care am băut până când n-am mai ştiut ce se petrece cu mine. Se pare că am avut cinstea să fiu escortat cu torţe până în camera de dormit a regelui. E cert că m-am trezit a doua zi într-un pat de aur, acoperit cu bogate cuverturi de purpură, şi am văzut, de îndată ce am deschis ochii, nişte sclave de o frumuseţe excepţională, gata să-mi satisfacă toate dorinţele.

Peste puţin timp a apărut însuşi regele, dispus să reia intimitatea din seara precedentă şi să-mi propună desfătări pentru ziua care începea. Am petrecut mult timp în plimbări plăcute prin grădina regală sau „paradis”. Aceste „paradisuri” (cuvânt persan, întrucât perşii par să fi fost cei dintâi care au dat atenţie grădinăritului peisagistic) mi-

au făcut o impresie de adevărată încântare prin amestecul lor de artă şi natură. Afară de asta, priveliştea florilor şi a copacilor necunoscuţi în Italia comunica o senzaţie de vrajă şi de sublimă irealitate. Apoi, mai erau acolo şi nişte peşti ciudaţi, ţinuţi fie pentru masă, fie ca o curiozitate, în vase mari de porfir sau în bazine cu apă limpede. Se mai găsea şi o interesantă grădină cu animale şi păsări sălbatice, cuprinzând numeroase pantere, urşi, cămile şi, poate tot ceea ce era mai remarcabil, câteva specimene de struţ, o pasăre despre care citisem în Xenofon, dar n-o văsusem niciodată.

Cât sespre scopul misiunii mele, l-am dezbătut în câteva clipe şi, din partea lui Nicomede, cu cea mai fermecătoare amabilitate. Într-adevăr a stăruit, chiar prea mult poate, că îmi oferea flota mie, ca prieten personal, mai curând decât poporului roman ca aliat. În orice caz flota, după cât se părea, avea să fie gata să pornească în larg peste câteva zile. O dată chestiunea stabilită, n-a mai fost menţionată din nou – şi nici vreun alt subiect de ordin militar sau politic n-a fost atins decât în cei mai vagi termeni. Conversaţia noastră s-a axat în schimb, pe punerea la cale a distracţiilor pentru cele câteva seri şi zile ce ne mai rămâneau. Am constatat că în acest domeniu, propria mea inventivitate era egalată şi sprijinită de cea a lui Nicomede. Atât regele cât şi eu însumi scriam versuri în limba greacă, unele poate nu de cel mai bun gust, celebrând delectările vieţii uşoare şi luxoase. Şi împreună am proiectat o serie de tablouri alegorice şi şarade care iarăşi erau, poate, mai mult spirituale decât distinse.

Într-o seară, de pildă, după ce am jucat rolurile zeilor mai tineri dintr-un număr de schiţe mitologice, mi-am scos la urmă cea mai mare parte a veşmintelor şi am interpretat rolul lui Gany-mede, tânărul paharnic al lui Zeus, întruchipat de Nicomede însuşi. Spectacolul ultragia, poate, întrucâtva simţul pudorii cu toate că dialogul, pe

care îl compuseserăm amândoi cu grijă dinainte, era, cel puţin după părerea noastră, extrem de amuzant. Din nefericire, s-a întâmplat să fie de faţă la festivitatea aceea *o* delegaţie romană de oameni de afaceri care călătoreau prin Bithynia cu scopul de a-şi asigura contracte pentru ei înşişi sau susţinătorii lor şi fuseseră invitaţi de Nicomede să ia parte la banchetul din seara zilei. Oamenii aceştia, ca mulţi din tagma lor, îmbină o înţelegere foarte îngustă cu un dispreţ nelimitat pentru tot ceea ce iese din raza competenţei lor. În special îi dispreţuiau pe toţi străinii, acceptându-i doar în măsura în care eraubogaţi. Nimic, nici chiar evenimentele din ultimii ani, nu-i putea convinge că ei nu erau, prin simplul fapt de a poseda cetăţenia romană, mai înţelepţi, mai curajoşi şi, după cum se exprimau ei, mai „sănătoşi" decât alţii care nu se bucurau de această calitate. Oamenii aceştia, având mintea leneşă de la natură, nu numai că n-au reuşit să aprecieze poantele subtile ale şaradelor în care jucam, dar au fost profund scandalizaţi descoperind că un ofiţer roman, membru al unei familii de patricieni, se comporta atât de liber şi de nestingherit la o curte străină. Când s-au întors la Roma, relatările lor mi-au adus, pentru moment, un oarecare prejudiciu şi datorită lor, în general, mi s-a dat porecla de „regina Bithyniei". Într-adevăr, scandalul stârnit de pe urma prieteniei dintre Nicomede şi mine m-a însoţit în tot cursul vieţii mele. Deşi zvonurile privitoare la această prietenie erau la început uneori jenante, până la urmă s-au dovedit a constitui un adevărat avantaj. Căci poporul ca masă, oricât de republican s-ar pretinde, e impresionat, de obicei, de orice legătură a unuia dintre conducătorii săi cu regalitatea. În plus, câtă vreme duşmanii mei tindeau să-şi concentreze atenţia asupra acestui anumit scandal, ei puneau mai puţin accentul pe alte zvonuri defăimătoare, atât de natură amoroasă cât şi politică, a căror interpretare, iscusit falsificată, s-ar fi putut dovedi cu mult

mai dăunătoare.

E neîndoios că pe vremea aceea eram ori neştiutor, ori indiferent cu privire la impresia pe care o produceam asupra concetăţenilor mei romani. M-am bucurat din plin de fiecare clipă a scurtei mele şederi în Bithynia şi am lăsat flota să plece spre Lesbos fără mine, amânând plecarea mea pe uscat atât cât a fost posibil. Mai mult încă, atunci când, întorcându-mă la armată, am constatat că, din cauza lipsei utilajului de asediu, se impuneau noi amână-ri mai înainte ca operaţiunile împotriva cetăţii Mytilene să poată începe, am izbutit să obţin o permisie pentru mine şi m-am întors în Bithynia însoţit de un singur slujitor, fiind găzduit acolo timp de câteva zile cu aceeaşi desfăşurare de abundenţă şi delectări ca întotdeauna. Pretextul invocat spre a mă duce acolo a. fost achitarea unei datorii şi, cu toate că ofiţerul care îmi era comandant n-a dat crezare pretextului, mi-a acordat bucuros permisia, fiind impresionat de succesul misiunii mele şi neştiind cât de uşoară fusese.

Departe de a achita o datorie, m-am întors la armată foarte îndatorat faţă de Nicom2 de care stăruise să-mi avanseze fonduri suficiente ca să trăiesc cu demnitate tot restul campaniei. În rândurile armatei s-au făcut, fireşte, unele comentarii cu privire la bogăţiile mele proaspăt dobândite şi la relatările, dintre care multe erau copios exagerate, despre comportarea mea în Bithynia. Am descoperit atunci, cum aveam să descopăr şi mai târziu, că zvonurile astea îmi erau de cel mai mare folos ca să-mi atrag bunăvoinţa soldaţi lor simpli, când aceşti oameni şi-au dat seama că presupusele mele excese se îmbinau cu acele calităţi pur soldăţeşti pe care ei le admirau atât de mult. Se părea că aveau să mă urmeze cu atât mai plini de avânt în bătălie, cu cât în spatele meu puteau să-mi zică «regina». Când, la atacul final de la Mytilene, am obţinut decoraţia numită „Coroana civică”, o distincţie acordată

numii acelora care au salvat viaţa vreunui camarad pe câmpul de luptă, onoarea a fost întâmpinată cu mai mare bucurie de trupele de sub comanda mea, decât de mine însumi; căci ştiam că, deşi în cazul meu distincţia fusese binemeritată, decoraţiile acestea se distribuie adesea pe temeiuri de corupţie sau la întâmplare.

ÎNTOARCEREA ÎN ITALIA

În această primă perioadă a serviciului meu militar am stat aproape trei ani departe de ţară. Nu pentru că serviciul militar în sine ar fi fost de prea mire însemnătate. Campania pentru care mă oferisem voluntar la început a luat sfârşit odată cu cucerirea cetăţii Mytilene, iar alte operaţiuni n-au mai avut loc sub comanda lui Thermus. Cu toate că viaţa civilă şi administraţia provinciei mă interesau şi deşi mi-am făcut mulţi prieteni – dintre care unii aveau să-mi fie de mare folos mai târziu – în cetăţile greceşti de pe coastă, nu puteam să nu simt că îmi pierdeam vremea şi, în cele din urmă, am obţinut o numire în statul major al noului guvernator al Ciliciei, Servilius Vaţia, care era pe punctul de a întreprinde o ambiţioasă campanie împotriva flotelor pirateşti şi a fortăreţelor lor din sudul Asiei.

Aşa cum s-au petrecut lucrurile, n-am luat parte activă la această campanie, dar am lucrat mult în legătură cu planurile ei. Servilius era un comandant foarte competent şi, înainte de a părăsi Romi, unde împărţise consulatul cu Sylla, discutase cu însuşi Sylla cele mai bune metode de a interveni în faţa ameninţării crescânde a corăbiilor pirateşti care începuseră acum să opereze pe toată Mediterana. Servilius avea pe lângă el câţiva ofiţeri tineri cu aptitudini remarcabile şi plini de entuziasm.

Printre ei era Titus Labienus, un tânăr de vârsta mea, care avea să colaboreze cu mine îndeaproape mai târziu. Labienus a fost, într-adevăr, cel mai bun general pe care l-am avut sub comandă şi, până în clipa de faţă, singurul

care m-a trădat. În anii aceia de tinereţe am avut multă simpatie pentru el şi petreceam ceasuri întregi discutând probleme militare şi politice.

Cele două teme principale din conversaţia noastră erau noua constituţie a lui Sylla şi succesele spectaculoase ale tânărului Pompei care se ţineau lanţ. Cu privire la constituţie, se părea că Sylla acţionase cu obişnuita lui neînduplecare şi cu o abilitate remarcabilă. În concepţia lui, dezordinile trecutului se datoraseră incapacităţii senatului de a-şi exercita propria autoritate. Era decis, ca atare, să-i asigure supremaţia pe viitor. Puterea tribunilor şi a Adunării Poporului fusese, în toate privinţele, desfiinţată. Controlul instanţelor judecătoreşti se afla din nou exclusiv în mâinile senatorilor.

De asemenea, întrucât Sylla nu-şi făcea niciun fel de iluzii relativ la slăbiciunea şi nehotărârea de care dăduse dovadă senatul în ultimii ani, s-au făcut eforturi pentru a se ridica prestigiul acestei instituţii şi chiar a i se spori numărul de membri, însuşi Sylla contribuise la reducerea numărului lor osândind la moarte cel puţin o sută de senatori care erau presupuşi a-i fi duşmani. Acum au fost înscrişi trei sute de noi senatori; mulţi aleşi dintre membrii mai bogaţi sau mai capabili din cercurile oamenilor de afaceri. Aveau acum posibilitatea şi [tinerii de talent să intre în senat, când împlineau treizeci de ani sau după ce deţinuseră funcţia de chestor. În sfârşit, s-au luat o serie de măsuri pentru a-i subordona pe comandanţii de pe câmpul de luptă autorităţii centrale a senatului. Sylla ştia foarte bine cum reuşise el să obţină puterea şi, în mod evident, dorea să pună în imposibilitate pe orice general de a mai acţiona astfel în viitor.

În linii mari, constituţia făcea impresie bună aşa cum era redactată pe hârtie. Sylla, fără îndoială, intenţiona s-o facă să funcţioneze. Dar ceea ce cereau împrejurările vremii, şi însăşi natura umană, era ceva mai progresist

decât încercarea aceasta de a stabiliza prezentul invocând un trecut mort. Sylla nu părea a fi conştient de faptul că senatul, chiar reconstituit astfel, nu putea, prin simpla includere a unui număr de oameni de afaceri, să devină peste noapte un instrument eficace de guvernare. Rămânea ceea ce fusese timp de două generaţii, un câmp de bătaie unde, cu toate că se exprimau adesea sentimente nobile şi patriotice, diverse grupări oligarhice, ciocnindu-se aprig, se luptau să pună mâna pe bogăţie şi putere. Sarcinile necesare guvernării deveneau însă, prin creşterea imperiului şi extinderea dreptului de vot, ca şi datorită primejdiilor războiului şi nesiguranţei economice a păcii, din ce în ce mai complexe şi mai urgente. Era o neputinţă să li se facă faţă altfel decât printr-o conducere fermă şi consecventă a afacerilor statului şi printr-o administraţie capabilă şi cinstită. Din senatul lui Sylla nu se contura niciuna, nici alta, ba chiar nu era de întâlnit ceva de felul acesta nicăieri în câmpul de acţiune al politicii. Când trebuiau să se îndeplinească sarcini importante sau să se ia hotărâri rapide era încă necesar, cum fusese necesar în cazul lui Marius sau al lui Sylla însuşi, să i se confere unui singur om puteri cu totul excepţionale. Sylla arătase cum se putea face uz de asemenea puteri şi era, incontestabil, deplin conştient de pericolul pe care îi reprezentau pentru stat. Totuşi asemenea forme excepţionale de comandă existau încă, iar Sylla însuşi, înainte de a renunţa la putere, a dovedit că pierduse controlul asupra lor.

Ştirile pe care le primeam în legătură cu extraordinara carieră a tânărului Pompei demonstrau acest punct de vedere. După terminarea campaniei din Italia, fusese trimis de Sylla să combată rămăşiţele armatelor lui Marius din Sicilia şi Africa. Pe atunci abia împlinise douăzeci şi cinci de ani şi, prin urmare, aşa cum suna legea, nu avea calificarea să deţină o comandă

independentă. Sylla însă dorea ca războiul să se sfârşească repede; avea încredere în Pompei şi nu era omul care să respecte legile dacă îi stăteau în cale.

Pompei a terminat cu rapiditate fulgerătoare campania din Sicilia şi în cursul ei a acţionat într-un fel uimitor de samavolnic. Carbo, fost consul şi coleg al lui Cinna, fusese luat prizonier, iar Pompei, după ce l-a supus la un număr de umiliri crude şi inutile, a condamnat pe acest distins om de stat la moarte exclusiv pe baza propriei lui autorităţi. Această acţiune şi altele asemănătoare i-au adus porecla de „băiatul măcelar”, dar astfel de fapte nu erau insuflate, cred eu, atât de mult de cruzime cât de un exagerat sentiment al preţuirii de sine. Este însuşirea pe care Pompei a păstrat-o aproape până la sfârşitul vieţii.

După aceea, Pompei s-a îmbarcat pentru Africa, luând o importantă armată de şase legiuni şi o sută douăzeci de vase de război. Aici i s-a împotrivit Domitius Ahenobarbus, care era, ca şi mine, ginerele lui Cinna şi strânsese o armată destul de impresionantă. În patruzeci de zile Pompei l-a învins şi l-a ucis pe Domitius, i-a nimicit armata şi, tot din proprie iniţiativă, l-a detronat pe regele Numidiei, numind pe altcineva în locul său. După aceste succese strălucite s-a distrat câteva zile vânând lei şi elefanţi, apoi s-a întors pe coastă. Intenţia lui era să revină la Roma şi să revendice acolo onoarea unui triumf. Deşi ştia foarte bine că a se acorda o asemenea onoare unui băiat de vârsta lui era un lucru absolut nemaiauzit, ştia în acelaşi timp că victoriile şi autoritatea lui erau şi ele fără precedent. Îşi şi făcuse planul de a aduce în Italia patru elefanţi neobişnuit de mari, cu intenţia de a-i pune să tragă carul său triumfal prin porţile cetăţii, când a primit un mesaj de la Sylla prin care i se poruncea să-şi trimită la vatră trupele, afară de o singură legiune, iar el să rămână în Africa până când un nou guvernator avea să fie trimis ca să-l înlocuiască.

Se pare că Pompei nici n-a luat în seamă ordinele. Încrezător în loialitatea trupelor şi în imensa lui popularitate, s-a îmbarcat pentru Italia cu cea mai mare parte a armatei sale. Scurtă vreme s-a crezut realmente că se răzvrătea împotriva guvernării. Sylla a încercat să trateze cu el diplomatic. A ieşit afară din cetate ca să-l întâmpine şi, în cadrul unei ceremonii impresionante, l-a salutat cu titlul de „Magnus" sau „cel Mare", titlu ce i-a rămas şi cu care Pompei s-a fălit toată viaţa. După ce i-a acordat această onoare suplimentară, Sylla va fi presupus, în mod firesc, că Pompei avea să fie mulţumit. N-a fost însă aşa. Pompei, sprijinit de o armată devotată care era acum la porţile Romei, insista să i se celebreze triumful. Când Sylla i-a atras atenţia cât de total în dezacord cu noua constituţie ar fi un asemenea lucru, se pare că a rostit cu calm uluitoarele cuvintea „Permiteţi-mi să vă reamintesc că mai mulţi oameni adoră; soarele care răsare decât soarele care apune".

Cu un an sau doi mai înainte Sylla condamnase la moarte în for pe unul dintre ofiţerii săi de grad superior – Ofella, comandantul asediului de la Praeneste – pentru că îndrăznise să candideze la consulat împotriva dorinţei sale. Acum se arăta neputincios în a-şi impune voinţa faţă de tânărul Pompei şi va fi fost, probabil, copleşit de cele mai amare sentimente când a strigat cu glas tare „Să i se facă triumf! Să i se facă triumf!", căci iată, tocmai când pusese la punct cu atâta grijă şi abilitate mult studiata structură a unei constituţii care, în intenţia lui, trebuia să reziste vremurilor, se vedea înfruntat şi dominat de însăşi forţa care îi dăruise şi lui puterea politică şi pe care avea de gând s-o ţină de-aci înainte în şah – anume, un general popular cu o armată devotată. E posibil însă, deoarece era un bun judecător al caracterelor, să se fi consolat cu reflecţia că Pompei, fiind stăpânit mai degrabă de vanitate decât de dorinţa puterii reale, era mult mai puţin

primejdios pentru securitatea statului decât fusese Marius sau el însuşi. Astfel, cu acest prilej, după ce i s-a celebrat triumful, Pompei s-a comportat cu modestie şi discreţie, deşi şi-a permis să manifeste o oarecare enervare când s-a constatat că, din cauza strâmtorii porţilor cetăţii, trebuia să-şi abandoneze planul de a înhăma elefanţi ca să-i tragă carul triumfal. A trebuit să se mulţumească în locul lor cu tradiţionalii cai, deşi nu era' nimic tradiţional în acest triumf; căci niciodată până atunci, în istoria noastră, nu primise un bărbat atât de tânăr o atât de însemnată onoare.

Ştirea care ne-a sosit ulterior de la Roma a fost şi mai surprinzătoare şi am început să urmăresc situaţia îndeaproape, deoarece se părea că perspectivele mele politice numai erau atât de lipsite de speranţă cum îmi închipuisem înainte. Curând după triumful lui Pompei, Sylla a acţionat într-un fel care şi astăzi mi se pare destul de greu de explicat. După ce a făcut declaraţii oficiale că problemele constituţiei au fost rezolvate şi inamicii ţării striviţi, spre uluirea fiecărui cetăţean aproape, a abdicat.de la dictatură şi s-a retras în viaţa particulară, petrecându-şi timpul fie cu scrierea memoriilor, fie în cele mai voluptuoase şi scandaloase ospăţuri şi beţii cu actriţe, comedianţi, muzicanţi şi balerini. Nu pot să-mi explic comportarea decât presupunând că Sylla, cu toate admirabilele lui calităţi de energie, hotărâre şi intuiţie, era, în fundul sufletului său, un caracter de un cinism şi de o iresponsabilitate aproape de necrezut-cu alte cuvinte, că era total nepotrivit pentru cariera de om de stat. E cu neputinţă ca el să fi crezut în propriile lui afirmaţii despre stabilitatea şi securitatea statului. Chiar şi eu, cu limitatele mele cunoştinţe despre Asia, eram conştient că războiul cu Mithridates putea izbucni din nou, în orice clipă; iar în Spania, Sertorius, după dificultăţile iniţiale, învinsese toate armatele romane trimişe împotriva lui. E posibil ca Sylla să

fi gândit că, lipsindu-i pe tribuni de putere, stabilise definitiv puterea senatului; totuşi trebuie să fi observat că senatul în sine nu era vrednic de această putere şi, fără vigoarea şi neînduplecarea propriei sale conduceri, nu avea să fie în stare s-o exercite. Mai cred, de asemenea, că, renunţând la puterea supremă în acel moment, se amuza pur şi simplu în felul său extravagant şi cinic. Îşi asigurase locul în istorie; îşi exterminase duşmanii; organizase statul conform ideilor sale. Că avea să rămână în memoria oamenilor mai mult pentru rău decât pentru bine, că, departe de a fi găsit o soluţie la problemele timpului, oprise doar în loc un proces necesar, par să fi reprezentat pentru el chestiuni complet indiferente. Important pentru el era faptul că voinţa lui personală îşi găsise o expresie proprie în timpul vieţii. Viitorimea, în ceea ce îl privea, putea să-şi rezolve singură problemele.

Astfel, se lăsă cu totul în voia plăcerilor şi, în mai puţin de un an de la abdicare, muri de o boală neobişnuit de dezgustătoare. Ceea ce m-a făcut nerăbdător să mă întorc la Roma au fost ştirile despre evenimentele care au urmat după moartea sa. Căci, într-adevăr, aveai impresia că istoria se repetă. Se ivise o situaţie care nu putea să nu-ţi reamintească de vremea când Sylla se îmbarcase pentru Orient, iar Cinna şi Marius puseseră mâna pe putere. Mi se părea cu putinţă acum, întocmai cum se întâmplase atunci, ca întreaga operă a lui Sylla să fie desfiinţată şi, judecând după scrisorile pe care le primeam de la Roma, erau mulţi alţii de aceeaşi părere.

Cei doi consuli în funcţie la moartea lui Sylla erau Catullus şi Marcus Lepidus, adversari între ei, aşa cum fuseseră în trecut Octavius şi Cinna. Tatăl lui Catullus comandase alături de Marius în războiul cu germanii, dar în politică fusese oponentul său o viaţă întreagă. Avusese cuminţenia să se sinucidă atunci când Marius şi Cinna au ocupat Roma. Fiul său, după cum era de aşteptat, trecuse

de partea lui Sylla. Întâmplător, a fost întotdeauna şi duşmanul meu. Faptul că a fost ales consul în epoca supremaţiei lui Sylla a reprezentat un lucru destul de firesc. Ceea ce uimea era faptul că îl avea coleg pe Lepidus, întrucât acesta îi rezista pe faţă lui Sylla, iar Sylla făcuse uz de toată influenţa lui, se pare, pentru a-i împiedica alegerea. Am fost surprins să aflu că, la alegerea sa, Lepidus se bucurase de sprijinul lui Pompei, căci nu era nimic în cariera lui Pompei care să sugereze pe omul politic revoluţionar, sau chiar numai pe omul politic, îmi închipui că Pompei, cu acest prilej, a dorit numai să-şi arate independenţa faţă de Sylla şi să demonstreze puterea popularităţii lui personale, şi, fără îndoială, aceasta este explicaţia că Lepidus a reuşit să obţină consulatul.

Sylla îşi arătase nemulţumirea faţă de Pompei omiţându-l ostentativ din testament. Fiecare din comandanţii ceilalţi primise menţiune onorabilă şi câte un legat substanţial. În ciuda acestui fapt însă Pompei s-a desolidarizat curând de Lepidus şi, dacă lui Sylla i s-au făcut funerali, lui Pompei i s-a datorat în mare parte acest lucru. A însoţit rămăşiţele pământeşti de la Cumae la Roma şi a sprijinit planurile lui Catullus de a fi primite cu onoruri, în timp ce Lepidus nici n-a vrut să ştie de funeralii şi ar fi dorit ca trupul decedatului să fie îngropat* sau ars în modul cel mai discret posibil. Aşa cum au ieşit lucrurile până la urmă, funeraliile au fost, se pare, dintre cele mai impresionante care au avut loc vreodată.

Lepidus, prin urmare, ca şi Cinna înaintea lui, a pierdut prima bătălie cu colegul său. M-a izbit numaidecât ca un fapt semnificativ inabilitatea lui de a-şi păstra un aliat atât de vale-tos ca Pompei şi mi-a trecut prin minte că trebuie să fi dat dovadă de lipsă de pricepere, prevedere sau tact, deoarece, după toate relatările, Pompei era extrem de susceptibil la linguşiri.

Cu toate astea mi se părea foarte interesant ceea ce auzeam în legătură cu intenţiile lui Lepidus. Cumnatul meu, Lucius Cinna, mi-a scris îndemnându-mă să vin la Roma şi să mă asociez împreună cu el la o mişcare ce avea să ducă, în mod evident, la revoluţia împotriva regimului existent. Astfel că, după o scurtă gândire, m-am hotărât, fără să mă angajez încă definitiv, să părăsesc armata şi să constat singur, la faţa locului, care era situaţia.

M-am întors în Italia în jurul zilei când împlineam douăzeci şi patru de ani. Cei trei ani petrecuţi în Orient contribuiseră întrucâtva, presupun, la lărgirea orizontului şi la ascuţirea spiritului meu. Nu mai priveam Roma ca pe unica cetate din lume, ba chiar vedeam multe aspecte regretabile în arhitectura ei şi în absenţa acelor amenajări de confort curente în cetăţile Asiei. Ulterior, am realizat multe pentru remedierea acestor defecte. În acelaşi timp, câştigasem încredere în mine şi ştiam că, dacă ni se oferea prilejul, eram capabil să mă disting în calitate de comandant de oşti. Mi se pare ciudat când mă gândesc astăzi că, de fapt, nu s-a ivit încă niciun asemenea prilej până când n-au trecut. alţi douăzeci de ani. Pe atunci întrevedeam posibilitatea să acţionez şi eu aşa cum acţionase Pompei la aceeaşi vârstă. Dar mai întâi trebuia să examinez perspectivele lui Lepidus şi caracterul omului însuşi. După primele momente de plăcută revedere cu soţia: şi cu familia mea, m-am consacrat de îndată acestei sarcini.

Am constatat că măsurile pe care le propunea Lepidus erau – excelente. Mai târziu am contribuit eu însmi la aducerea la îndeplinire a fiecăreia din ele. Consulul se întemeia pe tradiţiile Partidului Popular şi era agreabil să constaţi că Sylla, în ciuda – terorii impuse necruţător, nu fusese în stare să le distrugă. Cele mai însemnate dintre aceste tradiţii, din punctul de vedere al politicii interne, erau principiul ajutorului de stat faţă de

păturile mai sărace (sub forma subvenţiilor în alimente, a împroprietăririlor sau a încurajării emigraţiei) şi principiul extinderii cetăţeniei. Amândouă aceste principii întâmpinaseră întotdeauna, împotrivire, de obicei pentru motive egoiste şi mioape, din partea majorităţii senatului, şi orice progres realizat pe linia punerii lor în practică venise în mod invariabil de pe urma acţiunii tribunilor în legătură directă cu Adunarea Poporului. Lepidus propunea acum să li se redea tribunilor puterile luate de Sylla. Făgăduia cetăţenia pentru italicii de la nord de fluviul Pad. prezenta proiectul unui sistem de distribuire gratuită a griului, o dată pe lună, pentru întreaga populaţie de cetăţeni ai Romei, în sfârşit, propunea să se anuleze pe cât posibil efectele proscrierilor lui Sylla. Exilaţii urmau să fie rechemaţi; descendenţii victimelor lui Sylla aveau să-şi recapete drepturile politice, iar proprietăţile urmau să fie înapoiate celor în drept.

Un astfel de program, era limpede, echivala cu o desfiinţare a tot ceea ce realizase Sylla. Fireşte, mă atrăgea, dar trebuia să examinez dacă era practicabil sau nu în acel moment.

Am văzut repede că Lepidus avea pârghii puternice de partea lui. Se putea bizui pe marele număr de persoane care, într-un fel sau altul, suferiseră sub dictatura lui Sylla. Avea posibilitatea să strângă trupe în nordul Italiei, un ţinut care, după cum aveam să descopăr mai târziu, reprezenta cel mai bun teritoriu de recrutare. Vechii ofiţeri ai lui Cinna şi Carbo erau dispuşi să-l ajute, şi chiar la Roma constituise, prin marea sa avere şi influenţă, un partid nicidecum de dispreţuit.

În privinţa prietenilor lui Lepidus din cetatea Romei, e firesc să mă duc cu gândul în primul rând la Servilia, care era pe atunci ci, ca şi astăzi, pasionată de problemele politice şi adânc implicată în ele. În epoca acea ne-am cunoscut prima oară şi am fost prieteni vreme atât de

îndelungată încât mi-e greu să-mi amintesc dacă atunci a fost, într-adevăr, momentul de apogeu al frumuseţii ei, aşa cum ar părea probabil judecând lucrurile din afară. În orice caz, frumuseţea bărbaţilor şi femeilor nu e uşor de evaluat. Tinereţea intră, desigur, şi ea la socoteală, dar mulţi oameni, pe măsură ce îmbătrânesc, câştigă atât de multe ca farmec şi inteligenţă, încât compenesează din plin veştejirea acelei prospeţimi inefabile, minunată în sine şi capabilă să ne trezească pasiuni răscolitoare şi năvalnice, dar, de cele mai multe ori, nu pentru multă vreme. Servilia este una din acele exemplare. Regina Egiptului e un altul, probabil. Mi-o pot închipui pe Cleopatra, care astăzi e considerată, presupun, în culmea frumuseţii ei, fiind peste zece ani (de vreme ce e înzestrată cu o inteligenţă deosebit de vid) la fel de încântătoare şi mai fascinantă încă decât în prezent.

Servilia e cam de aceeaşi vârstă cu mine. S-a măritat de tânără, şi când am ajuns s-o cunosc de aproape, fiul ei Brutus se făcuse de vreo şase ani. Întotdeauna mi-a fost drag băiatul ăsta, pe de o parte din cauza mamei lui, pe de alta pentru el însuşi, şi am făcut atâta pentru el încât unii au crezut în chip nesăbuit că e fiul meu. Aş fi dorit să fie, deşi, dacă era al meu, relaţiile noastre ar fi fost, poate, şi mai dificile, de vreme ce fiii înclină în mod special să-şi dezaprobe taţii. Aşa cum stau lucrurile, cu toate că Brutus are pentru mine o anumită simpatie şi, într-un fel, chiar o admiraţie, îmi dau seama perfect că mă dezaprobă. Motivul nu e lunga mea legătură cu mama lui, ci faptul că a suferit o influenţă doctrinară prea puternică din partea unchiului său Cato. Ar fi în stare, în pofida afecţiunii ce-mi poartă şi a loialităţii ce-mi datorează, să pună la cale o conspiraţie împotriva vieţii mele pe temeiuri pur morale sau teoretice şi nu i-ar da prin minte că, dacă ar reuşi, întreaga omenire ar fi din nou cufundată în dezordine.

O ştiam pe Servilia din copilărie. Era nepoata lui

Livius Drusus şi a avut nefericirea să-l aibă ca frate vitreg pe Cato. Cred că încă de pe atunci, când nu era decât un băiat, Cato simţea faţă de mine o puternică antipatie. Dar pe vremea aceea, după întoarcerea mea în Italia, mă interesa mai puţin Cato decât soţul Serviliei, Marcus Brutus, care era adânc angajat în cauza lui Lepidus. El, împreună cu Servilia şi cumnatul meu, Lucius Cinna, mă îndemnau cu toţii să iau parte la revoluţia iminentă şi, cum aprobam pe de-a-ntregul ţelurile urmărite de Lepidus, eram puternic ispitit să procedez astfel.

Ceea ce m-a făcut, până la urmă, să mă hotărăsc împotriva sfaturilor lor a fost opinia pe care mi-am format-o despre Lepi-dtts. Mi s-a părut că avea un caracter neechilibrat şi o judecată;

capricioasă şi capabilă de greşeli. Era, de pildă, credincios soţiei lui, fiind, în acelaşi timp, aproape singurul om din R? mă care nu-i cunoştea infidelităţile. Mai era, cred, exagerat şi absurd de încrezător în propriile lui resurse intelectuale, fără să-şi fi dat osteneala, cum ar fi putut cu uşurinţă s-o facă, să le dezvolte la un nivel superior. Pierduse preţiosul sprijin al lui Pompei şi am fost uimit să constat că nu existau niciun fel de relaţii între el şi Sertorius, care stăpânea acum întreaga Spanie. Faptul că Lepidus nu-i făcuse niciun fel de propuneri lui Sertorius era un lucru lesne de înţeles, căci Lepidus era vanitos şi părea să aibă convingerea că bogăţia şi relaţiile lui erau de ajuns pentru reuşita unui război civil. Dar când am aflat că Sertorius, după ce s-a informat, n-a întreprins din partea lui nimic spre a forma o alianţă cu Lepidus, mi-am dat seama că, în ochii acestui mare comandant, Lepidus nu preţuia ca aliat. Am hotărât ca nici eu să nu am nimic de-a face cu el şi, aşa cum s-au desfăşurat evenimentele, decizia mea s-a arătat a fi înţeleaptă.

PRIMII PAŞI ÎN POLITICĂ

Pe la începutul anului care a urmat după întoarcerea

mea în Italia aşteptata revoluţie a izbucnit, fiind înăbuşită însă mai repede decât mi-aş fi putut închipui. La început, senatul s-a comportat cu o timiditate şi o lipsă de hotărâre care au dezvăluit limpede cât de inadecvat era ca să-şi exercite puterile încredinţate de Sylla. Ulterior, s-a aruncat cu înfrigurare în acţiuni violente şi, într-un sens, neconstituţionale. De altfel, aceasta a fost schema de comportare a senatului roman în tot cursul vieţii mele.

Revoluţia a început cu tulburări pe zone întinse, pricinuite de agitaţia lui Lepidus, în timpul cărora proprietarii izgoniţi de pe pământurile lor şi alţi nemulţumiţi au atacat coloniile veteranilor lui Sylla, hotărâţi să redobândească ceea ce pierduseră sau să obţină ceva pentru nimic. Deşi era cât se poate de limpede că îndărătul acestor tulburări se afla Lepidus, lui şi colegului său Catulus le-a încredinţat senatul sarcina de a le înăbuşi. Amândoi consulii au fost împuterniciţi să strângă armate şi – ca o jalnică mărturie a slăbiciunii şi nehotărârii senatului – li s-a cerut mai întâi să depună jurământ (atât cât putea preţui un jurământ) că nu vor face uz de forţele lor armate spre a se ataca unul pe celălalt.

Până în acel moment cursul evenimentelor aducea ciudat de bine aminte de timpurile lui Octavius şi Cinna. Nimeni nu s-a mirat când Lepidus, după ce a strâns considerabile forţe armate în nordul Italiei, a făcut cunoscut întregul program al pretenţiilor sale, care cuprindea şi un al doilea consulat pentru el însuşi, iar apoi a pornit în marş spre Roma, lăsând în urma lui, în nord.

pe bărbatul Serviliei, Marcus Brutus, ca să-i asigure bazele şi să recruteze noi trupe.

În etapa aceasta a început senatul să acţioneze cu o vigoare tardivă, mai ales sub conducerea unei rude îndepărtate de-ale mele, bătrânul Marcius Filipus. Fusese consul pe vremea când eu abia împlinisem zece ani şi se remarcase prin împotrivirea la orice soi de reforme. Mai

târziu s-a manifestat ca mare admirator al tânărului Pompei. Când se făceau comentarii cu privire la afecţiunea sa pentru tânărul general, el răspundea: „Nu-i de mirare că Filip îl iubeşte pe Alexandru”, făcând un joc de analogii între propriul său nume şi acela al lui Filip, tatăl lui Alexandru cel Mare, cu care Pompei era asemuit pe vremea aceea.

Filipus izbuti acum să-i convingă pe senatori că Pompei trebuia chemat să fie comandant de armată pe câmpul de bătălie alături de Catulus. Din punct de vedere militar hotărârea era înţeleaptă, dar a promova, peste capul atâtor senatori, pe un tânăr care, în ciuda binemeritatei sale reptutaţii, nu ocupase niciodată o funcţie publică însemna, în mod vădit, o încălcare directă a constituţiei lui Sylla şi o dovadă limpede atât a slăbiciunii senatului cât şi a constituţiei însăşi.

Pompei s-a îndreptat numaidecât către nord şi, într-o campanie scurtă, oarecum brutală, i-a răpit lui Lepidus toate iluziile pe care şi le va fi făcut în privinţa unui succes final. Prima lui acţiune a fost aceea de a-l asedia pe Brutus în oraşul Mutina, o acţiune care a fost decisivă. Brutus va fi fost, probabil, insuficient aprovizionat, întrucât a fost curând obligat să se predea. După majoritatea relatărilor, i se făgăduise să i se cruţe viaţa. Pompei însă, după ce a primit capitularea cu cele mai curtenitoare maniere, a dat ordin unui escadron de cavalerie, care urma să-l escorteze pe Brutus într-un loc sigur, să-l asasineze de îndată ce se vor face nevăzuţi. Astfel Servilia şi-a pierdut soţul, iar tânărul Brutus tatăl. A fost, din partea lui Pompei, un act de neiertat şi, cu toată strălucirea acestei scurte campanii, i se spunea la Roma, în acel moment, „băiatul măcelar” mai cu precădere decât „Alexandru”.

Lepidus îşi pierduse acum bazele şi a fost repede învins de Catullus în afara zidurilor Romei. Cu rămăşiţele armatei sale, a trecut marea în Sardinia, intenţionând, fără

îndoială, mult prea târziu, să se alăture lui Sertorius în Spania. A murit însă aproape îndată după debarcarea în Sardinia. S-a spus atunci că moartea i-a fost cauzată de febra care l-a mistuit după ce a primit, într-o scrisoare, o anumită mărturie despre infidelitatea soţiei, şi e verosimil că ştirea aceasta a contribuit la agravarea stării generale de prostraţie în care căzuse după eşecul total al ambiţiilor sale.

Este interesant – chiar dacă inutil – de speculat asupra celor ce mi s-ar fi putut întâmpla dacă aş fi participat, cum era s-o fac, la această dezastruos de nereuşită răzvrătire. Dacă aş fi supravieţuit, e neîndoios că i-aş fi urmat pe ceilalţi ofiţeri superiori şi membri ai nobilimii din armata lui Lepidus şi m-aş fi dus în Spania să lupt sub comanda lui Sertorius. Aş da mult acum să-l fi cunoscut pe acest om de seamă şi cred că i-aş fi fost de mai mare folos decât Perperna şi ceilalţi refugiaţi care, până la urmă, l-au trădat. Dar aşa, am făcut tot posibilul să aflu cât mai multe despre Sertorius. Nu numai caracterul omului în sine, ci şi câmpul său de operaţiuni m-a atras. Căci şi în viaţa mea Spania a jucat un rol atât de semnificativ ca în a lui. În Spania am comandat prima armată importantă şi tot în Spania s-au purtat cele dintâi şi cele din urmă mari bătălii ale războiului civil.

Cât despre Sertorius, sunt convins, din cele ce am aflat despre el, că era înzestrat cu toate calităţile pe care trebuie să le aibă un mare general şi cu multe alte calităţi pe deasupra. Era te-hace şi hotărât, inspirând o loialitate şi un devotament absolut oamenilor săi; era un maestru al strategiei sub toate formele, neacţionând niciodată într-un fel care să poată fi prevăzut; ştia să facă uz de toate modalităţile de a purta război şi să folosească diversele feluri şi seminţii de ostaşi; era un administrator cinstit şi capabil, pricepându-se să concilieze popoarele subjugate prin spiritul său de dreptate şi blândeţe. Ştia să dispună de

viitor ca şi de prezent. Îşi dădea seama, de pildă, că un mod de viaţă roman trebuie să se întemeieze, în definitiv, pe obiceiuri înrădăcinate mai mult decât pe un entuziasm de moment, şi de aceea a înfiinţat marele colegiu din oraşul Osca, unde fiii conducătorilor spanioli erau educaţi în limbile greacă şi latină. În caracterul său se împleteau, de asemenea, anumite calităţi de nuanţare, imaginaţie şi umanitate – acel gen de însuşiri pe care le avusese şi Marius, cu tot primitivismul lui, dar unor comandanţi eminenţi ca Sylla şi Pompei le lipseau total. Şi, paralel cu extraordinara sa eficienţă şi energie, mai exista un aspect imprevizibil al naturii sale care îl făcea să se distingă din rândurile celorlalţi muritori. Am întâlnit spanioli care, până în ziua de astăzi, îl consideră că a fost, într-un anumit sens, un zeu. Îi subliniază cu dragoste calităţile omeneşti – cutezanţa, loialitatea, simţul umorului, rapiditatea în acţiune; clar îl venerează pentru originalitatea lui şi pentru faptul că nimeni nu ştia niciodată ce avea să facă în clipa următoare. De pildă, pare să fi fost unicul dintre marii generali care a simţit o reală aversiune faţă de război. Fapt caracteristic, a existat o împrejurare când a fost pe punctul de a abdica de la locul său în istorie. Aceasta s-a petrecut curând după sosirea sa în Spania, când, cu mica sa oştire, a fost forţat de unul dintre generalii lui Sylla să se retragă temporar în Africa. Aici şi-a asigurat sprijinul câtorva piraţi cilicieni şi, cunoile efective adunate în Africa, a navigat pe lângă coasta Atlanticului în sus, debarcând lângă Gades. În acest punct a întâlnit nişte navigatori care tocmai se întorseseră de la aşa-numitele insule ale Atlanticului. Se mai numesc şi Insulele Fericirilor şi se crede că ar fi situate la depărtare de multe mile în largul oceanului. Se spune că acestea ar fi insulele pomenite de Homer ca ultima locuinţă a Elenei şi a lui Menelaus, că au clima cea mai blândă şi mai plăcută, fără niciun fel de furtuni sau zăpezi, ci numai câte o ploaie domoală din când în când,

îndestulătoare pentru a împrospăta vegetaţia luxuriantă a solului. De-andată ce Sertorius a auzit de existenţa acestor insule, l-a cuprins un entuziasm nestăpânit să plece acolo ca să-şi petreacă restul zilelor în linişte şi pace, departe de oprimări, masacre şi neîncetate războaie. Piraţii cilicieni însă, care trăiau din război şi jaf, au refuzat să cadă de acord cu planul său şi au pornit în larg, lăsându-l fără flotă. Astfel.

Sertorius s-a întors din nou la război şi, sprijinindu-se la început pe forţe ce trebuie să fi apărut adversarilor săi cu totul neglijabile atât numeric cât şi calitativ, a dejucat toate planurile generalilor romani trimişi împotriva sa, învingându-i rând pe rând. În momentul când i s-au alăturat refugiaţii din armata lui Lepidus, stăpânea întreaga Spanie şi se afla în comunicare secretă cu numeroase persoane din Roma care erau convinse că, în cele din urmă, avea să se dovedească de neînfrânt.

Pe vremea aceea, ori de câte ori se producea o alarmă la Roma, rezultatul era că i se încredinţa din nou lui Pompei o comandă excepţională peste hotare. Aşa şi cu acest prilej, şi iarăşi la propunerea vârstnicei mele rude, Filipus, Pompei a fost împuternicit să strângă o armată pentru Spania, dându-i-se rangul care se cuvenea la drept vorbind unui consul. Avea să colaboreze cu generalul de la faţa locului, Metellus Pius, care fusese unul dintre cei mai buni comandanţi ai lui Sylla, dar nu se specifica nimic în propunerea lui Filipus că Pompei trebuia să-i fie subordonat lui Metellus, iar Pompei, în mod evident, nu avea nicio intenţie să se subordoneze cuiva. Şi-a pus noua armată pe picioare în patruzeci de zile, a străbătut Alpii înainte de sfârşitul verii şi, pentru prima oară în viaţă, a venit în contact cu un adversar ce-i era superior. La începutul anului următor planurile i-au fost dejucate de manevrele lui Sertorius şi abia a evitat o înfrângere catastrofală. N-a fost o experienţă de care-i plăcea lui

Pompei să-şi aducă aminte în anii următori.

În vârstă de douăzeci şi cinci de ani, eu nu eram acum mai tânăr decât fusese Pompei când şi-a echipat şi a condus pentru prima oară o armată proprie. Dar nu întrezăream perspective pentru mine în niciun fel de activitatea militară. Nu eram un exilat şi ar fi fost absurd să părăsesc Roma fără un motiv satisfăcător ca să mă asociez cu Sertorius. Dacă eram sau nu înzestrat cu aptitudini militare era o chestiune care avea să fie verificată abia peste mulţi ani de zile. Şi aveau să treacă încă aproape zece ani până să pot intra în senat, ales în magistratura de gradul cel mai de jos. Până atunci, nu era nimic însă care să mă împiedice să iau parte la viaţa politică şi să-mi făuresc un nume şi o reputaţie.

Linia mea politică a fost în general consecventă şi în armonie cu tradiţiile familiei mele. M-am opus constituţiei lui Sylla şi am sprijinit toate încercările de a o slăbi. La început, fără îndoială, concepeam problema doar în termeni de îndreptare a răului înfăptuit, năzuind în special să restitui tribunilor şi poporului puterile pierdute. Numai treptat şi ca urmare a angajării mele din ce în ce mai profunde în complicaţiile manevrelor politice am început să-mi dau seama că o simplă întoarcere la epoca lui Sulpicius sau a lui Drusus nu era de ajuns. Nici astăzi nu ştiu precis cum se pot împăca, în starea actuală de lucruri, libertatea şi autoritatea. Dar am ştiut întotdeauna că, oricât de esenţială ar fi ordinea, nicio formă străveche sau doctrinară de ordine, ca acelea pentru care se puneau garanţi, în chipuri atât de diferite, Sylla şi Cato, nu poate să dureze şi să fie în vigoare veşnic. Nu trebuie să-mi închipui, însă, că în tinereţe vedeam lucrurile la fel de limpede ca acum – şi chiar şi astăzi sunt frământat de multe îndoieli. Pe vremea aceea, pe de altă parte, îmi lipsea, fără putinţă* de tăgadă, o anumită seriozitate. Spre disperarea soţiei şi a mamei mele, a devenit un fapt

notoriu că în viaţa mea particulară se strecurase un anumit dezmăţ. Nu numai că eram mai risipitor ca niciodată în cheltuieli, dar mi-am îngăduit un număr de legături amoroase. Am fost de asemenea învinuit, pe nedrept, socot eu, că încercam să fac prea multe lucruri deodată. Scriam multă poezie, de obicei versuri de iubire, şi am compus o tragedie pe tema lui Oedip. Mă pasionau, printre alte ramuri ale erudiţiei, astronomia şi matematica. Entuziasmul pentru domenii atât de variate mi-a adus, în anumite cercuri, reputaţia de diletant; totuşi, am păstrat gustul pentru toate aceste preocupări şi le-am găsit nu numai plăcute, dar chiar folositoare în cariera mea.

Calea cea mai firească pe atunci – cum este şi astăzi, într-o măsură mai mică – de a atrage atenţia asupră-ţi era aceea de a deveni vorbitor la bară. Un singur proces susţinut cu competenţă era de ajuns. pentru a te ridica din obscuritate la distincţie. Am aflat, într-adevăr, că, în timpul şederii mele în Asia, Marcus Cicero dobândise faimă tocmai pe această cale. Îşi asumase riscul, pe când trăia Sylla, să apere un client care era persecutat în instanţele judecătoreşti de unul dintre cei mai puternici foşti sclavi ai lui Sylla, iar apărarea sa fusese atât de strălucită încât îl salvase pe bietul om. Am citit cu admiraţie pledoaria lui Cicero şi fără îndoială că i-aş fi cerut sfatul dacă s-ar fi aflat la Roma în momentul când m-am hotărât să iau şi eu cuvântul în instanţă. Dar Cicero plecase în străinătate să studieze filosofia şi oratoria la Atena şi la Rhodos. Suferise, după cât se pare, de o totală epuizare nervoasă în urma marelui său succes. Era foarte posibil, de asemenea – deşi atacându-l pe fostul sclav al lui Sylla, fusese deosebit de grijuliu să-l măgulească pe Sylla personal – să-i fi intrat în cap gândul că a putut, totuşi, să-şi atragă ostilitatea dictatorului şi că se găsea astfel într-o oarecare primejdie. Ar fi fost tipic pentru Cicero, care şi-a făcut întotdeauna iluzia că oamenii nu gândesc şi nu vorbesc-altceva decât

despre persoana lui.

Propria mea încercare de a vorbi în public a fost tot atât de dramatică, în felul ei, ca şi procesul în care se făcuse cunoscut Cicero. După prăbuşirea lui Lepidus şi a partidului său, a existat, cum se întâmplă de obicei când un partid victorios trece printr-o mare spaimă, o perioadă de reacţiune. În senat, vechii prieteni ai lui Sylla şi-au închipuit că sunt mai puternici decât erau. Au uitat că îşi dăduseră dinainte pe faţă slăbiciunea cedând popularităţii personale a lui Pompei; şi erau orbi la faptul că, deşirevolta lui Lepidus eşuase, programul lui Lepidus era bun în sine şi recunoscut de mulţi ca atare. Am dorit să fie clar de la începutul carierei mele că nu mi-era teamă de puterea sau de influenţa nici unui om şi că, în mod special, aveam să mă împotrivesc I mei politice şi orânduielilor lui Sylla. Pentru aceste motive m-am hotărât să-l urmăresc pe cale judiciară pe Cnaeus Dolabella, fost consul şi unul din generalii de seamă ai lui Sylla.

Mai întâi trebuia să mă asigur că mi se va îngădui sau nu să intentez o acţiune împotriva lui şi mi-am dat multă osteneală ca să compun pledoaria preliminară, pe care urma s-o ţin în faţa pretorului răspunzător de instanţele ce se ocupau de şantaje. Căci, pentru a fi numit procuror oficial, era necesar să-l conving pe pretor atât că acţiunea merita să fie deschisă cât şi că eram omul potrivit s-o deschid. În cuvântarea mea, ca în toate minifestările mele oratorice, am avut în vedere mai mult claritatea, acurateţea şi vigoarea decât stilul împodobit şi bogat al elocvenţei care era pe atunci la modă şi a rămas astfel datorită influenţei lui Cicero. În stilul acesta direct şi clar, cunoscut, în mod destul de eronat, drept stil „atic”, m-am distins din primul moment. Cea dintâi pledoarie a mea în faţa pretorului a fost privită ca un model de felul în care trebuie ţinute asemenea alocuţiuni. Sunt satisfăcut la gândul că, mult mai înainte ca eu să devin o putere în stat,

pledoaria mea a fost reprodusă într-un număr de manuale de oratorie.

Când a sosit timpul să vorbesc în faţa juriului, cazul făcuse dâja multă vâlvă. Dolabella însuşi îşi exteriorizase nechibzuit sentimentele. Era furios pentru simplul fapt că i se făcuse proces şi, în special, pentru că îl urmărea pe cale judiciară un personaj atât de tânăr şi relativ necunoscut ca mine. În diverse atacuri violente îndreptate împotriva mea, atât în senat cât şi în alte locuri, a avut multe de spus despre comportarea mea aşa-zis nedemnă de un roman în relaţiile mele cu regele Bithyniei, cât şi despre legăturile mele subversive cu familia şi cu partidul lui Marius. Limbajul insultător de care a făcut uz la adresa mea mi-a adus mai mult bine decât rău. Într-adevăr, puţină notorietate e totdeauna utilă începătorilor în cariera politică. Am observat multe asemenea exemple. A fost cazul lui Marius care, după cum mi s-a spus, s-a făcut cunoscut prima oară în viaţa politică prin limbajul violent folosit la adresa marii nobilimi şi îndeosebi a binefăcătorului său, Metellus. Şi chiar în epoca mea a fost cazul lui Clodius, unul dintre personajele de cea mai proastă reputaţie pe care le-am cunoscut vreodată, dar netemându-se absolut de nimic, şi la un moment dat tot atât de iubit de popor ca şi mine însumi. Propria mea notorietate a fost de alt gen. Nu puteam să atac concepţia aristocraţiei, de vreme ce sunt eu însumi un aristocrat. Şi cu toate că viaţa mea particulară era, poate, în multe privinţe, aproape la fel de scindaloasă ca aceea a lui Clodius, iar limbajul şi acţiunile mele aproape tot atât de violente, mă deosebeam de el fiind, în general, consecvent în politica mea şi credincios faţă de prietenii mei. Oamenii îl iubeau pe Clodius pentru fizicul său atrăgător, pentru nesocotinţa şi farmecul său personal; se temeau de el cum te-ai teme de vreun foc izbucnit, brusc, neprevăzut şi nimicitor. Pe mine mă iubeau pentru aceleaşi motive; dar

se temeau de mine deoarece devenea tot mai învederat că acţiunile mele nu erau iresponsabile, că aveam de gând mai degrabă să creez decât să distrug.

Dar în acea perioadă timpurie a vieţii mele eram cunoscut numai pentru farmecul şi cutezanţa mea, ca şi de pe urma câtorva scandaluri. Atacurile îndreptate împotrivă-mi de către Dolabella mi-au sporit notorietatea şi au contribuit la popularitatea mea. Şi cu toate că, până la urmă, n-am izbutit să-i obţin condamnarea în instanţă, eşecul meu a echivalat, în ceea ce mă privea, cu un succes. Ceea ce l-a salvat pe Dolabella a fost pe de-o parte corupţia instanţelor, pe de altă parte propriul lui bun simţ de a fi angajat ca apărători pe doi dintre cei mai buni avocaţi ai zilei – Hortensius, marele maestru al înfloritului stil „asiatic", şi ruda mea Lucius Aurelius Cotta.

Membrii juriului erau acum, fireşte, ca urmare a legislaţiei lui Sylla, cu toţii senatori. Ascundeau în ei exact aceeaşi corupţie ca şi juriul de oameni de afaceri care, în copilărie mea, îl condamnase pe fratele bunicului meu, Rutilius. Felul în care se îmbogăţise Dolabella în timpul cât fusese guvernator al Macedoniei era considerat, chiar de prietenii lui, oarecum dezonorant. Colegii săi senatori erau hotărâţi, însă, să-l achite, unii fiindcă fuseseră mituiţi, alţii fiindcă doreau să se bucure şi ei de aceeaşi impunitate, fie pentru acţiunile lor trecute, fie pentru cele viitoare. Chiar şi aşa, am reuşit să prezint probele cu atâta pregnanţă încât nu le-ar fi fost uşor, în faţa opiniei publice, să voteze cum doreau, dacă ar fi votat numai pe baza probelor. Dar astfel stând lucrurile, Cotta, în pledoaria finală de apărare, a făcut uz de marea sa erudiţie pentru a sugera că, din cauza unei expresii neprecise în redactarea rechizitoriului, juriul era îndreptăţit, orice ar fi gândit în privinţa probelor, să voteze pentru achitarea lui Dolabella. Senatorii au fost încântaţi să facă acest lucru, nepăsători faţă de faptul că aruncau discredit atât asupra lor înşişi cât şi asupra

constituţiei lui Sylla.

Cât despre mine, deşi în privinţa anumitor subtilităţi ale legii fusesem întrecut în dibăcie de un jurist eminent, îmi făcusem un nume şi câştigasem o poziţie în acel mare partid care încă mai dorea să desfiinţeze tot ceea ce realizase Sylla.

Anul următor am întreprins o altă urmărire în justiţie, din nou împotriva unuia dintre ofiţerii lui Sylla, deşi mai puţin distins decât D[3] labella. Într-adevăr, Antonius Hybrida nu s-a distins prin nimic afară de rapacitate – cu toate că aceasta nu l-a împiedicat să devină, mai târziu, consul alături de Cicero, în timpul campaniei lui Sylla în Grecia, Antonius şi-a folosit timpul şi trupele de sub comanda sa, nu spre a-l combate pe inamic, ci pentru a jefui cetăţile greceşti. Am preluat acum procesul acestor cetăţi, care pretindeau restituiri. Mi-am informat clienţii că nu existau multe şanse de a obţine o condamnare. Prea mulţi făcuseră avere în timpul acela şi cam în acelaşi fel pentru ca senatorii, membri ai juriului, să poată stabili un primejdios precedent condamnându-l fie şi pe cel mai cunoscut dintre vinovaţi. Totuşi, atât din punctul meu de vedere, cât şi din acela al grecilor, acţiunea merita să fie introdusă. Darea în vileag a acestor fapte putea să aibă un efect de descurajare asupra altor ofiţeri, în vremuri mai puţin tulburi. Iar mie mi se oferea un nou prilej de a-mi clarifica poziţia politică. Aşa cum s-au întors lucrurile, deşi am pierdut procesul, cum mă şi aşteptam, am câştigat o mare popularitate de pe urma lui. În special, am avut posibilitatea să îndrept un atac, considerat îndrăzneţ, împotriva felului cum îşi condusese Sylla trupele. Am subliniat că el a fost primul comandant roman din istorie care îşi mituise şi îşi răsfăţase soldaţii, şi care îşi atrăsese fidelitatea ofiţerilor inferiori încurajându-i să prade. Era încă imprudent să menţionezi deschis numele lui Marius, dar când am pus în contrast metodele

lui Sylla cu metodele altor generali din trecut care salvaseră Roma de invazie străină, toată lumea a înţeles fără greş că mă gândeam la Marius.

Nu era greu în anii aceia să-ţi atragi simpatia maselor atacând conducerea. Cu toate că revolta lui Lepidus fusese înăbuşită, nimic altceva nu se realizase. Sertorius se găsea în culmea puterii sale în Spania, iar Pompei, în ciuda numeroaselor forţe de sub comanda sa, fusese silit să ia umilitoarea atitudine de a scrie senatului că, dacă nu primeşte rezerve mult mai mari în bani şi oameni, nu poate garanta frontierele Italiei. Între timp, în Asia, Mithridates ameninţa cu război şi încheiase o alianţă cu Sertorius. Iar la Roma preţul griului se ridicase la sume nemaiauzite. Scumpirea se datora în parte incompetenţei guvernării, dar mai ales acţiunilor întreprinse de marile flote de piraţi care, operând de la bazele lor din Cilicia, Creta şi alte insule, dominau în acel moment întreaga Mediterană timp de mai multe luni pe an.

În asemenea condiţii, elementele cele mai reacţionare din senat erau obligate să tacă. În anul care a succedat urmăririi judiciare întreprinse de mine împotriva lui Antonius, unul dintre consuli era cel puţin un om de stat moderat şi inteligent. Acesta era unchiul meu, Caius Cotta, iar consulatul său a marcat prima îndepărtare legală şi acceptată de linia constituţiei lui Sylla. E adevărat, concesiile au fost smulse prin violenţă. Aşa se smulg de obicei concesiile când organele de conducere sunt slabe, dar vor să dea impresia de forţă. Astfel, dacă nu s-ar fi ivit împrejurarea în care Cotta şi colegul său de consulat au fost nevoiţi să-şi salveze viaţa fugind din faţa unei mulţimi furioase care i-a atacat pe Calea Sacră, e puţin probabil că vreuna din înţeleptele propuneri de reformă ale lui Cotta ar fi fost acceptate de senat. Dar aşa, Cotta, care era un orator minunat, nu numai că a reuşit să pacifice mulţimea când spiritele s-au mai calmat întrucâtva, ci să convingă

senatul că vorbele nu erau de ajuns. Ceea ce displăcuse cel mai mult poporului din aşa-zisa organizare a lui Sylla fuseseră măsurile luate împotriva tribunilor. Aceştia îşi pierduseră majoritatea drepturilor şi, spre a diminua şi mai mult însemnătatea funcţiei, se decretase că niciunul dintre cei ce ocupaseră postul de tribun nu putea candida la alegerile pentru magistraturile mai înalte. Prin acţiunea lui Cotta, acestei situaţii i s-a pus capăt. S-a făcut un prim pas într-o direcţie bine definită. Oameni cu reale posibilităţi intelectuale se prezentau la alegerile de tribuni şi, o dată aleşi, îşi aminteau de trecut şi nu se mulţumeau cu rolul politic minor pe care, conform constituţiei lui Sylla, trebuiau încă să-l joace. A doua mişcare avea să fie, desigur, o agitaţie în vederea restituirii integrale a puterilor pe care le deţinuseră mai înainte tribunii.

Dar în situaţia aceasta atât de promiţătoare, resursele mele de energie au fost brusc abătute de la Roma spre alte ţeluri.

PIRAŢII

Cam pe vremea aceea am început să fiu destul de intim cu Crassus pentru a putea împrumuta de la el sume mari de bani. Cum Crassus era cel mai bogat om din Roma, iar eu unul dintre cei mai cheltuitori, cunoştinţa cu el a fost de cea mai mare importanţă pentru mine. Mă bucur la gândul că şi pentru Crassus a avut însemnătate. E cert că fără ajutorul meu n-ar fi ajuns niciodată la poziţia socială spre care năzuise toată viaţa. Totuşi, la început, trebuie să mă fi considerat drept o investiţie destul de îndoielnică. Trebuie să-i fi apărut ca un tânăr capabil, deşi frivol, care avea marele avantaj de a şti să se facă atrăgător în ochii oamenilor de toate categoriile, putând fi astfel util unui patron ce i-ar fi furnizat fonduri din abundenţă. În cele din urmă Crassus şi-a dat seama – şi a făcut-o cu generozitate – că prin firea mea nu sunt un subaltern. Între timp îi devenisem indispensabil, iar el a continuat să-mi ofere

sprijinul financiar fără de care aş fi fost complet ruinat. Pentru acest motiv i-am fost întotdeauna recunoscător, şi de altfel niciodată nu m-am ridicat, ca atâţia alţii, împotriva unui om care mi-a făcut vreodată un bine, oricare i-ar fi fost motivele.

Nu pentru că, în relaţiile sale, Crassus putea fi definit ca un om acomodabil. Avea defectele ca şi calităţile marilor strângători de avuţii. Exista la el o anumită meschinărie, după cum, socot eu, trebuie să existe la orice om care îşi petrece întreaga viaţă în operaţii financiare şi calcule de investiţii. Interesele pecuniare ale lui Crassus se desfăşurau pe o scară vastă. Obişnuia să spună: „Nu-l pot numi bogat pe un om dacă nu e capabil să pună pe picioare o armată, s-o echipeze şi s-o plătească din venitul său”. E o reflecţie judicioasă, dar pentru Crassus venitul, şi nu armata, avea importanţă. Oricât de extinse erau întreprinderile sale, el o privea pe fiecare separat cam în felul în care un mic negustor priveşte o afacere promiţătoare. Era plin de contradicţii. Meschinăria se lupta la el cu generozitatea. Iubea ostentaţia, dar prefera să se menţină în umbră. Favoriza şi chiar iniţia mişcările politice cu implicaţiile cele mai vaste şi mai revoluţionare, dar, dacă era cu putinţă, evita să le acorde pe faţă sprijinul numelui şi influenţei sale. Încerca să lase pe umerii unor reprezentanţi ai săi executarea lor. Iar în alegerea reprezentanţilor era remarcabil, chiar pătimaş de consecvent. Nu-i inspirau încredere oamenii al căror caracter se asemăna cu al său. Cei pe care îi finanţa pentru motive politice aveau totdeauna caractere semeţe şi, foarte adesea, violente. În general, erau înzestraţi toţi cu o anumită iscusinţă, dar cred că eu eram singurul în aceeaşi măsură capabil şi demn de încredere.

În tot cursul vieţii sale, Crassus a suferit de un sentiment de nemulţumire. O dată ce mi-am dat seama de acest lucru, l-am găsit uşor de manevrat. Era nemulţumit

până şi la gândul propriului său succes şi făcea tot posibilul, deşi fără a izbuti, să trăiască la nivelul binemeritatei lui reputaţii de avariţie. Îşi ieşea din obicei spre a da recepţii fastuoase, dar, cum era limpede că pe el personal nu-l distrau, oaspeţii plecau acasă fără niciun sentiment de recunoştinţă faţă de gazda lor. Apoi considera, cu oarecare dreptate, că fusese rău tratat de către Sylla. E adevărat că mulţumită lui Sylla agonisise el acea enormă avere. Profitase mai mult decât oricine de vânzările proprietăţilor confiscate şi recursese la toate expedientele ca să-şi însuşească cele mai valoroase bunuri pentru sumele cele mai mici. Dar nu putea uita niciodată că, deşi el câştigase bătălia de la Poarta Colinei, şi nu Sylla, nu mai primise ulterior de la acesta nicio comandă de reală importanţă. În schimb, întreaga glorie a războiului, cât privea pe ofiţerii mai tineri, îi revenise lui Pompei.

Am descoperit repede că asupra lui Pompei se concentra mai cu deosebire profundul sens al insatisfacţiei ce umbrea caracterul lui Crassus. Era cu şase ani mai mare decât Pompei şi găsea cu neputinţă de îndurat ideea strălucitelor lui succese şi marii lui popularităţi. Într-adevăr, ura şi mai târziu teama lui Crassus faţă de Pompei erau de natură patologică, după cum s-ar exprima un doctor grec. Iar Pompei, la rândul său, nu făcea nimic spre a-i domoli sentimentele rele. Nici măcar o clipă nu făcea o taină din faptul că se considera superior celorlalţi şi, cu toate că manierele lui aveau un farmec şi o demnitate ce-i lipseau total lui Crassus, era capabil să se comporte şi cu o insolenţă rece şi studiată faţă de acei care, asemenea învingătorului de la Poarta Colinei, păreau a-i fi rivali. Îi plăcea mai ales să ia peste picior iscusinţa militară a lui Crassus. Lucru nejust, deoarece Crassus, cu tot dezastruosul său eşec militar de la bătrâneţe, era în mod real un comandant valoros. De aceea îl înfuria cu atât mai

mult facila afirmaţie a lui Pompei că nu exista niciun alt general roman afară de el. Îmi amintesc ce încântat a fost când a sosit vestea înfrângerii lui Pompei de către Sertorius.

Antagonismul dintre aceşti doi bărbaţi avea să crească cu timpul, constituind factorul dominant în perioada de început a carierei mele politice. Acum au murit amândoi, fiecare din ei măcinat de propria-i pasiune – Crassus de aviditatea cu care urmărea faima militară, Pompei de intoleranţa faţă de un egal al său, ceea ce l-a făcut să-mi subestimeze calităţile de general şi conducător de oameni.

În epoca în care l-am cunoscut, Crassus observa cu un ochi atent evenimentele din Spania şi nu se angajase în viaţa politică în niciun fel, cu excepţia eforturilor sale perseverente şi nu prea încununate de succes de a se face popular în rândurile tuturor păturilor sociale. Avea pretutindeni interese financiare, cele mai importante din ele fiind în Orient. În legătură cu afacerile lui m-am dus în Asia pentru a doua oară.

Sosise ştirea că vechiul meu prieten Nicomede se afla pe patul de moarte şi, după unele zvonuri, avea intenţia să-şi lase regatul moştenire poporului roman. Era o perspectivă care trezea, fireşte, cel mai viu interes în rândurile financiarilor, iar Crassus, ca de obicei, a fost unul dintre primii care au văzut în acea împrejurare un prilej de profit. Acordându-mi creditul unei anumite influenţe pe lângă rege, mi-a propus de îndată să mă îmbarc pentru Orient pe cheltuiala lui şi să fac tot posibilul spre a obţine de la Nicomede, înainte de a muri, anumite concesiuni în Bithynia cărora el le dădea o importanţă deosebită. Cum misiunea mea urma să fie secretă, am dat explicaţia că aveam de gând să mă duc la Rhodos pentru a studia oratoria cu faimosul profesor Apollonius, care îl avusese de curând pe Cicero ca discipol. Am pretins că eşecurile m? le

în faţa instanţelor judecătoreşti mă convinseseră că avem nevoie de o pregătire mai temeinică, deşi, în realitate, aceste „eşecuri” îmi sporiseră simţitor reputaţia. Lumea a crezut în spusele mele, şi – aşa cum s-au întors evenimentele-n-a avut niciun motiv să nu creadă, de vreme ce nişte împrejurări nefericite m-au împiedicat să ajung la timp în Bithynia.

Tocmai în apropiere de coasta asiatică, lângă mica insulă Pharmacusa, corabia mea a fost zărită şi capturată de o navă de piraţi cilicieni. Nimic nu putea să-mi încurce planurile mai rău. Nu mai încăpea nicio discuţie că aveam să fiu ţinut prizonier timp de cel puţin o lună până când se strângeau banii pentru răscumpărarea mea, iar întârzierea aceasta inevitabilă avea să mă coste, probabil, tot ceea ce speram să câştig în Bithynia. Afară de asta, piraţii ciclicieni erau bandiţii cei mai setoşi de sânge de pe lume şi nu pregetau să ucidă un prizonier dacă, pentru cine ştie ce motiv, ar fi trebuit să se depărteze în grabă de baza lor sau dacă ar fi intrat la bănuială că banii pentru răscumpărare n-aveau să mai sosească.

Am descoperit că, atunci când te pândeşte primejdia din partea celui mai grosolan tip de oameni, fie ei romani sau barbari, cea mai bună atitudine de adoptat e amuzamentul amestecat cu dispreţul. Mai presus de toate e important să-ţi recunoască superioritatea şi să-şi dea seama că nu ţi-e frică de ei câtuşi de puţin. Astfel, în acea împrejurare, când şeful piraţilor m-a informat că preţul răscumpărării mele fusese evaluat la douăzeci de tar lanţi, am izbucnit în râs şi i-am spus că se afla, probabil, într-o totală ignoranţă cu privire la Roma şi la poziţia mea socială dacă îşi închipuia cu adevărat că prietenii mei nu-şi puteau permite să plătească o sumă mult mai mare. L-am sfătuit să ridice suma la cincizeci de talanţi şi am cerut ca, până când soseau banii, să mi se pună la dispoziţie condiţii confortabile de locuit şi să fiu tratat cu respectul ce mi se

datora.

Reacţia piraţilor la aceste cuvinte a fost în sensul aşteptărilor mele. Au fost amuzaţi de ceea ce li s-a părut un fel de fanfaronadă copilăroasă; m-au admirat că nu mi-era teamă de ei şi au fost impresionaţi de oferta unei sume mai mari. Am avut repede grijă să nu fiu considerat de ei drept un simplu obiect de amuzament, ci ca un om îndreptăţit la respectul lor. Era greu să le cer să-mi dea drumul, dar în toate celelalte privinţe am insistat să mi lase să fac ce vreau şi să fiu ascultat cu promptitudine. Mi-am dit seama că şederea mea forţată pe insulă avea să fie îndelungată (într-adevăr, a durat aproape patruzeci de zile) şi m-am hotărât să-mi folosesc timpul într-un fel plăcut şi folositor. Piraţii aceştia erau brutali şi neşlefuiţi, iar atunci când nu se aflau angajaţi în acţiunile lor de pradă, trăiau o viaţă de trândă-vie. Îşi petreceau zilele împreună, mâncând şi bând sau stând tolăniţi la soare, distrându-se cu interminabile povestiri despre isprăvile lor sau cântând cu voci răguşite cele mai sentimentale cântece până noaptea târziu. Într-un foarte scurt interval de timp am izbutit să le reformez felul de viaţă, cel puţin într-o oarecare măsură. Am organizat adevărate întreceri de atletism, care aveau loc de două sau trei ori pe săptămână, şi întrucât concuram şi eu la ele, câştigând de obicei premiul întâi la multe competiţii, m-am aflat curând, printre aceşti sălbatici, mai degrabă în poziţia de şef decât de captiv. Căci în cea mai mare parte a captivităţii mele am fost singur, cu excepţia doctorului meu şi a vreo doi slujitori. Restul grupului trecuse pe continent şi se ocupa cu strângerea banilor pentru răscumpărarea mea, din Milet şi alte cetăţi greceşti. Astfel, fiind privat de obişnuita-mi plăcere, aceea a unei conversaţii inteligente, trebuia să mă mulţumesc cu ceea ce aveam la îndemână. Îi adunam pe piraţi laolaltă ca să fac exerciţii de oratorie în faţa lor, adresându-mă în discursuri pregătite dinainte pe diferite

teme care erau populare pe vremea aceea. În şcolile de retorică. În acea perioadă a vieţii mele aveam obiceiul, de asemenea, să scriu o grămadă de versuri şi organizam recitaluri de poezie la care îmi citeam propriile opere sau, dacă era vorba de o dramă, interpretam rolul principal folosindu-l pe medicul meu ca să citească rolurile mai mărunte. Am constat că piraţii erau total incapabili de a aprecia vreuna din figurile mai frumoase de stil, iar mulţi dintre ei nu puteau nici măcar să urmărească logica unui argument. Adesea deveneam ne îngăduitor când observam că atenţia le zboară aiurea în timpul cuvântărilor mele sau când unul sau altul dintre ei părea să considere hazliu vreun pasaj dintr-un poem de-al meu destinat să exprime patosul. Le spuneam că sunt nătângi, ignoranţi, ţărani analfabeţi şi tot felul de alte epitete jignitoare, toate binemeritate. Căci, deşi erau destul de docili şi seara se opreau din cântat când le trimiteam vorbă să tacă, în realitate aveau prea puţine calităţi pe care le puteai admira. Îmi displăcea în special felul lor lăudăros şi dispreţuitor în care vorbeau despre Roma. Spuneau că făcuseră unele incursiuni pe coastele Italiei şi că n-avea să mai treacă mult până când vor ameninţa Roma însăşi. Din nefericire exista un grăunte de adevăr în afirmaţiile lor, dar nu era un limbaj pe placul meu. Le-am atras atenţia că, oricât de numeroase ar fi flotele pirateşti, nu puteau constitui niciodată o putere independentă, cum se făleau ei. Departe de a fi o putere, ei erau o plagă, căci întreaga lor existenţă depindea de distrugerea sau irosirea a ceea ce produseseră alţii. Într-o lume civilizată, îi informam eu, erau cu desăvârşire intolerabili; şi, cu toate că în ultimii ani, din pricina propriilor ei tulburări, Roma le îngăduise cu indolenţă să-şi mărească efectivele, se apropia cu siguranţă vremea când corăbiile de piraţi aveau să dispară de pe mări până la ultima. Ei priveau remarcile mele drept extraordinar de hazlii, iar când am adăugat că, în ceea ce îi

privea pe ei personal, îmi propuneam ca, de îndată după eliberarea mea, să-i dau pe toţi în judecată, au considerat că e cea mai bună glumă. Într-adevăr, simţul umorului era tot atât de insuficient dezvoltat la ei ca şi facultăţile intelectuale.

În cele din urmă, preţul răscumpărării a sosit şi am început imediat să-mi pun planul în aplicare. Majoritatea banilor fuseseră strânşi în apropiata cetate a Miletului, unde aveam mulţi prieteni printre armatorii şi negustorii bogaţi pe care-i cunoscusem în timpul primei mele perioade de serviciu militar în Asia. De atunci păstrasem legătura cu cei mai agreabili şi influenţi dintre ei, pe de-o parte fiindcă le preţuiam prietenia pentru ea însăşi, pe de alta fiindcă începusem de pe atunci să-mi fac un punct esenţial al politicii mele din a lăsa în urma mea, pe oriunde mă duceam, nucleul unui partid pe care să mă pot bizui în caz de primejdie sau dificultate. Acum, de îndată ce m-au eliberat, m-am dus direct la Milet şi, fără a pierde o clipă, mi-am întrunit toţi prietenii şi le-am cerut ajutor. Ştiam din experienţă că piraţii, o dată ce primiseră banii pentru răscumpărare, aveau să-şi petreacă, după toate probabilităţile, următoarele zile şi nopţi în chefuri şi petreceri; iar măsurile lor de prevedere fiind mult mai slabe, ei nu mai puteau ţine piept nici chiar unor forţe de mai mică importanţă, dacă erau conduse cu hotărâre. La început prietenii mei s-au arătat sceptici faţă de propunerile mele. Nu se mai aventurase până atunci pe mare împotriva unei flote piratereşti nicio expediţie organizată pe cale particulară şi chiar operaţiunile escadrelor navale permanente rareori obţinuseră vreun succes în trecut. Totuşi, am reuşit până la urmă să le demonstrez că planul meu era uşor de pus în practică. Le-am arătat că putea aduce şi un foarte mare profit dacă se încheia cu succes, de vreme ce nu numai că recuperam cei cincizeci de talanţi vărsaţi recent piraţilor, dar intram şi în

posesia corăbiilor, proviziilor şi a multor altor valori prădate de ei.

A fost mult mai greu, după ce m-am asigurat de un număr suficient de vase pentru scopul propus, să găsesc echipajul doritor să servească pe aceste vase. Piraţii erau, pe drept cuvânt, temuţi nu numai de către marinarii de pe coasta asiatică, dar şi de cei din toate porturile Mediteranei. A trebuit să folosesc multă elocvenţă şi să le fac mari făgăduieli. Marinarii disponibili erau, în majoritatea cazurilor, greci din insule şi de pe continent. Grecii, după cum am constatat, răspund aproape întotdeauna dacă faci apel la mândria lor patriotică pe planul local al cetăţii sau pe acela mai larg al întregii lor seminţii. Amintindu-le de marile lor tradiţii de navigatori, am reuşit mai întâi să-mi asigur serviciile lor şi apoi să le insuflu încredere şi hotărâre. În intervalul unei singure zile, am avut la dispoziţie o flotă ce mi s-a părut adecvată scopului meu.

Am pornit în larg înainte de căderea nopţii pentru o întreprindere care era, în realitate, mult mai riscantă decât o înfăţişasem eu. Nu era sigur că piraţii n-aveau să fie la posturile lor de piză şi se putea întâmpla să fi primit întăriri de la vreuna din numeroasele corăbii piratereşti ce se opreau din când în când în rada unde îşi aveau ei aşezarea. Dar cu acel prilej totul a mers aşa cum nădăjduisem. Am găsit oamenii pe ţărm, cei mai mulţi suferind consecinţele ospăţului, iar corăbiile insuficient păzite. Au avut loc foarte puţine lupte, iar printre oamenii mei n-au fost niciun fel de pierderi. Toţi piraţii, afară de câţiva ucişi pe loc, au fost luaţi prizonieri şi toate vasele lor capturate. Prada a fost de proporţii considerabile. Am putut nu numai să plătesc echipajului marile sume făgăduite, dar să opresc o mare cantitate de bunuri valoroase pentru mine şi pentru prietenii mei. Cât despre membrii echipajului corăbiilor mele, se credeau acum de

neînvins şi mă rugau să-i conduc împotriva altor fortăreţe de piraţi de pe coastă. Eu eram conştient însă că, în majoritatea împrejurărilor, piraţii erau nişte adversari de temut; afară de asta, doream să plec în Bithynia fără să mai pierd vremea. A fost, oricum, prea târziu ca să-mi ating obiectivul principal, deoarece Nicomede murise în timpul captivităţii mele, iar guvernatorul roman al Asiei, Silanus, îşi şi fixase reşedinţa, se pare, în palatul regal.

În privinţa prizonierilor mei, m-am gândit că ar fi constituit un final nimerit al expediţiei, contribuind în acelaşi timp la sporirea reputaţiei mele personale, dacă porunceam să fie executaţi pe dată la Milet, unde, ca rezultat al faptei eroice săvâr-i ştie, mă bucuram de o mare popularitate. Dar gândindu-mă bine, am hotărât că ar fi mai cu tact să raportez cazul lor guvernatoru – lui provinciei, de la care, mi s-a părut mie, eram îndreptăţit să primesc dovezi de consideraţie şi anumite recompense. Aşa încât i-am adus pe prizonieri la Pergam, lăsându-i acolo sub pază, iar eu mi-am continuat călătoria cât am putut mai repede spre Bithynia, pe acelaşi drum pe unde trecusem cu şapte ani în urmă.

Am găsit, pe drum ca şi la destinaţie, totul schimbat în rău din punctul nostru de vedere. Pe vremea primei mele vizite în Asia, victoriile lui Sylla, deşi departe de a fi hotărâtoare, restabiliseră prestigiul Romei. De atunci însă, în timp ce guvernatorii noştri nu înfăptuiseră mai nimic spre a repara stricăciunile războiului şi a asigura o bună administraţie, Mithridates îşi consolidase forţele. Încheiase alianţe atât cu Sertorius în Occidentul îndepărtat, cât şi cu şefii flotelor piratereşti ce operau de la bazele din Creta şi Cilicia. Era limpede pentru oricine că, dacă voia să-şi menţină poziţia de forţă în Marea Neagră, regele Pontului nu putea tolera ocupaţia romană în Bithynia. Într-adevăr, armatele lui erau de pe atunci mobilizate, iar unele contingente erau instruite după metodele romane de către

consilierii militari trimişi de Sertorius.

Împotriva acestei vădite şi crescânde ameninţări, guvernarea romană de la faţa locului era, după cum am constatat curând, aproape complet nepregătită. Armata era rău condusă, rău organizată şi plasată în zone greşit alese. Toţi păreau că se interesează exclusiv de profiturile ce puteau fi stoarse din noua provincie a Bithyniei. Palatul, în care petrecusem atât de plăcute seri cu defunctul rege, era acum plin de funcţionari şi agenţi de-ai romanilor îmbogăţiţi, toţi în căutare de concesiuni valoroase şi toţi orbi la faptul că în orice clipă exista posibilitatea să fie măturaţi complet din acea provincie. Comportarea lor era, într-adevăr, întocmai cum ar fi dorit-o Mithridates. Neglijau apărarea şi în acelaşi timp se făceau odioşi printr-o fiscalitate excesivă, astfel că Mithridates, la momentul potrivit, avea să poată invada ţara fără vreo împotrivire serioasă, înfăţişându-se totodată ca un eliberator.

Printre aceşti vânători de averi se remarca guvernatorul roman Silanus. L-am vizitat de îndată ce am ajuns în Bithynia şi i-am raportat numaidecât cazul piraţilor care se aflau încă sub pază la Pergam. Mă aşteptam să mă felicite pentru acţiunea mea şi să dea ordin, cum era drept, să fie executaţi prizonierii; dar, spre surprinderea şi dezgustul meu, a arătat doar un aer puţin stingherit când m-a văzut şi, după câteva complimente rostite cu jumătate de gură, a spus că avea nevoie de un scurt răgaz ca să reflecteze. Pentru mine era limpede că avea de gând să negocieze prin agenţi, care nu erau greu de găsit, cu alţi şefi de piraţi şi să se îmbogăţească pe socoteala reputaţiei mele, asigurând eliberarea prizonierilor. Am luat de aceea întreaga chestiune în mâna mea. Ştiam că mă puteam bizui pe comandantul gărzii din Pergam, astfel că am trimis la el un sol în taină poruncindu-i, pe răspunderea mea, ca prizonierii să fie crucificaţi. Cum am oroare să pricinuiesc cuiva o suferinţă

inutilă, i-am dat instrucţiuni să-i ucidă prin spânzurare mai înainte ca trupurile lor să fie bătute în cuie pe cruci.

Fireşte, acţiunea aceasta m-a făcut dezagreabil în ochii lui Silanus. Dar nu putea întreprinde nimic fără să-şi piardă atât favoarea cetăţenilor din oraşele de pe coastă, care erau încântaţi de felul cum rezolvasem întreaga chestiune, cât şi a celor de la Roma, unde conducerea Asiei era de pe atunci, şi pe bună drepptate, ţinta unor atacuri. Totuşi, deşi n-a avut posibilitatea să ia vreo măsură împotriva mea, atitudinea lui a rămas ostilă, lipsindu-i inteligenţa să se folosească de sfaturile pe care i le-am dat. Dacă mi s-ar fi acordat cea mai modestă recunoaştere oficială, eram pregătit să strâng efective pe socoteala mea şi să operez fie împotriva piraţilor pe mare, fie a lui Mithridates pe uscat. Aveam prieteni influenţi în Bithynia şi, cu ajutorul lor, n-aş fi întâmpinat nicio dificultate să echipez o flotă sau o armată, în plus, spre deosebire de guvernator, aveam idei bine definite cum să le utilizez şi, pe de altă parte în ce ordine să dispun forţele permanente ale provinciei spre a înfrunta primejdia iminentă. Silanus era însă preocupat exclusiv de felul cum putea strânge cât mai mulţi bani cu putinţă, mai înainte ca termenul funcţiei sale să expire. Mi-a nesocotit sfatul şi, dintr-un fel de furie invidioasă, a refuzat să dea sancţiune oficială măcar unuia dintre proiectele pe care eu eram gata să le aduc la îndeplinire. Cu toate astea, am hotărât să nu scap din vedere problemele Asiei, în speranţa că mai târziu putea să se ivească vreun prilej de a lua parte din plin la evenimente. Astfel că, în loc să mă întorc la Roma, m-am retras la Rhodos spre a urma lecţii de retorică şi filosofie, deşi, mai înainte, tot am izbutit să realizez o faptă de merit în Bithynia. Am luat asupra mea un număr de obiecte de preţ ce-mi fuseseră lăsate mie personal de către regele Nicomede şi am apărat cu succes drepturile câtorva vechi prieteni din provincie care se aflau în primejdie de a fi

persecutaţi de nişte funcţionari romani. Am fost bucuros să îndeplinesc o asemenea sarcină, deoarece am preţuit întotdeauna prietenia mai mult decât orice pe lume.

ÎNTOARCEREA LA ROMA

Rhodos e poate cea mai frumoasă insulă din Mediterana. Şi pe lângă frumuseţile naturale ale locului – florile în culori vii, munţii, marea scânteietoare şi clima veşnic dulce – am remarcat în arhitectura şi în amenajările de confort ale oraşului – porticurile şi clădirile publice, sistemul de canalizare – o splendoare şi o graţioasă tihnă a vieţii care apăreau în cea mai favorabilă lumină în comparaţie cu orice lucru de acest gen ce se putea găsi pe atunci la Roma. Tot aici întâlneai pe cei mai vestiţi profesori de filosofie şi de retorică. Am urmărit cursurile lor cu cel mai viu interes, am învăţat mult de la ei şi, în vremuri mai puţin tulburi, aş fi fost dornic, fără îndoială, să învăţ şi mai mult. Aşa însă, atenţia mi-a fost abătută atât spre apropiata coastă a Asiei, cât şi spre Italia.

În Asia, după cum apărea limoade în acel moment pentru oricine, un nou război cu Mithridates era pe punctul de a izbucni. Iar la Roma, întocmai ca pe vremea lui Marius şi a lui Sylla, se desfăşura o concurenţă aprigă pentru onoarea şi prilejurile de a obţine o comandă. Când am împlinit douăzeci şi opt de ani, consulii pe anul acela erau unchiul meu Marcus Cotta şi Lucius Lucullus. Fiecare din ei făcea uz de toate influenţele posibile spre a obţine comanda pentru el, în timp ce alţii susţineau cu îndârjire candidatura pretorului Marcus Antonius, tatăl acelui Marcus Antonius care mi-a făcut mai târziu cele mai mari servicii şi pe care îl socotesc prietenul meu, deşi în a pus adesea în situaţii delicate. Acest Marcus Antonius era, ca şi fiul său, un mare băutor. Spre deosebire.de el, era însă lipsit de farmec personal şi prea puţin înzestrat cu aptitudini militare. Marcus Cotta, deşi ambiţios şi neînfricat, nu avea nici el calităţile necesare unui

comandant suprem. Lucullus era cel mai indicat spre a i se încredinţa comanda, iar faptul că a întâmpinat cele mai mari dificultăţi ca să obţină numirea într-un post care trebuia să-i fie oferit din prima clipă nu reprezintă decât un simptom al confuziei epocii şi al incapacităţii senatului. L-am atacat adesea pe Lucullus în public, dar trebuie să admit că, în multe privinţe, merită toată admiraţia. A fost un prieten credincios al lui Sylla şi un apărător leal al autorităţii senatoriale, până când, în cele din urmă, a constatat că lealitatea lui era răsplătită cu trădare şi s-a retras cu totul din politică. Era un cărturar cu o pregătire temeinică; dădea cele mai bune mese din Roma şi, cu excepţia unui defect fatal – incapacitatea de a înţelege psihologia trupelor – nu era mai prejos de oricare alt general de valoare din istoria noastră. Avea relaţii de seamă; atât mama cât şi soţia sa proveneau din familii mari, dar amândouă aveau o reputaţie cât se poate de proastă. Mama lui, din familia Meteliilor, era cunoscută pentru viaţa ei desfrânată într-o epocă în care libertinajul era mai puţin la modă decât a devenit mai târziu; soţia lui, Clodia, era fiica lui Appius Claudius, care fusese consul în anul abdicării lui Sylla. Ea şi cu sora ei – care avea acelaşi nume şi a fost imortalizată de poetul Catullus, îndrăgostit de ea până la orbire – au fost, poate, cele mai vicioase femei pe care le-am cunoscut. Amândouă aveau relaţii incestuoase cu fratele lor Clodius şi erau nimfomane cunoscute, ca să folosim termenul grecesc. Însuşi pronunţatul lor apetit sexual le împiedica să facă la fel ca alte femei şi să profite de legăturile amoroase pentru a promova interesele soţilor lor sau pe ale lor personale. Astfel că, în toate intervenţiile pe care le-a făcut spre a obţine comanda, Lucullus n-a primit niciun ajutor din partea puternicei familii Claudiane, iar în cele din urmă a fost deposedat de cinstea ce i se cuvenea, în mare măsură din pricina intrigilor cumnatului său.

La Rhodos am aflat cu interes cum Lucullus, contrar firii sale, a fost silit să se înjosească până la linguşiri şi mituiri pentru ca, în cele din urmă, să i se încredinţeze comanda împotriva lui

Mithridates. Între timp, lui Cotta i s-a dat o flotă cu care să opereze în jurul coastelor Bithyniei şi Hellespontului; iar Antonius a primit o împuternicire cu implicaţii vaste ca să combată flotele piratereşti de pe toată întinderea Mediteranei. Am auzit, de asemenea, că ceea ce a împrumutat o savoare specială bătăliei pentru comenzi a fost sentimentul general că în curând Pompei avea să se întoarcă din Spania şi, cu ajutorul armatei sale, avea să pretindă, probabil, pentru el însuşi orice ornândă importantă care ar mai fi fost disponibilă. În Spania îşi organizase acum o forţă armată imensă şi, cu toate că atunci când era vorba de Sertorius niciun rezultat militar nu era previzibil, se părea că nici Sertorius n-avea să mai reziste multă vreme în faţa unor şanse atât de inegale.

Nu erau timpuri în care îţi puteai continua uşor studiile în linişte. Mi-am amintit de succesul obţinut în acţiunea mea particulară împotriva piraţilor şi când am auzit că Mithridates îşi şi începuse campania şi că trupele sale, deocamdată în număr mic, pătrundeau în provinciile romane, m-am hotărât să încerc o acţiune similară, dar pe scară mai mare. Am trecut pe continent, în Carla, în faţa insulei Rhodos, şi am adunat repede o oaste compusă din soldaţi uşor înarmaţi şi din cavalerie, iar ca măsură preliminară am mers din oraş în oraş spre a-mi asigura loialitatea tuturor faţă de Roma şi în acelaşi timp spre a strânge subscripţii pentru plata soldaţilor mei. Acţionam desigur într-o calitate total neoficială, ba chiar ilegală, dar am considerat că un comandant inteligent ca Lucullus avea să recunoască valoarea acţiunii mele.

În realitate, a fost o aventură ca Fe n-a dus la un rezultat prea însemnat, dar mă gândesc şi acum la ea cu

oarecare satisfacţie şi văd limpede în amintire dealurile brune ale Cariei şi coloanele oamenilor mei în marş – o atmată amestecată, alcătuită din greci, carieni, rhodieni şi câţiva romani, toţi plini de entuziasm şi dornici să lupte pentru onoare ca şi pentru prada pe care nădăjduiau s-o dobândim. În timpul acestei scurte campanii pe care am condus-o eu însumi am învăţat mai multe decât învăţasem sub comanda altora; deşi acţiunea a fost de o durată atât de scurtă încât abia dacă merită numele de campanie. După ce mi-am asigurat fidelitatea cetăţilor de pe coastă, m-am îndreptat spre interiorul continentului şi m-am ciocnit de câteva elemente de avangardă din armata lui Mithridates. În unele cazuri trupele sale erau bine disciplinate şi bine conduse de consilierii militari ce-i fuseseră trimişi de către Sertorius din Spania. În scurtă vreme însă am reuşit să-mi transform mica oştire într-o forţă armată pe care te puteai bizui. Am dat o singură bătălie generală cu inamicul, l-am pus în derută şi l-am izgonit din Carla. Dar în timp ce reflectam la mişcarea următoare, am primit veşti de la Roma care m-au făcut să iau hotărârea de a renunţa la orice alte gândtâri de operaţiuni militare şi de a mă întoarce în cetate. Amifost informat prin scrisori din partea mamei mele şi a prietenilorânei că fusesem numit în Colegiul Pontifilor şi, după o matură reflecţie, am decis că nu trebuie să pierd prilejul de a ocupa acest post. Ca unul dintre cei cincisprezece pontifi, nu mi se interzicea, ca atunci când eram preot al lui Jupiter, participarea la viaţa politică şi militară. Într-adevăr, aproape toţi membrii Colegiu, lui erau oameni de mare însemnătate politică. Marele Pontif fusese întotdeauna unul dintre cei mai influenţi oameni din Roma, iar deţinătorul acestei demnităţi era în acel moment Metellus Pius, colegul lui Pompei în Spania. Printre ceilalţi membri se găsea distinsul orator şi fost consul Catulus, fiu al acelui Catulus care fusese colegul lui Marius în războiul

cu germanii, constrâns mai târziu de acesta să se sinucidă. Mai era şi Servilius Isauricus, sub comanda căruia luptasem în Cilicia în primii ani ai tinfereţii. A ţi se oferi, la vârsta mea, un loc de o asemenea distincţie în stat reprezenta într-adevăr, după cum sublinia mama în scrisoare, un extraordinar noroc, iar mama era cu atât mai dornică să-l ocup eu cu cât locul vacant în Colegiu survenise prin moartea fratelui ei mai mare, Caius Cotta. Acest unchi al meu se distinsese în timp de pace ca şi în timp de război. Fusese unul dintre oratorii de frunte ai vremii sale; consulatul său se remarcase printr-o înţeleaptă şi moderată conducere a treburilor statului; iar după consulat executase operaţiuni militare încununate de succes în Gallia Cisalpină, fapt pentru care fusese sărbătorit în triumf. Tocmai pe când aştepta în afara porţilor Romei să i se celebreze triumful, se stinsese din cauza urmărilor unei vechi răni. Fără îndoială, faptul că unchiul meu Cotta se bucurase de un respect atât de general era singura explicaţie că eu, ca rudă, fusesem numit în locul rămas vacant prin moartea lui. Nimic altceva nu pare să justifice onoarea ce mi se făcea, de vreme ce cariera mea politică de până atunci nu se desfăşurase încă în aşa fel încât să se impună în ochii majorităţii membrilor Colegiului care, în linii mari, reprezentau interesele cele mai conservatoare ale statului. E posibil ca, oferindu-mi-se o poziţie atâtbie respectabilă, ei să fi nădăjduit să atragă spre felul lor de a gândiepe un tânăr pe care îl ştiau talentat, dar se temeau că se va dovedi subversiv. Dacă şi-au făcut asemenea calcule, s-au înşelat.

(Mi-am abandonat cu regret planurile în vederea altor operaţiuni militare în Asia, dar am văzut de îndată că judecata mamei mele era bună şi că, în interesul onoarei familiei noastre, trebuia să mă întorc la Roma. Astăzi sunt sigur că hotărârea a fost justă. Chiar dacă m-aş fi alăturat

lui Lucullus cu armata mea proprie, el nu m-ar fi utilizat decât în posturi cu totul subalterne, deoarece nu se abătea sub niciun cuvânt de la legalitate în problema promovării celor sub vârsta cuvenită şi, după cum avea s-o demonstreze mai târziu, era potrivnic ideii de a împuternici pe alţii în funcţii de răspundere.

Călătoria mea de întoarcere în Italia n-a fost fără primejdii, înainte de a părăsi Asia, am primit vestea că Mithridates invadase Bithynia şi, după cum prevăzusem, zdrobise cu uşurinţă insuficienta apărare organizată de Silanus. Între timp, intrase în scenă unchiul meu Marcus Cotta. Avusese nesăbuinţa să rişte o angajare generală a forţelor în care fusese total învins şi, ca urmare, pierduse întreaga flotă. Se găsea acum blocat cu resturile armatei în Calcedonia, sperând să fie despresurat de Lucullus, care opera dinspre sud. Astfel, se părea că în orice clipă căile terestre ce străbăteau Asia puteau fi blocate, iar cât despre cele maritime preferam să mă încredinţez lor cât mai scurt timp posibil. După înfrâttgerea lui Cotta, nu mai circula niciun vas de război roman în apele răsăritene. Piraţii operau pe o scară mai largă ca niciodată şi ştiam că, dacă m-ar fi prins din nou, nu mi-ar mai fi dat nici măcar prilejul de a oferi un preţ de răscumpărare. Etapa finală a călătoriei mele a fost cea mai primejdioasă, iar pentru traversarea de la Dyrrachium la Brundisium am angajat o ambarcaţie cu patru vâsle, în speranţa că, prin aspectul ei neînsemnat, va putea trece neobservată. Am fost alarmat, fireşte, cum rar mi s-a întâmplat în viaţă când în zorii zilei, după nenumărate ore în largul mării, cârmaciui a anunţat că se zăreau la orizont catarge de corăbii. Mi-am dezbrăcat hainele, am fixat un pumnal în jurul taliei şi m-am pregătit să mă afund sub apă. Acolo, cel puţin, aveam o şansă de scăpare în cazul când barca noastră ar fi fost oprită şi scotocită; iar dacă m-aş fi găsit în primejdie de a cădea prizonier, m-aş fi omorât mai curând decât să mă

supun acelui gen de moarte la care, după cum ştiam din conversaţiile cu piraţii pe care îi crucificasem, trebuia să mă aştept în mod sigur. S-a constatat repede însă că presupusele catarge de corăbii nu erau decât lungile şiruri de copaci de pe coasta italică. Rareori m-am simţit mai uşurat, căci, deşi mi-am riscat viaţa adesea în bătălie, în lupte de stradă şi chiar, o dată, în faţa unui senat cuprins de furie, nu puteam îndura moartea umilitoare a unui prizonier sau, la urma urmei, a unuia din acei oameni hăituiţi, cum văzusem de atâtea ori în zilele lui Marius şi Sylla. Aş prefera să fiu asasinat, cum bănuiesc că e cu putinţă să se întâmple. Iar împotriva asasinatului, în ciuda celor ce-mi spun prietenii mei, nu pot fi luate niciun fel de precauţii convenabile. Nu te poţi bizui – ştiu bine – aşa cum ar trebui, nici măcar pe loialitatea prietenilor sau pe recunoştinţa celor pe care i-ai cruţat. Invidia, sau chiar o teorie intelectuală ori morală denaturată, se pot dovedi mai puternice decât cele mai calde şi mai generoase sentimente omeneşti. Aşa s-a întâmplat, mi-aduc aminte, la un an sau doi după întoarcerea mea în Italia, cu Sertorius.

E un incident pe care şi astăzi mi-l amintesc cu durere, iar în momentul acela m-a afectat nespus de mult. Căci Sertorius a fost ucis de cei care ar fi trebuit să-i fie prieteni. După zece ani nu-l învinsese încă nimeni pe câmpul de luptă şi, cu toate că dificultăţile lui militare sporeau, era obişnuit cu ele, iar viitorul lui.

după cum o dovedise trecutul, trebuia privit ca imprevizibil. Şi-a păstrat fidelitatea devotată a trupelor sale spaniole, şi a fost dat pieirii de propriii săi compatrioţi, de exilaţii din armatele lui Marius, Carbo sau Lepidus, care i se alăturaseră şi fuseseră bine trataţi de el. Aceşti oameni nu par să fi fost îndemnaţi de vreun sentiment nobil, ci doar de simpla invidie. Nu puteau uita că Sertorius provenea dintr-o familie mai puţin distinsă decât propriile lor familii din îndepărtata Romă, iar

capacitatea sa infinit superioară, atât din punct de vedere militar şi politic cât şi al altor însuşiri personale, stârnea în ei invidie mai curând decât admiraţie. Şeful exilărilor era Perperna, fost consul şi vechi tovarăş de luptă al vărului meu, tânărul Marius. Fără îndoială, asemenea conspiraţii trebuie plănuite, iar în punerea lor la cale există totdeauna, după impresia mea, ceva negrăit de dezgustător. În acea împrejurare, conspiratorii l-au invitat pe Sertorius la un banchet şi, în timp ce stăteau întinşi la masă, se străduiau să se comporte cu o grosolănie în maniere şi mai accentuată decât de obicei. Ştiau că Sertorius era amator de conversaţii inteligente şi că, la recepţiile oferite de el, încuraja acea atmosferă de destindere civilizată ce nu poate izvorî decât dintr-o comportare frumoasă. Când, aşa cum era de aşteptat, a întors capul cu dezgust de la conversaţia lor voit trivială şi plicticoasă, Perperna, drept semnal dinainte convenit, a lăsat să cadă cupa pe care o ţinea, iar un alt conspirator a înfipt primul pumnal în spinarea lui Sertorius, ţintuindu-i apoi trupul la încercarea lui de a se ridica. După aceea i-au înfipt toţi pumnalele în faţă, în ochi, în trup, şi aşa a murit omul care, dintre toţi cei ce s-au împotrivit lui Sylla cu armele, a fost, fără discuţie, cel mai capabil, mai îndrăzneţ şi mai clarvăzător. Oroarea unui asemenea asasinat constă, după mine, în faptul că se ridică împotriva întregului mers şi sens al naturii. E o înjosire a firii să-i invidiezi pe cei mari, şi natura omenească pare a fi înjosită în totalitatea ei atunci când un grup de creaturi inferioare reuşeşte să distrugă prin trădare un om pe care s-ar ruşina să-l atace ca indivizi izolaţi „iar în război n-ar cuteza să-l înfrunte cu toţii la un loc.

De ce oare, mă întreb, m-a impresionat atunci şi mă impresionează şi astăzi simpla imagine a asasinării lui Sartorius? Când am auzit prima oară istorisirea faptului, eu nu mă găseam nicidecum într-o situaţie comparabilă cu

a lui; iar acum, când sunt, incontestabil, obiectul invidiei multora, nu iau niciun fel de precauţii spre a împiedica să mă lovească şi pe mine soarta care l-a răpus pe el. Aşadar, când mi s-a povestit faptul prima oară, nu presimţeam asasinatul, iar astăzi nu mă tem de el. Nu e deci o întâmplare pe care, prin vreun proces al imaginaţiei, s-o asociez cu mine însumi sau cu o soartă ce-ar putea să-mi fie hărăzită. Sunt tulburat, cred eu, din cauza unor consideraţii mai abstracte – ură faţă de ingratitudine, dispreţ pentru patima invidiei şi aversiune faţă de orice distrugere. Iar uneori m-a dus la descurajare gândul că dacă natura omenească e capabilă oricând să distrugă ceea ce o depăşeşte – aşa cum evidenţa ne-o arată – atunci toată truda noastră se dovedeşte a fi zadarnică şi viaţa însăşi poate fi privită mai curând ca un lucru de suportat cu cât mai multă nepăsare, decât ca un bun pe care să-l foloseşti cu energie în urmărirea unui ţel. AŞ & preconiza Epicur, a cărui doctrină o accept, în linii mari, şi ale cărui idei au fost admirabil exprimate în versuri de către Lucreţiu, chiar în epoca mea. A te feri de ambiţie şi de iubire – acestea sunt recomandările lui principale spre a dobândi fericirea, de vreme ce nici ambiţia, nici iubirea nu pot fi vreodată pe deplin satisfăcute. Totuşi, înclin să cred că asemenea enunţări filosofice sunt aproape lipsite de înţeles. Iubirea şi victoria pot fi satisfacţii trecătoare, dar nu parţiale, iar fericirea pare a izvorî mai curând din exerciţiul spiritului în acţiune decât din orice fel de abstinenţă. E adevărat desigur că ne place să privim viaţa ca un lucru mai semnificativ decât un simplu exerciţiu al facultăţilor noastre. Urmărim rezultate; ţintim chiar la un fel de perminenţă, de nemurire. Eu personal mi-am realizat, presupun, acest ţel, într-un sens, şi sunt fericit că am izbutit, chiar dacă mai am multe alte ţeluri în faţa mea şi sunt departe de a mă mulţumi cu ceea ce am înfăptuit până acum. Partizanii mei pretind că m-am născut într-o

lume de haos în care am reuşit să introduc un principiu de ordine. E adevărat, dar nu e adevărul întreg şi nici cel mai bun. Sylla ar fi putut pretinde că şi el a introdus ordinea, dar n-aş dori să fiu pus în aceeaşi categorie cu Sylla de către istoricii viitorului. Într-adevăr, aş prefera să fiu comparat cu Sertorius care, în situaţii disperate, nu se mulţumea cu expediente convenţionale sau perimate, care îşi înţelegea semenii şi, pe cât posibil, acţiona cu onoare, moderaţie şi spirit de prevedere. Poate că ceea ce mă mişcă mai mult când mă gândesc la asasinarea lui e faptul că minunatele lui daruri, manifestate atât de strălucit, au fost sortite, printr-un fel de accident, să nu ducă la niciun rezultat durabil, exceptând (şi nu e puţin lucru, fireşte) o pildă şi o reputaţie. Cât despre mine, dacă o putere divină mi-ar spune că voi fi asasinat mâine, aş de-plânge mai mult stupiditatea asasinilor mei decât propria mea soartă. Fără îndoială, dacă o asemenea conspiraţie s-ar alcătui împotriva mea, s-ar face în numele libertăţii şi sub auspiciile defunctului Cato. Mişcarea ar fi învechită şi nerealistă. Moartea mea n-ar face decât să afunde lumea într-un nou război civil, la capătul căruia metodele de organizare pe care le-am imaginat eu însumi vor fi găsite drept unicele în măsură să facă faţă problemelor epocii noastre. E neîndoios că voi continua să fiu adorat ca un zeu. Până în prezent succesul meu e asigurat. Dar dacă aş fi asasinat de propriii mei prieteni, duhul meu (presupunând că aşa ceva există) i-ar hăitui pe ucigaşii mei, sunt convins, până în cele mai îndepărtate colţuri ale pământului. Căci, în toate înţelesurile, vor fi acţionat împotriva firii lucrurilor – nu numai împotriva prieteniei şi a recunoştinţei, ci şi împotriva ordinii sociale necesare pe care am stabilit-o. De aceea mi-ar fi mai puţin milă de mine însumi decât îmi este de Sertorius, care nu e adorat ca un zeu numai fiindcă n-a întâlnit niciodată împrejurarea precisă în care s-ar fi încadrat geniul său. Trebuie să

recunosc că nici eu n-am întâlnit-o decât târziu în viaţă.

POMPEI ŞI CRASSUS

După ce mi-am ocupat locul în Colegiul Pontifilor, am rămas în Italia cinci ani fără întrerupere. În acest răstimp, Pompei a încheiat campania din Spania, Lucullus a invadat Asia şi Armenia, înaintând spre răsărit mai departe decât orice cuceritor occidental de la Alexandru încoace; iar Italia însăşi a fost devastată de la un capăt la altul de către armatele sclavilor răsculaţi. Îmi pare ciudat când mă gândesc că n-am participat în niciun fel la vreunul din aceste evenimente militare.

În schimb, în măsura în care desfăşuram o activitate publică, toată atenţia mea se concentra asupra politicii. În acest domeniu am preluat, cu mai multă consecvenţă şi precizie decât înainte, linia care a aparţinut prin tradiţie familiei mele din partea mamei, reformatorilor pe care îi cunoscusem în copilărie, lui Cinna şi, într-un sens, lui Marius – dacă i se poate acorda lui Marius meritul de a fi avut vreo linie politică. Elementele principale ale programului de reformă rămâneau aceleaşi ca şi în trecut. Ceream libertatea de a acţiona împotriva restricţiilor oligarhiei senatoriale şi consideram că această libertate nu se poate exercita constituţional decât cu sprijinul poporului şi al tribunilor. Preconizam în continuare extinderea cetăţeniei la întreaga Italie până la Alpi şi-i încurajam pe italicii de la nordul Padului să facă presiuni cu cererile lor de acordare a unor drepturi egale cu cei ce locuiau la sudul fluviului. Dar după epoca lui Cinna intervenise Sylla cu intenţia precisă de a instaura autoritatea permanentă şi absolută a senatului. Primul nostru obiectiv era, prin urmare, să distrugem constituţia lui Sylla, iar cea mai rapidă şi mai eficientă cale de a ajunge aici consta în organizarea unei agitaţii încununate de succes pentru a retroceda tribunilor puteri depline.

Am acordat, de aceea, tot sprijinul posibil tribunului

Licinius Macer, care era cel mai energic conducător popular în anul după întoarcerea mea în Italia. Macer era un om de cultură, autorul unei ample istorii a Romei. Era de asemenea, se înţelege, bine pregătit în domeniul istoriei greceşti şi, ca mulţi conducători ai Partidului Popular, foarte influenţat de idealurile epocii lui Pericle, aspirând, în mod cam naiv, poate, către o stare de lucruri în care poporul să-şi aleagă demnitari mai mult ca să-l slujească decât ca să-l domine, fiind capabil să iniţieze idei şi să controleze singur evenimentele. Reflectase de asemenea la acele împrejurări din istoria romană timpurie când plebeii câştigaseră drepturi ameninţând că-şi retrag serviciile şi sugera că, în prezent, cel mai bun mijloc de acţiune al poporului ca să-şi impună voinţa era să refuze de a mai lupta în războaiele făcute numai spre profitul şi gloria câtorva. În condiţiile existente, propunerea era primejdioasă şi pe deasupra oarecum nerealistă, de vreme ce, de fapt, una dintre puţinele cariere bănoase deschise celor săraci era aceea de soldat de profesie. Totuşi ideea poporului care îşi varsă sângele de hatârul generalilor şi bogătaşilor era utilă pentru scopurile agitaţiei şi cuprindea cel puţin câteva elemente de adevăr. Am avut grijă îndeosebi să-l atacăm pe Lucullus, întrucât fusese prieten cu Sylla şi era, categoric, cel mai capabil dintre militarii pe care se putea pune bază pentru apărarea rândui elilor lăsate de Sylla. Atacurile împotriva lui Sylla aveau să se dovedească de mare folos partidului, deşi concepţiile mai mult sau mai puţin pacifiste ale lui Macer n-au avut alt efect decât pe linia generală de aţâţare a săracilor contra bogaţilor. Într-adevăr, n-au existat niciodată prea mari dificultăţi în recrutarea oamenilor pentru legiuni. Ceea ce a înspăimântat senatul mai mult ca orice au fost discursurile violente prin care se cerea restituirea tuturor drepturilor de care se bucuraseră odinioară tribunii.

Punându-se în fruntea acestei agitaţii, Licinius Macer

acţiona cu curaj şi din profundă convingere; căci era cu neputinţă să-ţi aminteşti de vreun tribun care să se fi ridicat cu înverşunare împotriva senatului şi să nu fi înfruntat după aceea fie moartea, fie exilul, fie confiscarea proprietăţii. Şi, aşa cum au evoluat lucrurile, Macer n-a făcut excepţie de la regulă. Senatul nu şi-a uitat duşmanii şi, vreo şapte ani mai târziu, după ce această agitaţie îşi produsese efectul, încetând de a mai fi subiect de discuţie, Macer a fost chemat în judecată pentru camătă. Era, se pare, atât de convins de nevinovăţia lui, încât, înainte de terminarea procesului, a părăsit instanţa ducându-se acasă spre a îmbrăca o togă nouă şi a face pregătiri de banchet pentru sărbătorirea achitării sale. A fost însă condamnat şi, puţin după aceea, s-a sinucis. La o dată şi mai târzie aş fi pierit şi eu în acelaşi fel dacă aş fi ascultat decretul senatului intrând în Roma ca simplu civil. Aşa cum au stat lucrurile, m-au obligat la război.

Nu încape îndoială că Licinius Macer era conştient de primejdia ce-l pândea, dar găsea sprijin în însăşi integritatea lui ca doctrinar. Punând accentul pe contrastul şi lupta dintre săraci şi bogaţi, era convins că acţionează pentru ceea ce numea el „adevărata” democraţie. Era, prin urmare, un spirit mai elevat decât Catilina. Viguroasa apărare a celor săraci şi asupriţi avea ca mobil, la Catilina, ambiţia personală şi orgoliul înşelat. Cât despre mine, îmi dădeam seama că agitaţia aceasta era necesară dacă voiam să ne atingem scopurile, şi în aceşti ani am dobândit treptat o influenţă şi o autoritate considerabilă în cadrul cluburilor politice şi în rândurile păturilor mai sărace ale poporului. Dar aveam grijă să nu dau impresia că sunt un doctrinar sau un sentimental şi aveam conştiinţa clară că, spre a traduce în viaţă cu succes orice reforme, era necesar să te sprijini nu numai pe popor, ci şi pe alte elemente din stat. Mi-am făcut prieteni pretutindeni şi în toate păturile sociale. Eram convins că o asociaţie de

interese diferite poate avea cel puţin un scop comun – acela al binelui obştesc. Şi, într-adevăr, e o convingere pecareo păstrez şi astăzi, deşi evenimentele m-au silit s-o modific în mare măsură. Oamenii nu pot trăi fără o activitate consacrată binelui public, dar nu sunt dispuşi să moară pentru ea. În schimb, îşi vor jertfi sau risca viaţa bucuros pentru considerente de mândrie, ambiţie, invidie, avariţie sau onoare. Politica, de fapt, trebuie să se adapteze pasiunilor, ca şi evenimentelor.

În acea perioadă timpurie a carierei mele de om politic au existat, desigur, momente când am privit toată acea vorbărie din for, toate întrevederile şi intrigile complicate, drept un fel de joc pueril. Nu-mi uitasem propria copilărie şi adolescenţă. Ştiam, ca oricare altul, că forţa militară era ultimul cuvânt în politică. Totuşi, reflectam eu, existau deosebiri importante în modul cum acest ultim cuvânt putea fi rostit. Chiar şi forţa militară – cu condiţia ca lucrurile să nu fie mers prea departe – nu era ceva neapărat sau pe de-a-ntregul brutal. Putea fi desfăşurată cu efect fără a fi folosită activ. Era cu putinţă de asemenea, socoteam eu, ca aceia care stăpâneau forţa militară să fie uniţi prin legături personale şi politice destul de puternice pentru a-i Teţine de la război civil. Din nefericire, evenimentele au demonstrat că această teorie a mea era eronată.

În perioada după propria-mi întoarcere din Asia, ori de câte ori venea vorba, cum se întâmpla frecvent, de forţă armată şi de eventualitatea unui nou război civil, primul nume care le venea tuturor în minte era întotdeauna acela al lui Pompei. După asasinarea lui Sertorius, nu-i venise greu lui Pompei să lichideze cu asasinii. Fidelitatea trupelor spaniole fusese mai curând faţă de om decât faţă de o cauză şi, chiar în măsura în care serveau cauza, vedeau în Perperna un reprezentant al ei destul de nevrednic. Perperna, învins şi luat prizonier, a încercat să-

şi cumpere salvarea predând toate hârtiile lui Sertorius, cu scrisorile primite de el din partea multor personalităţi de la Roma care, într-un moment sau altul, îi făgăduiseră sprijinul dacă s-ar fi îndreptat asupra Italiei. Pompei a ars toată acea corespondenţă fără s-o citească şi l-a osândit imediat la moarte pe Perperna. A dat dispoziţii ca aceste acţiuni ale sale să fie larg difuzate la Roma, unde au produs, desigur, un puternic efect. Căci deşi cele mai reacţionare elemente din senat erau furioase că pierduseră prilejul de a-şi acuza duşmanii cu ajutorul mărturiilor distruse de Pompei, toţi ceilalţi, şi mai cu seamă cei implicaţi în corespondenţă, au fost încântaţi. Titlul de „cel Mare” dat lui Pompei era pe buzele tuturor, asociindu-i-se acum un sens moral celui militar. Susţinătorii lui îl descriau ca pe un mare om de stat, însufleţit de patriotism şi capabil să acţioneze deasupra partidelor şi dincolo de ele în interesul obştesc. Ba chiar îl înfăţişau ca plin de mărinimie. Şi dădeau limpede a înţelege că ceea ce urmărea el acum, la întoarcere şi după triumful ce i se cuvenea, era însuşi consulatul. Pentru o asemenea funcţie, conform constituţiei, nu avea niciuna din calificările necesare. Era mult sub limita de vârstă şi nu ocupase niciuna din demnităţile de chestor, edil sau pretor care, după datină şi lege, trebuiau să fi fost deţinute anterior de orice candidat la consulat. Era o situaţie interesantă şi am văzut de îndată cum putea fi utilizată spre promovarea ţelurilor Partidului Popular.

Situaţia s-a complicat cu rapiditate datorită activităţii lui Crassus, de la care continuam să împrumut bani mereu. Dar, aşa cum avea să se întâmple din nou în împrejurări mult mai favorabile mie, rivalitatea dintre Pompei şi Crassus a servit admirabil scopurilor pe care le aveam în minte.

De la bătălia de lângă Poarta Colinei, cu zece ani în urmă, Crassus urmărise să obţină, fără a izbuti, o comandă

militară importantă. În anul în care Pompei îşi pregătea întoarcerea din Spania, Crassus avea patruzeci de ani şi deţinea funcţia de pretor, îl contrariaseră tot timpul succesele lui Pompei, un om cu şase ani mai tânăr, şi îl irita în mod special agitaţia în favoarea candidaturii lui Pompei la consulat. Totuşi, acum i s-a oferit şi lui, în sfârşit, prilejul mult aşteptat de a se distinge. Într-o situaţie cu adevărat critică, pe care alţi generali nu izbutiseră s-o rezolve, i s-a încredinţat comanda supremă împotriva numeroaselor armate de sclavi revoltaţi conduse de Spartacus.

Acest Spartacus trebuie să fi fost un om înzestrat cu mari calităţi. Pornise revolta doar cu şaptezeci şi patru de gladiatori care, sub conducerea lui, fugiseră din stabilimentul unde erau ţinuţi la Capua. În decurs de un an eliberase sclavi de pe tot cuprinsul ţării şi învinsese două armate consulare trimise împotriva lui. Dintre prizonieri, alesese trei sute de romani şi-i silise să lupte individual pentru distracţia ostaşilor săi, care la rândul lor fuseseră, în numeroase cazuri, cumpăraţi de furnizori spre a se bate în arenele Italiei, în acelaşi scop de amuzament. Avea libertatea să se deplaseze în marş cu armata sa oriunde dorea pe teritoriul Italiei şi i se punea în seamă intenţia de a se îndrepta chiar împotriva Romei. Se vorbea prea puţin, pe vremea aceea, de victoriile lui Pompei în Spania sau ale lui Lucullus în Răsărit. Războiul sclavilor era mult prea aproape şi tuturor le apărea ca un război de o cruzime neomenească, îngrozitoare şi, într-un sens (de vreme ce convenţiile erau răsturnate), obscenă. Cu câtă gravitate era privită situaţia se poate aprecia din faptul că Crassus a pornit campania cu zece legiuni, o forţă tot atât de mare ca aceea cu care am cucerit, mai târziu, întreaga Gallie. Şi chiar cu acea armată enormă tot n-a fost în stare să încheie războiul cu uşurinţă sau de îndată. Nu doar că dificultatea s-a datorat vreunei incompetenţe din partea sa. În campania aceasta Crassus şi-a condus trupele cu o

iscusinţă şi o îndrăzneală pentru care nu i s-a acordat niciodată meritul cuvenit. Bătălia finală, în care însuşi Spartacus a fost ucis, a avut un caracter absolut hotărâtor. Crassus şi-a celebrat victoria cu o ciudată şi crudă ostentaţie. A poruncit să fie crucificaţi şase mii de prizonieri şi expuşi la intervale regulate pe Via Appia, de-a lungul întregului parcurs de la Capua la Roma. Mă duceam uneori călare pe şosea şi priveliştea acelor trupuri, întâi torturate, apoi putrezind, era înfiorătoare şi totodată instructivă, într-un sens. Păreau că ilustrează oroarea unui război în care convenţiile sociale (în acel caz supunerea sclavilor faţă de stăpânii lor) fuseseră sfărâmate şi putregaiul unei societăţi în care o asemenea distrugere a convenţiilor este posibilă.

Cu puţin înainte de bătălia finală, Pompei, împreună cu armata lui spaniolă, sosise în Italia. Era, ca de obicei, avid de noi onoruri şi, datorită imensei popularităţi şi a prestigiului de care se bucura, reuşise cu uşurinţă să fie numit comandant asociat, alături de Crassus, în războiul împotriva sclavilor. Până când să ajungă în apropiere de teatrul operaţiunilor, războiul luase sfârşit. A împresurat, totuşi, un număr de fugari şi a lansat apoi un fel de proclamaţie care, mai mult decât orice, a fost calculată parcă anume ca să-l înfurie pe Crassus. „Crassus i-a învins pe rebeli”, spunea el, „dar eu am extirpat rebeliunea”. Afirmaţia era absurdă şi neadevărată, caracteristică pentru vanitatea de la care Pompei nu se putea abţine, căci n-avea nicio dorinţă deliberată de a-şi face un duşman din Crassus. În momentul acela, singurul gând al lui Pompei era propria lui glorie, iar unicul său ţel era să obţină consulatul pentru anul următor.

Atât el cât şi Crassus se îndreptau acum cu armatele lor în direcţia Romei. Resentimentele lui Crassus nu s-au domolit la ştirea că senatul a decretat un triumf în onoarea lui Pompei pentru victoria sa din Spania, iar pentru el

însuşi onoarea mai modestă a unei ovaţii, deoarece marea lui victorie fusese repurtată numai împotriva unor sclavi. În acest moment al desfăşurării evenimentelor, Crassus a început să-şi pună şi el în evidenţă numele ca un candidat posibil la consulat. Ca de obicei, a acţionat cu extraordinare precauţii, refuzând să se angajeze pe o linie definită; dar i-a încurajat pe acei membri ai senatului care erau cei mai înverşunaţi împotriva lui Pompei, în convingerea că armata lui putea fi utilizată, cu autoritatea senatului îndărătul ei, spre a rezista oricărei mişcări ilegale pe care Pompei ar fi putut s-o întreprindă; şi în acelaşi timp se găsea în comunicare, în parte prin intermediul meu, cu conducătorii Partidului Popular care, deşi înspăimântaţi oarecum de Pompei, erau interesaţi în primul rând să înlăture opoziţia senatului la cererea lor de restituire a drepturilor din trecut ale tribunilor.

Existau, prin urmare, trei forţe de care trebuia să se ţină socoteală – Pompei, Crassus şi senatul, sau mai curând acea parte influentă din senat care, pentru un motiv sau altul, rămânea credincioasă constituţiei lui Sylla şi privea cu amară indignare ideea unui general tânăr, fără niciun fel de calificare politică sau ierarhic-administrativă, devenind consul. Am văzut de îndată că niciuna din aceste forţe nu era, singură, destul de puternică spre a-şi impune voinţa, dar că o asociere a doua dintre ele s-ar fi dovedit irezistibilă. Era, fireşte, în interesul partidului meu ca o asemenea asociere să fie dirijată împotriva senatului, aşa încât am lucrat cu toţii în vederea unei alianţe între Pompei şi

Crassus. Situaţia era izbitor de similară cu aceea care s-a ivit nouă ani mai târziu, exact înainte de primul meu consulat, deşi cu acest din urmă prilej am jucat, desigur, un rol mult mai mare eu personal în ducerea negocierilor, iar ca rezultat mi-am atins toate scopurile. Dacă în ambele împrejurări senatul ar fi dat dovadă de o

flexibilitate inteligentă, întregul curs al istorifei ar fi fost schimbat. Pompei era un comandant de mare prestigiu, dar ca om politic era nepriceput. Prin temperament era conservator, dar se lăsa foarte uşor măgulit; răzgâindu-i amorul propriu, puteam să-l atrag de partea mea. În perioada aceea, mersul istoriei a fost însă în mare măsură determinat de faptul că senatul era total surd atât la cerinţele timpului, cât şi la posibilităţile de a-şi impune puterea.

În ceea ce mă priveşte, n-am încheiat niciodată o alianţă cu cineva pe care l-am considerat duşman. Am avut un sentiment de admiraţie, de respect şi chiar de afecţiune atât pentru Pompei cât şi pentru Crassus. Ei însă, fără îndoială, nu se puteau suferi unul pe celălalt şi când au acţionat împreună, au făcut-o în întregime din motive de interes personal. Iar în acea împrejurare amândoi aveau mult de oferit. Mai întâi, fiecare din ei avea o armată sub ordinele sale. Apoi, în timp ce Pompei se bucura de o popularitate imensă printre cetăţenii de rând, Crassus la rândul său se bucura de autoritate şi de influenţă printre cei avuţi. Aceştia din urmă erau de pe atunci furioşi împotriva lui Lucullus care, după victoriile sale din Asia, punea frâu cu succes lăcomiei şi şantajului exercitat de agenţii lor; iar Pompei, care începuse să-şi îndrepte gândul spre Orient, ştia că sprijinul financiarilor şi oamenilor de afaceri avea să-i fie foarte preţios în momentul numirii unui succesor al lui Lucullus la comanda armatei orientale.

Astfel, s-a ajuns repede la o înţelegere între Pompei şi Crassus. Pompei, care nu avea niciun fel de idei politice propria, a fost silit să le adopte pe acelea ale Partidului Popular, cel puţin pentru moment. A făcut o declaraţie publică în sensul că, dacă era ales consul, una dintre primele sale acţiuni avea să fie aceea de a restitui tribunilor toate drepturile ce le fuseseră luate de către Sylla. Declaraţia a fost primită cu un entuziasm

extraordinar. Sylla era încă urât, dar lumea uitase că întreaga carieră a lui Pompei se întemeiase pe colaborarea sa cu Sylla. Pompei devenise acum, cum s-ar spune peste noapte, apărătorul libertăţilor poporului. Presiunea opiniei publice ca şi existenţa celor două armate la porţile Romei îşi produseseră efectul asupra senatului. Au fost promulgate decrete care-i confereau lui Pompei privilegiul de a candida la consulat fără să aibă niciuna din calificările necesare, sancţionate de tradiţie şi cu grijă restabilite de Sylla. Iar la timpul cuvenit, Pompei şi Crassus au fost aleşi.

Anul demnităţii lor consulare a fost un an revoluţionar, aşa cum fusese ultimul consulat al lui Sylla cu zece ani mai înainte, şi cum avea să fie primul meu an de consulat zece ani mai târziu. Dar revoluţia s-a desfăşurat în linişte şi pace. Toţi păreau să aibă motive de a fi mulţumiţi. Poporul era încântat că li se înapoiaseră tribunilor vechile drepturi; păturile mijlocii îşi simţeau interesele asigurate în mâinile lui Crassus, iar înainte de sfârşitul anului, au avut satisfacţia să obţină din nou dreptul de a fi reprezentate prin juraţi în instanţele judecătoreşti. Reforma aceasta a fost adoptată în urma propunerilor unchiului meu, Lucius Cotta, care era pretor în anul acela. El a stipulat ca, pe viitor, cei din componenţa juriilor în procesele publice să fie de provenienţă mixtă. Numai o treime din membri aveau să fie senatori, iar restul de două treimi ale locurilor aveau să întrunească persoane din afara senatului ca deţinătoare de proprietăţi sau de experienţă administrativă. Aceste jurii s-au dovedit a fi nici mai mult, nici mai puţin corupte decât cele din trecut, dar instanţele judecătoreşti au încetat de a se mai afla sub controlul-exclusiv al unei singure clase. Pentru moment, nici chiar senatul n-a reacţionat cu violenţă la ceea ce echivala cu distrugerea acelei autorităţi absolute pe care Sylla i-o încredinţase, fără ca senatul să fi fost însă capabil s-o exercite, după cum au arătat-o evenimentele. Fără

îndoială, membrii mai ambiţioşi ai senatului îşi dădeau seama că noua ordine avea să ofere o rază mai întinsă de acţiune ambiţiilor lor personale, şi toţi au fost uşuraţi să constate că revoluţia aceasta (căci era într-adevăr o revoluţie) se desfăşura liniştit, fără proscrieri şi chiar cu o nuanţă de reînviere a antichităţii. Căci, după un interval de şaisprezece ani, Pompei şi Crassus au reînfiinţat acum funcţia de cenzor. Cei doi cenzori numiţi erau nişte nulităţi respectabile pe care te puteai bizui că aveau să urmeze întocmai instrucţiunile consulilor, şi aceşti cenzori au dat afară din senat vreo şaizeci dintre membrii cu reputaţie mai proastă, inclusiv mulţi senatori care îşi datorau poziţia în întregime protecţiei lui Sylla. Însăşi legalitatea acestei măsuri, atât de diferită de masacrele lui Marius şi Sylla, a fost larg aprobată, mai cu seamă de către senatorii care şi-au păstrat locurile.

A fost în toate privinţele un an senzaţional. S-au dat spectacole mai strălucite decât tot ce se văzuse până atunci. Întâi a avut loc triumful lui Pompei, iar mai târziu s-a oferit un banchet public prodigios organizat de Crassus, la care zece mii de mese au fost întinse şi încărcate din abundenţă cu bucatele cele mai alese şi vinurile cele mai rare. O asemenea generozitate are un efect sigur şi Crassus a dobândit o popularitate de care nu s-a mai bucurat apoi niciodată. Totuşi chiar şi aşa, spre marele său dezgust, a constatat că propria lui popularitate rămânea cu mult în urma aceleia a lui Pompei care, deşi făcea figură destul de modestă în politică, ba chiar stăpânea cu dificultate convenţiile uzuale de comportare în senat, era înconjurat de mulţimi de admiratori ori de câte ori se arăta în public şi lui i se punea în seamă tot meritul pentru multe dintre reformele populare ce fuseseră, de fapt, iniţiate de Crassus. Către sfârşitul anului, animozitatea dintre cei doi era mai accentuată ca oricând, iar în cursul următorilor zece ani avea să fie unul din factorii de cea mai mare

importanţă în istoria epocii şi factorul principal în făurirea propriei mele cariere.

CUVÂNTĂRIFUNERARE

Îmi dădeam seama cu tristeţe că, aşa cum se desfăşurau lucrurile, cariera mea de-abia începea. La alegerile care au avut loc după anul de consulat al lui Pompei şi Crassus m-am prezentat pentru funcţia de chestor şi am fost ales după cuviinţă. Acum puteam să-mi ocup locul în senat şi, după intervalele cuvenite, să candidez la funcţiile superioare de edil, pretor şi consul. Cu alte cuvinte, înaintam la vârsta normală şi în mod convenţional de-a lungul căii obişnuite de avansare politică. Nici convenţionalismul, nici încetineala acestei înaintări nu mă mulţumeau câtuşi de puţin. Aveam acum treizeci şi trei de ani. La vârsta mea Pompei comandase câteva mari armate, iar Alexandru cucerise lumea. Eu însă fusesem, se pare, frustrat pe de-o parte de evenimente din afara propriului meu control, dar pe de altă parte şi de anumite deficienţe ale caracterului meu. Începeam să resimt acum atât faţă de mine, cât şi faţă de lumea din jurul meu o insatisfacţie aproape covârşitoare care, deşi exagerată poate, nu era însă nefirească.

Într-un sens, mă ocolise norocul. Dacă Sylla ar fi fost înfrânt în războiul civil, eu, nepotul lui Marius şi ginerele lui Cinna, m-aş fi găsit aproape de centrul puterii şi mi s-ar fi oferit cu siguranţă vreun prilej să-mi exercit calităţile pe care socoteam că le posed. Totuşi, eram constrâns să reflectez că, chiar faţă de limitatele prilejuri ce se iviseră până atunci în calea mea, realizările mele nu fuseseră remarcabile. Câştigasem, fără nicio dificultate, afecţiunea şi stima defunctului rege al Bithyniei; dusesem la bun sfârşit o acţiune îndrăzneaţă împotriva unei flote de piraţi; eram bine văzut la întrunirile vieţii sociale; dădusem dovadă de oarecare abilitate în conducerea cluburilor politice şi eram, realmente, un adevărat favorit în ochii

poporului; mă bucuram de o reputaţie destul de înaltă ca orator şi literat; eram un risipitor notoriu şi, cu toată afecţiunea mea profundă faţă de soţia şi de fiica mea, mă lăsasem atras într-o serie de aventuri amoroase. Faima mea, aceea a unui cheltuitor strălucit, nu mă putea încuraja, prin ea însăşi, la niciun fel de speranţe de viitor. Să mă fi comparat cu Pompei în momentul acela ar fi fost, cum ştiam bine, ridicol. Chiar şi Cicero, care nu pornise în viaţă cu niciunul din avantajele mele, devenise, numai prin muncă sârguincioasă şi cultivarea consecventă a talentelor sale, avocatul pledant de frunte al zilei şi avea mai multă greutate în viaţa politică decât mine.

Dacă luam în considerare tot ce aveam la activul meu, nu găseam prea multe de spus. Deţineam un loc respectabil în Colegiul Pontifilor şi eram cunoscut ca un demagog puţin cam excentric. Propaganda pe care o dusesem împreună cu Licinius Macer pentru a reda tribunilor depline puteri îşi făcuse efectul, dar întregul merit îi revenise lui Pompei. Impresia mea era, în ansamblu, că principala însuşire pozitivă ce-o aveam consta în cercul foarte larg de prieteni intimi pe care mi-i făcusem în toate păturile sociale şi chiar în cadrul mai multor popoare, deoarece avusesem grijă să rămân în contact cu majoritatea celor ce-mi acordaseră prietenia în Bithynia, Asia şi Grecia. Ştiam că aceşti prieteni puteau sămi fie utili, dar numai dacă reuşeam eu mai întâi să-mi devin util mie însumi.

Momentul în care conştiinţa acestui fapt mi s-a impus cu insistenţă şi aproape cu emoţie a fost anul funcţiei mele de chestor. Poate că atitudinea mea plină de înfrigurare şiar afla scuze; căci în timp ce socoteam că am în mine forţele care duc la mărire, nu posedam, după toate aparenţele, niciunul din mijloacele de a le exercita, fiind împovărat de groaznice datorii şi reprezentând, în ochii tuturor afară de ai prietenilor mai apropiaţi, un personaj

mai mult interesant decât important.

În cursul acelui an am fost, din când în când, victima unor coşmaruri teribile, în care mă descopeream asociat sexualmente cu propria mea mamă. Visurile acestea au fost explicate mai târziu de nişte preoţi părtinitori de la templul lui Hercule din Gades ca însemnând că voi ajunge cu timpul să stăpânesc pământul – pământul fiind mama noastră a tuturor; şi, bineînţeles, în anii care au urmat legenda a fost deseori repetată. O asemenea explicaţie nu putea amăgi pe niciun om înzestrat cât de cât cu inteligenţă şi nu m-a amăgit, fireşte, nici pe mine. Visurile, aşa îngrozitoare cum erau, constituiau mai degrabă dorinţa, resimţită, dacă nu recunoscută, de mulţi indivizi în momentele grele, de a se întoarce, dacă e cu putinţă, acolo unde se află unicul loc sigur cunoscut fiinţei omeneşti – în existenţa iresponsabilă a pruncului. Desigur, asemenea vise par să aibă loc în perioade ca aceea a pubertăţii, când individul e confruntat brusc cu o situaţie din afara experienţei lui trecute, în faţa căreia, într-un colţ al cugetului, se dă înapoi. Iar pentru mine a fost atunci un moment în care m-am simţit neobişnuit de izolat. Nu numai că ambiţiile mele de ordin general păreau zădărnicite din toate părţile de forţe materiale superioare, dar am suferit, în decurs de câteva luni, două pierderi în sânul propriei mele familii. Moartea mi-a răpit pe bătrâna mea mătuşă Iulia, văduva lui Marius, şi pe soţia mea, Cornelia, fiica lui Cinna. Fiecare din aceste decese m-a afectat profund, deşi în chip deosebit.

Era firesc ca mătuşa Iulia să fi dorit ca eu să mă ocup de pregătirile pentru funeraliile ei. Eram una din rudele cele mai apropiate în viaţă şi de când capul fiului ei, tânărul Marius, fusese purtat şi batjocorit prin toată Roma ca unul din trofeele lui Sylla, ea manifestase o preferinţă specială faţă de mine, de soţia şi de fiica mea, care avea acum vreo cincisprezece ani. Îmi aprobase fapta când, prin

refuzul de a divorţa de soţia mea, îl jignisem pe Sylla şi îmi urmărise cu grijă, deşi cu un amestec de sentimente, cariera mea ulterioară. Moartea ei mi-a readus brusc în minte gândul şi imaginea multor lucruri pe care, în graba şi înfrigurarea vieţii mele sociale şi politice, tindeam să le uit. Acum mi-a revenit în memorie, aproape zguduitor, adevărata măreţie a acelui bătrân barbar, unchiul Marius, şi mi-am amintit din nou de ororile războaielor civile în care îmi petrecusem ultimii ani ai copilăriei şi începutul adolescenţei. Am reflectat de asemenea asupra faptului că nici până acum nu se rezolvase conflictul în care fuseseră angajaţi Marius şi Sylla. Existau încă două partide în stat, cu ţeluri şi interese care se excludeau reciproc, două atitudini opuse faţă de problemele guvernării. De vreme ce ambiţiile personale şi rivalităţile de familie jucau un rol atât de mare în politica romană, ar fi însemnat o simplificare exagerată să afirmăm că de o parte se găsea cercul îngust al oligarhilor, grijulii să-şi păstreze privilegiile, potrivnici înnoirilor, compromişi din cauza folosirii abuzive a puterii supreme ce le fusese încredinţată de Sylla, şi că de cealaltă parte se găseau masele largi ale populaţiei din Roma şi din Italia, legiunile şi acei provinciali care adoptau cu rapiditate moravurile şi limbajul Romei. Totuşi, dacă un asemenea tablou nu putea fi considerat ca oglindind cu scrupulozitate realitatea, nu era nicidecum pe de-a-ntregul fals. Lipseau însă din scenă conducătorii capabili, ca să spunem aşa, să întruchipeze toată tensiunea şi toate divergenţele epocii. Căci, în definitiv, Pompei nu reprezenta nimic altceva decât propria lui personalitate şi putea să fie la fel de bine şeful senatului ca şi al Partidului Popular; într-adevăr, le adusese servicii fiecăruia pe rând. Crassus, în ciuda marilor sale calităţi şi a averii imense, era lipsit de talentul de a inspira devotament şi de a provoca surprize. Aveam convingerea că eu eram înzestrat cu asemenea daruri, ca şi cu altele.

Funeraliile mătuşii Iulia mi-au oferit prilejul să-i fac atât onorurile cuvenite, cât şi să-mi exprim propriile sentimente. În primul rând am obţinut îngăduinţa să ţin în for un discurs public ca elogiu al decedatei. Nu era un lucru care se făcea în mod obişnuit la funeralii şi a trebuit să desfăşor o oarecare diplomaţie până când mi s-a acordat permisiunea. Am avut posibilitatea, în special, să citez precedentul unuia dintre colegii mei pontifi, Lutatius Catulus, un conservator rigid, care, cu treizeci de ani înainte, ţinuse o cu vânt are publică în onoarea mamei sale, la funeralii; a mai fost posibil, de asemenea, să-mi asigur sprijinul unuia dintre consulii anului în curs, Quintus Marcius Rex, alt conservator extremist şi văr cu mătuşa Iulia, a cărei mamă provenea din Străvechea familie a Marciilor Reges.

După ce a fost obţinută aprobarea necesară, am procedat la organizarea ceremoniei cu cea mai mare grijă. Procesiunea care îşi făcea drum prin mulţime către for era neobişnuit de măreaţă, iar muzicanţii, bocitorii şi jeluitorii erau cei mai buni care s-au putut găsi. La urmă veneau purtătorii măştilor mortuare ale strămoşilor. Aceştia erau actori special pregătiţi, aleşi pentru demnitatea ţinutei lor şi măiestria de a exprima prin gesturi sentimente adecvate împrejurării. Dar ceea ce a produs bineînţeles de departe cea mai profundă impresie a fost apariţia, în cadrul procesiunii, a unei efigii a lui Marius, căci nicio efigie sau imagine de-a lui nu se mai văzuseră la Roma din ziua când, potrivit ordinelor lui Sylla, cenuşa sa fusese risipită şi aruncată în vânt şi-n apă, iar toate statuile sale doborâte. Acum, în prima clipă, lumea a privit amuţită de uluire la forma fără viaţă a marelui comandant făcându-şi iarăşi loc pe străzile oraşului. Imaginea era decorată cu toate insignele de consul şi purta toga triumfală. Era escortată de lictori şi de alţi actori purtând pancarte cu denumirile victoriilor sale şi cu titlurile de onoare ce i se conferiseră

prin decret. Remarcabil era faptul că până şi masca lipsită de viaţă şi lemnul tare din care fusese construită statuia dădeau, nu ştiu cum, aproape o impresie de realitate, inspirând veneraţie îmbinată cu teamă, aşa cum inspirase Marius pe când trăia.

După tăcerea provocată de surpriză, câteva glasuri din mulţime s-au auzit ridicându-se în semn de protest, poate glasurile unora ale căror rude fuseseră date pieirii de către Marius în ultimele sale zile, sau numai glasurile acelor persoane indiscrete cărora le e cu neputinţă să-şi ţină limba când apare ceva ce poate fi socotit ca nelegal (şi, desigur, vorbind strict, era nelegal să defilezi în public cu efigia lui Marius, declarat de către Sylla şi de către senat inamicul poporului roman). A existat o clipă când am simţit, sau am intuit, că organizând această demonstraţie am făcut poate un calcul greşit, iar faptul că am încercat măcar o îndoială de moment e un simptom al agitaţiei nervoase în care trebuie să mă fi găsit atunci. Clipa a trecut repede. Deodată, ca.

Într-un singur glas, întreaga mulţime a început să aclame, cuprinsă de frenezia unei bucurii ciudate care mi-a atras atenţia în mod special, deoarece părea să exprime nu numai înflăcărarea în faţa unui gest îndrăzneţ, sau chiar un respect sentimental faţă de un om de seamă nedreptăţit, ci un lucru şi mai adânc – o recunoştinţă, o uşurare, plăcerea de a constata că i se face din nou onoare unui om pe care îl socoteau, deşi în mod greşit, în unele privinţe, că fusese binefăcătorul şi prietenul poporului. Oameni bătrâni, veterani ai campaniilor germane, se înghesuiau prin mulţime, şi, cu lacrimi curgându-le şiroaie din ochi, sărutau veşmintele în care era îmbrăcată efigia generalului lor. Femeile ţipau ca într-un acces de isterie. Până şi tineretul, care nu-l apucase pe Marius în viaţă ori îl văzuse numai sub aspectul feroce al anilor săi de bătrâneţe, s-a alăturat demonstraţiei. Atât de mare era

încă influenţa unchiului meu, iar eu notam cu satisfacţie şi ca un lucru vrednic de interes faptul că, odată cu trecerea timpului, greşelile lui Marius fuseseră uitate, cel puţin în sânul maselor populare, şi că acum nu era glorificat atât de mult pentru virtuţile sale cât pentru altceva ce părea că reprezintă persoana lui. Ce anume însemna acest lucru ar fi greu de spus. Era ceva ce nu fusese întruchipat nici de Sylla, nici de Pompei; căci, deşi triumfurile lor fuseseră sărbătorite cu entuziasm, lipsise din acel entuziasm o anumită căldură şi o nuanţă de afecţiune personală pe care o trezea acum simpla înfăţişare a statuii fără viaţă a lui Marius. S-ar fi zis că plebeii îl priveau încă drept unul de-al lor, un om care, ridicându-se până la mărire prin propriile lui eforturi şi cu ajutorul lor, nu-i uitase, ci rămăsese credincios unei obârşii care nu era numai obscură, dar şi puternică. Astfel, brutalitatea, prejudecăţile şi totala lui incapacitate politică îi fuseseră iertate şi era evocat numai ca marele comandant a cărui asprime însăşi faţă de ostaşi era un semn de afecţiune, ca un om între oameni, capabil să îndure cu dârzenie orice fel de greutăţi, un simbol şi un exemplu al acelui imens rezervor al forţei poporului care, deşi e aproape întotdeauna irosită, rău dirijată, denaturată sau amăgită, există totuşi, şi în ultima instanţă, domină evenimentele.

Atât de mare fusese succesul acestei demonstraţii încât mulţi s-au aşteptat la un discurs instigator din partea mea când a sosit momentul să-mi ţin oraţia în faţa trupului neînsufleţit al mătuşii mele, înconjurat acum din toate părţile de purtătorii vii ai măştilor mortuare ancestrale, printre ele aflându-se statuia înaltă a lui Marius însuşi. Am avut însă prezente în minte şi decenţa cerută de împrejurare şi propriul meu interes. Ceremonia avea loc, la urma urmei, în onoarea mătuşii Iulia şi dacă mi-aş fi dedicat întreaga cuvântare unui atac împotriva duşmanilor lui Marius şi unei declaraţii că eu, nepotul marelui om, îmi

propuneam să-i continui politica şi să-i reînfiinţez partidul, aş fi fost vinovat de o gravă eroare de gust. Afară de asta, astfel de declaraţii nici nu erau necesare. Efectul se produsese, dinainte, cu ajutorul procesiunii. Aşa încât, deşi, fireşte, am făcut aluzii din când în când la victoriile şi triumfurile unchiului meu, am stăruit îndeosebi asupra virtuţilor mătuşii Iulia şi a glorioasei ei ascendenţe care era, bineînţeles, şi a mea. Am amintit asistenţei că mătuşa mea cobora, în linie maternă, prin familia Marciilor Reges, din Ancus Martius, unul dintre primii regi ai Romei, şi că, în linie paternă, făcea parte din familia Iuliilor, care se trăgea, prin zeiţa Venus, din zeii nemuritori. Îndrăzneala cuvintelor mele şi deferenţa pe care o arătam faţă de morţi au fost cât se poate de plăcute poporului, dovedind cu prisosinţă că se înşelaseră prietenii mei când m-au îndemnat, cu acest prilej, să nu fac caz de originea mea aristocratică şi să insist, în schimb, asupra legăturii prin căsătorie care mă unea, prin Marius, cu poporul. În realitate, observasem că unul din secretele popularităţii lui Marius consta în faptul că nu avusese niciodată pretenţia că e altceva decât ceea ce era cu adevărat. Eu eram, spre deosebire de Marius, un aristocrat prin naştere şi nu numai că n-ar fi fost frumos să ascund adevărul, dar ar fi însemnat şi o lipsă de respect faţă de memoria mătuşii mele şi, în cele din urmă, mi-aş fi adus şi mie un prejudiciu. Îmi dădeam seama perfect că poporul, în atmosfera de atunci, avea să fie mai degrabă mulţumit decât contrariat să constate că nu mă înfăţişam numai ca apărător al lui Marius, dar şi ca descendent din zei şi din regi. Nici în alte cercuri n-a fost prea mult dezaprobată demonstraţia mea, chiar dacă unii au socotit că am depăşit puţin măsura. Consulul Marcius Rex, de pildă, deşi scandalizat de efectul produs de efigia lui Marius, a fost încântat de referirea la propria sa familie.

Nu mi-a fost, de aceea, prea greu să obţin din nou, şi

la un interval de câteva săptămâni, îngăduinţa să ţin o altă oraţie publică de funeralii, de astă dată în onoarea soţiei mele, Cornelia, care murise înainte de a împlini vârsta de treizeci de ani. Nicio femeie atât de tânără nu mai avusese cinstea după moarte, să fie elogiată în mod public în for, şi de aceea, organizândeeremonia şi pronunţând discursul cuvenit, mi-am atras, fără îndoială, din nou o puternică simpatie din partea maselor populare; acţiunea mea a fost privită ca semnul unei firi blânde şi credincioase. Totuşi, în ceea ce mă privea, deşi eram conştient de efectul pe care aceste funeralii publice puteau să-l producă, nu făceam decât să-mi îndeplinesc datoria, aşa cum simţeam, faţă de mine de soţia mea şi de afecţiunea ce ne legase. Cornelia era prima femeie pe care o iubisem şi, în ciuda numeroaselor mele infidelităţi ce-i pricinuiseră atâta mâhnire, am iubit-o până la sfârşit. O mărturie poate fi faptul că niciodată nu mi-am riscat v. aţa sau averea, şi n-am riscat nici măcar să mă aflu într-o situaţie neplăcută, pentru o altă femeie afară de ea, cu excepţia reginei Egiptului, în anii mai târzii ai vieţii; dar, în cazul Cleopatrei, trebuie să precizez că mai degrabă mi-am lăsat orbită judecata, devenind astfel victima uneia dintre puţinele surprize militare din viaţa mea, decât că am acceptat primejdia în mod deliberat, ca atunci când m-am opus ordinului lui Sylla de a divorţa de Cornelia.

Am cunoscut un număr considerabil de femei. Interesul meu pentru ele n-a pornit niciodată, cred eu, din desfrâu şi nici prea mult din apetit sexual sau urmărire a unor scopuri egoiste. A fost mai mult o chestiune de curiozitate, de pasiune de a înţelege şi a fi înţeles şi, mai important aproape decât orice, un devotament faţă de umanitate, atunci când umanitatea e dezbrăcată de nenumăratele ei văluri de afectare, astfel încât, chiar dincolo de ceea ce e, ca să spunem aşa, încrustat în ea, transpare totuşi ceva generos şi divin, Sunt, prin

temperament, atras şi, într-un sens, cucerit de farmecul podoabelor şi de graţia manierelor; totuşi, pentru mine, toate astea nu înseamnă nimic în cele din urmă, dacă nu sunt simbolul, sau poate dimpotrivă travestirea unor însuşiri de o natură total diferită – a unui fond sufletesc trainic şi, chiar dacă oarecum capricios, cel puţin cinstit. Acest respectai personalităţii m-a împiedicat să devin prea des victima iluziei sau a fanteziei; am fost cruţat de suferinţele îndurate, de pildă, de poetul Catullus, de vreme ce mi-ar fi fost peste putinţă s-o văd pe libertina, hrăpăreaţa şi lasciva Clodia în rolul de zeiţă sau de creatură cerească; nici neam simţit suferinţele, şi mai mari, poate, ale poetului Lucreţiu, care a fost, se pare, excesiv de îndurerat de faptul că trupurile omeneşti nu se pot contopi deplin, unul într-altul, prin însăşi firea lucrurilor. În legăturile mele amoroase a existat, de obicei, un element de prietenie, iar acest element dăinuie multă vreme după ce s-a stins pasiunea fizică. Mai mult încă, interesul meu pentru fiinţele omeneşti e atât de puternic încât n-am fost îngrădit, în privinţa obiectului afecţiunii mele, de niciun fel de particularităţi de persoană, caracter sau vârstă. De pildă, curând după perioada funcţiei mele de chestor (sau poate să fi fost cu puţin înainte) am avut o aventură cu soţia lui Crassus, care, deşi cu douăzeci de ani mai în vârstă decât mine, s-a dovedit a fi o parteneră cât se poate de plăcută.

Dar cu acel trist prilej al funeraliilor soţiei mele eram de parte de a mă felicita pentru cariera mea de amant al altor femei sau de a o analiza. Mă gândeam, în mod firesc, la marea iubire care existase între Cornelia şi mine în anii tinereţii, la devotamentul reciproc în care s-a transformat, şi la fiica noastră care, slavă zeilor, era încă în viaţă. Cuvântarea pe care am ţinut-o la funeraliile ei a fost modestă, încărcată de emoţie, sinceră. Am stăruit asupra virtuţilor ei casnice mai mult decât asupra legăturilor ei de

familie şi dacă, din când în când, glasul mi se îneca în plâns, nu era niciun artificiu oratoric. Totuşi în suferinţa mea pentru pierderea ei, simţeam în acelaşi timp, cum simţisem şi la funeraliile mătuşii mele, o îndurerare faţă de mine însumi, o profundă tulburare nervoasă şi o nemulţumire. Căci aş fi dorit ca soţia mea Cornelia să asiste la desăvârşirea acelei laturi a personalităţii mele pe care o simţeam în devenire. Acum moartea ei, oricât de mult o regretam, părea, în mod straniu, că mă eliberase, desăfăcând nu ştiu ce lanţ ce mă ţinea legat de copilărie şi adolescenţă. Dar nu era o eliberare într-o stare de pace, ci mai degrabă într-o lume a conflictului şi a-ostilităţii. De acum înainte am început să-mi fac planul mişcărilor cu ponderaţie şi chibzuinţă. Fiind totdeauna prompt în improvizaţiile necesare şi bruşte, am început să modelez evenimentele după voinţa mea şi să folosesc capacitatea, resursele şi nemulţumirile altora în vederea propriilor mele scopuri. În anii aceştia>şi nu cum s-a crezut într-o perioadă ulterioară, am luat parte la planuri de revoluţie; căci în anii aceştia eram cuprins de o anumită nerăbdare (pe care aveam grijă, pe cât posibil, s-o ascund), deoarece mă hărţuia permanent gândul că, în făurirea vieţii mele şi în modelarea ambianţei, lăsasem lucrurile să tărăgăneze.

Cartea a III-a

TEMPLUL DIN GADES

Îndată după funeraliile Corneliei am plecat în Spania Ulterior, unde urma să îndeplinesc funcţia de chestor sub guvernatorul Antistius Vetus. A trebuit să fac un împrumut serios pentru a-mi plăti o parte din datorii înainte de a părăsi Roma.

În drum spre Spania am folosit prilejul pentru a vizita cetăţi şi a-mi face prieteni printre cetăţenii de frunte ai Galliei Ci-salpine. Aveam s-ajung să cunosc regiunea dintre Pad şi Alpi cu mult mai bine în anii următori, de vreme ce acolo avea să fie principalul teritoriu de recrutare pentru

legiunile mele. Dar în momentul acela mă interesa îndeosebi exploatai ea sentimentelor politice ale locuitorilor provinciei. La prima vedere părea o populaţie foarte eterogenă. Găseai acolo etrusci, gali, înalţi şi blonzi, purtând, lucru curios, pantaloni, iliri, câţiva germani şi numeroşi reţi, care adorau zei ciudaţi cu nume greu de pronunţat şi de înţeles; în sfârşit, mari grupuri de italici veniţi din sud în acea zonă bogată şi fertilă, ca simpli colonişti, ca negustori, avocaţi şi funcţionari. Încă de pe vremea aceea provincia era într-o largă măsură romanizată şi multe din marile oraşe se situau pe un plan superior în privinţa arhitecturii, bogăţiei şi amenajărilor de confort în comparaţie cu cetăţile din sudul Italiei. Copiii cetăţenilor de frunte, fie ei de origine italică sau locală, primeau o educaţie tot atât de bună ca la Roma. Am descoperit o remarcabilă mărturie a acestui fapt când am locuit, pentru prima oară, în casa unuia dintre fruntaşii oraşului Verona, un anume Valerius Catullus. Fiul acestuia, care avea să devină mai târziu marele poet» abia împlinise pe atunci douăzeci de ani. Era un băiat fermecător şi unul dintre cei mai învăţaţi pe care i-am cunoscut. vreodată. Mă amuza ideea că el mă considera absurd de învechit pentru că nu-i împărtăşeam pe deplin entuziasmul faţă de peeţii greco-ale-xandrini.

Totuşi, ceea ce m-a interesat în timpul scurtei mele şederi la Verona şi în alte cetăţi nordice a fost mai curând politica decât literatura. Descopeream pretutindeni şi în toate păturile* sociale un spirit de nemulţumire în legătură cu starea actuală a provinciei şi de revendicare a drepturilor depline de cetăţenie romană pe care restul Italiei le şi obţinuse. Era firesc ca eu să le sprijin. revendicarea. M-am întâlnit cu mulţi şefi ai agitaţiei şi le-am atras atenţia că momentul era potrivit pentru o acţiune mai hotărâtă decât simpla trimitere a unor delegaţii la Roma. Armatele ce fuseseră strânse pentru Spania şi

pentru războiul cu Spartacus erau acum fie lăsate la vatră, fie trimise peste mare spre a se alătura forţelor lui Lucullus în Asia. Aveam convingerea că simpla ameninţare a unei revolte armate de partea cealaltă a Padului putea fi suficientă, în acel moment, spre a smulge senatului toate concesiile dorite. Am studiat în amănunt planurile necesare pentru organizarea unei asemenea revolte, nu din intenţia de a începe un război civil, ci mai curând de a face acel gen de demonstraţie care să poată fi încununată de succes fără vărsare de sânge. Eram desigur conştient că un astfel de succes ar fi de cca. de mai mare valoare pentru mine personal din punct de vedere politic. Înainte de a-mi continua drumul spre a-mi lua în primire postul din Spania, am organizat mijloacele prin care să pot ţine legătura cu prietenii mei din cetăţile nordice, făgăduindu-le că atunci când situaţia o va cere, aveam să mă întorc către sfârşitul acelui an ca să particip la orice acţiune ce ni s-ar fi părut nimerită.

Am pornit, deci, spre Spania – o provincie care m-a interesat întotdeauna şi unde aveau să aibă loc câteva dintre cele mai critice evenimente din viaţa mea. Mă interesa ţara în mare parte* din cauza contrastelor puternice pe care le oferea – atât din punct de vedere geografic cât şi în multe alte privinţe – faţă de regiunile răsăritene ale imperiului, pe care le cunoşteam. În Spania.

pe vremea aceea, nu găseai nimic din abundenţa şi prea puţin din cultura adânc infiltrată în Orient, nici nu existau perspective de extindere atât de vaste ca acolo, în toate direcţiile; căci, deşi numai o strâmtoare îngustă desparte Spania de Africa, iar spre nord, dincolo de munţi, se găseau variatele şi încă neexploratele ţinuturi ale Aquitaniei şi Galliei, întreaga coastă de apus stă cu faţa către acel ocean, complet necunoscut, în largul căruia Sertorius plănuise odinioară să plece în căutarea Insulelor celor Fericiţi. Dar şi aici, la marginea lumii locuibile,

existau pretutindeni urme ale măreţiei oamenilor şi cetăţilor şi ale puterii lor de a imprima ceva după propria lor asemănare evenimentelor şi chiar geografiei locurilor. Puteai vedea zidurile înalte ale cetăţii greceşti Saguntum, care îi rezistase o vreme lui Hannibal, şi mai puteai întâlni şi acum mărturii-deşi majoritatea fuseseră distruse – ale stăpânirii marelui general cartaginez. De un interes mai nemijlocit şi mai însemnat era ceea ce subzista încă din influenţa lui Sertorius. Am avut posibilitatea să stau de vorbă cu mulţi dintre cei ce-l cunoscuseră bine, ca prieteni sau ca duşmani, şi mi-am format o imagine cât se poate de vie despre acest mare om care – dacă succesul s-ar datora numai geniului – ar fi meritat să se bucure de succes mai mult decât oricare altul. Cu toate că mă interesau profund relatările despre cariera militară a lui Sertorius, despre metodele lui de instruire a trupelor, despre relaţiile lui personale cu soldaţii şi cuvofiţerii, sistemul lui de informaţii, improvizaţiile şi strategia lui, ceea «ce mă impresiona şi mai mult pe vremea aceea era uluitoarea realizare politică a acestui om. Căci Sertorius, un străin într-o ţară străină, organizase cu ajutorul partizanilor săi spanioli devotaţi ceva foarte asemănător cu un stat roman, tocmai în perioada când se afla în război chiar cu conducerea Romei. Astfel, îşi fortificase nu numai propria lui poziţie, dar şi pe aceea a provinciei. Mai mult încă, succesul politicii sale îi forţase pe adversarii săi, atunci când erau inteligenţi, să adopte sau să pretindă că adoptă unele dintre propriile lui metode. Pompei, de pildă, în încercările de a îndepărta personalităţile spaniole de seamă de Sertorius, le oferise, printre alte momeli, dreptul de cetăţenie romană.

Unul dintre cei care au primit cetăţenia în acest mod a fost Balbus, originar din cetatea Gades, având aproximativ vârsta mea. îl întâlnisem mai înainte la Roma, unde venise după încheierea războiului cu Sertorius, şi

legasem cu el o strânsă prietenie care durează şi astăzi. Balbus s-a remarcat întotdeauna prin inteligenţa sa. Pe atunci se distingea şi prin frumuseţe fizică şi avea să se distingă curând şi prin bogăţie, deoarece a fost adoptat de un mare om de afaceri grec din Mytilene, care i-a lăsat întreaga avere. Într-o largă măsură, Balbus a fost cel care mi-a deşteptat un interes deosebit pentru marea cetate de la Gades, în timpul acestei perioade a serviciului meu în Spania. Deşi cetatea era destul de interesantă prin ea însăşi, pentru vechimea, bogăţia şi perspectivele ei, ca şi pentru diversitatea culturilor şi mo ravurilor. Se spunea că fusese întemeiată cu o mie de ani în urmă, când Roma nu era nici măcar un sat, de nişte colonizatori din Tyr, şi chiar şi astăzi monedele sunt de tip fenician. Marea opulenţă provenea din comerţul întreprins nu numai în bazinul mediteraneean, dar şi pe coasta africană dincolo de Coloanele lui Hercule, precum şi cu insulele nordice pe care aveam să le vizitez mai târziu[2], de unde negustorii din Gades importau cositor şi aur. Din Gades pornise marele general cartaginez, Hamilcar Barcas, tatăl lui Hannibal, ca să cucerească Spania şi să făurească forţa cu ajutorul căreia fiul său a fost pe punctul de a cuceri Roma. De la Gades, nu cu multă vreme în urmă, îşi făcuse planul Sertorius să pornească în largul necunoscutului ocean, în tentativa de a descoperi Insulele celor Fericiţi. Mai târziu a devenit baza armatei romane de sub comanda lui Metellus, operând împotriva lui Sertorius dinspre sud, şi din portul ei, în anii care au urmat, aveam să lansez eu însumi o flotă pe Atlantic. Afară de asta, locuitorii, arhitectura cetăţii, peisajul însuşi, păreau că se potrivesc cu bogăţia şi diversitatea unei istorii atât de îndelungate. Negustorii, printre care, după obiceiul meu, mi-am făcut prieteni, erau cât se poate de feluriţi ca înfăţişare şi concepţii, provenind dintr-un amestec de fenicieni, greci şi spanioli. Ideile lor

2 Insulele britanice

erau în acelaşi timp stabile şi aventuroase, pe potriva unei rase care menţinuse atâta vreme acest avanpost sigur şi puternic, deşi înconjurat de triburi sălbatice, şi care absorbise civilizaţii diferite, păstrând totuşi elanul iniţial de explorare şi autoafirmare. Templele lor şi poate ceremoniile lor aveau adesea ceva greoi şi barbar, o vehemenţă punică, ceva capabil de a deveni înfiorător, după cum te şi aşteptai pe meleaguri unde, sub ocupaţia cartagineză, şi chiar mai târziu, sacrificiile omeneşti nu fuseseră lucru rar. O ostentaţie bătătoare la ochi şi o brutalitate africană păreau că se îmbină cu altceva de o natură mai blândă şi mai înţeleaptă, poate o moştenire a Tyrului şi a Orientului asiatic; şi nu erau singurele trăsături ce se puteau observa. Existaşi o încăpăţânareşi, s-ar spune, un realism, oare îşi aveau obârşia chiar în acea aşezare şi în străvechii ei locuitori. Iar alături de toate acestea erau vizibile – ca o patină dând luciu unei suprafeţe şi iradiind în afară – urmele singurei civilizaţii umanistice pe care o cunoaştem, civilizaţia Greciei.

Tot la Gades am fost confruntat cu un vestigiu al acestei iradiaţii, evocând în acelaşi timp, e drept, ceva de altă natură şi poate mai puţin frumos, deşi tot atât de însemnat, anume o glorie cu totul excepţională. Căci în templul lui Hercule din acest oraş spaniol de la Atlantic cineva înălţase o statuie a lui Alexandru cel Mare. Statuia nu era remarcabilă în sine, deşi, ca majoritatea statuilor lui Alexandru, putea fi recunoscută numaidecât după graţia şi sprinteneala ei şi după o anumită încordare a muşchilor gâtului. Era o frumuseţe mai pătrunzătoare decât a lui Pompei, mai feminină, într-un sens, şi mult mai intelectuală. Contemplând-o, eram conştient că aici, în cea mai îndepărtată dintre cetăţile cunoscute ale Apusului, priveam imaginea unui om care-şi condusese armatele victorioase prin Asia, Mesopota-mia, Persia, Bactriana şi Sogdiana; care dusese limba, ştiinţa şi gândirea grecilor

din Macedonia până dincolo de Indus; care întemeiase cetăţi şi dinastii; care, prin oracolul lui Amon, fusese declarat zeu; care înfăptuise toate acestea şi murise înainte de a împlini vârsta pe care o aveam eu acum.

Graţia şi frumuseţea imaginii, rapiditatea, siguranţa şi strălucirea succesului obţinut de personajul real, toate se îmbinau spre a produce o impresie cât se poate de puternică asupra spiritului meu. Mult mai târziu am suferit, când şi când, de atacuri de epilepsie. Şi cu acel prilej am fost conştient de apropierea unui fel de convulsii, deşi manifestarea exterioară a fost mult mai decentă şi mai normală decât la atacurile ulterioare. Am izbucnit în lacrimi şi, timp de câteva momente, a trebuit să mă reazem de prietenii şi slujitorii care mă însoţeau. Când mi-am revenit şi mi s-a cerut să-mi explic comportarea, am replicat doar că plânsesem la gândul contrastului dintre propria mea viaţă, cu împliniri atât de modeste, şi aceea a lui Alexandru care, la vârsta mea, cucerise lumea. Într-un sens, era adevărat; dar nu era tot adevărul. Ceea ce mă izbise cu o forţă aproape copleşitoare era ceva mai greu de exprimat în cuvinte decât o simplă comparaţie între mine, cu puţinele sau inexistentele mele titluri de faimă, şi un om care, la vârsta mea, binemeritase o glorie nepieritoare. Mi se păruse că întrezăresc, pentru o clipă, în ascunzişurile istoriei, în imaginile celor dispăruţi, un lucru uimitor şi de o rară frumuseţe. Emoţia mea se asemăna cu aceea pe care o pot trezi în noi unele versuri avântate, înălţătoare. Asemenea stihuri nu numai că ne umplu de admiraţie şi de încântare, dar şi de un sentiment de iubire. Ele sparg barierele spaţiului şi timpului; anii şi distanţele se amplifică şi totodată se apropie intim de fiinţa noastră. Astfel, figura lui Alexandru, efigia lui de pe coasta Atlanticului, reprezenta pentru mine paşii mari şi precizia geniului, forţa lui de înrâurire asupra milioanelor de oameni, asupra cetăţilor, asupra gândirii şi organizării unei

lumi – şi a unei lumi care exista nu în cuvinte, oricât de desăvârşite ar fi fost, ci aievea. Observam cu mâhnire, desigur, disproporţia dintre mine, la vremea aceea, şi mirele Alexandru aşa cum fusese şi era încă; dar ceea ce mă mişca până la lacrimi era admiraţia, încântarea şi iubirea pe care le resimţeam contemplând aparenţa unei perfecţiuni.

În acelaşi templu al lui Hercule din Gades au încercat preoţii să interpreteze îngrijorătoarele mele visuri de iubire vinovată cu propria mea mamă. Teoria lor, după care aceste visuri însemnau că aveam să stăpânesc într-o zi lumea, nu avea nicio bază logică, dar corespundea stării mele sufleteşti. Începând din acel moment am năzuit în mod conştient spre putere. Nu întrevedeam încă posibilitatea puterii absolute pe care aveam să mă fac stăpân mai târziu. Doream numai să fiu primul om din stat şi să transform statul în sensul ideilor mele. Îmi dădeam seama, pe de altă parte, că, spre a atinge culmea către care aspiram, trebuia să acţionez nu numai cu hotărâre, dar şi cu o anumită duplicitate. Trebuia să iniţiez alianţe politice cu alţii mai bogaţi şi mai puternici decât mine şi să mă mulţumesc, câţiva ani, cu o situaţie de subordonare. Dar nu aveam să nesocotesc niciun prilej de a mă pune în evidenţă printr-o linie politică personală, şi nu aveam să mă tem s-o pun în aplicare prin violenţă, atâta timp cât orice acţiune pe care aş fi întreprins-o avea şanse de reuşită.

Într-adevăr, înainte de încheierea anului meu de serviciu în Spania, am obţinut permisiunea să absentez şi m-am întors în Italia, cu intenţia de a organiza o revoltă armată în rândurile populaţiei de la nord de Pad. Păstrasem strânse legături cu prietenii mei de pe acele meleaguri ca şi din Roma. Veştile pe care le-am primit de la ei m-au convins că sosise momentul de a aduce la îndeplinire planurile pe care le discutasem pe la începutul

anului cu fruntaşii cetăţilor nordice. Căci Italia se găsea acum aproape golită de trupe. Două legiuni mai rămăseseră, gata de a se îmbarca pentru Orient. O dată pornite în larg, părea cu neputinţă ca o revoltă bine organizată în nord să nu-şi atingă scopul fără prea mari dificultăţi. Ştiam că, în cadrul senatului, Crassus avea să sprijine pretenţiile cisalpinilor la cetăţenie deplină şi mă gândeam că Pompei putea fi convins, cu oarecare diplomaţie, să ne acorde şi el sprijinul. Dar mai întâi era necesar ca răzvrătirea să fie organizată în mod eficient şi metodic. Am plecat, prin urmare, din Spania direct către cetăţile nordice, pe care le-am găsit într-o stare de aşteptare şi de efervescenţă. Am ţinut multe cuvântări şi am supravegheat activ punerea de acord a planurilor pentru o răscoală simultană în toate oraşele, cu ocuparea imediată a diferitelor fortificaţii, şi pentru luarea altor măsuri care mi s-au părut necesare. Operaţiunea a fost, într-adevăr, bine pusă la cale; cu toate astea, a fost zădărnicită. În acea împrejurare senatorii, şi îndeosebi ruda mea, consulul Marcius Rex, au acţionat cu neobişnuită rapiditate şi eficienţă. De îndată ce li s-a raportat că agitaţia pe care o făceam eu avea sorţi de izbândă, au anulat ordinele de îmbarcare a legiunilor pentru Orient, anunţând că le ţineau pe picior de război spre a preîntâmpina orice tulburări care ar putea izbucni în nord. Era limpede că planurile noastre nu mai puteau fi aduse acum la îndeplinire decât printr-un război civil şi că, într-un asemenea război, şansele ar fi fost covârşitor mai mari de partea cealaltă. Nu mai era nimic de făcut decât să anulăm dispoziţiile luate şi să continuăm agitaţia pentru drepturi de cetăţenie prin metode mai constituţionale, la Roma.

POMPEI ŞI LUCULLUS

Când m-am întors la Roma din Spania şi din nordul peninsulei, am devenit din nou activ, după cum era

necesar, în viaţa politică romană. După un an eram eligibil la una din magistraturile superioare, aşa încât mi-am propus să candidez pentru funcţia de edil curul. Deţinătorii acestei funcţii, cu responsabilităţile lor de a organiza jocuri şi festivaluri şi de a restaura sau amplifica edificiile publice, au excelente prilejuri de a-şi spori puterea şi influenţa în stat. Nu aveam niciun fel de îndoieli în privinţa darurilor mele de a mă distinge atât aducând înfrumuseţări arhitecturale oraşului cât şi oferind spectacole magnifice. Singura mea dificultate avea să fie lipsa de bani şi eram dispus să împrumut, dacă era posibil, încă o dată pe cât datoram. Crassus, ştiam bine, avea să mă finanţeze până la un punct, dar mai aveam nevoie şi de alţi susţinători şi, spre a fi ales în funcţia de edil, îmi era necesar sprijinul cel mai larg pe care-l puteam obţine.

Acestea au fost, în parte, motivele pentru care, curând după întoarcerea mea din Spania, m-am căsătorit din nou. Alegerea i-a surprins pe mulţi dintre prietenii mei, totuşi căsătoria, dacă până la urmă n-a fost întru totul satisfăcătoare, a avut multe aspecte avantajoase. Noua mea soţie, Pompeia, era într-adevăr nepoata lui Sylla. Tatăl ei, care se căsătorise cu una din fiicele lui Sylla, fusese consul împreună cu acesta în anul primului marş asupra Romei. Pompeia era tânără, atrăgătoare şi, din pricina evenimentelor legate de frageda ei copilărie, oarecum învăluită în patetism. Fratele ei fusese ucis de partizanii lui Marius şi ai lui Sulpicius în răzmeriţele care au avut loc în timpul consulatului tatălui ei. Curând după aceea, când Sylla s-a îmbarcat pentru Orient, tatăl ei a fost numit în locul lui Strabo, tatăl lui Pompei cel Mare, la comanda unei armate. Strabo însă, în loc să renunţe la comandă, a uneltit ca succesorul lui să fie asasinat. Pompeia a crescut, deci, fără protectori naturali, iar unii dintre membrii mai vârstnici ai familiei ei, care supravieţuiau în momentul când am luat-o de soţie, s-au arătat cât se poate de

potrivnici căsătoriei. Nu numai că eram rudă cu Marius, dar propria mea reputaţie, în ciuda poziţiei mele în Colegiul Pontifilor, era aceea a unui agitator popular. Unii dintre prietenii mei au încercat să mă facă să-mi schimb gândul, atrăgându-mi atenţia că o asemenea căsătorie mi-ar fi diminuat popularitatea pe care o dobândisem urmărind să reînfiinţez partidul lui Marius. Argumentele nu mi se păreau convingătoare. Dacă era adevărat că îl urâsem pe Sylla personal şi că eram ostil întregii sale politici, consider meschin să extinzi duşmănia la cei care nu au nimic de-a face cu politica şi nicio legătură voită cu autorul ei. De pildă, eram dinainte prieten intim cu unul dintre nepoţii lui Sylla. Afară de asta, deşi, într-un sens, doream să devin succesorul lui Marius, nu voiam cu niciun chip să fiu imitatorul lui servil. Am fost mai impresionat de obiecţiile mamei mele. Ea o considera pe Pompeia, şi nu chiar pe nedrept, ca pe o fiinţă nesigură şi nepricepută, având nevoie de supraveghere.

Cu toate astea, mă simţeam atras de Pompeia şi vedeam avantaje solide în sprijinul pe care, după cum era firesc, avea să mi-l acorde familia ei o dată ce s-ar fi efectuat căsătoria. Pompeia era şi ea foarte dornică să se mărite cu mine, pe de-o parte dintr-o afecţiune sinceră, chiar dacă de scurtă durată, pe de alta din motive de vanitate nechibzuită, care o făceau să dorească să fie soţia unui bărbat atât de reputat pentru aventurile lui amoroase cu alte femei. N-avea nici cea mai mică idee despre îndemnul care mă mâna acum în direcţia puterii. Ceea ce admira la mine era celebritatea mea ca amant şi om de lume; nu era nici măcar la curent cu amploarea datoriilor mele. Totuşi, uniunea noastră a fost, pentru scurtă vreme, agreabilă, iar familia Pompeiei a făcut uz în mod leal de influenţa ei în favoarea mea când a sosit momentul să candidez la postul de edil curâl.

Înainte de acest moment, însă, întreaga situaţie

politică se transformase de pe urma ambiţiilor încununate de succes ale lui Pompei – ultima, cea mai puternică, dar, într-un fel, cea mai puţin impresionantă dintre marile figuri care au stat în centrul scenei istoriei în timpul vieţii mele, până când am ocupat eu însumi această poziţie. Într-adevăr, încă din frageda-mi copilărie, evenimentele par să fi fost axate în jurul unor mari personalităţi şi oglindite de ele – Marius, Sylla, Lucullus, Pompei, Crassus, chiar şi Cicero; totuşi a existat, ca să spunem aşa, un curent din adâncuri de o însemnătate mai hotărâtoare decât acele personaje, şi abia perceput de oricare din ei. Unii istorici vorbesc de „imperativele istoriei" şi, în acest caz, ei inventează „o forţă" ce-şi face drum spre monarhie. Cuvintele nu sunt pe de-a-ntregul lipsite de înţeles, deşi acele „imperative" şi „forţe" nu sunt altceva decât un mod convenţional de a exprima puţinul pe care-l cunoaştem despre imensa complexitate de interese comune şi individuale, de ambiţii, gânduri, speranţe şi deposedări constituind viaţa noastră şi alcătuind condiţiile dinăuntrul cărora, în răstimpuri, o personalitate excepţională se poate manifesta cu un anumit grad de libertate în viaţa politică. Pe de altă parte, e banal să afirmăm că epoca noastră e o epocă de tranziţie, că timpurile noastre sunt revoluţionare. E mai puţin uşor să ne înţelegem propria epocă şi să-i dăm o orientare rodnică şi nu una greşită. Orice dirijare e primejdioasă, iar lipsa de călăuzire duce la dezastru. În timpurile noastre, bunul mers al lucrurilor şi adesea supravieţuirea cer o concentrare a puterii; dar deţinătorul acestei puteri e privit cu ochi mai invidioşi decât ar fi fost privit în alte vremuri mai fericite, când autoritatea lui supremă n-ar fi fost absolut necesară. Cu greu se poate sosocoti în siguranţă dacă nu are armata de partea sa. Acum nu mă aflu în siguranţă, dar peste o zi-două mă voi afla, deoarece n-am avut niciodată sub comanda mea un soldat care să mă trădeze. Iar în unele cazuri invidia (deşi

în esenţă e un sentiment nedemn) nu e lipsită de temei. Căci a deţine puterea nu e un merit în sine şi nu e nicio glorie, în definitiv, s-o concentrezi în mâinile tale. Ceea ce se impune nu e numai rezolvarea unei anumite probleme urgente; e transformarea întregii scene în ceva cu totul diferit. Un asemenea ţel, la o examinare mai atentă, poate apărea ca o imposibilitate. Oricât s-ar. schimba scena, actorii vor rămâne cam aceiaşi; şi un om inteligent nici nu poate dori să-şi schimbe obiceiurile peste noapte. Dacă ai o fărâmă de respect pentru civilizaţia căreia aparţii (iar fără asta nici n-ai porni la acţiune), trebuie, până la un punct, să stărui în sensul continuităţii ei. Şi, într-adevăr, o revoluţie atât de fundamentală încât să constituie o rupere completă şi rapidă cu trecutul nu se poate înfăptui decât prin masacre pe scară întinsă. Acesta era planul lui Catilina, care dorea să-i asasineze pe toţi senatorii în afară de vreo câţiva, printre care, Crassus şi eu însumi. Un asemenea plan e nu numai inuman, dar şi ineficace. Senatul e o instituţie venerabilă şi, măcar că în tot cursul vieţii mele a adoptat aproape în mod invariabil linii politice greşite şi s-a împotrivit măsurilor necesare, mai cuprinde şi astăzi marea majoritate a celor ce posedă o reală experienţă a administraţiei şi a conducerii în război. Nu mă îndoiesc o clipă că senatul trebuie să-şi continue existenţa ca o şcoală a oamenilor de stat. Trebuie să fie însă o şcoală disciplinată, cum era în trecut, când avea de înfruntat primejdii vădite şi iminente. Astăzi primejdiile sunt mai puţin vădite; nu există niciun Hannibal. Dar sunt mai ameninţătoare ca niciodată. Problemele economice, militare şi administrative ale imperiului nostru nu pot fi mânuite de clici rivale sau de interese divizate. Şi totuşi, puterea centrală trebuie să recunoască libertatea şi să fie sensibilă la pasiunile omeneşti, deşi, fireşte, unele pasiuni trebuie reprimate, iar cuvântul libertate nu trebuie să corespundă cu jocul iresponsabil al ambiţiilor personale.

Toate acestea par lucruri absolut evidente, dar nu poate pretinde nimeni că e uşor să pui în practică scopurile esenţiale de a îmbina libertatea cu autoritatea, revoluţia cu continuitatea, disciplina cu iniţiativa. Nu ştiu însă dacă un singur om de stat al vremii mele va fi făcut vreodată asemenea reflecţii evidente sau va fi încercat să cântărească necesităţile epocii şi factorii determinanţi ai situaţiei actuale. Crassus a arătat, duă părerea mea, o oarecare înţelegere faţă de aceste probleme; Catilina a avut o viziune exagerată şi subiectivă în această privinţă; Cicero o concepţie care era, în linii mari, literară şi sentimentală; pe când Pompei, în ciuda enormei sale influenţe şi a remarcabilului său talent administrativ, nu avea nici cea mai mică idee despre ele.

Norocul absolut extraordinar care l-a urmărit pe Pompei aproape până la capătul carierei sale nu e, prin urmare, un argument ce poate fi folosit de cei cărora le place să creadă în existenţa unei providenţe binefăcătoare. Dacă zeii ar fi avut interesul să ocrotească Roma, n-ar fi pus o putere atât de uriaşă în mâinile unui om care era, în general, incapabil s-o exercite altfel decât în modul cel mai convenţional. Totuşi evenimentele luau întotdeauna o întorsătură atât de favorabilă în mâinile lui Pompei, încât era firesc ca lumea să creadă că fusese ales, în nu ştiu ce chip miraculos, ca salvator.

Timp de doi ani după anul său de consulat, Pompei n-a ocupat nicio demnitate, iar în acest interval Lucullus, în Răsărit, a mers din victorie în victorie. S-a raportat că la Tigranocerta, în Armenia, secerase o sută de mii din rândurile inamicului faţă de cinci romapi răniţi şi unul mort – o legendă neverosimilă, dar care a fost crezută. Desigur, nu se poate tăgădui că Lucullus era, în toate privinţele afară de una, un comandant genial. Era şi un administrator admirabil şi, în provinciile recucerite ale Asiei, făcuse mult pentru a uşura populaţia de opresiunea

strivitoare a perceptorilor romani. În felul acesta se făcuse urât în majoritatea cercurilor puternice de financiari din Roma. Deoarece fusese unul dintre prietenii intimi ai lui Sylla şi era un reacţionar în politică, a fost bineînţeles atacat şi de fruntaşii Partidului Popular. A fost acuzat că prelungeşte fără rost războiul numai ca să se îmbogăţească. Pompei care, mai presus de orice, dorea o asemenea comandă pentru el însuşi, a început să se asocieze atât cu criticii lui Lucullus din Partidul Popular cât şi cu financiarii TOmani care-şi vedeau interesele ameninţate printr-o bună guvernare.

Senatul, din raţiuni multiple, şovăia. Unii senatori erau doar invidioşi pe realizările lui Lucullus; alţii erau adânc implicaţi în interesele financiarilor, alţii se temeau ca nu cumva >continuând să sprijine un general nepopular, aveau să fie siliţi până la urmă să-i cedeze lui Pompei, căruia încă nu-i puteau ierta cele două triumfuri şi consulatul, acordate atât de neconvenţional. Au sfârşit prin a face tot ce era mai rău din punctul lor de vedere. I-au retras sprijinul singurului comandant de primul ordin existent pe care s-ar fi putut bizui că le va fi întotdeauna supus, şi l-au înstrăinat şi mai mult pe Pompei. Alţi comandanţi, cunoscuţi mai mult prin conservatorism decât prin capacitatea lor militară, au fost trimişi să-l înlocuiască pe Lucullus. A urmat o răzvrătire în rândurile soldaţilor lui Lucullustocmai când se găseau în culmea victoriilor. Şi acesta a fost un semn al vremurilor. Căci Lucullus, înzestrat cu toate calităţile pe care şi le poate dori un general, era lipsit de acea unică însuşire care, în zilele noastre, e mai însemnată decât toate. Nu cunoştea natura umană, era incapabil să tragă folos din tăria ei, iar de slăbiciunile ei refuza să se slujească. Cerea mult, pe drept cuvânt, din partea oamenilor săi, dar nu le dădea nimic în schimb – nici siguranţa acelei camaraderii pe care Marius şi cu mine o dădeam trupelor noastre, nici plăcerile şi

emoţiile oferite de iresponsabilitatea cinică pe care o manifesta Sylla prin alternarea voită a celei mai stricte şi a celei mai laxe discipline. Într-adevăr, Lucullus se baza pe o disciplină astăzi depăşită. În zilele noastre soldaţii pretind cel puţin iluzia de a fi trataţi ca fiinţe omeneşti.

Dacă Lucullus ar fi primit sprijinul cuvenit din partea senatului şi a prietenilor săi, răzvrătirea n-ar fi luat proporţii serioase. Dar aşa, a fost abandonat de conducerea ţării şi atacat cu violenţă chiar în cadrul armatei de către cumnatul său, tânărul Clodius, care în momentul acela se găsea la apogeul frumuseţii, sale remarcabile, deşi oarecum efeminate, şi tocmai îşi începea cariera de agitator popular. Astfel, timp de peste o lună, Lucullus n-a putut face nimic cu oamenii săi şi a încercat amara experienţă de a-l vedea pe Mithridates, ale cărui principale forţe armate fuseseră nimicite mai înainte, recâştigându-şi aproape fără împotrivire o mare parte din poziţiile pierdute. La Roma, lumea a început din nou să vorbească de pericolul dinspre Răsărit.

În acelaşi timp se petreceau tulburări şi mai aproape de ţară. Flotele piraţilor deveniseră cu mult mai înfricoşătoare decât pe vremea când am fost eu capturat în drum spre Asia. Piraţii erau mai bine organizaţi şi mai numeroşi şi iniţiaseră în mod deliberat o tentativă de a strangula Roma, întrerupându-i aprovizionarea. Distruseseră o flotă consulară în portul Ostia; în incursiunile lor, interceptau convoaie nu numai pe mare, dar şi pe drumurile Italiei, acolo unde acestea se apropiau de coastă. Preţurile alimentelor urcau pe zi ce trece şi se simţea lipsa banilor pe piaţă, deoarece oamenii de afaceri romani erau privaţi de profiturile investiţiilor făcute peste hotare. Se găseau la unison cu păturile mai sărace în solicitarea unei acţiuni viguroase.

Era o situaţie parcă destinată spre a sluji ambiţiilor lui Pompei, iar acesta s-a folosit de ea cu abilitate. La

începutul anului, după întoarcerea mea din Spania, tribunul Gabinius, un prieten personal al lui Pompei, a propus o lege care prevedea să se numească un comandant suprem pentru întreaga Mediterană, să i se acorde acestui comandant subsidii financiare enorme, o flotă de două sute de corăbii, armată la discreţie şi puteri extinzându-se nu numai peste mare, dar şi peste toate coastele pe o distanţă de cincizeci de mile spre interior. N-a fost pronunţat, la început, numele lui Pompei, dar era limpede pentru toţi că nimeni altul nu putea ocupa acest post.

Propunerea lui Gabinius a fost, după cum aveau s-o demonstreze evenimentele, excelentă. Au sprijinit-o cu entuziasm atât masele populare cât şi reprezentanţii tuturor cercurilor financiare, cu excepţia lui Crassus, care, deşi ar fi avut mult de câştigat de pe urma suprimării pirateriei, prefera să piardă bani decât să vadă că i se acordă lui Pompei puteri atât de largi. Senatul s-a opus cu străşnicie proiectului de lege. Oameni de stat de frunte, cum erau Catulus sau marele orator Hortensius, declarau pretutindeni că numirea echivala cu instaurarea unei monarhii şi cu o adevărată desfiinţare a libertăţii. Nu-şi dădeau seama că, chiar dacă i se acordau lui Pompei puteri suficiente pentru a instaura o monarhie, el nu avea nici înclinaţia, nici iscusinţa s-o facă; iar prin „libertate" ei nu înţelegeau mai mult decât perpetuarea unui sistem prin care o conducere oligarhică era deţinută prin rotaţie de către membrii propriei lor categorii sociale. Era de aşteptat ca Marcus Cicero, care avea numeroase participaţii în afacerile financiarilor şi se bucura de pe atunci de cea mai înaltă reputaţie ca orator, să sprijine proiectul de lege. A preferat, cu toate astea, să păstreze tăcerea. Intenţiona să candideze anul acela pentru funcţia de pretor şi nu dorea să comită niciun act care ar fi putut supăra. Aşa s-a întâmplat că eu am fost singurul membru

al senatului care a vorbit în favoarea propunerii lui Gabinius. Pentru o asemenea acţiune unii membrii ai senatului mi-au adus imputări, înfăţişându-mă ca pe un pur demagog şi un trădător al clasei mele. În realitate, deşi urmăream, fireşte, să-mi asigur bunăvoinţa poporului sprijinind acest proiect, vedeam lucrurile în perspectiva viitorului. Îmi dădeam seama că acea comandă excepţională, încredinţată lui Pompei printr-un vot al poporului roman şi împotriva dorinţei senatului, avea să creeze un precedent util. Aşa cum i-am atras atenţia lui Crassus – care era neobişnuit de alarmat la ideea unei „dictaturi" a lui Pompei, după expresia lui – lumea se întinde dincolo de coastele Mediteranei. Era Spania, de pildă, erau regiunile nesupuse şi neexplorate ale Galliei şi Germaniei; şi mai era regatul Egiptului care, printr-o anumită răstălmăcire a termenilor din testamentul unui monarh recent decedat, putea fi anexat Romei. Orice om de stat roman care ar fi obţinut din partea poporului roman un mandat pentru a supune şi a supraveghea această zonă avea posibilitatea să-i vorbească lui Pompei de la egal la egal. Crassus a fost impresionat de argumentarea mea, dar chiar şi astfel invidia lui faţă de Pompei era atât de mare încât nu s-a putut hotărî să rostească nicio vorbă în favoarea proiectului de lege al lui Gabinius.

După cum m-am aşteptat, proiectul a devenit lege în ciuda tuturor eforturilor făcute de senat spre a împiedica să se întâmple un asemenea lucru. Pompei a pornit imediat la acţiune şi înclin să consider că, din întreaga lui carieră, campania aceasta împotriva piraţilor a fost cea mai strălucită. În două sau trei luni, toată întinderea mării a fost curăţată de nave piratereşti, aşa încât, pe viitor, libertatea navigaţiei era asigurată. Deşi lui Pompei îi plăcea să-şi considere acţiunile ca fiind în mod uniform spectaculoase, adevăratul lui merit era acela de

administrator şi tocmai ca rezultat al celei mai atente şi sârguincioase administraţii a fost câştigată acea victorie. Rezultatul a avut, incontestabil, un aspect cât se poate de spectaculos. Cei care sprijiniseră propunerea lui Gabinius puteau acum să indice o operaţiune care fusese încu nunată de un suscces mai zdrobitor decât şi-ar fi putut închipui oricine. Pe de altă parte, cei care pretinseseră că investirea unui singur om cu asemenea puteri a /ea să ducă la la dictatură puteau să sublinieze faptul că, la încheierea rapidei sale campanii, Pompei nu manifesta de loc semne că e dispus să renunţe la comandă. Dimpotrivă, aştepta în Asia să afle rezultatele agitaţiei conduse în timpul iernii la Roma de un alt agent al său, tribunul. Manilius. La începutul lui ianuarie, Maniliusurma să propună o altă lege în sensul ca Pompei, păstrând actuala comandă, să fie însărcinat şi cu comanda supremă a armatei din Asia, împotriva lui Mithridates. Era o propunere care avea să-i aducă lui Pompei o putere cel puţin de două ori cât aceea pe care o avea în mână, îngăduindu-i să şi-o extindă aproape la nesfârşit. N-a fost de loc surprinzător că în senat bătrânul Catullus şi alţii au protestat violent. Propunerea aceasta, spuneau ei, însemna sfârşitul republicii şi dominaţia lumii de către un singur om. Evenimentele au arătat că exista un grăunte de adevăr în părerea lor; singura eroare consta în faptul că-şi imaginau că Pompei avea să fie acest om; căci dacă un om nu e capabil sau nu e dispus să facă uz de putere decât în scopuri limitate, nu are importanţă câtă putere i se încredinţează.

Ca şi în anul precedent, şi pentru aceleaşi motive, am luat cuvântul în favoarea extinderii împuternicirilor acordate lui Pompei. Tot astfel a făcut de astă dată şi Cicero, care acum fusese ales pretor şi era dornic să-şi sporească popularitatea în rândurile maselor largi, ca şi printre bogătaşii din afara senatului, în majoritatea

cazurilor entuziaşti partizani ai lui Pompei. Într-adevăr discursul lui Cicero a fost unul dintre cele mai abile pe care le-a rostit vreodată. În cursul cuvântării a reuşit să măgulească aproape toată lumea.

Rezultatul votării pentru propunerea lui Manilius a reflectat o opinie preconcepută. Un an după ce Pompei primise împuterniciri excepţionale împotriva piraţilor, tot lui i se încredinţa o comandă şi mai însemnată. Niciodată în istoria noastră nu se aflase sub controlul unui singur om un teritoriu atât de întins şi puteri militare şi navale atât de mari. Pompei a primit vestea pe care o aştepta în Asia. Până şi prietenii lui au fost cam dezgustaţi de felul cum a luat lucrurile. Se spune că, în timp ce citea mesajele de la Roma, a oftat, a încreţit fruntea lui frumoasă, s-a plâns de soarta care îl împingea spre mărire şi a declarat că, de fapt, tot ce-şi dorea era să trăiască liniştit la ţară împreună cu soţia. Afirmaţia n-a amăgit pe nimeni. Iar cât priveşte pe soţia lui, Mucia, eu personal aveam cel mai temeinic motiv să ştiu că rostise un neadevăr. Relaţiile mele cu Mucia trebuie să fi început cam pe vremea aceea. Eram intim şi cu soţia lui Gabinius şi de la amândouă aceste femei am aflat multe lucruri care mi-au confirmat propriile mele aprecieri în privinţa caracterului lui Pompei.

Într-adevăr, Pompei şi-a dezvăluit singur caracterul şi destul de limpede, de îndată ce a luat în primire comanda. Asta s-a petrecut cu prilejul întâlnirii dintre el şi Lucullus în Asia. Se pare că la început cei doi generali au încercat să fie politicoşi unul faţă de celălalt. Dar datele situaţiei, ale caracterului şi ale educaţiei Iot au fost covârşitoare. Adevărata putere era în mâinile lui Pompei şi el nu era omul care să-şi ascundă cu discreţie superioritatea. A refuzat să ratifice vreuna din înţeleptele dispoziţii luate de Lucullus pentru administrarea teritoriilor cucerite şi a izbutit să îndepărteze de el cea mai mare parte a armatei. Lucullus nu putea riposta decât prin cuvinte, iar cuvintele

i-au fost amare. Pompei, a spus el, a acţionat ca întotdeauna. Ca un vultur a venit să ciugulească hoitul încă unui război. Aşa se comportase în Spania, unde meri? tul i-ar fi revenit lui Metellus şi nu lui. Aşa se comportase şi în lupta cu Spartacus. Iar acum avea să revendice gloria de a-l fi învins pe Mithridates, ale cărui forţe fuseseră de fapt nimicite dinainte.

După un număr de scene nedemne, în care s-au rostit de ambele părţi destule adevăruri pentru a aprinde spiritele la maximum, Lucullus s-a întors la Roma pentru binemeritatul său triumf. Nici măcar de această cinste n-a avut parte decât abia câţiva a ni mai târziu. N-a fost de loc de mirare, de aceea, că s-a reteras tot mai mult din viaţa politică, şi, într-adevăr, n-a mai intervenit în acest domeniu decât când a avut ocazia să-i facă vreun rău lui Pompei. Lucullus a reprezentat şi el un simbol al vremurilor, iar în ineficienţa lui finală se poate vedea, după mine, prăbuşirea întregului sistem de idei care se lega de numele lui Sylla. Lucullus a fost un general superior şi un om politic mai consecvent şi decât Sylla şi decât Pompei. De ce n-a avut parte de succes în viaţă? Nu putem spune decât că era o figură perimată. Şi-a consacrat restul vieţii în cea mai mare parte grădinăritului peisagistic, crescătoriilor de peşti şi sturzi pentru masă şi organizării unor petreceri pompoase, dar de bun gust.

Între timp, în Orient, Pompei a început aproape de îndată să culeagă roadele celor realizate de Lucullus înaintea lui, fie prin luptă fie prin diplomaţie. S-au dat prea puţine bătălii serioase, dar în şase luni l-a izgonit pe Mithridates în Caucaz. Veşti despre succesele lui Pompei soseau în fiecare zi la Roma. În momentul acela eu mă gândeam însă la următoarele alegeri şi la modul, cum, în cazul când eram ales, aveam să pot suporta cheltuielile demnităţii de edil curiil.

O CONSPIRAŢIE

Următorii şase ani au fost ani de violenţă şi de revoluţie iminentă. În acest răstimp a existat cel puţin o împrejurare când viaţa mi-a fost în pericol şi numeroase prilejuri când am văzut eventualitatea unei totale ruine politice. Dar aşa cum au evoluat lucrurile, puterea şi influenţameeaau crescut atât de simţitor în cursul acestei perioade grele, încât către sfârşitul ei am fost în stare să negociez cu Pompei şi cu Crassus mai mult sau mai puţin de la egal la egal.

Mai în tot timpul acesta am colaborat îndeaproape cu Crassus. M-a ajutat la cheltuielile pentru alegeri şi, în vara anului când Pompei a preluat comanda din Răsărit, eu am fost ales edil curâl. Aveam atunci treizeci şi şase de ani. Înainte de începutul anului următor, când trebuia să ocup postul, am împrumutat alte sume de bani, întrucât eram decis ca perioada mea de funcţionare să rămână memorabilă. Crassus şi Catullus au fost numiţi cenzori în acelaşi an şi am obţinut din partea lui Crassus făgăduiala că avea să ia măsuri să mi se încredinţeze răspunderea restaurării şi înfrumuseţării Viei Appia. Şi asta avea să coste bani; căci deşi aveam să primesc o alocaţie din partea vistieriei, intenţionam să cheltuiesc mai mult pentru marea şosea decât sumele ce-mi puteau fi destinate în acest scop.

Dar înainte de a mă cufunda în vreuna din preocupările de acest soi, m-am găsit implicat, cel puţin într-o oarecare măsură, într-o conspiraţie. A fost o conspiraţie absurdă, purtând pecetea mai mult a impetuozităţii lui Catilina decât a prevederii lui Crassus; totuşi şi Crassus era implicat în iţele ei.

În toate proiectele lui politice, ambiţioase şi inteligente, Crassus avea tendinţa să acţioneze într-o modalitate mai caracteristică financiarului decât omului de stat. Ceva din firea sau din pregătirea lui îl făcea totdeauna să tindă spre disimularea scopurilor pe care le

urmărea şi să le aducă la îndeplinire, pe cât putea, prin intermediul altora. Îşi dădea multă osteneală să dobândească reputaţia unui personaj respectabil şi moderat; era adesea (cum sunt îndreptăţit mai mult ca oricine să ştiu) generos cu cei care-i datorau bani; era un bun orator şi cuvântul lui avea multă greutate în senat, unde nu făcea nicio taină din antipatia lui faţă de Pompei şi din teama că i se acordaseră prea mari puteri. Totuşi Crassus, în mod mult mai deliberat decât Pompei, punea Iacale tot timpul subminarea autorităţii senatului şi cucerirea puterii supreme pentru el însuşi. În uneltirile lui se folosea de intermediari care nu erau nici respectabili, nici scrupuloşi, şi pe care trebuia adesea să-i dezavueze. Metodele lui erau ocolite şi păreau de multe ori contradictorii, dar ţelul lui final era imuabil. Voia să-şi asigure pentru el, sau pentru altcineva pe care să se poată bizui, o mare comandă independentă în Italia, în Spania sau în Egipt, astfel ca să se afle în situaţia de a-l înfrunta pe Pompei pe acelaşi plan. E o ironie a sorţii când te gândeşti că după ce, în sfârşit, şi cu ajutorul meu, şi-a atins obiectivul, a trebuit să-l plătească cu viaţa.

Pompei obţinuse importantele sale împuterniciri recurgând direct la popor. O asemenea cale mi se părea şi mie cea mai indicată pentru a ne atinge scopurile la care ţinteam. Dar Crassus, tot ca un om de afaceri, voia să mizeze pe mai multe şanse deodată, îndeosebi dorea să aibă în funcţie consuli pe care să-i poată considera drept oamenii lui. În timpul acestor ani a cheltuit, probabil, sume colosale pentru alegerile consulare.

Planurile au fost elaborate cu grijă chiar dinaintea alegerilor la care am devenit edil curul. Dacă de data aceea candidaţii susţinuţi de Crassus erau aleşi la consulat, ne propuneam să ajungem la introducerea unor legi care să ne facă stăpâni şi pe Spania şi pe Egipt. Un tânăr ambiţios, desfrânat şi, după cum a reieşit, incapabil,

Cnaeus Piso, urma să fie numit în Spania. Mie urma să mi se încredinţeze sarcina de a ocupa Egiptul. Şi spre a ne întări şi mai mult poziţia, Crassus însuşi, în calitatea lui de cenzor, avea să prezinte o rezoluţie pentru acordarcă dreptului de vot a italicilor de la nord de Pad. Dacă «toate aceste planuri erau aduse la îndeplinire cusucces, însemna că aveam la dispoziţia noastră o putere tot atât de mare ca a lui pompei, cu avantajul de a avea baza centrală la Roma.

Unul dintre candidaţii la consulat susţinuţi de Crassus în anul acela era Catilina. Abia atunci am ajuns să-l cunosc bine şi l-aş fi evitat, probabil, cu desăvârşire dacă n-ar fi apărut, pentru o scurtă perioadă, ca omul cel mai nimerit să ne promoveze interesele şi, în special, să-mi obţină mandatul pentru anexarea Egiptului. De altfel Catilina nu Ora lipsit de calităţi. Era leal faţă de prieteni şi plin de curaj. Ca şi mine provenea dintr-o familie de patricieni sărăciţi. De la început hotărâse să se ridice la cefe mai înalte ranguri şi tot de la început acţionase cu o totală lipsă de scrupule. Se distinsese în luptă alături de Sylla, iarâft timpul terorii se îmbogăţise pe socoteala victimelor lui Sylla. Avusese norocul să rămână în senat când, pe timpul consulatului lui Pompei şi al lui Crassus, atâţia dintre partizanii lui Sylla fuseseră deposedaţi de locurile lor de către cenzori. Încă de pe atunci probabil se gândise Crassus că, în viitor, Catilina i-ar putea fi util. Astfel, cu datorii din ce în ce mai marii ajunsese la poziţia de pretor şi, în anul campaniei lui Pompei împotriva piraţilor, deţinuse funcţia de guvernator al Africii. Acolo storsesemari sume de bani de la locuitorii provinciei şi, la întoarcerea sa la Romă, fusese ameninţat cu procedurii? legale. Spera totuşi, în calitate de candidat la consulat, oficial recunoscut, să reuşească să amânfe procedurile şi, o dată ales (după cum, cu sprijinul lui Crassus, eră sigur că va fi), nu mai avea nicio îndoială că s-ar fi aflat în siguranţă pe viitor. Cu mult înainte ca nuftiele candidaţilor la

consiliat să fie anunţate, vorbea că şi cuift era chiar consul, folosind un limbaj ciudat de indiscret. Era, într-adevăr, adânc angajat în politica trasată de Crassus şi de mine şi, în etapă aceea, ar fi trebuit, cred eu, să-l putem dirija dacă ajungea la putere. Dar aşa cum au stat lucrurile, el a preferat să se înfăţişeze ca un om cu idei originale şi ne-a făcut mult rău şi nouă şi lui prin declaraţiile-i violente şi inconsecvente. Avea să fie mântuitorul săracilor, spunea el; avea să-i uşureze de strivitoarea povară a datoriilor; iar cei care-i stăteau în cale aveau să fie pur şi simplu lichidaţi. Suferea, într-adevăr, atât de vanitate cât şi de entuziasm, şi nu înţelesese detaliul esenţial şi evident că ameninţările sunt absolut inutile dacă nu ai puterea să le traduci în acţiune. Ameninţările nu i-auadus niciodată lui Catilina altceva decât rău. Cu acel prilej, consulul însărcinat cu alegerile a refuzat să-i accepte numele pe lista candidaţilor, pe temeiul că era un om care aşteaptă să fie chemat în faţa justiţiei. Cum acuzatorul nici măcar nu fusese numit, acţiunea consulului, deşi, la drept vorbind, legală, era şi neobişnuită şi provocatoare. Catilina nu avea să-i mulţumească altcuiva decât sieşi pentru dezamăgirea suferită.

Cu toate astea, descalificarea lui n-ar fi trebuit să fie fatală planurilor noastre. Mai existau şi alţi candidaţi la consulat pe care ne puteam bizui. Crassus a început atunci să cheltuiască bani şi să uzeze de influenţa sa în favoarea lui Publius Sylla şi Lucius Autronius. Cu ajutorul mituirii pe scară foarte întinsă, au fost aleşi.

Sylla era un nepot de-al dictatorului şi, deci, înrudit cu mine prin căsătorie. Avea o avere imensă şi o neobişnuită agerime a minţii. Mult mai târziu, a deţinut sub comanda mea un post de răspundere în bătălia care a hotărât soarta republicii. Autronius, celălalt candidat ales, avea prea puţine calităţi care să-l recomande, afară de

faptul că, fiind dator vândut lui Sylla şi lui Crassus, ne puteam bizui că va face tot ce i se va spune. Era violent şi nesocotit* din fire. De curând obţinuse achitarea la un proces, aţâţând o bandă de gladiatori asupra juriului.

Cu aceşti doi consului aleşi, părea sigur că aveam posibilitatea să ne continuăm cu succes planurile în cursul anului următor. Din nou, însă, proiectele lui Crassus au fost dejucate, iar motivul eşecului a constat şi de astă dată în alegerea nefericită a unor reprezentanţi neonorabili. Sylla mai putea face figură acceptabilă în mijlocul senatului, dar Autronius nu. Şi niciunul din consulii aleşi nu inspirau atâta simpatie maselor populare încât să-şi îngăduie, cum am făcut eu mai târziu, să nesocotească orice propunere pe care ar fi făcut-o senatul împotriva lui.

În împrejurarea aceea senatul a intervenit cu rapiditate şi cu succes. Candidaţii învinşi la alegerile consulare fuseseră unchiul meu Lucius, cel mai tânăr dintre fraţii Cotta, şi Manlius Torquatus. Aceştia doi i-au acuzat pe consulii aleşi de corupţie prin mită şi, cu sprijinul covârşitor al senatului, au câştigat procesul şi au fost declaraţi ei înşişi consuli în locul lui Sylla şi Autronius.

Evenimentele acestea au avut loc către sfârşitul lui noiembrie. Cred că era pe la începutul lui decembrie când Catilina, împreună cu Sylla, Autronius şi alţi câţiva, a venit seara târziu la o întâlnire în casa lui Crassus şi a început să ne schiţeze (căci mă aflam şi eu de faţă) extraordinarul lui plan de a pune mâna pe putere. În lumina pâlpâitoare a lămpii părea, îmi amintesc, un bărbat şi mai înalt de statură decât era; purta toga frumos şi făcea gesturi puţine; cele pe care le făcea erau repezi şi spasmodice, ca şi mişcările unor picioare şi gheare de şoim; când, în cursul vorbirii, venea cu faţa drept în lumina lămpii, cutele lungi care o brăzdau păreau săpate în metal, nu în carne. Însuşi tonul scăzut al glasului şi precizia limbajului său îl ajutau să-şi exprime mai bine extraordinara energie

nervoasă şi disperarea hotărârii. Într-adevăr, ce dovadă mai elocventă se putea cere în privinţa ciudatei fascinaţii pe care era în stare s-o exercite decât faptul că izbutise să-şi convingă tovarăşii de conspiraţie, în rândul cărora se aflau şi doi-trei oameni cu judecată ca Sylla, că planul lui era realizabil? Ba chiar a ajuns să-şi asigure, în acest scop, sprijinul lui Crassus însuşi.

Planul lui era tipic prin îndrăzneală şi absurd de inadecvat pentru a face faţă situaţiei. Pe scurt, ceea ce propunea el era ca, pe data de întâi ianuarie, când cei doi consuli trebuiau să-şi preia funcţiile, să fie amândoi asasinaţi. Trebuiau să fie înlocuiri cu Sylla şi Autronius care, o dată stăpâni pe situaţie, aveau să ofere acoperire legală pentru a lichida pe oricine s-ar fi opus noului regim. Astfel, cu terenul curăţit cum se cuvine, toate planurile elaborate de Crassus şi de mine însumi trebuiau aduse repede la îndeplinire. Piso avea să devină guvernator al ambelor provincii spaniole şi să strângă armate acolo. Urma să fie sprijinit în Africa de un aventurier numit Sittius, care avea interese comerciale prin acele părţi şi se bucura de o influenţă considerabilă asupra triburilor de indigeni. Între timp, eu trebuia să primesc mandatul de anexare a Egiptului. Aveau să se acorde drepturi de cetăţenie italicilor din nord şi să se legifereze la Roma diverse măsuri populare, între care reducerea dobânzilor pe datorii. Mulţi dintre conspiratori, inclusiv Antonius Hybrida, cel pe care îl urmărisem odinioară pe cale judiciară, au fost atraşi în conspiraţie mai cu seamă de ideea acestei ultime propuneri.

Astfel, dacă totul mergea bine, trebuia să ţinem sub dominaţia noastră nu numai Roma şi Italia, dar şi toate zonele de unde importă Roma cele necesare vieţii, ca şi teritoriile cele mai bune pentru recrutarea armatelor. Spre a da coeziune regimului şi a-l face şi mai solid, s-a propus ca, la momentul potrivit, Crassus să fie declarat dictator,

iar eu să fiu comandantul general al armatei. Rolul pe care urma să-l joace Catilina personal, afară de acela de asasin al consulilor, a fost lăsat oarecum în umbră, deşi se presupunea, fireşte, că, pentru moment, avea să fie ocrotit de orice urmăriri judiciare şi că anul următor avea să fie ales consul.

Elementul de melodramă din conspiraţie îmi displăcea peste măsură; Afară de astea, am fost întotdeauna potrivnic asasinatului ca metodă politică. Prea multe văzusem în copilărie. Iar în acel caz mi se părea o neruşinare fără seamăn din partea lui Catilina să-şi închipuie că aveam să încuviinţez asasinarea propriului meu unchi. Observam, de asemenea, că întregul lui fel de a aborda tema revoluţiei în epoca noastră era greşit. Fără îndoială, era cu putinţă să organizezi o răzvrătire la Roma pe scară întinsă şi chiar să pui mâna pe putere înăuntrul cetăţii, dar nicio revoltă întemeiată exclusiv pe cetate nu putea să aibă un succes durabil. Pentru a realiza ceva durabil era necesar sprijinul provinciilor şi al legiunilor. Provinciile nu pot fi organizate, nici legiunile instruite de la o zi la alta. Între timp Pompei era stăpân şi pe provincii şi pe legiuni, iar dacă no inauguram regimul prin acel gen de măcel odios ce rămăsese legat de numele lui Marius şi Sylla, Pompei avea să folosească prilejul pentru a restaura ordinea şi, în afară de cazul în care ar fi avut nesăbuinţa să ne lase trei sau patru ani pentru a ne desăvârşi pregătirile, putea s-o facă în toată liniştea.

Aceste realităţi îmi erau limpezi mie, iar unele din ele erau apreciate la justa lor valoare şi de Crassus. Dar cu spiritul său de financiar, deprins să scoată ceva din orice concurs de împrejurări, Crassus înclina să creadă că şi această conspiraţie putea fi întoarsă spre folosul lui. Nu era mai puţin adevărat că propunerile lui Catilina îl puseseră într-o situaţie dificilă. Avea nevoie de Catilina pentru viitor şi nu dorea să-l jignească acum. În afară de

asta prefera să fie pregătit pentru orice eventualitate, inclusiv pentru aceea foarte neverosimilă că ar fi izbutit conspiraţia. De aceea a declarat că era, pe puţin spus, interesat, dar a insistat că în public trebuia să aibă libertatea de a nega că avea vreo legătură cu conspiraţia; în felul acesta, sublinia el, îi putea ajuta mai bine pe conspiratori, fie că reuşeau sau nu. Nu încape îndoială că părăsind întrunirea, Catilina a rămas cu impresia că Crassus era dispus să-l ajute şi că eu, atât de ataşat de Crassus, aveam să-mi joc şi eu rolul.

Pentru mine situaţia era cât se poate de delicată. Mă simţeam legat de Crassus nu numai pe plan pecuniar, dar şi pe temeiul prieteniei şi al comunităţii de interese. Eram legat, deşi mai puţin strâns, şi de Catilina, ai cărui susţinători erau, în multe cazuri, prieteni şi protectori de-ai mei. Pe de altă parte, aveam siguranţa că simpla ameninţare a acestei conspiraţii avea să aducă mai mult rău decât bine perspectivelor mele şi ale lui Crassus. Eram în acelaşi timp, bineînţeles, preocupat de primejdia ce-l ameninţa pe unchiul meu Cotta şi aş fi găsit mijlocul fără îndoială, într-un fel sau altul, ca el să fie avertizat, dacă însuşi Catilina n-ar fi făcut inutilă această precauţie. Aşa însă, incapacitatea lui Catilina de a păstra orice fel de secret a alarmat pe toată lumea, în timpul ultimelor zile din luna decembrie umbla prin Roma însoţit de cete de gladiatori şi sclavi înarmaţi, folosind cel mai imprudent limbaj în orice societate s-ar fi aflat. Apărea cât se poate de limpede că medita o acţiune violentă, iar senatul, acţionând pe baza unor zvonuri şi a multor informaţii precise, a decretat ca, la întâi ianuarie, noii consuli să fie escortaţi pentru luarea în primire a funcţiilor de o impresionantă gardă de trupe instruite.

A fost o măsură cu totul neobişnuită şi a avut un efect profund nu numai asupra conspiratorilor, care au renunţat numaidecât la tentativa proiectată, dar şi asupra opiniei

publice în general. Nimeni nu ştia ce să creadă şi, în timp ce unii susţineau că nu existase niciun pericol, alţii erau convinşi că în orice clipă casele lor puteau fi incendiate şi masacrele din vremea lui Marius şi Sylla repetate. Consulii erau mai dezorientaţi decât toţi. Unchiul meu Cotta, care pe timpul acela era un mare băutor, a băut mai zdravăn ca niciodată, simulând că ia drept exagerări fără noimă toate vorbele care circulau despre conspiraţie. Am observat însă că prefera să mă evite. Celălalt consul, Torquatus, a declarat pe faţă că nu dădea crezare nici unui zvon privitor la un complot împotriva vieţii lui. Pe de-o parte, spre a convinge poporul de sinceritatea lui, pe de alta ca un fel de asigurare pentru viitor, şi-a oferit chiar serviciile lui Catilina ca apărător în procesul care era acum iminent. Cicero a făcut acelaşi lucru. Îşi propunea să candideze la consulat în următoarele alegeri şi ştia că, în afară de cazul în care Catilina ar fi fost condamnat la apropiatul proces, avea să-i fie concurent. Dorea, de aceea, ca, împrietenindu-se cu Catilina, să-şi asigure concursul acestuia în alegeri, ca şi ajutorul lui Crassus şi al meu. Catilina, însă, a acceptat oferta lui Torquatus, pe care îşi propusese să-l ucidă, dar n-a vrut să aibă nimic de-a face cu Cicero, a cărui capacitate a subestimat-o în mod nesăbuit, dispreţuindu-l din cauza originii lui modeste.

În senat erau câţiva membri care stăruiau să se procedeze la o cercetare amănunţită a presupusei conspiraţii, dar majoritatea, fie din sfială, fie dintr-o dorinţă firească de a evita să se facă mai mare vâlvă, s-au lăsat uşor convinşi de Crassus şi de alţii să închidă ochii asupra întregii chestiuni. Pentru scurtă vreme a părut că judecata lui Crassus fusese mai corectă decât a mea şi că, într-adevăr, puteam dobândi avantaje serioase de pe urma complotului neizbutit al lui Catilina. Bănuiala existenţei lui inspirase, desigur, teamă senatorilor, precum şi preocuparea de a nu-l supăra pe Crassus care, deşi în

aparenţă demn de tot respectul, era capabil, după cum se credea, să-şi pună în balanţă toată greutatea de partea revoluţiei. În asemenea condiţii Crassus a reuşit, încă de pe la începutul anului, să obţină pentru propusul său, Piso, numirea la comanda provinciilor spaniole. Succesul a fost însă de scurtă durată. Piso, care constituia, oricum, o alegere greşită pentru postul ce i se încredinţase, s-a comportat cu atâta aroganţă faţă de spanioli, în timp ce misiunea lui era tocmai să-i concilieze, încât a fost ucis de ei la o lună după ce şi-a luat în primire comanda.

În vremea asta senatul îşi mai recăpătase încrederea în sine şi, după cum mă aşteptam, a arătat că era pregătit să se împotrivească oricăror altor măsuri care ar fi părut fie periculoase, fie în afara tradiţiei. Cel mai important dintre ţelurile noastre, şi cel care îmi putea influenţa evoluţia personală mai îndeaproape, fera proiectul de anexare a Egiptului. Curând s-a văzut limpede că un asemenea proiect avea să întâmpine o violentă împotrivire şi, în cele din urmă când, prin intermediul unuia dintre tribuni, Crassus a înaintat propunerea în faţa Adunării Poporului, a fost respinsă. Respingerea s-a datorat în parte energiei desfăşurate de senatorii cei mai reacţionari, în frunte cu bătrânul om de stat Catullus; dar factorul cu adevărat hotărâtor a fost un discurs excepţional de valoros, ţinut de Cicero. Crassus, ca şi Catilina, nu-şi dăduse seama că Cicero, numai prin elocvenţa lui, putea să reprezinte o forţă de prim ordin în politică. Ca atare nu făcuse niciun efort ca să şi-l atragă, deşi i-ar fi fost uşor, deoarece Cicero a fost întotdeauna vulnerabil la măguliri, iar în momentul acela căuta cu aviditate orice sprijin pentru candidatura lui la consulat. Acum, mai ales ca urmare a refuzurilor primite atât din partea lui Catilina cât şi a lui Crassus, Cicero a început să se îndepărteze de partidul nostru şi să caute în altă parte prieteni şi susţinători. Din punctul lui de vedere a fost o mişcare cât

se poate isteaţă, devreme ce, în cursul acelui an, o mare parte a nobilimii a intrat tot mai mult în panică din cauza politicii, reale sau închipuite, dusă de Catilina, de Crassus şi de mine. De aceea erau dispuşi să sprijine un om ajuns prin el însuşi, cum era Cicero, care avea ceva trecere în rândurile maselor populare, numai ca să-l menţină pe Catilina în afara oricărei funcţii de stat.

Aşa s-a făcut că în anul acela nu ne-am atins niciunul din obiectivele noastre principale. Până şi propunerea lui Crassus de a se acorda drepturi de cetăţenie italicilor din nord a fost contracarată de către colegul său, cenzorul Catullus, care nu era sensibil nici la argumente, nici la mită. Totuşi, Crassus făcuse o largă difuzare propunerii sale, iar acum începu să încurajeze un mare număr de tineri italici din nord, vânjoşi la trup, să vină la Roma spre a se pune sub protecţia sa. Puteau fi utili, se gândea el, în anumite situaţii neprevăzute. Şi aici însă calculele lui Crassus au fost greşite. Senatul îşi recăpătase, cel puţin pentru moment, energia şi nu s-a lăsat intimidat de această tentativă de a organiza o armată particulară în inima Romei. Anul următor, când atmosfera din jurul alegerilor era neobişnuit de încărcată, s-a emis un decret ordonând expulzarea din cetate a tuturor italicilor de dincolo de Pad.

Nu e mai puţin adevărat totuşi că în ciuda acestor eşecuri politice, dintre care cele mai multe au provenit din erorile de judecată ale lui Crassus, pentru mine personal acest an al funcţiei mele de edil curâl a reprezentat un succes remarcabil.

SUCCESE ŞI EŞECURI

De atunci încoace am adus, bineînţeles, mult mai mari înfrumuseţări Romei şi mi-am manifestat mai din plin posibilităţile. Totuşi pot privi înapoi cu satisfacţie la acel an din tinereţea mea, când am avut prima oară prilejul să imprim o urmă durabilă cetăţii mele şi să mă înfăţişez, în

calitate oficială, înaintea ochilor întregului popor.

Spre a-mi împlini obligaţiile, am cheltuit mai mulţi bani decât oricare dintre predecesorii mei în această funcţie, şi toată lumea a fost de acord că banii au fost cheltuiţi cu gust, distincţie şi splendoare. Am împrumutat mari sume de bani de la Crassus, ca şi de la Bibulus, care, din nefericire pentru el, mi-a fost coleg ca edil şi avea să fie mai târziu colegul meu de consulat. Bibulus a rămas până la moarte unul dintre duşmanii mei cei mai neîmpăcaţi şi, cât priveşte relaţiile noastre din timpul cât am deţinut consulatul, avea motive temeinice de ură. Frecventele lui manifestări de mânie de la sfârşitul anului funcţiei noastre de edili sunt mai puţin justificate şi nu i-au adus lui Bibulus niciun folos.

Principalul său motiv de nemulţumire a fost că m-am folosit de banii lui spre a atrage asupra mea întregul merit al fastuoaselor spectacole care au marcat acel an. De fapt, aşa sau şi petrecut lucrurile, dar Bibulus poartă întreaga vină a acestui rezultat. Îi atrăsesem atenţia că în cazul când el, care îşi putea permite din plin cheltuiala, ar fi subscris cu generozitate la jocurile şi festivalurile ce urmau să fie oferite poporului în numele amândurora, eu, care aveam un talent deosebit pentru asemenea lucruri, îmi luam asupra mea întreaga răspundere a organizării lor. Era o înţelegere comodă şi onorabilă. Din nefericire, lui Bibulus i-a lipsit priceperea să profite de ea. Ciudatul amestec de naivitate şi irascibilitate din caracterul său l-a împiedicat să se comporte cu graţie şi cu demnitate la ceremoniile publice, în loc să stea liniştit la locul lui în timpul spectacolelor publice şi să dea impresia că şi lui îi revenea o parte de răspundere, îşi exprima cu glas tare mirarea faţă de ceea ce vedea şi admiraţia, ba până la urmă indignarea, faţă de ceea ce considera el drept prodigalitate excesivă. Poporul i-a observat repede comportarea şi a fost bucuros să-mi atribuie mie tot

meritul în privinţa reprezentaţiilor, de vreme ce eu eram dinainte favoritul publicului. Totuşi, întrucât eu îmi împlinisem partea ce-mi revenea din târgul încheiat, nu puteam fi învinuit, la drept vorbind, pentru faptul că Bibulus, din lipsă de personalitate, nu reuşise să-şi ia răsplata cheltuielilor sale.

Au existat, desigur, şi numeroase înfăptuiri ale mele proprii, pentru care n-am primit niciun ajutor, financiar sau de altă natură, din partea lui Bibulus. În afară de construirea unor porticuri permanente pe Capitoliu, unde mi-am expus propria mea colecţie de picturi şi opere de artă, am consacrat mult timp şi mari sume de bani decorării templelor şi clădirilor publice. Apoi, fiind numit de Crassus, în calitatea lui de cenzor, curator al Viei Appia, am cheltuit pentru această importantă cale de acces o avere imensă peste sumele alocate din vistierie.

Jocurile care s-au desfăşurat în primăvară în cinstea zeiţei Cybela au fost de o mare strălucire şi cu acest prilej şi-a arătat Bibulus pentru prima oară meschinăria lui specifică. Dar jocurile romane, desfăşurate către sfârşitul anului funcţiei noastre le-au întrecut în măreţie. Cu ocazia acestor jocuri am organizat nişte lupte de gladiatori ca un omagiu pentru tatăl meu. Nu doar că tatăl meu jucase un rol prea important în viaţa mea; într-adevăr, murise cu vreo douăzeci de ani în urmă şi nu fusese până atunci comemorat în niciun fel. Totuşi aş fi dorit, dacă morţii păstrează vreo urmă de cuget sau de înţelegere (ceea ce nu cred că e cazul), ca el să ştie că treptat, datorită activităţii mele, familia noastră devenea din nou o forţă în stat. Astfel că eram hotărât ca această reprezentaţie de gladiatori să fie cea mai bogată din câte se văzuseră până atunci. Am angajat trei sute douăzeci de perechi de gladiatori ca să lupte doi câte doi, şi aş fi angajat şi mai mulţi dacă senatul n-ar fi emis în grabă un decret limitând numărul celor ce puteau fi utilizaţi de un singur om. Erau

timpuri zbuciumate şi s-ar fi putut ca unii să creadă că adunam o armată particulară în scopuri revoluţionare; dar obiectul principal al decretului era să stăvilească, dacă era cu putinţă, creşterea prodigioasă a popularităţii mele. S-a întâmplat însă că acţiunea senatului mi-a sugerat o idee interesantă. Banii pe care intenţionam să-i cheltuiesc pe un surplus de gladiatori i-am cheltuit echipându-i pe cei şase sute patruzeci cu arme din argint masiv. Asta a produs o impresie extraordinară şi l-a înfuriat pe Bibulus, presupun, mai mult decât orice.

Dar ceea ce mi-a atras cea mai vie simpatie din partea poporului a fost gestul pe care l-am făcut, chiar înainte de a părăsi funcţia, în onoarea unchiului meu Marius. Am dat ordin să fie fabricate un număr de imagini frumoase de-ale lui Marius şi de-ale Victoriei ducând trofee în mână. Imaginile acestea, strălucind de aur şi cu inscripţii adecvate, descriind marile bătălii în care Roma fusese salvată de barbari, au fost purtate pe străzile cetăţii noaptea şi instalate sus pe Capitoliu. Efectul a depăşit aşteptările mele. A doua zi pantele Capitoliului şi întregul for erau pline de mulţimi care aclamau, cuprinse de o bucurie triumfătoare în faţa reafirmării gloriei aceluia ce era încă privit ca un comandant şi un camarad al lor, şi recunoscătoare în acelaşi timp faţă de mine pentru că îndrăznisem să le dau prilej de bucurie. Am fost mişcat până în adâncul fiinţei mele când am auzit, în strigătele care umpleau văzduhul, numele de „Marius” împreună cu numele de „Caesar”.

Ca urmare a acestei acţiuni am fost vehement atacat în cadrul senatului de bătrânul Catullus. „Nu mai subminezi statul în ascuns”, a răcnit. „Acum ai început să-ţi postezi divizioanele de atac pe faţă”. Era o fărâmă de adevăr în opinia exprimată de el, dar puteam să-mi permit s-o nesocotesc, aşa încât, pentru moment, i-am dat un răspuns curtenitor bătrânului om de stat care mi-a fost

întotdeauna duşman.

De fapt, cu toate că unele „divizioane de atac”, cum le numise Catullus, vor fi fost poate vizibile, Crassus şi cu mine eram încă angajaţi în operaţiuni cărora le corespundea mai bine termenul de „subminare”. În cursul anului ce a urmat funcţiei mele de edil, am elaborat cu grijă planuri nu numai spre a dirija alegerile consulare, dar şi pentru a introduce, prin agenţii noştri, unele măsuri de reformă cu implicaţii vaste, care ar fi avut în acelaşi timp rezultatul de a ne face stăpânii unei mari forţe. Crassus lucra cu atât mai energic în vederea acestui program, cu cât era din ce în ce mai alarmat de ştirile care soseau mereu în legătură cu victorioasa carieră a lui Pompei în Răsărit. Armatele lui erau răspândite de la Marea Caspică până în Siria şi Arabia. Se anunţa supunerea unor popoare ale căror denumiri fuseseră necunoscute până atunci, iar imaginaţia populară era fermecată la gândul că doisprezece regi deodată îi aduceau lui Pompei omagiul lor la reşedinţa lui de iarnă. Crassus era departe de a fi încântat. Era convins că, în cele din urmă, Pompei avea să facă uz de armatele sale victorioase spre a deveni dictator şi era dispus să recurgă la toate expedientele pentru a preîntâmpina producerea unui asemenea eveniment. Se găseau mulţi în senat (deşi eu nu eram printre ei) care împărtăşeau temerile lui Crassus. Pe de altă parte Crassus însuşi, care cocheta mereu cu politica revoluţionară fără a se declara pe faţă, constituia un obiect de suspiciune. O dată mai mult, aprecierile lui despre natura omenească, mai cu seamă în cazul lui Catilina şi al lui Cicero, au fost de-a dreptul greşite.

Catilina era din nou eligibil pentru demnitatea de consul. Procesul lui, în mare măsură datorită banilor şi influenţei lui Crassus, fusese astfel condus încât Catilina a fost achitat împotriva oricăror mărturii. Între timp, tânărul Clodius se întorsese din Orient, unde îi adusese mari

prejudicii cumnatului său Lucullus, fără a-şi aduce sie şi vreun bine, cu excepţia faptului că-şi făcuse o reputaţie de orator îndrăzneţ şi înflăcărat, apărând interesele celor care se simţeau persecutaţi. În viaţa particulară era tot atât de risipitor ca şi mine, dar mai libertin. Îi datora mari sume de bani lui Crassus şi, în linii mari, era gata să execute orice propuneam eu sau Crassus. Tocmai graţie influenţei lui Crassus a fost numit Clodius acuzator în procesul intentat lui Catilina. A ajuns imediat la o înţelegere cu apărarea în privinţa alegerii juriului şi a prezentat apoi mărturiile în aşa fel încât, chiar dacă juriul ar fi fost cinstit, cu greu ar fi putut da sentinţa de „vinovat”. Procesul a produs, bineînţeles, scandal şi devreme ce, în desfăşurarea lui, Clodius n-a putut rezista tentaţiei de a ataca violent pe câţiva senatori atât reacţionari cât şi moderaţi, rezultatul a fost stârnirea unei alarme inutile.

Catilina a fost însă achitat şi părea foarte probabil ca, mulţumită ajutorului financiar oferit de Crassus, el şi cu Antonius Hybrida, susţinut tot de noi, să fie aleşi consuli pentru anul următor. Singurul dintre ceilalţi candidaţi care putea fi considerat că prezenta o oarecare primejdie din punctul nostru de vedere era Cicero, pe care Crassus continua să-l subestimeze. După Crassus, Cicero, fiul unui mic proprietar de provincie care nu ocupase niciodată o funcţie în stat, n-avea să primească, din cauza originii sale, niciun sprijin din partea nobilimii. Din partea poporului sprijinul părea tot atât de puţin probabil, devreme ce nu avea o politică proprie care să se poată numi populară. Încercase să-şi atragă bunăvoinţa prea multor factori diferiţi deodată: senatul, poporul, oamenii de afaceri, Pompei, până şi Catilina, toţi fuseseră linguşiţi de el în eforturile lui disperate de a se înălţa la demnitatea de consul. Pe scurt, conchidea Crassus, nu era un personaj destul de conturat spre a fi luat în serios.

Am observat adesea că oamenii tind să atribuie cu o vehemenţă neobişnuită propriile lor defecte altora. Astfel, criticându-l pe Cicero, Crassus părea a nu-şi da seama că defectul lui principal ca om politic consta tocmai în faptul că, având desigur o politică definită, nimeni în afară de prietenii lui cei mai intimi nu ştia precis ce atitudine lua faţă de ea, încât şi el dădea impresia unui om aflat în acelaşi timp pe poziţii opuse. Aprecierile lui privitoare la Cicero erau facile şi nedrepte. Cicero, pe vremea aceea, era nu numai ambiţios, dar şi extrem de inteligent, deşi cu o inteligenţă de om al legii mai degrabă decât de om de stat. În privinţa politicii de stat, ideile lui erau, şi sunt încă, învechite, sentimentale, îmbâcsite de snobism. Întotdeauna s-a văzut pe sine ca pe un personaj intrat într-un manual de istorie. Totuşi, în anumite momente de isterie, un asemenea personaj se poate, impune celorlalţi, mai ales dacă, aşa cum era cazul cu Cicero, este de o grandilocvenţă cu adevărat remarcabilă. Iar în situaţia specială în care Cicero se găsea acum, până şi defectele lui se asociau spre a sluji ambiţiei sale. Expresiile lui bombastice despre „unitatea şi concordia dintre clase” erau, la drept vorbind, lipsite de sens, de vreme ce interesele diferitelor clase rămâneau divergente, iar Cicero n-avea de oferit niciun program care să poată reconcilia antagonismele. Totuşi a existat, pentru scurtă vreme, o majoritate a păturilor mijlocii căreia i-a plăcut să creadă că Cicero vorbea cu socoteală, în timp ce aristocraţia senatorială găsea că, într-o situaţie dificilă, Cicero era instrumentul cel mai eficient care putea fi folosit în interesul ei. Nu doar că Cicero s-a considerat vreodată în mod conştient instrumentul patricienilor. Era adânc convins de capacitatea lui superioară ca om de stat şi, faţă de energia desfăşurată, de competenţa juridică şi de talentul său literar şi dramatic, chiar în lumina aceasta a şi apărut pentru o vreme.

Pe la începutul anului candidaturii sale la consulat şi-a manifestat iscusinţa de jurist într-un fel care, mie personal, mi-a produs încurcături. După expirarea funcţiei mele de edil, eram nerăbdător să continui să-mi exploatez marele succes al demonstraţiei comemorative în onoarea lui Marius; de aceea, când am primit numirea de procuror al curţii criminale, am făcut în aşa fel ca să fie aduşi în faţa mea câţiva dintre cei mai notorii participanţi la masacrele ordonate de Sylla. Am izbutit să obţin condamnarea a doi dintre aceşti criminali. Unul din ei avea trei crime dovedite împotriva lui; celălalt era centurionul care, la ordinul lui Sylla, înfipsese pumnalul în trupul generalului său, Ofella, în for. Procesele acestea tocmai începuseră să producă efectul scontat de mine, când Cicero a intervenit printr-o manevră la care ar fi trebuit să mă aştept. Prin intermediul unuia dintre prietenii săi l-a chemat pe Catilina în faţa instanţei prezidate de mine şi l-a acuzat de unele crime de care şi el se făcuse vinovat în perioada terorii lui Sylla. Cicero ştia, cu siguranţă, că, de vreme ce Crassus şi cu mine sprijineam candidatura lui Catilina la consulat, fiind legaţi de el chiar prin oarecare legături de prietenie, aveam să iau măsuri ca procesul să fie amânat sau casat. Nu mă prevalam niciodată de lege decât împotriva duşmanilor sau adversarilor mei politici. Totuşi, simpla ameninţare de a-l chema în faţa justiţiei i-a prejudiciat oarecum lui Catilina, deoarece a amintit electorilor că atât el cât, de altfel, şi Crassus fuseseră odinioară strâns legaţi de cele mai urâte aspecte ale tiraniei lui Sylla; iar pe mine m-a pus într-o situaţie destul de ridicolă, de vreme ce, spre a fi loial faţă de prietenii mei, am fost silit să adopt o atitudine nu tocmai consecventă faţă de interpretarea strictă a legii.

Între timp, deşi nouă ne apărea încă probabilă alegerea la consulat a lui Catilina şi a lui Antonius, Catilina personal continua să se comporte cu aroganţa şi

insensibilitatea lui obişnuite. Nici nu mai încerca să-şi ascundă risipa de cheltuieli pentru cumpărarea voturilor. Până şi Crassus era îngrijorat de comportarea lui şi începea să se îndoiască dacă, până la urmă, avea să se arate pe cât spera el>de docil. Părea că din pură bravadă contracarează în mod voit o serie întreagă de interese care, în realitate, aveau să beneficieze de pe urma proiectelor pe care Crassus şi cu mine le aveam în vedere. În special nu-şi dădea nicio osteneală să dezmintă zvonurile că intenţiona să introducă o măsură pentru anularea datoriilor. Rezultatul a fost o mare panică în cercurile oamenilor de afaceri şi un extraordinar prilej pentru Cicero, care s-a folosit de el cu abilitate şi eficienţă.

Cicero a avut întotdeauna convingerea că felul cum s-a comportat în timpul acelui an şi al anului următor îl îndreptăţeşte la un loc asigurat în istorie, ca unul din marii oameni de stat ai Romei. O asemenea pretenţie e absurdă. Nu are nici cea mai mică idee despre cerinţele vremii noastre şi dacă mi-ar supravieţui şi s-ar angaja din nou în politica activă, ar fi cu siguranţă doborât. Cu toate astea cazul lui e cât se poate de interesant şi îmi închipui că va rămâne în memoria oamenilor nu, aşa cum şi-ar dori el, ca om de stat, ci ca o remarcabilă fantezie a naturii, un exemplu de felul cum, în anumite momente, un talent literar de prim ordin poate să răzbată în viaţa politică fără niciun fel de însuşiri de om de stat. Căci faima lui <ca om de litere e asigurată peste veacuri. Eu, care am la rândul meu anumite veleităţi literare, am admirat întotdeauna la el această latură. Chiar atunci când îmi sunt transparente toate argumentele lui, tot mă încântă dibăcia şi fervoarea cu care sunt desfăşurate. Nu-i deloc surprinzător că, în acei ani când părea puternic, era el însuşi convins de adevărul lor.

Mai târziu, fireşte, am citit un număr din cărţile şi poemele în care Cicero a încercat să consemneze pentru

viitorime ceea ce consideră el marile lui realizări. Nu m-ar mira dacă acestea ar fi singurele lui opere care nu vor izbuti să capteze interesul posterităţii sau chiar să ajungă până la ea. Totuşi, ar fi păcat. Căci deşi vanitatea lui e copilăroasă, există ceva patetic şi instructiv în acest gen de idealism. Stăruie necontenit asupra temei unităţii şi ordinii în stat. E încântat la gândul că, sub conducerea lui, a existat măcar o dată ceea ce numeşte el „o uniune a tuturor oamenilor virtuoşi”, o forţă care să colaboreze la realizarea minunatelor ţeluri ale păcii, dreptăţii şi bunei guvernări. Şi e mulţumit mai cu seamă la gândul că a împlinit toate acestea fără ajutorul unei armate. Ba chiar merge până acolo încât să declare: „Armele să facă loc togii”, sugerând că forma cea mai înaltă de viaţă politică este aceea care nu implică nicio forţă armată.

E cu putinţă ca unele forme de organizare socială să învedereze acest lucru, dar Cicero n-a trăit într-o asemenea societate. Unitatea pe care o închipuia el era cu totul iluzorie. Oamenii lui „virtuoşi” nu erau astfel câtuşi de puţin. Era tagma obişnuită a reacţionarilor care, pentru scurtă vreme, a avut sprijinul majorităţii păturilor mijlocii fiindcă acestea se credeau ameninţate de revoluţie. Cicero personal nu întreprindea nimic spre a le domoli temerile, ci mai curând aţâţa atmosfera aceea de isterie, singura în care putea deţine puterea. O dată ce primejdia iminentă, mult exagerată de el, ar fi scăzut, partidul său s-ar fi dizolvat pe loc; „oamenii virtuoşi” ar fi redevenit ceea ce fuseseră întotdeauna – oameni răi; iar la sosirea lui Pompei din Răsărit, eu armata sa, Cicero ar fi apărut în toga lui aproape neglijabil.

Totuşi, deşi în concluzie lipsit de importanţă, Cicero a fost, indiscutabil, puternic pentru o vreme. Mai mult ca oricare altul, el a zădărnicit planurile lui Crassus şi ale mele şi, drept urmare a activităţii sale, m-am aflat într-o situaţie relativ primejduită.

În zilele premergătoare alegerilor consulare, când toţi, inclusiv Crassus, intraseră în panică din cauza atitudinii provocatoare a lui Catilina, Cicero a ţinut în senat una dintre cele mai frumoase şi mai pline de efect cuvântări pe care le-am auzit vreodată rostite de el. Se înaintase o propunere pentru înăsprirea penalităţilor legale împotriva mituirilor la alegeri şi pentru interzicerea majorităţii cluburilor politice. Propunerea îl viza, bineînţeles, pe Catilina, dar nouă nu ne-a produs nicio îngrijorare. Era uşor ca printr-unul dintre tribuni să declarăm veto cu privire la orice propunere mai înainte ca ea să devină lege... Nimic nu putea împiedica însă ca propunerea să fie dezbătută, iar în cursul acestor dezbateri Cicero s-a folosit de ocazie, fireşte, pentru a-i ataca pe candidaţii rivali. îmbrăcase cu acel prilej toga albă pe care o poartă de obicei candidaţii la consulat; de aceea cuvântarea a fost publicată ulterior sub titlul de „Cuvântarea în toga albă”. Chiar şi atunci, înainte de a fi revizuită în vederea publicării, a constituit un succes remarcabil şi a transformat întreaga situaţie electorală. Parcă aud şi astăzi modulaţiile vibrante ale glasului, studiatele şi adesea inspiratele treceri de la un fel de frenezie la cea mai profundă gravitate; rapiditatea anumitor fraze, ponderea lentă a altora. A început timid, cum făcea adeseori, dar de astă dată şi-a regăsit aproape imediat ritmul normal şi, cu toate că vedeam cât rău ne pricinuieşte mie şi lui Crassus, nu mă puteam opri să nu-i sorb cuvintele şi să nu-i admir înalta măiestrie oratorică.

Invectiva a fost magnifică, înglobând personalitatea şi cariera atât a lui Catilina cât şi a lui Antonius. Catilina, înfăţişat destul de convenţional ca un bărbat adulter şi ca un asasin, a mai fost acuzat şi că întreţine legături amoroase cu una dintre fecioarele vestale. Personal, n-am găsit acuzaţia de prea bun gust, întrucât vestala în chestiune era însăşi sora soţiei lui Cicero. Totuşi, din punct

de vedere al artei oratorice, alegerea cuvintelor a fost magistrală. Prin însăşi vigoarea limbajului, a izbutit să dea impresia că este un om de curaj şi hotărâre. De fapt, Cicero nu e tipul omului curajos, dar în momente de criză şi atunci când e sigur de o majoritate covârşitoare în favoarea lui, poate acţiona ca şi cum ar fi astfel. Cu acel prilej, întocmai ca în instanţele judecătoreşti, apreciase la justa lor valoare sentimentele asistenţei. Mulţi erau dezorientaţi şi temători. Îi obseda figura lui Pompei cu armata lui invincibilă şi puterea-i nelimitată; iar mai aproape de patrie, activitatea ameninţătoare a lui Catilina, cu atât mai terorizantă cu cât nimeni nu ştia ce se ascunde îndărătul ei. Cicero a exploatat atmosfera aceasta de neputinţă, transformând-o într-o paradă de putere. A vorbit despre Catilina cu dispreţ, insinuând însă că la adăpostul persoanei lui lucrau în taină forţe mult mai periculoase şi mai distrugătoare. N-a menţionat niciodată în fapt numele meu sau al lui Crassus, dar a lăsat destul de limpede să se ghicească la cine se referea. Într-o serie de tranziţii emoţionale meşteşugit imaginate, şi-a condus auditorii spre contemplarea măreţiei Romei, a demnităţii senatului, a primejdiilor care ameninţau atât Roma cât şi senatul, a gloriilor trecutului şi a siguranţei de glorie şi stabilitate pentru viitor, cu singura condiţie ca „virtuoşii” să pună umăr lângă umăr. Şi ce conducător mai bun, sugera el, puteau găsi decât pe el însuşi, un om care ajunsese la actuala poziţie socială graţie simpatiei poporului şi cu sprijinul păturilor avute, dar care, însufleţit de sentimentul istoriei şi al tradiţiei, recunoştea şi avea să afirme autoritatea augustă, aproape divină, a senatului? Fie ca oamenii de bunăvoinţă să-l urmeze, în aceste zile deznădăjduite, ca pe un conducător de la anarhie la mărire. Programul lui era drept şi simplu: ordine, pace, prosperitate în interior; demnitate şi eficienţă peste hotare.

Senatorii, afară de câţiva din partidul nostru, au primit discursul cu un entuziasm delirant. Au fost la unison să-l sprijine pe Cicero cu toată influenţa lor în alegeri, fiind convinşi, pe drept cuvânt, că avea să le servească cel mai bine interesele. Nimeni, afară de el însuşi, nu lua în serios pretenţiile lui Cicero de a fi un şef „popular". În realitate, prin cuvântarea aceasta, Cicero se rupsese definitiv de Partidul Popular, deşi poate că el nu şi-a dat seama imediat, fiind atât de vanitos încât era în stare să creadă că, pe viitor, toţi cetăţenii „virtuoşi", indiferent de partid, aveau să se unească sub conducerea lui şi să rămână disciplinaţi şi mulţumiţi sub propria-i supraveghere. Părea că n-are conştiinţa faptului că e lipsit de cea mai vagă idee despre calea pe care urma să-i conducă, precum şi despre mijloacele, altele decât oratorice, prin care avea să-i domine. În loc să creeze o unitate, cristalizase o disensiune.

Totuşi, pentru moment, coaliţia lui, aşa artificială cum era, a dat, fireşte, rezultate. La alegeri a ieşit în fruntea scrutinului. Pentrfe al doilea loc voturile au fost aproape egale, dar Antonius, poate pentru că atât tatăl cât şi fratele său ocupaseră funcţii înalte în stat, a izbutit cu puţin să-l depăşească pe Catilina. Pentru Catilina lovitura a fost cât se poate de gravă. Nu era numai înşelat în ambiţiile lui, dar aproape ruinat din pricina datoriilor. Şi-a anunţat numaidecât intenţia de a candida la alegeri din nou anul următor, dar nu mai putea fi sigur că Crassus va continua să-l susţină. Într-adevăr, devenea o valoare tot mai îndoielnică.

PONTIFEX MAXIMUS

Activitatea politică s-a desfăşurat intens în cursul lunilor de toamnă care s-au scurs între alegeri şi data de 1 ianuarie, când Cicero şi Antonius urmau să-şi preia funcţiile. Închipuindu-ne că înalta dregătorie deţinută acum de Cicero avea să-i revină lui Catilina, plănuiserăm

să aducem în faţa poporului încă de la începutul anului propunerile noastre proprii, care să fie susţinute de autoritatea ambilor consuli. Acum trebuia să ne revizuim planurile şi am fost curând obligaţi să recunoaştem că, oricare erau dezavantajele unui colaborator de felul lui Catilina, ne-ar fi adus mult mai mare folos decât Antonius, după toate aparenţele. Catilina avea cel puţin personalitate, în timp ce Antonius era din fire subordonat, fricos şi interesat mai presus de toate să strângă avere. Cicero, a cărui ambiţie şi încredere în sine crescuseră mult odată cu succesul obţinut în alegeri şi cu atenţiile măgulitoare de care era înconjurat din partea marilor familii, n-a pierdut nicio clipă ca să-şi anihileze colegul ca forţă politică. A izbutit prin simplă mituire, făgăduind că, după expirarea anului lor de consulat, avea să renunţe în favoarea lui Antonius la propriile sale pretenţii asupra bogatei provincii a Macedoniei. În schimb, Antonius trebuia, în tot cursul acelui an, să-l sprijine pe Cicero în toate măsurile luate de el şi să rupă orice relaţii cu elementele revoluţionare ale statului-prin care Cicero înţelegea, desigur, relaţiile cu Crassus şi cu mine. Convenţia îi venea la socoteală lui Antonius de minune. Nu putea suferi munca de răspundere şi era avid de bani. Îi lipseau acele sentimente de lealitate şi recunoştinţă care ar fi trebuit să-l ţină legat de Crassus, cu ajutorul căruia ajunsese la actuala poziţie. Pentru restul anului Antonius a devenit, prin urmare, un factor neglijabil.

Cu toate astea eram încă hotărâţi să ne prezentăm propunerile în faţa poporului cât mai curând posibil. Aceste propuneri au luat forma unei noi Legi de împroprietărire. Principalul mobil care l-a determinat pe Crassus să întocmească proiectul a constat în temerile şi îngrijorările sale cu privire la întoarcerea lui Pompei. Personal, nu-i împărtăşeam panica, fiind preocupat mai cu seamă ca legea să aibă un aspect popular şi să fie utilă.

Propuneam să fie numiţi zece comisari care să cumpere şi să procedeze la o redistribuire a terenurilor obşteşti de pe tot cuprinsul Italiei şi al imperiului. Aceşti comisari urmau să fie aleşi de popor şi erau obligaţi să fie prezenţi la Roma în momentul alegerii lor-o clauză care avea, bineînţeles, ca scop să-l descalifice pe Pompei de la dreptul de a deţine o asemenea funcţie. Se subînţelegea, fireşte, că Crassus şi cu mine aveam să fim incluşi în numărul comisarilor şi să supraveghem, de fapt, lucrările comisiei, deşi existenţa celorlalţi opt membri avea să dea puterilor noastre reale o aparenţă mai democratică.

Consecinţele legii, dacă era votată, aveau să fie importante. Pompei, la întoarcerea sa, avea nevoie de pământ spre a-l împărţi veteranilor. Pentru a obţine pământ avea să fie pus în situaţia să stăruie pe lângă Crassus. Mai exista de asemenea posibilitatea ca, fără a răstălmăci prea grav prevederile legii, să i se ofere unuia dintre comisari prilejul de a anexa Egiptul. Şi, în sfârşit, dacă aceşti comisari îşi îndeplineau sarcina cu pricepere, aveau să-şi atragă pe merit o largă popularitate. Măsurile practice propuse erau înţelepte şi aveau să contribuie mult la uşurarea sărăciei în cetatea Romei, la întărirea provinciilor şi la încurajarea spiritului întreprinzător şi a iniţiativei printre cei care, din diverse motive, nu avuseseră prilejul să-şi manifeste până acum asemenea însuşiri. În diverse momente, mai târziu, am adus eu însumi la îndeplinire multe dintre propunerile pe care le-am înaintat atunci prin intermediul unui tribun. În acea împrejurare însă am fost din nou contracaraţi de intervenţia lui Cicero.

Din momentul alegerii sale, cu mai multe luni înainte de a-şi prelua funcţia, Cicero adoptase ciudatul punct de vedere că nu se putea pune la cale nicio acţiune politică fără ştirea şi aprobarea sa. Aflând, cum era firesc, că se elabora proiectul unei legi de împroprietărire, a făcut tot

ce i-a stat în putinţă ca să descopere dinainte care anume erau măsurile propuse. Diferiţi agenţi de-ai săi erau mereu în preajma lui Crassus şi a mea sugerându-ne că, dacă aveam încredere să-i facem destăinuiri lui Cicero, el era bucuros să ne stea la dispoziţie cu experienţa lui juridică la redactarea proiectului. Mobilurile acestor oferte din partea sa erau limpezi. După ce îşi asigurase sprijinul senatului, dorea acum să se facă agreabil poporului, asociindu-se dacă era cu putinţă, la o propunere cu un vădit caracter popular. Fireşte, am refuzat orice amestec de-al său. Ştiam că, dacă avea posibilitatea, ar fi încercat să aducă legii modificări care să-i răpească eficienţa, deoarece n-ar fi vrut să-i displacă nici lui Pompei, dar nici marilor proprietari agrari. De asemenea, era important ca Cicero, care de fapt trecuse de partea reacţionarilor, să fie văzut în adevărata lui lumină şi nu să se dea drept un reformator, ceea ce nici nu era de altfel.

Aşadar Cicero n-a ştiut nimic despre lege până la 30 decembrie. În acea zi, noii tribuni şi-au luat funcţiile în primire, iar Rullus, tribunul cu care ne înţeleseserăm în prealabil, a prezentat propunerile la o adunare a poporului, afişând totodată în for textul celor patruzeci de articole din care urma să fie alcătuită legea. Cicero şi-a procurat imediat copii şi, fără nicio şovăire, a hotărât să se împotrivească legii ca fiind o primejdioasă măsură revoluţionară.

De îndată ce a preluat funcţia de consul la 1 ianuarie, a ţinut în senat o cuvântare atacând propunerile lui Rullus şi mizând, ca de obicei, pe temerile, unele justificate, altele total neîntemeiate, ale tagmei reacţionare. A vorbit, apoi, la o adunare a poporului într-un limbaj diferit, dar tot plin de efect, în faţa acestei adunări s-a prezentat drept un consul „popular”, care nu avea la inimă decât interesele maselor largi. A reuşit, de asemenea, să le încurce minţile şi să trezească bănuielile ascultătorilor prin diverse

răstălmăciri dibace ale prevederilor legii, în mod inevitabil complicate. În sfârşit, a găsit un tribun care să opună un veto, astfel că, până la urmă, propunerile lui Rullus au eşuat.

Crassus, în special din cauza fricii obsesive de Pompei, a considerat înfrângerea ca foarte gravă. Admiţând eşecul, eu priveam viitorul într-o lumină mai puţin dramatică decât Crassus. Începeam să-mi formez, deşi încă nelămurit, o părere mai mult sau mai puţin exactă asupra felului cum trebuia determinată schema politică în următorii câţiva ani. Vedeam că majoritatea lui Cicero în senat rămânea unită îndeosebi din cauza unei aversiuni faţă de transformări sau, cum s-ar fi exprimat senatorii, faţă de revoluţie. Dar transformările, sau schimbările revoluţionare, erau necesare. Măsurile propuse de Rullus fuseseră echitabile în sine; ar fi uşurat sărăcia şi ar fi făcut să crească stabilitatea economică; dar, într-un sens cu totul special, asemenea măsuri erau chiar esenţiale. Pământ trebuia să se găsească pentru trupele lui Pompei la întoarcerea lor din Orient; totuşi nu era cu putinţă nicio împărţire a pământurilor pe scară întinsă, câtă vreme proprietarii agrari şi financiarii continuau să conlucreze spre a împiedica legislaţia şi administraţia necesară. Pompei, dacă ar fi voit să acţioneze aşa cum se temea Crassus, avea desigur forţa armată ca să-şi impună voinţa asupra senatului. Eu eram însă convins că Pompei nu avea nici priceperea, nici dorinţa să devină un nou Sylla. Dar dacă Pompei nu se instaura ca dictator şi nici nu primea ceea ce dorea din partea senatului, putea să-şi satisfacă doar armata şi să-şi păstreze poziţia făcând apel direct la popor, aşa cum procedase pentru a obţine marile comenzi împotriva piraţilor şi împotriva lui Mithridates. În cazul în care influenţa mea asupra poporului continua să crească aşa cum crescuse în ultimii ani, îmi puteam uşor imagina o situaţie în care Pompei să aibă nevoie de

ajutorul meu şi chiar, cum se mai întâmplase o dată, de acela al lui Crassus. Pentru ca o astfel de situaţie să se ivească era esenţial mai întâi ca Pompei să se înstrăineze de senat şi, în al doilea rând, ca opoziţia populară faţă de senat să rămână fermă şi să ştie care-i sunt conducătorii.

În ace! an al? consulatului lui Cicero urma ca eu să candidei la funcţia de pretor şi mă puteam bizui cu toată încrederea că aveam să fiu ales. Reflectam, de asemenea, la un număr de acţiuni oarecum spectaculoase prin care să-mi consolidez partidul şi propria mea poziţie faţă de popor, când, prin accidentul morţii bătrânului Metellus Pius, Marele Pontif, mi s-a oferit prilejul de a întreprinde ceva cu mult mai spectaculos decât orice îmi trecuse prin minte până atunci. M-am hotărât, împotriva oricăror precedente şi spre surprinderea generală, să candidez eu însumi pentru postul rămas vacant.

Cred că a fost una dintre cele mai îndrăzneţe acţiuni pe care le-am întreprins vreodată. Fireşte, aveam şanse să câştig mult, dar riscam şi să pierd totul. Deşi puteam conta, într-o oarecare măsură, pe popularitatea mea personală, ştiam bine ce mari cheltuieli implica o asemenea candidatură şi că, dacă nu reuşeam să fiu ales, aveam să mă găsesc nu numai într-o situaţie ridicolă, dar şi la discreţia creditorilor care, după toate probabilităţile, aveau să se năpustească asupra mea fără întârziere. În acest caz, aveam să fiu nevoit să plec în exil sau să-mi abandonez candidatura la funcţia de pretor. A renunţa la magistratura de pretor însemna a părăsi perspectiva unei numiri ca guvernator de provincie, a unei comenzi militare şi, la momentul cuvenit, a consulatului. Toate acestea le riscam pentru un titlu de onoare şi un succes personal care să ia ochii. Tentativa era total lipsită de prudenţă, de vreme ce eşecul avea să fie o înfrângere pe toată linia şi chiar succesul m-ar fi lăsat departe de culmile puterii. Intuisem însă de pe atunci că ceea ce pare a fi o

imprudenţă poate constitui un valoros gen de tactică. Puţine lucruri-impresionează mai mult ca neprevăzutul şi incredibilul.

Celor mai mulţi li s-a părut, fireşte, de necrezut ca eu să-mi iau îngăduinţa de a-mi înscrie numele pentru candidatura la cel mai înalt rang din întregul sistem al religiei de stat. Nu împlinisem încă vârsta de patruzeci de ani şi nu fusesem ales nici măcar pretor, în timp ce devenise o regulă bine stabilităcă Marele Pontif trebuia întotdeauna să fie ales dintre cei mai distinşi oameni de stat vârstnici, care deţinuseră cele mai înalte funcţii.

Cu acel prilej candidaţii rivali erau Catullus, şeful senatului, care fusese consul pe vremea revoltei lui Lepidus, şi Servilius Vaţia, sub comanda căruia, în acelaşi an, luptasem scurt timp în Cilicia, şi care, după victoriile repurtate asupra isaurienilor r dobândise cinstea unui triumf şi titlul de „Isauricus”. împotriva unor asemenea candidaţi n-aş fi avut nici cea mai mică şansă de a fi ales, dacă alegerile s-ar fi desfăşurat în felul socotit normal începând din epoca lui Sylla. Căci Sylla făcuse să se voteze o lege care priva poporul de vechiul său drept de a-şi alege supremul pontif, trecând puterea electivă în mâinile celor cincisprezece membri ai colegiului pontifilor. Aceştia l-ar fi ales, fără discuţie, fie pe Catullus, fie pe Isauricus, iar când eu, ca membru al Colegiului, mi-am înscris numele alături de ceilalţi candidaţi, acţiunea a fost privită de colegii mei drept o tentativă ridicolă, şi destul de lipsită de bun gust, de autopromovare.

În realitate, gestul meu avea o semnificaţie mult mai mare decât îşi dădeau ci seama. Aveam de gând să opun popularitatea mea personală întregii autorităţi şi întregului prestigiu de care se bucura senatul şi, spre a realiza acest lucru, îmi propuneam să continui ceea ce constituise pentru mine o linie politică urmărită consecvent şi cu succes, anume îndepărtarea oricărei urme din constituţia

syllană. Rivalii mei fuseseră prietenii lui Sylla şi, sub legea acestuia, unul sau celălalt avea să fie cu siguranţă ales. Era, prin urmare, necesar, atât în interesul propagandei mele cât şi în acela al perspectivelor mele electorale, ca eu să abrog legea lui Sylla.

Am săvârşit acest lucru prin intermediul unuia dintre tribuni, Titus Labienus, care avea să colaboreze cu mine în cea mai strânsă legătură, atât pe plan politic cât şi militar. îl cunoscusem pe când eram amândoi foarte tineri, sub comanda lui Isauricus, în Cilicia. Acum Labienus, în calitatea sa de tribun, înaintă proiectul de a se restitui poporului dreptul de a-şi alege un Pontifex Maximus. Era o măsură pe care chiar Cicero cu greu ar fi putut s-o numească revoluţionară, de vreme ce revoluţia iniţială în procedură fusese întreprinsă de către Sylla. Şi nici după ce a fost votat proiectul nu s-au alarmat prea mult rivalii mei, deoarece sentimentul general era că poporul, conformându-se vechii tradiţii, n-avea să-şi dea niciodată voturile unui candidat care nu ocupase nicio dregătorie mai înaltă decât aceea de edil.

Totuşi, felul cum mă evidenţiasem în această din urmă funcţie mi-a fost de mare ajutor. Nu numai că dobândisem o imensă popularitate prin strălucirea şi splendoarea festivităţilor organizate de mine, dar îmi făurisem o temeinică reputaţie de om capabil şi energic. Dacă poziţia de Pontifex Maximus însemna recompensa unor realizări, se putea afirma că în scurtă vreme înfăptuisem multe, în timp ce realizările lui Catullus şiIsauricus aparţineau unui trecut îndepărtat. Puteam sublinia contrastul dintre Via Appia restaurată, noile clădiri şi galerii cu care înfrumuseţasem Roma, şi înfăţişarea templului lui Jupiter, încă în ruine, distrus de foc în anul întoarcerii lui Sylla şi de a cărui reconstrucţie era răspunzător Catullus de cincisprezece ani. Cu excepţia unui bloc de piatră purtând numele lui Catullus în calitate

de conservator al vestigiilor, nu prea se vedeau alte mărturii ale hărniciei custodelui. M-a ajutat de asemenea faima câştigată prin restaurarea statuilor lui Marius. Oamenii îşi aminteau că atât Catullus cât şi Isauricus se ridicaseră datorită prieteniei cu Sylla, pe când eu, adolescent fiind, cutezasem să nu mă supun dictatorului.

Toate aceste considerente s-au dovedit utile şi n-a trecut mult până când concurenţii mei au intrat serios în panică. Catullus a mers până la a încerca să mă cumpere, oferindu-mi o mare sumă de bani dacă mă retrăgeam din competiţie. Era un semn de slăbiciune şi m-am folosit de el din plin. Am făcut o largă difuzare ofertei lui Catullus, ca şi propriului meu răspuns care a fost că, deşi sărac, eram dispus să împrumut pentru cheltuielile mele şi mai mulţi bani decât era dispus Catullus să ofere. Şi, într-adevăr, am împrumutat sume enorme, căci, cu toate că votarea s-a făcut numai în şaptesprezece din cele treizeci şi cinci de triburi în care a fost împărţit poporul roman pentru acest scop, cele şaptesprezece triburi au fost alese prin tragere la sorţi în ultimul moment. Am fost, aşadar, nevoit să-mi asigur sprijinul fiecăruia din cele treizeci şi cinci de triburi.

În ziua alegerii, care a avut loc la mijlocul lui martie, am încercat acel straniu sentiment de teamă pe care îl mai cunoscusem odată (atunci când am poruncit ca efigiile lui Marius să fie purtate demonstrativ pe străzi pentru prima oară şi când a fost o clipă de tăcere înaintea ovaţiilor) şi pe care aveam să-l resimt din nou în ziua când mi-am condus armata peste Rubicon în Italia. În toate aceste împrejurări evenimentele au luat o întorsătură mult mai favorabilă pentru mine decât m-am aşteptat; dar, în anumite cazuri, te simţi cuprins parcă de o teamă înfiorată până când evenimentul are loc efectiv. E cert că în ziua alegerii nu glumeam când, părăsindu-mi casa în zori, i-am spus mamei mele la despărţire că ori mă va întâmpina ca Pontifex Maximus la întoarcerea mea acasă, ori nu mă va mai vedea

niciodată. N-aş fi putut îndura dezonoarea eşecului, şi ştiam ce mă aştepta din partea creditorilor. Cu toate astea aveam mai degrabă presentimentul unui succes.

Într-adevăr, am câştigat uşor în alegeri. În rândurile partizanilor mei s-au petrecut scene de entuziasm delirant. De partea cealaltă îmi făcusem câţiva duşmani neîmpăcaţi, dar poziţia mea faţă de ei era cu mult mai întărită decât înainte. Deţineam acum pe viaţă funcţia cea mai respectabilă din stat. Pentru acest singur fapt avea să le fie greu de aici înainte adversarilor mei să mă înfăţişeze, ca în trecut, drept un demagog iresponsabil.

În ziua următoare alegerilor, m-am mutat împreună cu mama şi cu soţia mea din vechiul cămin părintesc în reşedinţa oficială pusă la dispoziţie de către stat căpeteniei religiei statale. Trebuie să recunosc că eram încântat la gândul că, cel puţin într-un domeniu, nu mai aveam acum niciun superior. Eram impresionat, de asemenea, de tradiţiile străvechi ale demnităţii mele. Meditam la felul cum, în trecutul îndepărtat, îndatoririle de Mare Pontif erau împlinite de către regii Romei şi descopeream cu un fior de veneraţie că mă găseam acum statornicit parcă în inima sau la izvorul istoriei romane, aproape de Templul Vestei, aproape de Regia, vechiul palat al regilor unde şi astăzi se îndeplineau cele mai multe dintre funcţiile mele oficiale, ca şi aproape de for. Mă gândeam la propria mea spiţă regală şi divină şi îmi părea că mă aflu în locul la care eram îndreptăţit.

CAZUL RABINUS

z

Începeam acum să-mi fac şi duşmani şi prieteni. Principalii mei duşmani la vremea aceea erau, cred, bătrânul Catullus şi Cato. Amândoi pretindeau că, atacându-mă, îndeplineau o datorie obştească, dar în realitate mobilurile lor erau mai puţin dezinteresate şi ura

pe care le-o inspiram se întemeia într-o largă măsură pe motive personale. Catullus nu-mi iertase niciodată faptul că readusesem în politica romană marele nume al lui Marius, care îi ucisese tatăl. Cato nu mă putea suferi din pricina îndelungatei şi fericitei mele legături cu sora sa vitregă, Servilia, şi era gelos pe influenţa mea asupra fiului Serviliei, Marcus Brutus, care rămâne marele meu favorit, chiar după toate cele întâmplate de atunci încoace. Cato mă găsea reprobabil poate şi pentru faptul că-i era cu neputinţă să mă situeze în vreuna dintre categoriile, destul de restrânse, în care era obişnuit să gândească. Eram uşuratic, socotea el; ca atare, după teoriile lui, se cuvenea să fiu un personaj neînsemnat. Nu era în stare să-şi modifice, în lumina experienţei, propriile-i concepţii teoretice despre lumea reală şi trebuie să fi fost nespus de supărătoare pentru el constatarea că aceste concepţii se dovedeau atât de inexacte când le aplica la cazul meu. În ceea ce mă priveşte, recunosc că am avut întotdeauna o anumită antipatie faţă de Cato. Mă înfuriau încercările lui de a interveni între Servilia şi mine, şi-mi displăceau la el afectarea aceea de integritate, ca şi grosolănia voită pe care prietenii lui o numeau „libertate de limbaj”; Nu doar că ar fi fost nesincer. Era de bună credinţă când se considera o pildă de virtute antică. Dar tocmai asta îl făcea cu atât mar supărător şi inutil; nu putea înţelege că nu trăia în antichitate şi, în numele virtuţilor străvechi, făcea obstrucţie tuturor solicitărilor impuse de timpurile moderne.

El, Catullus şi alţi câţiva au făcut tot ce le-a stat în putinţă în cursul anului de consulat al lui Cicero pentru a exploata acel temporar sentiment de panică şi de reacţiune care-l ridicase pe Cicero însuşi până la cea mai înaltă poziţie în stat. Considerau în mod evident că acum era momentul să scape, o dată pentru totdeauna, de acele elemente pe care ei le înfăţişau drept „primejdioase”, dar

nu erau nici destul de puternici, nici destul de hotărâţi ca să facă acest lucru. În primul rând majoritatea senatorială nu era tocmai sigură cine era primejdios şi cine nu. Cei mai mulţi, fireşte, ar fi fost de acord că un om primejdios era Catilina, care urma să candideze clin nou la consulat anul acela. După părerea unora, Crassus, care îl sprijinise atât de generos pe Catilina anul precedent, reprezenta o şi mai gravă ameninţare pentru stabilitatea statului. Alţii, înspăimântaţi de popularitatea mea, ce creştea cu rapiditate, socoteau că prima persoană care trebuie eliminată din viaţa politică eram eu. Alţii, în sfârşit, erau neliniştiţi mai ales de teama lui Pompei, ale cărui campanii în Răsărit se apropiau de punctul final şi care, la întoarcerea în Italia, avea să aibă puterea – dacă dorea să facă uz de ea – să-şi impună voinţa asupra tuturor. În această situaţie complexă nu era uşor pentru reformatorii reacţionari să acţioneze cu consecvenţă. Îndeosebi, le era greu să-i atace concomitent pe Pompei, şi pe Crassus, iar acei senatori dintre care Lucullus era cel mai important – îmboldiţi mai ales de teamă şi invidie faţă de Pompei, erau hotărâţi să nu renunţe la avantajele de a-l avea pe Crassus de partea lor.

Eu însumi continuam să mă văd deseori cu Crassus, iar evenimentele aveau să ne unească şi mai strâns în faţa primejdiei comune, înainte de sfârşitul anului; dar acum eu urmăream o politică proprie şi Crassus nu era totdeauna de acord cu mine. Mintea îi era dominată cu totul de teama şi invidia faţă de Pompei, astfel că era incapabil să vadă la fel de limpede ca mine că adevărata* primejdie ce ne ameninţa pe amândoi era faptul că, datorită iscusinţei oratorice a lui Cicero şi ponderii reacţiunii care se afla în spatele său, puteam să ne pierdem influenţa şi autoritatea asupra poporului. Alianţa dintre elementele cele mai conservatoare ale nobilimii şi păturile avute din afara senatului era, socoteam eu cu drept cuvânt, un fenomen

temporar. Dar deocamdată reprezenta ceva vrednic de temut. Îmi aminteam că, în copilăria mea, ori de câte ori luase fiinţă, pentru scurt timp, acest gen de alianţă, rezultatul fusese moartea unuia sau mai multora dintre cei care erau priviţi ca reprobabili din cauza influenţei lor asupra poporului. Personal eram deci de părere că în interesul nu numai al carierei mele viitoare, dar al propriei mele siguranţe, două lucruri erau necesare: întâi, poporul trebuia încurajat să-şi dea seama de adevărata lui forţă şi nu intimidat într-o supuşenie letargică; al doilea, trebuia arătat limpede că pretenţia lui Cicero de a fi şeful unei coaliţii generale a tuturor păturilor sociale cerea să fie demascată ca o adevărată impostură.

Asemenea scopuri am avut în vedere când am dispus să se instituie nişte proceduri arhaice şi destul de pitoreşti împotriva unui senaţor bătrân cu numele de Rabinus, care, cu aproape patruzeci de ani în urmă, fusese implicat în asasinarea tribunului Saturninus. Incidentul avusese loc înainte de naşterea mea, totuşi eu consideram că mă atingea şi pe mine, atât din cauza principiului în chestiune, cât şi pentru că unchiul Marius fusese şi el implicat. Auzisem adesea istorisiri ale incidentului – cum Saturninus, altă dată partizan înfocat al lui Marius, alarmase opinia senatorială prezentând direct în faţa poporului diverse propuneri ce păreau destul de cumpătate, şi cum Marius, consul pe vremea aceea, se lăsase convins (în chip nesăbuit, după părerea mea) să-l zdrobească pe Saturninus prin forţa armată. Baza legală (dacă se poate numi legală) pentru utilizarea acestei forţe a fost emiterea de către senat a ceea ce se cheamă şi astăzi „ultimul decret”, într-o formulare care-i împuternicea pe consuli „să aibă grijă ca statul să nu fie întru nimic lezat”. Cu acel prilej se pare că Marius şi-a folosit puterea cu judecată. Cu obişnuita lui pricepere i-a împresurat pe Saturninus şi pe adepţii lui pe Capitoliu,

tăindu-le aprovizionarea cu apă şi silindu-i să se predea.

E sigur că avea toate intenţiile să le cruţe viaţa. A făcut însă marea greşeală de a-şi retrage trupele prea curând, iar duşmanii, atât ai poporului cât şi ai lui personal, s-au folosit de împrejurare. Bande armate de senatori şi bogătaşi (printre care se găsea şi tânărul Rabinus) au năvălit în for şi i-au măcelărit pe prizonieri fără milă sau consideraţie. Această acţiune brutală a avut două urmări: l-a discreditat pe Marius pentru câtăva vreme printre partizanii săi reali şi a încetăţenit convingerea că emiterea „ultimului decret” echivala cu o stare de lege marţială în care cetăţenii romani puteau fi privaţi de dreptul la judecată.

Atacându-l pe Rabinus, care acum era, bineînţeles, bătrân, aveam intenţia să contest o asemenea teorie, iar metodele pe care le-am ales spre a dezlănţui atacul n-au fost numai spectaculoase în sine, ci au avut scopul să arate că dreptul oamenilor de viaţă şi de moarte nu este o inovaţie modernă, ci un lucru care merge până la începuturile istoriei noastre. Au fost câţiva care au râs de patima cu care asociam tradiţia cu revoluţia şi au privit întreg procesul ca o înscenare. Avea, desigur, un anumit element teatral, iar în revenirea mea la proceduri atât de arhaice voi fi fost, poate, influenţat şi de considerentul personal al noii mele funcţii de Pontifex Maximus, o demnitate care mă lega, în ciuda spiritului meu inovator şi a vitalităţii mele, de trecutul cel mai îndepărtat. Totuşi, sunt departe de a regreta această tendinţă a mea de a sorbi putere şi inspiraţie atât din trecut cât şi din viitor. Niciun popor şi niciun om nu poate fi mare fără memorie şi fără prevedere. Astăzi, când deţin puterea monarhică, mi-ar plăcea să văd această situaţie consfinţită printr-un titlu apropiat, iar pentru mine un asemenea titlu ar fi acela de „rege”. Şi nu numai din cauza legăturilor mele cu Orientul prefer acest titlu altora, cum ar fi titlul de „împărat” care

la Roma ar displăcea, fără îndoială, mai puţin. Spre deosebire de majoritatea concetăţenilor mei, respect în mod real trecutul şi nu sunt o victimă a prejudecăţii. E adevărat că atât Grecia cât şi Roma au evoluat de la monarhie la sisteme de guvernare cuprinzând şi elemente de oligarhie şi de democraţie. Astfel de sisteme au mari realizări la activul lor, dar în cele din urmă s-au dovedit inadecvate pentru o administraţie metodică şi eficientă. Negreşit, vechii atenieni aveau pică pe faptul că Alexandru era rege, întocmai după cum prietenul meu Brutus e indignat de propunerea de a mi se conferi acest titlu. Totuşi, fapt este că titlul, nu numai că ar corespunde necesităţilor vremii, dar ar reflecta adevăratele dorinţe ale majorităţii poporului care, dacă n-ar fi orbit de pedantismul politicienilor, ar înţelege limpede că ia parte la etapele finale ale uneia din acele mişcări ciclice ale istoriei ce conduc masele spre viitor printr-o aparentă întoarcere la trecut. Monarhului de astăzi îi sunt necesare tehnici şi talente cu totul altele decât cele pe care le posedau primii noştri regi, care au făurit un stat din interesele în conflict şi din aptitudinile felurite ale îndepărtărilor şi semibarbarilor noştri strămoşi, iar o dată această organizaţie elementară înfăptuită, au devenit inutili. Dar nevoia de monarhie e astăzi mai mare decât a fost la începutul istoriei noastre, şi uneori mă gândesc că ea va persista până când întreaga lume va fi încadrată într-un sistem unic de organizare.

Am ajuns la aceste concluzii târziu în viaţă şi sub presiunea evenimentelor. Totuşi, încă din zilele când puneam la cale acuzarea lui Rabinus şi abia îmi preluasem postul de Mare Pontif, eram conştient, oricât de nelămurit, de fluxul sentimentului popular şi de exigenţele istoriei care vor aduce din nou masele în raporturi directe cu conducătorul lor, desfiinţând prin aceasta întregul sistem complicat de factori intermediari, valoroşi altă dată, dar

acum doar obstructivi. Astfel, pentru punerea sub acuzare a lui Rabinus, am avut ideea revenirii la o metodă judiciară care fusese scoasă din uz de trei sute de ani. Era vorba de Curtea de înaltă trădare, care, chiar şi pe vremea când Roma era condusă de regi, se întrunea, după cât se pare, cu foarte rare prilejuri. Într-adevăr, a fost necesar un volum considerabil de cercetări în domeniul antichităţii spre a descoperi ce anume obişnuia să facă, în acele zile, Curtea de înaltă trădare. Am descoperit că era alcătuită numai din doi judecători, aleşi prin tragere la sorţi dintr-o listă pregătită de pretorul-cetăţii. Dacă pârâtul era aflat vinovat, urma să fie osândit la o moarte cât se poate de neplăcută. Legat de o cruce, era atârnat apoi de un copac „nenorocos”, adică neproductiv. Procedura fusese imaginată iniţial ca un fel de vrajă superstiţioasă prin care cetatea avea să fie eliberată de presupusa pângărire de pe urma unei crime intentate împotriva ei. Nu exista alt drept de apel faţă de hotărârea celor doi judecători decât la Adunarea Poporului.

Evident, pentru ca planurile mele să izbutească aşa cum doream, era necesar să-mi asigur în primul rând concursul pretorului cetăţii. Fără îngăduinţa sa nici măcar nu se putea intenta procesul şi, dacă nu erai de conivenţă cu el, nu puteai fi sigur că cei doi judecători numiţi în vederea procesului aveau să dea sentinţa cerută. Pretorul în funcţie pe anul acela era Metellus Celer, un om cam greoi la minte, irascibil şi, ca cei mai mulţi din familia lui, excesiv de încrezut. Totuşi, am reuşit să mă folosesc de el, şi mai târziu de fratele său, Metellus Nepos, mai mult sau mai puţin după bunul meu plac. Asta s-a datorat în mare măsură faptului că amândoi se lăsau mult influenţaţi de femei, iar femeia cu cea mai puternică influenţă asupră-le era sora lor vitregă, Mucia, soţia lui Pompei, cu care fusesem câtăva vreme în relaţii foarte intime. Îi ajutase lui Metellus Nepos să fie numit într-un post deosebit de

lucrativ sub comanda lui Pompei, în Răsărit, iar acum mi-a oferit sprijinul spre a obţine concursul lui Celer în cazul Rabinus. Soţia lui Celer, Clodia, mi-a fost şi ea de ajutor. Dacă se putea spune că avea vreo afecţiune pentru cineva, era pentru fratele ei Clodius şi sora ei Clodia, care tocmai fusese despărţită de soţul ei de către Lucullus. Anul acela Lucullus urma să-şi sărbătorească întârziatul şi binemeritatul său triumf. Începuse din nou să ia parte activă la politică, având drept principal mobil să le-o plătească celor care-l loviseră. Deşi Pompei era în ochii lui principalul duşman, nu uitase nici aţâţările la răzvrătire ale lui Clodius printre ostaşii săi, de aceea era hotărât să facă tot ce-i stătea în putinţă pentru a pune beţe în roate acestui tânăr atât de ros de ambiţia carierei. Clodius, năzuind să ajungă la aceeaşi înrâurire şi autoritate asupra poporului ca şi mine, era, în general, dispus să sprijine orice măsură pe care aş fi iniţiat-o eu. Iar sora lui, care era căsătorită cu Metellus Celer, putea să facă aproape tot ce voia cu soţul ei şi cu majoritatea nenumăraţilor ei iubiţi.

Astfel, în ciuda unei anumite opoziţii din partea senatului, Curtea de înaltă trădare a fost constituită după cuviinţă. Cei doi judecători numiţi prin tragere la sorţi au fost, după cum aranjasem dinainte, eu însumi şi vărul meu Lucius, un om şters pe care te puteai bizui că se va lăsa dirijat. Vechiul meu prieten (şi azi mă gândesc la el tot ca la un prieten) Labienus a condus acuzarea cu pricepere şi cu multă aprindere, iar eu, la interogarea martorilor şi a bătrânului Rabinus însuşi, m-am folosit de orice prilej spre a sublinia importanţa procesului ca un precedent legal. Erau în joc aici, afirmam eu, drepturile depline ale poporului, de vreme ce a-l achita pe Rabinus însemna a recunoaşte că senatul avea oricând puterea, în timp de pace ori război, să întreprindă acţiuni violente împotriva cetăţenilor romani şi să-i priveze de dreptul de apărare legală. Fireşte, l-am găsit vinovat pe Rabinus şi, cu o doză

de ceremonie antică, spre satisfacţia publicului, am pronunţat sentinţa de moarte prin procedeul indicat de lege.

Fiind pătruns de sentimente umanitare, nu-i doream nicidecum moartea bietului bătrân, care acum se înspăimântase de-a binelea; afară de asta, executarea unei sentinţe atât de brutale ar fi putut produce, în cele din urmă, o impresie rea. Dar am avut grijă să mă arăt hotărât a lua lucrurile în serios, deoarece voiam ca senatul, şi îndeosebi Cicero, să se angajeze pe faţă în sprijinul unei cauze nepopulare, reacţionare. Căci Rabinus nu mai putea fi salvat decât fie printr-un apel la Adunarea Poporului, care să-i dea câştig de cauză, fie printr-o intervenţie directă a senatului. Apelul la popor nu prea avea şanse de succes, astfel că, după toate probabilităţile, senatul avea să fie silit să se pună făţiş în opoziţie cu voinţa poporului.

Aşa s-a şi întâmplat în realitate. Din nou Cicero s-a înfăţişat ca purtător de cuvânt al elementelor reacţionare prin al căror sprijin fusese ales. La propunerea lui, sentinţa pronunţată de vărul meu Lucius şi de mine a fost invalidată, astfel că nici nu mai putea fi vorba de un apel împotriva ei.

Cicero personal era mândru de acţiunea lui. Începuse de pe atunci să vadă în el însuşi versiunea idealizată a unui mare om de stat din antichitate, punând frâu atitudinilor extremiste, călăuzind ceea ce era bun şi leal prin simpla forţă a integrităţii şi a prestigiului binemeritat. Nu începuse încă să-şi dea seama că n-avea nici partid, nici program, că pierdea cu rapiditate bunăvoinţa poporului şi că sprijinul pe care i-l acorda acum nobilimea avea să dispară de îndată ce s-ar fi ivit o situaţie nouă în care factorii reali ai istoriei noastre s-ar fi dezvăluit mai limpede decât în perioada tulbure şi inconsecventă a consulatului său.

Labienus şi cu mine am decis să-l constrângem la o

atitudine care să-l compromită şi mai irevocabil. De astă dată Rabinus a fost chemat să apară în faţa Adunării Poporului pentru o serie de acuzaţii de ordin foarte variat, multe născocite anume cu acel prilej, iar în ultimul moment s-a adăugat la lista actelor ilegale şi acuzaţia de crimă. În acest răstimp procesul dobândise prestigiu, aşa încât Cicero însuşi s-a înfăţişat ca să ia cuvântul pentru apărare. Pledoaria sa, după cum era de aşteptat, a fost de o rară iscusinţă. A încercat să sugereze că atacul împotriva lui Rabinus era, de fapt, un atac împotriva marelui Marius, care fusese consul în momentul când s-a emis „ultimul decret”. Sugestia era total injustă, dar a reuşit în oarecare măsură să tulbure minţile ascultătorilor. Ba chiar am observat adesea că afirmaţiile care se bat cap în cap cu adevărul produc de multe ori mai mult efect decât argumentele raţionale care respectă faptele. Totuşi, cu toată dibăcia şi elocvenţa sa, Cicero n-a avut un auditoriu favorabil. Apăra un principiu faţă de care, graţie agitaţiei noastre anterioare, publicul era ostil şi, dacă s-ar fi pus la vot sentinţa, e probabil că Rabinus ar fi fost din nou condamnat.

Eu ajunsesem însă la hotărârea că interesele noastre nu puteau fi mai bine servite decât printr-o încheiere prematură şi oarecum teatrală a procedurilor. Nu mai avea niciun rost să continuăm persecuţia împotriva bătrânului Rabinus acum, când toate obiectivele pe care le avusesem eu în minte fuseseră atinse. Demonstrasem atât că poporul se opunea utilizării arbitrare a „ultimului decret”, cât şi că Cicero, care se pretindea un consul „popular”, nu era, în realitate, câtuşi de puţin astfel. Convenisem, deci, cu pretorul Metellus Celer ca, înainte de a se trece la vot, Adunarea să fie dizolvată prin simpla – deşi neobişnuita – metodă de a coborî steagul roşu care, printr-o datină străveche, fâlfâia pe Janiculum ori de câte ori poporul lua parte în mod oficial la adunare. Fără îndoială că scopul

iniţial al coborârii steagului fusese acela de a-i chema pe cetăţeni la arme în cazul vreunei incursiuni neaşteptate de oşti duşmane, samnite sau etrusce, asupra micului teritoriu de altă dată al Romei. Mi s-a părut amuzant să mai descopăr încă una din ciudatele supravieţuiri ale trecutului potrivindu-se admirabil cu planurile mele. Căci coborârea steagului i-a oferit pretorului scuza să declare încheiate treburile zilei. Astfel că mulţimile s-au dispersat, mulţumite că avuseseră parte de un spectacol interesant şi că-şi arătaseră tăria, dar profund bănuitoare atât în privinţa lui Cicero, cât şi a majorităţii senatoriale. Cei mai mulţi credeau, de asemenea, că Cicero era cel răspunzător de coborârea steagului şi de suspendarea lucrului şi că luase o asemenea măsură pentru că îşi dădea seama ce slab întemeiată era argumentarea prezentată de el.

Pe măsură ce se apropia vara, creştea şi tensiunea dintre cele două elemente din stat care rămâneau despărţite şi a căror dezbinare fusese accentuată mai curând decât conciliată prin oratoria scânteietoare, dar necinstită, a lui Cicero. Devenea tot mai limpede că pentru Cicero „virtuoşii” erau sinonimi cu „privilegiaţii”. În ceea ce mă privea, aştept înd alegerile la care urma să candidez pentru funcţia de pretor, continuam să-l pun pe Cicero în situaţii cât mai dificile cu putinţă. Am vorbit, de pildă, în favoarea unei propuneri, înaintată de unul dintre tribuni, pentru reintegrarea în drepturi civile a fiilor celor ce suferiseră de pe urma prescripţiilor lui Sylla. Era o măsură excelentă pe care Cicero, dacă şi-ar fi amintit de propriile sale începuturi.

ar fi trebuit s-o sprijine. Aşa cum au stat lucrurile, a luat cuvântul împotriva ei. Argumentul său juridic a fost că era cu neputinţă să respingi vreunul din decretele lui Sylla fără să le respingi pe toate şi astfel, într-o epocă de revoluţie iminentă, să slăbeşti puterea statului. Era un argument cu desăvârşire defectuos, dar s-a dovedit izbutit,

atât de numeroase şi de tenace erau interesele implicate în permanentizarea nedreptăţii. Eu însumi, paisprezece ani după aceea, abia am reuşit de curând să legiferez această admirabilă propunere – un semn, desigur, al excesivei cruzimi şi intransigenţe a vremurilor noastre. Opoziţia lui Cicero faţă de o asemenea propunere a oferit o nouă mărturie despre adevărata natură a consulatului său. La adăpostul lozincii „unitatea claselor sociale", reacţionarii îşi sporeau forţele, pe când unii dintre adversarii lor erau aduşi la disperare.

CATILINA PĂRĂSEŞTE ROMA

Revoluţia care fusese cu atâta stăruinţă prorocită de Cicero a izbucnit, într-adevăr, înainte de sfârşitul anului, şi nu mă miră dacă Cicero îşi închipuie până astăzi că, făcând faţă acestei insurecţii minore, a salvat Roma şi imperiul de la pieire. În realitate, conspiraţia lui Catilina, deşi interesantă din punct de vedere politic, n-a constituit o ameninţare prea gravă pentru structura existentă a afacerilor interne. Până şi revolta lui Lepidus reprezentase o primejdie mai însemnată. Totuşi mişcarea lui Catilina, combinată cu oratoria lui Cicero, a produs, fără îndoială, o evidentă stare de isterie la vremea aceea.

Spre deosebire de Cicero, eu mi-am dat seama numaidecât că evenimentele cu adevărat importante ale acelei veri şi toamne aveau doar o legătură îndepărtată cu Catilina. Ceea ce eclipsa orice altă preocupare era vestea că Pompei îşi încheie campania din Orient şi urma, în scurt timp, să se întoarcă la Roma. Când s-a aflat în cetate că Mithridates îşi pusese capăt zilelor, iar moştenitorii săi făcuseră act de supunere lui Pompei, s-a decretat o ofrandă de mulţumire zeilor, care a ţinut zece zile în şir. Prietenii lui Pompei din cetate au făcut tot ce le-a stat în putinţă spre a amplifica valoarea unor realizări în ele însele măreţe. Vorbeau despre cele o mie cinci sute treizeci şi opt de cetăţi pe care le cucerise (deşi cum

ajunseseră la o asemenea cifră e greu de spus), despre uriaşul venit proaspăt pe care îl aducea vistieriei, despre noile provincii constituite, despre felul cum legiunile lui pătrunseseră până la Marea de Azov şi Marea Roşie. Şi fără a merge până la utilizarea unui limbaj ameninţător, atrăgeau atenţia că un om care ţinea sub comanda şa flote şi armate atât de mari se găsea pe o poziţie de forţă absolut de neînfrânt.

Totuşi, duşmanii lui Pompei din senat erau acum mai puternici ca niciodată. Îi rodea invidia din pricina neîncetatelor sale succese şi a excepţionalului său talent de comandant. Acum, deşi cam târziu, aminteau, nu fără oarecare dreptate, de Lucullus ca fiind adevăratul învingător al lui Mithridates şi, fără nicio justificare, diminuau realizările lui Pompei. Le era cu atât mai uşor s-o facă din cauza splendidului triumf pe care şi-l sărbătorise Lucullus în vara aceea. Un aspect impresionant îl constituiseră placardele vestind nu numai victoriile lui Lucullus, dar şi marile sume de bani pe care le pusese la dispoziţia lui Pompei atât pentru războiul său cu piraţii cât şi pentru cel purtat împotriva lui Mithridates. Apoi, se aflau la Roma şaisprezece mii de veterani de-ai lui Lucullus. Oamenii aceştia uitaseră, se pare, cum îşi trădaseră generalul în momentul cel mai critic al campaniei; îşi aminteau numai de victoriile, destul de spectaculoase, câştigate sub comanda lui şi, spre a se glorifica pe ei înşişi, îl ridicau în slăvi şi pe Lucullus.

Crassus tindea, bineînţeles, să se dea de partea duşmanilor lui Pompei, dar eu urmăream acum o politică proprie. N-am pierdut nicio clipă ca să iau legătura cu reprezentantul principal al lui Pompei, Metellus Nepos, care fusese trimis din Orient înapoi la Roma de către Pompei spre a-şi pune candidatura ca tribun. Şi în acest caz prietenia cu Mucia, soţia lui Pompei, mi-a fost de mare folos, deoarece Nepos, ca şi Celer, era devotat surorii sale.

În ceea ce o privea pe Mucia personal, în momentul acela era îngrijorată de răceala scrisorilor lui Pompei, care păreau că denotă o anumită dezaprobare a purtării ei la Roma în timpul absenţei lui. Şi, într-adevăr, avusese mulţi amanţi în afară de mine. Nepos, însă, insista că ea nu înţelegea atitudinea soţului ei. Ca toţi Metellii, se mândrea peste măsură cu propria-i familie şi nu putea să creadă că exista cineva care să nu vrea să se înrudească cu ei. Aceeaşi trufie îl făcea să subestimeze calităţile lui Cicero. Îşi închipuia, probabil, că numai familiile vechi aveau dreptul să fie vanitoase şi îi scăpa faptul că Cicero era şi inteligent pe deasupra. De asemenea, în relaţiile lui cu alţi membri, ai senatului, manifesta o extraordinară lipsă de tact. Era sincer. devotat intereselor lui Pompei, dar în conducerea afacerilor* acestuia a acţionat mai mult în interesul meu decât în al oricăruia, altul.

Nu pentru că era uşor pe vremea aceea să acţionezi sau să-ţi faci proiecte în mod consecvent. Evenimentele nu păreau să urmeze un curs logic şi ar fi putut duce uşor la rezultate diferite. Singurul factor constant al situaţiei era instabilitatea. Exista o nervozitate şi o nelinişte atât în rândurile senatorilor cât şi ale maselor populare. Aceste simptome s-au accentuat simţitor către perioada alegerilor consulare din vară.

La alegeri Catilina şi-a pus din nou candidatura, dar de astă dată cu mai puţine perspective decât anul precedent. Ajunsese acum la o disperare totală şi se bizuia aproape exclusiv pe sprijinul unor personaje la fel de disperate ca şi el. Ţelurile lui treceau cu mult dincolo de moderaţia politicii girată de Crassus şi de mine până acum. În plus, ţelurile lui nu erau numai extravagante, dar şi vagi. Vorbea de ştergerea tuturor datoriilor şi de mari reîmpărţiri ale pământurilor, dar dădea impresia că asemenea măsuri nu puteau fi luate decât ca rezultat al unei perioade de masacru organizat şi de societate

dezorganizată. Fireşte, Crassus era alarmat. În primul rând, în calitate de cel mai mare cămătar al vremii, nu dorea câtuşi de puţin să-şi vadă investiţiile pierind peste noapte. De asemenea, îşi dădea seama că, în cazul în care Catilina ar fi început un război civil, unul dintre cele mai probabile rezultate ar fi fost rechemarea lui Pompei cu armata lui spre a restabili ordinea. Asta i-ar fi dat lui Pompei tocmai poziţia legală pe care o dorea şi de care Crassus se temea cel mai mult. Pe de altă parte nu era uşor, cel puţin înainte de alegeri, să ne disociem total de Catilina, atât din cauza vechilor legături de fidelitate, cât şi pentru că alternativa ar fi echivalat cu o trecere de partea acelor elemente reacţionare din senat ai căror adversari fuseserăm atâta vreme. Situaţia mea era oarecum mai uşoară decât aceea a lui Crassus. Cum candidam eu însumi la pretorat, mă interesa în primul rând propria mea campanie electorală, şi nici nu putea fi vorba măcar ca să împrumute cineva bani de la mine. Cât despre Crassus, a acţionat, ca în atâtea rânduri, în mod echivoc. Fără a-i retrage lui Catilina sprijinul în întregime, a încetat să-l mai finanţeze aşa cum făcuse anul precedent, ieşindu-şi totodată din obicei pentru a-l proteja pe unul dintre candidaţii rivali, Murena, un fost ofiţer de-al lui Lucullus, şi ca atare, după părerea lui Crassus, un om care avea să se opună lui Pompei, Murena putea, de asemenea, să conteze pe sprijinul veteranilor lui Lucullus, care se aflau acum la Roma.

Alt candidat la consulat era un personaj respectabil, Silanus, al cărui merit deosebit consta în faptul că era soţul prietenei mele Servilia şi tatăl vitreg al tânărului Marcus Brutus. Fiind sprijinit de un număr de familii puternice, părea să aibă frumoase şanse de a fi ales. Chiar şi al patrulea candidat, celebrul avocat Servius Sulpicius, nu era lipsit de protecţii importante. De fapt era limpede că, înainte chiar de ziua alegerilor, Catilina punea ja cale o

răzvrătire armată în eventualitatea unui insucces la scrutin.

Planurile lui erau în mod caracteristic violente şi rău gândite. Singura lui însuşire pozitivă reală era popularitatea de care se bucura printre soldaţii veterani ai lui Sylla, în special printre cei din nordul Etruriei, stabiliţi pe acele teritorii şi, dintr-un motiv sau altul, încurcaţi în datorii şi greutăţi. Locţiito-rul-şef al lui Catilina, ales din mijlocul lor, era un bătrân centurion de-al lui Sylla, pe nume Manlius, care, înainte de alegeri, adusese la Roma mari detaşamente din aceşti soldaţi nemulţumiţi, oferind garanţia atât că-l vor vota pe Catilina, cât şi că-i vor teroriza pe adversarii săi. La Roma adepţii lui Catilina erau mai puţin numeroşi decât îşi închipuise el, cuprinzând însă un număr de senatori care erau dispuşi să colaboreze cu el la orice acţiune îndrăzneaţă. Printre ei se găsea un singur fost consul, Cornelius Lentulus. Fusese exclus din senat cu vreo zece ani mai înainte, dar obţinuse reprimirea prin alegerea a doua oară ca pretor. Mintea lui, niciodată prea viguroasă, părea că se află sub imperiul unei profeţii ce glăsuia că trei Cornelius erau destinaţi să fie regi ai Romei. Existaseră Cornelius Sylla şi Cornelius Cinna. De ce al treilea n-ar fi fost Cornelius Lentulus? Acest gen de stupiditate disperată era caracteristică membrilor conspiraţiei. Se făceau planuri grandioase, dar, nu ştiu cum, în mod invariabil, conspiratorii nu izbuteau să le aducă la îndeplinire. Pe deasupra, erau aproape neînchipuit de indiscreţi. Unul dintre ei, de pildă, Quintus Curius pe nume, avea o amantă numită Fulvia şi, spre a o impresiona cu viitoarele lui perspective, luase obiceiul să se laude în faţa ei cu cele ce se vor întâmpla când Catilina va pune mâna pe Roma, descriindu-i exact ceea ce se spunea la fiecare întrunire a şefilor conspiraţiei. Fulvia a văzut, pe drept cuvânt, că putea dobândi avantaje mult mai substanţiale dacă devenea informatoare, astfel că, de la

început, l-a ţinut la curent pe Cicero cu tot ce se spunea şi se făcea.

Oricine ar citi diferitele relatări în versuri şi în proză pe care Cicero le-a scris mai târziu cu privire la consulatul său va fi îndemnat să creadă că a avut comanda deplină a situaţiei de la început până la sfârşit. Ceea ce nu e nicidecum adevărat. Primele încercări ale lui Cicero de a scăpa de Catilina ca forţă politică au fost ciudat de ineficiente. A început prin a scoate o lege care înăsprea mult sancţiunile pentru coruperea prin mită la alegeri. Proiectul de lege era destinat să fie operant împotriva lui Catilina, dar în realitate nu i-a pricinuit niciun rău, întrucât nemaifiind susţinut de astă dată din plin de către Crassus, cheltuia mult mai puţini bani ca de obicei. De fapt, singurul candidat care se servea de mită pe scară întinsă era Murena, sprijinit de Lucullus şi de majoritatea senatului, şi pe care Cicero însuşi dorea să-l vadă ales.

Alegerile ar fi trebuit să aibă loc către sfârşitul lui septembrie, dar în ultimul moment Cicero le-a amânat şi a convocat o adunare extraordinară a senatului. La adunare, l-a acuzat făţiş pe Catilina că pune la cale o rebeliune şi şi-a spus clar părerea că, pentru ca alegerile să se poată ţine, magistraţii prezidenţi (el însuşi şi Antonius) trebuiau să aibă o gardă personală, aşa cum avuseseră cu doi ani înainte, unchiul meu Cotta şi Torquatus, când Catilina plănuise să-i asasineze. Totuşi poziţia lui Cicero nu era atât de puternică cum îşi închipuia el. Nu putea să dezvăluie că sursa lui de informaţie era Fulvia, iar repetiţiile frecvente ale expresiilor „am fost informat” sau „am descoperit” n-au izbutit să impresioneze auditoriul. Însuşi Catilina a tratat cu un dispreţ zdrobitor şi pe Cicero şi cuvântarea lui, iar la sfârşitul adunării sentimentul general era că Cicero făcuse o greşeală amânând alegerile şi că nu izbutise să aducă motive suficiente pentru ce anume trebuia să i se ofere o gardă personală.

Cicero însă, din motive de autopromovare şi autoapărare, îşi şi organizase o gardă personală. În ziua alegerilor a apărut cu o suită numeroasă de cetăţeni entuziaşti, cei mai mulţi aparţinând cercurilor comerciale – acei oameni pe care, în discursurile sale, îi plăcea să-i numească „oameni de bunăvoinţă”. El însuşi purta ostentativ pe sub togă o platoşă strălucitoare, arătând limpede tuturor că se aştepta la un atentat asupra vieţii sale. Aceste precauţii erau cu totul inutile, deoarece bandele lui Catilina erau, în orice caz, depăşite numeric de partizanii lui Murena, legionari veterani în cea mai mare parte şi – dacă s-ar fi ajuns la luptă – mult mai vajnici decât orice oaste pe care Catilina ar fi putut-o înjgheba la Roma. Totuşi demonstraţia i-a folosit lui Cicero, făcându-l pe Catilina să piardă, probabil, un număr de voturi. Aşa cum s-au desfăşurat lucrurile, n-au avut loc niciun fel de dezordini la aceste alegeri. Catilina a suferit o nouă înfrângere. Consulii aleşi pentru anul următor au fost Murena, care călcase în modul cel mai notoriu legea lui Cicero împotriva coruperii prin mită, şi Silanus, a cărui alegere i-a produs o deosebită plăcere soţiei sale, Servilia.

Dacă, într-adevăr, Catilina ar fi fost un revoluţionar atât de primejdios cum îl prezenta Cicero, planurile lui ar fi ajuns acum la scadenţă, fiind puse imediat în aplicare. Aşa însă, a trecut mai mult de o lună până când s-a petrecut ceva semnificativ. Totuşi, deşi planurile lui Catilina erau cât se poate de ineficiente, nu încăpea îndoială că se urzea ceva în continuare, de aceea şi eu şi Crassus ne găseam în mare încurcătură. După toate probabilităţile, o rebeliune – ne dădeam seama – avea să izbucnească şi să fie în mod sigur înăbuşită. Noi nu eram implicaţi în ea, dar, negreşit, avuseserăm legături în trecut cu Catilina, şi era evident că, după reprimarea rebeliunii, duşmanii noştri aveau să ne acuze imediat că am fost amestecaţi în organizarea ei. Situaţia a devenit şi mai

neplăcută pentru noi prin comportarea lui Catilina şi a prietenilor săi din Roma. Nu reuşiseră să-şi asigure sprijinul nostru, dar doreau încă să rămână în termeni buni cu noi. Soseau mereu mesaje pe la casele noastre avertizându-ne să fim plecaţi la 28 octombrie, aceasta fiind una dintre zilele alese în răstimpuri de către conspiratori ca dată a unui masacru general. Unele mesaje, fără îndoială, ascundeau intenţii binevoitoare; altele reprezentau o tentativă stângace de a ne acuza. Vedeam limpede amândoi că era un lucru care nu trebuia să se întâmple. Crassus mai ales se temea ca nu cumva până la urmă să fie rechemat Pompei spre a restabili ordinea şi era convins, fără suficient temei, că acesta avea să se servească de orice scuză ca să scape de el. Eu tocmai fusesem ales de curând pretor. După expirarea anului funcţiei mele la Roma, puteam aspira U demnitatea de guvernator de provincie şi apoi la aceea de consul. Mă găseam într-una din cele mai critice perioade ale carierei mele şi ştiam că erau mulţi care, dacă ar fi putut, ar fi încercat să mă împiedice să ajung la apogeul puterii de care mă apropiasem atât de mult. Era, prin urmare, de o importanţă supremă să se ştie că mă disociasem de conspiratori. Pe de altă parte era tot atât de important să nu mă asociez la politica reacţionară a lui Cicero şi a partizanilor săi. Aveam un partid propriu şi era esenţial ca acest partid să rămână în fiinţă. Mai mult, eram în măsură să văd lucrurile puţin mai departe. Mi-am dat seama că, în acea conjunctură, duşmanii lui Pompei şi duşmanii mei erau aceiaşi. Reprezentantul lui Pompei, Metellus Nepos, cu care am rămas în permanentă comunicare, descoperise între timp cât de adânci erau invidia şi intoleranţa resimţite faţă de Pompei de numeroşi senatori de frunte. Nepos însuşi, cu sprijinul facţiunii lui Pompei de la Roma, fusese ales tribun. Dar Cato, cu toată greutatea influenţei senatoriale la spatele lui, fusese ales tribun în acelaşi timp

şi candidase la acest post cu scopul manifest de a se opune la ceea ce numea el uneltirile lui Nepos pentru dominarea republicii de către un singur om. După cum chibzuiam eu, nu puteam să-mi apăr mai bine interesele decât raenţinându-mi poziţia de independenţă şi arătându-i limpede lua Nepos că eram dispus să fac uz de toată influenţa mea împotriva inamicilor lui Pompei şi ai mei proprii.

Între timp, însă, am căzut de acord cu Crassus că, pentru siguranţa amândurora, era necesar să fie consemnat că nu aveam niciun amestec în conspiraţia lui Catilina, deşi eu unul nu intenţionam să-mi pun în joc cuvântul pentru a sprijini orbeşte orice acţiune pe care ar fi întreprins-o Cicero împotriva ei. Eram mai înclinat să-l sprijin pe Nepos în privinţa cererii lui ca Pompei să fie invitat spre a restabili ordinea în Italia şi i-am sugerat lui Crassus să se asocieze el personal cu Pompei în vederea acestei sarcini. Crassus însă nici nu voia să audă de una ca asta. În momentul acela am fost mai în dezacord cu el ca niciodată în viaţă pe problemele politice. Singurul lucru care ne-a împiedicat să ne certăm a fost, probabil, gândul că eram amândoi în pericol. Căci am rămas ameninţaţi de primejdie chiar după ce am făcut tot ce ne-a stat în putinţă spre a ne păstra reputaţiile în ceea ce privea conspiraţia. Crassus a adoptat o metodă oarecum dramatică pentru a-şi purifica numele. În noaptea de 20 octombrie l-a sculat pe Cicero din somn, înmânându-i un pachet de scrisori, dintre care doar una părea să fi fost deschisă, cu avertizări în legătură cu masacrul plănuit pentru data de 28. Eu m-am mulţumit să-i dau lui Cicero unele informaţii neînsemnate despre câteva dintre cele mai neonorabile personaje pe care le credeam implicate în conspiraţie. De fapt Cicero, prin Fulvia, era mult mai bine informat despre complot decât mine; dar acum aveam posibilitatea să afirm, în caz de nevoie, că mai degrabă îl ajutasem pe Cicero decât îl stingherisem în îndeplinirea obligaţiilor sale.

Scrisorile furnizate de Crassus au fost citite cu glas tare în senat şi au produs un efect răsunător, deşi, bineînţeles, Catilina le-a tăgăduit şi a continuat să-l trateze pe Cicero în modul cel mai arogant cu putinţă. Dar poziţia lui Cicero se întărise mult.

Senatul a aprobat acum „ultimul decret”, împuternicindu-i pe consuli „să aibă grijă ca statul să nu fie întru nimic lezat”. S-au strâns trupe spre a face faţă revoltei care putea izbucni oricând în Etruria, unde locţiitorul lui Catilina, Manlius, se şi dusese ca să organizeze bandele de veterani nemulţumiţi ai lui Sylla. La Roma străzile erau pline de companii de voluntari entuziaşti, cei mai mulţi din păturile avute, care nu slujeau nici unui scop util afară de acela de a demonstra nervozitatea consulului şi numărul adepţilor săi. Sclavi aparţinând unora dintre suspecţi au fost supuşi torturilor în speranţa de a smulge informaţii de la ei. Nici cruzimea acestei măsuri n-a slujit la nimic; sclavii ori nu ştiau nimic, ori nu voiau să dezvăluie ceea ce ştiau.

Catilina, personal, a rămas la Roma, iar Cicero, deşi înarmat cu „ultimul decret”, n-a îndrăznit să se atingă de el. Proiectatul masacru al senatorilor despre care dăduse informaţii Crassus fusese, bineînţeles, amânat, ca multe din planurile lui Catilina. Acum, când se strângeau trupe permanente, foarte îndepărtatele şanse de succes pe care le va fi avut vreodată dispăruseră cu totul. Perseverenţa lui în a-şi modifica mereu planurile indica disperare mai mult decât intrigă abilă. Se afla încă la Roma la data de 6 noiembrie, o săptămână după ce sosise vestea că Manlius, cu o armată de veterani, începuse lupta în Etruria. Se pare că la data aceea a convocat o adunare a principalilor conspiratori şi a dat planurilor sale forma care trebuia să rămână definitivă. Catilina urma acum să părăsească Roma şi să preia comanda armatei din Etruria. Când avea să ajungă la o distanţă apreciabilă de cetate, ceilalţi

conspiratori, rămaşi la Roma, trebuiau să facă tot posibilul pentru a tulbura viaţa normală şi ordinea publică. Incendii urmau să izbucnească în diverse cartiere; jaful avea să fie încurajat; sclavilor avea să li se-tăgăduiască libertatea. Cicero, desigur (acesta era detaliul invariabil din orice plan făcut de Catilina), trebuia să fie asasinat fără întârziere.

Iubitul Fulviei n-a fost mai reticent în privinţa acestei ultime întruniri a conspiratorilor decât fusese în privinţa celorlalte, iar Fulvia i-a raportat de îndată lui Cicero programul revizuit. Îmi amintesc şi acum discursul pe care l-a ţinut în senat a doua zi.

A fost o creaţie strălucită şi chiar dacă n-a produs, poate, întru totul efectul dorit, a avut totuşi darul de a-l izola pe Catilina cu desăvârşire de toţi cei ce nu erau realmente membri ai conspiraţiei. Cuvântarea a fost presărată cu multe autoelogieri, dar până şi vanitatea lui Cicero înceta de a mai fi supărătoare când era exprimată într-o latină atât de perfectă; iar pasajele de invectivă erau atât de viguroase, încât nici Catilina, care a avut curajul să-şi ia locul în senat ca de obicei, nu s-a mai încumetat să întrerupă şi, până nici nu se încheiase bine cuvântarea, şi-a dat limpede pe faţă deruta, văzând că senatorii care şedeau în apropierea lui au început să se mute pe furiş de lângă el şi să-l trateze ca pe un proscris. Cicero, într-un limbaj magnific, l-a acuzat de tentativă de incendiere, omor şi rebeliune. A pretins că „ultimul decret" al senatului îi conferise lui, în calitate de consul, puterea de a-l aresta şi a-l executa pe loc. Aici a făcut o pauză semnificativă, deoarece spera din partea senatului vreun strigăt spontan, sauchiarpro-nunţarea unui alt decret de stare excepţională, care l-ar fi încurajat să procedeze în acest sens. Am avut satisfacţia să observ că nimic de felul acesta n-a avut loc. În schimb, s-a lăsat o tăcere penibilă, o tăcere în care parcă se strecurase ruşinea, căci mulţi

senatori, dacă ar fi îndrăznit, ar fi fost bucuroşi să se folosească de situaţie pentru a scăpa nu numai de Catilina, dar şi de alţii, inclusiv, foarte probabil, de mine însumi. Îmi puteam da seama acum cât de eficace fusese activitatea desfăşurată de mine şi de Labienus la începutul anului în legătură cu cazul Rabinus. Arătaserăm limpede care ar fi sentimentele poporului faţă de orice demnitar în cazul când ar lua viaţa unui cetăţean roman fără judecată şi, cu toate că s-ar fi auzit prea puţine proteste din partea senatorilor dacă Cicero ar fi hotărât astfel pe răspunderea sa, nimeni nu era dispus să împartă cu el o asemenea răspundere.

Cicero, fiind un avocat de o inteligenţă ieşită din comun, a sesizat pe loc sentimentele auditorilor. Nu izbutise să obţină votul de încredere de care avea nevoie, dar mai putea exploata ceea ce ştia despre viitor. Cu un ton grav şi aproape umil, a declarat că, deşi crimele lui Catilina cereau imperios răzbunarea, el era un om îndurător şi n-ar acţiona niciodată împotriva constituţiei.

Apoi, ridicând glasul, a reclamat din partea lui Catilina o luare de poziţie făţişă. Să părăsească cetatea şi să se pună în fruntea armatei lui de vagabonzi, datornici, pederaşti şi briganzi. Atunci vor recunoaşte, poate, şi alţii afară de consul care era situaţia.

Cicero ştia, bineînţeles, că oricum Catilina avea de gând să părăsească Roma a doua zi. Într-adevăr, poziţia lui devenise prea disperată ca să mai poată face altceva. Înainte de a pleca, se pare că le-a dat ultimele instrucţiuni lui Lentulus şi celorlalţi conspiratori din cetate, oameni la fel de disperaţi şi, după cum aveau s-o arate evenimentele, ciudat de nepricepuţi. Aşadar, în timp ce lumea vorbea încă de marele discurs al lui Cicero, Catilina a părăsit Roma călare, împreună cu câţiva însoţitori, îndreptându-se către tabăra lui Manlius din Etruria. Aici a apărut – cu întregul cortegiu al unui consul – un gest oarecum patetic

pentru cineva care căzuse de două ori la alegeri şi era complet lipsit de resurse spre a-şi demonstra justeţea pretenţiilor. Acum nu-i mai rămăsese într-adevăr nimic afară de netăgăduitul său curaj şi de „magnetismul personal” ce i-a permis să-şi păstreze până la urmă fidelitatea neînsemnatelor sale forţe armate. Dacă s-ar fi supus ordinii publice, ar fi reprezentat, în vremuri mai paşnice, un personaj util şi distins. Dar aşa, a fost un om sortit eşecului şi n-a existat decât ca simptom al dezordinii. După fuga sa din Roma, Catilina a fost declarat inamic public şi a trebuit.

curând după aceea, să facă faţă unei armate consulare comandată – drept culme a ironiei – de vechiul său asociat, Antonius Hybrida. Mai înainte însă ca el personal să fie definitiv învins, prietenii săi de la Roma au acţionat într-un mod pe care l-au plătit cu viaţa şi era cât pe-aci să-l plătesc şi eu cu preţul vieţii mele.

DEZBATEREA DESPRE CONSPIRAŢIE

În timpul ultimelor două luni ale consulatului său, evenimentele păreau că-i vin lui Cicero cum nu se poate mai la îndemână, deşi trebuie să recunoaştem că, de cele mai multe ori, a ştiut să se folosească bine de împrejurări. Momentul pe care el însuşi l-a considerat întotdeauna drept cel mai important din viaţa sa a sosit în primele zile ale lui decembrie.

La data de trei ale lunii a fost convocată o adunare a senatului în Templul Concordiei, la poalele Capitoliului. Cei mai mulţi din asistenţă fuseserăm informaţi dinainte că Cicero ordonase arestarea lui Lentulus şi a altor patru senatori de frunte. Era mare înfrigurare în toată cetatea. Templul era înconjurat de gărzi şi, în timp ce Lentulus şi ceilalţi străbăteau străzile sub escortă, s-a strâns o imensă mulţime de oameni. Circulau tot felul de zvonuri – ba că s-ar fi aflat Catilina la porţile Romei, ba că galii invadau Italia pe la nord, ba că unul dintre consuli sau amândoi ar

fi fost asasinaţi.

De îndată ce adunarea senatului a început să se desfăşoare a devenit evident că Cicero avea în sfârşit ceea ce dorea, adică mărturii absolut zdrobitoare în privinţa vinovăţiei conspiratorilor arestaţi. Lentulus şi prietenii săi acţionaseră cu o stupiditate aproape de necrezut şi rămăseseră fără niciun fel de mijloace de a se apăra. Puseseră Iacale, se pare, să dea foc unor părţi ale cetăţii şi să organizeze răzmeriţe, slujindu-se în acest scop atât de sclavi cât şi de cetăţeni, în ziua de 17 decembrie, prima zi a Saturnaliilor, când sclavii aveau o zi liberă şi puteau fi cu uşurinţă adunaţi şi instigaţi la violenţă. Fără îndoială, sperau ca între timp armata lui Catilina să se apropie de Roma, deşi în realitate nu exista nici cea mai vagă perspectivă în acest sens. Probabil că planul lor, ca multe alte planuri anterioare, ar fi fost abandonat până la urmă. Au pornit însă la drum comiţând o greşeală ireparabilă. S-a întâmplat să se afle la Roma, în momentul acela, nişte ambasadori gali din tribul alobrogilor. Veniseră să se plângă de felul cum fusese tratat poporul lor de către Murena, guvernatorul din anul precedent, care se făcuse vinovat, în mod neîndoios, de stoarceri abuzive de bani. Dar Cicero n-a vrut să ia niciun fel de măsuri împotriva lui Murena, care trebuia să-i urmeze la consulat, iar galii erau, fireşte, furioşi şi nemulţumiţi de felul cum fuseseră primite petiţiile lor. De aceea, lui Lentulus şi celorlalţi le-a venit ideea că ar putea să obţină pentru Catilina ajutorul unor mari corpuri de cavalerie galică, dacă-i amestecau pe aceşti alobrogi în conspiraţie. Asta au şi încercat să facă şi, nedând dovadă de niciun fel de prudenţă, le-au dezvăluit diversele lor comploturi în amănunţime. Galii însă au fost oameni inteligenţi. Ei au cântărit cu precizie şansele de izbândă ale conspiraţiei şi au luat hotărârea că nu-şi puteau apăra mai bine interesele decât vânzând informaţia lui Cicero. După îndrumările lui Cicero, ei s-au prefăcut că

sunt gata să colaboreze cu conspiratorii, dar au cerut ca făgăduielile ce li s-au făcut să fie scrise, pecetluite şi semnate, astfel ca să aibă ce arăta celorlalţi membri ai tribului la întoarcere. Lentulus şi tovarăşii săi au căzut în cursă, oferind documentele cerute. Galii, după cum conveniseră, au părăsit Roma cu mărturiile incriminatoare, fiind arestaţi chiar în afara porţilor cetăţii.

Cicero a relatat senatului întâmplarea cu elocvenţa sa obişnuită. A produs mărturia, zdrobitoare prin ea însăşi, cu neîntrecută măiestrie şi a dispus să se alcătuiască pe loc o dare de seamă completă a investigaţiilor şi să se distribuie pe tot cuprinsul Italiei copii după acest raport. Conspiratorii nu mai puteau face altceva decât să-şi recunoască vinovăţia. S-a hotărât ca, pentru moment, să fie puşi în custodia câtorva senatori de prim rang. Şi eu şi Crassus am fost printre cei numiţi ca temniceri. Cicero ştia, negreşit, că prizonierii lui erau în siguranţă la noi, de vreme ce am fi fost, categoric, suspectaţi de complicitate dacă scăpau; şi dorea, de asemenea, să dea impresia publicului că întregul senat, fără excepţie, era cu el. Nu eram în situaţia să refuzăm. Am ţinut în casa mea pe un om care nu mi-a plăcut niciodată, numit Statilius, şi am vegheat să fie păzit îndeaproape.

Efectul revelaţiilor lui Cicero a fost răsunător, atât în rândurile senatorilor cât şi în ale maselor populare. În ziua aceea a primit, probabil, atâtea elogii, încât nici chiar unul ca el nu-şi putea dori mai multe, şi s-a decretat slujirea unei ofrande de mulţumire în onoarea lui. După cum a avut grijă Cicero să sublinieze numaidecât, era prima oară în istorie când o asemenea distincţie se conferea pentru servicii civile, iar într-un mesaj adresat poporului în for, după ce adunarea senatului s-a încheiat, n-a şovăit să-şi alăture numele de acela al lui Pompei. Ba chiar înclina să se situeze pe sine la un nivel superior, căci dacă Pompei dusese armatele romane până la extremităţile pământului,

el, Cicero, fusese acela care salvase însăşi inima imperiului de la distrugere. Asemenea observaţii au fost primite cu entuziasm la vremea aceea, deşi i-au mâniat nespus pe prietenii lui Pompei şi mai mult încă l-au înfuriat pe Pompei însuşi când a aflat.

În atmosfera de isterie care a domnit timp de câteva săptămâni la Roma, părea însă cu putinţă să afirmi orice şi să fii crezut. Deşi Cicero dădea neîntrerupte asigurări poporului că primejdia trecuse, că, mulţumită vigilenţei şi fermităţii lui, totul era în ordine, şi avea să fie veşnic astfel, el continua să se simtă bine în împrejurările în care poporul dorea mereu să-l asculte şi rareori putea să reziste ocaziei de a stărui asupra unor astfel de teme ca instigaţie, jaf, invazie galică şi ştergerea datoriilor. În loc să trimită la vatră grupurile de tineri care cutreierau cetatea înarmaţi pentru pază, el i-a încurajat pe toţi „virtuoşii” să se înroleze ca agenţi speciali de menţinere a ordinii. „Virtuoşii”, sau mai curând bogătaşii şi înstăriţii mai modeşti, au răspuns cu mult zel şi printre ei, splendid înarmat, se putea remarca un personaj atât de puţin războinic şi politic cum era prietenul lui Cicero, bogatul bancher Atticus, care se afla întâmplător la Roma în acest timp, într-una din scurtele vizite de la moşiile sale din Grecia.

Era o atmosferă cât se poate de favorabilă neînţelegerilor şi persecuţiei şi nu încape îndoială că existau în senat undi membri care vedeau prilejul nimerit pentru a scăpa de duşmanii lor personali sau politici. Crassus şi cu mine îl sprijiniserăm făţiş pe Catilina în trecut şi era, prin urmare, uşor de insinuat că l-am ajutat până la sfârşit în taină. Reacţionari ca bătrânul Catullus, cel mai în vârstă membru al senatului, vor fi crezut poate că insinuarea era chiar adevărată. Cato era şi el în stare să creadă că cei ce nu-i împărtăşeau părerile trebuiau neapărat să fie, într-un fel sau într-altul, criminali. Atât eu

cât şi Crassus ne găseam deci, în acel moment, într-o situaţie oarecum delicată.

Într-adevăr, la adunarea senatului din ziua următoare arestării conspiratorilor, a fost adus un informator care l-a acuzat deschis pe Crassus de complicitate în complot. Crassus credea că intriga era opera lui Cicero, dar e la-fel de verosimil ca autorul ei să fi fost Catullus. În orice caz, intriga a eşuat. Prea mulţi senatori îi datorau bani lui Crassus sau sperau să împrumute de la el, de aceea s-a înălţat un strigăt prompt de protest împotriva nefericitului informator, care a fost întemniţat până când avea să mărturisească cine îl mituise ori îl convinsese să rostească o minciună atât de vădită. Cum era firesc, o asemenea mărturisire n-a ieşit niciodată din gura lui. Dar chiar şi această mişcare nereuşită a fost de ajuns pentru a-l face pe Crassus să-şi piardă, deocamdată, sângele rece. Se simţea ameninţat mereu de Pompei; acum era ameninţat şi de antipompeieni – Cato, Catullus şi ceilalţi, începu, deci, să facă pregătiri pentru a se retrage din Roma în provincia Macedonia, iar la adunarea senatului ce s-a ţinut în ziua următoare spre a se hotărî soarta conspiratorilor, nu mai era prezent.

Adunarea aceasta, care s-a ţinut la 5 decembrie, a avut loc într-un decor cu totul neobişnuit. Întregul for şi pantele colinei Capitoliului erau înţesate de bandele entuziaste de agenţi speciali de pază ai lui Cicero, toţi înarmaţi şi mulţi dintre ei nerăbdători să-şi folosească armele. Unii dintre prietenii mei mă sfătuiseră să nu asist la această adunare a senatului. Considerau că atât localul senatului cât şi străzile din jur aveau să reprezinte un pericol pentru mine. Dar nu mi-e felul să mă las stăpânit de teamă, aşa încât le-am nesocotit sfatul. Mi-am dat seama curând că nu exageraseră lucrurile. Deşi eram Mare Pontif şi pretor ales, am fost întâmpinat, ieşind din casă, de strigăte furioase şi a trebuit chiar să ţin piept unei

oarecare blocări”. Virtuoşii”, vedeam bine, erau surescitaţi peste fire şi – cum se întâmplă adesea când oamenii pun mâna pe arme fără vreun scop lămurit – dornici să găsească o victimă; iar plebeii, ca totalitate, în ochii cărora popularitatea mea era la fel de vie, se simţeau pentru moment intimidaţi şi impresionaţi de ceea ce le apărea drept o demonstraţie de forţă.

Totuşi am ajuns teafăr şi mi-am luat locul în senat. Şi aici am remarcat o atmosferă de neobişnuită înfrigurare. Aveam mulţi prieteni printre senatori şi, până când să înceapă adunai ea, am avut grijă să le vorbesc în modul cel mai degajat cu putinţă. Dar comportarea lui Catullus, a lui Cato şi a altor câţiva nu era greu de interpretat. Mă priveau cu ură şi cu un dispreţ simulat, de parcă aş fi fost un criminal.

După tradiţionalele ceremonii religioase, Cicero, cu o concizie remarcabilă, care a fost de un extraordinar efect, a prezentat problema zilei: ce soartă urma să le fie hărăzită conspiratorilor? După datină, a cerut părerea fiecărui senator pe rând, începând cu consulii aleşi pentru anul următor. Primul întrebat a fost soţul Serviliei, Silanus. Acesta, fără îndoială după cum fusese convenit dinainte, a propus ca toţi cei cinci prizonieri să fie executaţi. Murena, al doilea care şi-a dat părerea, a fost de acordeu propunerea lui Silanus, şi tot aşa toţi foştii consuli, dintre care erau prezenţi paisprezece. Mulţi au folosit prilejul pentru a ţine cuvântări mai mult sau mai puţin lungi, stăruind asupra ororilor de care populaţia Romei scăpase ca prin urechile acului şi asupra datoriei celor în drept de a stârpi orice rămăşiţe de-ale rebeliunii «ce vor mai fi rămas.

După ce consulii şi-au exprimat părerea unanimă, Cicero s-a întors către pretori. Ca unul dintre pretorii aleşi pentru anul următor, eu am fost primul invitat să vorbesc. Trebuia să-mi aleg acum cuvintele cu cea mai mare grijă,

deoarece situaţia era, într-adevăr, cât se poate de grea, aşa cum intenţionase Cicero să fie. Nu aveam de gând să sprijin opinia majorităţii, întrucât, făcând astfel, mi-aş fi dezamăgit proprii mei partizani, mi-aş fi pierdut reputaţia de spirit cutezător cu care mă mândream, şi aş fi contribuit, împotriva binecunoscutelor mele vederi, la înarmarea senatului cu o foarte primejdioasă putere ce s-ar fi putut întoarce, într-o bună zi, contra mea sau a prietenilor mei. Pe de altă parte, dacă mă exprimam prea deschis sau prea sfidător, n-aş fi fost, probabil, deloc ascultat şi aş fi fost cu siguranţă învinuit că eram cu însumi unul dintre conspiratori. Aşadar, nu numai reputaţia, dar şi v-aţa mi-era în acel moment primejduită.

Am vorbit, deci, cu cea mai mare sobrietate şi moderaţie, făcând uz la maximum de priceperea şi experienţa mea în oratorie şi încercând să câştig simpatia auditorilor nu numai prin substanţa, dar şi prin forma cuvântării mele. Am început prin a-i felicita pe antevorbitori pentru elocvenţa şi pentru spiritul lor cetăţenesc, declarându-mă în întregime de acord cu tot ceea ce spuseseră referitor la vinovăţia conspiratorilor. Într-adevăr, am subliniat eu, faptele vorbesc singure; ele sunt grave şi de netăgăduit; şi ar putea exista chiar primejdia de a stărui asupra lor cu prea multă elocvenţă, dacă elocvenţa ar avea drept scop să influenţeze pasiunile şi să denatureze judecata. Mai presus de toate era necesar ca senatul roman să acţioneze cu demnitate, cu deliberare şi, îndeosebi, cu calm. În viaţa particulară oamenii au latitudinea să procedeze în mod impulsiv, sau cel puţin li se poate ierta dacă, fiind lezaţi, se lasă în voia unor astfel de patimi ca răzbunarea. Dar cei ce se află la cârma statului nu trebuie nici să acţioneze din resentiment, nici să dea impresia că au făcut astfel. Mai mult încă, trebuie luat în considerare că, dacă în cazul de faţă nicio pedeapsă nu poate fi prea severă pentru crima comisă, în viitor

majoritatea oamenilor vor înclina să-şi amintească mai curând de severitatea pedepsei decât de ticăloşia crimei.

Ajuns la acest punct reuşisem să mă fac ascultat cu respect de către majoritatea auditorilor, chiar dacă era vădit încotro se îndreptau argumentele mele. Spre a le reţine atenţia şi a pregăti drumul pentru expunerea temei mele principale, am exprimat mai întâi, cu oarecare solemnitate, unele banalităţi de rigoare în legătură cu moartea şi cu pedeapsa cu moartea. Departe de a fi un chin, am spus eu, moartea reprezintă o eliberare de sub apăsarea durerii, suferinţei, jignirii. A aplica pedeapsa cu moarteanu însemna, prin urmare, a mări chinul pe care criminalul merită să-l îndure; înseamnă a-l scăpa pentru totdeauna de orice suferinţă. Afară de asta, existau unele argumente convingătoare împotriva utilizării pedepsei cu moartea în cazul de faţă. În primul rând nu mai era necesară. Graţie vigilenţei şi patriotismului de care dăduse dovadă consulul, conspiraţia era ţinută sub control, iar forţele legii şi ordinii domneau pretutindeni. În al doilea rând, era neconstituţională şi, după cum fusese arătat altă dată, nu exista niciun caz urgent de pericol care să poată justifica un act neconstituţional. Fireşte, m-am grăbit să adaug, nu e cazul să ne temem de niciun fel de tiranie sau încălcare a legii câtă vreme statul este binecuvântat cu un consul atât de desăvârşit şi de integru ca Marcus Cicero. Dar nu e mai puţin adevărat că trebuie să luăm în considerare viitorul. Trebuie să ne ferim ca nu cumva să se creeze un precedent periculos. Căci s-ar putea ivi un moment când vreun consul lipsit de scrupule, într-un caz neobişnuit de urgenţă, ar încerca să se înarmeze cu puteri ilegale spre a scăpa de duşmanii săi personali sau politici. Am propus deci ca bunurile prizonierilor să fie confiscate, iar ei să fie condamnaţi, nu la moarte, ci la detenţie pe viaţă într-unul sau altul din oraşele ita? – lice. Astfel, am sugerat eu, gravitatea crimei ar fi scoasă în evidenţă,

pedeapsa ar avea un caracter şi mai dur, iar constituţia ar rămâne intactă.

Cuvântarea mea a avut un ecou remarcabil. Bătrânul Catullus, acel supravieţuitor al epocii lui Sylla, a protestat, bineînţeles, numaidecât împotriva ei, avertizându-şi colegii senatori să nu se lase prinşi în cursă de o retorică goală, urmărind numai să slăbească autoritatea categoriei lor sociale. Mulţi alţi senatori însă începură să stea la chibzuială, căci izbutisem să le arăt limpede că, oricare ar fi starea de spirit a momentului, exista probabilitatea evidentă ca, în viitor, poporul sau reprezentanţii poporului să cheme la răspundere pe cei ce votaseră în favoarea osândirii la moarte a unor cetăţeni romani fără a fi judecaţi. Spre surprinderea generală, Quintus Cicero, fratele consulului, care, ca şi mine, fusese ales pretor pentru anul următor, s-a exprimat în favoarea propunerii mele. Alţii au făcut la fel şi dezbaterea a devenit şi mai încurcată printr-o altă propunere, anume ca întreaga discuţie să fie amânată până după înfrângerea lui Catilina pe câmpul de luptă.

Cicero, consulul, a intervenit atunci cu un discurs bazat pe o argumentare tipică de jurist. M-a felicitat pentru patriotismul meu, pentru spiritul umanitar, ca şi pentru permanenta mea grijă faţă de interesele poporului. Complimentele erau, ca să nu spunem mai mult, cu dublu tăiş. A remarcat apoi că, de fapt, propunerea mea denota mai puţină milostivire decât aceea a lui Silanus. Căci, după cum singur recunoscusem, nu era preferabilă moartea unei întemniţări pe viaţă? Cât despre chestiunea constituţională, conspiratorii, fiind declaraţi inamici publici, îşi pierduseră automat drepturile de cetăţeni. Iar a-şi face scrupule pentru asemenea oameni putea însemna o lipsă de consideraţie, ba chiar o adevărată cruzime, faţă de statul însuşi. El personal, consulul, era gata să-şi asume răspunderea pentru orice acţiune sprijinită de autoritatea

senatului.

Intervenţia lui Cicero a avut un efect mai slab decât sperase el. Mulţi dintre senatori n-au sesizat insinuarea că eu promovam tot timpul interesele poporului în dauna senatului, iar alţii erau, oricum, potrivnici ideii de a nemulţumi poporul. Şi nici argumentul invocat de el cu atâta dezinvoltură, anume că pedeapsa ou moartea era legală pentru simplul motiv că pri – zonierii fuseseră declaraţi inamici publici, nu atârna tocmai greu. Toţi îşi dădeau seama că, orice ar fi spus Cicero, era, în realitate, un punct foarte discutabil. În plus, încercând să dea impresia că e un spirit critic, Cicero nu reuşise decât să pară că nu era tocmai decis.

Pe măsură ce înainta dezbaterea, dezorientarea creştea. Silanus însuşi îşi schimbă brusc părerea şi declară că (propunerea lui iniţială nu fusese corect înţeleasă. Nu avusese intenţia să propună pedeapsa cu moartea, ci numai pedeapsa cea mai severă care se putea aplica legal. Dacă reieşea că asta însemna detenţie, el înţelesese probabil „detenţie” şi nu „moarte”. Apoi încurcă lucrurile şi mai mult declarând că, în linii mari, era favorabil propunerii alternative de a amâna dezbaterea până când Catilina, împreună cu armata sa, avea să fie zdrobit.

În acest moment al adunării a intervenit Cato, în calitate de tribun ales, cu o cuvântare impulsivă, violentă, caracteristică temperamentului său, dar care s-a dovedit hotărâtoare. Deşi nu împlinise încă treizeci de ani, Cato dobândise de pe atunci o reputaţie de prim plan şi, într-adevăr, unică. Ajunsese aici printr-o încăpăţânare împinsă până la exces şi printr-o afectare a virtuţilor antice, aşa cum şi le închipuia el – o afectare atât de consecventă şi de intensă încât merita aproape numele de atitudine sinceră.

Cu acel prilej începu prin a-i adresa un atac violent lui Silanus pentru că-şi schimbase gândul în cursul dezbaterii. Într-adevăr Silanus se făcuse oarecum ridicol,

dar vorbise totuşi cu sinceritate şi de aceea nu merita insulta zvârlită în obraz de Cato, care, la urma urmei, era cumnatul său. Dar nesocotirea regulilor comune de politeţe era apreciată la Cato de către adepţii lui drept „vorbire deschisă”, întocmai cum convingerea lui Cato că aceia care nu erau de acord cu el se chemau canalii lua denumirea de „integritate”.

De la Silanus trecu la mine, acuzându-mă, cu oarecare dreptate, că-i zăpăcisem pe consilierii statului. Continuă apoi să atace întreaga mea reputaţie politică, descriind-o ca pe aceea a unui om necinstit şi lipsit de onoare. Dacă statul, spunea el, tremura acum în pragul pierzaniei, vina era a mea tot atât de mult cât a lui Catilina. Afară de asta, eram implicat în Complot eu însumi, după toate probabilităţile. Trebuia să fiu recunoscător că în momentul de faţă nu mă aflam şi eu în primejdia de care încercam să-i salvez pe conspiratori, pe acei monştri ai mişeliei care erau, fără îndoială, prietenii mei. Acum ori niciodată, conchise el, era momentul ca statul să treacă la acţiune hotărâtă. De vreme ce Silanus fusese atât de nevolnic încât să-şi retragă propunerea, el însuşi avea să propună pedeapsa cu moartea.

Înverşunarea şi vigoarea acestei izbucniri au schimbat starea de spirit a întregii adunări. Cato a fost ovaţionat din toate părţile şi, fără multă gândire, nu numai că propunerea lui a fost general aclamată, dar pe deasupra s-a mai propus şi ca proprietăţile vinovaţilor să fie confiscate, aşa cum sugerasem eu iniţial, ca o alternativă la pedeapsa cu moartea. Propunerea era desigur destinată să dea impresia că eram asociat, în oarecare măsură, cu ceea ce reprezenta acum, în mod evident, hotărârea majorităţii. În clipa aceea sentimentele erau aprinse, dar eu nu doream şi nici nu-mi puteam permite să tac. Am protestat vehement că se reţinuse ceea ce era mai drastic în propunerea mea, anume confiscarea proprietăţii

prizonierilor, respingându-se în acelaşi timp ceea ce era umanitar în ea, adică salvarea unor cetăţeni romani de la o moarte infamantă. Şi am replicat cu vigoare la ponegririle prin care Cato îmi mânjise propriul meu caracter.

Pe când vorbeam, cu destulă înflăcărare, dar de astă dată unor auditori ce-mi deveniseră ostili, s-a apropiat de mine un mesager înmânându-mi un bilet. Cato a sărit numaidecât în picioare şi, în felul lui lipsit de cumpănire, a cerut să fie făcut public cuprinsul biletului. După toate probabilităţile, a declarat el, mi se comunica ceva din partea unuia dintre conspiratori şi era tipic pentru neobrăzarea mea să primesc o asemenea comunicare chiar în sacra atmosferă a senatului. Atât de isterice deveniseră sentimentele senatorilor, încât a fost un strigăt general în favoarea intervenţiei necugetate şi, cum s-a dovedit apoi, ridicole a lui Cato. Între timp îmi aruncasem ochii pe bilet, descoperind că era un mesaj de la Servilia, sora vitregă a lui Cato şi soţia lui Silanus. Servilia fusese foarte îngrijorată de siguranţa mea personală la adunarea aceasta a senatului şi nu se putuse împiedica să nu-mi scrie în termenii cei mai drăgăstoşi. Astfel, după ce «m protestat că chestiunile mele particulare prezentau prea puţin interes pentru un moralist atât de sever cum era Cato, i-am trecut biletul invitându-l să-l citească cu glas tare. A fost un moment destul de penibil pentru Cato care, văzând că ţinea în mână o scrisoare de dragoste adresată mie de sora lui, şi totodată că era obiectul celei mai neliniştite atenţii din partea acelor senatori care credeau că avea să dezvăluie acum ceva de un interes deosebit, nu mai ştia cum să procedeze. Până la urmă a acţionat cu o stupiditate şi o lipsă de delicateţe caracteristică, azvârlindu-mi scrisoarea înapoi cu vorbele „Ia-ţi-o, beţivanule!” Indelicateţea era în gest, stupiditatea în cuvinte; căci, în timp ce Cato însuşi era un băutor de notorietate publică şi petrecea adesea câte o noapte

întreagă bând vin şi discutând, atât cât îi mai permitea mintea ameţită, despre principiile moralei, beţia este unul dintre puţinele vicii de care n-am fost învinuit nici chiar de către duşmanii mei.

Incidentul cu biletul a întrerupt însă prea puţin fervoarea dezbaterii. Am continuat să mă opun propunerii pentru confiscarea proprietăţii prizonierilor şi am făcut apel la tribunii poporului ca să mă susţină cu un veto din partea lor. Tribunilor le era teamă, însă, de opinia majorităţii şi nu mi-au dat niciun sprijin. În sfârşit Cicero, mai mult ca să urgenteze problemele decât pentru alt motiv, şi-a retras propunerea pentru confiscare, punând în faţa senatului doar propunerea lui Cato pentru pedeapsa cu moartea. A fost votată cu o majoritate covârşitoare, într-o atmosferă de entuziasm delirant şi barbar. Puţinii care ne-am abţinut de la votare am devenit centrul unei atenţii ostile, în timp ce părăseam senatul, am fost înconjurat de o bandă de gărzi armate de-ale lui Cicero, care s-au apropiat de mine cu săbiile scoase, părând pregătiţi să le folosească. Câţiva dintre prietenii mei s-au adunat în jurul meu ocrotindu-mă cu togile lor, dar erau alţii care, sub influenţa emoţiilor stârnite de Cato, au strigat către gărzi să-şi facă datoria şi să curme zilele unui trădător. Gărzile însă aşteptau o autorizare din partea consulului Cicero, iar Cicero, deşi se spune că mai târziu s-a căit, a ridicat mâna pentru a le interzice să meargă mai departe. Am putut, deci, să ajung acasă teafăr, în timp ce Cicero, însoţit de majoritatea senatorilor şi de cete de partizani înarmaţi din păturile avute.

străbătea forul cu pasul rar, înaintând către închisoare şi locul execuţiei. Acolo, prizonierii au fost aduşi repede şi, fii & d cofeo-râţi printr-o gaură în temniţa subterană, au fost strangulaţi pe loc. Cicero, după ce a supravegheat execuţia, a rostit cu glas tare către mulţimile în aşteptare: „Au trăit”, fiind apoi escortat până acasă de o

numeroasă suită de persoane alese, exaltate pipă la isterie, care, spre marea lui satisfacţie, l-au salutat ca pe un al doilea întemeietor al Romei, mântuitorul şi părintele ţării.

Eu personal n-am asistat la acest necuviincios spectacol şi nici n-am mai luat parte la adunările senatului în tot restul anului. Nu. pentru că m-aş fi temut că mi-era viaţa în pericol, ci pentru că doream să dau impresia că aşa stau lucrurile. Ştiam că nefireasca „unire a claselor”, atât de îndrăgită de Cicero, nu putea să dureze şi, cu ajutorul lui Metellus Nepos, prietenul lui Pompei, luam măsuri spre a-i grăbi inevitabilul proces al destrămării.

Cartea a IV-a

DEZORDINI

Deşi nu mi-era teamă pe vremea aceea de violenţa corporală, aveam toate motivele să fiu preocupat de iminenţa unor noi forme de atac. Alunecam cu gândul în copilărie, când unchiul meu Caius Cotta fusese judecat sumar şi obligat să plece în exil pentru un motiv nu mai puternic decât acela de a fi fost prietenul unui om de stat reformator, şi întrevedeam cu certitudine că duşmanii mei, încrezători în forţele lor aşa cum erau acum, aveau să ia o măsură de felul acesta împotriva mea. Dacă Crassus se retrăsese de la Roma la moşiile lui din Macedonia, făcuse asta nu numai de teama lui Pompei, ci şi de frica vreunei persecuţii asemănătoare. Crassus îşi putea îngădui s-o facă; cucerise rangul consular, iar bogăţiile lui fabuloase îi ofereau oricând un mijloc de protecţie. Eu, în schimb, eram atât de împovărat de datorii încât nu puteam spera nici să supravieţuiesc măcar, darămite să mă îmbogăţesc, dacă nu primeam, la expirarea termenului anual al funcţiei de pretor, un post de guvernator de provincie. Simţeam că, dacă mi-aş fi îngăduit o clipă de răgaz acum, aş fi pierdut cu siguranţă totul şi de aceea m-am hotărât să atac înainte de a fi atacat.

Noii tribuni, între care se aflau Metellus Nepos şi

Cato, şi-au preluat funcţiile la mai puţin de o săptămână după executarea conspiratorilor. Au avut deci o perioadă de activitate înainte de 1 ianuarie, când demnitarii superiori îşi luau în primire îndatoririle. În aceste săptămâni, Cato şi Nepos şi-au dat pe faţă divergenţele de păreri care nu încetaseră niciodată, accentuându-le şi extinzându-le şi mai mult. Aprigele lor certuri se refereau în cea mai mare parte la viitorul politic al lui Pompei, dar problema aceasta implica multe altele, inclusiv întreaga comportare a lui Cicero cu privire la conspiraţie.

Cicero, ca să fim drepţi, a văzut lucrurile mai limpede decât majoritatea partizanilor săi. El şi-a dat seama că, pentru ca „uniunea claselor", atât de scumpă inimii lui, să supravieţuiască, era necesară o alianţă cu Pompei; dar în tentativele de a organiza o asemenea alianţă, se arătă ciudat de incapabil. Îşi pierdu cu desăvârşire autoritatea asupra lui Cato şi a altor fanatici din partidul său, deoarece aceştia, fie din principiu, fie din invidie, erau hotărâţi să facă din Pompei un cetăţean particular ca oricare altul, iar în comunicările sale cu Pompei comise ridicola eroare de a i se adresa ca şi cum el ar fi fost egalul, dacă nu chiar superiorul acestuia. Se simţea profund jignit de faptul că Pompei nu-i trimisese nicio înştiinţare oficială din Orient ca să-l felicite că salvase Roma şi imperiul de la revoluţie, dar îi lipsea imaginaţia ca să vadă că, de fapt, Pompei avea un puternic resentiment faţă de el. Căci Pompei, căruia nu-i plăcea să renunţe niciodată la o comandă, îşi făcuse planul să fie rechemat la Roma în fruntea armatei sale spre a zdrobi el însuşi rebeliunea. O asemenea reflecţie evidentă nu i-a trecut, se pare, niciodată prin minte lui Cicero, a cărui vanitate era atât de oarbă încât îl împiedica să înţeleagă de ce-i scria Pompei pe un ton aşa de rece.

Vanitatea lui a fost şi mai rănită de pe urma atacurilor ce i-au fost adresate de Metellus Nepos la

adunările poporului. Cato organiza fireşte adunări rivale şi la una din ele îi făcu lui Cicero imensa plăcere de a-l saluta, în aplauzele generale, drept „părintele pământului strămoşesc”. Oricât de satisfăcătoare ar fi fost însă aceste titluri goale, Cicero fu cuprins de o serioasă panică atunci când Nepos, într-una din cuvântările sale, declară că unui om care osândise la moarte cetăţeni romani fără judecată ar trebui să i se refuze dreptul de a vorbi. Era genul de observaţie care se repetă din om în om şi a fost interpretată în cercuri largi ca având înţelesul că Nepos era pregătit să facă uz de dreptul de veto când, în ultima zi a lunii decembrie, Cicero, părăsindu-şi funcţia, avea să ţină obişnuitul discurs în faţa poporului. Perspectiva de a i se răpi acest unic prilej de autoglorificare îl înspăimântă pe Cicero. Intră imediat în legătură cu cele două femei pe care le considera, cu drept cuvânt, că au influenţă asupra lui Metellus Nepos, deşi se înşela crezând că-şi vor irosi influenţa în favoarea lui. Una din aceste femei era Mucia, sora vitregă a lui Nepos şi soţia lui Pompei; cealaltă era Clodia, „soţia fratelui lui Nepos, Metellus Celer, care în acel moment opera în nord împotriva lui Catilina. Atât Clodia cât şi cei doi Metellus îi dispreţuiau pe Cicero ca fiind un om ce-şi făurise o situaţie socială prin propriile puteri, fără a se baza pe legături de familie, deşi Clodia manifesta faţă de el un anumit interes, în măsura în care o interesa orice personaj care şi-a câştigat faimă şi avere; tocmai atunci o impresionase în mod deosebit faptul că Cicero începuse să negocieze cu Crassus cumpărarea, la un preţ enorm» a uneia dintre cele mai splendide case particulare din Roma. Afară de asta îi plăcea să-l invite pe Cicero la banchetele oferite de ea. Pe temele de conversaţie generală era un vorbitor strălucit; în materie de politică era de o indiscreţie stranie; în privinţa propriei lui persoane şi a marilor sale acţiuni se făcea întotdeauna ridicol, iar lăudăroşenia lui distra musafirii pe moment şi

putea deveni subiect de anecdote amuzante cu alte prilejuri. Clodia era în acelaşi timp satisfăcută de faptul că pe soţia lui Cicero o înciudau grozav vizitele acestuia la ea acasă, fiind convinsă – absolut fără niciun temei – că Clodia avea intenţia să-l cucerească. De aceea ea l-a încurajat pe Cicero să creadă că va face tot ce-i va sta în putinţă spre a înfrâna violenţa lui Metellus Nepos, deşi nu avea de gând să întreprindă nimic în acest sens.

Nici Mucia nu i-a fost de mai mult ajutor. Dacă nu-i era tocmai credincioasă lui Pompei, era cel puţin devotată intereselor soţului ei şi-i displăcuse profund atitudinea lui Cato, partizanul lui Cicero, care avertiza mereu poporul de planurile lui Pompei de a deveni, cum îşi închipuia Cato, un cârmuitor absolut.

Astfel că diplomaţia lui Cicero n-a avut alt rezultat decât acela de a provoca certuri între el şi soţia sa. În ultima zi ăanului, Metellus Nepos şi-a pus în practică ameninţarea şi, pe rhotivul că Cicero n-a îngăduit altor cetăţeni romani să vorbească în apărarea lor, i-a interzis să se adreseze poporului, invitându-l să se limiteze la obişnuitul jurământ că şi-a împlinit îndatoririle, pe măsura priceperii sale, în tot cursul anului cât a funcţionat în calitate de consul. Cicero, deşi profund jignit, s-a comportat în acea împrejurare cu demnitate. A păşit înainte spre a depune jură” mântul, apoi, cu glasul său sonor şi experimentat în modulări, a strigat tare, „Jur că această cetate şi acest imperiu au fost salvate de la pieire de mine şi numai de mine”. Revendicarea unui asemenea merit, deşi arogantă şi totodată nedreaptă, a fost întâmpinată de ovaţii prelungi, şi grupuri numeroase dintre aceia pe care lui Cicero îi plăcea să-i numească „virtuoşi” l-au însoţit până acasă.

A fost însă cam ultima împrejurare când „virtuoşii” au mai apărut pe străzile Romei în număr mare, iar ceea ce a avut semnificaţie atunci n-au fost aclamaţiile primite

de Cicero, ci faptul că Nepos a putut să-şi exercite dreptul de veto.

A doua zi mi-am luat în primire funcţia de pretor. N-am pierdut nicio clipă pentru a-i ataca deschis pe cei mai puternici dintre duşmanii ce-mi erau cunoscuţi. În loc să asist la ceremoniile de pe Capitoliu care se desfăşurau în cinstea instaurării noilor consuli, m-am dus cu lictorii mei în for şi m-am urcat pe platforma de unde aveam să prezidez în cursul anului cazurile judiciare. Dădusem dispoziţii să fie prezenţi numeroşi partizani de-ai mei, astfel că aveam în faţă un public considerabil căruia să mă adresez. Am anunţat că îmi propuneam să dau în judecată pe bătrânul şi respectatul om de stat Catullus, şi am avut bucuria să observ că vorbele mele produceau o puternică impresie. Partidul meu era încântat să mă vadă acţionând din nou într-o manieră îndrăzneaţă şi neobişnuită. Mă crezuseră, aşa cum şi eram, în primejdie, iar manifestarea aceasta de siguranţă îi făcea acum să-şi închipuie că mă bazam pe vreo sursă secretă de tărie, deşi, în realitate, forţa poziţiei mele venea în întregime din încrederea pe care ei începeau s-o aibă din nou în mine. Alţii erau uluiţi de-a binelea că putea cineva să-şi asume riscul de a-l ataca pe un om care era, ca să spunem astfel, părintele senatului şi căruia îi plăcea să se închipuie deasupra şi dincolo de orice controverse.

Dar eu nu uitasem cum Catullus, susţinut de Cato, mă învinuise pe faţă de complicitate la planurile lui Catilina. Acum îl acuzam eu de incapacitate în munca sa de supraveghere a reconstrucţiei templului lui Jupiter Capitolinus şi ceream să se instituie o anchetă pentru modul cum utilizase banul public. îl mai acuzam că-şi depăşise atribuţiile ordonând să se pună o inscripţie cu propriul său nume pe un templu încă neterminat. Propuneam ca inscripţia să fie ştearsă, Catullus să fie cenzurat pentru incompetenţă, şi chiar mai rău, urmând ca

atât opera de reconstruire a templului cât şi onoarea (de a fi pomenit pe o nouă inscripţie) să-i fie retrase şi încredinţate lui Pompei. Adăugam că mă aflam în deplin acord cu vederile lui Metellus Nepos, care sugera cu multă înţelepciune să fie rechemat Pompei în Italia spre a restabili o dată mai mult domnia legii şi a ordinii.

Reacţia lui Catullus şi a partidului său au fost imediate. De îndată ce a fost informat despre ceea ce se petrecea în for, Catullus s-a smuls de la ceremonia oficială de pe Capitoliu, deşi era tocmai genul de desfăşurări formale în care se complăcea şi, însoţit de un grup de prieteni, a coborât în for şi a cerut cuvântul. Ar fi fost normal ca un pretor, având de-a face cu un venerabil şi distins om de stat, să-l invite să urce pe platformă spre a se adresa poporului de acolo. Dar ştiam din experienţă ce duşman neîmpăcat era Catullus pentru mine şi mă hotărâsem să-l umilesc în toate felurile cu putinţă. I-am poruncit, deci, să vorbească, dacă avea ceva de spus, de la nivelul străzii, ca un om de rând. Această insultă deliberată la adresa celui mai în vârstă om de stat al republicii a avut efectul pe care îl anticipasem. I-a încurajat enorm pe membrii propriului meu partid şi a stârnit o furie nemăsurată printre „virtuoşi", care erau încă destul de puternici spre a însemna o primejdie. Catullus personal a rămas aproape fără grai de mânie, dar n-a trecut mult şi s-a adunat o mulţime atât de numeroasă de partizani de-ai săi încât am socotit cuminte să amân activitatea curţii pe ziua aceea şi nici n-am mers mai departe pe linia unei urmăriri judiciare care ar fi fost cât se poate de complicată şi de dificilă. Gestul pe care-l făcusem şi care a fost amplu comentat în momentul acela mi-a fost de ajuns pentru scopul meu. Le dădusem limpede să înţeleagă lui Catullus şi celorlalţi că, dacă mă atacau, eram pregătit să mă apăr şi accentuasem divergenţele care existau dinainte între Pompei şi senat.

A doua zi Metellus Nepos a propus senatului ca Pompei să fie rechemat cu misiunea de a-l zdrobi pe Catilina şi a restabili ordinea la Roma. Cum se ştia bine că mica armată a lui Catilina fusese înconjurată de forţele guvernamentale şi avea puţine şanse de supravieţuire, Nepos n-a putut pretinde că şeful conjuraţilor mai reprezenta vreo primejdie. De aceea şi-a consacrat cea mai mare parte a cuvântării unui atac împotriva lui Cicero, care, stăpânit de furie pentru că Nepos îl împiedicase cu puţine zile mai înainte să-şi desfăşoare oratoria în public, i-a servit acum câteva frumoase pasaje de invectivă, pe lângă unele reiterări plicticoase ale convingerilor sale că Roma îşi datora continuarea existenţei propriilor lui eforturi. Discursul a fost călduros aplaudat de majoritatea senatului, dar Cicero, furat de bucuria unor aclamaţii atât de generale, n-a observat că efectul oratoriei sale nu era de loc acela pe care şi-l dorise. Nu numai Nepos, dar şi alţii ca, de pildă, Cato, aveau să-i interpreteze discursul drept un atac împotriva lui Pompei, cu care Cicero era, de fapt, dornic să fie în termeni buni. Într-adevăr, Cato s-a folosit de prilej pentru a rosti sentenţios că, atâta vreme cât va trăi el, Pompei nu avea să intre cu trupele lui în Roma. Declaraţia lui a fost şi ea aclamată, iar Nepos, văzând că nu era vreo speranţă să-şi asigure sprijinul senatului pentru propunerea sa, ameninţa acum că proiectul lui de lege avea să fie votat, cu sau fără voia senatului, deoarece el avea să-l prezinte direct în faţa Adunării Poporului.

Făgăduisem să-l sprijin pe Metellus Nepos când va face acest pas care, date fiind circumstanţele epocii, era un pas îndrăzneţ. Pe vremea când Gabinius şi Manilius reuşiseră, în opoziţie cu senatul, să scoată legile care-i confereau lui Pompei puteri extraordinare împotriva piraţilor şi a lui Mithridates, statul se aflase în reală primejdie şi, mai ales, păturile avute fuseseră îngrijorate în

privinţa investiţiilor lor, de aceea îşi puseseră în balanţă toată ponderea împotriva senatului. Acum însă aceste pături erau, pentru moment, aliate solid cu elementele cele mai reacţionare din senat. Mulţi din senat şi din afara acestei instituţii credeau sincer că Pompei plănuia o dictatură. Alţii erau doar invidioşi pe el. Eram, prin urmare, siguri că aveam să fim confruntaţi cu ostilitatea celor mai puternice pături ale societăţii, iar ca sprijin nu ne puteam bizui decât pe popularitatea, mea personală (care fusese oarecum zdruncinată de evenimentele legate de Catilina) şi pe marile mase ale oamenilor de rând, în sufletul cărora semnificaţia emoţională a supranumelui lui Pompei, „cel Mare", avea încă ecou.

Personal n-am crezut niciodată că agitaţia noastră avea să triumfe în cazul de faţă, în sensul votării decretului de rechemare a lui Pompei, deşi în privinţa aceasta Nepos nu era de acord cu mine. Ceea ce urmăream eu era să subliniez încă o dată existenţa unei puteri populare, să arăt cât de false fuseseră afirmaţiile retorice ale lui Cicero că el reprezentase conducerea unei Italii unite, şi să-l pun într-o situaţie de nesuportat pe plan politic. Aşa cum stăteau lucrurile, Cicero era unul dintre puţinii membri ai senatului destul de inteligenţi ca să vadă avantajele de a-l trata pe Pompei cu respectul şi consideraţia ce i se cuveneau. Acum era forţat să treacă de partea duşmanilor lui Pompei – Lucullus, Cato şi ceilalţi – de vreme ce nu putea, fireşte, să se asocieze la o propunere care echivala cu un vot de blam asupra propriei sale comportări în calitate de consul.

Răzmeriţele care au rezultat de pe urma acţiunii lui Nepos şi a mea au fost cele mai violente din câte avuseseră loc la Roma de foarte mulţi ani. Era data de *3* ianuarie şi, pe când încă nu se luminase de ziuă, Nepos ordonase să fie ocupat forul de o impresionantă mulţime de oameni înarmaţi. Curând după ivirea zorilor, el şi cu mine,

împreună cu aderenţii noştri personali, am intrat la rândul nostru în for, luându-he locurile pe o platformă în faţa templului lui Castor. Ne-am pregătit de îndată să dăm citire proiectului de lege în faţa poporului. Ne aşteptam la opoziţie din partea lui Cato şi a unuia dintre ceilalţi tribuni, un personaj numit Thermus, dar la început opoziţia nu s-a înfăţişat cu forţe prea mari. Cato, care tocmai îşi îngăduise să se mai dedea la o partidă de beţie, sosi târziu la faţa locului şi trebui să trimită în pripă în toate părţile după cete de oameni în stare să ţină piept partizanilor noştri. Grabnic, începură să se adune senatorii, inclusiv consulul Murena, şi numeroşi reprezentanţi ai păturilor avute. Dar câtăva vreme au fost în minoritate, iar în primul moment al procedurii Cato şi Thermus erau aproape singurii membri prezenţi ai grupului lor. Trebuie să recunoaştem că au acţionat cu curaj şi cu hotărâre. Deoarece erau tribuni, gărzile le-au făcut loc să treacă şi, în mijlocul strigătelor furioase, au urcat pe platformă. Cato a luat loc ostentativ între Nepos şi mine, strigând cu glas puternic în timp ce se aşeza: „Voi şedea aici ca să-i împiedic să mai pună la cale împreună altă conspiraţie”. Apoi, când scribul a scos o copie a proiectului de lege şi a început să citească, s-a ridicat în picioare interpunând un veto în calitate de tribun şi interzicându-i să citească mai departe. Se iscaseră oarecari încăierări în mulţime şi în curând conflictul izbucni şi pe platformă. Nepos, nesocotind dreptul de veto al lui Cato, începu să citească el însuşi proiectul. Cato i-l smulse din mână şi-l călca în picioare. Nepos, ţinându-l pe Cato la distanţă cu o singură mână, începu să recite textul proiectului din memorie, dar acum celălalt tribun, Thermus, interveni astupându-i cu palma gura lui Nepos. Acesta fu semnalul pentru ca încăierarea să devină generală. Pietre şi beţe zburau în toate direcţiile. Grupul nostru, care era în faza aceea mai numeros, având şi sprijinul gărzilor armate ale lui Nepos,

începu, întâi mai încet, apoi într-o debandadă totală, să-i împingă pe oponenţi afară din for. Totuşi, în timp ce loviturile cădeau asupra lui, Cato a rămas neclintit şi a continuat să strige cât îl ţinea gura fraze care, în zarva generală, erau ininteligibile, auzindu-se, des folosite, doar cuvintele „tiranie" şi „libertate". În cele din urmă fu salvat de consulul Murena, care-i aruncă toga peste el conducându-l la loc sigur în interiorul templului lui Castor. Apoi şi el, împreună cu restul grupului senatorial, o luă la goană.

Nu se poate spune că forul mai prezenta un aspect decent. Pretutindeni se vedeau capete şi nasuri sângerânde, braţe şi haine smulse, dale de piatră scoase din pavaj şi alte mărturii ale răzmeriţei. Spre a da o aparenţă ceva mai respectabilă procedurii, Nepos trimise înapoi gărzile înarmate şi, lăsând să treacă un răstimp potrivit, începu din nou să citească proiectul cu glas tare. Dar în acest interval, Cato şi prietenii săi nu stătuseră degeaba, îşi reorganizaseră grupul de aderenţi şi, cum au descoperit că aveau cale liberă, se năpustiră înapoi în for cu forţe noi, începând să dea cu pietre în partizanii lui Nepos care rămăseseră în urmă. Retragerea devenea necesară. Neavând mult de mers până acasă, eu m-am retras cu demnitate, escortat îndeaproape de membrii grupului meu. Nepos a fost silit să se refugieze mai în grabă.

Nici nu m-am gândit să mă recunosc învins cu acest prilej. Fapt este că mă simţeam mult mai sigur decât înainte, deşi în zilele următoare aparenţele păreau să-mi contrazică încrederea. După cum mă aşteptam, duşmanii mei au mai făcut şi alte încercări de a mă elimina din viaţa politică, dar acum puteam să-i înfrunt cu mai multe perspective de succes. Poporul roman reînviase la viaţă, ca să spunem aşa, şi era hotărât să mă ocrotească. Începuse să-şi dea seama că, după oratoria şi surescitarea din

vremea consulatului lui Cicero, lucrurile rămăseseră exact la fel ca şi înainte. Într-adevăr, în tot cursul anului său de funcţionare, Cicero luase o singură măsură care amintea, măcar pe departe, o guvernare şi o administraţie eficientă. E vorba de legea referitoare la coruperea prin mită în cadrul alegerilor, lege călcată în mod notoriu de către actualul consul, Murena, care fusese tot timpul sprijinit de însuşi Cicero.

Acum senatul încercă, fără succes, să creeze din nou atmosfera de isterie care domnise în timpul execuţiei conspiratorilor. La o adunare ţinută în aceeaşi zi cu răzmeriţa, au îmbrăcat toţi veşminte de doliu, ca pentru o calamitate naţională, şi au procedat la acţiune, ca şi cum Roma ar fi fost în mâinile revoluţionarilor. Din nou a fost emis „ultimul decret", împuternicindu-i pe consuli să ia măsurile care li se păreau mai nimerite pentru apărarea statului. A urmat un alt decret, cu totul ilegal, prin care ni se interzicea, lui Metellus Nepos şi mie, să ne exercităm funcţiile ca demnitari ai statului.

Amintindu-ne cum se făcuse uz de „ultimul decret" în cazul conspiratorilor catilinari, ne-am dat seama de pericol. Nepos convocă o adunare a poporului în for, se plânse amarnic de felul cum el, emisarul celui mai mare general al Romei, fusese tratat şi anunţă că, spre a-şi salva viaţa, era silit să fugă din Roma şi să caute protecţie la Pompei. M-a invitat să vin împreună cu el, dar eu aveam alte planuri şi l-am lăsat să plece singur. Nu doream să-l abordez pe Pompei ca refugiat. Aveam un partid al meu şi, cu orice risc, intenţionam să-l păstrez în fiinţă. Astfel, timp de câteva zile, am ignorat pur şi simplu decretul votat împotriva mea de către senat. Având grijă să fiu bine păzit, coboram ca de obicei în for şi continuam să mă ocup de treburile ce veneau în faţa curţii peste care fusesem ales să prezidez prin voturile poporului. Maselor le mergea la inimă acest act de sfidare; duşmanii mei din senat erau

indignaţi. Într-adevăr, nu după mult timp s-a conturat eventualitatea ca extremiştii din rândurile lor, cum erau Catullus şi Cato, să-şi impună voinţa şi să mă pună în stare de arest. Apoi, după toate probabilităţile, aveau să aducă vreun informator sau altul care să declare că fusesem coalizat cu Catilina. Era, fireşte, o primejdie de care trebuia să mă apăr, astfel că, după ce am făcut o declaraţie publică în sensul că Marele Pontif nu mai putea circula în siguranţă pe străzile Romei, m-am retras la reşedinţa mea oficială şi timp de câteva zile n-am luat parte de loc la treburile statului. În cursul acestor zile m-am ocupat intens de organizarea unei demonstraţii în favoarea mea, care trebuia să pară spontană.

În ziua pe care o alesesem pentru demonstraţie, câteva mii de oameni, mulţi din ei înarmaţi, s-au adunat în faţa casei mele. Au luat cuvântul diferiţi vorbitori care i-au atacat violent pe cei ce propuseseră în senat ca demnitari ai poporului roman, aleşi după cuviinţă, să fie privaţi de funcţiile lor. Dinăuntrul casei auzeam cum se amplificau strigătele de „Caesar! Caesar!”, pe când mă chemau ca să mă însoţească pe străzi şi să forţeze senatul să mă reintegreze în funcţie. Între timp, fusesem informat că senatul se întrunise grabnic, în mare panică, aşteptându-se la noi scene de violenţă, poate la o revoluţie. Erau încă în şedinţă, fiind informaţi mereu de cele ce se petreceau în jurul casei mele. Mulţi dintre cei care le aduceau veşti erau, de fapt, agenţi de-ai mei. Am avut grijă în special ca discursul pe care mă pregăteam acum să-l ţin să fie raportat, repede şi cu exactitate, senatorilor.

Când mi-am făcut apariţia, mulţimea era şi mai înflăcărată decât mă aşteptam şi, la început, m-au luat aproape pe sus în entuziasmul lor de a porni cu mine în marş direct către locul unde se afla senatul în şedinţă. Am izbutit, totuşi, să mă fac ascultat şi am vorbit cu un calm şi o moderaţie care şi-au făcut curând efectul dorit. După ce

le-am mulţumit pentru solicitudinea lor faţă de mine şi de constituţie, i-am rugat să se întoarcă la casele lor în linişte şi ordine. Am recunoscut că existau în senat oameni duşmănoşi atât faţă de mine, cât şi faţă de principiile stabilite ale legii şi ordinii; dar erau şi alţi senatori, am spus eu, care-şi vor da seama curând că, în cazul meu, acţionaseră în mod ilegal şi, din proprie iniţiativă, vor încerca să repare nedreptatea ce mi se făcuse.

În felul acesta am liniştit agitaţia mulţimii şi am forţat mâna senatului. De îndată ce s-a raportat despre cuvântarea mea şi despre efectul obţinut, acei senatori care-mi erau prieteni s-au întors împotriva celor ce mă acuzaseră de instigare la revoluţie. Au fost susţinuţi de marea majoritate care se temea, mai presus de orice, de o altă zi de răzmeriţă. În aceeaşi dimineaţă s-a prezentat la mine acasă o delegaţie de senatori. Fuseseră instruiţi să-mi mulţumească pentru acţiunea mea leală, denotând spirit cetăţenesc, şi să mă invite să revin împreună cu ei la senat, unde urma să fiu reintegrat în cuvenita-mi funcţie de pretor.

SCANDALURI

A fost o inspiraţie fericită din partea mea că am acţionat atât de prompt şi de viguros chiar de la începutul anului. Curând după demonstraţie, mica armată a lui Catilina a fost provocată la luptă şi nimicită. Antonius Hybrida, plângându-se de un atac de gută, n-a luat parte la bătălie, dar trupele lui au fost conduse cu hotărâre de un subaltern al său, Petreius. Catilina a murit lupt înd cu curaj pentru o cauză care era de mult pierdută.

După cum mă aşteptam, au fost iniţiate acum o serie de urmăriri judiciare pentru motive de pică personală împotriva tuturor celor ce avuseseră vreo legătură cu Catilina în orice moment din trecut. Eu constituiam o ţintă evidentă, dar îmi consolidasem simţitor poziţia şi, când inamicii mei au încercat din nou să mă piardă, am putut

acţiona cu siguranţă şi cu asprime. Mai întâi au adus un informator, pe nume Vettius, care m-a denunţat în faţa curţii chestorului Novius Niger. În declaraţiile preliminare, Vettius a pretins că ar fi putut produce o scrisoare adresată lui Catilina, scrisă de mâna mea. Cum în trecut corespondasem adesea cu Catilina, e foarte probabil că ar fi avut posibilitatea s-o facă. În acelaşi timp un atac şi mai injurios a fost pornit împotriva mea în senat de către trădătorul Quintus Curiuscare, după ce fusese el însuşi conspirator, se alăturase în cele din urmă amantei sate, Fulvia, în rolul mai lucrativ de informator şi primise chiar o recompensă din partea senatului pentru activitatea sa. Ca mai toţi informatorii, n-a ştiut când să se oprească, sperând, fără îndoială, o nouă recompensă dacă izbutea să mă incrimineze.

Acum, însă, eram mânios şi mă simţeam puternic. În senat am făcut imediat apel la Cicero şi i-am cerut să declare oficial că, din primele momente ale conspiraţiei, acţionasem ca un patriot procurându-i informaţii pe care le-aş fi putut păstra. Aici a trebuit să-mi asum un anumit risc. Curius îi fusese, negreşit, foarte util lui Cicero şi, după informaţiile mele, printre cei care îl aţî-ţau acum pe Curius împotriva mea se putea afla Cicero însuşi. Pe de altă parte, ştiam că pierderea simpatiei poporului îl alarmase mult pe Cicero şi mă îndoiam că avea să rişte să-şi sporească impopularitatea asociindu-se cu duşmanii mei. Mai ştiam că, pentru achiziţionarea noii şi splendidei sale locuinţe, îi rămăsese foarte obligat lui Crassus şi, chiar dacă în momentul acela Crassus se retrăsese din politică, i-ar fi displăcut un atac împotriva mea, care putea perfect de bine să fie urmat de un atac împotriva lui. Astfel, după cum prevăzusem, Cicero se hotărî să-mi reabiliteze numele şi mă felicită în mod public pentru spiritul cetăţenesc de care dădusem dovadă, nu numai de curând, dar şi pe vremea conspiraţiei.

Eram acum în situaţia de a dispune de acuzatorii mei aşa cum meritau. Curius a fost declarat vinovat pentru că intenţionase să aducă o falsă acuzaţie împotriva unui coleg senator. I s-a luat vechea recompensă şi a fost dizgraţiat. Cât despre Vettius, am îngăduit câtorva dintre partizanii mei să-i spargă locuinţa şi să-i jefuiască avutul. A fost târât apoi în for şi aproape sfârtecat în bucăţi de mulţime. În cele din urmă i-am salvat viaţa condamnându-l la închisoare. De asemenea, l-am întemniţat pe chestorul Niger, pentru că îşi depăşise atribuţiile îngăduind ca un demnitar de rang superior să fie acuzat în faţa curţii sale. Astfel, deocamdată, duşmanii mei m-au lăsat în pace.

Atacurile lor însă mă transformaseră sufleteşte. Treziseră în mine sentimente de amărăciune şi de furie cum nu mai cunoscusem până atunci. Devenisem intolerant, mă irita orice opoziţie şi, fără îndoială, multe dintre acţiunile mele puteau fi definite cu drept cuvânt ca arbitrare şi dictatoriale. Bănuiesc că această schimbare în caracterul meu – dacă într-adevăr era vorba de o schimbare – reprezenta reacţia naturală a unui om care se simte ca o fiară hăituită şi trebuie să se zbată pentru existenţă. De asemenea, mă indigna, ca odinioară în cazul piraţilor, prostia, înfumurarea şi nepriceperea. Pe plan moral, mă supăra contrastul între propria mea bunăvoinţă de a-mi face prieteni şi de a ierta, şi duşmănia de neîmblânzit şi de neîmpăcat pe care, fără doar şi poate, o stârneam printre unii. Mai înainte mă mulţumisem să iau lucrurile în râs şi să uit manifestaţiile de rea-voinţă de care mă izbeam. Acum am început să-mi apăr şi să-mi afirm demnitatea, uneori poate cu prea multă vigoare.

A fost, de pildă, afacerea Masintha, tânărul prinţ numid care mă fermecase nespus prin fizicul şi manierele sale. Mi-am luat asupra mea sarcina de a-l apăra în senat când Iuba, fiul regelui Numidiei, a venit la Roma spre a obţine un sprijin pentru tatăl său, care pretindea că acest

tânăr atrăgător îi datora tribut. Singurele legături ale lui Iuba la Roma par să fi fost cu duşmanii mei, şi vorbind în faţa senatului, s-a comportat cu cea mai mare necuviinţă. Acest african bărbos mi s-a adresat dispreţuitor, dând a înţelege că eu eram un revoluţionar şi un falit şi că-i luam apărarea lui Masintha numai din cauza înclinaţiilor morbide pe care le împărtăşeam cu acest tânăr. A cutezat chiar – fără îndoială îndemnat de Cato sau de vreunul din epigonii lui – să-mi reproşeze efeminarea din cauza mânecilor tivite cu ciucuri pe care le purtam la tunică şi care, prin influenţa mea, erau la modă în cetatea Romei. N-am putut răbda să fiu insultat în felul acesta, aşa încât am traversat sala senatului, l-am luat pe Iuba de barbă şi, după ce l-am tras violent în faţă, înapoi şi lateral, l-am doborât la pământ. M-am întors apoi la locul meu şi i-am spus numidului să-şi continue alocuţiunea, dar în restul ei să arate respectul cuvenit faţă de demnitarii aleşi ai poporului roman. Acţiunea mea a avut efectul de a-l ului atât pe Iuba cât şi pe acei romani care îl încurajaseră să mă ia peste picior. O nouă tulburare s-a produs când, după ce fusese stabilit că Masintha trebuie să-şi plătească datoriile şi să fie ţinut în custodie până şi le plăteşte, l-am luat pe tânăr sub protecţia mea şi am declarat că-l voi reţine închis în propria mea locuinţă. S-au auzit câteva proteste, dar mi-am impus voinţa. Într-adevăr, Masintha a stat la mine mai mult de un an de zile. La sfârşit, când am părăsit Roma plecând în Spania ca guvernator de provincie, l-am trecut pe ascuns afară din cetate împreună cu miiie şi i-am redat în sfârşit libertatea spre a se întoarce în ţara lui.

În afară de certurile politice şi personale, am suferit o contrarietate pe plan domestic în anul pretoratului meu. Scandalul principal, privitor la Clodius şi la soţia mea, n-a avut loc înainte de sfârşitul anului, dar anterior am fost profund afectat aflând că Pompei părea hotărât să

divorţeze cu orice preţ de soţia sa, Mucia. Deşi nu eram mai adânc implicat în infidelităţile ei decât câţiva alţii, îmi părea rău pentru ea personal, deoarece se bucura că deţine poziţia de soţie a celui mai însemnat cetăţean al Romei. Fireşte, nici prin minte nu-mi trecea că a doua soţie pe care avea s-o aleagă Pompei urma să fie propria mea fiică. Într-adevăr, în vara aceea a părut că toate calculele pe care mi le făcusem pe vremea când lucram în colaborare cu Metellus Nepos fuseseră pe de-an-tregul eronate. Vanitatea lui Pompei fusese satisfăcută, conform intenţiei mele, de unele lucruri pe care Nepos şi cu mine le afirmaserăm despre el. Dar îl alarmase extinderea opoziţiei de care ne loviserăm şi urmărea acum o politică exact contrarie celei la care mă aşteptam. Avea de gând chiar să facă o alianţă prin căsătorie cu familia lui Cato şi, încă dinainte de a divorţa definitiv de Mucia, reprezentanţii săi abordaseră în faţa lui Cato această temă.

Spre binele propriului meu viitor, Cato a avut nesăbuinţa să respingă propunerile. Îşi formase opinia, pentru care nu exista nicio dovadă, că Pompei urmărea să se instaureze ca rege, şi n-a putut rezista prilejului de a afişa, o dată mai mult, acea încăpăţânare de catâr ce-l caracteriza şi pe care el o prezenta drept integritate. Se lăuda în dreapta şi în stânga cum refuzase oferta lui Pompei şi cum el, singurul dintre toţi romanii, respingea orice încercare de a fi mituit spre a renunţa la vreuna din convingerile sale.

Îmi dau seama acum că, deşi nu avusesem niciodată o părere prea bună despre Pompei ca om politic, în realitate îi atribuiam o inteligenţă mai vie decât cea cu care era înzestrat. Nu izbutise să-l câştige pe Cato, iar acum, fiind prea mândru ca să revină asupra hotărârii lui de a divorţa de Mucia, îşi înstrăinase pe fraţii Metellus şi pe ceilalţi prieteni puternici ai Muciei. Nepos, care îi raportase lui Pompei toate evenimentele ce duseseră la

fuga lui din Roma, s-a supărat foc când a constatat că Pompei n-avea nicio intenţie să intervină cu forţa armată, şi încă invocând şubredul motiv că apăra drepturile tribunilor; s-a înfuriat şi mai mult când Pompei şi-a arătat intenţia de a divorţa de sora sa pentru a se alia prin căsătorie tocmai cu omul care-l izgonise din for. Celălalt frate, Metellus Celer, era şi mai iritat de felul cum era tratată Mucia. Celer era acum guvernator al Galliei Cisalpine şi avea frumoasa perspectivă de a deveni consul peste doi ani. Îi era dragă Mucia, şi mai dragă încă ideea importanţei familiei lor. O insultă faţă de un Metellus i se părea ceva mult mai îngrozitor decât o trădare. Deveni duşmanul de neînduplecat al lui Pompei, servindu-mi astfel, aşa cum au evoluat lucrurile, propriile mele în terese cum nu se poate mai bine.

Metellus Celer nu avea păreri prea rigide în privinţa îndatoririlor pe care le au soţiile faţă de bărbaţii lor. – într-adevăr, de vreme ce era căsătorit cu Clodia, nici nu era în situaţia să aibă asemenea principii. Anul acela, pe când el era plecat în nord, Clodia a continuat să se comporte aşa cum făcuse întotdeauna, dar în ceea ce priveşte interesele omenirii acel an va fi fost singurul an preţios din existenţa ei. Din provincia soţului ei, şi probabil cu o recomandare din partea lui, tânărul poet veronez Catullus sosi la Roma. Era un tânăr foarte cultivat şi agreabil, deşi cu un temperament puţin cam înfierbântat. Mie personal mi-a plăcut întotdeauna, iar creaţiile lui m-au interesat mult. Ba chiar am fost profund tulburat când, câţiva ani mai târziu, şi-a folosit marele talent pentru critici violente la adresa unora dintre ofiţeriirtiei şi chiar împotriva mea. Versurile lui au un farmec nespus, deşi unele păcătuiesc printr-o erudiţie excesivă. Întrevăd însă că poemele lirice pe care le-a închinat Clodiei, exprimând fie exaltarea, fie mânia iubirii, vor fi încă citite atunci când rodul strădaniilor sale mai ambiţioase va fi dat uitării. Cum şi-a făcut apariţia la

Roma, şi el, ca mulţi alţii, s-a îndrăgostit de soţia lui Celer, şi, ca atâţia alţii, a fost acceptat, pentru scurtă vreme, ca amant. Pentru Clodia, care avea zece ani mai mult decât tânărul poet, această aventură n-a avut, probabil, nimic deosebit, dar pentru Catullus, şi pentru omenire în general, evenimentul a fost de cea mai mare importanţă. Căci Catullus şi-acântat bucuria, pasiunea şi, în sfârşit, disperarea, în versuri care au devenit numaidecât, şi pe bună dreptate, celebre. Primul său poem către „Lesbia” (numele poetic pe care i l-a dat Clodiei) a fost o strălucită imitaţie după Sappho. Poemele ulterioare nu mai păstrau decât prea puţin urmele influenţei greceşti, distingându-se prin simplitate şi putere de evocare. Putem râde în faţa pasiunii nebuneşti a acestui tânăr pentru Clodia, pe care, la început, o privea, după toate aparenţele, nu numai ca pe un fel de zeiţă, dar ca pe o femeie cu sentimente pure şi dezinteresate. Nimeni n-a fost surprins când, la scurt timp după aceea, a fost înlocuit în inima ei de către un alt tânăr, Caelius Rufus, prieten cu Cicero şi, mai târziu, partizan al meu, destul de nevrednic de încredere. Dar nimeni nu poate găsi poezia lui ridicolă în sine, şi chiar din greşita dăruire a afecţiunii poetului se desprinde parcă ceva sublim. Eu însumi, care n-aş fi fost capabil de aberaţiile de judecată ale lui Catullus, am fost adânc mişcat nu numai de măiestria verbală a versurilor lui, dar şi de sinceritatea, profunzimea şi firescul sentimentelor, întru totul admirabile.

Era o poezie de un gen nou în limba noastră şi, din primul moment al apariţiei ei, a făcut ca opera altor poeţi să semene mai curând cu nişte exerciţii şcolăreşti abile decât cu efuziunea autentică a unui geniu poetic. Până atunci, după aprecierea mea, titlul de cel mai de seamă poet îi revenise lui Cicero, deşi actualmente reputaţia lui cobora pe un plan inferior datorită marelui număr de versuri pe care le producea tot timpul pe tema propriului

său consulat. Nici poezia mea nu e lipsită de calităţi. E simplă şi directă, ca şi proza cu subiecte militare pe care o scriu. Dar ar fi pură vanitate dacă mi-aş închipui că închide în ea flacăra veritabilă a geniului pe care o recunosc la Catullus. I-aş fi dorit să trăiască mai mult. Avem nevoie de poeţi pentru lumea nouă care se naşte şi, pe măsură ce această nouă lume ia formă, nu m-ar mira să văd un mare poet punându-şi talentul mai degrabă în slujba unei idei politice de importanţă majoră sau a devotamentului pentru patrie decât a obişnuitelor teme de dragoste şi trândăvie. Aş dori să am răgazul de a întreprinde eu însumi această sarcină. Dar aşa cum stau lucrurile, singurele mele opere poetice sunt, în afară de câteva tragedii, poeme lirice de iubire şi epigrame. Tânărul Octavius mi-a sugerat că, de vreme ce sunt adorat cu onoruri divine, ar trebui chiar să distrug acele opere de tinereţe. Eu socotesc însă că ele nu sunt cu totul lipsite de valoare, şi e bine ca posteritatea să reţină că unii generali sunt şi oameni de litere. Nu sunt un poet de valoarea lui Sofocle, dar sunt, probabil, un general mai bun decât el. Pe Sylla îl depăşesc cu mult în ambele direcţii.

Aşa cum s-au desfăşurat evenimentele, puţini şi-au dat seama atunci de însemnătatea noii aventuri amoroase a Clodiei. S-a clevetit mult mai mult pe seama scandalului în care au fost implicaţi fratele ei, Clodius, şi soţia mea. Legătura lor a fost destul de ridicolă în sine, dar pe mine m-a pus într-o situaţie delicată, iar pe Pompei trebuie să-l fi iritat faptul că, spre sfârşitul anului, nimeni nu mai discuta altceva decât despre asta. Căci Pompei, după un an întreg de procesiuni şi parăzi, renunţase la comandă. Fără îndoială că i-ar fi plăcut să găsească un pretext pentru a păstra o armată permanentă, dar nu exista niciun astfel de pretext. De aceea îşi trimise soldaţii la vatră şi, doar cu o mică escortă de prieteni, se îndreptă călare de la Brundisium la Roma. împărţise gratificaţii din abundenţă

ofiţerilor şi oamenilor săi şi făgăduise că va da pământ soldaţilor într-un viitor apropiat. Îi zdrobise pe piraţi şi pe Mithridates; rezolvase problemele întregului Orient; şi, în sfârşit, se comportase strict în conformitate cu constituţia, arătând astfel cât de neîntemeiată fusese agitaţia condusă împotriva lui de Cato pe de-o parte şi de Crassus pe de alta. Cum era firesc, se aştepta să fie primit cu onoruri şi recunoştinţă. Se obişnuise să fie privit drept cel mai de seamă om din lume.

Totuşi, la Roma constată că în senat se şi formase un puternic partid împotriva lui. Cato nu era în stare să admită vreodată ca nu avusese dreptate şi insista mereu că Pompei urmărea puterea absolută. Lucullus anunţase dinainte că va protesta împotriya organizării teritoriale a coloniilor din Orient. Cicero era supărat şi trist pentru că Pompei nu-l felicitase încă deştul de călduros şi în mod oficial pentru felul cum lichidase conspiraţilui Catilina. Şi, probabil mai grav decât toate, subiectul general al conversaţiilor la Roma nu era cucerirea Orientului, ci aventura lui Clodius cu soţia mea.

Aventura aceasta avusese loc în decembrie. Prilejul a fost festivalul zeiţei Cybela, care s-a ţinut anul acela în casamea, sub patronajul mamei şi al soţiei mele. E o sărbătoare interesantă şi, cu toate că femeile care iau parte la ea n-au voie să dezvăluie bărbaţilor sau să comenteze cu ei nimic în legătură cu ritualurrile sacre, m-am informat, bineînţeles, cel puţin în parte, despre cele ce se petrec. Desfăşurarea sărbătorii are adesea, după cât se pare, un caracter oarecum orgiac, iar ceremoniile privitoare la expunerea diverselor obiecte sacre denotă originea orientală a cultului. Femeile iau acest ceremonial foarte în serios, în aşa măsură încât niciuna din ele nu e dispusă, cu niciun chip, să ne satisfacă, pe tema lui, curiozitatea. Întrucât bărbaţilor nu le este îngăduit să fie prezenţi în casă când au loc ceremoniile, eu însumi

plecasem devreme în seara aceea, cu intenţia de a mă întoarce în zori. Curând însă după miegul nopţii, am primit o chemare urgentă din partea mamei, Când am ajuns acasă majoritatea femeilor plecaseră, dar cele care mai erau acolo dădeau semne de mare agitaţie şi emoţie. Soţia mea Pompeia era închisă în camera ei de dormit, în mod vădit pradă unui acces de isterie. Tot ce mai putea face era să mă roage să nu cred nimic din ceea ce-mi va spune mama mea şi să mă asigure că mama o urâse întotdeauna. Îmi păre. a rău pentru ea în împrejurarea de faţă, deoarece nu-mi dis? plăcea; dar ştiam că era mult mai demn de încredere cuvântul mamei decât al ei.

Am primit curând din partea mamei o relatare adevărată a celor întâmplate. Tânărul Clodius, a cărui tendinţă înnăscută era de a săvfrşi întotdeauna acţiuni care, fiind dezvăluite, scandalteează, să introdusese în timpul ceremoniei solemne deghizat ca fată şi fusese descoperit. No-i îndemnase vreun interes faţă de religie, ci pasiunea fată de soţia mea, şi i s-a părut, desigur, O

Idee grozav de atrăgătoare să aibă întâlnire eu o femeie în împrejurări pe cape oricine le-ar fi considerat <ip neconceput. Nu încape îndoială pă Pompeia – deşi a negat perseverent faptul – intrase în spiritql acostei escapade, plănuită de comun acord cu Clodius dinainte. Din nefericire pentru amândoi, planul n-a fost făcut cu pricepere. Clodius se pare că îşi dăduse atâta osteneală cu toaleta lui încât, după bogăţia veşmintelor, ar fi atras în orice caz atenţia. Deoarece îşi făcea mari iluzii în privinţa aptitudinilor lui de a întruchipa sexul opus, în loc să se ducă numaidecât s-o caute pe Pompeia, se amestecase printre celelalte femei pentru a-şi satisface curiozitatea cu privire la obiectele sacre care erau expuse vederii şi la sacrificiile care tocmai urmau să aibă loc. Se pare că atunci, una dintre femeile mamei mele, atrasă de înfăţişarea lui Clodius, a început să-i facă anumite

avansuri, iar Clodius respingându-i-le, a uitat să se supravegheze şi i-a vorbit tare cu voce bărbătească. S-a iscat o panică subită în timpul căreia Clodius a izbutit să scape ascunzându-se în camera uneia din slujitoarele Pompeiei. Atunci, însă, mama a intervenit personal, A poruncit să înceteze toate ceremoniile şi să se acopere obiectele sacre. Casa a fost apoi percheziţionată şi n-a trecut mult până când Clodius a fost descoperit şi recunoscut. Femeile, indignate de neruşinarea lui, l-au dat afară pe uşă în modul cel mai umilitor. S-au întors apoi pe la casele lor mult mai devreme decât le aşteptau bărbaţii să se întoarcă.

Fireşte, a doua zi şi câtăva vreme după aceea toată Roma vorbea despre Clodius. Afacerea a fost speculată cu neobişnuită violenţă de nobilimea reacţionară, care a văzut în ea prilejul atât de a-l pierde pe Clodius, a cărui influenţă asupra maselor populare o suspectau pe drept cuvânt, cât şi de a mă discredita pe mine, în al cărui cămin şi pentru a cărui soţie avusese loc sacrilegiul. Speram că afacerea nu va avea alte urmări decât bârfeală timp de câteva zile. Cei mai mulţi se aşteptau să divorţez imediat de soţia mea, dar eu nu doream câtuşi de puţin să mă fac ridicol în rolul de soţ ultragiat, astfel că am făcut tot posibilul ea să simulez că întreaga întâmplare fusese mult exagerată. La o adunare a Colegiului Pontifilor, pe care am prezidat-o, nu s-a pomenit nimic de vinovăţia vreunei anumite persoane. Am declarat cu toţii doar că s-a comis un act de sacrilegiu şi că jertfele trebuiau aduse din nou. Nu aveam niciun fel de animozitate personală împotriva lui Clodius, ba chiar eram dornic să-l protejez. Majoritatea duşmanilor lui erau şi duşmanii mei. Era un orator abil, un mare favorit al poporului şi, după presupunerile mele, îmi putea fi util.

Totuşi, o mică fracţiune din senat continua să se agite pentru o anchetă publică. Catullus, Lucullus şi Cato erau conducătorii ei, iar Cicero a avut nerozia să le devină

asociat. În cele din urmă s-a luat hotărârea ca Clodius să fie chemat în faţa justiţiei şi abia atunci am divorţat de soţia mea. Încetase de a mai fi utilă sau atrăgătoare pentru mine şi, fie că fusese ori nu vinovată în acea împrejurare, nu-mi puteam permite să fiu suspectat că sunt de conivenţă cu ea. Despărţindu-mă de Pompeia, aduceam o satisfacţie atât mamei cât şi fiicei mele.

Întreaga afacere a procesului lui Clodius a fost tărăgănată timp de câteva luni, prelungindu-se până în anul următor, şi mi-a adus multă supărare, deoarece, pe lângă multe altele, a amânat plecarea mea în Spania Ulterior, provincia care-mi fusese repartizată. Procesul a îmbrăcat un aspect şi mai scandalos decât sacrilegiul iniţial. Când s-au luat la început măsurile legale împotriva lui Clodius, Cato a vorbit de răzbunarea cerinţelor moralei, iar Cicero a cerut o întoarcere la puritatea vieţii publice care, după părerea lui, marcase propriul său consulat şi dispăruse atât de repede. Socotea că „virtuoşii" trebuiau din nou să se unească. Dar curând s-a văzut limpede că procesul avea doar să accentueze existenţa dezbinării şi forţa corupţiei. Clodius a fost, bineînţeles, sprijinit de cele două surori ale sale şi de numeroşii bărbaţi la care ele aveau trecere. Cele două femei au devenit şi mai active când a reieşit că Lucullus era pregătit să producă mărturii cu privire la relaţiile incestuoase care existaseră între ele şi fratele lor. Un sprijin şi mai puternic i-a venit lui Clodius din partea lui Crassus, care, foarte surprins să constate că nu avusese niciun motiv să se teamă de Pompei, se întorsese acum la Roma şi dorea să-şi afirme punctul de vedere împotriva celor care, cum erau Cato şi Catullus, se arătaseră a-i fi duşmani. Clodius era el însuşi activ. Adunase şi plătise o serie de martori care urmau să declare că, în momentul sacrilegiului, el se afla la nouăzeci de mile depărtare de Roma, şi angajase cete de oameni înarmaţi ca să-i intimideze pe acei puţini membri ai juriului

ce nu acceptaseră mită de la Crassus.

Chiar şi astfel, Clodius a scăpat doar ca prin urechile acului. Dovezile împotriva lui erau atât de covârşitoare încât se poate spune că a fost nevoie de oarecare curaj ca să votezi pentru nevinovăţia lui. Alibiul i-a fost de-a dreptul spulberat de mărturia lui Cicero, care a dat pe faţă faptul că Clodius îl vizitase personal la Roma cu câteva ore mai înainte ca sărbătoarea femeilor să înceapă. Aducând această mărturie, Cicero şi-a făcut un duşman cât se poate de primejdios, aşa cum aveau s-o dovedească evenimentele ulterioare, şi de fapt sunt convins că dorise, cu puţin înainte de proces, să se retragă cu totul. Fusese însă supus la o cicăleală perseverentă de către înfricoşătoarea sa soţie, Terentia, căreia îi intrase în cap că orice îndulcire de atitudine manifestată de soţul ei în acest caz nu putea fi explicată decât printr-o înţelegere tainică între el şi Clodia.

Şi eu am fost chemat ca martor şi m-am mulţumit să neg că aveam cunoştinţă de evenimentele care, după cum se pretindea, avuseseră loc la mine acasă. De ce, atunci, am fost întrebat, divorţasem de soţia mea? am răspuns că experienţa îmi arătase că era necesar nu numai să fii nevinovat, dar să fii neatins de orice bănuială de vinovăţie. Acest răspuns al meu – lucru destul de ciudat – a rămas întipărit în memoria oamenilor şi e adesea citat astăzi ca un exemplu al stricteţei codului meu moral, care de fapt a devenit mai strict cu trecerea anilor decât era atunci. În acel moment însă mă refeream doar la faptul că eu însumi fusesem atacat pe nedrept, nu cu mult înainte, pe temeiul bănuielii că eram aliat cu Catilina.

Mărturia mea i-a fost de oarecare folos lui Clodius, de aceea mi-a rămas recunoscător. Verdictul, cu toată mituirea, a fost îi limită. Douăzeci şi cinci de membri din juriu au votat împotriva lui Clodius şi treizeci şi unu pentru achitarea lui.

GUVERNATOR ÎN SPANIA

Eram nerăbdător să părăsesc Roma imediat, deoarece în Spania aveam multe de făcut. Acum, pentru prima oară în viaţă, trebuia să comand o armată permanentă. Două legiuni mă aşteptau în Spania, iar eu mă hotărâsem să strâng încă una la sosirea mea acolo. Aveam peste patruzeci de ani şi, deşi nu eram complet neştiutor în problemele militare, îmi lipsea, desigur, experienţa. Cum era firesc, mi-am ales statul major cu grijă. Îndeosebi am avut norocul să mă bucur de serviciile prietenului meu Balbus, care este nu numai unul dintre cei mai capabili administratori şi constructori pe care i-am întâlnit vreodată, dar şi un om admirabil şi un diplomat de prim ordin. Întrucât îşi începuse viaţa ca cetăţean al oraşului Gades şi-şi petrecuse tinereţea în Spania, aveam şi avantajul cunoştinţelor sale temeinice în legătură cu ţara şi condiţiile locale. Cu mult înainte de a părăsi Roma, schiţaserăm estimativ planul după care aveau să se desfăşoare operaţiunile noastre. Timpul era scurt. Anul următor aveam intenţia să candidez la consulat. Aveam nevoie de prestigiu militar şi, mai cu seamă, îmi trebuiau bani.

Aşa cum stăteau lucrurile, mi-a fost destul de greu să scap de creditorii mei din Roma. Am primit ameninţări neplăcute, în sensul că aveau să-mi fie sechestrate bunurile şi obiectele pe care voiam să le iau cu mine, iar eu însumi aveam să fiu arestat dacă încercam să părăsesc cetatea fără să plătesc cel puţin o parte din sumele datorate. Nu eram în situaţia să fac acest lucru. Mi-ar fi trebuit o avere enormă, ca să rămân până la urmă fără un ban. Astfel, chiar după procesul lui Clodius, au existat amk nări obositoare şi primejdioase. O dată mai mult am fost salvat de Crassus, care mi-a avansat o mare sumă de bani, de fapt un sfert din valoarea totală a datoriilor mele. În felul acesta i-am putut satisface pe cei mai insistenţi dintre creditorii mei. Restul, inclusiv Crassus, trebuiau să se

mulţumească cu speculaţiile asupra viitorului meu succes. Sunt bucuros că investiţia lor s-a dovedit atât de fructuoasă pentru ei.

Acum, când mă eliberasem pe mine însumi de teama arestării, trebuia să-l pun în siguranţă pe prinţul Masintha, pe care nu-l puteam lăsa în mod onorabil la Roma. L-am dus cu mine în propria mea litieră până când am ieşit dintre zidurile cetăţii dând apoi dispoziţiile necesare ca să se îmbarce pentru Africa. Pe urmă, împreună cu Balbus şi câţiva alţi prieteni, am trecut cât mai repede cu putinţă prin nordul Italiei, prin satele alpine şi, după bogata regiune a Provinciei, am pătruns prin Pirinei în peisajul neobişnuit, parcă gigantic, al Spaniei.

Venise vara şi anul următor pe vremea asta intenţionam să fiu înapoi la Roma spre a candida la consulat, Era deci necesar să încep operaţiunile imediat. Am ajuns să-mi cunosc ofiţerii şi oamenii din armata mea încă din timpul marşului şi, aşa cum mi s-a întâmplat totdeauna, în toate campaniile, am ajuns nu numai să-i cunosc, dar, într-un fel aparte, să-i iubesc. Într-adevăr, sentimentele mele faţă de soldaţii şi centurionii de sub comanda mea au fost, cred, mai profunde, într-un fel, decât orice alte sentimente pe care le-am încercat. Numai una sau două mari şi intime prietenii le pot sta alături. Iar în acea etapă a vieţii mele, atât sentimentele acestea cât şi activităţile cu prilejul cărora le exprimam erau pentru mine noi şi nesfârşit de stimulatoare. Găseam o plăcere nespusă în lungile marşuri sub arşiţa verii şi, călare sau pe jos, obişnuiam să merg cu capul gol, fără niciun efort de a-mi ascunde calviţia care progresa, într-adevăr, toate aspectele fizice ale războiului, exceptând doar vărsarea de sânge, îmi procurau o desfătare care îi uluia pe urm dintre prieteni şi pe majoritatea duşmanilor mei. Eram cunoscut ca o forţă în politică şi aveam în acelaşi timp reputaţia de om4 e torne, de cunoscător în artă, de inovator al anumitor

deta»

Iii de îmbrăcăminte, de cuceritor al femeilor şi de bărbat cu o ţinută excepţional de îngrijită. Acum, aproape de îndată, am început să-mi făuresc o reputaţie de un gen cu totul diferit. Se povesteau multe despre nemaipomenitele mele isprăvi de călăreţ, despre apele pe care le traversam înot, despre rezistenţa mea la căldură, frig şi foame, despre grija mea faţă de soldaţi şi zelul lor de a săvârşi tot felul de lucruri ce păreau cu neputinţă de realizat, despre nesocotinţa cu care eu însumi mă expuneam primejdiei în momentele critice. Multe dintre istorisiri erau, desigur, exagerate. E adevărat, de pildă, că aveam un cal cum nu sunt mulţi, un animal de o mărime şi o forţă neobişnuită, pe care nimeni în afară de mine nu era în stare să-l încalece. Dar nu era adevărat, deşi umblă şi azi legenda, că avea copitele despicate în cinci degete, ca piciorul de om.

Afară de încântarea pe care mi-o pricinuiau efortul fizic şi participarea la primejdie, la greutăţi şi la bucuria triumfului alături de ceilalţi, găseam satisfacţie şi plăcere în acest nou stil de viaţă, şi din punct de vedere intelectual şi spiritual. Îmi exercitasem până atunci aptitudinile în desfăşurarea dificilă şi întortocheată a politicii romane; dar în comanda militară mi se părea că voinţa, iniţiativa, intelectul şi hotărârea pot opera cu mai multă onoare şi precizie. Asta nu rezultă, cred eu, din faptul că problemele unui comandant militar sunt mai simple decât acelea ale unui om de stat, sau că e mai independent faţă de orice control din afară. E mai curând o chestiune de urgenţă; căci, fie că problemele sunt simple ori nu, el trebuie să le facă faţă imediat şi neîntrerupt; şi oricât de liber ar fi de supravegherea altora, e dominat direct şi tot fără întrerupere de necesitatea de a se menţine în viaţă, puternic şi gata de acţiune, pe sine ca şi pe oamenii săi. Deşi, teoretic vorbind, facem război de dragul păcii,

războiul are, într-un sens, mai multă realitate decât poate avea vreodată pacea. Viaţa, moartea, onoarea, când ne încolţesc fără răgaz, au un înţeles diferit de acela în care sunt utilizate astfel de cuvinte în discursurile ţinute în faţa poporului sau în senat. În război, întreaga personalitate e angajată în fiecare clipă. Supravieţuirea depinde de hotărâri instantanee şi de o reală abilitate şi perseverenţă atât a trupului cât şi a minţii. Chiar şi oameni lipsiţi de merit pot căpăta măreţie în război; pot deveni, ca să spunem aşa, superiori lor înşişi, pot împărtăşi în mod autentic şi generos hotărârea, decepţiile şi triumfurile altora care au mai mult curaj şi inteligenţă. Şi tot astfel comandantul îşi poate iubi oamenii pentru slăbiciunile ca şi pentru tăria lor. Dar pe timp de pace aceste slăbiciuni omeneşti comune apar imediat supărătoare şi de condamnat; şi pe timp de pace un om trebuie să aibă calităţi excepţionale ca să-şi poată exercita vitalitatea la maximum sau să recunoască fără invidie distincţia altora.

Cât de mult m-am obişnuit acum cu toate aspectele războiului! Nu mă pot împotrivi chemării lui şi chiar astăzi, când sunt atâtea care mă reţin la Roma, când sunt în siguranţă faţă de orice pericol, afară, poate, de acela al asasinării, trebuie să-mi urmez ceea ce mi se pare a fi calea destinului meu şi care este, fără îndoială, şi calea aleasă de mine. Un prezicător mi-a spus să mă feresc de ziua de mâine, de Idele lui Marte. Nu dau prea mare importanţă prezicătorilor, iar poimâine, dacă totul merge bine, mă voi afla din nou pe drum înspre armata mea, ca să mai alipesc în Răsărit încă o provincie la imperiu. Ardoarea de a săvârşi o asemenea ispravă mi-e la fel de mare ca în acele zile de altă dată, în Spania, când am auzit pentru prima oară glasurile soldaţilor romani salutându-mă ca „Imperator”.

Prima mea campanie în acea provincie a fost împotriva triburilor de munteni din Lusitania, la sud de

fluviul Tajo. Această populaţie era, practic vorbind, independentă şi se obişnuise să trăiască, cel puţin o parte din an, din profiturile de pe urma jefuirii triburilor mai stabile, care se aflau sub protecţie romană. Când am năvălit în zona aceea, am ştiut că duşmanii mei de la Roma aveau să mă acuze că provoc în mod deliberat un război care convine intereselor mele personale. Într-adevăr, tocmai asta făceam, dar, aşa cum s-a întâmplat de atâtea ori, interesul meu coincidea cu bunăstarea acelora pe care aveam datoria să-i guvernez şi să-i ocrotesc. Cato, de departe, de la Roma, avea să-i descrie pe aceşti munteni sălbatici drept victimele „inocente”.

şi „inofensive” ale unui atac „neprovocat”. Negustorii din Gades şi ţărănimea din câmpie ştiau mai bine decât el.

Înainte de începutul iernii curăţasem munţii, zdrobisem inamicul într-un număr de lupte neînsemnate, luasem mulţi prizonieri şi-i izgonisem pe membrii încă nesupuşi ai triburilor mai întâi până la ţărmul Atlanticului, apoi într-o insulă la oarecare distanţă de coastă. În ultima parte a operaţiunilor, pătrunseseră în regiuni până atunci necunoscute romanilor şi abia ştiute chiar de trupele mele de spanioli. Acest ocean Atlantic, spre largul căruia dorise să se îmbarce Sertorius, era capătul lumii cunoscute. M-am decis numaidecât să-l explorez mai departe, deşi deocamdată, cu iarna care se apropia, tot ce am putut întreprinde a fost o tentativă eşuată de a forţa o debarcare pe insula unde se refugiaseră triburile rebele. Nu aveam alte ambarcaţii mai potrivite pentru a acosta decât câteva plute greoaie, iar vremea rea făcea extrem de dificilă manevrarea lor. De fapt, tentativa, care s-a încheiat cu unele pierderi, n-ar fi trebuit să aibă loc niciodată, deşi eşecul ei n-a avut influenţă nici asupra rezultatului final al războiului, nici asupra moralului soldaţilor, căci în afară de acest unic episod, s-au bucurat de succes neîntrerupt şi s-au retras în cantonamentul de iarnă considerabil

îmbogăţiţi şi plini de entuziasm faţă de realizările lor.

Mi-am petrecut iarna la Córdoba, Gades şi în alte oraşe ale provinciei şi m-am îndeletnicit tot timpul cu diverse sarcini administrative. În scurt timp am avut posibilitatea să fac mult pentru redresarea situaţiei economice atât a provinciei cât şi a mea. Am constatat că multe oraşe erau sleite din punct de vedere economic, din cauză că trebuiau să plătească indemnizaţii fixate încă din timpul războiului cu Sertorius. Ştergând sau reducând aceste contribuţii, am făcut să crească prosperitatea oraşelor şi le-am determinat să-şi părăsească atitudinea ostilă de până acum faţă de Roma. M-am ocupat, de asemenea, de acutele probleme ale datoriilor particulare. Ca unul care eram eu însumi dator şi abia scăpasem recent de ameninţarea ruinei financiare şi politice, îmi stătea la inimă acest subiect. Am fixat o limită a procentajului din venitul unui om care să poată fi revendicat de creditorii săi. Era o măsură menită să redea încredere multora dintre cei ce căzuseră pradă disperării şi a avut un efect cât se poate de salutar asupra economiei spaniole.

Apoi, existau nenumărate tratate şi convenţii comerciale pe care le-am cercetat, revizuindu-le acolo unde era necesar. Existau proiecte de construcţii, în special în oraşul Gades. Tot la Gades, pe de-o parte pentru interesul pe care mi-l trezea problema, pe de alta pentru binele public, am făcut investigaţii complete în toată organizarea credinţelor religioase. În acest oraş se practica o nesfârşită varietate de edituri şi mi-a fost posibil să introduc, cu consimţământul locuitorilor, unele reforme demne de remarcat, inclusiv desfiinţarea sacrificiului uman. Obiceiul acesta barbar data, probabil, din timpul ocupaţiei cartagineze şi încă nu dispăruse cu totul.

În cusul acestei perioade m-am aflat în permanentă legătură cu Roma. Prietenii mei din cetate îmi transmiteau informaţii despre toate schimbările intervenite în situaţia

politică, a cărei evoluţie răspundea aproape întocmai aşteptărilor mele. În toamnă, vestea cea mare a fost triumful lui Pompei – cel mai impunător din câte se văzuseră vreodată. Totuşi, până în iarnă mi-a apărut limpede că Pompei nu dobândise nimic mai mult decât bogăţie, glorie şi distincţia – nespus de plăcută pentru el, fără îndoială – de a fi liber să poarte mereu în senat toga purpurie de imperator. Mi-l imaginam perfect de bine stând la locul lui în senat şi furişând câte o privire satisfăcută în jos, pe coloratul său veşmânt, dar nu mi-l puteam închipui ţinând vreo cuvântare mai de efect sau alcătuindu-şi un partid al său, destul de puternic ca să ţină piept adversarilor politici. Până în prezent, singurul său succes politic fusese acela de a obţine consulatul pe anul următor pentru candidatul propus de el, Afranius. Alegerea sa fusese cât se poate de greşită. Afranius era un ostaş excelent, dar îi lipsea în aşa măsură cultura şi experienţa politică încât se făcea de râs ori de câte ori deschidea gura. Îşi datora alegerea în întregime sumelor enorme de bani pe care le cheltuise Pompei ca să-i corupă pe electori. Nimeni nu cutezase să invoce legea lui Cicero împotriva mitei faţă de o figură de prim rang ca Pompei, dar Cato circula peste tot felicitându-se făţarnic că refuzase să se alieze prin căsătorie cu un om capabil să încalce legile atât de notoriu. Mai mult, celălalt consul ales era Metellus Celer, un personaj şi mai încăpăţânat decât Afranius şi cu relaţii infinit mai mari şi mai influente. Duşman de moarte al lui Pompei, era sprijinit în senat atât. de partidul condus – după recentul deces al bătrânului Catullus – deşi mai reacţionarul Cato, cât şi de Lucullus cu prietenii săi. Lumea îşi închipuia că Lucullus se retrăsese dezgustat din politică şi că nu se mai interesa decât de creşterea chefalilor graşi şi bărboşi pe care-i hrănea cu mâna lui, de proiectarea unor grădini de basm şi de organizarea unor ospeţe de-o prodigialitatefără margini. Dar el nu uitase

cum fusese tratat de Pompei în Asia şi începu acum să acţioneze cu vechea lui energie. Mi se părea un lucru vădit că Pompei, care nu se putea bizui decât pe Afranius şi pe unul dintre tribuni, avea toate şansele să treacă prin greutăţi mari, şi poate de neînvins, ca să-şi atingă cele două scopuri ce-i stăteau la inimă – ratificarea organizării dată de el coloniilor din Răsărit şi pământ pentru veteranii săi.

Altă ştire din Roma îl privea pe prietenul meu Crassus şi am văzut numaidecât care era importanţa ei. Crassus susţinuse în senat apelul făcut de o puternică corporaţie de oameni de afaceri pentru reluarea în considerare a contractului lor de strângere a impozitelor din Asia. Până şi Cicero, după toate aparenţele, privea pretenţia lor drept nejustificată, dar a fost destul de înţelept ca să-şi dea seama că, pentru a mai rămâne vreo urmă de realitate din acea „uniune a claselor” de care depindea, în concepţia sa, siguranţa statului, trebuia să se acorde o anumită atenţie intereselor acestor puternici financiari. Vorbise, prin urmare, deşi destul de in silă, în favoarea lor. Cato însă, acţionând în virtutea rigidelor sale principii morale care, în mod invariabil, dăunau propriului său partid, atacase atât pe Crassus cât şi pe financiari în termenii cei mai pătimaşi, izbutind să blocheze orice tentativă de a se dezbate presupusele lor motive. * de nemulţumire. Se deşteptaseră cele mai crunte resentimente şi, după cum am fost informat, Cicero însuşi ar fi făcut observaţia că „uniunea claselor” a devenit un lucru al trecutului.

Acum mi s-a conturat mai viu în minte o idee care de multă vreme, cred, se afla în umbra gânduri lor mele. Până în prezent fusesem colaboratorul apropiat al lui Crassus în politică şi, depărtându-mă de linia mea, îmi manifestasem prietenia şi faţă de Pompei. Totuşi Pompei şi Crassus, între ei, păreau a fi duşmani neîmpăcaţi. Dacă, pentru

candidatura mea la consulatul din – anul următor, solicitam sprijinul vreunuia din ei, însemna să mi-L înstrăinez în mod automat pe celălalt. Dar acum, amândoi se găseau implicaţi în dificultăţi cu cei care îmi erau duşmani mie-personal. Întrevedeam că mă aflu în pragul unui prilej care se iveşte o dată în viaţă. O alianţă politică. Între mine, Pompei şi Crassus ar fi părut, aproape pentru oricine, cu neputinţă «le realizat. Şi totuşi, dacă se realiza, ar fi reprezentat, în actualul dispozitiv de forţe, un lucru absolut zdrobitor.

Ideea aceasta extraordinară mi-a revenit mereu în minte în timpul muncii administrative de iarnă, ca şi în cursul bătăliilor reluate în primăvară. Am început operaţiunile militare foarte devreme anul acela, deoarece doream să aduc repede la îndeplinire ceea ce-mi pusesem în gând şi apoi să mă întorc la Roma. În timpul iernii, Balbus supraveghease construirea unei flote la Gades şi până în ianuarie toate planurile noastre au fost definitivate în vederea unei expediţii combinate, militare şi navale, pe coasta Atlanticului în sus.

La începutul verii întreaga campanie era încheiată. Pornisem cel puţin cu o lună mai devreme decât socotiseră consilierii mei experţi că e posibil. Desigur, îmi asumasem astfel un Tise, dar, având în vedere planurile mele viitoare, riscul părea justificat şi, aşa cum s-au desfăşurat evenimentele, totul a ieşit bine. Apariţia bruscă şi concomitentă a unei flote şi a unei armate i-a demoralizat cu desăvârşire pe apărătorii insulei de unde fuseserăm respinşi în toamna precedentă. N-am întâmpinat niciun fel de dificultăţi ca să efectuăm o debarcare şi am luat un număr considerabil de prizonieri. Am înaintat apoi cu flota şi mai spre nord, primind supunerea unui număr de triburi care încă nu fuseseră încorporate niciodată la provincia romană. Dacă mi-ar fi fost posibil să consacru mai mult timp acestor cuceriri, aş fi mers şi mai departe, deoarece

tot ce vedeam era necunoscut şi, pentru acest motiv, fascinant. Dar săvârşisem tot ceea ce îmi propusesem să fac. Fusesem salutat de trupele mele ca „Imperator” şi, în virtutea aclamaţiilor lor şi a înfăptuirilor noastre, puteam pretinde un triumf la întoarcerea mea la Roma. Încercam un anumit regret poruncind flotei să-şi schimbe direcţia din nou spre sud, întrucât nicio asemenea flotă nu mai fusese văzută până atunci în apele acelea, iar în faţa noastră se întindeau încă atâtea ţinuturi neexplorate şi nesupuse. De fapt însă mă aflam în pragul unor evenimente ce aveau să se dovedească, pentru mine ca şi pentru întreaga lume, hotărâtoare. Încă nu le distingeam lămurit caracterul, dar ceea ce întrezăream era de ajuns pentru a mă umple de un val de înfrigurare. Toate rapoartele pe care le primeam de la Roma îmi arătau că prilejul pe care-l aşteptasem mi se oferea la îndemână. Pentru a prinde acest prilej era esenţial să mă aflu acolo în persoană.

ALEGERI CONSULARE

De vreme ce timpul avea pentru mine o atât de mare însemnătate, am nesocotit legea care interzice unui guvernator să-şi părăsească provincia mai înainte ca succesorul său să vină spre a-l înlocui. Mi-am pus în gând să ajung la porţile Romei în luna iunie, să cer triumful pe care-l meritam, iar apoi să candidez la consulat. Cum alegerile trebuiau să se ţină în august, aveam prea puţin timp pentru propaganda electorală şi, în orice caz, această propagandă avea să fie făcută în numele meu de către prietenii şi reprezentanţii mei, de vreme ce mie mi se interzicea prin lege şi tradiţie să intru în cetate până la sărbătorirea triumfului. În mod oficial, pe de altă parte, candidaţii la consulat trebuiau să-şi înscrie personal numele la funcţionarul din cetate desemnat în acest scop, într-o zi anume stabilită, cam cu o lună înainte de alegeri. Îmi închipuiam însă că-mi va fi îngăduit să fac acest lucru

printr-un mandatar, dacă triumful meu n-ar fi fost încă sărbătorit la data aceea.

Popularitatea mea, socoteam eu, era îndeajuns de mare pentru ca să pot avea siguranţa că voi fi ales; iar ca urmare a vânzărilor de prizonieri efectuate în Spania şi a numeroaselor daruri primite de la locuitorii provinciei, eram într-o situaţie financiară: destui de solidă, cu toate că încă a mai fost necesar să împrumut bani, atât pentru cheltuielile electorale cât şi pentru organizarea; triumfului. A fost ultima oară în viaţă când am făcut acest lucru.

M-au absorbit destul de mult campania electorală şi pregătirile în vederea triumfului pe care, desigur, îl doream cât mai/

fastuos cu putinţă ca spectacol. Dar partea cea mai importantă a activităţii mele se lega de negocierile secrete în care intrasem cu Pompei şi cu Crassus. L-am găsit pe Pompei într-o situaţie care pentru el era înjositoare, iar mie îmi apărea patetică. Era obişnuit să dea ordine şi să desfăşoare forţe imense spre un scop definit. Acum, în lumea nefamiliară a politicii, îşi vedea voinţa neluată în seamă, contracarată sau batjocorită, şi nu avea niciun mijloc pentru a şi-o impune. Făcea impresia unui animal superb, dar nu prea descurcăreţ, prins într-o plasă din care îi lipsea abilitatea să scape, şi înconjurat din toate părţile de duşmani mult inferiori lui însuşi şi hotărâţi, în răutatea lor, să se folosească din plin de momentul său de nenorocire. Primul eşec şi cel mai umilitor a fost în legătură cu Legea de împroprietărire care fusese prezentată pe la începutul anului de către tribunul Flavius, acţionând ca reprezentant al său. Scopul principal al legii era să prevadă pământ pentru veteranii lui Pompei, dar cuprindea şi stipulaţii pentru reîmpărţiri de pământ la cetăţenii sărăciţi care nu serviseră în armată. În linii mari propunerile mi se păreau destul de raţional gândite, deşi nu atât de complete şi de cuprinzătoare ca acelea care

fuseseră elaborate de Crassus şi de mine, şi respinse în timpul consulatului lui Cicero. Dar propunerile lui Pompei au întâmpinat o rezistenţă şi mai aprigă decât ale noastre. În senat, consulul Metellus Celer luase o atitudine atât de impulsivă şi de intransigentă încât tribunul Flavius, fără îndoială cu consimţământul lui Pompei, chiar îl arestase şi-l ţinuse în închisoare un timp nu prea îndelungat, instalându-şi banca de tribun la uşa închisorii. Dacă celălalt consul, prietenul lui Pompei, Afranius, ar fi fost un om cu oarecare iscusinţă politică sau dacă. Pompei ar fi ştiut cum să organizeze opinia publică, gestul acesta ar fi putut avea consecinţe. Aşa cum au stat lucrurile, a însemnat un eşec total. Nu s-a întâmplat nicio revoltă spontană a poporului – şi de fapt poporul se răscoală foarte rar în mod spontan. Aproape toţi au fost scandalizaţi de acest episod şi foarte curând s-a considerat necesar nu numai ca Metellus să fie eliberat, dar. şi ca să i se dea ascultare. Propunerile lui Flavius au căzut şi întreaga chestiune a legislaţiei împroprietăririi a fost amânată pe o perioadă de timp nedefinită. Astfel că Pompei, în ciuda unui prestigiu neîntrecut de niciun alt roman din istorie, s-a văzut incapabil de a-şi ţine făgăduielile faţă de ostaşii săi. N-a avut mai mult succes nici în a dobândi ratificarea de către senat a organizării dată de el coloniilor din Orient. Pe această temă a întâmpinat opoziţia violentului zel moral al lui Cato şi a criticii inteligente şi informate a lui Lucullus. Chiar şi Crassus, care avea motivele lui ca să urască partidul lui Cato, i-a sprijinit în această controversă, numai din cauza resentimentului său personal faţă de Pompei.

De îndată ce am ajuns la porţile cetăţii, am început să duc tratativele care – aşa cum au evoluat lucrurile – au fost cele mai importante din câte am dus vreodată. În aceste negocieri un rol însemnat l-a avut Balbus, prieten şi cu Pompei şi cu mine, şi un om care punea sincer la inimă

interesele amândurora. Balbus a avut posibilitatea să-i reamintească lui Pompei numeroasele servicii pe care i le adusesem eu până acum-faptul că, singurul din senat, sprijinisem propunerea pentru comanda sa împotriva piraţilor, colaborarea mea cu reprezentantul său, Metellus Nepos, şi câte altele, într-adevăr mai mult decât suficiente pentru a contrabalansa orice sentimente împotriva mea pe care le-ar fi nutrit Pompei din cauza scandalului ce asocia numele meu de-al Muciei. De mai mare importanţă încă erau făgăduielile pe care le puteam tace pentru viitor. Aici era drept să se afirme că eu, şi nunţai eu, puteam să garantez, dacă eram ales consul, aducerea la îndeplinire, cu sau fără voia senatului, a măsurilor dorite de Pompei. Dezamăgit şi dezorientat cum era, a înclinat la început să se îndoiască de puterile mele; dar după ce l-am întâlnit personal în secret, a ajuns să înţeleagă că făgăduielile mele puteau deveni realitate; căci Pompei nu era lipsit de inteligenţă, ci numai neexperimentat şi nepotrivit pentru politică. Tratând cu el, a fost necesar să fac uz de mult tact, căci era foarte susceptibil şi nu numai duşmanii îi răniseră sentimentele, ci şi gafele comise de prietenii săi şi în special de Cicero, care dădea mereu impresia că privea suprimarea lui Catilina drept o realizare mai de seamă decât cucerirea întregului Orient. N-am comis asemenea greşeli.

Am menţionat doar în treacăt recenta mea campanie, dar am manifestat cel mai viu interes pentru relatările lui Pompei despre nimicirea piraţilor, cucerirea Ierusalimului, echiparea şi instruirea trupelor de indigeni şi multe altele. Interesul meu pentru astfel de probleme era sincer şi profesional. Din aceste conversaţii am. Învăţat mult şi am fost răsplătit primind de la Pompei unele. observaţii elogioase în sensul că eu însumi păream că posed o neaşteptată, dar vrednică de luat în considerare, aptitudine pentru ştiinţa militară. Treptat, o încredere

vecină cu prietenia a început să ia naştere între noi doi şi, fiind sigur acum că Pompei: avea să-mi sprijine candidatura, am putut trece la etapa a doua. şi cea mai dificilă a negocierilor, anume să încerc să provoc o reconciliere a lui Pompei cu Crassus şi a lui Crassus cu Pompei.

Şi aici a fost nevoie să fac uz de foarte mult tact, căci de la consulatul lor comun, cu zece ani în urmă, cei doi fuseseră duş-mini pe faţă, fiecare invidios pe celălalt şi neîncrezător în el, şi chiar dacă mi-a fost destul de uşor să-l conving pe fiecare că, uitând trecutul, se puteau obţine avantaje enorme pentru prezent şi viitor, niciunul din ei nu manifesta nici cea mai mică bunăvoinţă să îndeplinească acest act al uitării. Pentru interesele mele, sprijinul lui Pompei era mai important decât acela al lui Crassus; dar eram legat de Crassus prin grele obligaţii băneşti şi doream neapărat să-mi asigur, cu ajutorul lui, puternicul sprijin al cercurilor financiare. Acest lucru îl puteam obţine prin simpla făgăduială că voi revizui contractele făcute de agenţii fiscali din Asia, o manevră care avea să dezmembreze imediat aşa-numita „uniune a claselor”, lăsând elementul ireconciliabil din senat izolat şi neputincios. Perspectiva acestui eveniment fascina atât spiritul militar al lui Pompei cât şi simţul financiar al lui Crassus. În afară de asta fiecare din ei fusese jignit în felul său de intransigenţa lui Cato şi a adepţilor săi. Într-adevăr, e posibil ca viziunea puritană şi egoistă a lui Cato în arta guvernării să fi jucat un rol tot atât de mare ca şi tactul şi diplomaţia mea pentru realizarea, în cele din urmă, a unei înţelegeri, instabile dar nu mai puţin utile, între Crassus şi Pompei.

Tratativele au fost duse în tot cursul verii şi în secret. Nu exista însă niciun secret în privinţa candidaturii mele la consulat şi. simplul fapt că eu candidam la această funcţie a deşteptat cea mai înverşunată împotrivire printre

duşmanii mei. Cu atât mai aprigă ar fi fost împotrivirea lor dacă ar fi cunoscut situaţia reală; căci deşi eram dispus şi dornic să acţionez cu moderaţie, n-aş fi acceptat niciodată să fiu umilit, aşa încât, mai înainte ca alegerile să aibă loc, m-am investit cu o putere care, la nevoie, s-ar fi dovedit covârşitoare. Ştiam că mă pot bizui pe Adunarea Poporului şi, dacă senatul se arăta recalcitrant, eram pregătit, cum făcuseră şi alţi reformatori în trecut, să legiferez ca ajutorul Adunării şi peste capul senatului. Nici de dificultăţi materiale n-aveam de ce să mă tem, cum au avut toate motivele să se teamă acei reformatori din alte timpuri. Mă bucuram, cei puţin deocamdată, nu numai de sprijinul poporului, dar şi de acela al clasei avute din afara senatului. Şi ce era mai important, nu exista nicio putere militară care să poată interveni din afara cetăţii în interesul duşmanilor mei. Singura putere militară în fiinţă era aceea a lui Pompei, iar cu Pompei eram în strânsă alianţă. Simpla ameninţare de a-i rechema sub drapel pe veteranii lui Pompei, cu scopul de a impune cu forţa revendicările juste făcute pentru ei de conducătorul lor, ar fi fost de ajuns ca să arate că orice opoziţie la hotărârile mele era fără sorţi de izbândă.

Înainte de alegeri, duşmanii mei, şi Cato în special, m-au atacat cu multă răutate, dar fără rezultat. În luna iulie, când era necesar să-ţi prezinţi personal, la Roma, înscrierea de candidat la demnitatea de consul, eu mă găseam încă în afara cetăţii, cu cele mai strălucite pregătiri pentru sărbătorirea triumfului gata încheiate. Cerusem senatului îngăduinţa ca numele meu să fie înmânat printr-un împuternicit şi cererea mea a fost dezbătută în preziua datei când trebuiau prezentate propunerile nominale pentru candidaţii consulari. Existau câteva precedente pentru aprobarea unei asemenea cereri, şi, într-adevăr, majoritatea senatorilor erau dispuşi s-o aprobe cu acel prilej. Cato, însă, spre deliciul unui cerc de

partizani de-ai săi, a izbutit să mă lipsească de onoarea pe care o binemeritam. Expedientul simplu la care a recurs a fost acela de a rămâne în picioare ca orator, exprimând interminabile banalităţi morale sau neadevăruri până când a trecut ora legală ca să se mai poată vota pe tema cererii mele. Astfel că am fost constrâns să renunţ fie la triumf, fie la consulat. Bineînţeles că n-am şovăit între cele două alternative, şi nici nu i-ar fi putut trece prin gând cuiva că aveam să şovăi. Am abandonat dreptul la triumf şi am intrat în cetate în ziua următoare spre a-mi înmâna înscrierea nominală la candidatura pentru consulat. La Roma am fost însoţit de grupuri imense de partizani de-ai mei care, alături de soldaţii mei mai vechi, erau furioşi din cauza acţiunii meschine şi josnice de obstrucţionism la care se dedase Cato. Într-adevăr, mânia trupelor mele de elită, pe care le adusesem din Spania în Italia, întrecea cu mult supărarea mea că pierdusem, pentru moment, onoarea unui triumf, după ce cheltuisem atâţia bani pregătindu-l. Căci trupele se ocupaseră de pregătiri cu un entuziasm extraordinar. Cea mai mare osteneală şi-o dăduseră cu echipamentul lor şi, cu toate că erau instruiţi mai ales ca luptători, învăţaseră şi exersaseră, pentru acea împrejurare, un pas de paradă de o precizie care, după convingerea lor, avea să eclipseze tot ce se văzuse până atunci. Compuseseră versuri în onoarea generalului lor şi făcuseră repetiţii ca să le cânte. Versurile nu erau totdeauna respectuoase, dar dovedeau în mod invariabil afecţiune.

Unul dintre cântece avea următorul refren:

„Un chel desfrânat v-aducem acum în cetate.

Atenţie, băieţi, la neveste – pe toate le culcă pe spate”. Cântecul acesta şi altele referitoare la prietenia mea cu regele Bithyniei au devenit foarte populare în armată, dar n-au fost cântate într-un triumf decât mulţi ani mai târziu. Atunci însă, sentimentele de mânie ale

soldaţilor, dezamăgiţi în privinţa onorurilor care, după socoteala lor, se cuveneau generalului şi lor înşile, au accentuat sentimentele de amărăciune ale majorităţii cetăţenilor romani, lipsiţi, în absenţa mea, de un conducător şi entuziasmaţi acum, văzându-mă întors la Roma. Într-adevăr, demonstraţia populară ce mi s-a făcut a arătat limpede prin ea însăşi că alegerea mea era un fapt sigur, iar cei care se temeau de mine cel mai mult pierduseră acum orice speranţă că ar mai putea s-o împiedice. În schimb, şi-au concentrat eforturile ca să mă stânjenească în îndeplinirea obligaţiilor legate de funcţia mea şi ca să mă lipsească de sărbătorirea ce mi s-ar fi cuvenit, în mod normal, la expirarea anului de consulat.

Un concurent la alegeri pe care se putea conta că avea să facă tot posibilul, dacă era ales, ca să mă stânjenească era Bibulus, fostul meu coleg în funcţie de edil. De atunci, de când deţinuserăm această dregătorie împreună, îi rămăsesem antipatic atât ca persoană cât şi pe plan politic; totuşi acum mă abordase din nou cu scopul de a-şi asigura pentru el influenţa mea asupra maselor, în schimbul unui sprijin financiar asemănător celui oferit în timpul serviciului nostru ca edili. Curând, însă, şi-a schimbat tactica. Era acum ginerele lui Cato, de aceea şi-a făcut socoteala că perspectivele lui în alegeri ar fi ameliorate, iar sentimentul propriei lui importanţe mai satisfăcut dacă s-ar înfăţişa ca adversarul meu categoric. Făcând astfel, avea să-şi asigure sprijinul întregului partid al lui Cato şi îşi închipuia, fără îndoială, că aşa cum Mettelus Celer făcuse faţă cu succes lui Afranius, şi el, cu aceiaşi susţinători, avea să-mi poată ţine mie piept. S-a iniţiat un fond spre a se cumpăra voturi pentru Bibulus, şi Cato însuşi a subscris pentru acel fond.

„Binele obştesc” se zvonea că a spus – „mă obligă să-mi sacrific propria mea noţiune de bine şi de rău” – un sofism sunând foarte fals în gura unui arhimoralist care

proclamase atât de des că niciun considerent, de niciun fel, nu l-ar putea determina vreodată să părăsească principiul strict al binelui, şi care se lăudase că, în ceea ce-l privea, întregul univers se putea prăbuşi în ruină câtă vreme se înfăptuieşte ceea ce concepe el a fi „dreptate”. Cât despre Bibulus, prinsese curaj de când i se dădea atenţie. Se obliga să acţioneze în mod constant în opoziţie cu mine, dacă eram aleşi consuli împreună. Nici el, nici cei care cheltuiau sume atât de mari de bani ca să-i cumpere alegerea nu-şi dădeau seama că eu îmi asigurasem dinainte o poziţie de nezdruncinat, în aşa măsură încât nu mai avea importanţă pentru mine dacă Bibulus era sau nu ales.

O ultimă şi cât se poate de provocatoare propunere împotriva mea s-a făcut în ajunul alegerilor, când era obiceiul să se hotărască anticipat ce provincii aveau să fie repartizate noilor consuli la încheierea anului lor de funcţionare. După succesele mele din Spania se presupunea în mod firesc că, dacă eram ales consul, nu puteam dori pe urmă decât să exercit altă comandă militară. Eu mă gândeam de pe atunci la Gallia. Duşmanii mei, însă, judecând pe drept cuvânt că alegerea mea era sigură, făceau acum tot ce puteau ca să-mi sape viitorul şi să priveze Roma de serviciile mele. Au izbutit să facă să fie emis în senat un decret care să prevadă că noilor consuli, împotriva oricărui precedent, nu li se vor mai repartiza niciun fel de provincii. În schimb, urma să li se încredinţeze o vagă comisie, aşa-numită de „păduri şi drumuri”, un post pur administrativ care putea fi condus cu competenţă de orice funcţionar inteligent.

Eu eram încă dispus, dacă mai era cu putinţă, să acţionez cu moderaţie; dar când am văzut cât de hotărâţi erau duşmanii mei în atacurile lor împotriva onoarei şi siguranţei mele viitoare, m-am pregătit şi eu să iau o atitudine ostilă, satisfăcut la gândul că-i puteam înfrunta

cu o hotărâre cel puţin tot atât de fermă ca a lor şi cu forţe mult mai puternice decât erau ei în stare să întrunească.

În august am fost ales consul, cu Bibulus drept coleg. Mi-am consacrat restul lunilor anului pregătirii legislaţiei pe care-mi propuneam s-o prezint de îndată ce intram în funcţie, la 1 ianuarie. Deşi multe din planurile mele erau încă secrete, am încercat, în linii generale, să-mi asigur sprijinul tuturor sectoarelor, exceptând pe acela al reacţionarilor extremişti. Prin intermediul prietenului meu Balbus, am făcut chiar încercarea de a-l atrage pe Cicero de partea mea. Cu acest prilej Balbus, care e un negociator admirabil, a fost cât pe-aci să-şi atingă scopul. Cicero începuse să se înstrăineze de extremiştii cu ajutorul cărora dobândise el însuşi puterea şi se pare că a fost foarte impresionat când Balbus i-a făcut propunerea că doream să am nepreţuitul avantaj de a fi călăuzit de sfaturile sale. Într-adevăr ar fi fost înţelept din partea lui dacă în acel moment ar fi acceptat oferta prieteniei mele. Aşa însă, a acţionat cu nehotărâre. Se temea să nu-i jignească pe cei care constituiseră un sprijin puternic pentru el în trecut, deşi îi ştia nedemni de încredere pe plan politic, sau şi mai rău chiar. Şi nu era în stare să-şi imagineze o coaliţie al cărei şef să nu fie el însăşi. Era incapabil, îmi spunea Balbus, să vadă dincolo de perioada consulatului său şi stăruise să-i citească lungi fragmente din poemul latin compus de el pe această temă. După părerea lui Balbus, care s-a dovedit a fi justă, Cicero n-avea să fie în viitor nici foarte util, nici foarte primejdios pentru mine.

În Pompei îmi pusesem, desigur, cele mai mari speranţe şi am devenit mai intim legat de el decât îmi închipuisem. După cum experienţa ne arată, nu e un lucru neobişnuit ca bărbaţii de vârstă mijlocie să se îndrăgostească nebuneşte, şi aşa s-a îndrăgostit Pompei de fiica mea Iulia. Fireşte, nimic nu putea să convină mai bine intereselor mele decât să-l am de ginere pe Pompei; afară

de asta, începuse să-mi fie drag şi-mi dădeam seama, aproape cu siguranţă, că avea s-o facă pe fiica mea fericită. Iulia, la rândul ei, era atrasă atât de el ca persoană, cât şi – nu fără pricină – de perspectiva de a deveni soţia bărbatului considerat încă drept cel mai de seamă om din lume. S-a stabilit celebrarea căsătoriei lor la începutul anului meu de consulat. Mai înainte, am avut sarcina, oarecum penibilă, de a convinge pe vechea mea prietenă Servilia că era necesar să rupem legătura de logodnă dintre Iulia şi fiul ei, tânărul Brutus. În acea împrejurare, ca de atâtea alte ori, Servilia a dat dovadă de multă judecată. Cred că atunci a fost momentul când i-am cumpărat o perlă pentru care am plătit mai mulţi bani decât se mai dăduseră vreodată la Roma pentru o pifesă de bijuterie.

Aşadar, se apropia momentul să preiau demnitatea cea mai înaltă din stat. Către sfârşitul anului a avut loc o bruscă şi catastrofală furtună şi o inundaţie a apelor Tibrului. Au fost distruse multe proprietăţi valoroase, un teatru întreg construit din lemn a fost luat de ape, vapoare din portul Ostia au fost aruncate, pe ţărm. Au suflat vânturi puternice, au căzut ploi torenţiale, cu tunete şi fulgere. În anii care au urmat, oamenii din popor au pomenit adeseori de furtuna aceea – „furtuna din vremea consulatului lui Mettelus”, o numesc ei – şi pretind că au privit-o ca un semn prevestitor de rele, anunţând dezmembrarea statului şi începutul războiului civil. E adevărat că din acel moment echilibrul forţelor s-a modificat, dar s-a modificat în sensul binelui obştesc. Cât despre războiul civil, duşmanii mei şi prietenul meu Pompei şi l-au atras asupra lor.

CONSUL

Îmi spuneau în copilărie preceptorii mei că ziua cea mai măreaţă din viaţa unui nobil roman era aceea în care, însoţit de prieteni şi de adepţi, se duce la Templul lui

Jupiter Capitolinus ca să sacrifice tradiţionalii tauri şi să intre în anul său de funcţie în calitate de consul al poporului roman. Până şi bătrânul Marius vorbea cu veneraţie despre această ceremonie, şi despre demnitatea funcţiei şi a momentului, deşi el, personal obţinuse primul consulat nu prin vreo abilitate politică, ci exclusiv datorită reputaţiei de militar şi atacurilor sale vulgare, dar pe gustul maselor, îndreptate împotriva noţiunii însăşi de aristocraţie. În schimb eu, cât privea războaiele, eram aproape un necunoscut. Lăsându-i la o parte pe Pompei şi pe Lucullus, existau, probabil, cel puţin douăzeci de membri ai senatului care aveau mai multe drepturi decât mine la distincţii militare. Mă înălţasem la consulat prin dibăcia mea în domeniul manevrelor politice, prin risipa mea nesocotită, prin talentul de a-mi face prieteni şi prin muncă asiduă. Dădusem dovadă, de asemenea, de o anumită consecvenţă şi cutezanţă care insuflau respect, în cursul acestui an, cel puţin, aveam posibilitatea să îndrumez problemele statului în direcţia pe care doream eu să le-o imprim. Ştiam că în timpul acestui an trebuia să-mi asigur viitorul şi, pe când urcam pantele Capitoliului la 1 ianuarie casă iau parte la jertfele de tauri, contemplam îndelung acele imagini ale lui Marius ce se aflau acolo din porunca mea, iar gândurile mi se întorceau la anii timpurii în care învăţasem că, în ultimă analiză, puterea depinde de forţa armată. Mă gândeam la numeroşii bărbaţi pe care-i cunoscusem şi care pieriseră de moarte violentă în convulsiile epocii noastre. Mă întrebam, cum mă întreb şi astăzi, dacă era posibil să fac excepţie şi să evit masacrarea concetăţenilor mei sau masacrarea mea de către ei.

Acum, fireşte, era prea târziu ca să mai dau înapoi. Până la un? anumit punct forţasem evenimentele să urmeze făgaşul creat de mine, dar mă găseam în acelaşi timp şi eu în strânsoarea impetuoasă a evenimentelor.

Chiar pentru securitatea mea, şi tot trebuia, să-mi sporesc puterea. Ajunsesem la un titlu înalt care pe alţii i-ar fi satisfăcut şi care putea fi privit drept capătul unei lungi şi laborioase scurgeri de timp din viaţa mea. Dincolo de acest titlu se găseau însă culmi şi mai înalte, tărâmuri necunoscute, mie, către care mă simţeam mânat de ambiţie ca şi de necesitate. Chiar dacă mi-ar fi fost revelat viitorul, n-aş fi putut acţiona altfel. Astăzi chiar, când puterea mea e fără pereche în lume şi când singura primejdie care mă pândeşte e asasinatul, trebuie să înaintez mereu, să cuceresc mai departe şi să măresc neîncetat domeniul ordinii. Totuşi, în această necesitate îmi aflu libertatea. Eu nu sunt, cum era Marius, un prizonier al pasiunii. Ştiu ceea ce fac şi eu însumi am dorit să devin un instrument al necesităţii.

N-am ales niciodată violenţa – exceptând unele cazuri în? raporturile mele cu triburile băştinaşe – acolo unde era posibilă concilierea. Tot astfel, la începutul acestui prim an de consulat al meu, am făcut tot ce am putut spre a potoli bănuielile colegului meu, Bibulus, şi a câştiga buna părere a elementelor moderate din senat. Dacă Cicero i-ar fi dat ascultare lui Balbus. şi mi-ar fi acordat făţiş sprijinul, aş fi putut izbuti, căci tăinuiam forţele de constrângere pe care eram în realitate stăpân şi nu le-aş fi utilizat dacă puteam realiza ceea ce voiam fără ajutorul lor.

Am început imediat prin a aduce în faţa senatului o lege agrară, care era destinată atât să uşureze sărăcia plebei cât şi să satisfacă revendicările soldaţilor lui Pompei. Era unlucu nemaiauzit ca un consul în persoană să introducă o lege de împroprietărire. O asemenea legisaţie fusese întotdeauna promovată de tribuni, fiind privită fără excepţie ca revoluţionar –, oricât de înţeleaptă ar fi fost. Sperasem ca susţinând personal legea să-i dau o aparenţă de respectabilitate. Şi, într-adevăr, legea pe care o propuneam pentru reîmpărţirea pământurilor statului era

neobişnuit de moderată. Am avut grijă să subliniez că nu avea să se procedeze la niciun fel de exproprieri silite, şi că bogatul ţinut al Campaniei, principala sursă de venituri a marilor latifundiari, era în mod specificat exclusă din prevederile proiectului. Am precizat că eu personal nu aveam să fac parte din comisia de reîmpărţire a pământurilor şi m-am arătat dispus să accept orice modificări sau schimbări de clauze ale proiectului care ar fi fost aprobate de senat. Am atras atenţia ce lucru minunat ar fi dacă senatul ar vota în unanimitate, după deliberările cuvenite, o măsură populară şi dreaptă, şi m-am abţinut cu prudenţă de la orice ameninţări cu privire la linia de conduită pe care aş adopta-o în cazul în care senatul ar refuza să se lase convins.

A fost, poate, ultima oară în istoria noastră când senatul a avut prilejul să acţioneze ca un organ de guvernare înţelept, independent şi constructiv. A respins acest prilej. Atitudinea mea raţională şi politeţea manierelor mele i-a împiedicat pe senatori să se opună făţiş unei măsuri atât de moderate şi de necesare în sine. Dar Cato, Lucullus şi partidul lor nu aveau de gând şi consimtă la nicio măsură care i-ar fi convenit lui Pompei, iar mie mi-ar fi sporit popularitatea. Săptămâni la rând au evitat, prin tot felul de şiretlicuri de dezbateri, orice discutare serioasă a proiectului, şi săptămâni la rând am aşteptat cu răbdare. Era nevoie, mă gândeam eu, numai de intervenţia, în spiritul raţiunii, a vreunui senator respectat cum era Cicero pentru ca legea să fie votată repede şi fără dezordini. Dar Cicero parcă se ascunsese în bârlog. A fost un moment când ar fi putut aduce un Teal serviciu statului. Aşa însă, abţinerea şi nehotărârea sa au contribuit tocmai la izbucnirea acelei violenţe pe care, în toate cuvântările sale, pretinde că a făcut tot posibilul s-o evite. Anul a început sub denumirea de „consulat al lui Caesar şi al lui Bibulus”; înainte de a se încheia a rămas cunoscut ca anul

de „consulat al lui Iulius şi al lui Caesar”. Nu eu am ales astfel.

Cred că ştiu să am mai multă răbdare decât majoritatea oamenilor. E cert că niciunul dintre prietenii mei nu s-ar plânge că sunt iute la mânie. Totuşi, în câteva împrejurări foarte rare, m-a învins o furie de nestăpânit. Cato, mai mult decât oricare alt om, era în stare să mă scoată din fire. Aşa a făcut la o întrunire a senatului când, după ce încercasem din nou să provoc o discuţie raţională a legii agrare, s-a sculat de la locul său şi, vorbind cu o insolenţă intenţionată, a spus: „Oamenii, în general, ar trebui să fie foarte fericiţi cu constituţia pe care o avem. Consider inutilă orice înnoire”. Am simţit brusc că nu-l mai pot suporta pe acest om. Am poruncit lictorilor mei să-l ridice şi să-l ţină întemniţat pentru un timp.

Acolo, m-am gândit eu, putea să mediteze în voie asupra meritelor unei constituţii care, din vremea copilăriei mele, nu funcţionase niciodată în interesul binelui obştesc, ci avusese darul, în cel mai înalt grad, să frustreze geniul şi, cu preţul unor neîncetate vărsări de sânge, să întârzie ceea ce era necesar şi să zdrobească ceea ce era de dorit. În acelaşi timp, voiam să demonstrez partizanilor săi că nu eram dispus să le tolerez la infinit nesincerităţile calculate şi ignorarea realităţii.

Cu toate astea, acţiunea mea a fost o greşeală. În loc să provoace tulburările la care mă aşteptam, Cato s-a comportat cu demnitate. Într-o tăcere desăvârşită, s-a lăsat condus şi această tăcere a sa a fost mai plină de efect decât orice cuvinte. Unii dintre senatori s-au ridicat să să-l urmeze în drum spre închisoare şi au refuzat să mă asculte când i-am invitat să-şi reia locurile. Am văzut atunci că momentul pe care-l aşteptam, străduindu-mă totuşi să-l amân, venise. Am anulat ordinele date lictorilor şi i-am îngăduit lui Cato şi celorlalţi senatori să-şi ocupe locurile. Câteva secunde îşi vor fi închipuit că repurtaseră o

victorie, dar au intrat în panică în clipa când am început să vorbesc.

Le-am spus că prezentasem înaintea lor proiectul legii agrare spre a le da din plin prilejul să-l îmbunătăţească şi să-i aducă îndreptări. În loc să-şi împlinească datoria, ei doar făcuseră obstrucţie şi nu ajunseseră nici măcar până la o discuţie preliminară.

Acum, le-am declarat, legea va merge direct în faţa poporului şi poporul singur va decide în privinţa ei.

Cuvintele mele erau menite să însemne o declaraţie de război şi aşa au şi fost primite. Mulţi dintre senatori, ştiind cât de mare era influenţa mea personală asupra maselor, au fost impresionaţi. Şi ei aveau să fie nevoiţi să apeleze la popor în alegerile viitoare, iar carierele lor depindeau de voturile pe care aveau să le primească. Mulţi alţii, însă, au urmat directivele lui Cato şi ale lui Lucullus. Au început să ţină întruniri particulare în casa lui Bibulus şi să pună la cale, de comun acord, măsuri spre a-mi zădărnici intenţiile. Erau, fără îndoială, pregătiţi să facă uz de forţă, dar neavând cunoştinţă încă de înţelegerea la care Pompei, Crassus şi cu mine ajunseserăm, nu-şi dădeau seama că, dacă venea vorba de forţă, toate forţele erau de partea mea.

Am ţinut în for câteva adunări preliminare la care a asistat un numeros public. Când la una din ele a apărut Bibulus, l-am tratat cu cea mai mare curtoazie, rugându-l să asculte la cele ce spuneau înşişi oratorii populari, să-şi retragă opoziţia la proiectul de lege şi să evite o divergenţă inutilă de păreri între popor şi sent. Am stăruit să vorbească el însuşi mulţimii spre a linişti spiritele, Bibulus, însă, îşi formase între timp o idee cât se poate de exagerată despre propria lui importanţă. A făcut un pas înainte şi a spus doar atât: „Dacă voi toţi doriţi legea aceasta n-o veţi obţine – cât timp sunt eu consul”. Deşi neînchipuit de nătâng, era un om curajos şi a rezistat bine

la fluierăturile care au urmat.

Era momentul acum, după socoteala mea, să dau pe faţă puterea noastră care eră, într-adevăr zdrobitoare, deşi tot i se mai putea opune rezistenţă. La următoarea adunare a poporului pe care am organizat-o, am venit însoţit, spre surprinderea tuturor, de Pompei şi de Crassus, amândoi dând impresia că sunt în cele mai bune relaţii unul cu altul. I-am invitat pe amândoi să vorbească şi fiecare l-a susţinut admirabil pe celălalt. Pompei, în special, a produs o puternică impresie. A analizat în detaliu fiecare clauză a legii, s-a plâns de ingratitudinea cu care el personal a fost tratat de cei ce-l duşmăneau şi ne-a felicitat, pe Crassus şi pe mine, pentru faptul că sprijineam revendicările juste ale soldaţilor săi şi interesele reale ale poporului. M-am întors atunci către el, strigându-i: „Pompei cel Mare, eu, consulul, şi poporul facem apel la tine. Dacă legea aceasta va fi atacată prin violenţă, ce vei face ca s-o susţii?"

A urmat o clipă de tăcere în aşteptarea răspunsului şi Pompei, care, deşi nu era un orator prea talentat, ştia totdeauna să se ridice la înălţimea împrejurării, a replicat: „Eu nu deţin nicio funcţie. Sunt un cetăţean particular. Dar mă simt onorat că mi se cere ajutor din partea consulului şi a poporului roman. Declar că, dacă duşmanii voştri vor scoate săbiile, eu pot scoate legiuni împotriva lor".

Cuvintele lui au fost urmate de aclamaţii frenetice şi în curând au fost repetate în toată cetatea. Acum era evident, probabil, pentru oricine că asociaţia noastră de forţe şi de influenţe nu cunoştea stavile şi, într-adevăr, majoritatea senatorilor a recunoscut faptul de îndată. Cato, Bibulus şi prietenii lor s-au văzut deodată izolaţi, dar abia treptat au ajuns să înţeleagă cât de neînsemnate fuseseră de la început forţele pe care pretindeau ei că le reprezintă. Mai întâi Bibulus, printr-un subterfugiu absurd, cu aparenţă legală, a încercat să împiedice întrunirea

adunării legislative a poporului. A anunţat că în fiecare zi până la sfârşitul anului avea să consulte semnele divine şi că, astfel, în nicio zi nu va fi legal să se ţină adunarea. N-am dat absolut nicio atenţie intervenţiei sale, ci mi-am continuat programul.

De astă dată nu s-au mai comis greşeli de felul acelora ce se întâmplaseră la adunarea organizată de Metellus Nepos, în timpul activităţii mele de pretor. Avearii, în orice caz, sprijinul aproape unanim al poporului şi, spre a împiedica vreun eventual amestec în desfăşurarea procedurilor, am răspândit în diferite puncte din for detaşamente de oameni de încredere, unii dintre ei înarmaţi, folosind în acest scop atât veteranii lui Pompei cât şi o parte din trupele mele din Spania care se mai găseau încă la Roma. Am venit în for eu însumi în zorii zilei, pregătindu-mă să iau cuvântul din capul scării templului închinat Dioscurilor.

Întreruperea prevăzută a avut Ide curând. Bibulus, însoţit de Cato şi de foştii consuli Lucullus şi Metellus Celer, au început să-şi facă drum prin mulţime. Erau flancaţi de gărzile lor proprii şi li s-a îngăduit să ajungă până la picioarele treptelor templului, unde mă aflam eu. Bibulus acţiona, indiscutabil, 1 cu destul curaj. Într-adevăr, dacă n-aş fi dat ordine explicite ca să i se cruţe viaţa, e foarte probabil că şi-ar fi pierdut-o. În clipa când a încercat să suie treptele, mulţimea s-a năpustit asupra lui. A fost rostogolit la pământ, unde cineva i-a aruncat un coş cu bălegar în cap. Nuielele din mâinile lictorilor săi au fost smulse şi rupte; gărzile au fost împinse la o parte şi izgonite din for. El personal a izbutit, nu ştiu cum, să se ridice în picioare. Ştergându-şi murdăria de pe ochi, şi-a dezvelit pieptul şi a răcnit: „Luaţi-mi viaţa! Omorâţi-vă consulul! Şi să rămână-n veci ca o faptă a lui Caesar!” Dar nu aveam intenţia să-l las pe Bibulus să devină martir. Atât partizanii mei cât şi prietenii lui l-au dus repede de-acolo

la adăpost, într-un templu alăturat.

Cato a încercat atunci să-i urmeze pilda lui Bibulus şi s-a repezit să urce treptele. A fost tratat cu şi mai mare asprime, dar, deşi bătut cu beţele, sfârtecat cu pietrele şi alungat prin mulţime cu lovituri ce plouau din toate părţile asupra lui, a izbutit să se strecoare în dosul templului şi apoi, făcându-şi apariţia printr-o uşă laterală, a avut curajul să încerce o a doua întrerupere. De data asta a fost bătut cu şi mai mare străşnicie decât înainte. A părăsit forul. blestemând şi gemând, abia mai putând să se ţină* pe picioare. Lucullus şi ceilalţi se făcuseră nevăzuţi.

Am procedat pe urmă la votarea proiectului de lege şi am adăugat o clauză că toţi membrii senatului şi toţi candidaţii la funcţii. Înalte de stat trebuie să depună jurământ că vor respecta legea şi nu vor căuta în niciun fel s-o modifice. A doua zi am convocat o întrunire a membrilor senatului şi i-am informat despre sarcina ce le incumbă. I-am găsit pe senatori mai docili decât mă aşteptam. Nimeni n-a îndrăznit să mă învinuiască personal pentru violenţa cu care fuseseră trataţi Bibulus şi Cato.

Cei mai mulţi înţeleseseră ca orice* Opoziţie era zadarnică, iar Bibulus, adânc rănit de laşitatea partidului său, pe care îl crezuse mai numeros decât era, şi-a anunţat intenţia de a nu-şi mai părăsi casa până la sfârşitul magistraturii sale. A fost un nou tertip juridic de-al său, destinat să ofere un pretext afirmaţiei că orice legi aş fi promulgat în absenţa sa puteau fi considerate ca neavând putere legală.

Câţiva senatori, totuşi, au declarat că vor refuza să presteze jurământul. Nu mai aveam acum starea de spirit să le iau în considerare demnitatea. Într-o altă adunare a poporului am promulgat o lege care impunea pedeapsa cu moartea pentru cei ce încă mai refuzau să se supună voinţei poporului. Mi-ar fi venit cât se poate de greu să fiu obligat să acţionez conform acestei legi, şi din fericire n-a

fost nevoie. După unele ezitări, chiar şi Cato a consimţit să depună jurământul. A fost convins de Cicero că Roma nu se putea lipsi de el.

Împlinisem astfel prima din făgăduielile făcute lui Pompei. Era uşor să i-o împlinesc şi pe cea de-a doua. L-am informat pe Lucullus că, dacă nu-şi retracta opoziţia la ratificarea organizării date de Pompei coloniilor din Răsărit, aveam de gând să dispun de o anchetă oficială cu privire la propria lui comportare în Asia şi la mijloacele prin care acumulase o avere atât de fabuloasă. Lucullus a fost îngrozit. Era unul dintre cei mai de seamă generali pe care îi avusesem; totuşi, nu putea suporta gândul să-şi piardă eleşteele cu peşti şi grădinile artificiale.

N-a mai fost niciodată activ în politică. Era uşor acum, ştiam bine, ca dispoziţiile luate de Pompei în Orient să fie statornicite aşa cum dorea el. În sfârşit, după ce comisarii pentru împărţirea pământurilor au fost numiţi, am promulgat o lege suplimentară care a făcut posibilă cumpărarea de terenuri din întinsele latifundii ale Campaniei. Pompei era încântat. Intenţiona să supravegheze personal lucrările comisiei în această zonă, şi se găsea acum în situaţia de a-şi împlini toate făgăduielile pe care le făcuse vreodată. În decurs de trei luni, acea coaliţie politică a duşmanilor lui şi ai mei, care i se păruse lui Pompei atât de puternică, fusese făcută complet inofensivă, cel puţin pentru moment.

Înainte de a părăsi Roma ca să-şi ia în primire postul în Campania, Pompei îmi devenise ginere. Căsătoria aceasta i-a tulburat pe duşmanii noştri mai mult decât orice altceva. Părerile erau împărţite dacă eu făceam uz de Pompei sau Pompei făcea uz de mine pentru promovarea vreunui complot spre a pune mâna pe puterea absolută. Bineînţeles că n-a existat niciun asemenea complot, atunci ori mai târziu, deşi, fireşte, ne favorizam reciproc interesele şi cred că am fi continuat să facem astfel până la

capăt dacă Iulia ar fi trăit. Dragostea lui Pompei pentru ea şi dragostea ei pentru Pompei cât şi pentru mine constituiau – deşi duşmanii noştri, nu puteau vedea acest lucru – factori de mare însemnătate, contribuind la pacea şi siguranţa statului. Aveam toate motivele să mă bucur când vedeam ce devotament pasionat manifesta Pompei faţă de fiica mea şi-i dispreţuiam pe cei ce-l ironizau pentru ceea ce numeau ei afecţiunea unui bătrân căzut în mintea copiilor pentru o fată. Pompei era departe de a fi senil. Dacă i s-ar fi putut aduce vreo critică, ar fi fost că nu se maturizase îndeajuns. Păstra încă vanitatea tinereţii şi dorinţa nu atât de a fi, cât de a părea cel mai mare; iar în politică rămăsese un neştiutor şi chiar un fricos.

Cam în aceiaşi perioadă când a avut loc căsătoria lui cu Iulia, m-am recăsătorit şi eu, fiind de asemenea norocos în alegerea făcută. Calpurnia m-a văzut destul de rar în anii de după nuntă, de vreme ce mai tot timpul s-a scurs în războaie. Dar mi-a fost o soţie bună şi iubitoare. Are un excepţional bun simţ şi e un, lucru neobişnuit s-o vezi nervoasă şi distrată, cum a fost în seara asta. O urmăreşte nu ştiu ce teamă superstiţioasă ca mâine să nu părăsesc casa. Cunoscând-o cât este de raţională în mod normal, înclin pe jumătate să dau atenţie spuselor ei. Totuşi, şi astăzi, când îmi pot permite cu atâta uşurinţă să nemulţumesc senatul, fac acest lucru cu inima îndoită şi numai pentru vreun motiv întemeiat. Mâine, senatorii se tor întruni. În amfiteatrul lui Pompei şi se aşteaptă să fiu de faţă. Şi iarăşi după încheierea adunării, o voi lăsa singură pe Calpurnia.

La început, când m-am căsătorit cu ea, am calculat desigur avantajele acestei uniri. Tatăl ei, Piso, era un personaj respectabil pe plan politic, un om moderat şi drept pe care doream să-l atrag de partea mea. Urma să candideze la consultat în anul acela, iar Pompei, Crassus şi cu mine plănuiserăm să-l susţinem şi pe el şi pe vechiul

prieten şi locţiitor al lui Pompei, Gabinius. Era necesar să avem oamenii noştri la posturile de comandă spre a preveni orice fel de agitaţii pe care Bibulus şi cu prietenii săi aveau în mod sigur să încerce să le organizeze, dacă puteau.

Eram preocupat, îndeosebi, să nu se facă niciun fel de încercări de a-mi strica planurile pentru obţinerea guvernării unei provincii. În acest scop m-am folosit de tribunul Vatinius, unul dintre cei mai urâţi oameni pe care i-am întâlnit vreodată, cu nişte umflături nenorocite pe toată faţa şi pe gât. Dar Vatinius e-un om cumsecade, un interlocutor agreabil, fără teamă de nimic în faţa unei mulţimi. Am descoperit în el şi un competent comandant de oaste. Prin mijlocirea lui am scăpat de umilitoarele restricţii pe care senatul încercase să mi le impună repartizându-mi după consulat, în locul unei provincii, administrarea unor drumuri de vite. Din nou ne-am adresat direct Adunării Poporului. Vatinius a propus o lege care anula decretul anterior al senatului şi prevedea să mi se acorde, în calitate.de proconsul, administrarea Galliei Cisalpine şi a Iliriei pentru perioada, excepţional de lungă, de cinci ani. Urma să am o armată de trei legiuni şi autoritatea de a-mi alege comandanţii de legiune. Legea a fost votată fără niciun fel de dificultăţi. S-au auzit unele proteste în senat, în special din partea lui Cato; dar, după recenta umilire în legătură cu legea agrară, majoritatea senatorilor au avut înţelepciunea să accepte cu cea mai mare bunăvoinţă de care au fost capabili ceea ce hotărâse poporul. Provincia ce mi se oferea constituia, din punctul de vedere al operaţiilor militare ambiţioase pe care intenţionam să le întreprind, teritoriul disponibil cel mai propice. Aş fi. preferat Gallia de dincolo de Alpi, întrucât tocmai ne soseau veşti despre; primejdioasele, mişcări de mase ale triburilor de-acolo, şi chiar îmi încolţise gândul că acele, vaste, teritorii din Apus, aproape necunoscute până

atunci, ar putea îi supuse şi trecute sub dominaţia Romei. Dar mica provincie pe care o reprezenta pe atunci Gallia Transalpină fusese repartizată lui Metellus Celer. Îmi făceam deci planuri pentru o expediţie la răsărit de Iliria, către Dunăre şi Marea Neagră, când mi s-a ivit un prilej mai favorabil decât mă aşteptam.

După o scurtă boală, Metellus Celer a murit înainte de a-şi lua în primire comanda. Unii spun că a fost otrăvit de soţia sa, Clodia, care pe atunci îl părăsise, cred, pe Catullus, şi întreţinea legături amoroase cu tânărul Caelius Rufus. Dar nu era verosimil pentru caracterul ei să-şi fi ucis soţul de dragul unui amant, iar Rufus, pe care îl cunoşteam bine, n-a insinuat niciodată că ea ar fi comis o asemenea crimă de dragul lui, deşi a ajuns până la urmă s-o urască. În momentul morţii lui Celer, rapoartele din nord erau deosebit de alarmante. În această zonă repurtase unchiul meu Marius cele mai mari victorii şi se părea că Roma putea fi ameninţată din nou de o invazie galică sau germanică. Am luat imediat legătura cu Pompei şi cu socrul meu, Piso. Prin ei doi poporul şi senatul au fost constrânse să adauge Gallia Transalpină, împreună cu o legiune suplimentară, la comanda ce mi se încredinţase mai înainte. Chiar şi senatul s-a plecat docil în faţa necesităţii. Duşmanii mei au crezut, probabil, că aprobând acest decret vor scăpa de mine pentru totdeauna. Cu greu mă puteau închipui în rolul unui Pompei ori al unui Lucullus; dimpotrivă sperau şi se aşteptau ca întreaga mea carieră de militar să se încheie cu înfrângere, dezonoare, şi poate chiar moarte.

Dar mie mi se părea că dobândisem mai mult decât sperasem vreodată. Mă simţeam fericit dincolo de orice cuvinte şi, când unii senatori au lăsat să se înţeleagă că eram nepotrivit pentru o comandădeo asemenea amploare, m-am înfuriat până într-atâta încât le-am declarat că din clipa aceea eram capabil, dacă doream, să-i calc în

picioare cum calcă cocoşul găinile. Unul dintre ei, încercând să mă jignească printr-o aluzie la persistenta legendă despre relaţiile mele cu regele Nicomede, a replicat: „Nu e tocmai poziţia pe care o poate lua o femeie", dar între timp îmi recâş-tigasem sângele rece. I-am spus să-şi aducă amintecă existase: odinioară o mare regină a Siriei cu numele de Semiramida. şi că «Amazoanele, toate femei, devastaseră în trecut întreaga Asie.»

Astfel, în câteva luni, atinsesem şi depăşisem fiecare din obiectivele mele principale. Rămânea să parez opoziţia ce începea acum să crească şi să-mi asigur viitorul.

ÎNAINTE DE PLECARE

Opoziţia se concentra bineînţeles în jurul lui Bibulus şi al lui Cato. Principala ei forţă provenea dintr-un grup de tineri aristocraţi care erau fie invidioşi pe puterea noastră, ca Bibulus, fie influenţaţi de teoretizările ideologiei politice a lui Cato. Printre cei din urmă era şi tânărul Brutus. Îmi închipui că şi astăzi, după ce am făcut atâta pentru el, tot mai tânjeşte după acel lucru, cu neputinţă de reînviat, al trecutului – republica strămoşilor noştri. În ciuda destoiniciei lui şi a nenumăratelor calităţi frumoase şi agreabile cu care e înzestrat, are în el o pornire spre sentimentalism şi, dacă n-ar fi un om de onoare şi nu l-ar reţine un real simţ al recunoştinţei, ar putea fi convins şi acum să intre în vreo conspiraţie împotriva vieţii mele. Se pare că el împreună cu alţii erau cât pe-aci să săvârşească fapta asta în anul primului meu consulat. Dar aceşti tineri nu reprezentau o primejdie în sine. În anii următori i-am atras aproape pe toţi de partea mea, plătindu-le cheltuielile de alegeri sau prin alte mijloace. Mai periculos era pretorul Domitius, care repeta pretutindeni că la sfârşitul anului avea să prezinte un proiect de lege prin care toate acţiunile consulatului meu să fie declarate ilegale. Mi-a fost întotdeauna duşman şi, într-adevăr,

nutrea o ostilitate atât de înverşunată încât, deşi era şi laş şi lipsit de scrupule, nu l-am putut face să tacă niciodată, nici prin mită, nici prin ameninţări. Totuşi, în momentul acela nu avea prea mare pondere în senat şi aproape de loc în faţa poporului. Consideram că personajul care ar fi putut, dacă dorea, să ne facă cel mai mare rău era Cicero, de aceea înainte de a lua măsuri pentru a-l elimina din viaţa politică, am făcut tot posibilul ca să-l conciliez. Din nefericire, Cicero n-a vrut să acţioneze nici în propriul său interes, nici într-al meu. Nu mă supărau spiritele lui pe socoteala lui Crassus, a lui Pompei sau a mea. Deşi răutăcioase, erau de obicei pline de haz şi mult mai puţin vulgare decât valul de materiale ce ieşeau zilnic din casa lui Bibulus, fiind definite de el drept edicte consulare. În aceste aşa-numite edicte, care erau afişate pe străzi şi citite de un public larg, Bibulus oferea aşa-zise relatări amănunţite despre comportarea mea, cu atâţia ani în urmă, în legătură cu regele Bithyniei, şi înfăţişa actuala stare de lucruri drept un „regat" în care Pompei era regele, iar eu regina. Şi alţi membri ai aristocraţiei s-au asociat la acest distractiv joc de ponegrire, iar Cicero, care pe drept cuvânt se mândrea cu umorul său, era printre ei. Personal, eu n-am luat în serios acele pamflete. Lui Pompei însă îi venea foarte greu să le suporte, ca şi tribunului Vatinius, care, din pricina înfăţişării sale, era o ţintă ce se oferea de la sine insultelor. Într-adevăr, abia l-am oprit să nu se ducă în fruntea unei mulţimi de partizani de-ai mei la casa lui Bibulus ca să-i dea foc. Crassus, am impresia, simţea o tainică mulţumire că Pompei şi cu mine primeam mai multe ofense decât el.

Situaţia a devenit mai gravă când Cicero a început să dea semne de atac pe temeiuri politice reale şi nu din vastele resurse ale umorului său, ci cu elocvenţa sa sobră. A făcut acest lucru cu prilejul judecării fostului său coleg de consulat, Antonius Hybrida, care, la întoarcerea din

provincia sa, fusese acuzat pe drept cuvânt de corupţie şi şantaj, precum şi de laşitate în faţa inamicului. Probabil pentru că Antonius îi datora încă bani, Cicero consimţise să-l apere şi fa cursul pledoariei avusese de spus unele lucruri care discreditau total actuala organizare a statului. În parte, cred că era sincer scandalizat de concentrarea puterii care avusese loc şi care se afla în contradicţie cu propria lui imagine ideală despre ceea ce trebuie să fie o constituţie, şi chiar fusese o dată – în timpul perioadei consulatului său. În parte, era doar contrariat că nu se afla el însuşi în fruntea treburilor. Nu-i dădea prin gând că, dacă mi-ar fi acceptat oferta şi ne-ar fi acordat de la început sprijinul autorităţii sale, violenţa primelor trei luni ale anului ar fi fost evitată şi el însuşi ar fi putut deţine o poziţie mai sigură, mai puternică şi de mai mare răspundere decât acum. Aşa însă, mi-am dat seama, de îndată ce mi s-a raportat conţinutul cuvântării sale, că din nou cocheta cu ideea unei coaliţii a „virtuoşilor", cu el însuşi în fruntea ei. Nu observase că cei mai mulţi dintre „virtuoşi" erau de pe atunci pierduţi pentru el. Întregul sector al oamenilor de afaceri se bucurase când, după făgăduiala făcută lui Crassus, obţinusem pentru ei concesiunile cerute, care le fuseseră respinse anul precedent. Mulţi dintre financiarii cei mai clarvăzători începuseră să facă speculaţii asupra rezultatelor guvernării mele în Gallia. În etapa actuală, foarte puţini mai puteau fi determinaţi să se alăture lui Cicero sau lui Cato. Aşadar, fără a fi un reacţionar prin natură, Cicero, dacă era vorba să mai exercite o influenţă însemnată în politică, ar fi trebuit să se replieze către acele cercuri reacţionare care-i dăduseră consulatul şi care rămâneau ostile atât lui Pompei cât şi mie. Nu doream să-mi văd duşmanii întăriţi, aşa încât în aceeaşi *zi* când Cicero a pledat în apărarea lui Antonius Hybrida, am luat măsuri ca să mă asigur că Cicero avea să fie, cel puţin pentru o

vreme, inofensiv. Cu ajutorul lui Pompei am aranjat adoptarea lui Clodius, cel mai aprig duşman al lui Cicero, de către o familie plebee, pentru ca să poată candida la tribunat în alegerile din vară.

Era multă cruzime, perversitate şi afectare în caracterul lui Clodius. Dar era şi bun la inimă, plăcut şi, până la un punct, vrednic de încredere. Avea o mare influenţă asupra poporului şi, lucru ciudat, manifesta faţă de păturile de jos un ataşament care era şi profund şi sincer. Era considerat, de pildă, ca o afectare ridicolă din partea surorilor lui şi a lui însuşi obiceiul de a-şi ortografia numele ca şi când s-ar fi străduit să ascundă faptul că aparţineau familiei Claudiane, poate cea mai de seamă din toate familiile de patricieni din Roma. Totuşi, în ceea ce-l privea pe Clodius, era şi altceva decât afectare în acest gest. Se simţea la largul lui cu norodul cetăţii, întocmai cum mă simţeam eu cu soldaţii mei. Problemele adepţilor săi îi deşteptau un interes real şi, dacă ar fi fost mai puţin violent în afecţiuni ca şi în animozităţi, ar fi putut deveni chiar un mare om de stat. Dar aşa, nu avea nicio politică proprie, afară de politica generală de a acorda săracilor cantităţi tot mai mari de alimente gratuite şi de a-i ataca pe toţi membrii aristocraţiei care nu erau prietenii săi personali sau ai surorilor sale. De la procesul său, când refuzasem să depun mărturie împotriva lui, mă considerase un prieten; dar sentimentele de recunoştinţă faţă de mine erau mai puţin puternice decât ura pe care o nutrea împotriva lui Cicero, ale cărui mărturii la proces l-ar fi dus cu siguranţă la condamnare dacă în juriu s-ar fi aflat ceva mai mulţi membri cinstiţi. Acum, când putea candida la funcţia de tribun (şi era sigur că avea să fie ales), îşi anunţă intenţia de a da în judecată pe oricine osândise la moarte vreun cetăţean roman în trecut fără a-l judeca. Ameninţarea – era limpede – îl viza pe Cicero şi, aşa cum intenţionam, Cicero a intrat în panică. Eu

personal nu aveam câtuşi de puţin dorinţa de a-i face un rău. De fapt am dorit întotdeauna să-l am de partea mea, pe de-o parte pentru că îl admir ca geniu literar, pe de alta din cauza valorii prestigiului său. Şi el, la rândul lui, ar fi fost mai fericit dacă n-ar fi preferat să treacă de partea duşmanilor mei. Nu e reacţionar prin esenţă şi respectă o bună guvernare. Şi-a exprimat, de pildă, cea mai mare admiraţie pentru legea pe care am promulgat-o în timpul acestui prim consulat al meu, cu scopul de a ocroti provinciile de lăcomia guvernatorilor romani. Dar, ca mulţi alţii care s-au ridicat de la origini umile, are o veneraţie exagerată pentru tradiţiile care şi-au confirmat utilitatea. Pare predestinat să se afle întotdeauna, în mod penibil, de partea învinşilor.

Cu acel prilej, atât eu cât şi Pompei am făcut tot posibilul pentru a-l salva de violenţa lui Clodius. Nu doream să-l distrugem. Voiam numai să fim siguri că avea să tacă. Întâi i-am oferit o numire interesantă şi lucrativă în Egipt, unde, în schimbul unei foarte mari sume de bani, recunoscuserăm regimul existent. Pe urmă am încercat să-l conving să vină cu mine în Gallia, atrăgându-i atenţia că acolo era salvat de urmărirea judiciară şi că, de îndată ce agitaţia se va fi liniştit, putea să se întoarcă la Roma când i-o plăcea. I-am lăsat oferta aceasta deschisă până în ultimul moment cu putinţă. Numai când am fost pe punctul de a. porni spre Gallia i-am îngăduit lui Clodius să dea curs planului care sfârşea cu exilarea lui Cicero. Cam în acelaşi timp ne-am descotorosit şi de Cato, din nou cu ajutorul lui Clodius, care a propus şi a făcut să fie votată o lege prin care se anexa insula Cipru, dându-i-se lui Cato sarcina de a o ocupa şi de a-i reorganiza guvernarea. Astfel, curând după încheierea anului funcţiei mele consulare, singurele două figuri care inspirau destul respect spre a putea sta în fruntea opoziţiei fuseseră înlăturate, cel puţin temporar, din scenă.

Că măsurile acestea au fost necesare au dovedit-o evenimentele care au avut loc în timpul verii şi în toamnă. Era limpede că, după şocul iniţial al primelor trei luni ale consulatului meu, duşmanii mei începeau să-şi regrupeze forţele şi să mediteze la măsuri mai serioase decât publicarea de pamflete. S-au organizat vreo două demonstraţii de ostilitate împotriva lui Pompei şi a mea în amfiteatru, neînsemnate în sine, dar îngrijorătoare pentru Pompei. A existat chiar, după cât se pare, un fel de complot pentru asasinarea lui Pompei, sau a mea, sau a amândurora, deşi nici până astăzi nu sunt sigur cât de serios a fost complotul sau cât de vrednice de luat în seamă au fost informaţiile ce ni s-au dat. E cert că informaţiile veneau dintr-o sursă cât se poate de nedemnă de încredere. Şi de astă dată, informatorul Vettius a fost acela care a încercat să obţină fie bani, fie notorietate, aşa cum făcuse când a căutat să mă amestece pe mine în conspiraţia lui Catilina. Cu acest prilej, fiind prins în for cu un pumnal în mână, a anunţat că fusese angajat de un anumit grup ca să-l asasineze pe Pompei. Când i s-a cerut să divulge numele patronilor săi, a afirmat că era vorba de o grupare de membri mai tineri ai aristocraţiei, condusă de tânărul Curio şi de Brutus. E foarte posibil să fi fost un grăunte de adevăr în ceea ce a spus. Brutus era atunci, şi presupun că e şi astăzi, un fel de fanatic şi a putut să creadă, din motive absolut onorabile, că, lipsind statul de un comandant de înaltă distincţie şi capacitate, acţiona conform unor principii superioare. Mă îndoiesc însă că s-ar fi coborât la metodă asasinatului sau că ar fi putut intra în legături serioase cu un personaj având o reputaţie atât de proastă ca Vettius. Oricum, din cauza afecţiunii mele atât pentru Brutus personal cât şi pentru mama lui, eram nerăbdător să-l văd exonerat de orice bănuieli. A doua zi după arestare, am dat ordin ca Vettius să fie adus în faţa unei adunări a poporului spre a fi cercetat de tribunul

Vatinius şi de mine însumi. Probabil că Vettius îşi dădea seama de interesul pe care i-l purtam lui Brutus şi s-a gândit că ar putea obţine bani mai mulţi dacă furniza mărturii aşa cum îşi închipuia el că-mi vor fi pe plac. Declară acum că adevăraţii instigatori ai complotului au fost Lucullus, Cicero şi pretorul Domitius. E foarte posibil să fi fost şi aici o fărâmă de adevăr, deşi Cicero, cu siguranţă, n-ar fi consimţit să aibă vreun amestec într-o asemenea chestiune. În privinţa lui Domitius însă, existau toate probabilităţile. Şi tot Domittius, în calitate de pretor, avea acces în închisoarea în care, în zorii zilei următoare, Vettius a fost găsit sugrumat. Domitius era în acelaşi timp impulsiv şi laş. Am admis întotdeauna ipoteza că el a purtat răspunderea acelei crime, care nici măcar nu era necesară, de vreme ce Vettius se contrazisese până acum atât de mult încât mărturia lui, în mod evident, nu putea fi luată în serios.

Afacerea Vettius mi-a fost însă utilă în sensul că a avut ca urmare luarea unei atitudini mult mai ferme de către Pompei. Era fericit în viaţa matrimonială şi mulţumit de popularitatea pe care şi-o câştigase prin lucrările excelent duse la capăt în cadrul comisiei de împroprietărire. I se părea intolerabilă bănuiala că el putea fi nepopular în Roma însăşi, de aceea, în ultimele luni ale anului, m-a sprijinit puternic în toate măsurile luate de mine pentru securitatea mea şi a lui.

În ultima zi a consulatului, colegul meu Bibulus şi-a făcut din nou apariţia, pregătindu-se să se justifice şi să mă atace în cuvântarea ce-şi propunea să o ţină înainte de părăsirea funcţiei. Clodius, care acum era tribun, l-a tratat cum îl tratase Metellus Nepos pe Cicero, dar cu mai mare violenţă. În loc să-şi anunţe numai declaraţia sa de veto ca tribun, el şi-a lipit palma peste gura lui Bibulus şi a ţinut-o aşa până când acesta a dat a înţelege că nu va mai rosti un cuvânt.

Aşa s-a încheiat consulatul meu, cu un gest ce poate fi pe drept cuvânt definit ca brutal şi josnic. Mă întreb însă, oare a cucerit vreodată cineva puterea prin mijloace exclusiv onorabile şi demne? Acum aveam totuşi o armată şi o comandă importantă. Trebuia să mai rămân la Roma pentru încă vreo două luni, ocupându-mă de alte intrigi politice, până când aveam să fiu sigur că nicio mişcare eficace nu poate avea loc în absenţa-mi împotriva mea; dar în acest răstimp am avut conştiinţa faptului că o perioadă din viaţă se încheia şi începea o alta. Perioada, care se scursese fusese plină de primejdii şi dificultăţi neîntrerupte. Fusesem stânjenit de la început de lipsa banilor şi de prăbuşirea totală a partidului lui Marius şi al lui Cinna, de la care aşteptam prilejuri de avansare. Acum, la vârsta de patruzeci şi trei de ani, aveam doar o fracţiune din experienţa militară pe care se făcuseră stăpâni, în acelaşi moment al vieţii, un Lucullus, un Pompei sau chiar un Crassus. Aveam însă credinţa că nu sunt înzestrat cu mai puţine calităţi decât ei şi ştiam că, în anii în care îmi făurisem ascensiunea de la condiţia unui tânăr hăituit de călăii lui Sylla la rangul de consul al poporului roman, dobândisem o cunoaştere a problemelor politice şi a naturii umane rareori întâlnită. În aceste domenii eu n-aveam să repet greşelile pe care le făcuse unchiul meu Marius. Speram şi chiar mă rugam aproape (deşi nu cred că zeii intervin în treburile omeneşti), să nu mă arăt nevrednic de el în domeniul războiului. Nu bănuiam că în cursul următorilor zece ani aveam să iau prin asalt peste opt sute de cetăţi, să supun trei sute de neamuri şi să duc lupte de poziţii, în diferite momente, cu trei milioane de oameni. Şi n-aveam cum să-mi închipui că aceste realizări erau doar preludiul unei lupte şi mai disperate. Tot ce cunoşteam atunci era o puternică chemare către un viitor mai înalt. Eram nerăbdător să fiu în fruntea armatei mele cât mai repede cu putinţă. Între timp l-am trimis pe Titus

Labienus să plece înaintea mea în Gallia.

CAESAR

IMPERATOR

PROLOG

Cicero a făcut o serie de glume destul de bune în legătură cu presupusa mea divinitate. Trebuie să-l rog să mi le repete (va fi îndeajuns de vanitos ca să le spună lui Balbus sau lui Matius, dacă-i e teamă să mi le spună mie) pentru ca să includ cel puţin câteva din ele în următoarea ediţie a micului meu volum de „Cuvinte de duh”. Fără îndoială că, în clipa de faţă, dacă m-ar putea vedea cum încerc zadarnic să adorm de câteva ore, ar avea de spus ceva spiritual sau solemn, şi, fireşte, bine exprimat. Deşi în împrejurarea asta s-ar putea să nu aibă haz. E capabil să fie răutăcios şi mistuit în van de invidie, defecte care-i tocesc adesea judecata şi agerimea spiritului; ba uneori dăunează şi caracterului precis şi studiat cu grijă al stilului său.

Astfel, din răutate, ar putea să considere că insomnia mea e un rezultat al indigestiei, ceea ce, evident, nu e o indispoziţie de care ar trebui să sufere un zeu. Sau din invidie (deoarece lumea a încetat de mult să mai vorbească despre consulatul său) ar putea insinua că e inevitabil ca un tiran ca mine, sau în orice caz un om care a modificat considerabil constituţia, să fie victima unor coşmaruri sub puterea groazei cum a fost unchiul meu Marius la bătrâneţe-urmare a unei conştiinţe vinovate. Dar amândouă supoziţiile ar fi greşite. Pot mânca, fără niciun fel de urmări neplăcute, alimente pe care un centurion bun la suflet ar ezita să le distribuie oamenilor săi; după cum ştiu să gust şi plăcerea unui banchet într-adevăr îmbelşugat ca acela ce mi-a fost oferit astă seară de Lepidus. Şi nu sufăr de coşmaruri. Nu mi-am trădat niciodată un prieten şi n-am acţionat niciodată cu cruzime împotriva unui duşman de cetăţenie romană.

Dacă se poate spune că merit ceva, merit somnul mai mult decât zeii. Am făcut pentru oameni mai mult decât ei. E neîndoios că, într-un sens, ideea divinităţii mele e departe de a fi fantastică.

Din nou semnele acelea luminoase pe cer. Nu pot fi lumini de torţe. E ora tăcerii, singura oră liniştită la Roma. Până şi Antonius doarme, probabil. De ce nu poate dormi Caesar? Calpurnia se zvârcoleşte şi ea, întorcându-se de pe o parte pe alta. Fruntea-i e umedă de transpiraţie. De două ori m-a chemat pe nume în somn. Se vede bine că e înspăimântată, şi asta nu-i stă în caracter. De ce oare să fie chinuită de spaimă sau de presimţiri sinistre în toiul nopţii? Mă iubeşte, dar nu va fi tristă când o voi părăsi. E obişnuită să rămână singură. De când am luat-o în căsătorie, în timpul primului meu consulat, acum vreo cincisprezece ani, n-am stat cu ea mai mult de o săptămână sau două în şir. Cu toate astea are satisfacţia rangului ei şi a reputaţiei de soţie credincioasă. La rândul meu, deşi nu ne-am văzut prea mult, i-am acordat tot respectul şi, într-un anumit fel, am o profundă afecţiune pentru ea. Să fi putut numai să-mi dăruiască un copil – un fiu – şi aş fi iubit-o cum am iubit-o pe Cornelia, cu care am fost căsătorit în primii ani ai tinereţii şi care mi-a dăruit unicul copil despre care pot declara cu toată încrederea că a fost al meu. Cornelia a murit, iar Iulia s-a dus şi ea. Aşa fiind, i-am îngăduit reginei Egiptului să-i dea copilului ei numele de Caesarion; dar, fireşte, voi observa dezvoltarea băiatului înainte de a ajunge la o concluzie definitivă. Cleopatra crede întotdeauna ceea ce doreşte ea să creadă. N-am exclus posibilitatea de a o lua în căsătorie, deşi, dacă aş face-o, îmi dau seama că întreaga opinie publică din Italia ar fi scandalizată. Întâi trebuie să aibă loc cucerirea Parţiei şi poate că, odată cu asta, se va închega o nouă concepţie despre monarhie sau despre divinitate.

Calpurnia strigă din nou prin somn. Va fi mâhnită

dacă mi se întâmplă ceva. Iar la un moment dat, zeu ori nu, tot voi muri. Dar nu e probabil că voi muri în Parţia. Eu nu voi comite greşelile pe care le-a comis Crassus. Şi, înconjurat de soldaţii mei, mă simt în siguranţă faţă de primejdia asasinatului. Am impresia că e un pericol de care ar trebui să ţin seamă la Roma, deşi nu iau niciun fel de precauţii împotriva lui. Dar nu mai am de stat la Roma decât o singură zi.

Voi fi fericit să părăsesc încă o dată cetatea aceasta din care am lipsit atâţia ani şi care mi-a determinat totuşi, oarecum, evoluţia vieţii, din vremea când, copil fiind, ascultam vrăjit istorisirile isprăvilor săvârşite de unchiul meu Marius. Bătrânul era primitiv ca un barbar, de o cruzime sălbatică, nepregătit din punct de vedere politic şi total necultivat. Totuşi, era un om adevărat. (Era şi el un zeu?) Vanitatea, la el, nu era o boală, ca la Pompei. Răutatea lui nu era un viciu intelectual, ca la Sylla. Întrevedea, nedesluşit şi în felul lui egocentric, o altă Romă, mai adevărată. Cunoştea soldaţii şi provinciile şi vedea cum amândouă aceste realităţi sunt trădate de egoismul orb, judecata strâmtă, rigiditatea învechită şi ineficientă a câtorva pe care îi denumea cu dispreţ „aristocraţii”. De când intrase prin căsătorie în familia noastră, buna-cuviinţă ar fi cerut ca el să evite întrebuinţarea acestui cuvânt, iar mătuşa mea Iulia i-o spunea adesea. Dar pe el nu-l interesa acurateţea verbală. Ca şi muncitorul de rând sau ca legionarul, cu care semăna atât de mult (deşi aş prefera să spun că, într-un sens platonic, mai degrabă ei aveau ceva din natura lui decât că el semăna cu ei), simţea nevoia unor etichete comode pentru ideile sale. Îi era necesară simplificarea. Pe de-o parte vedea – şi de-aici îşi trăgea puterea – poporul, armata, Italia, provinciile; pe de altă parte îşi închipuia clica restrânsă, ineficientă şi laşă, a nobilimii. Îi scăpau din vedere unele fapte evidente. În vremurile noastre, de

pildă, conducătorii poporului au provenit în mod invariabil din nobilime, ba chiar au aparţinut de obicei, ca în cazul lui Catilina, al lui Clodius şi al meu, cdor mai vechi familii. De asemenea, cu toate că vedea mai bine caoricine că gradul de desăvârşire al unei armate în luptă depinde, în primul rând, de disciplina şi de devotamentul centurionilor, părea că nu-şi dă seama că şi în politică şi în administraţie avem nevoie de experţi şi că, deocamdată, pe aceştia îi găsim mai ales printre membrii senatului.

Totuşi, aşa confuze sau copilăros de simpliste cum par ideile lui Marius (dacă pot fi numite idei), ceea ce este important e că, oricât ne-ar surprinde faptul, ele corespund cu realităţile epocij noastre. A fost oare întâmplarea, lealitatea copilărească sau înfiriparea judecăţii ceea ce m-a făcut, la o vârstă atât de fragedă, să sfidez orânduirea, care părea permanent statornicită, a lui Sylla? Apoi, aş fi putut urma făgaşul lui Pompei sau al lui Crassus, dar în loc de asta mi-am riscat viaţa, sacrificând, după toate aparenţele, orice nădejde de a mă distinge în război ca şi în politică. Mult prea încet pentru ambiţia mea, evenimentele au început să meargă în sensul dorit de mine, treptat, am devenit eu însumi capabil să le influenţez. În viitor voi fi privit, pe drept cuvânt, ca un general şi un administrator de seamă – după cum au fost atâţia alţii din clasa mea socială. Dar până când n-am trecut de pragul celor patruzeci de ani n-am avut decât prea puţină experienţă militară, şi n-aş fi putut supravieţui ca să ating acea vârstă dacă nu dădeam dovadă de o înţelegere excepţională a problemelor politice, în sensul lor cel mai larg ca şi în sensul lor cel mai îngust şi mai dezgustător. Mi-am datorat succesul în politică, şi chiar supravieţuirea, câtorva calităţi ce-mi sunt proprii – cutezanţă, risipă în cheltuieli, lealitate faţă de prieteni, dragoste de fast; totuşi Catilina şi Clodius posedau şi ei astfel de calităţi, dar n-au realizat mai nimic cu ele. Cred

că ceea ce poate admira un istoric al viitorului la mine, şi va fi surprins descoperind-o, este consecvenţa. Sunt eu însumi surprins uneori când mă gândesc la faptul că, în ciuda anumitor ezitări, a multor improvizaţii, a unor accidente şi aventuri în necunoscut, viaţa mea pare să fi evoluat în linie dreaptă, s-ar putea spune, către un ţel anumit. După părerea mea, ţelul poate fi definit drept „ordine”, cu toate că duşmanii mei l-ar denumi mai degrabă „tiranie” sau „revoluţie”. În realitate, însă, am văzut poporul roman aşa cum îl vedea unchiul Marius. I-am văzut pe romani ca indivizi, cu tot felul de defecte şi de slăbiciuni, dar capabili de o imensă rezistenţă şi de cel mai neverosimil eroism. Îi pot vedea şi într-un fel oarecum abstract – o masă de vieţi, instincte, nevoi, afecţiuni şi antipatii legate între ele – şi ştiu că, deşi în multe sensuri sunt în stare, din cauza pregătirii mele speciale şi a talentelor mele, să văd lucrurile mai clar decât le poate vedea oricare membru sau oricare pătură socială din această masă, sursa care îmi dă putere şi forţa care, în ultimă instanţă, îmi determină planurile şi ambiţiile este masa însăşi.

În tinereţe mă gândeam numai la acest popor roman şi, bineînţeles, la poziţia mea printre indivizii care-l compun. Prin diverse şiretlicuri şi prin multă sinceritate i-am câştigat afecţiunea, şi cu ajutorul poporului mi-a fost cu putinţă atât să-mi păstrez viaţa cât şi să-i redau toate libertăţile pe care Sylla i le răpise. Pentru gloria poporului tot atât de mult cât pentru gloria mea am supus Gallia şi am purtat steagurile legiunilor în îndepărtata Britannie. Iar când voi porni, mâine sau poimâine, către Parţia şi Orient, la acest popor mă voi gândi, la această complexitate şi concentrare de realităţi şi tradiţii, la Roma din care mă trag eu însumi. Atât linguşitorii mei cât şi cei ce-mi doresc binele spun că mă îndrept spre India ca să egalez sau să întrec realizările lui Alexandru cel Mare.

Fireşte, e o idee care mi-a trecut şi mie prin minte. Mi-a plăcut, e adevărat, proiectul noii mele statui ecvestre din Forum Iulium. E asemănătoare cu statuia lui Alexandru sculptată de Lisip şi are o distincţie proprie. Ştiu cât de amăgitoare sunt astfel de comparaţii. Era o vreme când toată lumea îi spunea lui Pompei „Alexandru”, şi asta numai pentru că era norocos, chipeş şi un comandant de valoare încă din primii ani ai tinereţii. În cazul meu, dacă e să se găsească într-adevăr vreo asemănare între mine şi marele Alexandru, ea este, cred, mai degrabă de natură spirituală decât fizică, mai degrabă pe plan politic decât militar. Aelxandru şi-a început viaţa ca grec şi şi-a încheiat-o. ducând Grecia în cele mai îndepărtate colţuri ale lumii. Pe parcurs a devenit ceva mai mult decât un grec – ba chiar, am putea spune ceva mai mult decât un om. În mod similar, poate, eu, vlăstarul unei familii de patricieni romani, conducător al poporului roman, general cunoscut de oamenii săi atât în calitate de camarad cât şi de comandant, observ în desfăşurarea vieţii mele o expansiune a Romei ca şi o expansiune a propriei mele personalităţi. Simpla extindere a cetăţeniei romane e o idee veche şi, ca toate ideile bune din timpurile noastre, a întâmpinat opoziţii aprige. Când am luptat pentru ea prima oară şi când, târziu în viaţă, am putut acorda dreptul de cetăţenie întregii populaţii din nordul Italiei, gândeam în termeni de recrutare a armatelor şi de utilizare a votanţilor în alegeri. Acum înclin să mă duc cu gândul mult mai departe în viitor şi aproape în alt fel. Văd Roma nu în cetatea aceasta de modă veche (pe care, cu toate astea, continui s-o împodobesc cu edificii), ci la marginile lumii. Nu e bine să-ţi fălci planuri vizând perspective prea îndepărtate, dar îmi pot totuşi imagina, admiţând că toate campaniile mele în Parţia şi în India se vor sfârşi cu bine, că ar fi de dorit să mutăm capitala imperiului nostru – la Bizanţ, Troia, Alexandria sau Antiohia. Ar fi o chestiune de

utilitate publică. Şi tot astfel, e foarte posibil, gândea Alexandru în legătură cu Grecia. Respecta Macedonia sa de baştină, venera Atena şi-i cunoştea istoria. Dar confruntat cu problemele Bactriei, Sogdianei şi ale Indiei, cum putea privi altfel decât sub o formă literară şi filosofică credinţele locale ale unei peninsule îndepărtate? Misiunea lui era să aducă lumii Atena, şi nu întreaga lume în zona restrânsă dintre Hymet şi mare.

Aşa încep să gândesc acum despre Roma şi nimeni încă – nici chiar Balbus – nu mă înţelege pe de-a-ntregul. Dacă ar fi să rămân la Roma şi să-mi menţin aceste concepţii, aş deveni din ce în ce mai odios chiar în ochii acelor membri ai aristocraţiei pe care-i consider prieteni. Într-adevăr, eu dau ajutor, cu oarecare autoritate şi pricepere, la naşterea unei noi ere, dar iscusinţa mea în arta moşitului va fi cu siguranţă denunţată drept tiranie, impietate sau imixtiune de toţi cei care nu sunt în stare să vadă că o naştere e iminentă sau care doresc, cu orice preţ, s-o împiedice, în prezent nu există nicio forţă armată din lume de care să mă tem; dar ar fi trebuit, cred, să iau unele precauţii împotriva sincerului dezgust pe care îl inspir câtorva doctrinari. Zilele trecute mi-a spus cineva că Antonius complotează să mă ucidă. Asta bineînţeles e absurd. Dar cu alţii nu sunt la fel de sigur.

Însăşi existenţa mea vine în conflict cu teoriile lui Marcus Brutus, o ştiu; dar e un om de onoare şi totodată un om inteligent* Va fi în stare să vadă lucrurile mai în perspectivă dacă viaţa îi dă răgaz. În momentul de faţă, deşi cred că ţine la mine şi cu toate că am discutat adesea cu el şi cu mama lui despre ţelurile mele, nu-şi poate da seama, probabil, că dacă, din întâmplare, aş fi doborât, azi sau mâine, iar după aceea el şi prietenii lui ar încerca să aducă o „restaurare a libertăţii”, cum ar denumi-o ei, rezultatul ar fi absolut dezastruos. Lumea noastră, lumea italică a viitorului, ar fi din nou cufundată într-o stare de

război; prilejul ar fi pierdut poate pentru totdeauna.

Ce mânios suflă vântul în noaptea asta! Tot se mai văd luminile acelea pe cer, iar acum aud deodată un trosnet în curte, de parcă s-ar fi prăbuşit vreun ornament de pe acoperiş. Calpurnia s-a ridicat în pat, cu ochii larg deschişi, deşi e adormită. Acum recade în aşternut, încă neliniştită, frământată. Mâine dimineaţă, când voi cerceta măruntaiele jertfelor, ea va încerca, probabil, să găsească vreun pretext spre a mă convinge să rămân acasă* Căci a fost cu siguranţă avertizată în vis şi ea nu e, de obicei, superstiţioasă. Se teme pentru mine şi poate că e drept să te temi pentru zei. Dar mai ales se cade să fii vigilent cu privire la paza unor astfel de zeităţi ca mine, de vreme ce, spre deosebire de zeii poeţilor, noi intervenim în treburile omeneşti.

Se pare că în privinţa zeilor, ca şi a atâtor altor lucruri, trebuie să învăţăm să ne transformăm ideile. Oamenii au nevoie de zei, cu toate că, aşa cum a relevat Lucreţiu cu atâta măiestrie în poemul său, temerile superstiţioase nu fac decât să le prejudicieze şi să le slăbească forţele. Într-un sens Epicur a adus un mare serviciu oamenilor când a demonstrat în mod ştiinţific că nu e de conceput ca zeii mitologiei (chiar dacă ar fi unele motive care ne fac să presupunem că există) să poată juca vreun rol în desfăşurarea vieţilor noastre şi, prin urmare, să poată constitui un obiect de teamă. Ar fi putut, cred eu, să meargă şi mai departe şi să spună că ei nu pot constitui nici obiect de admiraţie; căci nu putem admira ceva care e total lipsit de forţă activă. Totuşi, e un fapt natural că majoritatea oamenilor doresc să-şi manifeste respectul faţă de ceva mai puternic decât ei înşişi, ceva în stare să le acorde protecţie, să recompenseze acţiunile bune şi să pedepsească sau să interzică răul. În copilărie mulţi găsesc asemenea fiinţe în părinţii lor, iar când devin maturi se pot impune la rându-le în acelaşi fel faţă de propriii lor copii.

Dar puţini oameni ajung vreodată cu adevărat maturi. Din pragul vieţii până la bătrâneţe caută mereu în altă parte siguranţa pe care n-o pot găsi în universul lor lăuntric. Iar această căutare a unui reazem sigur devine, bineînţeles, neobişnuit de imperioasă în anumite epoci istorice când o societate trăieşte în vădit dezacord cu exigenţele ei. Tocmai în acele momente vorbesc unii oameni cu mai mare vehemenţă ca oricând despre „libertate"; dar ceea ce îi nelinişteşte cu adevărat e prăbuşirea autorităţii, cu inevitabila consecinţă a unei afirmări violente şi false sau a unei nesiguranţe bine intenţionate şi neputincioase. Libertatea nu poate exista decât în cadrul unei convenţii, iar un anumit cadru, o dată sfărâmat, nu poate fi niciodată refăcut aidoma. Se cere noroc sau geniu spre a descoperi sau a crea un nou cadru în care să le fie cu putinţă din nou oamenilor să trăiască într-o activitate raţională şi în tihnă. Descoperitorii norocoşi, geniile creatoare sunt pentru timpurile lor, şi într-un sens pentru toate timpurile, zeităţi, chiar dacă structura atomică a corpului şi a minţii lor e muritoare şi lipsită de acea catifelare dulce şi netedă la pipăit pe care Epicur o atribuie divinităţilor abstracte, vieţuind în spaţiile dintre lumi. Ideea nu e absurdă. Oamenii nu găsesc în afara lor niciun fel de divinităţi şi se consolează recunoscând într-o altă creatură omenească un semn de măreţie deasupra înţelegerii lor. Dar oamenii îşi păstrează simţul umorului. Fiecare ştie, de pildă, că eu pot fi ucis. Adesea se simt mai fericiţi dacă zeul lor poate fi şi rege şi dacă regele, ca în străvechile ceremonii ale strămoşilor noştri din timpuri îndepărtate, răspunde la imboldul şi la speranţele poporului dându-şi viaţa pentru el. Deşi mă interesează în gradul cel mai înalt istoria antică, nu mă ofer de bunăvoie să mă sacrific pe mine însumi. Şi asta pentru că am prea multe de făcut.

Tot mai suflă vântul; mai sunt câteva ore până în zori. Astăzi sunt Idele lui Marte. Nu demult un prezicător mi-a

spus să mă feresc de ziua asta. Întâmplător, e un timp al anului care mi-a fost aproape întotdeauna propice. E deschiderea sezonului campaniilor militare – deşi nu arareori a trebuit să pornesc la acţiune în toiul iernii. Dar acesta e momentul cel mai prielnic. Te poţi mişca mai iute. Făceam peste o sută treizeci de kilometri pe zi când am părăsit Roma, acum vreo cincisprezece ani, îndreptându-mă spre nord ca să preiau, la Geneva, legiunea a X-a de la Titus Labienus. Parcă-i văd şi acum pe soldaţi şi-mi amintesc împrejurarea precisă căreia trebuia să-i fac faţă. Nu era anevoioasă, dar în acea clipă a vieţii mele mi se părea nemăsurat de semnificativă. Şi, într-un fel, aşa şi era. Ce visuri aveam! Şi cum am urmărit aceste visuri pas cu pas, recunoscându-le şi respectându-le realitatea, impunându-le uneori o realitate a mea proprie. Acum, aşteptând să se lumineze de ziuă, parcă văd şi simt dimineţile reci din Gallia. Îmi amintesc chipul fiecărui centurion şi chipurile a cel puţin jumătate din soldaţii legiunii a X-a aşa cum i-am văzut când, după anul meu de consulat, am venit să-mi iau în primire comanda.

Cartea I-a

SOSIREA ÎN GALLIA

Dorisem să ajung în provincia mea pe la începutul anului, dar fusesem reţinut în preajma Romei încă două luni şi jumătate după ce mi-am încheiat magistratura de consul la 1 ianuarie. O dată ajuns în provincia ce mi-era repartizată, nu mai puteam s-o părăsesc în mod legal timp de cinci ani (de fapt au trecut zece ani până am părăsit Gallia, iar atunci am făcut acest lucru, strict vorbind, în mod ilegal). Între timp, înainte de a porni spre nord, era esenţial să-mi apăr, prin anumite garanţii, măsurile pe care le luasem în cursul acestui prim consulat al meu. În toată acea perioadă fusesem constrâns de inamicii mei personali să acţionez într-o manieră oarecum arbitrară. Cea mai mare parte a legislaţiei nu emanase de la senat (deşi

făcusem tot posibilul ca să conving senatul de justeţea legilor), ci de la Adunarea Poporului, şi aproape toate legile fuseseră promulgate în întregime sub auspiciile mele. Colegul meu Bibulus, după câteva încercări neizbutite de împotrivire, se retrăsese în propria lui locuinţă, publicând de-acolo diferite edicte prin care declara că tot ceea ce înfăptuiam eu era ilegal. Acesta a fost motivul pentru care lumea, în loc să numească anul respectiv „consulatul lui Caesar şi al lui Bibulus”, făcea aluzie la el sub denumirea de „consulatul lui Iulius şi al lui Caesar”.

Am izbutit să înfrâng opoziţia dumşanilor pe de-o parte mulţumită popularităţii mele în rândurile tuturor păturilor sociale, pe de alta pentru că, spre surprinderea generală, îmi asigurasem sprijinul celor două figuri mai puternice din Roma – Pompei şi Crassus – ambii având motive de nemulţumire împotriva membrilor care reprezentau fracţiunea dominantă în senat. Aceştia doi se duşmăniseră multă vreme, dar am ştiut să-i conving că aveau mult de câştigat devenind prieteni şi sprijinindu-mă pe mine. În trecut colaborasem adesea cu Crassus pe plan politic şi mi-a fost uşor să tratez cu el. Cu Pompei era altceva, în ciuda calităţilor lui superioare, era peste măsură de vanitos şi extrem de bănuitor în privinţa meritelor altora. Dar era capabil să asculte de glasul raţiunii. În general, m-am înţeles bine cu el şi mi-a devenit şi mai ataşat când s-a căsătorit cu fiica mea, Iulia, care l-a iubit cu aceeaşi pasiune devotată cum mă iubise pe mine mama ei, Cornelia.

Prestigiul lui Pompei (sprijinit cum era, de veteranii săi), averea lui Crassus şi popularitatea mea alcătuiau o asociere de forţe care, cel puţin timp de un an, a fost absolut de neînvins. Simt şi acum o satisfacţie când mă gândesc că adversarii mei nici măcar nu-şi închipuiau posibilitatea unei asemenea combinaţii, până când n-au

fost confruntaţi, fără putinţă de împotrivire, cu realitatea. Nu era mai puţin adevărat totuşi că alianţa avea un caracter instabil şi precar. În timpul anului meu de consulat, toate ţelurile noastre fuseseră atinse. Pompei avea acum posibilitatea să satisfacă cererile de pământ ale veteranilor săi; Crassus îşi sporise şi mai mult puterea şi influenţa, atât în cercurile politice cât şi în cele financiare; eu obţinusem nu numai funcţia de guvernator al Galliei Cisalpine pentru perioada, excepţional de lungă, de cinci ani, dar, drept fericită urmare a întâmplării că soţul Clodiei, Metellus Celer, decedase, mai primisem şi provincia Galliei de dincolo de Alpi – destul de redusă ca suprafaţă pe vremea aceea. Izbutisem, de asemenea, să înlesnim alegerea în funcţia supremă pentru anul următor a candidaţilor pe care ne puteam bizui că aveau să ne sprijine. Unul dintre consuli era Gabinius, vechi partizan al lui Pompei şi prieten cu mine; celălalt era socrul meu, Piso. De-abia mă căsătorisem atunci cu Calpurnia.

Cu toate astea, încă dinainte de încheierea anului meu de consulat, devenise vădit că ne puteam aştepta la tulburări în viitor. Unele dificultăţi erau de ordin personal. De pildă, nici cea mai limpede recunoaştere a propriilor lor interese nu părea că poate duce la o reconciliere trainică a vechilor antipatii şi invidii dintre Pompei şi Crassus. Apoi era fracţiunea lui Bibulus şi a prietenilor săi care, oricât de discreditaţi păreau pentru moment, erau înarmaţi cel puţin cu ceva de natura unui argument legal. Dacă, printr-o schimbare de poziţie în balanţa politică, reuşeau să-şi atragă restul senatului de partea lor, puteau chiar să găsească posibilitatea de a emite un decret prin care toate acţiunile consulatului meu să fie declarate nule şi neavenite. Unul dintre mijloacele pe care le-am adoptat spre a preîntâmpina o asemenea primejdie a fost să sprijinim alegerea lui Clodius ca tribun. Planul îmi aparţinea şi, deşi Crassus, obişnuit să lucreze cu agenţi

neonorabili, îl aproba, lui pompei i-a venit greu la început să se asocieze cu un personaj care, după aprecierea lui, era atât de lipsit de simţul răspunderii şi avea o reputaţie atât de proastă. Ba chiar şi-a exprimat surprinderea că eu îl tolerez pe Clodius, care fusese amantul soţiei mele precedente şi mă implicase într-un scandal destul de neplăcut. Cum eu fusesem amantul soţiei lui Pompei, Mucia, mai înainte ca el să divorţeze spre a se căsători cu fiica mea, am considerat remarca bizar de lipsită de tact. De fapt, Clodius a adus într-adevăr unele prejudicii demnităţii lui Pompei (iar Pompei îşi preţuia demnitatea mai presus de orice); dar tot Clodius a menţinut poporul roman într-o stare de spirit de independenţă, ostilă extremiştilor din senat şi ca atare, în ciuda unor aparenţe, de prietenie şi colaborare faţă de linia politică trasată de mine atât în folosul lui Pompei cât şi al meu.

Ştiam că era cu neputinţă să-l ţin pe Clodius sub control absolut, dar speram să-l pot dirija. A făcut, într-adevăr, exact ceea ce am dorit în importanta perioadă ce a urmat după consulatul meu. A dezarmat total, pentru moment, o opoziţie ce putea fi primejdioasă. Mulţumită lui ne-am descotorosit şi de Cato şi de Cicero. Cato, printr-un vot al poporului, a fost trimis într-o misiune oficială în Cipru. Cicero a fost exilat. Dorinţa mea fusese, fireşte, ca lucrurile să se aranjeze altfel. Cât privea pe Cato, îl ştiam un duşman neîmpăcat şi mi-ar fi plăcut să-l văd îndepărtat pe veci în vreun colţ al lumii, unde să fie cât mai inofensiv. Dar faţă de Cicero am avut totdeauna cel mai adânc respect. E cel mai bun prozator al limbii noastre, un jurist strălucit şi un interlocutor agreabil. Doream mult să-l am de partea mea. Nu s-a lăsat însă convins nici să-şi arunce ponderea în balanţa noastră (l-am implorat s-o facă), nici să-şi ţină gura, nici, în momentul când primejdia din partea inamicului său Clodius a devenit realmente ameninţătoare, să accepte din partea mea oferta unui post onorabil şi

lucrativ, alături de mine, în Gallia. Am fost deci nevoit să-l abandonez. Când am părăsit Roma am ştiut că, într-o săptămână sau două, avea să fie constrâns să se exileze. El şi Cato o dată îndepărtaţi, părea că, cel puţin pentru vreo doi ani, nu se mai putea organiza nicio opoziţie serioasă faţă de legislaţia promulgată în timpul consulatului meu. Într-adevăr, numai dacă aş fi putut avea siguranţa că Pompei şi Crassus aveau să conlucreze în absenţa mea, aş fi considerat poziţia deţinută de noi trei ca perfect întărită. Nu puteam să mă bizui însă pe acest lucru. În plus, ştiam că viitorul meu nu depindea numai de sinuoasele manevre ale politicii romane, ci de succesul noii mele comenzi în Gallia. Nimeni până acum nu ştiuse vreodată la ce anume să se aştepte de la mine; dar toţi se aşteptau la ceva neobişnuit. Nu-mi puteam permite nici să dau greş, nici să fiu dat uitării.

Din primul moment a trebuit să iau hotărâri rapide, dintre care unele au fost greşite. A fost nevoie de timp ca să acumulez informaţii precise despre ţară, despre popor şi despre veşnic schimbătoarele rivalităţi şi prietenii dintre triburi. Galii, mai mult decât oricare alt popor, înclină să creadă ceea ce doresc ei să fie adevărat; afară de asta îşi schimbă părerile cu o uimitoare uşurinţă şi rapiditate. Rezultatul este că nici măcar un singur gal care e angajat activ în politica tribală nu reuşeşte, oricât de bine intenţionat ar fi, să furnizeze o singură informaţie exactă. Alte dificultăţi proveneau din faptul că, până la mine, Roma nu dusese niciodată o politică consecventă cu privire la Gallia. Majoritatea guvernatorilor se mulţumiseră să apere graniţele restrânse ale provinciei noastre existente şi, spre a spori siguranţa, intraseră în tratative atât cu triburile galice cât şi cu germanii. Şi galii şi germanii trimiseseră delegaţii în faţa senatului nostru, la Roma, iar aceste solii îşi văzuseră cererile aprobate sau respinse de oameni cărora le lipsea cunoaşterea necesară spre a

ajunge la o hotărâre justă. Eu însumi, de pildă, în timpul consulatului meu, am fost de acord în privinţa recunoaşterii regelui german Ariovist. Asta s-a petrecut mai înainte de a şti că aveam să primesc funcţia de guvernator al provinciei transalpine, când eram total neprevenit despre marile ambiţii pe care le nutrea regele german. Fireşte, nu mi s-a dat niciodată mandat din partea senatului şi a poporului roman să desăvârşesc cucerirea întregii Gallii, ori să invadez Britannia, ori să trec Rinul. Aceste fapte eroice au fost neaşteptate pentru opinia publică şi, dacă lucrurile ieşeau rău, duşmanii mei de la Roma ar fi fost prompţi să mă atace pe motiv că duc războaie de agresiune inutile şi costisitoare. Era deci necesar să manevrez cu prudenţă deşi, prin natura lucrurilor, îmi era cu neputinţă să mă mişc cu încetineală. Mă hotărâsem, desigur, să fac uz de armata mea, dar până în momentul când am ajuns efectiv în Gallia, nu-mi făcusem niciun fel de planuri definite cum anume aveam s-o folosesc. Abia la sfârşitul celor două campanii din primul an mi-a trecut deodată prin minte că mi se oferea prilejul să realizez cuceriri la fel de însemnate, de durabile şi de glorioase ca tot ceea ce înfăptuiseră în Orient Lucullus sau Pompei.

Strict vorbind, nu aveam decât două motive legale ca să intervin în treburile Galliei. Era de datoria mea, bineînţeles, să apăr şi Italia de nord şi mica provincie romană de peste Alpi de orice ameninţare de invazie. Şi mai exista şi un decret al senatului, destul de vag redactat, care îl instruia pe guvernatorul roman al provinciei să facă ceea ce putea spre a ocroti interesele marelui trib galic al heduilor, cu care ne aflam de câtăva vreme în relaţii de prietenie. Ambele pretexte le-am găsit utile în cursul primei mele campanii.

Nu mă aşteptam să fiu nevoit să întreprind campania aceasta împotriva helveţilor. Cu doi ani înainte se iscase

desigur oarecare panică la Roma când s-a raportat că tribul numeros şi de temut al helveţilor plănuia să se îndrepte spre apus, în direcţia provinciei noastre. Au existat temeri că s-ar fi putut să invadeze chiar Italia, de aceea au fost trimişi în nord doi comandanţi competenţi – Metellus Celer în Gallia Transalpină şi Afranius, prietenul lui Pompei, în Gallia Cisalpină. Dar ameninţarea, după toate aparenţele, a dispărut – spre marea nemulţumire a lui Metellus care, înainte de a muri, a scris prietenilor săi plângându-se că-i scăpase prilejul de a arăta lumii că el era un general superior lui Pompei (pe atunci, asta era ambiţia tuturor). La. Încheierea anului meu de consulat, nici eu nu primisem informaţii care să-mi sugereze că se putea ivi vreo primejdie serioasă din partea helveţilor. Dacă m-aş fi aşteptat la vreo primejdie sau dacă, aşa cum au interpretat duşmanii mei, aş fi intenţionat de la început să pornesc un război agresiv în Gallia, mi-aş fi dispus cu totul altfel legiunile la începutul guvernării mele. Dar aşa cum au stat lucrurile, din cele patru legiuni de sub comanda mea numai una din ele, a X-a, se afla dincolo de Alpi. Astfel că, auzind de la Labienus că helveţii începuseră să se adune în număr mare pe Ron, în faţa Genevei, mi-am dat seama imediat că în momentul acela nu aveam nici trupe suficiente la faţa locului, nici fortificaţii îndeajuns de puternice spre a-i opri.

Ajungând la Geneva, am discutat situaţia cu Labienus şi alţi ofiţeri. Era limpede că helveţii puseseră la cale o migraţi-una în masă a întregului lor trib – bărbaţi, femei şi copii. Aprecierile în privinţa numărului de suflete variau, dar toţi informatorii noştri erau de acord că aveam de făcut faţă unei hoarde impresionante şi că bărbaţii în stare să lupte erau ostaşi cu înaltă pregătire. Ulterior am descoperit cifrele exacte. Erau în număr de 368.000, un sfert dintre ei fiind oameni capabili să mânuiască armele. Conducătorii lor hotărâseră, se pare, să părăsească

definitiv teritoriul muntos şi oarecum arid în care locuiseră din totdeauna şi să se strămute spre apus, în Gallia, unde, într-un loc sau într-altul, aveau să găsească pământ pentru ei, supunându-i şi deposedându-i pe actualii proprietari. Îşi incendiaseră oraşele şi satele lor, astfel ca să nu mai existe nicio tentaţie de întoarcere, şi se echipaseră cu proviziile necesare unui marş lung. Erau doar două căi posibile ce duceau spre vest din ţara lor. Una era un drum extrem de îngust între Ron şi munţii Jura. Străbătea ţara sequanilor şi era de netrecut fără ajutorul şi îngăduinţa acestui trib. Cealaltă cale, ducând într-o direcţie sud-vestică, era mult mai uşoară. Traversa Ronul, intrând apoi în partea de nord a provinciei noastre.

La câteva zile după sosirea mea la Geneva am fost vizitat de o delegaţie de notabilităţi helvete. Erau oameni înalţi, impunători şi aveau o demnitate naturală ce-i împiedica să arate ridicoli cu pieptănăturile lor barbare şi cu ornamentele pe care le purtau. Vorbeau respectuos, dar nu cu umilinţă, considerându-se, în mod vădit, o forţă pe care urma s-o tratez pe bază de egalitate. Mi-au semnalat dificultăţile căii nordice de ieşire din ţara lor şi mi-au cerut îngăduinţa de a trece câteva zile în marş prin provincia noastră, făgăduind să nu facă niciun rău locuitorilor şi să nu aducă pagube proprietăţilor lor.

E foarte probabil – sunt gata să admit – ca ei să fi avut intenţia sinceră de a-şi ţine făgăduiala, şi nu putea nici măcar să le treacă prin minte că, o dată ieşiţi din provincia noastră, eu sau oricare alt roman am fi fost îndreptăţiţi să le mai controlăm acţiunile viitoare. Aveam însă mai multe motive ca să consider că nu trebuia să le aprob cererea. Exista riscul evident ca o hoardă atât de numeroasă să nu fie îndeajuns de disciplinată în marş şi, lăsându-se ispitită de bogăţiile şi de civilizaţia superioară a provinciei noastre, să se dedea la acte de violenţă. Pe de altă parte eram de părere că, din punctul de vedere al

Imperiului roman, helveţii împliniseră o funcţie foarte utilă în ţara lor, unde timp îndelungat jucaseră rolul de barieră împotriva germanilor, la nord şi la est de teritoriul lor. Acum, se putea întâmpla ca aceşti germani să ocupe ţinuturile rămase libere în Helveţia şi să devină astfel vecinii noştri – nişte vecini primejdioşi. Îmi dădeam seama însă că nici chiar senatul de la Roma, ca să nu mai vorbim de helveţi, nu putea să admită că aveam dreptul să dictez vreunui trib galic din afara frontierelor provinciei noastre. Era deci necesar să acţionez cu chibzuială – deşi în ceea ce priveşte opinia publică de la Roma, eram conştient că puteam dobândi mari distincţii prin orice acţiune încununată de succes pe care aş fi întreprins-o împotriva acestui popor. Căci în ultima generaţie helveţii biruiseră cu desăvârşire una dintre armatele noastre, impunându-i umilinţa de a trimite soldaţii înapoi puşi la jug. Străbunicul soţiei mele Calpurnia fusese ucis în acea bătălie.

Am luat deci hotărârea să mă împotrivesc helveţilor, cu toate că nu eram destul de puternic, în acel moment, pentru a opune o rezistenţă efectivă. Am informt pe membrii delegaţiei că nu puteam da pe loc un răspuns categoric cererii helveţilor de a li se îngădui să treacă prin provincia noastră şi i-am invitat să se întoarcă peste vreo trei săptămâni, când aveam să le comunic ce hotărâsem. Îmi dădeam seama că atitudinea mea îi surprindea, şi am avut un moment de îngrijorare. Cu o singură legiune şi fără niciun fel de fortificaţii îmi era cu neputinţă să-i împiedic de a trece Ronul, în cazul în care s-ar fi decis să forţeze trecerea peste fluviu. Era limpede însă că ei nu doreau să angajeze ostilităţi cu noi, cel puţin în acea etapă de început a exodului lor. Au plecat, dându-mi răgaz nu numai să recrutez noi trupe din provincie, dar şi să construiesc treizeci de km de întărituri spre a apăra locurile pe unde s-ar fi putut trece Ronul mai uşor. Când s-au întors reprezentanţii helveţi, i-am informat că tradiţia

politicii romane nu îngăduia nici unui popor să treacă prin provincia noastră şi că, dacă încercau, aveam să-i înfrunt cu armele. Helveţii s-au simţit jigniţi de răspunsul meu, dar au evitat să riposteze prin cuvinte ameninţătoare. Câteva grupuri izolate au încercat să facă o breşă în liniile noastre de apărare, dar n-a existat nimic de natura unei acţiuni puse la cale de comun acord şi mă îndoiesc dacă acele atacuri, pe care noi le-am respins cu uşurinţă, fuseseră autorizate de conducătorii helveţi. Aceştia observaseră pregătirile ce le făcusem spre a apăra linia Ronului şi, nedorind» în mod vădit, să se angajeze în luptă cu noi, sondaseră posibilitatea de a lua cealaltă cale, mai anevoioasă, prin ţara sequanilor, către nord. Trebuie să mărturisesc că am fost luat cu totul prin surprindere când mi s-a adus la cunoştinţă că sequanii încuviinţaseră enormei armate invadatoare să treacă prin ţara lor pe un k drum care putea fi apărat cu uşurinţă chiar de un număr mai mic de trupe; am fost şi mai surprins când am aflat că helveţii obţinuseră această îngăduinţă de la sequani prin bunele oficii ale unui nobil heduan, pe nume Dumnorix. Eram uimit pentru că soluţia cea mai verosimilă era ca helveţii, după ce străbăteau ţara sequanilor, să se îndrepte spre apus, pătrunzând chiar pe teritoriul heduilor; şi îmi vedeam totodată şi planurile încurcate, deoarece, dacă nu primeam o chemare în ajutor din partea heduilor, n-avea să-mi fie uşor să găsesc un pretext pentru a interveni în marele exod helvet. Sincer vorbind, eram nedumerit. Nu aflasem încă secretul că la hedui, ca la mai toate statele galice, exista o stare permanentă de război civil. Uneori am constatat că situaţia asta mi-era de ajutor. Am descoperit cu acest prilej, de pildă, că în ciuda faptului că Dumnorix, un heduan de frunte, acţiona în mod vădit în colaborare cu helveţii, exista un partid puternic, ba chiar predominant în stat, care, dintr-o raţiune sau alta, era dornic ca atât Dumnorix cât şi helveţii să fie ţinuţi în şah.

Acest partid, spre marea mea uşurare, se pregătea să-mi ceară să intervin în conformitate cu tratatul existent de prietenie dintre hedui şi Roma.

Nici partidul proroman al heduilor, nici eu însumi nu aveam în momentul acela măcar cea mai mică idee cât de importante aveau să fie efectele acestei cereri de ajutor. Fără ea mi-ar fi venit foarte greu, atât din motive politice cât şi militare, să înaintez cu o armată de oarecari proporţii în inima Galliei. Ba chiar s-ar fi putut ca atenţia mea să fie total abătută de la Gallia şi ca eu să întreprind, în schimb, campanii în Germania care, din cauza poziţiei geografice şi nivelului scăzut de civilizaţie ale acelei ţări, n-ar fi dus la rezultate prea rodnice. Aşa însă, mi s-a oferit de către o mică fracţiune politică dintr-un stat, şi aproape din întâmplare, prilejul de a apărea în rolul de protector al Galliei faţă de năvălirile străine.

M-am folosit de prilej fără întârziere. Lăsându-l pe Labienus cu paza fortificaţiilor la Geneva, am traversat Alpii în Italia de nord, unde staţionau celelalte trei legiuni, am înrolat repede încă două legiuni şi cu această armată am trecut din nou Alpii, în Gallia Transalpină, pe drumul cel mai scurt. Înaintam în marşuri rapide şi, în primele momente, au existat unele plângeri din partea soldaţilor, neobişnuiţi cu genul de eforturi ce li se cereau, în scurtă vreme, legionarii mei aveau să fie dispuşi să mă urmeze oriunde şi să îndure orice fel de lipsuri; dar în etapa aceea mă observau cu multă atenţie şi cu oarecare suspiciune. Mă cunoşteau ca om politic, nu ca general. Era necesar să le câştig încrederea, pe care, în definitiv, nu le-o puteam câştiga decât conducându-i la victorie. Iar în acea primă campanie eram depăşiţi numeric cu cel puţin trei la unu – o disparitate nu tocmai gravă în unele condiţii, dar în cazul de faţă destul de importantă, întrucât helveţii erau soldaţi buni şi siguri pe ei, în timp ce eu nu mă puteam bizui cu certitudine pe moralul armatei mele.

Pe când trupele noastre treceau hotarul provinciei romane în Gallia, helveţii pătrunseseră între timp în ţara heduilor care îmi trimiseră acum aşteptata chemare în ajutor. Am convocat un număr de conducători hedui, inclusiv pe Dumnorix, în tabăra mea, le-am dat instrucţiuni amănunţite în privinţa proviziilor de care aveam nevoie de la ei şi le-am cerut şi o armată de cavalerie.

Imensa oaste a helveţilor, în lenta ei deplasare, ajunsese acum la râul Arar[3]. Le-a trebuit aproape trei săptămâni ca să traverseze râul şi excesiva lor încetineală în executarea acestei operaţiuni mi-a îngăduit să câştig prima victorie în Gallia. Când patrulele mele m-au informat că trei sferturi din helveţi trecuseră, am scos trei legiuni în timpul nopţii, am ajuns la râu exact înainte de ivirea zorilor şi am atacat gruparea inamicului care tocmai aştepta să treacă apa. Luaţi absolut prin surprindere, au fost aproape toţi ucişi sau făcuţi prizonieri. Acea subdiviziune a helveţilor constituia unul dintre cele patru clanuri în care era împărţit întregul popor, şi aşa s-a întâmplat că a fost tocmai clanul care, în generaţia anterioară, ucisese un consul roman trimiţându-i armata înapoi sub jug. Am avut grijă să se raporteze această faptă de arme la Roma, unde ştiam că duşmanii mei mă şi învinuiau că duc o campanie neprovocată şi inutilă. Indiferent dacă o asemenea campanie era sau nu necesară, puteam revendica acum meritul de a fi răzbunat o ruşinoasă înfrângere militară de-a noastră.

Această primă victorie era bineînţeles departe de a fi decisivă. Am mers fără întârziere pe urmele ei şi a doua zi am construit un pod peste Arar, conducându-mi întreaga armată de partea cealaltă a râului. Helveţii, în mod vădit impresionaţi de faptul că noi săvârşiserăm într-o singură zi o treabă pentru care ei pierduseră trei săptămâni, au prezentat atunci o ofertă de pace destul de echitabilă după

---

3 Astăzi Sadne.

toate aparenţele. A venit în solie la mine însuşi bătrânul lor şef Divico, cel care, cu cincizeci de ani în urmă, fusese conducătorul lor în bătălia ce sfârşise cu înfrângerea noastră şi uciderea consulului. Chiar şi la vârsta sa înaintată, Divico avea o statură robustă şi dreaptă. M-a impresionat atât înţelepciunea cât şi dârzenia sa; iar cuvintele sale m-au pus într-o situaţie destul de delicată, întrucât, fără a da semne de teamă, a arătat limpede că nu dorea să lupte dacă se putea evita lupta. Helveţii, a declarat el, erau dispuşi să se aşeze în orice parte a Galliei pe care aş fi ales-o eu. Dacă însă continuam să mă războiesc cu ei, aveau să se apere. Biruiseră şi altă dată ostaşi romani şi puteau să-i învingă din nou. Cât despre recenta mea victorie, ea fusese rezultatul unui atac prin surprindere şi nu putea fi luată drept dovadă că mă puteam aştepta la un astfel de succes într-o bătălie de poziţii. Mie îmi revenea dreptul – a spus Divico, în concluzie – să aleg între pace şi război. El şi tribul lui preferau pacea, dar nu se temeau de cealaltă alternativă.

Era o cuvântare frumoasă, rostită cu multă demnitate. Mulţi dintre ofiţerii mei au fost impresionaţi şi eu însumi îmi dădeam seama că, bazat pe o armată neîncercată în lupte, îmi asumam un risc ţinând piept unui trib atât de puternic şi de hotărât. Aş fi preferat să mai câştig experienţă şi să-mi cunosc mai bine oamenii înainte de a risca totul pe rezultatul unei singure bătălii. Dar nu voiam să pierd prilejul ce mi se oferea de a interveni în triburile Galliei dinafara provinciei romane; şi eram conştient în acelaşi timp că, dacă lăsam să se întrevadă cea mai mică şovăire în acea împrejurare, armata mea putea să se arate mai puţin dispusă să mă urmeze cu încredere nelimitată în alte operaţiuni, poate şi mai aventuroase. I-am dat lui Divico un răspuns care a fost anume calculat ca să-i rănească demnitatea. I-am spus că victoria câştigată anterior de tribul său împotriva noastră

se datorase mai degrabă trădării decât unor calităţi militare de care ar fi dat dovadă helveţii. L-am acuzat de rea-credinţă în încercarea de a sparge liniile mele de apărare pe Ron şi în jefuirea teritoriului unor triburi ce ne erau aliate. Dacă dorea pacea, am încheiat eu, trebuia să plătească despăgubiri pentru pagubele făcute de membrii tribului său şi să-mi dea ostateci drept garanţie că se vor duce într-adevăr acolo unde le voi porunci eu.

După cum mă aşteptam, Divico a considerat propunerile mele ca inacceptabile şi maniera mea cu neputinţă de tolerat. A replicat doar că helveţii erau deprinşi să primească şi nu să dea ostateci; romanii – a subliniat el – ar fi trebuit să ştie acest lucru din experienţă. Apoi a plecat, iar a doua zi helveţii şi-au reluat marşul. Era acum limpede că nu se mai putea realiza nimic fără luptă grea. Helveţii erau pregătiţi să ne înfrunte în bătălie* iar pentru mine, în noua comandă, era absolut esenţial ca ciocnirea, atunci când avea să vină, să aibă drept rezultat o victorie romană.

PRIMA BĂTĂLIE

Cred că în acea perioadă a carierei mele militare mă găseam încă destul de mult sub influenţa manualelor de strategie şi tactică. Pe de altă parte, aveam mereu întipărite în minte bătăliile trecutului şi comandanţii pe care îi studiasem şi-i admiram: Alexandru, Eumene, Hannibal, Scipio, unchiul Marius şi maestrul stratagemei şi al improvizaţiei strălucite, Quintus Sertorius. În cele mai concrete îndeletniciri, am căutat întotdeauna să introduc ceva din desăvârşirea teoriei sau a artei. Doream ca o victorie în război sau un succes în politică să fie un lucru inevitabil, absolut şi perfect, ca o pictură frumoasă sau ca un poem liric. Astăzi ştiu bine că în război asemenea giuvaieruri sunt cu totul excepţionale. Inamicul e rareori atât de îndatoritor încât să acţioneze exact aşa cum am dori, iar majoritatea victoriilor nu sunt câştigate printr-o

chibzuită lovitură de geniu din partea comandantului, ci prin simpla calitate superioară a soldaţilor de sub comanda sa. Cu toate astea, se întâmplă uneori, datorită neroziei sau neglijenţei inamicului, să se prezinte ocazia de a câştiga ceea ce se cheamă o victorie perfectă. Eram dornic mai mult ca oricând să întâlnesc un asemenea prilej în această primă campanie a mea în Gallia. Motivul consta în parte în faptul că nu aveam încă toată certitudinea în privinţa armatei mele şi voiam ca, ducându-mi soldaţii la un succes total şi fără pierderi, să le» dau acea încredere în comanda mea, care le lipsea pe atunci; şi în parte, gândeam, desigur – aşa cum fac adesea – pe plan teo retic şi artistic. Există o satisfacţie estetică în a-ţi atinge ţelurile fără risipă şi cu o siguranţă deplină.

Astfel, după plecarea lui Divico, n-am luat niciun fel de măsuri imediate pentru a-i provoca pe helveţi la luptă. Aşteptam prilejul nimerit de a le da o lovitură zdrobitoare şi, pe zi ce trecea, mă familiarizam tot mai mult cu trupele şi cu ofiţerii mei. Timp de două săptămâni am urmărit pas cu pas lunga şi răzleţita coloană, izolându-i pe cei ce se abăteau din drum ca să jefuiască, dar nefăcând nicio tentativă de a angaja o luptă generală. În tot acest timp am mers în urma lor la o distanţă nu mai mare de opt sau nouă kilometri.

În vremea asta am început eu să-mi dau seama că situaţia politică din Gallia era foarte departe de a fi atât de simplă cum mi-o închipuisem. Aveam cu mine un număr de conducători de-ai heduilor şi mă întreţineam adesea cu ei prin interpreţi. În măsura în care poţi avea încredere în interpreţi, e o metodă bună de a trata cu străinii. Ai posibilitatea să-i observi îndeaproape când atenţia lor e concentrată asupra interpretului şi, dacă le cunoşti cât de puţin limba, e uşor de constatat, în general, dacă vorbesc sincer sau nu. Am băgat de seamă curând în privinţa heduilor că, în timp ce unii dinei – bătrânul lor şef

Diviciacus, de pildă-încercau cu toată sinceritatea să ne ajute, mulţi erau, pentru un motiv sau altul, stânjeniţi şi încurcaţi. Am crezut la început că atitudinea lor era rezultatul unui sentiment de teamă. Socoteau probabil că armata noastră nu putea ţine piept helveţilor şi, fapt cert, propria lor cavalerie – o armă cu care majoritatea statelor galice se mândresc în mod special – se dovedise neaşteptat de decepţionată în acţiune. Curând după întrevederea mea cu Divico, trimisesem toată cavaleria de care dispuneam – în cea mai mare parte heduană – în urmărirea coloanei helvete, cu ordinul de a-i încetini marşul şi de a-i aduce cât mai mari prejudicii cu putinţă. Helveţii nu aveau decât aproximativ cinci sute de călăreţi, dar izbutiseră, cu toate astea, să respingă cavaleria mea, care se ridica la patru mii de oameni, pricinuindu-i grele pierderi.

Nici nu-mi trecuse prin minte că înfrângerea cavaleriei noastre s-ar fi putut datora unei trădări; dar asta se explica prin aceea «că nu aflasem încă ce complicate şi uşor schimbătoare sunt stările de spirit şi conduita politică la gali. Ceea ce mi-a deschis ochii în cele din urmă a fost descoperirea că în realitate nici măcar jumătate din proviziile făgăduite iniţial de hedui nu apăruseră. Motivele invocate de nobilii hedui din tabăra mea mi se păreau total neconvingătoare, până atunci îi tratasem cu cea mai mare curtoazie, dar acum le-am vorbit cu oarecare asprime. Le-am spus că, drept urmare a faptului că nu-şi ţinuseră promisiunea, n-aveam să pot distribui raţii abundente soldaţilor când va fi cazul şi i-am acuzat că mi-au cerut mai întâi ajutor pentru a mă trăda după aceea. Cuvintele mele şi-au făcut efectul, astfel că am putut descoperi în cele din urmă, de la vreo doi-trei şefi hedui, surprinzătorul adevăr că aproape jumătate din numărul lor sperau în taină că armata romană şi eu însumi aveam să fim măturaţi de pe teritoriul Galliei de către helveţi. Ca totdeauna existau în Gallia mai multe motive pentru această disidenţă în

consiliul tribal. Exista un profund sentiment antiroman, bazat pe presupunerea că noi intenţionam să-i lipsim pe gali de libertăţile lor şi, treptat, să-i aducem pe toţi într-o situaţie de înrobire. Întâmplător, eu nici nu concepusem măcar un asemenea plan, aşa încât m-a interesat să aflu ce gândeau ei în privinţa asta. Era, se pare, o părere susţinută cu deosebită fermitate de bogatul şi popularul şef heduan Dumnorix; dar, după alţii, Dumnorix exploata ceea ce s-ar putea numi patriotismul tribului său pentru scopurile lui personale. Era căsătorit cu o helvetă şi spera să obţină ajutorul helveţilor spre a deveni rege al heduilor. În virtutea acestor speranţe, făcuse uz de influenţa sa la sequani pentru a obţine îngăduinţa ca helveţii să treacă nesupăraţi prin munţi; iar de-atunci dăduse inamicilor noştri şi alte dovezi de devotament. Îi înştiinţase tot timpul despre mişcările noastre; el, împreună cu cavaleria heduană pe care o comanda, fusese primul care făcuse stânga împrejur în recenta ciocnire; şi tocmai din cauza influenţei lui asupra mai marilor tribului, grâul făgăduit nu fusese strâns spre a ne fi trimis. Exista, fireşte, printre hedui şi un partid puternic care se opunea ambiţiilor lui Dumnorix, având toate intenţiile să colaboreze cu noi. Acest partid îşi dădea seama că se puteau obţine avantaje substanţiale de pe urma acceptării protecţiei romane. Unul dintre conducătorii săi erau druidul Diviciacus, frate cu Dumnorix, şi un om deosebit de clarvăzător, fiind dintre puţinii gali care înţeleseseră că primejdia principală pentru ţară în ansamblul ei şi pentru fiecare trib galic în parte venea dinspre răsărit, din Germania. Diviciacus avea credinţa că propriul său trib ar fi putut izbuti, cu sprijinul Romei, să realizeze unitatea Galliei, transformând întreaga ţară într-o comunitate politico-socială puternică şi prosperă. Câtva timp i-am împărtăşit vederile şi abia treptat mi-am dat seama că Gallia nu putea fi unificată şi pacificată decât prin încorporarea ei la imperiul nostru. În

acea etapă a operaţiunilor nici nu începusem să mă gândesc la Gallia ca totalitate. Vedeam numai că mă găseam într-o situaţie neobişnuit de primejdioasă. Ceea ce mă impresiona mai mult era faptul că până şi cei ce mi-erau binevoitori, ca Diviciacus, nu îndrăzniseră până în momentul de faţă să mă informeze care era adevărata situaţie.

Trebuia să iau hotărâri rapide între reconciliere şi pedeapsă. Tendinţa mea a fost întotdeauna către clemenţă, atunci când iertarea poate fi acordată fără risc. Asta se întâmplă pe de-o parte fiindcă îmi displace cruzimea – întrucât am fost prea des martorul ei în copilărie – pe de alta, pentru că ştiu că, în cele din urmă, chiar dacă eşti nevoit să faci uz de violenţă spre a pune mâna pe putere, n-o poţi păstra decât obţinând bunăvoinţa celor ce-ţi sunt, de fapt, supuşi. Nu încăpea îndoială că, în privinţa heduilor, era cât se poate de important, atât în vederea viitoarelor mele operaţiuni în Gallia, cât şi a formării opiniilor la Roma, ca eu să apar mai curând în lumina unui prieten şi a unui aliat decât a unui guvernator sau dictator. Aş fi fost îndreptăţit să-i aplic lui Dumnorix o pedeapsă exemplară, de vreme ce mă trădase în luptă; şi aş fi putut face uz de autoritatea mea *pentru* ea. el să fie condamnat de propriul său popor, deoarece încălcase cu siguranţă instrucţiunile date de conducătorii săi. Dar mi-am dat seama că o asemenea acţiune, întreprinsă prea de timpuriu împotriva unei figuri atât de populare, putea duce la o accentuare a dezbinării existente între hedui. Putea, de asemenea, să-l discrediteze pe Diviciacus, unul dintre puţinii pe care aveam posibilitatea să mă bizui. De aceea m-am mulţumit să-l admonestez aspru pe Dumnorix, informându-l că-şi datora viaţa intervenţiei fratelui său. Dumnorix s-a prefăcut că-mi poartă recunoştinţă şi mi-a jurat credinţă pentru viitor. Dar eu l-am ţinut încontinuu sub supraveghere. A observat acest lucru şi un timp s-a

comportat, într-adevăr, corect.

Mi-am dat seama atunci mai limpede ca oricând că, spre a impresiona atât propria mea armată, cât şi singurul trib galic ce-mi ra, cel puţin în mod oficial, prieten, aveam nevoie de o victorie. A doua zi după ce m-am ocupat de Dumnorix, mi s-a ivit un prilej admirabil. Helveţii ajunseseră, poate, la concluzia că noi nu reprezentam un adversar de temut. Fapt sigur era că, de astă dată, făcuseră tabără pe o poziţie foarte rău aleasă. Îndărătul lor, un deal cobora în pantă linăpână la grosul armateihelvete cu nenumăratele ei care şi focuri. Patrulele mele m-au informat că dealul putea fi cu uşurinţă urcat din partea mai îndepărtată şi am văzut imediat situaţia ce mi se oferea. Am discutat topografia locului cu Labienus, care era la fel de entuziasmat ca şi mine. A pornit cu două legiuni pe la miezul nopţii, cu instrucţiuni să ocupe culmea dealului din spatele helveţilor. Eu, împreună cu restul armatei, urma să-i atac din faţă curând după ivirea zorilor, iar când Labienus ar fi auzit zarva luptei, trebuia să coboare dealul şi să surprindă ariergarda inamicului. Nimic nu putea fi mai simplu şi mai plin de efect. Ar fi constituit, dacă avea loc, o victorie aidoma celor din tratate. Din nefericire, patrulele mele înaintate erau sub comanda unui om care se considera un expert militar. Se numea, mi se pare, Considius, şi ne stârnea când interesul, când hazul povestindu-ne isprăvi din campaniile în care luptase sub comanda lui Sylla şi a lui Crassus. Dacă era să-l crezi, ai fi spus că nici Sylla, nici Crassus (care, în treacăt fie zis, era un general de primul ordin, cu tot dezastrul său final) n-au câştigat vreodată o bătălie fără ajutorul lui Considius, acesta subliniind în mod special – îmi amintesc – importanţa executării recunoaşterilor cu cea mai mare iuţeală şi atenţie. Acum, Considius a fost cel care mi-a răpit prilejul unei victorii sigure. Ne deplasaserăm pe poziţiile de atac şi, după cum am aflat mai târziu de la

prizonieri, helveţii nu aveau nici o idee despre intenţiile noastre. Într-o jumătate de oră aş fi dat semnalul de acţiune, când, deodată, apăru Considius gâfâind şi surescitat de importanţa pe care şi-o dădea. Coama dealului din dărătul taberei helveţilor, mă informa el, era ocupată de puternice efective de helveţi. Îi văzuse cu ochii lui şi observase în special crestele coifurilor lor barbare. Ce se întâmplase cu Labienus şi cele două legiuni ale sale nu ştia.

A fost pentru mine, în momentul acela, un raport care mi-a stricat total planurile. Era oare posibil, mă gândeam, ca helveţii să fi avut aceeaşi viziune strategică pe care o avusesem eu şi să ne-o fi luat înainte? căzuse oare Labienus, împreună cu armata, să într-o ambuscadă şi fusese nimicit? Nu mai era nimic de făcut decât să aştept şi să trimit alte patrule pe drumul pe care-l luase Labienus şi în direcţia principalei aşezări a taberei helvete. Se scursese aproape întreaga zi când patrulele mele s-au întors, cu ştirea că helveţii porniseră din nou în marş şi că vârful dealului era, şi fusese din zori, ocupat de Labienus. Ceea ce îşi închipuise Considius că sunt creste de coifuri barbare fuseseră ori trunchiuri de copaci, ori steagurile propriilor noastre legiuni. Labienus, cum era şi firesc, fusese uluit de abţinerea mea de a intra în acţiune; dar era un ostaş prea bun ca să nu-mi asculte instrucţiunile cu precizie şi astfel, după ce i-a urmărit pe helveţi cum se îndepărtează liniştiţi în afara pericolului, îşi condusese oamenii înapoi şi se afla în drum ca să facă joncţiunea cu mine. În acel moment am fost furios pe Considius; dar incapacitatea lui mi-a dat o lecţie-utilă – să nu am încredere în „soldaţii vechi” mai sus de gradul de centurion.

Consecinţa insuccesului nostru în folosirea acelui prilej a. fost gravă. Ne găseam acum la distanţă de o zi de marş de importantul oraş heduan Bibracte şi am hotărât să

mă îndrept într-acolo, pe de-o parte spre a mă asigura de provizii, pe de alta pentru a-i impresiona pe hedui cu spectacolul celor şase legiuni care, le-aş fi explicat eu, răspunseseră la cererea lor de ajutor. Mi-am propus să-i las în pace pe helveţi o zi-două şi pe urmă, după ce puneam ordine în treburile heduilor după placul meu, să-i urmăresc din nou. Înaintau atât de încet încât aveam să-i ajung uşor din urmă. Dar de îndată ce am luat-o în direcţia oraşului Bibracte, helveţii au fost informaţi de mişcările noastre. Nu era un lucru surprinzător pentru mine. Eram conştient de supărătorul fapt că o mare parte din cavaleria noastră galică se arăta total nevrednică de încredere şi păstra mereu legătura cu inamicul. Am fost însă mirat descoperind că helveţii, ca urmare a informaţiei primite, ajunseseră în mod vădit la concluzia că ne era frică de ei şi se hotărâseră să se bată cu noi. Îşi schimbaseră direcţia marşului şi acum ne urmăreau ei pe noi, aşa cum îi urmăriserăm noi pe ei. Elementele înaintate ale coloanei lor au intrat curând în acţiune împotriva ariergărzii noastre.

Am văzut că eram constrâns acum, fie că doream sau nu, să dau o bătălie care putea fi hotărâtoare pentru tot viitorul meu. Trebuia să lupt pe un teren neales de mine împotriva unui inamic rezistent şi experimentat, cu mult superior mie ca număr. Chiar dacă aş fi putut să elaborez vreun plan tactic strălucit, sau care să-i dezorienteze, nu era timp pentru a pune un asemenea plan în aplicare. Trebuia să dau bătălia după canoanele clasice bizuindu-mă, pentru a obţine victoria, numai pe disciplina, instruirea şi curajul trupelor mele.

Mai întâi am trimis cavaleria ca să respingă micile efective de helveţi care ne hărţuiau ariergarda. Nu m-ar fi surprins câtuşi de puţin dacă trupele de cavalerie ar fi dezertat; în realitate însă au făcut ceea ce li s-a cerut. Probabil că aşteptau să vadă cum se va desfăşura bătălia.

În timp ce cavaleria se găsea în acţiune, mi-am orânduit armata în dispozitivul de luptă întocmai după instrucţiunile manualelor militare (care sunt, într-adevăr, pline de sfaturi utile). Aveam patru legiuni de veterani. Le-am dispus pe un teren în pantă pe trei linii de luptă. Îndărătul lor, pe culmea dealului, am aşezat cele două legiuni recent recrutate în Italia. Am pus veteranii din linia a treia să sape numaidecât nişte tranşee pentru adăpostirea echipamentului portabil şi unde să poată încăpea cele două legiuni de recruţi. Cu acest prilej am făcut gestul oarecum histrionic de a-mi trimite propriul cal, şi apoi caii tuturor ofiţerilor, la ariergardă. Doream să le arăt oamenilor că în acea acţiune eram toţi împreună şi că nu ne puteam salva vieţile decât prin victorie. Asemenea gesturi au devenit, bineînţeles, absolut inutile mai târziu. După campaniile primului an în Gallia, cred că nici unui soldat de-al meu nu i-ar fi dat vreodată prin gând că putea fi părăsit de comandantul său suprem. Atunci însă, după ce mi-am trimis calul, am îmbrăcat mantia de purpură pe care o purtam întotdeauna în război şi, înainte de începerea bătăliei, am mers pe jos de-a lungul liniilor de luptă, vorbindu-le pe nume centurionilor în care aveam mai multă încredere şi oprindu-mă din când în când ca să le spun soldaţilor câteva cuvinte de încurajare. Am spus ceea ce se spune de obicei (şi asta se află în tratate); dar rostind cuvintele am ştiut, cred eu, să comunic ceva din entuziasmul meu pentru luptă şi din hotărârea de a învinge. În acele momente mă simţeam exaltat. Şi n-ar fi tocmai exact dacă aş descrie această exaltare ca o formă de egoism. Într-un sens e adevărat, poate, că văd lungul front al legiunilor ca un fel de extindere a propriei mele personalităţi. Ele ocupă mai mult spaţiu decât pot ocupa eu şi reprezintă mai multă putere fizică decât se poate concentra în trupul meu. Activitatea lor, şi chiar unele din gândurile şi aspiraţiile lor, sunt instrumente ale voinţei şi

ambiţiei mele, ale instruirii mele atente şi iubitoare, ale atitudinii mele hotărâte, îndreptate spre un ţel. În sensul acesta poate simt o armată ca un instrument în mâinile mele. Dar în clipele când bătălia e pe punctul de a începe, trăiesc un sentiment de altă natură. Mă simt prietenul şi camaradul fiecărui soldat care e pe cale să întâmpine moartea sau rănile şi sunt convins că stă în puterea mea să-i împărtăşesc fiecăruia ceva din propria mea vigoare şi siguranţă. În acele clipe şi soldaţii, la rândul lor, îmi vorbesc nestingheriţi, ştiind că avem acelaşi limbaj.

Toate aceste senzaţii le cunoşteam bine dinainte, deşi nu mai comandasem decât o singură dată până acum o armată de proporţii considerabile, şi asta fusese împotriva rezistenţei relativ dezorganizate a triburilor spaniole. Aici, în Gallia, aveam de mânuit o forţă armată mult superioară; eram confruntat cu un inamic disciplinat şi puternic, care mai biruise armate de-ale noastre în trecut; şi întregul meu viitor depindea de rezultat. De aceea e o bătălie pe care o rechem adesea în amintire.

În timp ce legiunile se înşiraseră în linie de bătaie şi începuseră să se fortifice prin tranşee pe poziţia de pe vârful dealului, helveţii îşi orânduiseră carele într-un cerc larg, tot ca o poziţie defensivă. Corpul principal al armatei a alcătuit repede o falangă densă, cu oamenii stând umăr la umăr, acoperiţi parţial de scuturile lor mari. Acum se puteau vedea în realitate acele creste de coifuri barbare pe care Considius le văzuse în închipuire. Făceau parcă şi mai înaltă statura acestor oameni care şi aşa erau destul de voinici şi ne dispreţuiau pe noi, romanii, pentru fizicul nostru mărunt şi firav, după cum îmi spuseseră adesea interpreţii mei gali. Privind de sus de pe deal, îmi puteam da seama cât de total ineficienţi se dovedeau călăreţii noştri împotriva acestei mase de oameni. Aşa mă şi aşteptasem. N-aveam să mai fac uz de cavalerie în bătălie, afară de cazul unei urmăriri generale.

După ce ne-au respins cavaleria, falanga helvetă a început să înainteze cu paşi fermi în sus spre prima noastră linie de bătaie. M-am bucurat văzând că erau destul de încrezători ca să urce dealul, deoarece asta îi punea categoric în dezavantaj. O salvă de suliţi aruncată de sus, chiar într-o înclinare uşoară, are un efect de două ori mai puternic decât atunci când e lansată de la acelaşi nivel. Ştiam că soldaţii mei veterani erau perfect conştienţi de acest lucru şi aveau să-şi facă datoria. S-au comportat, într-adevăr, cu un calm exemplar. Au aşteptat până în ultima clipă înainte de a-şi azvârli lăncile, iar forţa primei lor salve a avut efectul de a dezmembra întreaga ordine de bătaie helvetă. Într-adevăr, helveţii făcuseră o gravă eroare atacând într-o ordine atât de strânsă. Adesea două sau mai multe dintre scuturile lor îmbucate unul într-altul au fost străpunse de una şi aceeaşi suliţă, încât purtătorii scuturilor îşi simţeau toate mişcările împiedicate şi nu-şi mai puteau folosi nici braţul drept cu deplină vigoare. Între timp soldaţii noştri îşi scoseseră săbiile şi treceau la lupta corp la corp, urlând şi chiuind, înjurând sau mormăind, ba chiar râzând (deoarece oamenii, în momentul acţiunii, se exprimă în multe şi variate moduri). În contrast cu masa densă a inamicului, noi apăream ca un şir ridicol de subţire, dar dacă priveai mai bine, vedeai că ordinea noastră de luptă mai dispersată permitea fiecărui soldat să dea două lovituri acolo unde inamicul dădea una singură. Cu toate astea, în ciuda şocului iniţial pricinuit de salva noastră de suliţi, inamicul, cu rândurile din faţă împinse din spate mereu înainte, se menţinea pe poziţie sau se legăna nehotărât când într-o parte, când într-alta. Ai fi zis că subţiratica noastră linie de bătaie cioplea într-o pădure aproape de nepătruns. Nu-mi mai încăpeam în piele de nerăbdare şi ardeam de dorinţa de a mă repezi înainte ca să mă arăt în luptă în primele rânduri. Dar ştiam că nu era momentul pentru o asemenea paradă de vitejie. Soldaţii

noştri se descurcau bine; mai rămânea de văzut dacă totul avea să iasă bine până la sfârşit. Pe urmă am început să observ adâncituri tot mai mari în liniile helvete. Se retrăgeau, întâi cu încetul, apoi mai repede, dar niciunul din ei n-a luat-o la fugă. Între timp intraseră în acţiune şi soldaţii noştri din linia a doua şi a treia, iar helveţii, sub presiunea lor crescândă, s-au retras până la terenul plan de la picioarele dealului. I-am împins îndărăt pe o întindere de câmpie şi am început să-i izgonim în susul altui deal din partea opusă. Acum se deplasau mai repede. Pământul era acoperit cu morţi şi răniţi. Soldaţii noştri se încurajau unii pe alţii să înainteze, în credinţa că, dintr-o clipă într-alta, lupta serioasă avea să se încheie, iar retragerea să se transforme în derută.

În acel moment am observat noi trupe în depărtare, la dreapta noastră, şi mi-am dat seama imediat că, în această primă bătălie a mea în Gallia, planurile mele fuseseră total dejucate de bătrânul Divico sau de oricine va fi acţionat în calitate de comandant suprem al inamicului. Căzusem exact în aceeaşi cursă (în afară de faptul că era doar o semiîncercuire) ca aceea în care Han-nibal nimicise armata romană la Cannae. Forţa mea principală fusese atrasă prea departe înainte, aşa încât era expusă acum la o lovitură zdrobitoare pe flancul neapărat. În cazul când aş fi avut rezerve pe care să mă pot bizui, le-aş fi utilizat poate; dar am şovăit să expun cele două legiuni de recruţi în acel moment critic. Dacă intrau în panică, situaţia ar fi devenit desperată.

Am trimis deci ordin veteranilor din linia a treia; care se alăturaseră acum în urmărirea principalei forţe helvete. Instrucţiunile mele erau în sensul ca ei să se întoarcă şi să angajeze lupta cu noile trupe ce se năpusteau asupra flancului nostru drept şi care izbutiseră până atunci să se ascundă printre carele helvete. Era vorba, după cum am descoperit mai târziu, de o armată alcătuită din două

triburi, boii şi tulingii, aliaţi cu helveţii şi numărând aproape cincisprezece mii de luptători.

La apariţia lor, helveţii, care se retrăseseră în susul dealului, s-au oprit mai întâi pe loc şi au început apoi să-i respingă pe soldaţii noştri până la terenul plan. Au fost clipe chinuitoare. Dacă frontul nostru se spărgea, întreaga armată ar fi fost nimicită. Dar soldaţii romani, ajunşi pe câmpie, şi-au refăcut rândurile şi au răspuns la lovituri. Îndărătul şi la dreapta lor auzeau vuietul unei alte bătălii, întrucât soldaţii din linia a treia intraseră în luptă cu boii şi tulingii. Şi în acest sector, o înfrângere locală ar fi însemnat pentru noi un dezastru complet, dar şi aici, în primele momente critice ale atacului, soldaţii noştri au rezistat cu dârzenie şi au susţinut lupta eroic. După câteva minute mi-am putut da seama că primejdia unei înfrângeri totale trecuse. Acum era vorba de o bătălie a soldaţilor, şi cei mai buni soldaţi câştigă lupta treptat şi nu neapărat decisiv. Aşa s-a şi întâmplat. După aproape trei ore de luptă, corpul principal al armatei helvete, care suferise grele pierderi, s-a retras din nou în susul dealului; şi în acelaşi timp boii şi tulingii s-au retras după carele lor. Nu era propriu-zis o fugă, de aceea primele două linii ale soldaţilor noştri, care suferiseră şi ele numeroase pierderi, au îngăduit inamicului să iasă din luptă. Se găseau, fără putinţă de tăgadă, într-o situaţie ce nu le permitea se încerce o urmărire.

Târziu după-amiază am solicitat trupelor un efort final înainte de căderea nopţii. Cu întreaga linie a treia şi cu câteva cohorte suplimentare pe care le chemasem de la celelalte două linii, a fost lansat un atac asupra cercului de care ale inamicului unde se aflau multe din bunurile lor, precum şi un mare număr de femei şi copii. Aici lupta a fost cruntă şi zarva de nedescris. Soldaţii noştri erau aproape înnebuniţi de sângele pe care-l vărsaseră până atunci; ţipetele femeilor helvete, care stăteau în picioare

pe căruţe, cu sânii dezveliţi şi mâinile întinse, sau care se alăturau bărbaţilor în bătălie, aveau asupra noastră efectul unui strigăt de îmbărbătare la luptă. Când în cele din urmă am spart frontul, am luat foarte puţini prizonieri.

A fost într-adevăr o victorie şi, curând după aceea, am primit felicitări din partea membrilor statului meu major. Eu personal eram însă deplin conştient că victoria fusese câştigată nu datorită unei priceperi sau previziuni ale mele, ci în întregime disciplinei şi calităţilor războinice ale trupelor. Dacă ar fi fost numai o chestiune de competenţă a generalului, meritam să fiu biruit. Afară de asta, deşi îi pricinuiserăm inamicului pierderi enorme, fuseserăm şi noi greu încercaţi. Mai rămăseseră cam o sută treizeci de mii de helveţi. S-au îndepărtat, continuându-şi marşul chiar în noaptea aceea, şi mi-ar fi plăcut să fim în stare să-i urmărim. Aşa însă, a trebuit să petrecem trei zile pe câmpul de luptă, îngropându-ne morţii şi îngrijindu-ne răniţii. Mi-am consacrat mult timp în acele zile veghind ca fiecare soldat şi centurion ce se distinsese în luptă să fie răsplătit cum se cuvine.

A fost o victorie. Asta era dincolo de orice îndoială. Iar rezultatele ce au urmat îndată după aceea au fost de cea mai mare însemnătate. Dar nu-mi mai puteam permite multe victorii de felul acesta.

PROTECTOR AL GALILOR

Helveţii pierduseră cea mai mare parte a proviziilor lor. Şi-au continuat marşul spre vest, dar ştiam bine că nu aveau niciun fel de şanse de supravieţuire dacă nu izbuteau să câştige din nou alianţa sau sprijinul vreunui trib în drumul lor. Învăţasem destule despre politica galică pentru ca să ştiu că era o posibilitate de care urma să ţin seama, astfel că am trimis soli la toate consiliile tribale de-a lungul traseului helvet spre a da limpede de înţeles că aveam să tratez drept duşmani pe toţi cei ce ar fi dat armatei învinse provizii sau orice fel de ajutor. Din fericire,

ordinele mi-au fost ascultate, iar helveţilor nu le-a rămas altă cale decât să se predea.

Le-am oferit condiţii cât se poate de generoase. Cei mai mulţi au fost îndrumaţi să se întoarcă în ţara lor şi să-şi reconstruiască oraşele şi satele pe care şi le distruseseră. Am luat măsuri să fie aprovizionaţi cu grâu până când aveau să fie în stare a se întreţină din nou singuri. Supravieţuitorii bolilor, care erau în relaţii excelente de prietenie cu heduii, au fost lăsaţi să se statornicească pe teritoriul heduan. Totuşi, doream să fiu sigur că instrucţiunile mele aveau să fie îndeplinite şi, întrucât ştiam că helveţii mai constituiau încă o forţă armată de temut, le-am cerut, pentru moment, predarea armelor. Mai târziu doream ca ei să-şi utilizeze armele spre a-şi apăra ţara împotriva germanilor şi, într-adevăr, eram de pe atunci preocupat de primejdia ca nu cumva hoardele germane să le ocupe fostele teritorii. Poate că ordinul meu de predare a armelor a fost interpretat greşit de către unii membrii ai tribului, care au putut să-şi închipuie că aveam intenţia ori să-i masacrez ori să-mi vând prizonierii ca sclavi. Fapt este că şase mii dintre ei au încercat, după ce se ajunsese la o înţelegere între şefii lor şi mine, să fugă în direcţia Rinului. Am trimis imediat instrucţiuni la triburile pe unde trebuiau să treacă şi dispoziţiile mi-au fost ascultate. Prizonierii fugiţi au fost întorşi din drum aproape până la unul. Se situaseră în afara oricăror legi ale războiului, de aceea i-am vândut pe toţi ca sclavi.

Mă găseam încă în vecinătatea oraşului Bibracte şi aici am fost vizitat de căpetenii din toată Gallia, care au venit, chipurile, să-mi prezinte felicitările lor, dar în realitate din simplă curiozitate sau ca să constate cum putea fi utilizată prezenţa unei armate romane spre promovarea propriilor lor interese. În timpul acestor zile mi-am îmbogăţit mult cunoştinţele în legătură cu ţara în care mă aflam. Am fost bine slujit de interpreţii mei, care

erau mai ales gali din provincia romană sau din nordul Italiei şi care fuseseră aleşi nu numai pentru cunoaşterea limbii, ci pentru inteligenţa lor în general, pentru farmecul, înfăţişarea plăcută şi devotamentul lor faţă de mine. Mulţi dintre ei îmi sunt şi astăzi prieteni dragi şi toţi au făcut averi imense. Cu ajutorul lor şi cu ajutorul mai multor negustori italici şi căpetenii galice, am început să-mi formez o imagine mai mult sau mai puţin exactă despre Gallia ca totalitate, şi în acelaşi timp am avut inspiraţia subită că ar fi cu putinţă să forţăm sau să determinăm întreaga ţară, de la Atlantic la Pirinei, să accepte supremaţia Romei şi, în cele din urmă, obiceiurile şi civilizaţia ei. Când mi-a venit prima oară ideea, am simţit acel fior de plăcere pe care trebuie să-l simtă adesea, cred eu, marii poeţi şi uneori chiar cei care, ca mine, aspiră la frumuseţi de stil în proză. E puternica emoţie ce pare a însoţi contemplarea unei creaţii sau a unei transformări de esenţă, de material existent, în altceva nou. Ideea trebuie să fie îndrăzneaţă şi, în acelaşi timp, riguros realizabilă în practică. Astfel, într-o clipă, înaintea lungilor ceasuri de meditaţie şi a lungilor ani de luptă, am întrevăzut cucerirea Galliei.

Cred că pot afirma că ideea a fost a mea cu prisosinţă. Când am început să i-o explic lui Labienus, s-a lăsat prins de şuvoiul entuziasmului. Vedea înaintea lui o lungă carieră de victorii, onoruri şi bogăţie – şi, în momentul când m-a părăsit, le realizase pe toate acestea. Şi eu, bineînţeles, simţeam nu mai puţin ca el atracţia unor asemenea miraje. Năzuiam în primul rând la o reputaţie militară comparabilă cu aceea a lui Pompei; şi totodată ardeam de dorinţa să apuc vremuri altfel decât cele pe care le cunoscusem, când aveam să fiu în stare să dau bani mai curând decât să fiu nevoit să cer împrumut. Dar ceea ce mă făcea să freamăt de plăcere era ceva mai mult decât perspectiva onorurilor sau a bogăţiei. Vedeam ordinea

luând naştere din dezordine, siguranţa în locul confuziei, şovăielilor şi lipsei de ţel, caracteristice ambiţiilor personale. Abia treptat mi-am găsit drumul şi, în unele direcţii, încă mi-l caut bâjbâind.

În ceea ce priveşte Gallia, unul dintre cei care, în primele timpuri, mi-au acordat un preţios ajutor a fost druidul Divi-ciacus, heduanul al cărui popular frate, Dumnorix, era încă, după bănuielile mele, duşmanul meu ca şi al Romei. Am învăţat de la Diviciacus multe despre Gallia, inclusiv unele date geografice simple pe care ar fi trebuit să le cunosc dinainte. Dar pe vremea aceea la Roma lumea era aproape total ignorantă cu privire la Gallia de dincolo de Alpi. până şi senatorii şi foştii guvernatori nu cunoşteau mare lucru, în afară de numele câtorva triburi dincolo de munţii Ceveni sau Jura. Negustorii romani erau mai bine informaţi decât administratorii sau comandanţii noştri militari; dar nici ei nu pătrunseseră vreodată până la triburile belgice din nord sau până la armoricanii din vest. Aveam tendinţa să credem că toţi galii transalpini sunt celţi; dar am aflat de la Diviciacus că celţii constituiau doar o treime din întreaga ţară. La sud şi la est de ei se găseau aquitanii; la nord erau belgii, renumiţi drept cei mai valoroşi războinici ai Galliei. Existau deosebiri de limbă, de obiceiuri şi de legi între aceste trei zone; ba chiar, ascultându-l pe Diviciacus, mi-am dat seama că existau deosebiri pretutindeni. În Gallia, mai fiecare stat se afla în război cu vecinii şi în cadrul fiecăruia din ele erau cu siguranţă cel puţin două partide care se luptau pentru putere. Am dat ordin să-mi fie redactate de către membrii statului meu major memorii privitoare la întregul teritoriu al ţării şi am început chiar de pe atunci să adun informaţii despre insula Britanniei. Dar îmi dădeam seama că pentru un an sau doi activitatea mea avea să se limiteze în mod inevitabil la Gallia celtică, aşa încât m-am preocupat anume să fiu cât mai bine

informat cu putinţă în legătură cu problemele şi posibilităţile acestei zone. Diviciacus mi-a spus că, în copilăria lui, existaseră în toată această parte a Galliei două triburi predominante – propriul său trib, al heduilor, şi un alt trib, al arvernilor, care locuia în ţinutul muntos de la nord de Ceveni. Cu vreo zece ani în urmă, arvernii, ca urmare a politicii lor împotriva heduilor, se aliaseră cu sequanii, care aveau o graniţă pe Rin. Sequanii chemaseră în ajutor mercenari germani, care veniseră în număr tot mai mare în fiecare an, până când o numeroasă hoardă din aceşti barbari, sub regele lor Ariovist, se statornicise acum pe malul galic al Rinului. Germanii aceştia îi biruiseră pe hedui şi alte triburi galice în bătălie, luaseră ca ostateci pe copiii conducătorilor şi-i siliseră pe învinşi să dea ostateci şi sequanilor. Totuşi, le-a venit rândul sequanilor înşişi să sufere. Ariovist anexase mai întâi o treime din teritoriul lor drept răsplată pentru intervenţia sa, iar de curând, dat fiind că primea mereu detaşamente proaspete de războinici germani, le ceruse să evacueze încă o treime. În toate tratativele sale cu galii, Ariovist se comportase ca un tiran crud, arogant şi capricios. Heduii şi alte triburi din vestul Galliei aveau convingerea că scopul lor final era cucerirea întregii ţări şi, întrucât Germania părea să aibă rezerve nelimitate de efective, era într-adevăr capabil să-şi aducă la îndeplinire planul, dacă nu se punea stavilă imediat ofensivei. Diviciacus era de părere că mi-aş fi atras recunoştinţa nu numai a heduilor, dar a întregii Gallii dacă făceam uz de prestigiul recentei mele victorii şi, în eventualitatea că ar fi fost necesar, de armata mea spre a-l face pe Ariovist să înţeleagă că Roma era pregătită să-şi apere aliaţii.

Ştiam dinainte, bineînţeles, câte ceva despre Ariovist şi ameninţarea germană, cu toate că nu-l întâlnisem pe Diviciacus în momentul când, cu câţiva ani în urmă, venise la Roma în persoană ca să încerce să convingă senatul

nostru de primejdia pe care ar fi implicat-o o năvălire germană în Gallia. Misiunea lui

Diviciacus avusese loc cu doi ani înainte de consulatul meu, pe când eram guvernator în Spania. Nu obţinuse rezultate prea fericite, deşi senatul aprobase, e adevărat, acel decret cu conţinut destul de vag – de care eu aveam să fac uz din plin – care îl împuternicea pe guvernatorul roman al provinciei să-i apere pe hedui, dacă putea să procedeze astfel fără risc. Politica noastră, dacă se putea numi o politică, tindea să păstreze relaţii de prietenie cu toate triburile puternice de dincolo de Alpi, fie ele galice ori germane, în speranţa ca niciun trib să nu devină atât de puternic încât să ne ameninţe interesele. Nici eu, nici alţii nu luaserăm prea în serios ameninţarea din partea germanilor. Într-adevăr, tocmai în timpul consulatului meu i-a acordat senatul lui Ariovist titlul, pe care, indiscutabil, nu-l merita, de „prieten al poporului roman”. Pe vremea aceea nu ştiam că aveam să mă aflu în situaţia de a interveni eu însumi în Gallia centrală şi vestică. Acum, după ce văzusem cu ochii mei migraţiunea în masă a helveţilor, ştiam cât de înfricoşătoare pot fi aceste deplasări de triburi; şi îmi dădeam seama, totodată, că Diviciacus îmi oferea un prilej care putea fi bogat în consecinţe, dacă mă foloseam de el. Mă invita să mă înfăţişez ca protector al heduilor în primul rând şi apoi al întregii Galii. Iar de la „protector” la „guvernator” nu e decât un pas. Fireşte, mă simţeam îndemnat să accept invitaţia, deşi îmi dădeam seama că, făcând astfel, îmi asumam un risc enorm. Succesul îmi dădea tocmai poziţia care făcea posibilă, în cele din urmă, împlinirea ţelurilor mele de largă perspectivă; dar eşecul însemna în mod sigur distrugerea armatei mele şi a mea. Şi, cu toate că Ariovist nu putea fi considerat o entitate necunoscută, multe elemente ale situaţiei erau obscure. Fără a avea o idee exactă despre proporţiile armatei sale, ştiam că o

depăşea mult din punct de vedere numeric pe a mea şi că era neîncetat întărită cu efective de dincolo de Rin. Trupele lui biruiseră întotdeauna pe cei mai viteji soldaţi ai Galliei şi eram informat că nici galii nu erau nişte adversari de dispreţuit. Ca să vin în contact cu el trebuia să înaintez într-o parte a ţării practic neexplorată, lăsându-mi căile de comunicaţie în grija galilor, pe a căror loialitate nu mă puteam bizui. În sfârşit, şi lucrul cel mai important, nu aveam încă o siguranţă deplină în privinţa moralului armatei mele. Câştigase o victorie, dar ştia bine cât o costase.

Am luat hotărârea că trebuia să risc totul şi am făcut pregătirile necesare. Mai întâi, în mare parte din cauza influenţei şi iniţiativei lui Diviciacus, am fost invitat să prezidez ceea ce se numea, oarecum emfatic, Consiliul întregii Gallii. În realitate, galii sunt foarte rar în stare să colaboreze sau să ţină consfătuiri împreună, deşi în anii următori Vercingétorix a izbutit, pentru scurtă vreme, să unească aproape întreaga ţară împotriva mea. Nu ştiu dacă am asistat vreodată la un Consiliu al galilor la care toate triburile să-şi fi trimis reprezentanţi. Cu acel prilej însă şefii unui număr apreciabil de triburi şi-au făcut apariţia. Problema esenţială fusese, desigur, pusă la cale dinainte, iar Diviciacus îşi luase sarcina să dezvolte tema. A ţinut un admirabil discurs, descriind cu destulă acurateţă, deşi într-un stil foarte sentimental, motivele pentru care Gallia trebuia să se teamă de Ariovist şi făcând apel la mine, ca aliat al heduilor şi prieten al galilor, să iau atitudine împotriva acestui rege barbar care le răpea tuturor pământul şi libertatea. Cuvântarea a fost călduros aplaudată de toţi, cu excepţia reprezentanţilor sequani care şedeau cu capetele plecate în tăcere şi n-au voit să dea niciun răspuns rugăminţii mele de a explica felul cum văd ei situaţia. Diviciacus a intervenit declarând că sequanii, chiar şi în intimitatea acelei consfătuiri, erau atât

de înspăimântaţi de Ariovist încât nu îndrăzneau să deschidă gura. Poate că avea dreptate. Mai probabil, însă, sequanii recunoşteau doar faptul că orice s-ar fi întâmplat, ei aveau să fie păgubaşii. Aveau să fie ori anexaţi la imperiul lui Ariovist, ori înrobiţi din nou de hedui. Existau, într-adevăr, toate motivele ca să se arate descurajaţi. În rândurile celorlalţi delegaţi am observat însă o vie emoţie (galii sunt emoţionaţi de orice noutate) şi totodată semnele unei autentice forţe de hotărâre. Suferiseră în mod real din cauza lui Ariovist şi F ca popor de războinici, fuseseră umiliţi mai cu seamă de înfrângerile lor militare. Doreau securitate şi răzbunare. Multora dintre ei nu le dăduse prin minte, îmi închipui, să chibzuiască ce era.

preferabil: o dominaţie romană sau una germană. Mai credeau – ca politicienii de rând de la Roma – într-un fel de destrăbălare pe care o defineau drept libertate. Deşi în privinţa asta prietenul meu Diviciacus era o excepţie. El îşi dădea seama că ţara lui nu putea fi efectiv unită decât sub dominaţia vreunei puteri şi vedea că alegerea trebuia făcută între noi şi germani. El personal prefera civilizaţia, deşi cu greu i se putea pune în seamă chiar şi lui agerimea de a fi întrevăzut posibilitatea unei civilizaţii generale şi uniforme, din care să se împărtăşească şi cele mai îndepărtate colţuri ale Galliei. El tot se mai gândea în primul rând la supremaţia propriului său trib şi avea, pe drept cuvânt, credinţa că dacă heduii mă sprijineau cu loialitate, aveam să veghez să li se acorde privilegii speciale. Şi, într-adevăr, pe hedui i-am tratat cu o deosebită consideraţie. Ei au fost cei care mi-au oferit prilejul să-mi dezvolt şi să-mi urmăresc ideea. La acest prim Consiliu al Galliei, pe care l-am prezidat, am dat un răspuns liniştitor la cuvântarea lui Diviciacus şi la apelurile celorlalţi. Am făgăduit că voi apăra Gallia împotriva năvălirilor străine, dar m-am abţinut cu precauţie să spun ceva care, transmis lui Ariovist, putea fi interpretat de el

ca o declaraţie de război. În definitiv, oficial era „prietenul poporului roman" şi ştiam bine că dacă nu acţionam corect duşmanii mei de la Roma aveau să mă acuze că duc un război de agresiune ca să mă îmbogăţesc sau să-mi măresc prestigiul. În realitate, acestea erau considerente de ordin secundar. Aşadar, i-am informat pe gali că eram sigur de faptul că Ariovist, ca aliat credincios al Romei, avea să fie dispus să asculte de glasul raţiunii şi să accepte cererea mea de a nu se atinge de alte triburi care ne erau de asemenea aliate. Atât eu cât şi ascultătorii mei ştiam însă că Ariovist nici nu se gândea să adopte o asemenea linie de conduită.

Demersul următor a fost să trimit un sol la regele german, cerându-i să ne întâlnim într-un punct pe la jumătatea drumului între actualele noastre poziţii, deoarece aveam de discutat cu el diferite chestiuni. Ariovist a răspuns cu insolenţă că dacă aveam ceva de spus, puteam veni să-l vizitez; el personal nu avea nimic să-mi spună şi nu intenţiona să se ostenească şi să suporte cheltuielile unui marş înspre partea din Gallia unde mă aflam eu. Următorul mesaj ce i-am adresat a fost un ultimatum. Îi ceream un angajament că nu va mai aduce germani de dincolo de Rin, că avea să restituie heduilor toţi ostatecii pe care îi oprise, constrângându-i şi pe sequani să facă acelaşi lucru, şi că avea să garanteze că va respecta pe viitor atât drepturile heduilor cât şi ale aliaţilor lor. După cum mă aşteptam, mesajul a provocat un răspuns de fanfaronadă războinică. Ariovist a refuzat să admită că aveam cel mai mic drept să intervin în treburile Galliei. Ceea ce ocupa, pretindea el, era al său prin dreptul cuceririi, întocmai după cum provincia era a noastră. Dacă a fi „prieten al poporului roman" însemna să cedeze ceea ce câştigase prin lupte, prefera să fie considerat ca duşman. În încheiere arăta că armata sa nu fusese niciodată învinsă şi se fălea cu faptul că soldaţii săi trăiau

sub cerul liber de paisprezece ani; revendica meritul de a avea sub comandă trupe într-o formă fizică şi cu o instrucţie superioară oricăror altora din lume.

APARIŢIA UNEI ARMATE

Cam în acelaşi timp când am primit mesajul din partea lui Ariovist, mi-au sosit noi ştiri despre mişcările triburilor germane. O uriaşă forţă armată se grupase pe malul opus al Rinului, în mod vădit cu intenţia de a traversa fluviul spre a întări armata de veterani a lui Ariovist. Curând după aceea am fost informat că însuşi Ariovist înainta spre vest în direcţia oraşului Vesontio, important centru al sequanilor, unde se găseau din belşug provizii pentru armată. Mi-am dat seama că trebuia să acţionez cu rapiditate şi am pornit imediat la acţiune. Când mă duc înapoi cu gândul, înclin să cred că aceasta a fost cea mai aventuroasă dintre toate campaniile mele. Mi-am asumat riscuri şi înainte şi după asta; dar cu alte prilejuri am avut o idee mai clară despre care anume riscuri era vorba. În acea împrejurate eram prea puţin informat atât în privinţa locurilor cât şi a inamicului şi nu puteam avea o încredere deplină în soldaţii mei, care încă nu se deprinseseră să iasă mereu victorioşi.

De asemenea, nu erau obişnuiţi cu genul de eforturi pe care le ceream din partea lor şi la care, mai târziu, erau dispuşi oricând, fără excepţie. Acum, de pildă, ca să fim siguri că ajungem la Vesontio înaintea lui Ariovist, era necesar să parcurgem în fiecare douăzeci şi patru de ore cel puţin de patru ori distanţa cu care eram obişnuiţi când urmăream coloana helvetă. Am fost informat că au existat unele plângeri din partea soldaţilor în privinţa acestor marşuri forţate şi n-aveam nicio umbră de îndoială că se găseau la noi unii „experţi militari” (Considius, bineînţeles, printre ei) care îşi exprimau părerea că slăbeam randamentul armatei cerându-i prea mult înainte de bătălie. În scurt timp, fiecare soldat de sub comanda mea

avea să ştie la fel de bine ca şi mine că rapiditatea marşului înaintea luptei e aproape tot atât de importantă ca şi curajul manifestat în timpul ei. A devenit pentru noi o chestiune de mândrie să apărem întotdeauna atunci când eram mai puţin aşteptaţi. Astfel, cu acel prilej, am ajuns la Vesontio şi l-am ocupat cu mult înainte ca Ariovist să se apropie de oraş. În acest chip am avut timpul să luăm măsuri satisfăcătoare în privinţa aprovizionării şi să facem unele descoperiri în legătură cu drumurile ce mi se deschideau în faţă în direcţia Ronului.

Totul mersese de fapt după cum nădăjduisem, când deodată am fost confruntat cu o dificultate la care nu mă aşteptam câtuşi de puţin şi sper să nu mă mai întâlnesc niciodată cu Una asemănătoare. Cred că am ştiut să fac faţă situaţiei în parte datorită îndelungatei mele experienţe în politică, din care învăţasem că, în masă, omul se găseşte, în multe cazuri, în afara influenţei raţiunii. Un zvon neconfirmat, o insinuare falsă, o făgăduială ce nu poate fi ţinută, stârnind un anumit gen de emoţie uşor comunicabilă, au puterea să-i priveze chiar pe oamenii inteligenţi de capacitatea de a cântări un caz sau o propunere la justa valoare. Nu raţiunea îi mai poate face să-şi regăsească bunul simţ, ci numai o aparenţă de raţiune care, în realitate, nu urmăreşte convingerea logică, ci substituirea unei emoţii printr-alta. Dar când, din cine ştie ce cauză, o armată îşi pierde coeziunea interioară, când soldatul începe să gândească în felul unui civil, atunci situaţia poate deveni mult mai rea decât orice e cu putinţă să întâlneşti în forul roman. În momentul acela, în Gallia, mi-am amintit perfect de cele ce-mi spusese Clodius despre armata cumnatului său Lucullus, în dezmembrarea căreia, întâmplător, jucase el însuşi un rol însemnat şi neonorabil. Lucullus era unul dintre cei mai buni generali pe care i-am avut. În tinereţea mea l-am atacat mereu, pentru că fusese prietenul lui Sylla şi-mi putea fi duşman.

Dar chiar şi atunci îi recunoaştem geniul militar. A cucerit Orientul mai repede şi cu mai puţine trupe decât avea să utilizeze Pompei ulterior. Iar în clipa care ar fi trebuit să însemne culminarea înaintării lui victorioase, proprii lui soldaţi s-au răsculat. Îmi place să cred că agitaţia mea împotriva lui Lucullus la Roma, întreprinsă din motive pur politice, n-a avut nicio influenţă asupra condamnabilei părăsiri a unui mare general de către ostaşii săi. Totuşi, trebuie să admitem că Lucullus, cu toată excepţionala lui capacitate, nu merita să se bucure de devotament. Nu exista nicio legătură între el şi oamenii lui. Era, cum ar fi spus Marius, un aristocrat; nu era, în sensul pe care îl dau eu cuvântului, o zeitate.

Acum, la un pas de valea Rinului, cu această incalculabil de importantă campanie în faţa noastră, am devenit deodată conştient că lucrurile nu sunt tocmai în ordine în rândurile armatei mele. Petrecusem mult timp, în cursul marşului, cu legiunea a X-a, şi constatasem că centurionii, ofiţerii şi soldaţii erau deosebit de voioşi, ageri şi operativi. Presupuneam că domnea cam acelaşi spirit în toată armata şi, într-adevăr, cred că aşa a fost până când am ajuns la Vesontio. Aici, trupele au intrat în vorbă cu galii localnici şi cu câţiva negustori italici care făceau afaceri bune cu galii şi sperau să aibă profituri şi de la Ariovist. Galii sunt mari amatori să dea şi să primească informaţii, şi le este absolut cu neputinţă să nu exagereze tot ce spun sau aud. Sunt, de asemenea, foarte înclinaţi la auto justificare. Aceşti gali, ca şi alţii din triburile învecinate, fuseseră adesea învinşi de Ariovist în luptă; era, prin urmare, firesc să pretindă că Ariovist era invincibil. Au început să răspândească cele mai alarmante istorisiri şi, cum nimeni din armata noastră nu avusese vreodată experienţa directă a războinicilor germani, nu avea cine să contrazică acele zvonuri. Puţini oameni păreau în stare măcar să gândească raţional; şi, într-

adevăr, am observat adesea că, în situaţii de tulburare emotivă generală, oamenii preferă miraculosul inteligibilului. După galii din Vesontio, aceşti germani pe care urma să-i înfruntăm erau toţi de statură gigantică şi de un curaj aproape de necrezut. Făcuseră instrucţie cu armele din copilărie şi nu fuseseră învinşi niciodată în tot cursul istoriei. Se spunea chiar că îşi puneau, nu ştiu cum, în valoare o anumită privire a ochilor, sau o expresie cruntă, care ajungea prin ea însăşi să arunce armatele în derută, astfel încât chiar trupe oţe-lite o luaseră la fugă mai înainte de a da o singură lovitură.

Îmi este greu şi acum să înţeleg cum s-a întâmplat ca aceste zvonuri absurde să ajungă să aibă o atât de largă crezare. Fără îndoială, oamenii se tem în faţa necunoscutului sau a ceea ce cunosc doar în parte; iar acum ne apropiam de o zonă de păduri dese, dincolo de care se afla aproape legendarul fluviu Rin.

Aveam doar hedui drept călăuze şi tot de hedui, împreună cu alte câteva triburi, depindeam în întregime în privinţa proviziilor. În calitate de comandant suprem, aveam destule griji care să mă preocupe, dar nu eram peste măsură de îngrijorat. Ştiam că pot avea încredere în Diviciacus; crezusem că pot să mă încred şi în armata mea. Eram furios constatând că, după cât se părea, armata mea nu voia să-mi acorde încredere.

Panica a pornit (după cum s-ar fi aşteptat fără îndoială şi Marius) de la anumiţi ofiţeri de origine nobilă care aveau prea puţină experienţă militară şi veniseră de la Roma mai mult cu gândul să se îmbogăţească decât să lupte cu inamicul. S-au prezentat în număr mare la începutul carierei mele în Gallia, cerându-mi să intre în serviciu activ, din convingerea că aveam să le ofer cariere comode şi bănoase. Eroarea lor era lesne de înţeles. Se gândeau că eu, care din primii ani ai tinereţii mă aflasem întotdeauna împovărat de datorii grele, eram împins de

necesitatea de a-mi consolida propria avere; şi, de vreme ce mă bucur de o anumită reputaţie de generozitate, erau siguri că aveam să împart câştigurile cu alţii. N-au înţeles destul de repede că eu n-am fost niciodată, cum a fost Crassus, prea interesat de bani, cu toate că, pentru motive politice sau de altă natură, mi-au trebuit întotdeauna sume enorme. În Gallia, eu însumi, ofiţerii, centurionii şi soldaţii mei, aveam să devenim cu toţii bogaţi; dar bogăţia a venit, ca să spunem aşa, accidental. Iar cei care nu erau gata să lupte, să facă marşuri, să sape şi să se lipsească de somn, nu aveau să se îmbogăţească de loc. În epoca aceea, unii dintre cei ce mă cunoscuseră doar ca om politic sau ca om de lume, la Roma, nu ştiau ce aşteptam eu de la ei în serviciu militar activ. După vreo două zile de şedere la Vesontio, m-am pomenit că.

primesc e serie de cereri de permisie. Unele dintre motivele invocate erau verosimile, altele nu, însă toate cererile veneau din partea acelui anumit cerc de tineri nobili, dar săraci, care, după cum vedeam, aveau impresia că puteau câştiga bani fără să câştige bătălii. Am fost bucuros să scap de ei; dar am exteriorizat, probabil, prin manierele mele ceea ce gândeam despre ei. Rezultatul a fost că alţi câţiva de aceeaşi teapă s-au temut să nu fie consideraţi drept laşi şi s-au hotărât să rămână. Din nefericire însă, în ciuda hotărârii lor, au rămas la fel de înfricoşaţi de germani ca şi înainte. Îşi făceau mereu testamentul şi eram tot timpul solicitat să fiu martor pentru redactarea acestor acte. Unii dintre ei făceau chefuri de adio în corturile lor, ca şi cum ar fi fost siguri că mai aveau doar câteva zile de trăit. În prezenţa mea îşi luau adesea un aer de devotament destul de ridicol şi uneori izbucneau în lacrimi.

O asemenea comportare, deşi ruşinoasă, ar fi fost hazlie dacă nu i-ar fi influenţat pe alţii. Pe negândite s-a ajuns la o stare de spirit de pe urma căreia armata îşi

pierdea văzând cu ochii – capacitatea ca forţă de luptă. Această stare de lucruri era ca o boală molipsitoare. S-ar putea spune că era pricinuită de teama de inamic sau de o lipsă generală de încredere în capacitatea mea de comandant. Totuşi, nu e un lucru obişnuit ca unui legionar instruit să-i fie frică, şi nu exista nicio mărturie care să sugereze ideea că eu aş fi fost mai puţin capabil decât majoritatea generalilor. Aşa cum aveau s-o dovedească evenimentele, nu exista vreun motiv plauzibil nici pentru frică nici pentru lipsă de încredere. Dar eram absolut conştient că, drept urmare a ceea ce s-ar putea numi o maladie mentală, ne găseam într-o gravă primejdie. Dacă Ariovist ar fi atacat, am fi fost învinşi, iar cariera mea personală s-ar fi încheiat. Am descoperit că până şi unii centurioni erau contaminaţi de acea insidioasă slăbire a curajului. Fireşte, nu voiau să admită că le era frică; într-adevăr, îşi exprimau cel mai mare dispreţ faţă de inamic; dar în acelaşi timp se arătau dornici să se depărteze de el cât mai mult cu putinţă. Dificultatea aprovizionării şi imposibilitatea de a explora cum trebuie drumul prin pădure erau motivele pe care le aduceau pentru îngrijorarea lor şi, de vreme ce doreau, fără îndoială, să-şi ascundă laşitatea chiar faţă de ei înşişi, credeau cu toată convingerea în cele spuse. Le convenea, de asemenea, să exagereze laşitatea celorlalţi. Unii, de pildă, veneau la mine să-mi spună că, în timp ce ei personal m-ar urma oriunde, se temeau că ceilalţi vor refuza să pornească în marş când aveam să dau semnalul.

Mă gândesc uneori că atunci a fost cea mai primejdioasă situaţie căreia a trebuit să-i fac faţă vreodată. Eram cuprins de o furie nebună şi, totodată, de acel sentiment de exaltare pe care îl încerc întotdeauna în momentele critice, coercitive. Labienus era tot atât de mânios ca şi mine. Dorea să treacă în revistă armata şi să-l execute pe fiecare al zecelea om ca o lecţie pentru ceilalţi.

Era o metodă disciplinară învechită, pe care Crassus o găsise eficace când trupele se răzvrătiseră împotriva ordinelor sale în timpul războiului cu Spartacus. Dar pentru mine era un expedient nepotrivit în momentul acela. Prea mare era în armată numărul celor cuprinşi de boală, iar inamicul era mult prea aproape. Cum maladia mi se părea a fi de natură isterică sau, s-ar putea spune, politică, m-am hotărât s-o combat prin mijloacele politice ale oratoriei. Dar eram conştient că era vorba de ceva mai important decât un discurs politic, că de talentul meu oratoric depindeau vieţile noastre şi onoarea mea.

Am convocat o adunare a tuturor centurionilor din armată de toate gradele, şi am început prin a-i certa în cei mai violenţi termeni pentru înfumurarea lor ignorantă şi nedisciplinată. I-am întrebat ce-i interesa pe ei unde îi conduceam şi pentru ce. De când – le-am pus eu întrebarea – era de competenţa centurionilor şi a soldaţilor să organizeze aprovizionarea şi să hotărască asupra direcţiei marşului? După aceste observaţii preliminare, au fost luaţi prin surprindere de maniera mea şi mi-am putut da seama că stăteau cu mintea la pândă pentru cele ce aveau să urmeze. Am introdus problema germanilor într-un mod oarecum incidental, ca şi cum n-ar fi fost o chestiune de mare însemnătate. Ariovist, le-am spus eu, avea mari obligaţii atât faţă de Roma cât şi faţă de mine personal. O dată ce va vedea că e întâmpinat de o armată hotărâtă, va face, după toate probabilităţile, ceea ce îi cerusem, adică va restitui ostatecii hedui şi se va retrage dincolo de Rin.

Cuvintele mele au avut efectul dorit. Ascultătorii mei au devenit mult mai calmi şi au început să arate ca şi cum ar fi fost într-adevăr atât de hotărâţi cum afirmasem eu că sunt. I-am confruntat imediat cu cealaltă alternativă. Ariovist, le-am spus, putea fi destul de necugetat ca să prefere păcii războiul. În acest caz, avea să fie cu atât mai rău pentru el. Le-am amintit cum unchiul meu Marius şi

armata sa zdrobiseră marile hoarde ale năvălitorilor germani cu vreo patruzeci de ani în urmă. Şi le-am atras atenţia că victoriile lui Ariovist asupra galilor nu dovedeau nicidecum că germanii ar fi avut aptitudini excepţionale de luptători. Galii nu scoseseră niciodată o armată unită pe câmpul de bătălie şi, din moment ce luptau numai cu detaşamente locale, toate avantajele fuseseră de partea lui Ariovist.

Apoi m-am referit pe scurt la problema proviziilor, informându-mi ascultătorii că era mai curând treaba mea decât a lor şi că, de fapt, mă ocupasem de acest lucru atât de temeinic încât nu era nici cea mai mică primejdie de ne îndestulare. Cât despre drumul de străbătut, avea să li se ofere curând prilejul să judece singuri. Am încheiat cu o notă personală. Nu puteam îndura, am spus, ideea de a conduce o armată care nu avea încredere în mine în calitate de comandant. Aveam să ridic tabăra, prin urmare, mai curând decât intenţionasem. Urma să începem înaintarea împotriva inamicului înainte de ivirea zorilor. Asta avea să-mi dea prilejul să constat câţi oameni din armata mea îşi păstrau curajul şi simţul onoarei şi câţi erau nişte laşi nenorociţi. Dacă nimeni n-avea să mă urmeze, eram hotărât să merg mai departe singur, doar cu legiunea a X-a. N-aveam niciun fel de îndoieli în privinţa loialităţii centurionilor şi soldaţilor din acea legiune, indiferent ce gândeam despre restul armatei.

Cuvântarea mea a avut efectul pe care-l dorisem. Acum, întreaga armată voia să lupte cât mai repede cu putinţă. Oamenii din legiunea a X-a erau încântaţi de încrederea pe care le-o arătasem. Soldaţii din celelalte legiuni au petrecut o mare parte din Testul zilei trimiţându-mi delegaţii ca să-mi explice că ei nu şc-văiseră niciodată să mă urmeze şi să-mi dea asigurări că erau la fel de viteji sau şi mai viteji decât camarazii lor din legiunea a X-a.

Am pornit marşul la ora pe care o indicasem. După cum mă aşteptam, Ariovist a refuzat condiţiile propuse de mine. L-am silit să lupte înainte de a fi complet pregătit. Armata lui a fost nimicită. Am ucis peste 80.000 de germani, inclusiv două soţii şi una din fiicele lui Ariovist. Spre marea mea bucurie l-am salvat teafăr pe tânărul meu prieten Procillus, care căzuse în mâinile germanilor. Ariovist însuşi abia a scăpat trecând Rinul. A murit curând după aceea. Dar mai mult decât de această mare victorie, care a fost câştigată prin dibăcie obişnuită, disciplină romană şi datorită faptului că fiecare om a luptat ca un tigru, îmi amintesc de clipele de nelinişte ce au precedat-o. A fost unicul prilej când trupe de-ale mele au manifestat în faţa inamicului o şovăială de a ţine piept primejdiei sau dificultăţilor, împrejurarea s-a încheiat cu un rezultat cât se poate de fericit. De atunci, ne-am pus toată încrederea unii într-alţii şi am simţit că suntem ceea ce am devenit treptat – o armată de neînvins.

RĂZBOI CU BELGII

Primul an petrecut în Gallia mi-a oferit prilejul să cuceresc, în cele din urmă, întreaga ţară. Duşmanii mei de la Roma nu puteau susţine pe un temei raţional că dusesem campaniile împotriva helveţilor şi a lui Ariovist în mod absurd sau pentru propriile mele interese. În ambele cazuri mi se ceruse ajutor din partea guvernului legal constituit al heduilor, care erau prietenii şi aliaţii poporului roman. Cât despre gali, acele triburi – inclusiv heduii – care suferiseră de pe urma invaziei germane, îmi erau» cel puţin pentru moment, sincer recunoscătoare. Era cu putinţă, ca atare, să merg mai departe, şi primul demers pe care l-am întreprins a fost să-mi încartiruiesc legiunile pe timp de iarnă în ţara sequanilor, cu mult în afara provinciei romane unde se aşteptaseră să se întoarcă. Se aflau acolo, am anunţat eu, ca să apere pe aliaţii Romei, şi într-un sens era adevărat; dar se aflau acolo ca să rămână.

Mi-am petrecut iarna, aşa cum intenţionam să fac în fiecare an, în cealaltă provincie a mea, de partea italică a Alpilor. Era multă muncă administrativă de făcut acolo şi, pe de altă parte, îmi era mai uşor, de la distanţa aceea, să mă ţin la curent cu cele ce se întâmplau la Roma. Ca întotdeauna când plecam, i-am lăsat lui Labienus comanda legiunilor. Îi acordam încredere deplină şi, până la sfârşitul războaielor galice, sentimentele mi-au fost justificate. Era un general admirabil, fiind priceput mai cu seamă în utilizarea cavaleriei. Vrednic de toată încrederea în strategia convenţională, era în stare şi să zăpăcească inamicul prin schimbări rapide ale planului de luptă sau prin stratageme neaşteptate. Inspira mai mult teamă decât devotament, dar oamenii se simţeau siguri sub conducerea lui şi, într-adevăr, în afară de momentul când a luptat împotriva mea, n-a pierdut nicio bătălie. Activitatea lui ca informator era, de asemenea, remarcabil de eficace. În cursul iernii, spionii lui operau în întreaga Gallie, iar rapoartele pe care mi le trimitea, cu propria lui evaluare a unei situaţii întotdeauna complexe, îmi erau de mare preţ. îl cunoşteam din zilele când amândoi, în zorii tinereţii, curând după abdicarea lui Sylla, tăcuserăm serviciul militar în statul major al lui Isauricus, în Cilicia. Cincisprezece ani mai târziu, când Labienus deţinea funcţia de tribun, am lucrat în strânsă legătură cu el în politică. În acea etapă a carierei mele, cel mai scânteietor succes pe care îl puteam imagina cu putinţă era să devin Pontifex Maximus. Am dobândit acel rang ca urmare a unui proiect de lege pe care Labienus a reuşit să-l impună, restabilind străvechiul drept al plebeilor, al căror favorit eram, de a fi alegători. Abia după anul meu de consulat am putut să-l răsplătesc pentru serviciul făcut. Ştiam că dorea o comandă militară, deşi nici nu-mi închipuiam ce comandant excelent avea să se dovedească. Nutrea aceeaşi aspiraţie de a se distinge ca şi mine şi, ori de câte

ori era posibil, îi îngăduiam să execute operaţiuni independent de mine. Iar el, la rândul său, se comporta cu cea mai scrupuloasă loialitate. Ştia că soldaţii lui erau soldaţii mei şi când, în asbenţa mea, îi conducea la luptă, le cerea să se comporte ca şi cum eu i-aş fi supravegheat, ca şi cum eu, nu el, aş fi fost comandantul lor pe câmpul de bătălie. Mă întreb uneori dacă acea profundă fidelitate şi acele acte de mărinimie pe care i le admiram atât de mult nu erau, în realitate, o încălcare a adevăratei lui naturi. Oare serviciul acesta făcut cu credinţă şi generozitate îi învenina inima în loc să-i elibereze şi să-i întărească spiritul? Nu cumva a fost dintotdeauna invidios în taină pe mine şi invidia aceasta, tocmai pentru că a fost reprimată, a devenit tot mai puternică şi mai acută? Cert este că a ajuns să mă urască, până la urmă, cu o înverşunare ce nu-şi găsea explicaţia într-o simplă divergenţă de ordin politic.

E singurul ofiţer de-al meu care m-a trădat. Până în prezent, prin urmare, am fost mai norocos decât acel mare comandant

Sertorius, care a fost asasinat de proprii lui ofiţeri şi de cei pe care îi presupunea prietenii săi. Mobilul, bănuiesc eu, a fost şi în acel caz invidia. Se mai adăuga şi faptul că Perperna şi ceilalţi romani care l-au ucis pe Sertorius îi purtau pică pentru că, fiind de origine relativ modestă, le era infinit superior lor, unor nobili, atât ca general cât şi ca om. Nimeni din Roma nu prea mă poate privi de sus, pe plan social; dar sunt nenumăraţi aceia care mă invidiază, iar unii, din punct de vedere doctrinar, au sincera convingere că eu încalc ceea ce numesc ei libertatea. Am văzut „libertatea” aceasta a lor în acţiune. A avut drept urmare moartea sau exilul tuturor reformatorilor pe care i-am cunoscut din copilărie, reaua administrare a provinciilor, asuprire şi incapacitate în treburile interne. Şi eu aş fi fost eliminat prin mecanismul legal al „libertăţii” lor, dacă ofiţerii şi soldaţii din legiunile

galice n-ar fi fost gata să lupte pentru onoarea şi viaţa mea.

Cât de bine m-au slujit ofiţerii mei chiar de la început! în afară de Labienus, mai era tânărul Publius Crassus, fiul financiarului, care avea acea soţie frumoasă şi inteligentă, devenită mai târziu soţia lui Pompei. Tânărul Crassus a fost cel care a dat ordinul decisiv în bătălia cu Ariovist. Anul următor, cu o singură legiune, a pacificat toate triburile de-a lungul coastei Atlanticului şi un an după aceea a primit supunerea Aquitaniei. Mai bine nu-i acordam niciodată permisiunea de a-şi însoţi tatăl în Parţia. A murit acolo vitejeşte şi la el mă voi gândi, ca şi la legiunile pierdute, când voi porni pe câmpul de luptă în războiul răsăritean pe care l-am proiectat. Toţi ofiţerii armatei mele din Gallia erau valoroşi. Unii erau străluciţi, ca Decimus Brutus şi Trebonius şi, mai presus de toţi, Antonius, deşi el nu-şi făcuse aici debutul. Erau apoi acei comandanţi de nădejde, iscusiţi şi vrednici de toată încrederea, ca de pildă Caninius şi Fabius, şi atâţia alţii. Chiar şi Sabinus era bun, până când a comis acea greşeală fatală. Iar pe Quintus Cicero – căruia îi lipseşte total darul de orator al fratelui său şi care îşi petrecea orele libere scriind piese de teatru – l-am văzut rezistând pe o poziţie aproape cu neputinţă de apărat, cu un curaj şi o hotărâre dincolo de orice laudă. Dar piesele lui nu se puteau citi.

Ofiţerii şi soldaţii acelei armate galice alcătuiau o mulţime pestriţă şi plină de culoare, şi stârneau nenumărate comentarii nefavorabile la Roma. La început l-am avut pe prietenul meu Balbus ca prefect al constructorilor şi şi-a îndeplinit sarcina aceasta, ca şi tot ce a făcut pentru mine, cu strălucire. Curând însă, mi s-a părut mai potrivit ca Balbus să rămână la Roma. Aveam o încredere desăvârşită în el; era prietenul lui Pompei tot atât cât şi al meu şi îl ştiam un diplomat versat. În Gallia, postul lui a fost preluat de Mamurra şi îmbogăţirea subită

a acestuia a stârnit revolta generală. Catullus scria pamflete spirituale şi obscene despre el şi despre mine. Mă întristau acele pamflete, pe de-o parte din cauza efectului pe care-l produceau, pe de alta pentru că îl admir mult pe Catullus ca poet. Sunt bucuros că m-am împrietenit cu el înainte de moartea sa. Era un tânăr inteligent şi afectuos, dar nu vedea prea limpede în fiinţa omenească. Altfel şi-ar fi dat seama că nici eu, nici Mamurra nu eram monştri; şi nu s-ar fi îndrăgostit în chip atât de patetic de Clodia. În literatură, poate că o anumită orbire e un avantaj. Catullus, de pildă, va putea rămâne ca unul dintre marii poeţi ai iubirii din lumea întreagă. Obiectul pasiunii lui era o femeie hrăpăreaţă care se culcase cu toţi bărbaţii din Roma. El a crezut-o mai întâi zeiţă, apoi demon. Ea nu i-a meritat nici dragostea, nici ura; totuşi şi dragostea şi ura lui au fost sincere, oricât de greşit dirijate. Dacă ar fi judecat cu mai multă pătrundere caracterul omului, Catullus n-ar fi încercat niciuna din aceste emoţii pentru Clodia, iar literatura noastră ar fi fost mai săracă. Cu toate astea, într-un sens e adevărat să afirmăm că natura nu tolerează falsitatea sau îndrumarea greşită. Clodia a fost, probabil, aceea care l-a ucis pe Catullus până la urmă, deşi e cert că ea nu are nicio vină. El şi-a angajat prea mult fiinţa în ceva ce nu exista. Nu-ţi poţi permite asemenea greşeli nici în război, nici în viaţa particulară. Şi dacă, cine ştie cum, eu, ca şi Sertorius, aş fi atacat sau chiar asasinat de oamenii în care mi-am pus încrederea sau pe care i-am iertat, poate că aş fi acuzat că am făcut aceeaşi greşeală ca şi Catullus – anume că n-am deschis ochii să văd că tocmai cei în care ne încredem mai mult ne pot răni mai adânc. O asemenea acuzaţie ar fi nedreaptă. Înţeleg ambiţia, părtinirea şi invidia. Pot înţelege chiar principialitatea rece a lui Cato, pe care mă tem că i-a insuflat-o şi lui Marcus Brutus, un caracter atât de admirabil şi plin de făgăduieli în celelalte privinţe. Nu, nu m-ar surprinde nicio cută

piezişă în caracterul omului. Am o idee destul de justă despre măsura în care orice individ poate oferi garanţii de încredere. Doar că prefer să mă încred şi să iert. Să fie alţii ca ei înşişi, dacă aşa trebuie; eu voi fi eu însumi. Şi, într-adevăr, mă bucur de norocul de a avea mulţi prieteni în care pot să mă încred pe deplin. Nu numai Balbus, Oppius, Matius şi tot cercul intim care m-a urmat şi mi-a sprijinit planurile de la început, ci sute de alţi prieteni, din toate clasele şi de toate rasele. Şi centurionii la fel. Sunt legat de ei printr-un sentiment mult mai puternic şi mai solid decât a fost vreodată cel ce l-a legat pe Catullus de Clodia. Văd şi acum în închipuire, de pildă, la fel de clar ca atunci, chipul lui Caius Crastinus din legiunea a X-a ascultându-mi cuvintele la Vesontio, înaintea bătăliei de pe Rin. Era tânăr pe atunci şi ochii îi străluceau de bucurie când mi-am manifestat încrederea totală în legiunea lui. A murit ca un erou, sigur de victorie, la Pharsalus. Dacă în viitor îmi va citi cineva cărţile, numele lui va fi amintit împreună cu al meu.

Nu-i de mirare că am cucerit Gallia cu asemenea ofiţeri şi soldaţi. Totuşi, privind îndărăt la acele campanii, îmi dau seama mai limpede decât atunci că aproape în fiecare an puteam fi zdrobiţi. Am luat-o mereu, ca să mă exprim astfel, puţin înaintea norocului. Eram neîncetat constrâns de evenimente, fie în Gallia, fie la Roma, să-mi asum riscul. Mereu se întâmpla ceva nou şi trebuia să mă deplasez tot mai repede ca s-o iau înaintea primejdiei şi să impun necesităţii propria mea alegere de alternative. Eram urmărit sau urmăream? Modelam eu evenimentele sau ele îmi trasau drumul? La aceste întrebări nu există un răspuns perfect satisfăcător, dar orice răspuns s-ar da ar trebui, ca să fie corect, să pună accentul pe ceea ce este activ în mine mai curând decât pe ceea ce este pasiv. Nu sunt în stare să resping un prilej nimerit.

În tot cursul acelei prime ierni şi al începutului de

primăvară când mă aflam de partea italică a Alpilor, primeam neîntrerupt de la Labienus mesaje care îmi arătau limpede că în anotimpul campaniilor trebuia să luptăm din greu ca să ne menţinem şi să ne extindem influenţa. Acţiunea mea de a încartirui trupe romane în mijlocul Galliei îşi produsese imediat efectul. Cu toate că în vecinătatea cantonamentului nostru de iarnă era linişte, şi deşi la hedui partidul proroman părea că ţine cu fermitate statul sub control, nu încăpea îndoială că multe din triburile celtice se împotriveau cu străşnicie prezenţei noastre în mijlocul lor. Unele dintre aceste triburi intraseră în legătură cu înfricoşătoarele neamuri ale belgilor din nord şi, după cum mă informa Labienus, se alcătuise o mare coaliţie belgică în scopul de a ne distruge legiunile şi a le izgoni înapoi peste Alpi. După informaţia lui Labienus, belgii erau în stare să scoată pe câmpul de luptă o armată de aproape 300.000 de oameni, unii dintre ei fiind consideraţi drept cei mai buni soldaţi ai Galliei. Am socotit că cifra era exagerată, deşi în realitate nu era cu mult. Totuşi, am strâns încă două legiuni în Italia de nord şi le-am trimis lui Labienus. În fruntea lor l-am pus pe tânărul meu nepot, Quintus Pedius, fiul surorii mele mai mari, şi m-am bucurat constatând că-şi îndeplineşte cu pricepere îndatoririle. Am dorit întotdeauna să găsesc în propria mea familie pe cineva care să fie, ca să spunem astfel, moştenitorul nu numai al averii mele, dar şi al ambiţiei şi al talentelor mele. Câtăva vreme am avut speranţe în privinţa lui Pedius şi, într-adevăr, l-am trecut în testamentul meu. E loial şi destul de competent, dar mă tem că nu e excepţional în nicio direcţie. Mă bizui acum mult mai mult pe un băiat mai tânăr, strănepotul meu Octavianus, pe care l-am făcut primul meu moştenitor. Sănătatea lui e şubredă (cum era şi a mea la vârsta lui) şi e cam lipsit de farmec; dar ambiţia, tenacitatea şi inteligenţa lui sunt netăgăduite. Pe vremea aceea Octavianus era un

băieţaş. Pedius era chipeş şi-mi era devotat. Mi-a făcut mare plăcere să-l văd că se orientează bine în organizarea trupelor recrutate recent.

Eu personal am sosit la cartierul nostru general din Gallia curând după el. Am trecut de îndată la ofensivă şi am descoperit că, într-adevăr, confederaţia belgică reuşise să concentreze o impresionantă forţă armată. Dar era rău condusă şi insuficient aprovizionată. Am dat dispoziţii ca Diviciacus cu heduii lui să întreprindă un atac de diversiune pe teritoriul ce aparţinea bellovacilor, care furnizau cele mai mari contingente armatei belgice. Vestea acestei acţiuni i-a îndemnat pe belgi să ne atace pe un teren cât se poate de puţin propice pentru ei, iar după eşecul acestui atac au început o retragere generală, fiind însă prea numeroşi şi prea nedisciplinaţi ca să poată executa cu succes o asemenea operaţiune. Călăreţii noştri, urmaţi de pedestraşi, i-au măcelărit o zi întreagă. După asta, triburile ni s-au supus unul câte unul fără o singură luptă. Printre triburile belgice mai apropiate de Gallia celtică am găsit tribul remilor care, văzând cum îi tratez pe hedui, au devenit sincer proromani şi ne-au rămas credincioşi. Atât căpeteniile remilor cât şi bătrânul Diviciacus mi-au fost de nepreţuit ajutor în acea campanie. Aşa destrămată cum era Gallia, existau totuşi o serie de legături, fie de natură religioasă, fie prin înrudiri de familie, care uneau indivizii de pe tot cuprinsul ţării. De aceea era întotdeauna uşor de găsit un personaj influent care să mă poată reprezenta în negocierile cu cele mai îndepărtate triburi. Supravegheam cu multă grijă ca, o dată ce un trib se declarase supus, să fie tratat pe cât de bine permiteau împrejurările. Nimeni nu era făcut rob; nu se îngăduia niciun jaf. În majoritatea cazurilor, sprijineam orice conducere ce se găsea la putere, deşi, pe măsură ce trecea vremea şi observam tot mai mult exemple de incapacitate, am început să stărui pentru alegerea unor

candidaţi protejaţi de mine în magistraturile principale, iar în unele cazuri am luat măsuri ca galii deosebit de înzestraţi în care aveam încredere să fie făcuţi regi ai triburilor. Nu era o inovaţie prea mare. Regii fuseseră un lucru obişnuit în Gallia până nu de multă vreme. Făcând să renască instituţia, speram să dovedesc că nu încercam să sfărâm tradiţiile galice fundamentale. În acelaşi timp e mult mai uşor, fireşte, să tratezi cu un singur om decât cu o serie de demnitari care, din cauza a tot soiul de rivalităţi personale, sunt absolut incapabili să ducă o politică consecventă. Eram conştient, bineînţeles, că trebuie să se îngăduie o oarecare libertate de mişcare pasiunii de a se distinge – unul dintre cele mai puternice sentimente omeneşti. Aşa încât de la început am găsit posturi pentru tinerii gali ambiţioşi în trupele noastre de călăreţi sau în serviciul secret. Mai târziu, am înrolat o întreagă legiune galică, larcii, dintre locuitorii provinciei romane fără drept de cetăţenie. Au primit de curând dreptul de vot şi l-au meritat din plin. Dar în acele prime momente, încă nu începusem să imaginez un sistem unic de guvernare pentru întreaga ţară. Trăiam şi luam hotărâri de la o zi la alta, şi am făcut unele greşeli. Labienus şi alţii ar fi preferat o politică de cucerire mai făţişă şi îşi exprimau părerea că năzuinţa mea de a ajunge la o conciliere era sortită eşecului. Se înşelau; căci, deşi e perfect adevărat că, până la urmă, galii s-au întors aproape în unanimitate împotriva noastră, e la fel de adevărat că, după înfrângerea lor finală, s-au resemnat în faţa situaţiei. Dacă n-ar fi avut în faţa ochilor vechile exemple ale clemenţei mele şi demonstraţiile practice că supunerea avea să fie răsplătită, în înflăcărarea lor patriotică ar fi luptat până la ultimul om, iar noi, care în orice caz ne-am aflat la un pas de distrugere, am fi fost, poate, în întregime nimiciţi. Cred, prin urmare, că politica pe care am iniţiat-o în acei primi ani a fost cea justă, cu toate că eram exagerat de optimist

în privinţa unui succes rapid şi sigur. În mod jinevitabil, bineînţeles, galii aveau anumite motive de resentiment. A furniza provizii unor atât de mari armate, mai ales în timpul iernii, constituia un angajament de loc uşor de respectat. Apoi soldaţii noştri, fireşte, aveau nevoie de femei din când în când. Nu se întâmplau prea multe cazuri de viol, în afara momentelor în care vreun oraş era luat cu asalt; într-adevăr, o armată victorioasă şi cu bani de cheltuit nu duce lipsă de femei decât dacă operează într-un deşert. E natural însă că bărbaţii localnici nutreau sentimente ostile. Dar ceea ce crea mai mult decât orice un sentiment de ostilitate era, fără îndoială, ideea subjugării. Galii sunt un neam mândru şi se fălesc în special cu reputaţia lor de războinici. Luaţi în parte, bărbaţii lor sunt mai voinici decât suntem noi, romanii, deşi le lipseşte de obicei hotărârea care vine din instruire şi disciplină. Nu dădeau însă dovadă de lipsă de curaj individual. Învăţau excepţional de repede tehnicile noi. În câţiva ani, de pildă, construiau turnuri de asediu şi chiar tabere fortificate cu tranşee după sistemul roman. Călăreţii lor erau buni. Din fericire pentru noi, conducătorii şi războinicii lor cei mai capabili considerau că e sub demnitatea lor să combată ca pedestraşi. Ca urmare, infanteria lor (cu unele excepţii) era o hoardă dezorganizată. Dacă ar fi izbutit să-şi dezvolte această armă, ar fi devenit de neînvins. Dar, desigur, ca să-şi fi dezvoltat infanteria, să-şi fi coordonat comanda, să fi remediat acele defecte evidente de organizare, însemna ca ei să fi fost un popor diferit, cu un alt sistem social.

O dată, şi numai o singură dată, ne-am ciocnit de o infanterie galică cu adevărat de prim ordin, şi ceea ce ne-a pus atunci în încurcătură n-a fost atât pregătirea sau iscusinţa inamicului, cât curajul său remarcabil şi nemaipomenita rapiditate a acţiunii. Nervii aveau reputaţia de a fi cei mai viteji dintre toţi belgii, şi-şi

meritau pe deplin renumele. Bătălia cu ei a avut loc curând după ce dezmembraserăm principala coaliţie belgică şi primiserăm supunerea celor mai multe triburi. Înaintam spre nord, pătrunzând în ţara nervilor, într-o stare de spirit plină de încredere în propriile noastre forţe, deşi nu se observa nicio delăsare sau dezorganizare în marşul nostru. Din câte auzisem, îmi închipuiam că vom avea parte de lupte grele. Nici nu-mi putea trece prin minte cât de aprige aveau să fie.

Timp de câteva zile principalul corp de armată al nervilor s-a retras din faţa noastră, stând ascuns în pădure. Tribul acesta e unic prin faptul că nu are niciun corp de cavalerie; puţinii călăreţi pe care i-am văzut serveau doar ca detaşament de recunoaştere şi evitau întotdeauna lupta cu propria rfoastră cavalerie sau cu infanteria uşoară. O mare parte din ţinuturile lor prezentau un aspect cât se poate de neobişnuit, fiind acoperite de plantaţii de gard viu, unele din ele destul de înalte şi toate aproape de nepătruns. Liniile acestea de gard viu erau utilizate de nervi, după cum am descoperit, cum utilizam noi şanţurile sau tranşeele de fortificaţie – ca linii de apărare împotriva cavaleriei duşmane şi ca perdea de protecţie pentru propria lor infanterie, în unele zone, acest sistem strâns şi complicat de fortificaţie vegetală ne-a întârziat mult înaintarea. Întrerupea vizibilitatea, iar eu eram, se înţelege, tot timpul de veghe să nu se ivească vreo ambuscadă, având grijă să aleg amplasamente pentru taberele noastre în aşa fel încât să nu poată fi uşor atacate în timp ce soldaţii noştri lucrau la tranşee.

Înaintam cu şase legiuni, toate gata de luptă, în fruntea coloanei. În urma lor venea echipamentul greu al întregii armate şi, la urmă de tot, cele două legiuni recent recrutate. Pe la sfârşitul unei după amiezi am ales o poziţie care mi s-a părut deosebit de bună pentru a face tabără. Era pe un deal ce cobora în pantă până la cursul unei ape

de vreun metru adâncime. Dincolo de râu, se întindea un teren deschis potrivit pentru operaţiuni de cavalerie şi urcând în pantă lină către desişul unor păduri. Acolo s-ar fi putut ascunde perfect forţe armate de-ale inamicului, dar ca să ajungă până la noi trebuiau să apară în plină vedere a cavaleriei noastre, să treacă apa şi să urce un deal destul de abrupt. Am făcut greşeala să-mi închipui că era cu neputinţă ca un comandant să ceară oamenilor săi şi întreprindă o operaţiune atât de riscantă. După ce am trimis câteva escadroane de călăreţi jos pe câmpie, unde se vedeau nişte pichete de-ale inamicilor, am poruncit celor şase legiuni din fruntea coloanei să măsoare terenul pentru a face tabără. Era o seară liniştită de vară. Nici eu, nici altcineva din armata noastră nu bănuiam că se putea ivi ceva care să ne tulbure planurile.

Mă uitam întâmplător peste apă şi în susul dealului din faţă, când primii pedestraşi nervi au început să iasă din ascunzişul pădurii. Am observat de îndată că se găseau în ordine de bătaie şi că înaintau cu repeziciune. Ne-au dat călăreţii la o parte, ca şi cum nici n-ar fi existat, au trecut apa ca un furnicar care mişună şi, fără a încetini pasul, au început să suie dealul. Se întâmpla tocmai ceea ce mi se păruse cu neputinţă. Mi-am dat seama de primejdia în care ne aflam, fără a avea timpul să intervin pe loc. Mai înainte de a putea da vreunul din ordinele cuvenite, inamicul se năpustise asupra noastră. Soldaţii n-au avut nici măcar răgazul să se protejeze cu scuturile. N-a existat posibilitatea să detaşez trupe care să acţioneze ca rezerve şi nici n-aş fi ştiut, de altfel, unde să le postez. N-am putut nici să dau semnalul de bătălie, nici să îmbrac mantia roşie pe care o port întotdeauna în luptă. În acea împrejurare, soldaţii au avut o comportare admirabilă. Fiecare om, părăsindu-şi lucrul, a intrat în formaţie sub cel mai apropiat stindard, pentru a nu pierde timp căutându-şi unitatea. În rândurile celor şase legiuni care au suportat

şocul bătăliei n-a existat panică sau ceva asemănător cu dezordinea, deşi au fost clipe când situaţia părea disperată.

Legiunile a IX-a şi a X-a se aflau în stânga noastră, a XI-a şi a VIII-a în centru, iar a XII-a şi a VII-a în aripa dreaptă; dar nu aveam ceea ce s-ar fi putut numi o linie continuă. Legiuni diferite făceau faţă inamicului în moduri diferite, iar unele grupări de luptă se găseau izolate de celelalte prin gardurile vii compacte ce fuseseră plantate lângă vârful dealului.

Când a început atacul nervilor, eu însumi mă aflam în aripa stângă. Abia am avut timp să le spun câteva vorbe oamenilor mei din legiunea a X-a. Apoi am mers de-a lungul liniei spre dreapta, dar am constatat că pretutindeni oamenii noştri intraseră deja în acţiune. Până când am ajuns la legiunile a XII-a şi a VII-a din flancul drept, mi-am făcut o idee despre felul cum se desfăşura bătălia şi mi-am putut da seama că situaţia noastră era critică. Legiunile a IX-a şi a X-a, conduse de Labienus, învinseseră cu uşurinţă o opoziţie relativ slabă. împinseseră inamicul în josul pantei, înecând o mare parte din ei în râu, şi-şi continuaseră urmărirea pe versantul din faţă. Fără îndoială, aveau impresia că noi câştigam bătălia. Lângă ei, legiunile a XI-a şi a VIII-a, încăierându-se cu un trib belgie aliat cu nervii, avuseseră parte de o luptă mai înverşunată, dar respinseseră inamicul în josul dealului şi-i ţineau piept pe malurile râului. Dar între timp, corpul principal al armatei nerviene intrase în luptă cu legiunile a XII-a şi a VII-a, care se aflau acum izolate pe vârful dealului. Soldaţii noştri erau cu mult depăşiţi numeric, astfel că nervii au putut să le învăluiască flancul drept expus şi totodată să trimită alte detaşamente împotriva taberei şi a convoiului nostru de bagaje, lipsite de orice apărare. Aici s-a petrecut o scenă de indescriptibil vălmăşag. Oamenii însărcinaţi cu paza bagajelor, trupele uşor înarmate şi călăreţii noştri

respinşi de mai înainte, se repezcau în toate direcţiile ca să fugă de inamic. În acest moment al bătăliei, un contingent din cavaleria noastră galică, venită de la treveri – un trib care se fălea în mod deosebit cu bravura – a rupt-o la goană spre ţara lor, cu ştirea că tabăra noastră căzuse prinsă şi întreaga noastră armată fusese nimicită.

Cele două legiuni din acel sector mai luptau încă, dar efectele luptei se făceau simţite. Legiunea a XII-a, în special, se afla la grea strâmtoare. Cohorta a 4-a a acelei legiuni îşi pierduse. toţi centurionii până la unul. Soldaţii, cum e firesc în asemenea împrejurări, se strângeau unul într-altul. Bineînţeles, cu cât se adunau mai strâns, cu atât erau mai puţin capabili să lupte cu eficienţă. Majoritatea se ţineau pe poziţie, dar i-am observat pe câţiva care, fără a fi grav răniţi, se pregăteau să renunţe la luptă şi percepeam printre luptători un sentiment crescând de desperare. Soldaţii aceştia simţeau probabil că fuseseră abandonaţi de camarazii lor, fiind lăsaţi să înfrunte tot greul atacului inamic fără niciun ajutor. Pierduseră până şi legătura cu legiunea a VII-a, care era în apropiere de ei, supusă la aceleaşi grave solicitări. Situaţia era primejdioasă.

Am apucat scutul unui soldat din ultimele rânduri şi mi-am făcut loc până în faţă, răcnind cu glas puternic şi punându-mă cât mai în evidenţă. I-am chemat pe toţi centurionii pe nume şi am spus cuvinte de îmbărbătare fiecărui soldat pe care l-am văzut încordându-şi puterile cu curaj şi hotărâre. Tocmai în momentul acela – am strigat eu – avea să fie câştigată bătălia, şi le-am dat ordin să-şi desfacă rândurile pentru ca să-şi poată utiliza săbiile cum se cuvine şi să înceapă respingerea inamicului în josul pantei. Intervenţia mea şi-a făcut efectul. Fiecare voia să fie la înălţime, câtă vreme îi priveam eu şi luam parte la luptă alături de ei. S-a observat o uşoară slăbire a atacului inamic şi am avut posibilitatea să trimit mesageri la

legiunea a VII-a, cu ordinul să facă treptat joncţiunea cu a XII-a şi să formeze împreună un pătrat. Manevra a fost îndeplinită. Nu mai exista acum niciun pericol de a fi atacaţi pe la spate. Trupele au rezistat bine la solicitările atacului care au rămas la fel de apăsătoare ca înainte, deoarece nervii îşi dădeau seama la fel ca şi mine că în cele din urmă aveam să primim întăriri.

Şi aşa s-a şi întâmplat. Labienus îşi oprise înaintarea pe dealul opus. Privind îndărăt, a văzut haosul din tabăra noastră, convoiul de bagaje în dezordine şi masele compacte ale inamicului înconjurând cele două legiuni. În urma justei presupuneri că eu însumi luptam în acel sector, a trimis imediat înapoi legiunea a X-a, instruindu-i pe soldaţi să dobândească o nouă glorie prin salvarea comandantului lor suprem. Oamenii dintr-a X-a s-au grăbit să treacă înapoi râul şi, suind dealul, i-au atacat pe nervi pe la spate; în acelaşi moment, cele două legiuni de recruţi de sub comanda nepotului meu Pedius, care mărşăluiseră în urma convoiului de bagaje, au apărut în depărtare. Într-o clipă situaţia s-a schimbat. Mulţimea slujitorilor taberei, cuprinsă de panică un moment mai înainte, s-a aruncat de-a dreptul în luptă. Călăreţii, sau cei dintre ei care nu apucaseră să fugă prea departe, au început să cutreiere câmpul de luptă, izolând şi nimicind mici detaşamente de-ale inamicului, dând acum dovadă de un curaj care le lipsise cu desăvârşire în primele faze ale bătăliei. Iar în rândurile legiunilor, oameni pe care rănile îi scoseseră din acţiune, au început să facă sforţări spre a se ridica în picioare şi, fie într-un genunchi, fie sprijiniţi pe scut, au reluat lupta. În situaţia desperată în care se aflau, nervii au continuat totuşi să se bată până când, în cele din urmă, puţinii supravieţuitori stăteau în picioare pe o movilă făcută din cadavrele propriilor lor oameni. De pe lugubra înălţime tot mai aruncau suliţi înspre noi. Nu s-a văzut măcar un om care ş-o ia la fugă şi măcelul a continuat

până noaptea;

A doua zi, ceea ce mai rămăsese din trib s-a supus. Mi s-a raportat că din corpul lor principal de armată au rămas în viaţă doar trei soldaţi şi că, dintr-o armată de 60.000 de oameni, abia dacă mai supravieţuiau cinci sute. Am avut grijă să supraveghez ca rămăşiţele acestui trib viteaz – bătrânii, femeile şi copiii – de care depindea viitorul tribului, să fie feriţi de acţiuni ostile din partea vecinilor. Speram că generozitatea mea avea să fie apreciată şi că efectul zdrobitor al victoriei noastre avea să determine celelalte triburi să prefere prietenia şi nu duşmănia noastră.

Acţionând cu atâta moderaţie, i-am supărat pe unii membri ai statului meu major şi i-am dezamăgit pe soldaţi care, destul de firesc, aşteptau profituri de pe urma campaniei. Dar nici n-a trecut vara şi am avut posibilitatea să le satisfac toate pretenţiile. Un trib aliat cu nervii, adunatucii, după ce mai întâi s-au supus, ne-au atacat apoi în chip mişelesc. Acum nu aveam niciun motiv să arăt îndurare. Întreaga populaţie a fost vândută ca sclavi. Mi s-a spus că numărul lor s-a ridicat la 53.000.

Către sfârşitul verii am primit ştirea că tânărul Publius Crassus primise supunerea triburilor de pe coasta occidentală a Atlanticului. Am primit şi soli de la germanii de peste Rin. Se părea că, în timp de doi ani, aproape înfăptuisem uluitoarea sarcină de a supune întreaga Gallie şi gândul mi se ducea de pe atunci spre Britannia. Când mesajele mele au fost prezentate senatului, la Roma, s-au decretat rugăciuni publice de mulţumire zeilor. Serviciul divin avea să dureze cincisprezece zile în şir. Nimeni în istorie nu mai avusese parte, înaintea mea, de o asemenea cinste.

DIFICULTĂŢI LA ROMA

r

Marcus Cicero luase cuvântul în favoarea onorurilor

decretate pentru mine de către senat. Se întorsese la Roma din scurta sa perioadă de exil cam pe timpul când eu eram ocupat cu desăvârşirea supunerii belgilor, iar problema rechemării salej constituise principala chestiune din viaţa politică pe tot anul acela. Eu însumi am fost vizitat în Gallia de către Sextius, care acţiona atât în numele lui Cicero cât şi al lui Pompei şi care a venit la mine spre a obţine aprobarea unor măsuri pentru ca sentinţa iniţială de exilare, dată de Clodius, să poată fi anulată. Consultându-mă în privinţa acestei chestiuni, Pompei a acţionat cât se poate de onorabil. Ajunsese să-l urască pe Clodius şi să se teamă de el mult mai mult decât îl iubise şi îl respectase vreodată pe Cicero; şi se găseau destule persoane dispuse să încerce să-l convingă că Clodius era un agent de-al meu şi de-al lui Crassus, ales de noi numai ca să-i slăbim prestigiul lui Pompei. Lucrul nu era adevărat, deşi atât eu cât şi Crassus eram conştienţi că nu era exclus ca, la un moment dat, Clodius să se întoarcă într-adevăr împotriva lui Pompei. Nădăjduisem că, în absenţa mea, Crassus avea să fie în stare, în oarecare măsură, să-l ţină sub control, dar nu acordasem suficientă greutate faptului că, oricât s-ar fi încropit un fel de prietenie între Pompei şi Crassus, şi oricât de evident ar fi fost faptul că prietenia era în interesul amândurora, nimic nu putea schimba antipatia dintre cei doi. Pompei, în virtutea reputaţiei lui militare, păstra o superioritate ostentativă; Crassus, în pofida enormei sale averi şi a puternicei – deşi sinuoasei – sale influenţe politice, tot mai nutrea din anii tinereţii o invidie statornică faţă de Pompei. Îşi amintea şi astăzi cum, atunci când amândoi erau tineri, el, Crassus, fusese acela care, în bătălia de la Poarta Colinei, câştigase victoria decisivă pentru Sylla, în timp ce Pompei primise de atunci înainte toate comenzile importante şi se distinsese în război ca niciun alt roman dinaintea lui. În consecinţă, lui Crassus nu-i displăcuse

când Clodius, după ce făcuse aşa cum doream noi eliminându-i, pentru moment, pe Cicero şi pe Cato, s-a întors pe urmă împotriva lui Pompei. Îmi dau seama că, adoptând o astfel de atitudine, Crassus nu era îndemnat în întregime de invidie personală. Urmărea totodată, în felul său exagerat de studiat, să păstreze ceea ce i se părea lui un just echilibru. Căci în momentul primului meu consulat, când se formave alianţa dintre Pompei, Crassus şi mine, exista un fel de egalitate în contribuţiile pe care fiecare dintre noi le avea de oferit. Eu aveam prestigiul magistraturii mele, Crassus ne putea aduce sprijinul întregului sector financiar, iar Pompei îşi avea veteranii lui. Într-adevăr, prezenţa lor şi ameninţarea că ar putea fi folosiţi au impresionat opinia publică mai mult decât orice altceva şi mi-a permis mie, în ultimă instanţă, să-mi impun legislaţia în anul de consulat, cu toată opoziţia colegului meu. Cei pe care evenimentele anului îi umpluseră de indignare îl învinuiau pe Pompei tot atât de mult ca şi pe mine. Ba chiar, în mod destul de ridicol, îl numeau pe Pompei „rege”, iar pe mine „regina”. Între timp Crassus ocupa o poziţie cum s-ar spune „de culise41. În general, era tocmai poziţia sa preferată în politică. Atât forţa cât şi slăbiciunea lui proveneau din faptul că nu voia niciodată să iasă la iveală şi era încântat că, prin propria-i măiestrie, îi lăsa pe mai toţi să facă supoziţii asupra intenţiilor lui reale. Dar a existat întotdeauna o contradicţie ciudată în caracterul lui. În vreme ce se mândrea cu aparenta lui obscuritate, dorea cu aprindere tocmai poziţia de prim rang pe care, în mod conştient, o refuza; şi-i displăcea nespus de mult să-i vadă pe alţii, nedominaţi de el, cum se situau în plină atenţie a publicului. Lucru destul de ciudat, n-a fost niciodată invidios pe mine deşi, dobândisem de pe atunci o anumită faimă ca general şi urmăream de mult în politică o linie proprie. Probabil, principalul motiv pentru care nu-i deşteptasem niciodată animozitatea era acela că-i

datorasem bani încă de la începutul carierei mele. De nenumărate ori mă salvase de creditori şi ştia că-i eram recunoscător. Mi-am arătat recunoştinţa în multe feluri, în afară de calea firească, aceea de a-i restitui banii. Era deosebit de mulţumit de încrederea pe care i-o arătam fiului său Publius, căruia i-am dat tocmai genul de răspundere pe care tatăl, la vârsta respectivă, şi-o dorise atât de mult.

Se prea poate ca Crassus să-l fi încurajat pe Clodius în atacurile sale împotriva lui Pompei, în parte dintr-o greşită idee de loialitate faţă de mine. Scopul lui era, cu siguranţă, să-mi întărească poziţia mea, la fel ca şi pe a sa, prin subminarea poziţiei partenerului nostru, care i se părea excesiv de dominantă. Dar, aşa cum i se întâmpla de multe ori lui Crassus, a adoptat un punct de vedere alarmist şi exagerat de studiat. Ceea ce îl îngrijora pe el era ca nu cumva Pompei să fie recunoscut ca element principal al triumviratului nostru şi atunci, prin linguşiri sau alte mijloace, să fie detaşat de noi şi utilizat împotriva noastră de acea fracţiune mică, dar energică, a senatului care ne privise întotdeauna, pe Crassus şi pe mine, ca revoluţionari. Era, într-adevăr, aşa cum ştiam de multă vreme, o primejdie reală. Pompei se simţise totdeauna foarte nelalocul lui în rolul omului de stat reformator sau „popular"; ar fi preferat mult mai mult să fie ceea ce până la urmă a şi devenit, în împrejurările cele mai tragice – conducătorul recunoscut al unei reacţiuni aparent respectabile. Dar ceea ce n-a izbutit să vadă Crassus a fost faptul că erau mult mai mari şanse ca Pompei să se asocieze cu duşmanii noştri, datorită mai curând slăbiciunii decât forţei. Şi nici nu se încheiaseră doi ani de când eram în Gallia când eventualitatea acestei întorsături s-a conturat cu precizie.

Pompei era ciudat de nefericit în activitatea lui de civil. Nu era numai un general de mare clasă, dar şi un

admirabil administrator, deşi cu o oarecare miopie de vederi. Ştia să intervină cu rost în orice probleme de ordin practic, oricât de complicate, şi să le facă faţă cu succes. Dar pentru a-şi valorifica deosebitele lui daruri avea nevoie să poată da ordine şi să ştie că-i vor fi ascultate. Nu era capabil să-şi impună voinţa faţă de ceilalţi altfel decât în cadrul convenţiilor care guvernează relaţiile dintre un general şi subalternii săi. În senat nu se simţea niciodată la largul său. Se considera întrucâtva, nu fără temei, drept cel mai însemnat personaj din lume; dar când vorbea, se exprima fie obscur, fie pompos; şi adesea, când era în mod special necesar ca el să-şi declare opinia, nu lua deloc cuvântul; stătea nemişcat uitându-se, după toate aparenţele cu satisfacţie, îl toga purpurie de imperator pe care avea dreptul s-o poarte în toate împrejurările; expresia feţei, în asemenea momente, avea poate intenţia să fie maiestuoasă, dar în realitate era fie posacă, fie încurcată. Iar la adunările poporului se simţea şi mai puţin sigur pe sine. În primii ani ai tinereţii, când întruchipa figura eroului pentru aproape fiecare om din Roma – fiind admirat pentru frumuseţea şi curajul său, ca şi pentru faptul că era cel mai tânăr imperator din istoria noastră – oriunde se ducea era aclamat de mulţimi de partizani. Extraordinara lui inconsecvenţă politică era răsplătită de afecţiunea tuturor partidelor. S-a făcut cunoscut ca ofiţerul cel mai tânăr şi mii strălucit din anturajul lui Sylla şi a continuat să-şi sporească reputaţia ca prieten al poporului, redând tribunilor drepturile de care îi deposedase fostul dictator. Nu avea, desigur, nici cea mai mică idee de politică şi îl interesa exclusiv propria lui reputaţie. Nu s-ar fi făcut niciodată vinovat de cea mai mică idee inovatoare, ba chiar ar fi sprijinit constituţia reacţionară a lui Sylla până la capăt, dacă membrii propriei sale clase nu i-ar fi arătat o atât de îndârjită invidie. Unii dintre ei erau de-a dreptul convinşi că urmărea să se instaureze în demnitatea

de conducător suprem, ca şi Sylla. Chiar şi un om inteligent ca Crassus era uneori de părerea asta. În realitate, după cum mi-am dat seama de la început, Pompei nu avea nici dorinţa, nici capacitatea de a deţine mai mult decât o putere limitată. Larga împuternicire ce i s-a acordat în diverse împrejurări se mărginea întotdeauna la vreun obiectiv militar anumit şi şi-a exercitat-o în mod admirabil. O obţinuse de obicei împotriva voinţei majorităţii senatului, şi ca urmare a unui apel direct la Adunarea Poporului – întocmai cum mi-am obţinut şi eu comanda pe cinci ani în Gallia. Iar când se întorsese victorios dintr-o campanie, senatorii se asociaseră, în general, ca să-i facă obstrucţie, să conteste organizarea teritorială dată de el zonelor cucerite şi să-i facă dificultăţi în privinţa distribuirii de pământ pentru veteranii săi. Confruntat cu acest soi de ostilitate, Pompei se simţea dezorientat de-a binelea, deoarece nu avea nicio idee cum să-i facă faţă. Ar fi putut, într-adevăr, să justifice bănuielile lui Cato şi ale altora chemându-şi legiunile în ajutor, aşa cum făcuse Sylla; au existat, negreşit, momente când a avut sub comandă forţe armate ce n-ar fi cunoscut stavilă. Dar el era prin esenţă un constituţionalist – atâta vreme cât constituţia putea fi modificată spre a i se încredinţa lui comenzi excepţionale şi distincţii; iar dacă ar fi pus mâna pe putere, n-ar fi ştiut cum să facă uz de ea. De aceea, în timp de pace, era uimit şi indignat văzându-se, în ciuda strivitoarei sale glorii, frustrat şi chiar menţinut sub dominaţia unor oameni inferiori. Motivul care l-a determinat să-şi arunce toată greutatea în balanţă alături de mine în timpul primului meu consulat a fost mai curând acest sens al frustrării decât vreo apropiere de concepţii politice. În ceea ce mă privea, i-am dat tot ceea ce-i făgăduisem – pământ pentru veterani şi ratificarea acţiunilor lui din Orient. Ne-a legat şi mai strâns faptul că s-a căsătorit cu unica mea fiică, Iulia, pe care a iubit-o din

adâncul inimii. Înainte de a părăsi Roma, ajunsesem să-i port o afecţiune sinceră. În relaţiile obişnuite, intime, se comporta cu eleganţă şi farmec, iar eu eram fericit văzând ce neobişnuit de drăgăstos era cu fiica mea şi cum ea răspundea sincer la devotamentul lui.

Aveam deci motive personale ca şi politice să mă simt întristat când am descoperit că, la doi ani după ce părăsisem Roma, exista primejdia reală ca alianţa dintre Pompei, Crassus şi mine să fie pe punctul de a se destrăma. Pentru starea aceasta de lucruri Crassus purta multă vină, de vreme ce ar fi putut, dacă ar fi dorit, să-şi exercite, într-un fel oarecare, controlul asupra lui Clodius. Dar aşa, Clodius, care avea o ingeniozitate remarcabilă, a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să-l umilească pe Pompei şi să-i răpească autoritatea. În firea lui Clodius sălăşluia permanent o anumită iresponsabilitate. Până astăzi eu tot nu am certitudinea motivului pentru care îl ura pe Pompei cu o intensitate atât de neobişnuită. Fapt cert e că era capabil să-i atace pe toţi comandanţii militari, iar izbutita agitaţie întreprinsă împotrivă cumnatului său, Lucullus, servise la discreditarea unuia dintre cei mii mari generali pe care i-am avut vreodată. De asemenea, fiind în mod sincer conducătorul păturilor mai sărace (cum fusesem şi eu la vremea mea), era revoltat, probabil, văzându-l pe Pompei, care era conservator din fire, că revendică privilegiul de a fi protectorul şi binefăcătorul poporului. Eu însumi, pe vremea conspiraţiei lui Catilina, mă simţeam iritat când Cicero încerca să joace un rol similar. Dar poate că nici n-ar avea rost să încercăm a descoperi în faptele sau în sentimentele lui Clodius vreun mobil clar sau raţional. Alături de o importantă doză de curaj, frumuseţe, dar oratoric şi un farmec personal cu totul deosebit, Clodius avea ceva din felul de a fi al unei fetiţe răsfăţate, al unei pisici rele sau al unui copil delincvent. Poate că îl ura pe Pompei numai fiindcă în tinereţe fusese asemuit cu

Alexandru cel Mare; şi poate că îl ataca pentru simplul motiv că avea reputaţia de a fi puternic.

Către sfârşitul anului său de tribunat, care era şi anul primelor mele campanii în Gallia, Clodius era tot atât de stăpân pe străzile şi pe forul Romei ca şi cum ar fi fost conducătorul unei armate de ocupaţie. Într-adevăr, cercurile şi asociaţiile sale aveau organizarea minuţioasă a unei forţe militare. Chiar şi când, în anul următor, nu mai deţinea funcţia, tot mai putea ţine în mâini străzile cetăţii, convocând un număr suficient de partizani de-ai să-i spre a face faţă oricărei împrejurări. O bandă de gladiatori putea fi utilizată pentru a teroriza juriul unei instanţe. Cete mai numeroase îi erau necesare ca să-şi impună voinţa sau să-i garanteze opunerea unui veto faţă de anumite propuneri făcute în senat sau în Adunarea Poporului. De pildă, în luna ianuarie a anului când mă găseam în luptă cu belgii, o mare demonstraţie fusese organizată în for în sprijinul rechemării oficiale a lui Cicero din exil. Numeroase personalităţi distinse au luat parte şi, după cum am fost informat, mulţi dintre parti-cipanţi au fost răniţi, iar unii ucişi, în cursul acelei zile. Cetele lui Clodius, care au risipit demonstraţia înainte de a se lua vreo hotărâre, s-au făcut răspunzătoare de cele mai grave dezlănţuiri ce au avut – loc la Roma din anii copilăriei mele. Am auzit încă o relatare a faptelor mai târziu, din gura fratelui lui Cicero, Quintus, care a scăpat cu viaţă numai zăcând nemişcat între cadavre, prefăcându-se mort el însuşi. Se pare că se putea afirma fără exagerare ca sângele curgea şuvoi pe străzi şi că la sfârşitul zilei până şi cei ce luaseră parte activă la violenţe se simţeau ruşinaţi de ceea ce făcuseră. Iar Clodius, indiscutabil, cu toate că şi-a atins scopul imediat, şi-a dăunat singur situaţiei sale prin revelarea aceasta a forţei şi neînduplecării sale.

Mulţi membri ai senatului au început să regrete atitudinea ostilă pe care o adoptaseră faţă de Pompei.

Gândindu-se mai bine, au văzut că Pompei nu tratase niciodată nobilimea cu dispreţ şi nu glorificase niciodată dezordinea şi haosul. Mai mult ca oricare altul – au chibzuit ei – Pompei putea păstra ordinea la Romi dacă i s-ar fi încredinţat puterea. Cicero a început de asemenea să fie respectat ca un simbol al onorabilităţii pierdute şi regretate. S-a petrecut o recrudescenţă a mişcării în favoarea rechemării sale. Pompei a sprijinit-o din plin, iar Crassus s-a prefăcut că o sprijină. Când am fost consultat, eu am declarat limpede că, în timp ce n-aveam nimic împotriva lui Cicero şi i-aş fi primit cu bucurie prietenia, după cum îi admiram şi darurile literare, consideram şi acum că era important ca elocvenţa şi prestigiul său să nu fie puse în slujba inamicului nostru. Cum Pompei s-a arătat dispus să garanteze că nu se va întâmpla acest lucru, n-am făcut niciun fel de obiecţii la rechemarea lui. Aş fi fost gata chiar să fac uz de influenţa mea pe lângă Clodius, dacă aş fi avut convingerea că, în problema aceasta, puteam ajunge la vreun rezultat. Aşa însă, ştiam că Clodius nici n-ar fi voit, nici n-ar fi putut să accepte vreun compromis asupra acestui punct, ca să-şi păstreze cât de cât o linie consecventă în politică. Pe de altă parte eram de părere că, în cazul când Cicero nu s-ar fi comportat mulţumitor, am fi avut avantajul de a putea să-l ameninţăm că-l vom sprijini din nou pe Clodius, împotriva lui.

După cum mă aşteptam, Clodius a făcut tot ce i-a stat în putinţă spre a împiedica legislaţia necesară rechemării lui Cicero; dar nu mai era tribun şi, către începutul verii, a descoperit că stăpânirea străzilor îi era disputată de un conducător rival de bande înarmate, Milo, care se bucura de ocrotirea lui Pompei. Milo era mult mai puţin inteligent decât Clodius şi n-a ajuns niciodată la o prea mare popularitate; dar era neînduplecat şi versat în luptele obişnuite de stradă. Cu ajutorul lui a fost posibil să-l rechemăm pe Cicero fără să aibă loc răzmeriţe pe scară

largă.

Cicero s-a întors în Italia în luna august. Mă aflam în ţara belgilor pe vremea aceea, dar primeam regulat rapoarte despre fiecare cuvântare pe care o ţinea. Am făcut haz auzind că, la prima lui apariţie în faţa poporului Romei, se comparase cu Marius, originar din acelaşi oraş unde se născuse şi el, şi care, după mari servicii aduse ţării, fusese de asemenea exilat. Nu-mi pot închipui două caractere mai diferite unul de celălalt decât Cicero şi bătrânul meu unchi, şi m-am întrebat întotdeauna cum a fost primită această extraordinară comparaţie de către public. Într-o altă cuvântare, de astă dată în faţa senatului, Cicero i-a atacat cu violenţă pe consulii anului precedent, care deţinuseră funcţiile pe timpul exilului său. Unul dintre aceştia, Piso, era socrul meu; celălalt, Gabinius, era un vechi prieten al lui Pompei; dar nu am avut de ce. să ne opunem invectivei lui Cicero. Era întemeiată, pe noi personal ne-a lăsat neatinşi şi a fost rostită într-o latină neasemuit de frumoasă. Pe urmă, şi-a arătat recunoştinţa faţă de Pompei, propunându-i una din acele comenziexcepţionale care-l încântau şi pe care le executa întotdeauna cu toată priceperea. Unul din rezultatele condiţiilor haotice care domneau la Roma cel puţin de un an de zile a fost faptul că importurile normale de grâu ori nu sosiseră, ori fuseseră cumpărate în întregime de speculanţi. Exista o reală primejdie de foamete şi, în consecinţă, riscul ca nu cumva, sub conducerea lui Clodius, masele populare să scape de sub control. Într-o asemenea împrejurare, însuşi numele lui Pompei era de ajuns spre a reda încrederea. Oamenii încă îşi mai aminteau cum odinioară, în scurta şi strălucita lui campanie împotriva piraţilor, adusese într-o clipă prosperitatea şi scăpase de teamă întreaga Mediterană. Acum, la propunerea lui Cicero, i s-a încredinţat în mod exclusiv sarcina de a aproviziona Roma cu alimente pe o

perioadă de cinci ani, cu puteri discreţionare peste toate transporturile şi toate zonele de producţie alimentară. Pompei, evident, şi-a îndeplinit misiunea cu întreaga lui energie şi pricepere de altă dată. Bucurost fără îndoială, că se află departe de Roma şi de acele dezordini politice cărora era aşa de puţin pregătit să le facă faţă a pornit pe mare spre Africa, Sicilia şi Sardinia, insuflându-le subalternilor entuziasmul său contagios şi netolerând nicio obstrucţie sau incapacitate din partea producătorilor şi a negustorilor. Multe dintre călătorii le-a întreprins pe vreme furtunoasă de iarnă şi lumea îi cita cu admiraţie replica pe care a dat-o unui căpitan.de vas, când acesta l-a avertizat că a se îmbarca într-o anumită împrejurare însemna moarte sigură. „E necesar să mă îmbarc", a spus Pompei, „nu e neapărat necesar să trăiesc". Lui Pompei îi plăcea întotdeauna să dea astfel de replici, concise şi exagerate. Era mai plin de efect în enunţarea unor asemenea observaţii decât într-un discurs pregătit; dar unele dintre remarcile rostite pe seama mea, chiar în ajunul izbucnirii războiului civil, au fost ciudat de rău inspirate.

Eu însumi, bineînţeles, nu aveam nimic de obiectat împotriva noilor prerogative şi onoruri ce i se acordau lui Pompei. N-aş fi obiectat nici dacă i s-ar fi atribuit puteri sporite; şi, într-adevăr, cu toate că avea prudenţa să nu se dea pe faţă, dorea mai multă putere. În momentul acela regele Ptolemeu al Egiptului se găsea la Roma. Fusese izgonit din Alexandria de supuşii lui şi venise să ceară ajutorul unei armate romane spre a fi reinstaurat. Se ştia că însăşi dorinţa lui Ptolemeu era ca misiunea să-i fie încredinţată lui Pompei, iar acesta, fireşte, ar fi primit cu bucurie, dacă nu s-ar fi ivit o serie de dificultăţi. În primul rând erau mulţi alţii care râvneau să prindă o ocazie atât de avantajoasă – căci Ptolemeu era dispus să plătească sume enorme pentru regatul său; iar Pompei, care tocmai începuse să devină, ca să spunem aşa, din nou respectabil,

nu dorea să dea nimănui pretextul de a se întoarce împotriva lui. Pe de altă parte, exista încă un puternic sentiment la Roma împotriva oricărui demers care ar fi putut duce la anexarea Egiptului. Cu mult în urmă, pe la începutul carierei noastre politice, Crassus şi cu mine ne loviserăm de această dificultate. Amândoi văzuserăm importanţa geografică şi economică a Egiptului şi încercaserăm de două ori, fără rezultat, să obţinem pentru noi un mijloc de control asupra acelei zone. Pe vremea aceea Crassus era interesat mai presus de orice să devină la fel de puternic ca Pompei, sau mai puternic chiar decât el. Acum, când îşi dădu seama că Pompei, nemulţumindu-se cu vastele puteri pe care le deţinea, uneltea, deşi cu destulă stângăcie, ca să pună mâna pe comanda armatei pentru Egipt, îşi pierdu complet capul şi, uitând că totul depindea de menţinerea alianţei existente între noi, începu să-l atace pe Pompei cu toată amărăciunea acumulată în decursul anilor de invidie şi ale scurtelor perioade de reprimare a acestei patimi. Crassus luă legătură direct cu Clodius, iar acesta, care îşi reorganizase bandele înarmate, astfel că era din nou stăpânul străzilor, îl puse pe Pompei în imposibilitatea de a mai apărea în public la Roma. Oriunde se ducea, era urmat de o gloată de oameni, conduşi fie de Clodius însuşi, fie de vreun locţiitor de încredere. Dacă încerca să ia cuvântul, îi acopereau glasul cu vociferări; dacă tăcea, era asaltat cu insulte şi acuzat de toate felurile de vicii, normale şi anormale. Adunările se încheiau de obicei cu strigătul lui Clodius sau al altui conducător de cete: „Cine vrea să se ducă în Egipt?”, la care mulţimea răspundea „Pompei!”. Şi pe cine îl vom trimite?” „Pe Crassus!”

Astfel, după primele luni ale iernii în care combătuse cu atâta destoinicie primejdia foametei, Pompei se găsea la Roma într-o situaţie mai penibilă ca oricând. Clodius, bineînţeles, susţinea că lipsa alimentelor fusese o

înscenare, creată de agenţii lui Pompei pentru a-i da lui Cicero prilejul să propună încredinţarea unor noi puteri în mâinile prietenului său reacţionar; iar lumea, în general, îi dădea crezare lui Clodius. Pompei răspunse atacându-l pe Crassus, dar Crassus era prea inteligent să-i ofere vreun motiv nimerit pentru o acuzaţie precisă. În furia-i neputincioasă, Pompei ajunse să pretindă că Crassus tocmise pe cineva ca să-l asasineze. Nimeni n-a crezut în asemenea scorneli decât poate, Pompei, însuşi, iar faptul că nu era crezut îl făcea şi mai mânios şi mai bănuitor. Am fost informat că în momentul acela veneau la el tot felul de persoane care încercau să-l convingă că toate necazurile lui îşi aveau obârşia în alianţa cu mine. Pierduse încrederea senatului, spuneau ei, pentru că se asociase la comportarea mea dictatorială din anul consulatului; iar acum pierdea simpatia poporului prin mijlocirea lui Clodius, care-şi datora puterea influenţei mele şi banilor lui Crassus. Dacă măcar acum, continuau aceştia, ar rupe definitiv cu mine, senatul l-ar primi cu braţele deschise; s-ar bucura de rangul la care era îndreptăţit, acela de cel mai mare general al Romei, şi, susţinut de senat, n-ar avea nicio dificultate să-l elimine pe Clodius din viaţa publică. Se insinua că ar putea fi necesar să fiu şi eu eliminat din viaţa publică. Într-adevăr, Domitius Ahenobarbus, care-şi anunţase intenţia de a candida la consulat în anul următor, era cunoscut că „preconiza anularea legislaţiei din timpul consulatului meu şi rechemarea mea de la comanda armatei din Gallia. Nici cei mai mari duşmani ai mei nu se aşteptau ca Pompei să meargă atât de departe; dar i se atrăgea atenţia că ar trebui să facă ceva care să dea limpede de înţeles că alianţa cu mine luase sfârşit. I se propunea să divorţeze de Iulia şi să-şi ia o altă soţie.

Dacă nu i s-ar fi făcut această ultimă propunere, ar fi fost cu putinţă ca Pompei, deşi prin esenţă un om onorabil, să dea ascultare argumentării generale, aşa falsă cum era.

Dar el îi era devotat Iuliei, iar Iulia a ştiut să-l convingă că, aşa cum eu eram loial faţă de el, tot astfel avea şi el datoria să-mi rămână credincios. În afară de asta, cu toate că nu avea idei prea clare şi memorie prea bună când era vorba de politică, încă nu uitase că senatul refuzase să-i recunoască meritele superioare cu mult înainte de a-mi deveni aliat şi că, fără mine şi fără legea agrară promulgată de mine, n-ar fi putut nici astăzi să satisfacă revendicările veteranilor săi. E de asemenea adevărat că Pompei tot mă mii privea, în ciuda recentelor mele succese pe câmpul de luptă, drept un amator în problemele militare. În ultimii săi ani, mă tem că ceea ce l-a determinat să se întoarcă împotriva mea a fost mai mult invidia decât linia de conduită politică. Deocamdată nu vedea în mine nimic de care să fie invidios.

Cu toate astea, în cursul iernii şi la începutul primăverii care au urmat după campania belgică, am fost din ce în ce mai preocupat de tendinţa generală a afacerilor interne de la Roma şi, din cauza neliniştii, am rămas mai târziu ca de obicei de partea romană a Alpilor. Aveam grijă, în special, să primesc informaţii sigure despre Cicero. După aprecierea mea, el era singurul om de stat care, în anumite condiţii, putea fi realmente periculos pentru noi. Nu mi-era teamă de minoritatea extremistă. Cato era peste hotare; Domitius Ahenobarbus era un lăudăros incapabil. Dar Cicero avea darul elocvenţei care creează confuzie şi ştia să dea aproape oricărui fapt o aparenţă respectabilă. Ceea ce ar numi Cicero o guvernare moderată sau, după expresia lui, o „uniune a celor virtuoşi” ar însemna (cum îmi aminteam de pe vremea lui Catilina) o simplă deghizare a vreunei forme de reacţiune care ar fi putut foarte bine să fie interesată în primul rând să-mi hotărască moartea sau exilul. Aşa încât am continuat să urmăresc cu atenţie cuvântările lui Cicero şi am observat că, pe măsură ce treceau lunile, se exprima tot

mai deschis. În martie, cum era de aşteptat, dădu un nou atac oratoric la adresa lui Clodius, dar îl atacă, în chip deosebit de strălucit, şi pe oarecum neonorabilul meu prieten Vatinius, care propusese legea ce-mi conferise comanda excepţională din Gallia. Iar pe la începutul lui aprilie se vedea limpede că, bazat pe o puternică susţinere senatorială, avea de gând să-mi atace legea agrară. În acel moment mi-am dat seama că primejdia e reală. Amendamentele lui Cicero la legislaţia mea erau astfel calculate încât, în vreme ce Pompei păstra toate avantajele ce i le dădusem, tot restul legii avea să fie revizuit în interesul anumitor mari latifundiari. Vedeam bine că Cicero cedase, ca de obicei, linguşirilor câtorva familii influente. Conştient sau nu, lucra ca să mă separe de Pompei. Am ajuns la concluzia că alianţa pe care se întemeia întregul meu viitor era periclitată şi am acţionat imediat. Din cauza funcţiei mele, nu-mi puteam părăsi provincia; dar l-am rugat pe Crassus să vină urgent la mine, la Ravenna, şi apoi, împreună cu el, am plecat să-l întâlnesc pe Pompei la Lucea.

O CONFERINŢĂ IZBUTITA

Cei doi ani de absenţă din centrul lumii politice de la Roma mi-au permis, poate, să privesc situaţia cu mai multă detaşare şi mai mare luciditate decât oricare din cei doi colegi ai mei. Şi mai aveam şi alte avantaje. Mie nu-mi displăcea niciunul, în timp ce fiecare din ei era antipatic celuilalt. Ca atare, aveam posibilitatea să acţionez ca un arbitru între ei. Nu aveau, pe drept cuvânt, nicio bănuială în privinţa mea şi, într-adevăr, nu-mi făceam niciun fel de calcule ca să-mi asigur o poziţie de preeminenţă. Dar acum eram în situaţia să vorbesc cu mai multă autoritate decât pe vremea când, înaintea primului meu consulat, organizasem această coaliţie. Pe atunci nu aveam nici bani, nici armată. Acum începusem mai curând să dau cu împrumut ori să dăruiesc decât să iau eu de la alţii, iar

dintre noi trei, eu eram unicul care aveam armată. Cum crescuserăm cu toţii într-o perioadă istorică plină de mărturii (care nu apar evidente în etapele de acalmie şi de ordine) că ultimul cuvânt în politică îl are raportul de forţe, însăşi existenţa armatei mele, deşi se ştia că nu aveam intenţia să fac uz de ea pentru a declanşa un război civil, mă înălţa pe un piedestal şi-mi întărea argumentele.

Întâi lui Crassus la Ravenna, apoi lui Pompei la Lucea, le-am expus pe larg care trebuia să fie înlănţuirea logică a ideilor. Le-am atras atenţia că, indiferent dacă aveam sau nu simpatie unul pentru celălalt, rămânea faptul că duşmanii noştri erau aceiaşi – anume, un mic grup din senat condus de doctrinari de felul lui Cato, oameni decepţionaţi şi ambiţioşi ca Bibulus (care mă ura în mod special) şi reacţionari obişnuiţi ca Domitius

Ahenobarbus. Asemenea personaje n-aveau nicio putere să ne facă rău atâta timp cât acţionam împreună. Dacă însă vreunul dintre noi apărea ca opusul celorlalţi doi, acel mic grup putea deveni puternic şi avea să-şi utilizeze forţa împotriva noastră, a tuturor celor trei. Linia evidentă de atac era în sensul că noi răsturnam constituţia. Iar în privinţa acestui punct eram, într-o oarecare măsură, vulnerabili. Era adevărat că legislaţia consulatului meu fusese votată cu ajutorul unor apeluri adresate direct poporului şi în opoziţie cu colegul meu Bibulus şi cu o mare parte din senat. N-ar fi fost de neconceput nici acum ca majoritatea senatului să fie determinată să-mi declare toate legile nule şi neavenite. Dacă s-ar fi întâmplat acest lucru însemna să-mi pierd comanda din Gallia şi să înfrunt judecata şi poate exilul la întoarcerea mea la Roma; Pompei s-ar fi văzut în situaţia să nu-şi poată împlini făgăduielile faţă de veteranii săi, iar Crassus, în loc să deţină o poziţie de reală forţă, ar fi fost din nou redus la nivelul celorlalţi senatori. De altfel, dacă se putea spune că adversarii noştri aveau vreo linie politică, această politică

a lor, pe care o numeau „libertate”, nu însemna altceva decât restricţie şi incapacitate. Dacă ajungeau să-şi impună voinţa, marile comenzi, ca aceea pe care o exercitam eu acum în Gallia, aveau să fie ori interzise ori îngrădite de atâtea restricţii încât să nu mai aibă nicio valoare. Avea să devină iarăşi normă generală ca mici armate şi provincii să fie repartizate obişnuiţilor membri ai nobilimii, care îşi treceau anii de magistratură strângând avere pentru ei înşişi, fără niciun gând de viitor. Sistemul acesta de „libertate” pentru cei puţini şi nepricepuţi era perimat chiar pe vremea lui Sylla. De altfel, poporul roman şi jumătate din senat recunoşteau acest lucru. Marea majoritate se situa, în mod conştient sau numai pe jumătate conştient, de partea acelora care, asemenea nouă înşine, vedeau viitorul într-o perspectivă mai largă şi mai generoasă, care recunoşteau că un mare imperiu nu poate fi administrat prin serii de politicieni incompetenţi şi care îşi dădeau seama că forţa şi chiar securitatea statului roman depindeau de o orientare politică mai mult sau mai puţin uniformă şi de exercitarea, de către oameni îndreptăţiţi să conducă, a unor puteri mai mult sau mai puţin discreţionare. Adversarii noştri refuzau în toate chipurile să răspundă cerinţelor epocii sau ale viitorului. Ei reprezentau mai curând o forţă de contracţie decât forţa de expansiune care ne era necesară pe plan militar, economic şi politic. Îmi închipuiam că, în momentul când Gallia, Britannia şi cele două Spânii, ca şi Orientul până în India, aveau să fie integrate imperiului nostru italic, vor exista probabil motive să ne oprim şi să consolidăm poziţiile câştigate. Dar ştiam atunci, cum ştiu şi astăzi, că genialitatea mea, care mă îndeamnă să înaintez fără încetare, e adaptată la nevoile timpurilor şi că, dacă trăiesc, va izbuti sigur să triumfe.

Mi-am încheiat argumentarea arătându-le că se deschideau două alternative în faţa noastră: ori eram

capabili, în alianţă, să ne păstrăm dominaţia asupra mecanismului central de guvernare, şi în acest fel să ne asigurăm acele largi şi excepţionale prerogative pe care voiam să le exercităm, având convingerea că se cuvenea să le exercităm; ori ne resemnam să recunoaştem o stare de lucruri în care niciunul dintre noi nu era destul de puternic pentru a ţine piept coalizării duşmanilor noştri. Nu mi-a fost greu să-i conving şi pe Crassus şi pe Pompei că analiza situaţiei prezentată de mine era justă; dar am fost bucuros că am petrecut o zi-două singur cu Crassus înainte de a ne întâlni amândoi cu Pompei. În acel răstimp am reuşit să-l conving pe Crassus să-i prezinte cu mărinimie scuze lui Pompei pentru ostilitatea ce i-o arătase la Roma şi totodată m-am asigurat că avea să-mi sprijine toate propunerile pe care aveam de gând să le fac în viitor. Ca să fiu drept, Crassus făcuse în câteva rânduri efortul de a stabili relaţii prieteneşti cu Pompei, în timp ce Pompei, care se aştepta să fie admirat, n-avea câtuşi de puţin deprinderea de a face asemenea eforturi. Acum Crassus râvnea mai mult ca oricând să se bucure de sprijinul lui Pompei, deoarece eu îi insuflasem ideea că numai astfel putea obţine tot ceea ce-şi dorise mai mult în viaţă – comanda militară într-un război important.

Propunerile pe care le-am prezentat la conferinţele secrete de la Lucea erau simple, dar cu implicaţii vaste. S-a emis ideea ca Pompei şi Crassus să candideze împreună la consulat pentru anul următor. AVeam să orânduim astfel lucrurile încât alegerile să se ţină târziu, pentru ca să pot trimite în concediu de iarnă un mare număr de soldaţi care să voteze la Roma. O dată aleşi, aveam să înaintăm proiectele de legi prin care să li se încredinţeze lui Pompei şi lui Crassus, la sfârşitul anului lor de magistratură, provincii şi armate pentru o perioadă de cinci ani; iar propria mea comandă în Gallia să fie de asemenea prelungită pe încă o perioadă de cinci ani. Pompei urma să

primească provinciile din Spania şi, în plus, să aibă dreptul de a numi comandanţi în subordine pentru legiunile sale de acolo, în timp ce el rămânea în Italia, încă investit cu supravegherea aprovizionării cu alimente. Crassus avea să guverneze provincia Siriei, de unde îşi propunea să invadeze Parţia şi, dacă totul mergea bine, şi India după aceea. În felul acesta, lumea avea să fie împărţită, ca să spunem astfel, între noi trei, fiecare în parte având propriile lui motive de satisfacţie în sectorul ce-i revenea. Pompei nu numai că urma să aibă din nou la dispoziţie mari forţe armate, dar avea să se găsească mai aproape de Roma decât noi ceilalţi, fiind astfel mai bine plasat, cel puţin teoretic vorbind, spre a-şi exercita influenţa. Crassus avea să aibă, poate, rolul cel mai spectaculos de jucat. De la campaniile militare ale lui Lucullus şi Pompei, se răspândisc convingerea că războaiele de cucerire din Orient aduceau mari profituri. Crassus, fără să-şi fi încheiat încă socotelile cu Parţia, începuse de pe acum să adune informaţiile despre bogăţiile Indiei. Cât despre mine, deşi putea să pară că mă alesesem cu partea cea mai precară a târgului – cu probabilitatea unor lupte grele într-o ţară care punea probleme dificile – eram mulţumit. Şi eu puteam realiza ceva spectaculos dacă expediţia proiectată în necunoscuta insulă a Britanniei reuşea; iar prin continuitatea comenzii mele, nădăjduiam să creez această nouă provincie a Galliei cu cât mai puţine jertfe şi cu cât mai multă pricepere cu putinţă. Între timp, aveam să-mi instruiesc o armată care să devină, fără discuţie, cea mai selectă şi mai devotată din lume.

Rezultatele deliberărilor noastre de la Lucea au fost ţinute secrete până când a sosit momentul să ne executăm planurile; dar simplul fapt al întrunirii noastre de acolo a fost de ajuns pentru a transforma întreaga situaţie politică de la Roma. Lumea a constatat că alianţa noastră era intactă şi că forţele noastre asociate erau covârşitoare. În

acel orăşel din Apenini au venit nu mai puţin de 120 de senatori, toţi dornici să obţină vreo favoare din partea noastră sau cel puţin să-şi arate intenţia de a colabora cu noi, în schimbul unei recompense. Ne puteam îngădui acum să-i ignorăm pe duşmanii noştri făţişi; dar şi eu şi Pompei i-am scris lui Cicero în termenii cei mai politicoşi cu putinţă. Nu era nevoie să-l ameninţăm. Şi-a retras orice opoziţie la controversatele prevederi ale legii mele agrare, iar mai târziu, în cursul acelui an, a ţinut un frumos discurs în faţa senatului pentru a justifica prelungirea comenzii mele din Gallia. Într-adevăr, în anii următori am întreţinut o corespondenţă asiduă cu el, adesea pe teme literare, şi am păstrat legătura şi prin fratele său Quintus, căruia i-am dat un post de răspundere în statul meu major din Gallia şi care s-a comportat admirabil în acea calitate. Dar, din nefericire, nu e niciodată cu putinţă să-ţi pui toată încrederea în Cicero.

Ca atare, în câteva zile, am căzut de acord asupra unei serii de măsuri ce păreau utile pentru acel moment şi pline de făgăduieli pentru viitor. Invidia lui Crassus faţă de Pompei, care fusese întotdeauna cea mai mare slăbiciune a alianţei noastre, părea să fi luat sfârşit. Până şi problema Egiptului, care iscase atâtea contrarietăţi, a fost uşor rezolvată, de îndată ce am convenit asupra unui plan potrivit căruia atât Pompei cât şi Crassus aveau să fie ocupaţi în alte părţi ale lumii. Am hotărât împreună ca, în timpul consulatului lor, regele Ptolemeu să fie restaurat pe tron de către Gabinius, prieten atât al meu cât şi al lui Pompei, care avea să fie, tot atunci, guvernatorul Siriei. Ne-am înţeles să împărţim generoasa răsplată oferită de rege pentru readucerea sa pe tron. Într-adevăr, în momentul acela părea că nu mai există nimic care să ne despartă. Fiecare dintre noi avea o sferă de influenţa destul de largă spre a permite deplină libertate de mişcare energiei sale, iar succesul fiecăruia în parte nu putea

aduce decât avantaje celorlalţi doi. Aveam convingerea – iar Pompei, care cunoştea bine Orientul, era de acord cu mine – că expediţia lui Crassus avea şanse de reuşită. Dacă izbutea, avea să aducă un mare aflux de bogăţii în cetatea Romei. Şi eunădăjduiam-aveam să pot contribui cu ceva de pe urma cuceririlor mele şi mă gândeam de pe atunci la unele din înfrumuseţările arhitecturale ale cetăţii, pe care continui să le efectuez şi astăzi. Între timp, noul teatru al lui Pompei, cel mai impunător edificiu din Roma, era aproape terminat şi urma să-i fie dedicat în cursul consulatului. Fusese construit din prăzile de război din Orient şi ne închipuiam că şi Crassus, întorcându-se victorios, avea să dorească un alt proiect de construcţie măreaţă pentru comemorarea lui şi a alianţei noastre. Într-adevăr, după toate aparenţele, făuream o Romă reîntinerită, o cetate mai frumoasă şi mai prosperă, paşnică şi recunoscătoare nouă. Eu personal îmi propuneam ca, după încheierea guvernării mele în Gallia, să candidez din nou la consulat, tot cu sprijinul lui Pompei şi al lui Crassus, şi speram ca, fiind ales, să-mi pot duce la bun sfârşit, în linişte şi fără opoziţie, toate acele reforme necesare de care abia acum încep să mă ocup. În special de Pompei mă simţeam mai strâns legat ca oricând. Nădăjduia ca fiica mea Iulia să-i dăruiască un copil şi, fie din acest motiv, fie pentru că Iulia izbutise să-i comunice o fărâmă din propria ei afecţiune pentru mine, l-am găsit prietenos, afabil şi moderat în judecată. Viitorul mi se părea mai asigurat decât mi se arătase vreodată până acum. Cât de mult s-a dovedit că mă înşelam!

Îmi închipuiam şi eu că nu chiar fiecare din luminoasele mele speranţe avea să se realizeze, dar cu greu puteam să prevăd dezamăgirea totală care a urmat. Mă aşteptam, în ceea ce mă privea, la unele lupte grele în Gallia, dar nu m-am aşteptat niciodată la o atât de aspră şi de continuă încleştare, sau la situaţii în care am evitat

distrugerea scăpând ca prin urechile acului.

Socoteam că era cu putinţă ca Crassus, deşi un general de elită, să nu se poată adapta la vârsta lui (avea aproape şaptezeci de ani) la condiţiile Orientului; nu credeam însă că era posibil să piardă şapte acvile, 10.000 de prizonieri şi să aibă 20.000 de morţi. Nu puteam să prevăd că Iulia avea să moară la naşterea copilului sau că Pompei avea să se alăture duşmanilor mei.

Eram veseli şi încrezători când ne-am despărţit la Lucea. Crassus se întorcea la Roma; Pompei se ducea în Sardinia, unde avea de lucru în legătură cu aprovizionarea cu grâne; eu primisem mesaje prin care eram înştiinţat despre unele tulburări ivite printre triburile galice de pe coasta Atlanticului. În acel sector comanda tânărul Publius Crassus. Îi făgăduisem dinainte să-l trimit cu un important contingent de cavalerie galică spre a combate alături de tatăl său când avea să vină momentul campaniei din Parţia. Îmi amintesc că i-am transmis din partea tatălui său multe mărturii de afecţiune şi că, pregătindu-mă să plec în Gallia, am încercat la rândul meu un sentiment de înduioşare pentru bătrânul Crassus, care mă sprijinise cu bani şi cu influenţa lui în perioada critică şi, poate, nu tocmai onorabilă a tinereţii mele. N-aveam să-l mai văd niciodată pe acest om, iar cât despre Pompei cel Mare, eram sortit să nu-i mai văd decât, opt ani mai târziu, capul retezat mişeleşte şi inelul pe care obişnuia să-l poarte, javând gravat pe el un leu ce ţinea o sabie în gheare.

SUCCES ÎN APUS

În Gallia, timp de aproape trei ani, am avut parte de un şir neîntrerupt de succese. E adevărat că cele două expediţii în Britannia au reprezentat oarecum o dezamăgire din punct de vedere al rezultatelor materiale, dar, ca şi trecerea Rinului, ele mi-au adus un imens prestigiu, mie ca şi armatei pe care o comandam. Către sfârşitul acestei perioade s-au arătat semne prevestitoare

de tulburări; totuşi nimeni, cred eu, n-ar fi putut prevedea, pe un temei raţional, cât de serioase aveau să fie aceste tulburări, într-adevăr, marea revoltă galică n-ar fi izbucnit poate niciodată, dacă n-ar fi intervenit fără veste trădarea unui gal obscur şi nesocotinţa de neiertat a unuia dintre ofiţerii mei.

În aceşti ani şi ulterior, a fost necesară o permanentă supraveghere a belgilor şi a frontierei germane, deoarece belgii nu priveau cu ochi buni importanţa crescândă a heduilor, a remilor şi a altor triburi pe care le protejam, iar pe de altă parte aveau oricând posibilitatea, când puneau la cale vreo răscoală, să angajeze mercenari germani de dincolo de Rin. Ba chiar, până la urmă, am fost forţat să recurg eu însumi la această soluţie. De obicei Labienus comanda grupa de luptă ce trebuia ţinută în rezervă pentru a putea face faţă necesităţilor urgente, atunci când eu eram ocupat fie cu ţinuturile cele mai dinspre Apus, fie în Britannia; aveam toată încrederea în Labienus şi nu cred că a comis vreodată o greşeală.

În vremea asta galii se lămuriseră că armatele noastre venisieră în ţara lor de baştină pentru ca să rămână. Fireşte, faptul provoca resentimente, dar eu am făcut tot ce mi-a stat în putinţă spreaatenua duritatea atitudinii acestui neam de războinici, arătându-le marile avantaje ce puteau decurge pentru ei de pe urma unei colaborări mai strânse cu noi. Pentru moment, nu m-am amestecat cu nimic în legile lor tribale, în tradiţiile şi în religia lor; într-adevăr îmi dădeam toată silinţa să-i tratez pe magistraţii lor cu politeţe, ba chiar cu o deferenţă ostentativă. Pe de altă parte, luam măsuri excepţional de drastice în cazurile când noi cădeam victimă trădării sau când un angajement precis era călcat cu premeditare.

Am fost confruntat cu o asemenea împrejurare de îndată ce am sosit în Gallia, după întâlnirea mea cu Pompei şi cu Crassus. Am constatat că, în Extremul Occident,

veneţii şi alte triburi de pe coasta Atlanticului se răsculaseră pe faţă şi, împotriva tuturor regulilor de comportare civilizată, îi capturaseră pe solii noştri, dintre care unii erau ofiţeri superiori. Veneţii constituiau cea mai mare forţă navală din Gallia. Puteau dispune de o flotă de peste 200 de corăbii, iar vasele lor erau mult mai bine adaptate la condiţiile locale decât oricare dintre corăbiile pe care ne pricepeam noi să le construim pe atunci. Ştiind că era necesar să înfrângem acest popor pe mare, dădusem ordin să se construiască o flotă pe Loara înainte de începutul anotimpului prielnic luptelor. În vreme ce se construia flota, m-am îndreptat eu însumi pe uscat împotriva fortăreţelor apărate de veneţi. Campania s-a dovedit a fi una dintre cele mai grele şi mai lipsite de roade din câte am întreprins vreodată. Ne-am găsit angajaţi într-un fel de operaţiune amfibie pentru care aveam un echipament imperfect şi niciun fel de pregătire. Fortăreţele veneţilor se aflau situate de obicei pe promontorii sau pe câte o limbă de pământ înaintând în mare; în momentul fluxului erau înconjurate de apă, iar în timp de reflux erau adesea la fel de bine apărate de nisipuri mişcătoare şi estuare. Uneori, după nesfârşite strădanii din partea ostaşilor noştri, reuşeam să construim diguri pentru a stăvili apele mării şi terase de asediu care să ne aducă la nivelul zidurilor cetăţii. Descopeream atunci că toată truda a fost zadarnică, întrucât inamicul, care stăpânea marea, aştepta doar următorul flux şi apoi, luându-şi toate bunurile, se îmbarca în corăbii pentru a se deplasa până la următoarea cetate întărită de pe coastă. Puţinele pierderi pe care le pricinuiam erau infime pe lângă energia cheltuită, şi am înţeles limpede că nu puteam duce la bun sfârşit campania decât distrugându-le forţa maritimă. Cum veneţii eru marinari valoroşi şi experimentaţi, cu o minuţioasă cunoaştere a dificultăţilor propriei lor coaste şi chiar a ţărmului vecin al Britanniei,

nu mi se părea sigur că scopul nostru putea fi realizat. Cu toate astea, eşecul ar fi însemnat un dezastru. Dacă s-ar fi dovedit o singură dată că era cu putinţă să fim înfruntaţi cu succes, revoltele s-ar fi ţinut lanţ pe tot cuprinsul ţării. Pentru a supravieţui trebuia să fim consideraţi de neînvins.

Comanda flotei o încredinţasem tânărului Decimus Brutus căruia i-am poruncit să plece în larg cât mai curând cu putinţă. Ajungând în apele inamice, a fost întâmpinat de o flotă de 220 corăbii duşmane şi, după cum mi-a mărturisit ulterior, nici el, nici consilierii săi navali nu aveau o idee tocmai precisă despre felul în care trebuia să se desfăşoare acţiunea. Corăbiile veneţilor erau prea solid construite pentru a fi scufundate prin lovituri de berbece, şi nu era uşor să urci pe punţile lor, deoarece le întreceau cu mult în înălţime pe ale noastre, oferind astfel oamenilor lor toate avantajele în privinţa aruncării de săgeţi, suliţi şi alte proiectile. Vasele noastre, fiind împinse înainte cu ajutorul vâslelor, erau mai lesne de manevrat; dar când era vânt, inamicul se putea deplasa mai repede cu ajutorul velelor, iar dacă venea furtuna, se puteau refugia cu uşurinţă şi fără teamă în apele puţin adânci, unde corăbiile noastre nu riscau să se aventureze. Veneţii se bucurau de asemenea de avantajele care provin dintr-o instruire superioară. Înrolasem cele mai bune echipaje existente din provincia romană şi de la triburile galice care ne erau prietene; dar echipajele noastre n-aveau experienţa apelor Oceanului Atlantic, cu neobişnuit de marile lor variaţii de curenţi, şi nici nu posedau acea îndelungată tradiţie de navigatori cu care pe drept cuvânt, se făleau veneţii.

Singurul nostru avantaj temeinic consta în realele calităţi de combatanţi ale ostaşilor pe care îi transportam la bord.

Era deci necesar, dacă voiam să biruim, să transformăm această bătălie navală, pe cât posibil, într-o bătălie de uscat. Cu alte cuvinte, unica noastră speranţă

era să imobilizăm corăbiile venete şi să le capturăm urcându-ne pe puntea lor. În teorie, era un lucru evident; în realitate, însă, cu vântul care sufla puternic, era greu de închipuit cum anume ne puteam realiza scopul.

Bătălia s-a dat într-un golf larg şi deschis. A început cu două ore înainte de amiază şi a durat până la apusul soarelui, în jurul golfului se găseau colţuri de stânci, iar pe dealurile dinapoia lor îmi amintesc că se vedeau lungi şiruri de monoliţi gigantici, alcătuind un fel de templu sau de loc sacru. Aici veneau oameni din toate părţile pentru a prăznui o mare sărbătoare în miezul verii, dar în anul acela prezenţa armatei noastre îi silise, desigur, să-şi contramandeze ceremonia. A fost un bine, căci pe acele meleaguri îndepărtate riturile religioase aveau un caracter mai barbar decât în restul Galliei. Sacrificiul omenesc era încă un lucru comun, deşi unii dintre druizii mai civilizaţi (bătrânul Diviciacus, de pildă) susţineau din patriotism că se efectua mai rar decât era cazul în realitate, în general, druizii nu folosesc temple sau edificii religioase, şi e posibil ca aceste impresionante construcţii monolitice (pietrele sunt dispuse de obicei fie în şiruri drepte, fie în cercuri) să reprezinte opera unor triburi care locuiau pe acele meleaguri înainte de sosirea druizilor şi a celţilor. Sau se poate ca religia druizilor să fi constituit religia primitivă şi iniţială, care a fost preluată de celţi. Fapt sigur, ea păstrează urme ce dovedesc că a reprezentat un crez filosofic mai elaborat decât ne-am fi aşteptat să găsim la un neam de războinici care nu s-a civilizat întrucâtva decât recent. S-ar părea, de pildă, că credinţa druizilor în nemurire şi reîncarnare deriva fie de la Pitagora – ceea ce e puţin probabil, întrucât colonizarea greacă s-a limitat la coasta mediteraneană a Galliei – fie din fondul străvechi al unei doctrine religioase care existase înainte de epoca lui Pitagora şi căreia, pentru scurtă vreme, Pitagora i-a insuflat un strop de viaţă nouă. E cât se poate de

interesant să observăm ciudata fervoare cu care, în epoci diferite şi la popoare diferite, doctrina aceasta a nemuririi a fost fie acceptată, fie respinsă. La druizi constituie principiul esenţial de educaţie; i se dă o justificare logică, adesea cu ajutorul aceluiaşi gen de argument (din nou de origine pitagoric lână, probabil) pe care Platon îl pune în gura lui Socrate; dar e lăudată şi pe temeiuri practice, ca fiind o credinţă ce-i face pe oameni fericiţi în viaţa asta (de vreme ce au întreaga eternitate în faţă) şi, îndeosebi, viteji în luptă (dat fiind că, după teoria lor, e cu neputinţă să-ţi pierzi viaţa, în timp ce prin laşitate poţi să-ţi pierzi fireşte onoarea). Dar pe de altă parte, îl descoperim pe acel mare om de ştiinţă şi salvator al omenirii, Epicur, care pretinde că ne dăruieşte una din principalele binefaceri când ne demonstrează că, după descompunerea fizică a trupului, nu mai există nici cea mai vagă posibilitate ca sufletul să supravieţuiască. Personal, îi urmăresc argumentarea cu plăcere şi îi admir mult abilitatea. Teoria lui atomică mi se pare cea mai satisfăcătoare pe plan intelectual dintre toate teoriile filosofice care îşi asumă sarcina – poate cu neputinţă de îndeplinit – de a explica totul. Dar pe plan emoţional nu mă simt tulburat, şi nici nu mă influenţează din punct de vedere practic concepţiile despre moarte fie ale lui Epicur, fie ale druizilor. Nu pot înţelege pe deplin entuziasmul febril al marelui nostru poet Lucreţiu, când evocă certitudinea propriei sale dispariţii perpetue; iar în împrejurările în care mi-am riscat viaţa în bătălie, nu mi s-a întâmplat niciodată să mă gândesc că mă aşteaptă, de fapt, o altă viaţă. Consider că, în general, comportarea oamenilor nu suferă prea mult înrâurirea convingerilor lor metafizice; mai frecvent e cazul când credinţele metafizice sunt alese şi adaptate spre a se potrivi cu ceea ce pare a reprezenta, Ţa un moment dat, cerinţele comportării. Iar în extazul suprem al bătăliei, când totul depinde de prezenţa sau de absenţa curajului, nu cred că joacă vreun

rol teoriile privitoare la viaţa de dincolo. În momentul ciocnirii, cei care au susţinut asemenea teorii le uită, iar cei care n-au luat niciodată în considerare o astfel de temă e puţin probabil că vor reflecta tocmai atunci asupra ei.

Cert este că în cursul acelei bătălii navale de lângă ţărmul Atlanticului era greu de ales între cele două tabere în privinţa curajului. Fiecare tabără avea, de asemenea, acea încredere în sine provenind din experienţă şi constituind un sprijin mai valoros pentru curaj decât orice teoretizări. Veneţii ştiau că ei sunt marinari mai buni, iar noi ştiam că niciun număr egal de gali nu putea să ne reziste în lupta corp la corp. Toţi cei care erau angajaţi în luptă aveau toate motivele de încurajare pentru a se distinge. Romanii se băteau sub ochii comandantului lor suprem şi ai camarazilor lor din legiunile care se îmbulzeau pe stânci şi priveau bătălia ca şi cum ar fi fost un spectacol de teatru; iar veneţii aveau la bordul corăbiilor lor numeroşi membri ai consiliului lor tribal, precum şi floarea luptătorilor. În plus, îşi concentraseră pentru acesta bătălie până la ultima corabie aptă de serviciu. Aveau intenţia ca victoria să fie decisivă.

A fost limpede de la început că metodele obişnuite în războiul naval n-aveau să ne fie de niciun folos. În primele faze ale bătăliei câteva dintre corăbiile noastre au încercat să dea lovituri de berbece vaselor inamice. S-au retras în mod invariabil cu berbecii sfărâmaţi şi adesea cu vâslele rupte. Încercările de urmărire şi abordare erau, de obicei, derutate graţie îndemânării piloţilor inamici şi marilor variaţii de viteză de care-erau capabile corăbiile lor. Velele lor făcute din piele păreau greoaie, dar în realitate dădeau rezultate excelente; şi câtă vreme corăbiile venete se puteau menţine la oarecare distanţă de ale noastre, trupele lor, aflându-se deasupra noastră, aveau posibilitatea să provoace pierderi printre soldaţii noştri fără ca ele să sufere prea mult. Pentru mine a fost de

îndată un lucru vădit că, dacă nu născoceam vreun mijloc de a imobiliza, ca să spunem astfel, întreaga acţiune, bătălia era pierdută. De fapt, ea a fost câştigată în primul rând prin utilizarea unui artificiu foarte simplu, iar în al doilea rând, mulţumită norocului.

Ulterior, n-am putut descoperi cine a fost acela care a sugerat cei dintâi că ar fi bine să înzestrăm corăbiile noastre cu nişte stâlpi lungi la capătul cărora să fie prinse căngi tăioase în formă de seceră. Va fi fost, poate, o invenţie de-a unuia dintre soldaţii sau centurionii noştri; sau ideea va fi încolţit în mintea vreunui cârmaci sau marinar galic. E cert însă că lui Decimus Brutus îi revine meritul de a fi întrevăzut posibilităţile acestui dispozitiv chiar dinainte de a fi folosit în acţiune. Oamenii noştri au utilizat aceste căngi ca să prindă frânghiile inamicului pentru manevrat velele şi apoi să le taie sau să le rupă. Ca urmare, vergile erau doborâte, iar corabia inamică rămânea fără putinţă de a rezista şi de a se mai mişca în vreo direcţie. Atunci putea fi atacată şi abordată de două sau de trei corăbii de-ale noastre în acelaşi timp; iar când era vorba de luptă corp la corp, oamenilor noştri nu le veneau greu să înfrângă orice opoziţie ar fi întâmpinat.

De pe vârfurile stâncilor, noi asistam la repetarea continuă a acestei manevre şi ne dădeam seama că acum era numai o chestiune de timp până când inamicul avea să renunţe la luptă. Eram fericit la gândul unei victorii care avea să ne restabilească pe de-a-ntregul prestigiul pe care-l pierdusem în urma neconcludentelor operaţiuni de pe uscat; dar încă mi-era teamă de viitor. Era de presupus că veneţii nu vor aştepta până când toate corăbiile lor aveau să fie distruse. Aveau să profite de vânt şi să se depărteze de noi, cu cea mai mare parte a flotei intactă. Şi dacă nu-i puteam constrânge din nou să se bată, aveau să fie în curând, odată cu apropierea iernii, stăpânii mării ca şi înainte. Într-adevăr, întocmai cum mă aşteptm,

comandanţii lor, negăsind vreun mijloc de răspuns la tactica pe care o foloseam noi, au dat ordinul de retragere. Şi-au plasat corăbiile în faţa vântului şi se părea că trebuie să ne mulţumim cu o victorie care, deşi ne făcea cinste, nu pricinuise adversarului decât pierderi neînsemnate. Chiar în clipa aceea însă vântul se opri brusc pe marea încremenită. Nu mai aveam nevoie să facem uz de instrumentele noastre pentru a tăia frânghiile velelor de la corăbiile inamice; natura însăşi le ţinea în nemişcare. Ceea ce a urmat a fost mai degrabă un masacru decât o bătălie. Chiar atunci când vreuna din corăbiile duşmane opunea rezistenţă puternică, noi, cu ajutorul vâslelor, aveam posibilitatea să aducem efective mult superioare împotriva ei; şi astfel am continuat să capturăm corabie după corabie, până când soarele a apus şi propria noastră flotă a trebuit să revină în port. I-am primit pe ai noştri cu aclamaţii pe tot parcursul, deoarece ştiam că victoria aceasta însemna sfârşitul campaniei.

Nu mai mult de zece sau douăsprezece corăbii de-ale inamicului şi-au găsit salvarea în umbrele întunericului. Veneţii pierduseră orice forţă de apărare, iar supravieţuitorii s-au predat fără condiţii. Revolta lor începuse printr-un act de trădare, fusese greu de combătut şi ar fi putut avea cele mai primejdioase consecinţe. De aceea am acţionat cu o severitate neobişnuită. Toţi membrii consiliului tribal care supravieţuiseră au fost ucişi, iar restul locuitorilor au fost vânduţi ca sclavi.

A constituit cea mai însemnată operaţiune militară efectuată în anul acela şi, în momentul când veneţii au fost subjugaţi, nu mai rămăsese mult din anotimpul favorabil campaniilor, între timp, generalii mei Sabinus şi tânărul Publius Crassus luptaseră cu deplin succes împotriva aliaţilor nordici ai veneţilor, precum şi a triburilor din Aquitania. Am folosit ultimele săptămâni ale toamnei pentru o scurtă expediţie împotriva triburilor ce ocupau

coasta imediat opusă Britanniei. Îmi făceam de pe atunci planul unei invazii în acea mare insulă.

Pentru iarnă mi-am încartiruit legiunile în ţinutul recent pacificat dintre Sena şi Loara. Eu însumi m-am întors ca de obicei în Italia de nord şi, împlinind făgăduielile făcute la Lucea, am dat învoire unui însemnat număr de soldaţi pentru ca să poată vota la alegerile consulare de la Roma. Pompei şi Crassus au fost, bineînţeles, aleşi, deşi nu fără oarecare tulburări. În vremea asta Cato se întorsese din insula Cipru. Munca sa administrativă de acolo fiind bine executată, a avut grijă să facă publicitate faptului că nu s-a putut găsi nicio eroare în manipularea fondurilor. Asta a contribuit, fără îndoială, să-i întărească propria convingere că el era singurul om din lume de o integritate desăvârşită. Sora sa, Porţia, era căsătorită cu duşmanul meu inveterat, Domitius Ahenobarbus, care nu era tocmai curajos şi, după cât se pare, ar fi voit să-şi retragă candidatura la consulat când s-a ştiut că Pompei şi Crassus urmau să-i fie rivali. Dar Cato, care avea faţă de Pompei o aversiune aproape tot atât de mare cât faţă de mine, şi-a pus în joc toată forţa de convingere ca să-şi influenţeze cumnatul şi, în cele din urmă, l-a determinat, în numele libertăţii şi al virtuţii, să candideze la consulat împotriva mult mai puternicilor săi rivali. Rezultatul a fost că, în dimineaţa alegerilor, Domitius s-a văzut izgonit din for, abia scăpând cu viaţă. Controlul nostru asupra mecanismului electoral era de astă dată aproape absolut. Cato însuşi, care avea o suită considerabilă la Roma şi îşi sporise reputaţia prin organizarea dată coloniei Cipru, n-a izbutit să fie ales pretor. A fost înfrânt de candidatul propus de mine, Vatinius. Orice dezordini s-ar fi produs, partidul nostru ieşea învingător. Poziţia noastră de forţă era acum mai consolidată încă decât fusese pe vremea consulatului meu. Totuşi, în cursul acestor alegeri a avut loco întâmplare

tristă, ale cărei urmări nu s-au văzut imediat. Pompei s-a aflat, într-o împrejurare, foarte aproape de scena unei lupte de stradă; s-au încrucişat spadele şi câteva picături de sânge i-au stropit toga pe care o purta. A trimis acasă un sclav cu veşmântul pătat şi cu instrucţiuni să i se aducă altă togă pe care s-o îmbrace. Din nefericire, sclavul, zăpăcit de emoţie, n-a putut decât să arate sângele şi să vorbească despre ciocnirea la care asistase, în loc să raporteze imediat că stăpânul său, Pompei, nu fusese nici măcar atins. Se pare că fiica mea Iulia, văzând sângele de pe togă, şi-a închipuit să soţul ei a fost ucis sau rănit. A leşinat, iar puternica tulburare nervoasă a dus la un avort. Mi s-a spus că, deşi în aparenţă s-a vindecat, ba chiar a rămas curând din nou gravidă, nu şi-a mai regăsit niciodată pe deplin sănătatea. Într-adevăr, nu mai avea acum decât mai puţin de doi ani de trăit. E inutil să meditãm care ar fi fost influenţa ei asupra istoriei dacă viaţa i-ar fi fost mai lungă. Totuşi, sunt convins că înţeleaptă ei înrâurire ar fi salvat vieţile a mii de oameni, astăzi morţi, inclusiv pe aceea a soţului său. Cât despre mine, eu nu aveam nevoie de un război civil pentru a deveni ilustru.

Fapt sigur e că în primele luni ale anului în care Pompei şi Crassus au fost consuli eu nu aveam niciun motiv să iau în serios boala Iuliei şi am putut urmări ca toate dispoziţiile luate de noi pentru viitor să fie aduse la îndeplinire întocmai. Provinciile şi prerogativele dorite de Pompei şi de Crassus le-au fost repartizate după cuviinţă, în ciuda zgomotoasei opoziţii a lui Cato; şi, aşa cum ne înţelesesem, comanda mea a fost prelungită pentru încă o perioadă de cinci ani. Cu multă discreţie, am luat măsuri pentru tranşarea diferendului din Egipt. După instrucţiunile lui Pompei, Gabinius a pornit din Siria cu armata lui, l-a restaurat pe regele Ptolemeu pe tron, primind de ia el mari sume de bani în contul altor sume şi

mai mari făgăduite pentru mai târziu. Aceste măsuri au fost luate fără nicio autorizaţie din partea senatului şi au stârnit, fireşte, mânia lui Cato şi a partidului său. Acum însă partidul acesta era prea slab ca să ne mai producă vreo îngrijorare. Cicero, căruia îi tăcuserăm propuneri atât eu, prin diverşi prieteni, cât şi Pompei, avusese înţelepciunea să cedeze, recunoscând că poziţia lui era mai sigură şi mai influentă dacă ne sprijinea pe noi, triumvirii, decât dacă ni se împotrivea. Am manifestat faţă de el o politeţe scrupuloasă, iar el ne-a fost recunoscător. Un an mai târziu, a luat chiar cuvântul în faţa curţii de justiţie în favoarea prietenilor noştri Gabinius şi Vatinius, pe care ani de zile se obişnuise să-i atace cu perseverenţă ca duşmanii săi cei mai vajnici. Eu însumi am primit în cursul acestor ani o serie de scrisori de la Cicero, toate pe un ton cât se poate de prietenos. Se părea, într-adevăr, că neîmpăcaţii noştri adversari începeau să-şi piardă influenţa de tot şi că alianţa noastră se consolida văzând cu ochii. Acum, către sfârşitul vieţii sale, Crassus părea, pentru prima oară, că e în termeni buni cu Pompei. Asta se datora poate numai faptului că gândul lui nu se mai îndrepta deloc spre problemele politicii romane, ci spre îndepărtatul Orient, unde îşi propunea să plece chiar înainte de încheierea anului său de consulat. Între timp, Pompei devenise mai popular ca oricând. În vara acelui an a avut loc inaugurarea noului său teatru – cel mai frumos edificiu înălţat vreodată la Roma şi, concomitent, s-au desfăşurat jocuri şi festivităţi zile în şir. Nu S_2 mai văzuse nicicând ceva atât de magnific. Aproape toţi cei care mi-au scris din Roma au pomenit de cei cinci sute de lei şi cele patru sute de pantere care au fost ucise, de cei şase sute de catâri care au făcut parte din decor pentru reprezentarea tragediei Clitemnestrei şi de strania comportare a mulţimii care, în clipa când un număr de elefanţi au fost răniţi şi au început să scoată mugete de durere, a dat impresia, ca

niciodată, că resimte compătimire pentru suferinţele acestor animale sălbatice.

MASACRAREA GERMANILOR ŞI DEBARCAREA ÎN BRITANNIA

În timp ce Pompei şi Crassus se bucurau de succesele lor la Roma, tot în acelaşi an creştea şi faima mea în Gallia. Intenţia mea fusese să consacru cea mai mare parte a anotimpului de luptă proiectului meu de a invada Britannia, dar, din nefericire, expediţia a suferit atâtea întârzieri, încât nu mi-a mai rămas timp suficient ca să pot realiza prea mult. Totuşi, însuşi faptul că o asemenea expediţie a fost iniţiată a produs o impresie extraordinară la Roma.

De fapt, campania pe care am dus-o împotriva germanilor pe la începutul anului, şi care mi-a amânat plecarea spre Britannia, a reprezentat, din punct de vedere militar, operaţiunea cea mai importantă din cele două. O imensă oştire (numărul oamenilor a fost apreciat la 430.000) trecuse Rinul nu departe de ţărmul mării, ocupase teritoriile câtorva triburi galice şi se răspândea treptat spre apus. Situaţia era destul de primejdioasă în sine, dar ceea ce o făcea şi mai ameninţătoare era faptul că partidele antiromane din mijlocul multor triburi galice unelteau activ cu germanii, făgăduindu-le ajutor şi încurajându-i să înainteze. Cei care urzeau asemenea intrigi acţionau bineînţeles mai cu seamă spre a-şi satisface propriile lor interese politice; dar se înfăţişau drept patrioţi care încercau să obţină ajutorul german în marea tentativă de a-i izgoni pe romani din Gallia. Eu însumi eram perfect conştient de cele ce se petreceau, dar, pentru moment, socoteam prudent să mă prefac că nu ştiu nimic. Adresându-mă unui consiliu de şefi gali, deşi eram informat că mulţi dintre ei comunicau mişeleşte cu inamicul, n-am făcut decât să reînnoiesc expresia sentimentelor pe care le manifestasem în momentul când

m-am pregătit să lupt cu Ariovist, înfăţişându-mă ca protector al Galliei împotriva invaziei străine. Pentru a-mi îndeplini rolul acesta cu o aparenţă convingătoare, aveam nevoie de contingente de călăreţi din partea triburilor. Am luat contingentele, dar aveam penibila conştiinţă că, în timp ce unele erau absolut demne de încredere, altele erau îndoielnice, iar câteva trecuseră în taină de partea inamicului. Ne-am deplasat repede şi a fost poate un noroc pentru noi că în momentul în care ne-am ciocnit cu germanii, am constatat că cea mai mare parte a cavaleriei lor era plecată într-o expediţie de jaf, urmând să se întoarcă abia peste câteva zile. Cum era firesc, spre a câştiga timp, au început să negocieze cu mine; dar au comis o gravă eroare. Prinzând un prilej nimerit, au dat, într-o perioadă de armistiţiu, un atac trădător asupra cavaleriei noastre cu puţinele trupe de călăreţi ce le rămăseseră pe lângă grosul oştirii. E adevărat că oamenii noştri nu se aşteptau la un atac, dar, chiar şi astfel, faptul că 800 de germani au izbutit să pună în derută 5.000 de gali din armata mea constituia o indicaţie suficientă că cel puţin unii dintre aceşti gali erau gata să colaboreze cu inamicul. Totuşi, tocmai acest succes al germanilor a dus la distrugerea lor. A doua zi, toate căpeteniile germane se aflau în tabăra mea, chipurile spre a-şi cere scuze pentru atacul neprovocat pe care-l dăduseră, dar în realitate, evident, spre a câştiga timp până la întoarcerea restului cavaleriei lor. Acum însă aveam justificarea legitimă pe care o doream. Am arestat întreaga delegaţie şi am pornit în marş direct spre tabăra germană. Ceea ce a urmat a fost o interesantă pildă a importanţei conducerii într-un război. Vasta oştire, lipsită de comandanţi, s-a dovedit cu totul incapabilă de a face uz de marea forţă pe care, de fapt, o poseda. Mai întâi, la vederea legiunilor, femeile şi copiii au început să fugă în neştire din adăpostul taberei. Am trimis călăreţii ca să-i izoleze şi atunci bărbaţii, văzându-şi

familiile masacrate, au început s-o ia şi ei la goană. I-am împins până la punctul de vărsare al Mosellei în Rin şi i-am măcelărit fără încetare până seara. N-am mai văzut niciodată atât de multe cadavre. Noi n-am avut pierderi în morţi, ci numai câţiva răniţi;

După distrugerea acestor hoarde de germani, le-am dat conducătorilor, pe care îi ţinusem sub arest în tabără, îngăduinţa de a pleca. Dar ei erau copleşiţi de catastrofa ce se abătuse asupra tribului lor; nu mai aveau nicio încredere în galii care îi chemaseră iniţial în ţara lor şi se temeau să nu fie ucişi sau torturaţi de ceilalţi gali, ale căror bunuri le prădaseră în cursul invaziei. Aşa încât au preferat să rămână cu mine. Le-am îngăduit să-şi păstreze libertatea şi, ulterior, i-am găsit utili în unele tratative cu diverse triburi germane. Îmi formasem de pe atunci o foarte bună părere despre călăreţii germani (care sunt instruiţi să lupte şi ca pedestraşi) şi întrezăream că s-ar putea ivi prilejul să-i utilizez pe unii dintre ei în propria mea armată. Primisem, de altfel, delegaţii din partea unui puternic trib german, ubii, de dincolo de Rin, şi îmi venise ideea că, după încorporarea Galliei şi poate a Britanniei la imperiul nostru, s-ar putea să-mi îndrept atenţia asupra Germaniei şi să descopăr că aceşti ubi erau în situaţia să joace acelaşi rol pe care-l jucaseră heduii în Gallia. Planurile mele au fost desigur zădărnicite de marea revoltă galică şi de războiul civil; iar în momentul de faţă onoarea ca şi binele obştesc cer să mă îndrept cu armata împotriva Parţiei. Se pare însă că atâta vreme cât voi trăi va trebui să-mi continui cuceririle şi s-ar putea foarte bine ca, după încheierea războiului cu părţii, să-mi readuc armata în Occident pe itinerariul Marea Neagră-Dunărea-Germania. Toate astea se află însă într-un viitor nesigur. Dar în acele vremuri, când plănuiam invazia Britanniei, eram mai preocupat să-i menţin pe germani în afara Galliei decât să le supun propria lor ţară. E adevărat că am pătruns dincolo

de Rin imediat după ce am distrus imensele hoarde care trecuseră fluviul; dar a fost mai curând o demonstraţie a forţelor noastre potenţiale decât o utilizare deliberată a lor, în scopul unor câştiguri teritoriale. A însemnat, cu toate astea, o operaţiune stimulatoare şi mi se umple şi astăzi inima de mulţumire la gândul acelui an dramatic când, pentru prima oară în istorie, s-a construit un pod peste Rin şi o armată bine echipată a fost transportată peste ocean în Britannia. Podul de peste Rin a reprezentat una dintre cele mai impresionante lucrări de construcţie de care îmi amintesc, din toate câte s-au efectuat în campaniile noastre. Podul a fost terminat şi armata a trecut peste, el în zece zile din clipa când am început să tăiem lemnul de construcţie. Nu mai încăpea nicio îndoială că germanii aveau acum faţă de noi o atitudine de respect, cu totul diferită de cea pe care o observasem la Ariovist înainte de înfrângerea sa. Un număr de triburi ne-au trimis delegaţii, făgăduindu-ne că ne vor da ostateci, în timp ce luptătorii celei mai puternice naţii germanice, suebii, s-au retras în desişul pădurilor. Am petrecut aproape trei săptămâni în Germania, arzând recoltele şi căminele acelor triburi care nu ne acceptaseră condiţiile sau erau în duşmănie cu triburile ce ne ceruseră protecţie. Eram ispitit să pătrund mai departe în ţara aceasta neexplorată, unde se găsesc animale cu totul necunoscute în restul Europei şi ai cărei locuitori, deşi barbari şi trădători, sunt buni soldaţi şi, aş spune, apţi de a fi civilizaţi. Dar înţelegeam realitatea faptului că, pentru moment, trebuia să considerăm Rinul ca o frontieră a noastră, şi eram bineînţeles atras şi de Britannia, o insulă despre care ştiam şi mai puţin decât despre Germania, dar unde mă aşteptam să descopăr un popor cu mai multă cultură şi, în acelaşi timp, cu mai multe bogăţii decât germanii.

În realitate, trebuie să recunosc că ambele expediţii în Britannia au adus numai dezamăgiri, exceptând faima

pe care mi-au adus-o mie şi armatei mele. Am găsit prea puţine metale preţioase şi nici urmă de perle cum speram; luptele n-au fost uşoare; şi, printr-o combinaţie de maree cu furtuni, am suferit grele pierderi de materiale. În schimb, invadarea unei ţări atât de îndepărtate trezea un extraordinar ecou în imaginaţia celor de la Roma. Cicero, de pildă, nu numai că spera ca fratele său Quintus, care făcea parte acum din statul meu major, să-i aducă averi imense din Britannia, dar se aştepta să audă istorisiri fabuloase. Ne-ar fi crezut pe cuvânt, probabil, dacă i-am fi spus că descoperiserăm capătul lumii, sau însuşi locul unde Odiseu, potrivit epopeii homerice, a chemat din văzduh sufletele lui Achille şi Agamemnon. Îşi pusese în gând cu toată seriozitatea să scrie un poem, poate chiar o epopee, spre a-mi celebra isprăvile din aceste campanii. Ar fi însemnat, măcar în privinţa temei, o a-greabilă schimbare de la obişnuitul subiect al lui Cicero despre propriul său consulat. Dar, sincer vorbind, nu i-am oferit material suficient. Desigur, şi eu aş fi vrut să explorez ţara mai în adânc, dacă aş fi avut timpul şi posibilitatea. Nu cunosc nici astăzi nimic despre triburile care locuiesc în extremul nord, unde mi se spune că lumina zilei stăruie fără încetare în tot cursul verii, iar în miezul iernii soarele nu mai răsare de loc. Ba chiar aş fi făcut poate multe alte descoperiri la graniţele imperiului nostru dacă, pentru raţiuni care prejudiciau propriei mele supravieţuiri, n-aş fi fost obligat să am grijă de cele ce se întâmplau la centru. Aşa cum au stat lucrurile, m-am aflat multă vreme în situaţia omului care, departe de a avea răgaz să se odihnească, n-a putut nici măcar să-şi termine vreodată o misiune în mod satisfăcător, că alta, şi mai urgentă, i s-a impus atenţiei. Uneori mi se pare că mă văd alergând, ca-n vis, într-o cursă, din ce în ce mai repede către o ţintă ce se îndepărtează; iar alteori mi se pare tot că alerg şi tot că îmi întrec concurenţii, dar simt, din nou cum simţi în vis, o

greutate stânjenitoare şi coercitivă în picioarele ce trebuie să se mişte mereu, oricât de ostenite, fără să-şi îngăduie vreo şovăială.

Prima expediţie, cea din anul consulatului lui Pomper şi Crassus, s-a desfăşurat pe o scară modestă. Am luat cu mine numai legiunile a X-a şi a VII-a, împreună cu vreo cinci sute de călăreţi, şi nu am avut intenţia să realizez altceva decât o recunoaştere preliminară. Nădăjduisem, într-adevăr, să pot efectua debarcarea fără nicio rezistenţă şi să accept supunerea şi alianţa triburilor de pe coastă. În acest scop am trimis înainte un gal, pe Commius, care cunoştea Britannia şi în care aveam încredere. Am convingerea de altfel că în momentul acela Commius merita încrederea mea. De curând, graţie influenţei mele, devenise regele tribului său, al atrebaţilor, şi cred că nutrea speranţa că-l voi ajuta să-şi creeze încă un regat în Britannia. Era un om inteligent, ambiţios şi capabil de bravură. Păcat că Labienus nu-l agrea şi nu ştia cum să şi-l apropie. E cert că în acea împrejurare şi-a riscat viaţa pentru mine. Deşi venise acolo ca emisar al meu, a fost prins şi ţinut captiv de către băştinaşi de îndată ce; a debarcat, şi l-ar fi osândit, probabil, la moarte dacă reuşeau să împiedice debarcarea corpului principal de armată. Aşa cum s-au desfăşurat lucrurile, a trebuit să dăm o bătălie destul de crâncenă până când am putut ocupa o poziţie pe ţărm. Britonii, cu chipurile şi trupurile lor pictate, inspirau groază la prima vedere şi le-a trebuit câtva timp soldaţilor noştri până când au fost în stare să se folosească din plin de superioritatea instruirii şi armelor lor. M-a impresionat, de asemenea, utilizarea de către britoni a carelor de luptă, o armă ieşită din uz în Gallia, dar care, în condiţii corespunzătoare, poate da rezultate bune.

După ce i-am biruit pe britoni la ţărm, triburile mai apropiate au făcut act de supunere şi ni l-au redat pe

Commius teafăr. Dar pe urmă toate au ieşit rău. Transportul cavaleriei pe mare a fost împiedicat să sosească; furtuna a provocat avarii flotei noastre; ploile neîncetate şi vântul puternic îngreuiau orice operaţiuni militare; britonii, văzând dificultăţile în care ne zbăteam, au dat din nou un atac şi, cu toate că îi biruiam totdeauna în luptă, nu puteam niciodată să dăm urmare victoriilor, deoarece singura cavalerie la dispoziţia noastră era alcătuită din vreo treizeci de călăreţi făcând parte din suita personală a lui Commius. Adevărul este că am fost bucuros să mă întorc în Gallia cu armata intactă şi cu o flotă care, în condiţii neprielnice, a fost totuşi pusă din nou pe linia de plutire. Anul următor, cu o forţă expediţionară superioară, speram să obţin rezultate mai însemnate. Cu toate astea, la Roma, campaniile din anul acela au fost primite cu multă consideraţie. Numai Cato a ridicat obiecţii faţă de onorurile votate în cinstea mea. A avut chiar neruşinarea să propună ca eu să fiu dat pe mâinile germanilor, ca unul care încălcase uzanţele unanim stabilite între popoare, arestându-le emisarii. Dar nici măcar pe duşmanii mei nu i-a impresionat această intervenţie ignorantă şi haină, iar senatul a decretat nu mai puţin de douăzeci de zile de rugăciuni publice în onoarea mea. Pentru acest înalt semn de distincţie îi eram într-o largă măsură îndatorat lui Pompei. Cred că în momentul când mesajele mele au ajuns la Roma, Crassus pornise spre Orient. Plecarea lui pentru un război care, în mod vădit, urma să fie agresiv a întâmpinat o opoziţie îndârjită din partea unui larg sector al opiniei publice, iar unii tribuni au încercat chiar să-i interzic? să părăsească oraşul. Am fost informat că, în acea penibilă împrejurare, Pompei a făcut tot ce i-a stat în putinţă spre a-şi ajuta colegul. L-a însoţit până la porţile cetăţii şi, prin înfăţişarea lui voioasă, a căutat să arate tuturor că se aştepta ca Crassus să se întoarcă victorios şi că îl susţinea pe de-a-ntregul în acţiunea iniţiată. La rândul

meu, îi oferisem tânărului Publius Crassus prilejul de a strânge o armată de o mie de călăreţi gali de elită. I-a luat cu el în Italia şi apoi mai departe, spre a se uni cu armata tatălui său, în Siria, anul următor. Era cel mai promiţător dintre tinerii mei comandanţi şi mi-a părut rău că pleacă. Sperasem, de asemenea, să am în el un om cât se poate de util, la Roma, pe plan politic. Se căsătorise cu Cornelia, frumoasa şi inteligenta fiică a lui Scipio, şi era un admirator înfocat al lui Cicero, care, ahtiat la culme după admiraţia altora faţă de el, la rândul său ţinea mult la tânărul Crassus. Doream să mi-l ataşez pe Cicero, cu care începusem să fiu în termeni amicali, printr-o prietenie şi mai strânsă şi urmăream cu râvnă, în acelaşi timp, ca Scipio şi alţii care gândeau la fel să se desolidarizeze de Cato, Bibulus şi ceilalţi extremişti. Tânărul Publius avea mult tact şi farmec personal. Îmi era devotat şi mie ca şi tatălui său. Într-adevăr, în acel moment nu mai exista alt tânăr căruia să i se poată prezice cu aceeaşi siguranţă o carieră strălucită.

Am vorbit mult despre el, mi-aduc aminte, şi bineînţeles despre Cicero, obiectul admiraţiei lui, în timp ce călătoream din nordul Italiei înapoi în Gallia, în primăvara anului în care am invadat Britannia pentru a doua oară. Însoţitorul meu la drum era fratele lui Cicero, Quintus, care, ca toţi ceilalţi din statul meu major, aşteptau cu nerăbdare expediţia britanică. Discutam de obicei despre politică şi război, dar în cursul acelor zile conversaţia noastră a pivotat mai mult în jurul temelor literare. Mi s-a părut întotdeauna uşor să scriu sau să dictez când sunt la drum, fie călare, fie în caretă; într-adevăr, găsesc că mişcarea rapidă e deosebit de stimulatoare pentru spirit. În acea călătorie am scris eseul „Despre Analogie” şi i l-am dedicat lui Cicero care, deşi foloseşte un stil ce diferă mult de al meu, a avut întotdeauna generozitatea să discearnă unele merite şi în

felul meu de a scrie. Şi lui Quintus i-a plăcut acest scurt eseu, iar dacă el e lipsit de talent ca poet, nu e de loc de dispreţuit ca critic, îmi amintesc că am comentat împreună cu el şi marele poem al lui Lucreţiu, ce-i fusese trimis, tocmai în vremea aceea, fratelui său pentru critică şi revizuire. Lucreţiu însuşi murise de curând – spun unii că de pe urma unei legături amoroase nefericite, iar explicaţia pare verosimilă dacă ne gândim la frumoasele, dar zbuciumatele fragmente din poemul său care cântă patima iubirii. În acele pasaje şi în altele, Lucreţiu pare a da dovadă de o anumită tensiune ce porneşte, după mine, dintr-o stare mintală pe care am putea-o numi, cu un cuvânt grecesc, „schizofrenie”. Jumătate din firea lui respinge ceea ce jumătatea cealaltă afirmă. Îi copleşeşte cu dispreţul său şi-i inundă cu milă pe aceia care sunt atât de nesocotiţi încât să creadă în existenţa forţelor supranaturale, oricare caută în dragoste altceva decât o satisfacţie fizică trecătoare, sau care îşi consacră viaţa combinaţiilor politice şi gloriilor războiului. Totuşi, în adâncul fiinţei lui, e mai înclinat decât majoritatea oamenilor la spaimele superstiţiei; e limpede că vrea să descopere în iubire un fel de siguranţă extatică ce transcende senzaţia, depăşind-o în durată (iar acest lucru, potrivit maestrului său Epicur, e cu neputinţă); în plus, e cetăţean roman şi patrician – născut deci în viitoarea politicii şi a războiului. În poemul său încearcă, în realitate, cu profund entuziasm, să se convingă pe sine, nu pe alţii. Nu expune, ci luptă pentru o idee. De aici vigoarea şi extraordinara lui forţă emoţională şi intelectuală. Mi s-a părut adesea un straniu paradox acela că, în vreme ce în viaţa unui om de acţiune ceea ce e mai necesar ca orice e o convingere nestrămutată în dreptatea şi justeţea propriilor scopuri şi metode, există poeţi şi gânditori care nu numai că se simt bine în nesiguranţă şi nehotărâre, dar realmente sorb puteri noi din ceea ce, la un om de acţiune, ar

însemna lipsă de curaj. Într-un sens am putea afirma că poezia dă o imagine mai justă a realităţii decât proza simplă şi robustă de acţiune. De pildă, din punct de vedere practic şi o-m?nesc, putem deplânge nefericirea şi nehotărârea lui Catullus (care şi el a murit anul acela, mi se pare) în sentimentele lui faţă de Clodia; dar din alt punct de vedere, trebuie să recunoaştem că asemenea sentimente au o anumită valoare; o astfel de femeie poate inspira atât dragoste cât şi ură în acelaşi timp, iar Catullus, descriind o situaţie atât de jalnică, înfăţişează adevărul. Şi chiar eu însumi mă simt mişcat când citesc în Lucreţiu despre desăvârşită – şi presupusa vrednică de admiraţie – detaşare a filosofului, despre locul acela înalt de pe crestele munţilor de unde un om poate privi în jos pe câmpie la legiunile ce înaintează în marş şi contramarş, mase de oameni echipate şi dirijate către un scop; dar tot ceea ce îndepărtatul privitor percepe e doar puţină mişcare şi o vagă licărire. Tabloul conţine un dram de adevăr; dar dacă mi-aş îngădui să stărui cu mintea asupra acestui adevăr, n-aş mai fi apt de niciun fel de acţiune; şi dacă mai mult decât o mână de gânditori şi-ar permite luxul unei asemenea inactivităţi spirituale, am asista în curând la sfârşitul gândirii, al lui Lucreţiu şi al civilizaţiei, totul fiind creat şi susţinut printr-o acţiune săvârşită cu dăruire sufletească şi îndreptată, adesea necruţător, către scopuri definite şi necesare. Dar şi aici se observă un paradox. Simpla neînduplecare şi simpla atitudine hotărâtă nu reprezintă, fireşte, tot ceea vrem să întâlnim la un om de acţiune. Adeseori nici măcar nu dau rezultate. Atât Marius la bătrâneţe, cât şi Sylla de-a lungul întregii sale vieţi, au fost cum nu se poate mai neîndurători. Sylla, în plus, avea o idee cât se poate de lămurită despre cele ce voia să înfăptuiască-Dar ideea sa era greşită, în sensul că rămânea inumană; în timp ce Marius, prin ceea ce am putea numi un exces de umanitate, nu avea niciun fel de

idee. Sunt încredinţat că anumite reflecţii, anumite idei despre modurile în care acţiunea e limitată şi determinată de umanitate, constituie un avantaj pentru un om de stat sau un comandant realist. Şi el ar trebui poate să sufere într-o anumită măsură de „schizofrenia” pe care o observăm la poeţi. Ar fi de dorit să fie conştient că nimic nu se rezolvă definitiv prin câştigarea unei bătălii sau prin votarea unei legi. Dar, recunoscând realitatea faptului, el trebuie să fie absolut hotărât ca bătălia să fie câştigată sau proiectul de lege aprobat. Altminteri, nimic nu se rezolvă. El trebuie să acţioneze ca şi cum ar fi convins că acţiunea lui e definitivă, chiar dacă de fapt o consideră numai necesară.

De asemenea, trebuie să creadă în libertatea lui, fiind totuşi conştient cât de îngrădită e această libertate. Convingerea îi este însă justificată, de vreme ce din când în când, ca rezultat al unor infinite eforturi ca şi al propriului său geniu, i se poate ivi prilejul de a-şi exercita cu adevărat libertatea, de a crea ceva care n-ar fi luat fiinţă fără intervenţia deliberată a voinţei sale personale. Asemenea prilejuri sunt extrem de rare. În general, e mai exact să definim omul activ, într-un sens, drept un om pasiv; şi cu cât se află mai adânc implicat în mersul evenimentelor, cu atât mai mult e supus presiunii acestora. Poate porni cu o idee clară atât despre scopurile sale cât şi despre el însuşi; dar mijloacele utilizate pentru a ajunge la rezultate efective (şi dacă nu realizează ceva efectiv, nu înseamnă nimic) îl vor sili să-şi adapteze scopurile la posibilităţi şi să-şi modifice propria concepţie despre el însuşi, pentru simplul motiv că n-a putut să acţioneze aşa cum ar fi dorit. Eu, de pildă, m-am mândrit întotdeauna cu loialitatea mea faţă de prieteni şi cu mărinimia pe care am arătat-o duşmanilor. Cred că pot afirma că am reuşit să fiu în mod consecvent loial faţă de prietenii mei şi că am fost mai iertător cu duşmanii decât ar fi trebuit să fiu, dacă

luam în considerare numai exigenţele propriei mele securităţi. Îmi dau seama că se găsesc astăzi la Roma o sumedenie de oameni pe care i-am iertat şi care, dacă ar avea posibilitatea, mi-ar răsplăti îndurarea do-borându-mă. Dar demnitatea cere să-ţi asumi asemenea riscuri. Prefer să fiu Caesar decât un om obsedat de teamă şi veşnic apărându-se de propriile-i suspiciuni. Totuşi, deşi întreaga mea natură mă împinge către mărinimie, exigenţele războiului şi răzvrătirea m-au obligat în diverse rânduri să acţionez la fel de crunt ca şi Sylla, cu toate că pot declara sincer, cred eu, că represaliile mele cele mai brutale au fost mai degrabă ordonate împotriva unor triburi sau popoare întregi decât împotriva unor indivizi.

Pe vremea când ne pregăteam pentru a doua invazie în Britannia încă mai speram că în Gallia lucrurile vor decurge în linişte. Mi se făcuse anul precedent marea cinste a rugăciunilor publice timp de douăzeci de zile. Majoritatea celor de la Roma luau ca un postulat faptul că eu aveam să înaintez acum din succes în succes şi că, dintr-o provincie unde domnea ordinea şi pacea, tot mai multe bogăţii aveau să-şi facă drum spre Italia, în linii mari, împărtăşeam opinia generală, deşi atât eu cât şi Labienus ne dădeam perfect de bine seama că în Gallia existau încă frământări. Marele măcel al germanilor de la confluenţa Rinului şi Mosellei nu avusese tocmai efectul dorit. Îi impresionase desigur pe gali, dându-le o idee despre forţa noastră şi despre neînduplecarea cu care am pedepsit trădarea; dar mai provocase şi alt gen de alarmă. În momentul sosirii mele în Gallia, armata noastră era desigur privită ca un factor de temut, dar majoritatea galilor (chiar şi oameni cu adevărat inteligenţi, ca Diviciacus) o considerau mai mult ca un aliat util în politica inter-tribală decât ca o putere categoric dominatoare. Era acum limpede că noi aveam intenţia să stăpânim întreaga ţară şi chiar să ne extindem influenţa asupra Britanniei şi

Germaniei. Totuşi, cu toată faima dobândită, efectivele noastre erau, în comparaţie cu forţele de care puteau dispune galii, destul de lipsite de importanţă. Acei gali, pe care prezenţa şi autoritatea noastră îi umplea de revoltă, începeau să vadă desluşit că, dacă voiau să-şi afirme din nou independenţa pe care o pierdeau treptat, trebuiau să treacă repede la acţiune şi, atât cât era posibil, să acţioneze ca o ţară unită. De o asemenea mişcare generală ne temeam cel mai mult, eu şi cu Labienus. Patriotismul e un puternic mobil sufletesc la gali şi noi eram conştienţi că dacă s-ar fi găsit un conducător care să se înfăţişeze ca luptând pentru libertatea întregii ţări, le-ar veni greu chiar prietenilor noştri (cum era Commius, de pildă) să se împotrivească elanului patriotic. Labienus era de părere să ne descotorosim de un număr de gali dintre cei ce păreau a fi rebeli potenţiali şi să punem oameni de încredere în posturile de răspundere din fiecare stat. Cu multă dreptate, ar fi dorit în mod special să-l aresteze şi să-l execute pe Dumnorix, heduanul care, după cum ştiam toţi, se afla încă în fruntea partidului antiroman din statul său, având un puternic grup de partizani. După părerea mea însă o asemenea măsură n-ar fi făcut decât să grăbească izbucnirea unei revolte. Oriunde era cu putinţă începusem să iau dispoziţii ca galii proromani să devină regi şi demnitari de seamă ai triburilor lor; dar lucrul trebuia făcut cu tact. Ar fi adus mai mult rău decât bine înălţarea la putere a unor oameni despre care se ştia că şi-au dobândit rangul numai datorită nouă. Cât despre osândirea la moarte a oamenilor care nu se aflau în revoltă făţişă, mi se părea un act neonorabil în sine şi totodată, în acea conjunctură, nepolitic. Încă mai nădăjduiam că Gallia putea fi câştigată, cel puţin în parte, prin conciliere; şi în ciuda luptelor care ne stăteau în faţă, evenimentele mi-au dat dreptate.

Eram de acord însă cu Labienus că ar fi neînţelept să

lăsăm înapoia noastră, în Gallia, oameni capabili de a iniţia o mişcare împotriva noastră, în timp ce eu, cu grosul armatei, mă găseam în Britannia. De aceea am cerut unui număr de căpetenii galice să mă însoţească în Britannia în calitate de comandanţi ai detaşamentelor de cavalerie furnizate de statele lor. Unii dintre aceşti conducători erau perfect loiali, ştiam bine; alţii (Dumnorix, heduanul, de pildă) erau suspecţi. Şi într-adevăr, în curând mi-a ajuns la ureche informaţia că Dumnorix începuse să răspândească zvonurile cele mai de necrezut despre mine. Dădea asigurări compatrioţilor săi că eu le cerusem să mă însoţească în Britannia pentru a avea prilejul nimerit de a-i ucide pe toţi. Şi se prezenta drept conducătorul unei mişcări care, dacă l-ar fi urmat şi ceilalţi, i-ar fi izgonit pe toţi romanii afară din Gallia. Faţă de mine personal s-a comportat mai mult sau mai puţin corect şi chiar a căutat să intre în graţiile mele. Mi-a făgăduit că dacă îl ajutăm să dobândească un rang înalt în tribul său (poate tronul de rege), avea să-mi slujească interesele cu credinţă şi îmi cerea mereu îngăduinţa să rămână pe continent pentru a putea colabora cu Labienus în absenţa mea. Dar nici eu, nici Labienus nu ne-am lăsat amăgiţi. Eram hotărât să-l iau pe Dumnorix cu mine şi am rămas intransigent când mi-a spus mai întâi că avea o groază bolnăvicioasă de răul de mare, apoi că răspunderile sale religioase mi-i permiteau să părăsească Gallia. Aşa cum au stat lucrurile, a trebuit să aşteptăm, gata de îmbarcare cu toţii, timp de aproape patru săptămâni până când am avut un vânt prielnic pentru a porni în larg. În cele din urmă, vremea s-a schimbat şi am dat ordin infanteriei şi cavaleriei să se îmbarce pe corăbii. În clipa aceea, Dumnorix, cu o ceată de slujitori de-ai săi, s-a strecurat afară din tabără, luând-o în galopul calului înapoi spre ţara sa. A fost prima împrejurare când autoritatea mea a fost batjocorită de un subaltern şi de un aliat. Mi-am dat seama pe de-a-ntregul

de semnificaţia incidentului. Amânând totul, am trimis un puternic detaşament de cavalerie în urmărirea lui Dumnorix, cu ordinul de a mi-l aduce înapoi viu sau mort. A fost curând prins din urmă, dar a refuzat să se predea. Trebuie să recunoaştem că a murit ca un viteaz, luptând până în ultima clipă şi strigând din răsputeri, în mai multe rânduri, că este un om liber şi cetăţean al unui stat liber.

Am putut porni în larg după aceea, dar aveam impresia că expediţia începe sub auspicii neprielnice.

SEMNE DE PRIMEJDIE

Într-adevăr, mi se pare astăzi că din momentul acela dificultăţile au continuat să crească şi noi primejdii au început să mă asalteze din toate părţile. Nu mai urmăream o politică neîntreruptă de cuceriri, ci în curând m-am aflat în situaţia de a lupta cu desperare pentru a salva ceea ce câştigasem, zbătându-mă apoi cu şi mai mare deznădejde pentru viaţa şi onoarea mea. Întreaga structură a securităţii mele politice şi militare, pe care o înălţasem de-a lungul anilor, începea să lunece, să se sfărâme, să se prăbuşească. Până şi norocul părea că se întoarce împotriva mea, nu o dată, ci persistent; căci cum aş fi putut calcula sau imagina atâtea lovituri ale sorţii venind una după alta şi cu o atât de mare forţă de şoc? în momentul celei de-a doua invazii a Britanniei se părea că, datorită alianţei mele cu Pompei şi cu Crassus, toate interesele mi-erau salvgardate şi întărite de garanţii la Roma; că Gallia era subjugată şi propriul meu viitor asigurat, îmi şi făcusem planul ca, la încheierea perioadei de guvernare a Galliei, să mă întorc la Roma pentru a fi ales consul şi să-mi sărbătoresc triumful câştigat de armata mea şi de mine. Nu urmăream să provoc nicio revoluţie şi, pentru o dată în viaţă, mă puteam considera pe o poziţie sigură. Dar n-a trecut multă vreme şi nu mi-a mai rămas nimic altceva decât armata, fiind ameninţat să-mi pierd până şi gloria dobândită în război.

Când, după atâta întârziere, am pornit în sfârşit spre Britannia, forţele noastre armate ofereau, incontestabil, un spectacol impresionant. Vasele de transport, navele de război şi corăbiile închiriate de la persoane particulare ajungeau la un total de cel puţin opt sute. Cinci legiuni şi două mii de călăreţi se găseau la bordul lor. Dar astăzi pot să recunosc, deşi atunci n-am vrut să admit, că şi expediţia aceasta a însemnat un insucces. Obiceiul meu e să apar întotdeauna în faţa duşmanului înainte de a fi aşteptat, dar în amândouă împrejurările în care am invadat Britannia am sosit prea târziu, către sfârşitul anului, şi n-am avut timpul să-mi „aduc la îndeplinire planurile. Cu acel prilej, plecarea a fost şi mai mult amânată de o nouă avarie suferită de flotă din cauza furtunii. În afară de asta, britonii luptau bine, iar regele lor, Cassivelaunus, a dat dovadă de o surprinzătoare ştiinţă militară. A evitat eu prudenţă tot ceea ce s-ar fi putut numi o luptă reglementară, dar şi-a folosit cu multă inteligenţă carele de război, călăreţii şi trupele uşoare de pedestraşi pentru a ne întrerupe comunicaţiile şi a atrage mici detaşamente de oameni de-ai noştri departe de grosul oştirii. Britonii, ca şi numeroase triburi spaniole, preferă să lupte mai curând într-o ordine deschisă, astfel că nu ne ofereau niciodată ţinta pe care o doream noi. Puteam înainta mereu, dar înaintările nu erau niciodată decisive şi adeseori ceea ce noi consideram drept o urmărire ne pricinuia mai multe pierderi nouă decât inamicului. Din fericire, am putut să-l folosesc pe Commius ca intermediar în tratativele cu unele triburi britanice care nu se împăcau cu autoritatea lui Cassivelaunus. Până la urmă, mai mult teama că-l vor părăsi compatrioţii săi decât faptul că ne găseam noi în situaţia de a-i distruge armata l-a determinat pe Cassivelaunus să facă propuneri care echivalau cu un act de supunere. A făgăduit ostateci şi plata unui tribut anual Romei. Angajamentele sunau bine în comunicatele mele. În

realitate, deşi s-au dat câţiva ostateci, tribut nu s-a plătit niciodată. Înainte de începerea campaniei, intenţia mea fusese să-mi petrec iarna în Britannia, gândindu-mă că în felul acesta aş putea să consolidez cucerirea insulei şi în acelaşi timp să-mi îmbogăţesc armata şi pe mine însumi. Acum însă, îmi dădeam seama că operaţiunea ar fi cerut mai mult timp decât îmi închipuisem. Totodată primeam mereu mesaje de la Labienus, avertizându-mă despre starea de lucruri din ce în ce mai agitată din Gallia. Era mai bine, prin urmare, să-mi aduc armata înapoi pe continent înainte de primejdioasa perioadă a furtunilor de toamnă. Aveam prea puţine vase, iar corăbiile de transport erau supraîncărcate; dar operaţiunea a fost executată cu uşurinţă şi fără niciun fel de pierderi.

În timp ce mă aflam în Britannia, am primit vestea morţii mamei mele Aurelia. Era ceva în firea lucrurilor şi, cu toate că am ţinut doliu după ea, puteam cel puţin să mă bucur de satisfacţia de a şti că trăise să-şi vadă fiul Mare Pontif, consul şi comandant de armată, primind onoruri mai mari decât oricare alt general în viaţă în afară de Pompei. Aveam deci toate motivele să cred că murise fericită, iar acum mă gândesc că şi ea ar fi preferat să se stingă atunci când i-a sunat ceasul decât să vadă lupta desperată ce urma să vină. Dar la întoarcerea în Gallia m-au întâmpinat scrisori care-mi spuneau despre o altă moarte, prematură, afectându-mă până în adâncul sufletului, şi plină de primejdii în privinţa urmărilor posibile. Singura mea fiică Iulia, soţia lui Pompei, murise cu prilejul naşterii. Fiul pe care-l zămislise nu i-a supravieţuit decât cu câteva ore. Nicio moarte nu m-a îndurerat vreodată atât de profund ca moartea fiicei mele. Din scrisorile lui, Pompei părea de asemenea nemângâiat, şi în acel moment al grelei pierderi pe care o încercam amândoi, am simţit pentru Pompei mai multă afecţiune, ca oricând. Nu mi-a trecut numaidecât prin minte că,

încetând de a-mi mai fi ginere, avea să devină tot mai detaşat de mine în viaţa politică, la fel ca şi în sentimentele personale, deşi, când unii dintre prietenii mei au sesizat posibilitatea unei astfel de înstrăinări, am întrevăzut că era ceva de care puteam să mă tem. Într-adevăr, se prea poate ca tocmai teama de o asemenea despărţire dezastruoasă să fi determinat populaţia Romei să ceară stăruitor îngroparea rămăşiţelor pământeşti ale fiicei mele şi soţiei lui Pompei în Câmpul lui Marte, cu toate onorurile cuvenite. Opinia publică, deşi adesea oarbă sau greşit călăuzită, dă dovadă uneori de ciudate presentimente. Locuitorii Romei o admirau pe Iulia pentru ea însăşi şi o cinsteau din cauza înrudirii cu Pompei şi cu mine; dar, în acelaşi timp, cred că simţeau, oricât de nedesluşit, că pierduseră prin moartea ei o anumită siguranţă. Căci dacă Pompei şi cu mine aveam să urmărim de aci înainte linii politice diferite, întreaga textură a lumii lor avea să se destrame de sus până jos.

În momentul acela, pe mine personal nu mă neliniştesau niciun fel de temeri. Dar m-aş fi lăsat în voia durerii fireşti dacă aş fi putut să-mi iau o clipă de răgaz de la îndatoririle mele de comandant de armată. Aşa însă, am fost curând convins de către

Labienus că exista o serioasă primejdie de răzvrătiri pe scară întinsă în Gallia şi amândoi am fost absorbiţi de elaborarea programului de măsuri care ni se părea cel mai adecvat pentru a face faţă unei situaţii cu multe elemente neprevăzute. La suprafaţă totul părea calm. Convocasem o întrunire a căpeteniilor galice la Samarobriva. Au fost foarte puţini cei care nu s-au prezentat, iar felicitările pe care le-am primit pentru succesul campaniei mele din Britannia păreau sincere. Unii dintre şefi mi-au vorbit, e adevărat, despre greutatea ce urma, după toate probabilităţile, să apese asupra Galliei în iarna aceea prin încartiruirea legiunilor şi, după cum era firesc, fiecare a

găsit motive ca să-mi demonstreze de ce era mai bine ca legiunile să ierneze pe teritoriul unui alt trib decât al său. Într-adevăr, recolta fusese slabă anul acela pe tot cuprinsul Galliei şi mi s-a părut că i-ar fi fost realmente greu oricărui stat să susţină întreaga noastră armată, pe tot timpul până la următorul sezon de campanii. Cum aveam totodată mărturii neîndoioase că se puneau la cale intrigi împotriva noastră într-un număr de state, în special pe teritoriul belgie din nord-est, am apreciat că ar fi preferabil să avem trupe disponibile pentru acţiune în diverse ţinuturi în acelaşi timp. împărţindu-mi legiunile în mai multe tabere, aveam posibilitatea să cruţ fiecare trib în parte de o povară prea apăsătoare faţă de resursele lui şi totodată să-mi sporesc condiţiile de securitate în eventualitatea unei răscoale. Pentru o mai mare siguranţă dispersarea nu era – sau nu trebuia să fie – prea mare. O singură legiune se afla la oarecare distanţă de celelalte, dar într-o zonă perfect liniştită. Restul de şapte legiuni erau toate încartiruite separat pe teritoriul belgie şi se găseau la vreo sută şaizeci de kilometri una de alta. Labienus cu legiunea lui se găsea pe Rin, în poziţia cea mai expusă primejdiilor, după cât ni se părea nouă. Una dintre celelalte legiuni, alcătuită în mare parte din recruţi, a fost întărită cu cinci cohorte suplimentare. Această forţă armată era sub comanda lui Sabinus şi a lui Cotta, doi comandanţi care se dovediseră destoinici în trecut. Am luat, cu toate astea, cele mai înţelepte precauţii. Armata părea sigură şi nu vedeam niciun motiv care să mă împiedice să-mi fac obişnuita vizită de iarnă în cealaltă provincie a mea, de partea italică a Alpilor. Totuşi, mi-am amânat plecarea mai mult ca de obicei şi am aşteptat la Samaro-briva până când am primit mesaje de la fiecare comandant de legiune, confirmându-mi că legiunea lui şi-a fortificat tabăra şi că e satisfăcător situată în privinţa surselor de aprovizionare.

Mă aşteptam la tulburări în nord, dar am primit acum

veşti despre o izbucnire antiromană în Gallia centrală. Aici, într-o regiune dens împădurită (deşi există câteva oraşe importante), trăiesc carnuţii. Ei pretind că locuiesc în însuşi centrul întregii Gallii, şi, în fortăreaţa naturală a tainicului bunget de pădure, druizii ţin în fiecare an ceremonii cu un caracter deosebit de sacru. A fost un trib cu care am dus greu tratative până când am izbutit să-l fac rege acolo pe unul dintre propuşii mei, Tasgetius. Fiind informat că Tasgetius fusese omorât de propriii săi supuşi, am transferat numaidecât una dintre legiunile din ţara belgilor în ţara carnuţilor. I-am ordonat comandantului să-i aresteze pe toţi cei care erau implicaţi în asasinat şi să-şi petreacă iarna printre carnuţi, rechiziţionându-le alimentele şiavertizându-i pe toţi membrii tribului că orice act de rebeliune avea să atragă după sine consecinţe neplăcute pentru ei. Eu însumi eram nerăbdător să mă întorc în Italia de nord, spre a păstra mai bine legătura cu situaţie politică frământată de la Roma, şi de aceea am fost profund nemulţumit de această nouă amânare a plecării mele. N-am avut dreptate. De fapt, se poate spune că uciderea din Tasgetius a constituit pentru mine şi pentru armata din Gallia cea mai norocoasă lovitură a sorţii. Mă cutremur gândindu-mă care ar fi fost consecinţele dacă părăseam Gallia atunci când am avut intenţia. Chiar la faţa locului fiind, ştirile de importanţă vitală mi-au parvenit atât de târziu încât abia a fost cu putinţă să intervin la timp.

Eram aproape pe punctul de a porni la drum când un mesager, un gal, a ajuns la mine din tabăra lui Quintus Cicero. M-a informat că, de zece zile, Cicero cu legiunea sa se găsea atacat de o forţă armată de 60.000 de gali; mi-a descris turnurile de asediu şi liniile de fortificaţie făcute de inamici, care lucraseră după instrucţiunile unor prizonieri romani; mi-a spus că solii trimişi de Cicero fuseseră interceptaţi de către gali unul după altul şi omorâţi în chinuri sub ochii oamenilor noştri asediaţi; în momentul

când plecase, declara mesagerul, abia dacă mai exista un om nerănit printre apărătorii taberei; încă mai rezistau, dar cât timp aveau să mai poată susţine asediul nu era de loc sigur. Şi a mai adăugat la raportul său un lucru, căruia nu eram înclinat să-i dau crezare în momentul acela, dar îmi chinuia mintea neîncetat ca un punct sensibil care în orice moment putea deveni arsură de fier roşu. Se zvonea, a spus el, că undeva, lângă frontiera germană, o întreagă legiune romană, împreună cu comandantul ei, fusese nimicită. Una ca asta nu puteam să cred; totuşi, gândul că un asemenea lucru ar fi fost cu putinţă mă înfiora. Eram nu mai, puţin îngrozit reflectând că stătusem atâtea zile în necunoştinţă totală cu privire la primejdia la care se găsea expus Cicero.

Tabăra lui Cicero se afla în ţara nervilor. Era vădit că aveam obligaţia să ajung la el cu cea mai mare iuţeală posibilă şi am judecat că trebuie să-mi asum riscul de a mă îndrepta în ajutorul lui cu o oştire relativ mică, întrucât ar fi necesitat prea mult timp ca să reunesc întreaga armată. Aveam cu mine la Samarobriva o singură legiune, cu care mi-am propus să plec de îndată, şi am trimis mesageri la comandanţii celorlalte două legiuni mai apropiate de tabăra lui Cicero, cerându-le să pornească imediat în marş şi să facă joncţiunea cu mine în drum. Unul dintre comandanţi era Labienus şi de la el, curând după pornire, am primit un răspuns care m-a tulburat mai mult decât mi s-a mai întâmplat vreodată să mă tulbure o veste, înainte sau după aceea. M-a informat că pierdusem o legiune şi cinci cohorte aproape până la ultimul om. Era armata care-şi petrecuse iarna la Adunatuca, sub comanda a doi ofiţeri cu experienţă, Sabinus şi Cotta. În nu ştiu ce chip, după spusele lui Labienus, fuseseră determinaţi să-şi părăsească tabăra, fiind apoi surprinşi şi zdrobiţi de tribul galic al eburonilor. Doar câţiva rătăciţi mai scăpaseră şi izbutiseră să ajungă la cantonamentul lui Labienus cu ştirea.

Rezultatul dezastrului era că triburile mai apropiate de Labienus îl înconjuraseră şi se pregăteau să atace tabăra. Îmi transmitea că se simţea plin de încredere şi că avea să reziste, dar socotea că ar fi cât se poate de primejdios să-şi părăsească fortificaţiile încercând să se unească cu trupele mele.

Aveam acum în faţa ochilor înspăimântătoarea perspectivă a unui eşec total. Pierdusem deja o armată romană şi, după cât ştiam, şi armata lui Cicero putea fi în momentul acela zdrobită. Eram perfect conştient cât de repede şi de total erau capabili galii să-şi schimbe sentimentele şi hotărârile şi ştiam că o răscoală generală, pe tot cuprinsul ţării, însemna să-mi oblige legiunile împrăştiate să ţină piept unor forţe depăşind capacitatea lor de rezistenţă. Am văzut că Labienus, ca de obicei, cântărise bine situaţia. Pentru el ar fi fost o mare imprudenţă să-şi părăsească tabăra, în timp ce, rămânând acolo, imobiliza puternice forţe inamice, care puteau fi folosite împotriva mea sau a lui Cicero. Totuşi, eu nu dispuneam în acel moment decât de o neînsemnată forţă militară, formată din două legiuni, cu care urma să fac faţă unei armate de cel puţin 60.000 de gali, încurajaţi de succesul lor precedent şi primind în fiecare zi noi întăriri din partea vecinilor.

Cu aceste două legiuni m-am deplasat rapid în ţara nervilor. Cicero şi oamenii lui încă mai rezistau şi, când m-am apropiat, galii, informaţi cât de puţini eram, au renunţat la asediu pentru a se năpusti cu toate forţele asupra noastră. Am ştiut să-i prind în cursă într-o poziţie în care numărul şi încrederea în sine nu le aduceau niciun avantaj. Am câştigat o mare victorie şi, astfel, l-am salvat şi pe Cicero salvându-ne şi pe noi înşine. Dar nu aveam trupe suficiente ca să dau urmare victoriei pentru a o face decisivă şi, cu toate că deocamdată eram în siguranţă, simţeam cum întreaga Gallie stă deasupra capetelor

noastre ca un val gata să se spargă. Am renunţat la orice gânduri de a mă întoarce în Italia de nord pentru iarnă. În acel moment critic era important, ştiam bine, să pot comunica rapid cu prietenii mei de la Roma; dar mai importantă decât orice activitate politică era existenţa armatei mele. Locul meu era alături de legiunile mele şi trebuia să rămân acolo.

Tot ceea ce am văzut şi am auzit mi-a confirmat convingerea că scăpaserăm ca prin urechile acului de un dezastru total şi că era nevoie de eforturi supraomeneşti pentru a recuceri terenul pierdut. Am descoperit că Cicero şi legiunea sa luptaseră admirabil şi eram într-adevăr mândru de curajul şi calităţile de care dăduseră dovadă. Dar mă îngrijora viitorul când am văzut cu ochii mei marile lucrări de fortificaţie, turnurile, adăposturile mobile şi toate celelalte sisteme de asediu pe care le construiseră galii. Numai cu un an sau doi în urmă, aceşti oameni priveau procedeele inventate de noi drept miraculoase. Oraşe bine fortificate se supuseseră la simpla apariţie a unui turn înaintând spre ziduri pe roate. Dar acum metodele noastre de a purta război încetaseră de a mai constitui un mister. Iar galii descoperiseră nu numai că puteam fi imitaţi, dar şi biruiţi în mod dezonorant. Din relatările prizonierilor, mi-am putut forma acum o idee exactă despre înfiorătoarea nenorocire care se abătuse asupra armatei lui Sabinus şi Cotta. Iată ce se întâmplase. Tabăra romană fusese atacată pe neaşteptate de tribul eburonilor cu toate forţele lor armate. Nu era unul din triburile mari sau influente, dar avea un conducător de o inteligenţă şi o ambiţie neobişnuită, îmi voi aduce întotdeauna aminte de numele lui Ambiorix, iar poporului său, sau mai bine zis rămăşiţelor acestui trib le-am oferit toate motivele ca să-şi amintească de mine. Se pare că atacul neaşteptat al lui Ambiorix a pricinuit oamenilor noştri mai mult surprindere decât pagube. A fost respins

după o luptă destul de îndârjită. Ceea ce i-a impresionat pe ofiţeri, şi, îndeosebi pe Sabinus, a fost mai ales faptul că atacul a avut totuşi loc; căci părea de necrezut ca un trib atât de obscur să îndrăznească să provoace puterea Romei. Dar în război trebuie să ţii seamă şi de incredibil. Adeseori e singura cale spre victorie. Astfel, după ce armata sa a eşuat în atacul pe faţă, Ambiorix s-a folosit de insuccesul său pentru a-şi pregăti calea spre succes. Cu multă dibăcie a izbutit să-l convingă pe Sabinus că el nu avusese nicio intenţie să atace. Tribul lui, pretindea el, îl silise să treacă la acţiune, pentru că fusese o înţelegere generală între toţii galii ca în momentul acela să fie atacate toate taberele romane din ţara lor. El personal, Ambiorix, îmi era încă foarte recunoscător pentru bunăvoinţa ce i-o arătasem şi dorea cu orice chip să-şi manifeste gratitudinea. Era dispus, ca atare, să îngăduie armatei noastre să iasă de pe teritoriul său spre a se uni cu Labienus sau cu Cicero (cele două tabere mai apropiate). Doar că îl sfătuia pe Sabinus să profite de această ofertă cât mai repede. Galii chemaseră în ajutor mari forţe armate de germani; acestea trecuseră în momentul acela Rinul şi aveau să intre curând în acţiune. În plus, nu putea garanta că tribul său nu avea să prindă din nou curaj dacă mai trecea timp.

Sabinus a crezut această născocire. I s-a părut că Ambiorix n-ar fi cutezat niciodată să se comporte aşa cum se comportase, dacă n-ar fi existat realmente o mişcare asociată a galilor şi a germanilor împotriva noastră. Şi-a propus, prin urmare, să acţioneze întocmai cum dorea acest barbar trădător. Comandantul adjunct, Cotta, care din nefericire îi era inferior în grad, a luat o atitudine diferită şi justă. El a insistat numai asupra următoarelor două puncte: că ar fi incorect să părăsească tabăra fără un ordin superior, şi că în război nu asculţi sfatul inamicului. Dar fără a organiza o răzvrătire în rândurile armatei, Cotta

n-ar fi putut să-şi impună voinţa. Poate că a fost chiar ispitit să facă un asemenea pas, deoarece majoritatea centurionilor ar fi trecut cu siguranţă de partea lui. Aşa însă, el s-a comportat corect, spre nenorocirea lor, şi a cedat în faţa supremaţiei gradului. Armata a pornit la drum a doua zi. A fost prinsă în ambuscadă şi nimicită. Cotta a luptat cu vitejie până la urmă şi a pierit în luptă. Sabinus, până când a fost înjunghiat în chip mişelesc pe la spate, a încercat mereu să negocieze. Se pare că în tot cursul acţiunii oamenii lui Ambiorix au dat dovadă atât de disciplină cât şi de curaj. După ce au capturat tot armamentul şi echipamentul portabil al armatei noastre, au pornit fără a pierde o clipă ca să dea atacul asupra taberei lui Cicero, iar Ambiorix a încercat să facă uz de aceeaşi strategemă pe care o folosise cu succes în cazul lui Sabinus, îndemnându-l pe Cicero să se retragă cât mai era timp. Dar Cicero, deşi cu o experienţă de comandant mult mai redusă faţă de aceea a lui Sabinus, s-a comportat cu o hotărâre demnă de toată admiraţia. Era dispus, a declarat el, să negocieze cu Ambiorix, dar nu mai înainte ca acesta să depună armele. E tocmai genul de atitudine care impresionează pe barbari şi întăreşte curajul propriilor soldaţi. Dar, deşi am admirat comportarea lui Cicero şi a legiunii sale, a trebuit să recunosc că trupele indigene se dovediseră aproape superioare ca forţă, şi observam că, oricâtă mândrie legitimă ar fi resimţit oamenii noştri pentru propriile lor succese, erau cuprinşi, ca fiecare ostaş din armata romană de altfel, de o profundă tulburare în faţa destinului lui Sabinus, Cotta şi al trupelor lor. În cuvântările pe care le-am ţinut atunci soldaţilor mei, am avut grijă să scot în relief faptul că dezastrul nu se produsese datorită cine ştie căror calităţi deosebite de luptători ale inamicilor, ci din pricina incompetenţei criminale a unui singur ofiţer comandant; şi am reuşit să-i contaminez, şi pe ceilalţi cu propria mea hotărâre dârză ca

dezonoarea să fie răzbunată pe deplin şi decisiv. Cu toate astea, eram eu însumi pătruns de temeri când mă gândeam la măiestria cu care aceşti gali începeau să ne imite metodele, la disciplina pe care păreau că au de-prins-o şi la nesfârşitele lor efective.

Îngrijorarea mea nu a scăzut în tot cursul acelei ierni. E adevărat că înfrângerea pe care i-o impusesem lui Ambiorix şi aliaţilor săi mai uşurase întrucâtva situaţia. Trupele care se adunaseră ca să-l atace pe Labienus s-au dispersat de îndată ce s-a ştiut că eu mă aflam încă în Gallia, gata să întăresc orice legiune care ar fi fost ameninţată. Ulterior, Labienus a câştigat o victorie strălucită pe cont propriu, ceea ce a fost de ajuns ca să-i asigure liniştea cel puţin până în primăvară. Totuşi, n-a trecut o zi în timpul acestor luni de iarnă fără ştiri despre vreo agitaţie antiromană într-un trib sau în altul. Trebuia să-mi consacru aproape întreaga atenţie problemelor politice ale Galliei tocmai în clipa când ar fi fost necesar să intervin activ în viaţa politică a Romei. Mai presus de orice, trebuia să fiu sigur că anul următor aveam să fim în stare să reluăm ofensiva şi nu să aşteptăm desfăşurarea evenimentelor, care aveau să se îndrepte, negreşit, împotriva noastră. Am trimis câţiva dintre cei mai buni ofiţeri ai mei în Italia de nord cu directive să strângă recruţi şi i-am scris lui Pompei, cerându-i să elibereze în folosul meu o parte din trupele pe care le recruta pentru armata comandată de el în Spania. Pompei s-a purtat ca un patriot şi ca un prieten. Am obţinut de la el o legiune întreagă. Ofiţerii mei au strâns încă două. Astfel, către începutul anotimpului prielnic campaniilor, eram în situaţia de a porni la luptă cu zece legiuni, fiind întăriţi cu de două ori numărul cohortelor pierdute de Sabinus. Proporţiile acestor întăriri şi rapiditatea cu care fuseseră concentrate au arătat inamicilor noştri că nu intenţionam nicio destindere sau retragere, ci mai curând o intensificare a

dominaţiei noastre asupra zonelor ce se aflau în posesia noastră.

FURTUNA CARE AMENINŢĂ

Anul următor a însemnat pentru Gallia un an de reprimări şi de sancţiuni. Măsurile pe care le-am luat au dat rezultatele sperate, în sensul că au stăvilit pentru moment izbucnirea revoltei generale de care mă temeam. Dar principalele obiective pe care mi le fixasem nu erau atinse. Galii n-au putut fi determinaţi prin teroare să ceară supunere; Ambiorix n-a fost nici prins, nici omorât. În toate campaniile pe care le-am întreprins, am reuşit să lovesc prin surprindere şi cu toate astea rezultatele n-au fost proporţionale cu eforturile depuse. Eram permanent stânjenit atât în Gallia cât şi în sfera mai largă a politicii romane de întâmplări neprevăzute sau cu neputinţă de prevăzut. Parcă aş fi fost nevoit să lupt nu numai împotriva intrigilor omeneşti, dar şi împotriva sorţii.

Când mă întorc cu gândul la evenimentele acelui an, văd în amintire prea puţin în afară de ferocitate, ruină şi pustiire. Văd fumul oraşelor, satelor şi caselor în flăcări, lungile procesiuni de prizonieri, şi parcă am şi astăzi înaintea ochilor grămada sângerândă de carne care era Acco, căpetenia senonilor. În tot ce am înfăptuit anul acela n-a fost numai o grabă frenetică, dar şi un aspect dezgustător de mizerie, în afară poate de fastuoasa desfăşurare a armatelor noastre în trecerea lor peste Rin, care a reprezentat, neîndoios, un spectacol de măreţie şi demnitate. De astă dată podul a fost construit şi mai repede decât în împrejurarea precedentă, iar efectivele care au pătruns în Germania au fost şi mai numeroase. Speram să provoc la luptă marele trib german al suebilor, dar conducătorii lor şi-au retras cu prudenţă armata în interiorul ţării, unde nu puteam să-i urmăresc fără a-mi asuma grave riscuri şi a pierde mai mult timp decât aveam la dispoziţie. Cu toate astea, deşi am luat o pradă mai

săracă şi prizonieri mai puţini decât sperasem, expediţia a dat roade însemnate. Triburile germane care fuseseră în relaţii de prietenie cu noi în ultimii doi ani şi-au reînnoit ofertele de ajutor şi am avut posibilitatea să ajung la o înţelegere în vederea recrutării unui număr considerabil de călăreţi germani şi a instruirii lor aşa cum doream. Armata aceasta avea să se dovedească absolut hotărâtoare în campaniile din anul următor.

Tribul trădător şi vinovat al eburonilor trăia (şi nu greşesc vorbind la trecut) în văile şi pe coastele munţilor Ardeni. La nord de ei, în ţinuturile mlăştinoase de şes dinspre apus, se găseau menapii, iar la sud era puternicul trib al treverilor, care fusese biruit de Labienus în iarna precedentă, dar după aceea se unise cu eburonii lui Ambiorix şi cu alte triburi într-o ligă antiromană. Înainte de a trece Rinul, îi zdrobiserăm în două bătălii crâncene atât pe menapi cât şi pe treveri. Ne-am îndreptat apoi, cu forţe covârşitoare, împotriva eburonilor. În prima incursiune de cavalerie din această campanie, puţin a lipsit ca să-l facem captiv pe însuşi Ambiorix. Dar aşa, el a scăpat cu o mică gardă personală de nu mai mult de patru călăreţi şi tot restul anului acela a fost un continuu fugar. N-a existat nicio tentativă de rezistenţă organizată împotriva noastră. Într-adevăr, Ambiorix poruncise poporului său să se împrăştie în toate direcţiile şi fiecare om să se descurce singur. Hotărâsem, dacă era cu putinţă, să extermin întregul trib şi să-l las pe Ambiorix, în cazul când ar fi supravieţuit, ori fără urmă de supuşi, ori cu o mână de oameni care să-i blesteme numele pentru că le adusese pierderea tuturor bunurilor şi a oricărei speranţe de viitor. Am distrus fiecare oraş şi sat din ţara lor, toată recolta şi aproape până la ultima gospodărie. Le-am izgonit vitele şi i-am fugărit pe bărbaţii, femeile şi copiii care-şi găsiseră adăpost în văile munţilor şi în ţinutul mlăştinos din nord. Deşi eburonii nu ne-au mai înfruntat cu oaste

organizată, mici cete risipite se adunau uneori laolaltă şi, luptând deznădăjduit, provocau unele pierderi unităţilor noastre devastatoare sau izbuteau să izoleze indivizi care se depărtaseră prea mult de coloană. Pe de-o parte spre a evita asemenea pierderi, pe de alta spre a da o cât mai largă difuzare ştirilor despre felul cum eram pregătiţi să-i tratăm pe rebeli şi pe trădători, i-am chemat pe toţi cei din triburile învecinate care doreau să vină să participe la jefuirea şi la nimicirea eburonilor. Apelul a fost primit de un mare număr de voluntari. Totuşi, la sfârşitul verii, Ambiorix era încă liber, iar în teritoriile lui devastate mai subzistau încă vreo câţiva nenorociţi. Aş fi preferat să-i lichidez cu desăvârşire.

La încheierea sezonului campaniilor am convocat un consiliu galic într-un oraş al remilor. Dorinţa mea a fost ca la acest consiliu să fac tot ce îmi stătea în putinţă pentru a confirma supunerea credincioasă a prietenilor noştri şi a-i intimida pe duşmani. Veştile ce-mi soseau din Italia mă făcuseră să iau hotărârea de a-mi petrece iarna de partea italică a Alpilor, de unde puteam comunica repede cu prietenii şi agenţii mei de la Roma. Voiam să fiu sigur că armata mea avea să fie în afară de orice pericol în timpul absenţei mele şi, înainte de a pleca, am împărţit daruri şi onoruri bărbaţilor de seamă din tribul heduilor, al remilor şi din alte triburi în care aveam încredere mai mare. De asemenea, am dat o pedeapsă crudă şi exemplară conducătorului senonilor, Acco, pentru că încercase, pe la începutul anului, să-şi răscoale poporul împotriva noastră, dar fusese surprins şi înfrânt de legiunile romane mai înainte chiar de a fi desăvârşit organizarea revoltei. Am pus să fie ucis după barbarul obicei militar al strămoşilor noştri. În prezenţa armatei romane şi a căpeteniilor fiecărui stat galic, a fost despuiat la piele, cu capul legat strâns în furca unui stâlp vertical de lemn, şi a fost ucis cu lovituri de nuiele. Nu mai rămăsese mare lucru din el când

biciuirea a luat sfârşit, dar, pentru a completa procedura tradiţională, i-a fost tăiat şi capul. Acest dezgustător spectacol a fost pe placul armatei, care dorise cu aprindere execuţia unui personaj cu vază, spre a încununa, ca să spunem astfel, anul răzbunării. M-au felicitat şi mulţi dintre gali pentru că am demonstrat atât de limpede întregii ţări că, dacă îmi răsplăteam prietenii, ştiam să fiu neînduplecat cu trădătorii. Şi eu socoteam că această demonstraţie era cu adevărat necesară; dar îmi dădeam bine seama că, deşi sporisem condiţiile de securitate pentru moment, îmi făcusem totodată duşmani printre cei pe care i-aş fi dorit de partea mea. Era limpede acum pentru ultimul om din Gallia că ordinele noastre trebuiau să fie ascultate pe tot cuprinsul ţării. Puteam da membrilor unui trib sau altuia titlul de „prieteni şi aliaţi” şi aveam fireşte prudenţa să mă amestec cât mai puţin posibil în organizarea politică. şi religioasă a fiecărui trib. Dar fiecare trib trebuia, cu toate astea, să se conformeze voinţei mele. Nu puteau fi prieteni decât dacă erau supuşi. E tocmai ceea ce am vrut să învederez prin execuţia lui Acco, ca să înţeleagă toţi şi ştiam că unii dintre cei mai valoroşi şi mândri gali n-aveau să-mi ierte niciodată această faptă necesară. Îmi aduc aminte că în timpul execuţiei observam atent chipul lui Commius, pe care îl făcusem rege al atrebaţilor. Îmi fusese de cel mai mare ajutor în Britannia şi în alte locuri şi i-aş fi atribuit bucuros puteri sporite. În timp ce loviturile cădeau pe spinarea sângerândă a unuia care era, ca şi el, un şef şi un războinic, Commius – vedeam bine – trecea printr-o profundă transformare sufletească. După aceea mi-am dat toată silinţa să-i vorbesc afabil şi să-i încurajez ambiţiile personale; dar nu mi se mai putea adresa cu lipsa de constrângere şi cu sinceritatea pe care i-o admiram în trecut, înainte de a-mi părăsi armata, i-am dat instrucţiuni lui Labienus să-l ţină sub supraveghere.

Era sfârşitul celui de-al şaselea sezon de campanii în Gallia. Ştiam că săvârşisem mult mai multe decât mi-aş fi închipuit că e cu putinţă pe vremea când am plecat pentru prima oară spre Geneva ca să mă bat cu helveţii. Explorasem Britannia şi pătrunsesem în Germania. Adăugasem la imperiul nostru o provincie care putea deveni una dintre cele mai puternice şi mai însemnate. Şi aveam o armată care, prin experienţă, calităţi de luptă şi loialitate, era fără asemănare în lume. Dar îmi dădeam seama că poziţia noastră în Gallia nu era încă statornicită pe baze sigure, încă un dezastru ca acela pe care îl suferise armata lui Sabinus putea însemna sfârşitul umilitor al tuturor ambiţiilor şi realizărilor mele. De asemenea, observam că la Roma întregul fundament al autorităţii mele politice se afla în primejdie de a se prăbuşi. Unul dintre partenerii mei era mort şi dezonorat; celălalt, în curs de a se înstrăina de mine.

Cred că era pe la sfârşitul lui iulie, în timp ce mă ocupam încă de exterminarea eburonilor, când am primit vestea despre felul cum vechiul meu prieten Crassus şi strălucitul său fiu Publius şi-au pierdut viaţa şi armata în deşerturile Mesopotamiei. A fost cel mai mare dezastru militar pe care noi, romanii, l-am suferit din vremea lui Hannibal. Sper să-l răzbun eu însumi, şi când voi pleca, mâine sau poimâine, spre Parţia, nu voi avea niciun motiv să presupun că nu mă îmbarc pentru o nouă carieră de victorii şi cuceriri. Totuşi, ceea ce mă face mai cumpătat e gândul că, la urma urmei, aşa va fi presupus şi Crassus într-un moment când moartea nu era departe. E cert că nici eu, nici Pompei nu ne închipuiam pe atunci că o înfrângere atât de zdrobitoare era cu putinţă. A fost o înfrângere care, din punct de vedere militar, putea fi cât se poate de primejdioasă. Din fericire pentru noi, părţii sunt incapabili să ţină mult timp pe câmpul de luptă o armată numeroasă şi nu par să aibă vreun comandant sau

conducător care să nutrească altceva decât ambiţii mărunte şi trecătoare. Dacă ar fi avut vreun general sau vreun om de stat cu voinţa de a exploata succesul, ar fi putut năvăli în Siria, în provincia Asia şi în Egipt fără mari dificultăţi. Aşa cum au stat lucrurile, tânărul Cassius, prietenul lui Brutus, a acţionat cu multă pricepere folosind puţinele trupe ce ne mai rămăseseră în Orient. Ulterior, vechiul meu coleg şi duşman Bibulus a fost trimis să preia comanda. Aceasta constituia în sine un simptom că pericolul grav trecuse. Altfel s-ar fi cerut ca Pompei sau eu însumi să preluăm răspunderea, căci Bibulus, deşi îndeajuns de energic, n-a fost niciodată un comandant iscusit.

În clipa când s-a răspândit prima oară vestea despre dezastrul din Parţia, nimeni nu se gândea să-i încredinţeze lui Bibulus o armată, şi realmente nici eu n-aş fi încercat vreun sentiment de îngrijorare la ideea că acestui înverşunat duşman al meu i se atribuiau prerogative suplimentare. Mă simţeam încă sigur. Totuşi, meditând la implicaţiile politice ale dezastrului ce *se* abătuse asupra lui Crassus, îmi dădeam seama destul de limpede că ele tindeau toate într-o direcţie contrară intereselor mele. Era destul de firesc ca, după spectaculosul eşec al lui Crassus, opinia publică de la Roma să se întoarcă împotriva întregii idei a marilor şi aventuroaselor cuceriri străine, fie ele în Răsărit sau în alte colţuri ale lumii. Cei care iniţiaseră recenta politică a cuceririlor militare erau Pompei, Crassus şi eu însumi; această linie politică întâmpinase opoziţia lui Bibulus, Cato şi a grupului lor. În consecinţă, ne puteam aştepta, cel puţin pentru moment, la o întărire a acestui grup, cu unele atacuri la adresa lui Pompei şi a mea, supravieţuitorii triumviratului iniţial. Dar în realitate opinia publică nu procedează prea des pe linia raţiunii. Ceea ce rămăsese în amintire despre Pompei nu era recenta lui adeziune la o tentativă ce sfârşise atât de

catastrofal, ci marile succese personale de care se bucurase el însuşi în Orient. Pentru omul de rând Pompei rămânea ostaşul mereu norocos şi niciodată învins. El trebuia să & se ca simbol al stabilităţii romane şi ca liniştire a îndoielilor romane. Se ştia de asemenea că, exceptând câteva scurte perioade, el şi cu Crassus fuseseră totdeauna în termeni răi. Toate astea erau de ajuns, de vreme ce opinia publică se află rareori sub influenţa raţiunii, ca să-l dezvinovăţească pe Pompei de orice participare la ceea ce apărea acum drept linia de conduită eronată a lui Crassus. Era important totodată faptul că Pompei, cu o armată sub autoritatea sa, se găsea la ponţile Romei. Cât despre mine, care aprobasem la fel ca şi el aventura răsăriteană a lui Crassus, aveam o poziţie mai puţin fericită. Fusesem întotdeauna mai strâns legat de Crassus decât Pompei; reputaţia mea era mai degrabă aceea a unui om care acţionează în chip strălucit şi neaşteptat decât a unuia, ca Pompei, pe care te poţi bizui liniştit că va avea în mod inevitabil succes; în afară de asta, pierdusem eu însumi o legiune şi cinci cohorte. Era deci firesc, dacă nu logic, ca înfrângerea şi dezonoarea lui Crassus să fie atribuite, în general, unui aşa-numit „cezarism”, decât vreuneia din cauzele reale. Am constat de asemenea că în timp ce cu un an în urmă, partizanii mei cei mai înfocaţi se referau la mine cu mândrie, ca la „unicul general al Romei”, acum şovăiau să utilizeze expresia, deoarece mai toată lumea o socotea aplicabilă numai lui Pompei.

Deşi simţeam această schimbare de atmosferă, nu eram pe vremea aceea prea serios tulburat. Intenţionam că, după doi sau trei ani, să candidez din nou la consulat şi ştiam că până atunci aveam să acumulez, după toate prevederile, noi victorii la activul meu. În plus, chiar dacă poziţia mea faţă de senat era poate mai slabă ca în trecut, mă puteam oricând bizui pe sprijinul poporului roman în

momentul alegerilor. Eram perfect conştient că a rămâne în termeni buni cu Pompei reprezenta pentru mine un lucru de cea mai mare însemnătate, şi îmi dădeam destul de bine seama că duşmanii mei aveau să încerce să-l detaşeze pe Pompei de mine; dar nu credeam că aveau să izbutească. Nu doar că mi-aş fi făcut iluzii în privinţa caracterului lui Pompei. Îmi era limpede că vanitatea constituia la el poate cel mai puternic sentiment; dar mai ştiam că era loial şi patriot, aşa cum mi-o dovedise trimiţându-mi, anul precedent, una dintre proprizkfi legiuni, îmi închipuiam, de asemenea, că avea să-şi amintească de nenumăratele noastre discuţii politice din trecut, când reuşisem întotdeauna să-l conving că interesele şi inamiciţiile noastre erau aceleaşi. Atât el cât şi eu întâmpinaserăm mereu aceeaşi obstrucţie din partea grupului restrâns al reacţiunii republicane; nu exista, de altfel, niciun motiv de rivalitate între noi doi; lumea era destul de mare ca să ne cuprindă. Stăruisem adesea asupra acestor adevăruri şi ştiam că la fel făcuse şi Iulia. Credeam că Pompei le înţelesese şi am nesocotit ceea ce mi-e teamă că reprezintă adevăratul verdict al moraliştilor – anume că o singură slăbiciune, în aparenţă neînsemnată, poate fi de ajuns spre a răsturna şi vicia întreaga structură a unui caracter care, altminteri, ar fi puternică, stabilă şi consecventă. Fapt este că Pompei nu putea suporta ideea unui egal. A rămas până la sfârşit prea trufaş ca să admită că eu intram într-o asemenea categorie, dar se temea amarnic ca nu cumva să-i devin chiar superior. Aceste gânduri şi intuiţii ascunse, rumegate în taină» îi copleşeau spiritul şi-i perverteau judecata. În propria lui concepţie despre sine nu încăpea trădarea sau josnicia, şi ar fi fost mişelesc şi josnic să se întoarcă împotriva mea, care de la început îl sprijinisem, îi fusesem socru şi nu aveam absolut niciun fel de intenţii rele faţă de el. De aceea trebuia să aibă convingerea că, dând curs unor mobiluri nedemne, se

conforma în realitate unor comandamente morale superioare. Trebuia să creadă, sau să dea impresia că crede, că eu eram un revoluţionar, în timp ce el reprezenta legalitatea şi constituţia. Era o pretenţie absurdă. Nu deţinusem nicio funcţie în stat înainte de vârsta la care eram îndreptăţit legal s-o deţin, pe când Pompei, din fragedă tinereţe, se bucurase de privilegiul de a se sustrage legilor. Îşi sărbătorise primul triumf când era încă foarte tânăr şi devenise consul fără să aibă măcar una singură din calificările necesare. Cele mai mari comenzi militare ale sale îi fuseseră conferite prin votul poporului, în opoziţie cu voinţa senatului. Într-adevăr, puteam pretinde, cu oarecare paradă de argumentare raţională, că propria mea carieră, în comparaţie cu a lui, avea un caracter deosebit de convenţional şi de supus legilor. O asemenea pretenţie n-ar fi fost poate pe de-a întregul justificată. A existat întotdeauna un element spectaculos în acţiunile mele şi, spre deosebire de Pompei, eu am avut toată viaţa o idee clară a direcţiei către care merg. În măsura în care am idei, pot fi definit ca un spirit mai revoluţionar decât el. Dar ideile mele nu m-au dus niciodată în direcţia războiului civil, iar acum, când mă gândesc la sinistrele câmpuri de bătălie de la Pharsalus, Thapsus şi Munda, unde au pierit atâţia romani şi atâţia au rămas înrăiţi pe viaţă, simt într-adevăr vinovăţia pe care o simte probabil oricine se găseşte implicat, chiar fără voia lui, într-o acţiune dezonorantă; dar ştiu că, într-un sens, se poate afirma cu tot adevărul că asta au dorit-o ei – Pompei, Bibulus, Cato, Ahenobarbus – iar eu aş fi dat orice, în afară de onoare, ca să evit un asemenea lucru.

În iarna care a urmat după înfrângerea şi moartea lui Crassus nu aveam astfel de temeri pentru viitor. Nu mi se părea cu jmtinţă ca Pompei şi cu mine să devenim adversari într-un război civil, fiecare în fruntea mai multor legiuni decât au fost vreodată mobilizate în istoria noastră.

Poate că defectul meu e acela de a fi prea încrezător când e vorba de prieteni.

În iarna aceea situaţia la Roma a fost mai haotică şi mai frământată decât s-a mai întâmplat vreodată în timp de pace. O urmăream din provincia mea din nordul Italiei şi-mi doream adesea ca legile să-mi îngăduie să trec hotarul provinciei şi să intervin personal în treburile capitalei. De fapt, a fost un noroc pentru mine că a trebuit să rămân în nord, de vreme ce, aşa cum s-au desfăşurat lucrurile am fost curând obligat să revin grabnic în Gallia spre a face faţă celei mai grave primejdii din întregul război. Între timp, nu se găsea nimeni la Roma capabil de a exercita autoritatea în afară de Pompei, iar acesta se abţinea în mod deliberat să facă uz de autoritatea pe care o avea. Aştepta momentul când, aşa cum se întâmplase de atâtea ori în trecut, situaţia avea să devină intolerabilă şi, la cererea generală, conferindu-i-se prerogative excepţionale, avea să se ocupe de rezolvarea ei. Alegerile au fost amânate mereu anul acela, pe de-o parte din pricina unor cazuri de coruperi prin mită cu totul nemaiauzite (în care au fost implicaţi şi doi dintre protejaţii mei), pe de altă parte din cauza intimidărilor care nu mai cunoşteau niciun fel de margini, practicate de Clodius, care candida la funcţia de pretor, şi de Milo care, cu un puternic sprijin senatorial, candida la consulat. Atât Clodius cât şi Milo erau conducători versaţi ai bandelor de agitaţie şi zilnic se produceau vărsări de sânge în ciocnirile dintre cei doi. Fiecare, dacă ar fi avut prilejul, l-ar fi ucis pe celălalt fără milă. Către mijlocul iernii prilejul i s-a oferit lui Milo, care a profitat de el. Clodius a fost surprins cu o escortă mai mică decât de obicei. Partizanii lui au fost covârşiţi de gladiatorii lui Milo, şi Clodius însuşi a fost mai întâi rănit, iar apoi – în împrejurări în care este de neconceput că s-ar fi putut invoca pretextul legitimei apărări – asasinat. Clodius avea mulţi duşmani în senat şi

se pare că, imediat după asasinarea sa, un mare număr dintre aceştia (în special Cicero) şi-au închipuit că utilizarea violentă şi izbutită de către Milo a propriilor metode ale lui Clodius avea să aducă pace şi stabilitate republicii. Au fost curând dezamăgiţi. Clodius a rămas favoritul plebeilor din Roma. Într-adevăr, nimeni în vremurile noastre, în afară de mine însumi, n-a ştiut să le insufle o afecţiune atât de trainică şi de statornică. Chiar şi astăzi, când sunt privit mai degrabă ca un autocrat decât ca un conducător popular, îmi închipui că, dacă s-ar întâmpla să fiu asasinat aşa cum a fost Clodius, funeraliile mele, ca şi ale lui, ar prilejui o impresionantă izbucnire de indignare spontană. deşi în eventualitatea asasinării mele nu-mi pot închipui cum ar putea fi restabilită ordinea în stat atât de uşor şi de repede cum a restabilit-o Pompei după funeraliile lui Clodius. Poporul pusese stăpânire pe străzi şi pe desfăşurarea ceremoniei însăşi. Niciunul dintre duşmanii lui Clodius n-au îndrăznit să-şi arate faţa în ziua aceea, iar reşedinţa senatului a fost arsă ca un rug pentru trupul celui mort. Gestul era destul de semnificativ şi, mai ales pentru Cicero, a constituit un motiv special de panică.

După ce răzmeriţa a luat sfârşit, a fost limpede pentru membrii tuturor partidelor că ordinea trebuia restabilită pentru ca viaţa să continue. I s-a propus insistent lui Pompei să fie făcut dictator. Avea o armată; fusese atacat de Clodius, dar evitase să-i acorde vreun sprijin făţiş lui Milo; era prin esenţă un tradiţionalist şi dobândise, din întâmplare, şi o anumită reputaţie de conducător popular; era, în sfârşit, omul către care Roma se întorcea întotdeauna în vremuri de restrişte. Unii dintre prietenii mei, amintindu-şi că şi eu aveam o armată, mi-au sugerat să facem agitaţie în favoarea unei propuneri de a ne alege pe Pompei şi pe mine consuli asociaţi. Dacă Pompei ar fi consimţit la o asemenea propunere, nimeni, cred, n-ar fi izbutit să i se împotrivească, şi ar fi avut

marele avantaj de a reafirma alianţa dintre noi. Într-adevăr, dacă aş fi avut posibilitatea să lucrez încă un an în colaborare cu Pompei, poate că războiul civil şi nesfârşitele prejudicii pe care le-a cauzat ar fi fost evitate. Dar eu personal nu mă găseam în situaţia de a sprijini propunerea sugerată de prietenii mei. Deşi, fireşte, nu-mi dădeam încă seama cât de serioasă avea să fie rebeliunea care era tocmai pe punctul de a izbucni în Gallia, eram destul de bine informat ca să ştiu că prezenţa mea lângă propria-mi armată era absolut necesară dacă nu voiam să riscăm pierderea tuturor cuceririlor noastre. De aceea am trimis vorbă lui Pompei că aveam să sprijin orice propunere de a i se acorda prerogative excepţionale. Am insistat însă ca în curşul folosirii acestor prerogative să aibă grijă ca Milo să fie chemat în faţa justiţiei. Am fost informat de prietenul meu Balbus care, ca de obicei, acţiona în numele meu la Roma, că Pompei avea să-l cheme în judecată şi să-l condamne pe Milo. Dar, adăuga Balbus, atitudinea lui Pompei faţă de mine lăsa totuşi întrucâtva de dorit. Lăsase să se înţeleagă că, după părerea lui, trebuia să mă mulţumesc cu comanda din Gallia şi să nu încerc să-mi exercit influenţa asupra vieţii politice de la Roma. Mai mult, a respins o nouă propunere pe care i-am făcut-o cam în epoca asta şi care era destinată să ne unească mai strâns. I-am sugerat că ar fi bine să se căsătorească din nou cu o fată din familia mea şi i-am oferit-o pe Octavia, tânăra fiică a nepoatei mele Atia, o fată inteligentă şi frumoasă (aşa mi s-a spus; eu n-o mai văzusem din copilăria ei). Spre a întări şi mai mult alianţa noastră, am arătat că eram dispus să divorţez de soţia mea, Calpurnia, şi să mă căsătoresc cu fiica lui Pompei şi a fostei sale soţii Mucia. Mi-o aminteam pe această fată de când era o copilă, întrucât eu însumi fusesem amantul Muciei în timp ce Pompei se afla în Orient. Realmente, mi-a părut rău pentru Mucia când Pompei s-a despărţit de ea. Nu ştiam pe

atunci că următoarea lui soţie avea să fie fiica mea Iulia. Acum, mi se părea un lucru potrivit ca, întocmai cum Pompei îmi fusese altă dată ginere, să devin eu ginerele lui, şi de dragul unei alianţe mai trainice eram gata să-mi calc pe inimă (o iubeam pe Calpurnia şi o iubesc şi acum). Dar răspunsul lui Pompei la ofertele mele a fost, deşi destul de politicos, negativ. Fiica lui era logodită cu Faustus Sylla, fiul dictatorului, iar acest fapt i-a îngăduit lui Pompei să-mi refuze propunerea cu o scuză acceptabilă. În ceea ce-l privea, Pompei nu putea trăi multă vreme fără o soţie, iar în alegerea soţiei afecţiunea juca aproape întotdeauna un rol preponderent. Se îndrăgostise sincer de Cornelia, văduva tânărului Publius Crassus, care murise cu escadro-nul său de cavalerie galică în Parţia. Cornelia era o femeie fermecătoare şi remarcabil de inteligentă, o bună soţie pentru oricine. N-am fost surprins când, spre sfârşitul anului, Pompei a luat-o în căsătorie; dar am înţeles că această căsătorie putea să-l îndepărteze pe Pompei şi mai mult de mine. Tatăl Corneliei ora Metellus Scipio, un om mărginit şi invidios din fire pe toţi cei care-i erau superiori. Mai târziu, în cursul anului următor, Pompei care, sprijinit fiind – oricât de ciudat ar părea – de oameni ca Bibulus şi Cato, fusese făcut consul unic cu dreptul de a-şi numi un coleg, şi-a ales pe socrul său ca adjunct la consulat. Scipio ar fi putut să fie ales cu greu pe altă cale, deoarece şi ei fusese implicat în scandalurile coruperii prin mită din anul precedent.

Eu personal n-am regretat constatând că i s-au acordat lui Pompei prerogativele excepţionale pe care şi le dorise şi nu m-a surprins energia desfăşurată în timpul cât a făcut uz de ele. Au existat, e adevărat, unele persecuţii absolut nedrepte, dar în ansamblu anul consulatului lui Pompei a fost un an de bună guvernare, în timpul căruia obişnuitele convenienţe ale vieţii civile au fost ocrotite. Milo a fost dat în judecată după cuviinţă, iar Cicero, cu

mult curaj, date fiind împrejurările, şi-a luat asupra-şi apărarea. Cred însă că în ultimul moment, când s-a văzut înconjurat atât de prietenii lui Clodius cât şi de soldaţii lui Pompei, i-a pierit îndrăzneala, iar pledoaria pe care a ţinut-o a fost în realitate o versiune cu totul diferită de aceea pe care a publicat-o mai târziu, şi care reprezintă, într-adevăr, o frumoasă bucată antologică. Dar eu aveam prea puţină vreme să cercetez* evenimentele ce au avut loc anul acela la Roma, deoarece eram complet absorbit de problemele Galliei. Totuşi, în timp ce mă aflam încă în Italia de nord, am reuşit să iau o singură măsură necesară propriului meu viitor politic. Am obţinut sprijinul tribunilor pentru o lege (votată în anul consulatului lui Pompei) ce mă autoriza să candidez la consulat fără să apar în persoană la Roma. Nu mă hotărâsem în care anume din anii următori aveam să-mi prezint candidatura, dar doream să fiu sigur că, dacă eram ales, puteam pleca direct de la comanda din Gallia la consulatul din Roma. Era o precauţie absolut necesară pentru siguranţa mea personală. Ştiam că dacă m-aş fi întors la Roma ca simplu cetăţean pentru a candida la consulat după procedeul obişnuit, aş fi fost expus la atacurile duşmanilor mei, care, în ciuda tuturor realizărilor mele, n-ar fi şovăit să născocească cine ştie ce acuzaţie împotriva mea şi, făcând uz de tot felul de obstrucţii legale, ar fi încercat să-mi împiedice candidatura şi să-mi pună capăt carierei. Puteam să combat asemenea atacuri, fără îndoială, dar numai cu ajutorul unor metode puţin cam neconstituţionale şi nu voiam să mă servesc de ele. M-am simţit deci uşurat când s-a votat această lege, Legea celor Zece Tribuni. Părea să-mi garanteze viitorul şi, atâta timp cât reuşeam să supravieţuiesc dificultăţilor şi primejdiilor acestui an în Gallia, care de pe acum se întrezăreau a fi cumplite, consideram că numai aveam altceva de care să mă tem.

Pompei nu-şi preluase de multă vreme magistratura,

când am primit de la Labienus veşti care nu mi-au mai lăsat nicio îndoială că, în privinţa Galliei, cele mai negre presimţiri ale mele erau pe cale de a deveni realităţi.

MAREA REVOLTA GALICĂ

Chiar de pe la începutul anului, Labienus îmi trimisese unele informaţii care, deşi mă aşteptam în parte la ele, m-au mâhnit totuşi profund. Adunase ample mărturii ca să-mi demonstreze că regele atrebaţilor, Commius, participa ca figură de prim rang la formarea unei ligi a tuturor galilor cu scopul afirmării independenţei lor şi al izgonirii romanilor din ţară până la ultimul om. Ştiam despre Commius că era capabil şi ambiţios. îl tratasem ca pe un prieten şi făcusem tot ce mi-a stat în putinţă ca să-i răsplătesc preţioasele servicii. Dacă se întorsese acum împotriva mea, nu putea fi din cauza unor ambiţii contracarate sau a unor nemulţumiri personale. În mod vădit era luat de valul unui fel de elan patriotic, iar alţii, care aveau mult mai puţine motive decât el să-mi fie recunoscători, vor fi simţit probabil cu şi mai mare înflăcărare puterea aceluiaşi avânt. Labienus a încercat să trateze cu Commius în chip stângaci, mişelesc şi ineficace. Pot spune că a fost singurul prilej din toate războaiele galice când am regretat felul cum a judecat lucrurile. Eu personal, întotdeauna şi din toate motivele, atât politice cât şi de onoare, am fost împotriva ideii asasinării inamicului, şi îmi închipuiam că Labienus îmi cunoaşte gândul în această privinţă. El a preferat, totuşi, să trimită la Commius, care nu ştia că e bănuit, un ofiţer de grad superior cu un grup de centurioni care au fost instruiţi să-l doboare pe conducătorul gal de îndată ce va angaja discuţia. Centurionii romani nu prea sunt folosiţi ca asasini şi, în acea împrejurare, oamenii şi-au executat sarcina cu nepricepere. Commius a fost rănit, dar a reuşit să fugă. Bineînţeles că devenise acum duşmănui nostru de moarte, iar zvonul despre atentatul la viaţa lui a contribuit, în

modul cel mai firesc, să-i atragă şi pe alţi gali de seamă în partidul potrivnic nouă. În plus partidul acesta se simţea foarte încurajat de veştile din Italia. Se presupunea că dezordinile de la Roma, care au urmat după uciderea lui Clodius, aveau să continue la nesfârşit şi că eu însumi aveam să fiu reţinut în nordul Italiei până târziu în primăvară. Se mai întâmplase o dată ca galii să surprindă o armată romană fără comandantul ei suprem. Acum, o împrejurare şi mai favorabilă părea că li se oferă. Dacă izbuteau să mă izoleze de legiunile mele, acestea aveau să fie imobilizate, revolta avea să se întindă pe tot cuprinsul ţării, iar oamenii noştri puteau fi distruşi fie prin înfometare, fie prin copleşitoarea forţă militară de care dispuneau ca să-i înfrunte.

Astfel expus pe scurt, planul galic poate părea un proiect vag, lăsând prea mult la voia întâmplării, ba chiar un produs al reveriei nostalgice. În realitate fusese elaborat până în cele mai minuţioase detalii şi a fost pus în practică cu hotărâre şi inteligenţă. Semnalul revoltei generale a fost dat în Gallia centrală de către carnuţi, care, în oraşul lor Cenabum, au masacrat până la ultimul negustor şi funcţionar roman venit acolo pentru iarnă. Relatările despre crima săvârşită s-au răspândit cu repeziciune. De pildă, în seara zilei masacrului ştirea a fost cunoscută la vreo 240 km mai la sud, în ţara arvernilor. Arvernii au fost şi rămân încă unul din triburile cele mai puternice din Gallia. Partidul antiroman era condus la ei de tânărul Vercingétorix, al cărui tată fusese rege, cu o autoritate extinzându-se departe pe teritoriul întregii ţări. Vercingétorix a pus repede mâna pe putere în propriul său stat şi a obţinut fără întârziere sprijinul aproape fiecărui trib din Gallia centrală, sudică şi vestică. Mişcarea se întindea şi înnoid. Unele dintre triburile belgice fuseseră atât de slăbite şi de terorizate de operaţiunile noastre militare din anul precedent încât au rămas pentru moment

inactive. Altele au răspuns prompt la pregătirile de război, eforturile lor fiind puse de acord de câţiva şefi capabili, printre care şi Commius.

Dispozitivul nostru era următorul: Labienus se găsea în ţara senonilor cu patru legiuni; la sud-est, nu departe, se găseau alte două legiuni printre lingoni; încă două erau încartiruite şi mai departe printre treveri. Îi era extrem de greu lui Labâenus să ştie ce are de făcut şi, de fapt, s-a comportat corect, cred eu, nefăcând nicio mişcare. Legiunile noastre se aflau în siguranţă acolo unde erau, în timp ce orice înaintare sau retragere greşită ori prematură putea să creeze dificultăţi. Era o situaţie care cerea prezenţa comandantului suprem, iar eu mă găseam izolat de armatele mele prin lanţul unor munţi care, în acest anotimp al anului, sunt consideraţi, în general, de netrecut, iar dincolo de munţi, prin kilometri întregi de teritoriu ostil. Se părea că dintre triburile mai importante numai în hedui şi în remi puteam avea încredere şi, aşa cum îi cunoşteam pe gali, eram pregătit să descopăr că până şi aceste triburi fuseseră, într-un fel sau altul, prin mituire, promisiuni sau măgulire, determinate să se alăture la mişcarea generală. Revolta mă lipsise de aproape întreaga mea cavalerie galică, aşa încât eram foarte bucuros că luasem măsuri ca să-mi asigur câteva escadroane de călăreţi germani în serviciul meu. După cât se vedea, inamicul părea că deţine pretutindeni iniţiativa. Numeroasele forţe armate ale galilor, în special cele de cavalerie, puteau fi concentrate rapid, oriunde ar fi hotărât conducerea lor. Noi, în acel anotimp timpuriu al anului, eram grav stânjeniţi de lipsa proviziilor, ca şi de nesiguranţa drumurilor anevoioase.

Am constatat că Vercingétorix ne ameninţa cu multă dibăcie din două direcţii deodată. Ameninţările sale erau îndreptate către două dintre cele mai vulnerabile poziţii ale noastre, iar faptul că adoptase fără şovăire o asemenea

strategie m-a făcut să înţeleg pe dată că aveam acum ca adversar un conducător de mare clasă. Era parcă o luciditate istorică în felul cum lucra mintea lui. Îşi dăduse seama că noi ocupaserăm o poziţie sigură în Gallia numai datorită cuceririi provinciei romane iniţiale – câmpia de coastă şi valea Ronului mărginită de Alpi şi de Ceveni. De pe această bază puţin întinsă, şi având deja un caracter italic, ne deplasaserăm spre nord, mai întâi treptat şi provizoriu, apoi, în cei şase ani ai proconsulatului meu, cu o rapiditate atât de mare încât cotropiserăm întreaga ţară, de la Mediterana până la

Atlantic şi până la Rin. Şi observase că ştiuserăm să efectuăm aceste înaintări cu oarecare paradă de legalitate şi o anumită siguranţă în privinţa sprijinului material numai pe baza relaţiilor prieteneşti pe care le cultivasem eu cu heduii. De multă vreme heduii şi arvernii îşi disputaseră supremaţia în Gallia. Acum, prin influenţa romană, heduii ajunseseră la o poziţie care era probabil mai importantă decât ar fi justificat-o numărul populaţiei şi resursele tribului. Totuşi, ştiam că, în ciuda a tot ceea ce înfăptuiserăm, Dumnorix nu era singurul heduan care ne purta pică; iar Vercingétorix era probabil conştient că, dacă reuşea să-i detaşeze pe hedui de noi, nu numai că armatele noastre ar fi rămas izolate în mijlocul Galliei, dar toate triburile din ţară s-ar fi alăturat la mişcarea antiromană.

Vercingétorix avea pe bună dreptate convingerea că propria lui ţară se găsea deocamdată în siguranţă. Între provincia romană şi teritoriul arvernilor se ridica marele masiv muntos al Cevenilor, acoperit acum de zăpezi. Nicio pârtie peste aceşti munţi nu era considerată ca practicabilă. Avusese deci sentimentul că-şi putea lăsa ţara natală neapărată şi se îndreptase spre nord, în direcţia frontierei heduane. Era limpede că avea intenţia în primul rând să-şi atragă alianţa puţinelor triburi din zona aceea

care încă ne mai rămăseseră credincioase, iar apoi să corupă şi fidelitatea hedui lor. În acelaşi timp organizase o puternică forţă armată din triburile de la sud-vest. Armata aceasta înainta de-a dreptul asupra provinciei noastre prin trecătoarea dintre lanţul Cevenilor şi al Pirineilor. Nu mă aşteptasem la o strategie atât de îndrăzneaţă din partea unui gal şi lăsasem provincia inadecvat apărată.

Primejdia sau primejdiile erau cât se poate de evidente şi ne încolţeau grabnic. Trebuia să-mi reiau locul lângă armata mea, să iau măsuri pentru a situa provincia în afară oricăror riscuri şi să-i ocrotesc pe hedui – dar nu puteam să le fac pe toate deodată. Rămânea să le fac cât mai repede cu putinţă. Fără a săvârşi toate aceste acţiuni, nu puteam să recâştig întâietatea iniţiativei.

Am socotit că trebuie să mă ocup mai întâi de primejdia cea mai urgentă. Dacă provincia era cotropită, pierdeam nu numai o bază cât se poate de preţioasă, dar întreaga mea reputaţie de general. Îmi închipuiam panica ce ar fi izbucnit la Roma la vestea pierderii sau chiar a cotropirii acelei regiuni bogate, de atâta timp pacificată, şi a întreruperii comunicaţiei terestre cu Spania. Aproape cu siguranţă s-ar fi emis propunerea ca eu să fiu înlocuit şi, fără îndoială, s-ar fi sugerat ca Pompei să-şi îndeplinească obişnuitul rol de a redresa o situaţie ce părea desperată. Nu doream să fiu categorisit alături de Crassus drept un ratat pe plan militar şi nici nu doream ca Pompei să-mi răpească meritul cuceririi Galliei, aşa cum i-l răpise lui Lucullus pe acela al cuceririi Orientului. De aceea, cu o mică escortă de cavalerie, am pornit spre provincie, călătorind în goană de-a lungul drumului de coastă, prin Marsilia, până la Narbonne. Aici am găsit populaţia într-o stare care se apropia de panică. În câteva zile am fost în situaţia s-o pot linişti. Am concentrat până la ultimul om disponibil din zona ameninţată, am construit repede o linie de posturi fortificate de-a lungul frontierei la vest şi la

nord de Narbonne şi am supravegheat ca fiecare post să fie dat în grija unui ofiţer plin de entuziasm şi vrednic de încredere. Inamicul a dat dovadă de inteligenţă neîncumetându-se să atace această linie. Dacă s-ar fi aventurat, ar fi suferit grele pierderi. Aşa însă, s-a retras în direcţia Aquitaniei şi a Loarei. Provincia n-a mai fost niciodată ameninţată serios. Primul meu scop fusese atins.

Am solicitat acum un efort cu totul neobişnuit din partea trupelor mele. Mi-am propus să trec Cevenii, pătrunzând în ţara arvernilor, care fusese lăsată, după cât ştiam, practic neapărată. Toată lumea era de acord că, în acest moment al anului, nici măcar un mic grup călătorind cu lucruri puţine nu putea trece munţii, ca să nu mai vorbim de o forţă militară cu tot bagajul şi echipamentul ei. Am observat însă că lumea obişnuieşte să prezinte drept „imposibil de realizat" acele lucruri pe care ori nu vrea ori n-a încercat niciodată cu adevărat serios să le întreprindă. Trecerea Cevenilor a fost dificilă, dar a avut loc. Adeseori soldaţii au fost nevoiţi să dea la o parte cu lopata zăpada înaltă de doi metri; gerul era aspru; nu aveam alimente, deoarece călătoream cu cât mai puţine poveri. În cele din urmă însă am ieşit în ţinuturile mai calde de dincolo de munţi şi acolo am găsit hrană din belşug, putând jefui în voie. Arvernii au fost luaţi complet prin surprindere, de vreme ce şi ei fuseseră adepţii ideii generale de „imposibilitate". Aproape toţi luptătorii lor se duseseră în nord împreună cu Vercingétorix, şi astfel mica noastră armată de cavalerie din Gallia Transalpină a putut să cutreiere fără niciun risc toată ţara, cauzând stricăciuni fără a întâmpina vreo împotrivire. Prevedeam că Vercingétorix avea să primească neîntârziat relatări mult exagerate despre isprăvile noastre, fiind forţat să se îndrepte din nou spre sud pentru a-şi apăra poporul. Am voit să creadă că eu am rămas cu armata care îi pustia ţara şi i-am lăsat chiar pe ofiţerii mei să presupună, când i-am

părăsit, că nu plecam decât pentru câteva zile. În realitate, am trecut din nou Cevenii cu câţiva călăreţi de elită şi am pornit apoi spre nord, călărind ziua şi noaptea. În drum, am luat cu mine un contingent de cavalerie germană şi cu această escortă am traversat ţara heduilor, ajungând la cele două legiuni ale mele de la lingoni, fără să trezesc nici cea mai mică bănuială că mă aflu prin apropiere. Celelalte două legiuni care erau la treveri au făcut repede joncţiunea cu mine şi, în fruntea acestor patru legiuni, am ajuns la Labienus, în ţara senonilor. Între timp, Vercingétorix descoperise că nu mă mai aflam cu mica armată de incursiune, care acum se retrăsese în provincia romană.

Până în momentul acela se poate spune că avusesem destule motive de a fi mulţumit de mine însumi. Salvasem provincia; ajunsesem la forţele mele armate, unindu-le; şi mă găseam acum în situaţia, socoteam eu, de a înfrunta orice armată pe care galii ar fi adus-o împotriva mea. Dar erau încă multe alte considerente care m-ar fi putut face să cad în cea mai adâncă descurajare. Mă gândeam că fusesem nevoit să alerg ca un fugar, păzit doar de un mic corp de mercenari, printr-o ţară pe care, în mesajele mele către Roma, o declarasem ca supusă şi loială. Nu cutezasem să-mi încredinţez propria mea persoană nici chiar vechilor noştri prieteni, heduii. Alţi prieteni vechi, ca de pildă Commius, întorceau categoric spatele tuturor perspectivelor cu care îi îmbiasem şi întregii afecţiuni personale pe care le-o oferisem. Preferau o mişcare de eliberare care era închinată distrugerii a tot ceea ce realizasem eu de la prima mea sosire în Gallia. Dacă mişcarea izbutea, Gallia avea să fie din nou expusă atacurilor de peste Rin, iar poporul gal (îi cunoşteam doar) avea să recadă în curând în starea de incapacitate şi dezordine politică din care încercasem să-l ridic. Cât despre mine, dacă eram învins în război sau silit să mă

retrag din lipsă de provizii, aveam să fiu cu desăvârşire discreditat atât ca general, cât şi ca om politic. Departe de a mai obţine al doilea consulat, la care năzuiam să ajung peste câţiva ani, aş fi fost la discreţia numeroşilor mei duşmani care, prin procedee legale, aveau să mă împingă cu siguranţă spre exil, sărăcie şi obscuritate. Am înţeles că, o dată mai mult, trebuia să lupt pentru viaţa şi onoarea mea, pentru onoarea armatei mele şi pentru viitorul către care mă simţeam îndemnat cu o forţă atât de impetuoasă. De asemenea, îmi dădeam seama că, după toate probabilităţile, aveam să fiu confruntat nu numai cu imensele efective ale inamicului, dar cu o competenţă militară cu mult superioară tuturor celor întâlnite până atunci. Mulţi dintre actualii comandanţi gali ai armatelor de eliberare, care se juraseră să-i distrugă pe romani, fuseseră instruiţi în ştiinţa militară de mine personal sau de cei mai buni ofiţeri din legiunile mele. Aceşti oameni îmi cunoşteau metodele; erau capabili să construiască tabere fortificate şi chiar să întreprindă operaţiuni de asediu. Şi în special, reflectam eu, erau perfect conştienţi de însemnătatea proviziilor pentru noi şi de dificultăţile de care eram sortiţi să ne lovim la începutul anului dacă ne izolam de sursele noastre obişnuite de aprovizionare. Ştiau că punctul meu slab era cavaleria şi că, dacă eram forţat să-mi dispersez legionarii pe o zonă întinsă pentru hrană şi jaf, ei, cu efectivele lor de cavalerie mult superioare, aveau să ne poată provoca pierderi infinit mai grele decât într-o bătălie de poziţii. Conducătorul lor, Vercingétorix, se dovedise a fi nu numai un ostaş curajos, dar şi un comandant isteţ şi clarvăzător. Era de asemenea, după cum am constatat, un admirabil diplomat şi lua măsurile cele mai adecvate, folosind atât coruperea prin mită cât şi ameninţările pentru a uni toate triburile Galliei (şi în special pe hedui) în jurul aceluiaşi ideal. Era capabil de energie perseverentă mai mult decât oricare gal pe care-l

cunoscusem şi se arata necruţător faţă de cei care-i greşeau prin lipsă de curaj sau neascultare. Puţinii gali care, în momentul acela, au venit la noi cu ştiri despre mişcările conducătorului lor, sau care s-au arătat dispuşi într-un fel sau în altul să colaboreze cu noi, erau aproape toţi victime ale nemulţumirii acestuia şi monumente vii ale ferocităţii sale. Unii aveau ochii scoşi, alţii urechile, picioarele sau mâinile tăiate. Era un mod sălbatic de a-i trata pe recalcitranţi, dar dădea rezultate. Ordinele lui Vercingétorix erau ascultate. Eu însumi a trebuit să-i imit uneori metodele şi, într-adevăr, de la începutul acestei lupte, de care depindea totul, le-am lăsat soldaţilor mei o mai mare libertate decât până acum. Ştiam că în cursul acestui anotimp de campanii aveau să fie mai tot timpul supuşi unei tensiuni aproape de nesuportat şi socoteam că li se cuvine să se bucure de acele patimi ca lăcomia, cruzimea şi pofta carnală, comune majorităţii luptătorilor, fiind resimţite cu deosebită forţă după perioade mai lungi de disciplină severă, viaţă aspră şi primejdii. În mod paradoxal, o armată există ca să creeze sau să menţină ordinea şi, când sarcina e uşoară, va fi ea însăşi (în afară de cazul când comandantul e incompetent sau libertin) o pildă de ordine şi de moderaţie. Dar când îşi vede însăşi identitatea şi existenţa ameninţate de primejdie, când este expusă necunoscutului şi perfidiei, până şi calităţile ei evidente o pot îndruma către excese. Eu personal sunt un admirator al convenienţelor; dar când lupţi pentru propria viaţă nu e nici obişnuit, nici prudent să le mai respecţi. Aşadar, având de înfruntat în Gallia acest pericol de moarte, eram pregătit să fiu cel puţin la fel de necruţător ca şi inamicul meu, deşi eu nu m-am lăsat niciodată luat de valul vreunui impuls necugetat de cruzime. Actele mele de barbarie au fost delibeiate şi eram gata oricând, dacă vedeam într-asta posibilitatea unui avantaj real, să mă comport cu mărinimie şi cu moderaţie.

În tot cursul acelui an Vercingétorix mi-a pus mereu alte probleme şi, dacă eu izbuteam să câştig o victorie, de cele mai multe ori el o întorcea în folosul lui. Nădăjduisem că, primind vestea că am reuşit să străbat Gallia şi să-mi regăsesc legiunile, el avea să-şi conducă oştile împotriva noastră, profitând de moralul lor ridicat şi de entuziasmul sincer pe care, fără îndoială, îl provocase. Era însă prea inteligent ca să acţioneze în mod impulsiv, cum procedează majoritatea galilor. În loc să se apropie de noi, a revenit din ţara lui în direcţia frontierei heduane. Aici a atras de partea sa marele şi puternicul trib al biturigilor, apoi a pornit un atac împotriva unui oraş al bolilor, care, de când îi cruţasem după bătălia cu helveţii, ne rămăseseră credincioşi. Vercingétorix m-a pus din nou, cu multă iscusinţă, în dilemă. Ştia că în acel anotimp (era încă iarnă) armatele romane nu pornesc niciodată în campanie. Drumurile erau troienite şi proviziile aproape cu neputinţă de obţinut. Dacă săream în ajutorul bolilor, însemna să mă încurc, împreună cu armata mea, în nesfârşite dificultăţi. Pe de altă parte, dacă-i lăsam pe prietenii şi aliaţii noştri să fie zdrobiţi fără a ridica un deget ca să-i ajutăm, bunul meu renume în ochii galilor ar fi fost compromis şi nu mi-ar mai fi rămas în curând niciun fel de prieteni sau aliaţi. Am hotărât că era preferabil să înfrunt toate riscurile decât să las să se presupună că nu eram în stare să-mi ajut prietenii.

Am pornit cu opt legiuni spre ţara biturigilor şi a bolilor. Am avut curând de făcut faţă dificultăţilor de aprovizionare. Câteva triburi mi-au ascultat ordinele şi ne-au trimis convoaie, dar aceste convoaie au fost în majoritatea cazurilor interceptate de bandele de partizani care, fie ca luptători pentru eliberare, fie ca simpli tâlhari, se iviseră pe tot cuprinsul ţării. Am fost forţaţi să trăim pe socoteala populaţiei locale şi, în multe cazuri, am avut toate justificările pentru a face astfel. În drumul nostru, de

pildă, se afla Cenabum, oraşul carnuţilor, care dăduse semnalul revoltei generale prin masacrarea negustorilor şi funcţionarilor noştri. Am ajuns la acea localitate mai înainte ca populaţia să fi avut prilejul de a organiza o apărare. Locuitorii şi-au închipuit fără îndoială ce le pregăteam şi au încercat să se salveze noaptea pe un pod care lega oraşul de celălalt mal al Loarei. Dar prevăzusem această mişcare şi am ţinut două legiuni sub arme în tot cursul orelor de întuneric. Au pătruns în oraş de îndată ce s-a primit vestea tentativei de fugă. Asalturile de noapte sunt de obicei mai cumplite şi mai sălbatice decât orice se întâmplă ziua. E sigur că pe ulicioarele strâmte dintre clădirile în flăcări foarte puţini locuitori din Cenabum au reuşit să scape. Întregul oraş a fost distrus, iar. eu am dăruit soldaţilor întreaga pradă, şi pe toţi prizonierii. Mai înainte existaseră unele proteste în privinţa acestei inaugurări timpurii a sezonului de campanii şi a lipsei de provizii. În tot restul anului oamenii au îndurat greutăţi aproape de necrezut fără murmur.

După devastarea oraşului Cenabum, alte oraşe din drumul nostru au fost bucuroase să capituleze, să-şi predea armele şi să-mi dea ceea ce îmi trebuia mai mult – caii lor. Vercingétorix se afla acum în aceeaşi situaţie dificilă în care mă pusese el înainte. Dacă voia să-şi menţină alianţa între triburi strâns unită, trebuia să dea cel puţin o aparenţă de ieşire pe câmpul de luptă. De aceea i-a abandonat pe boi şi a încercat să despresoare unul din oraşele pe care le asediam eu. Într-o scurtă luptă de cavalerie, trupele lui înaintate au pus în derută cu uşurinţă ceea ce îmi mai rămăsese din cavaleria mea galică, dar când i-am văzut pe propriii mei gali că o iau la fugă, am trimis în luptă pe cei patru sute de călăreţi germani pe care-i ţinusem cu mine de la începutul campaniei. A fost un moment critic. Vercingétorix îmi era oricum cu mult superior în privinţa forţelor de cavalerie; dar dificultăţile

aveau să-mi fie cu atât mai sporite dacă se dădea pe faţă că superioritatea lui era absolută şi că eu eram incapabil să-l provoc vreodată altfel decât la o bătălie de pedestraşi de pe poziţii fixe – un gen de luptă pe care, bineînţeles, avea să-l evite. Din fericire, germanii mei au făcut tot ceea ce puteam aştepta de la ei. Erau trupe de elită şi au şarjat cu un fel de furie caracterişr tică neamului lor. A fost, probabil, un moment dureros pentru Vercingétorix când şi-a văzut cavaleria respinsă. Nădăjduise să mă găsească cu totul inferior în arma aceasta, pentru ca el. Să poată ţine în stăpânire fiecare colţişor de pe suprafaţa Galliei, cu excepţia acelora unde s-ar fi aflat efectiv legiunile mele. Acum vedea că nu se putea bizui pe supremaţia deplină la care aspirase. Rămânea adevărat însă că din punct de vedere numeric superioritatea lui era imensă. Cei patru sute de germani nu puteau fi pretutindeni şi, cu toate că-i puteam utiliza tactic în vederea unui scop operativ, ei nu-mi puteau nici păzi liniile de comunicaţie, nici garanta aprovizionarea.

Vercingétorix pare să fi cântărit cu chibzuinţă situaţia fără a sta mult pe gânduri. Într-un consiliu de război, a expus în faţa galilor un plan cât se poate de îndrăzneţ şi de original, care, dacă era adus pe de-a întregul la îndeplinire, m-ar fi forţat, după toate probabilităţile, să mă retrag dincolo de Alpi, pierzând, cel puţin deocamdată, tot avantajul şi prestigiul dobândit în victoriile precedente. A propus ca nu numai fiecare depozit şi hambar, dar fiecare oraş de-a lungul rutei noastre de marş să fie incendiat. În felul acesta, a explicat el, armatele romane ar fi complet lipsite de provizii. Gri am muri de foame, ori am fi siliţi să ne dispersăm forţele pe o întindere atât de vastă, încât am deveni o pradă uşoară pentru inamic, care avea efective superioare şi o mai mare mobilitate. Gall îi dând dovadă de o hotărâre la care nu m-aş fi aşteptat niciodată din partea lor, au aprobat planul.

Îmi aduc aminte şi astăzi sentimentul meu de descurajare când, la o zi sau două după victoria noastră de cavalerie, am văzut în toate direcţiile în jurul nostru coloane uriaşe de fum înălţându-se în aer. Biturigii, care ocupă o regiune extrem de fertilă din Gallia şi constituie unul dintre cele mai prospere popoare din toată ţara, distrugeau în mod deliberat tot ce intra în raza noastră de acţiune şi ne putea fi de folos. Logica lui Vercingétorix era corectă şi izbutise să convingă; căci dacă era adevărat că-şi puteau reconstrui oraşele şi satele, nu şi-ar mai fi recăpătat niciodată libertatea în cazul când armatele romane ar fi rămas printre ei.

În vremea asta eu mă îndreptam spre Avaricum, cel mai mare şi mai bogat oraş al biturigilor, ba chiar poate cea mai frumoasă cetate din întreaga Gallie. Cucerind această localitate, speram nu numai să readuc la supunere toată acea parte a ţării> dar să-mi asigur şi provizii suficiente pentru a trece de perioada dificultăţilor imediate. Mai târziu am aflat că Vercingétorix voise să distrugă până şi acest mare şi frumos oraş. Biturigii însă l-au implorat să-l cruţe, sub cuvânt că poziţia şi înzestrarea sa în vederea apărării erau excelente. Vercingétorix a cedat la rugăminţile lor cu inima îndoită, şi nu sunt de loc sigur că a greşit. Localitatea a fost într-adevăr extrem de greu de cucerit, fiind apărată cu o dârzenie şi o ingeniozitate care mi-au produs nu numai surprindere, dar şi nelinişte. Soldaţii mei nu mai suferiseră niciodată atâtea lipsuri ca în acele zile geroase de sfârşit de iarnă din timpul asediului cetăţii Avaricum. Eu însumi abia dacă am închis ochii o clipă în tot acest timp, de vreme ce ziua şi noaptea lucrul continua neîntrerupt la turnurile şi terasele de asediu, în timp ce străjile trebuiau să stea permanent de veghe pentru a ne păzi împotriva vreunui atac din partea corpului principal de armată al lui Vercingétorix, care nu se găsea niciodată departe de noi şi izbutea uşor

să izoleze puţinele convoaie cu provizii trimise de hedui şi de boi, drept răspuns la urgentele mele cereri. O dată, Vercingétorix a oferit chiar prilejul unei bătălii, iar oamenii me au cerut vehement să fie conduşi împotriva lui. Erau rebegiţi de frig, istoviţi şi desperaţi, şi doreau ca prin luptă să scape de truda plictisitoare de fiecare zi şi să încheie lucrurile printr-o victorie. Am condus armata până la poziţia aleasă de Vercingétorix şi, cu toate vociferările soldaţilor, echivalând aproape cu o răzvrătire, i-am condus din nou înapoi. Oamenii mei erau perfect pregătiţi să atace printr-o mlaştină şi apoi în sus pe dealul din faţă; dar eu am observat nu numai dificultatea poziţiei, ci şi deosebita iscusinţă cu care Vercingétorix îşi dispusese trupele, gata să atace din flanc orice grup de oameni care ar fi încercat să traverseze mlaştina. Mi-am asumat în război riscuri mai mari decât majoritatea comandanţilor; dar acesta era un risc pe care n-am vrut să mi-l asum. Înfrângerea, în acea împrejurare, ar fi însemnat un dezastru ireparabil, în timp ce victoria n-ar fi pus neapărat capăt războiului. Soldaţii mei erau înfuriaţi pe mine, aşa cum au fost întotdeauna când şi-au închipuit că nu aveam încredere în ei. Dar ulterior le-am explicat situaţia şi chiar am sugerat (ştiind că sugestia mea avea să fie respinsă) că ar trebui să abandonăm asediul cetăţii Avaricum, de vreme ce-i expuneam la atât de insuportabile eforturi. Mi-au declarat limpede că preferau să moară de foame şi de frig decât să se lase păgubaşi, scăpând prilejul de a arăta galilor care erau consecinţele măcelăririi civililor şi sfidării ostaşilor romani.

A fost una dintre cele mai dificile operaţiuni de asediu în care m-am angajat vreodată. Dacă ar fi durat mai multă vreme, am fi putut pierde războiul, căci, până când am fost gata pentru asaltul final, oamenii noştri ajunseseră pe jumătate înfometaţi şi, cu toate că-şi păstrau o extraordinară hotărâre şi ferocitate, vedeam bine că

forţele lor fizice începeau să slăbească. Pe o zi ploioasă şi într-un moment când inamicul nu se aştepta la atac, am dat în sfârşit semnalul de asalt. Oamenii noştri s-au aruncat în bătălie ca fiarele sălbatice, dar mi-au urmat instrucţiunile întocmai, ocupând întregul circuit al zidurilor mai înainte de a coborî în oraş unde, la început, apărătorii cetăţii erau gata să lupte până la capăt. Dar când s-au văzut complet împresuraţi, au intrat în panică şi au aruncat armele, încercând săiasă din cetate cât mai era timp. Pentru ei însă timpul se scursese. Erau patruzeci de mii de locuitori în Avaricum şi dintre aceştia n-au scăpat mai mult de opt sute. Restul – bărbaţi, femei, copii – au fost omorâţi de soldaţii noştri, care erau atât de înrăiţi de suferinţele îndurate încât nici nu s-au mai gândit la câştigurile băneşti din vânzarea prizonierilor. Am găsit alimente din belşug la Avaricum, dar îndepărtarea cadavrelor ne-a pus în faţă o problemă destul de serioasă.

UN MOMENT DE HOTĂRÂRE

Nădăjduisem că vestea succesului nostru de la Avaricum şi a masacrului locuitorilor ar putea avea drept urmare detaşarea de Vercingétorix a unora dintre partizanii săi, ceea ce mi-ar fi uşurat sarcina. Am descoperit că, dimpotrivă, victoria noastră nu făcuse decât să-i mărească prestigiul lui Vercingétorix. Şi-au amintit cu toţii că el fusese pentru distrugerea şi abandonarea cetăţii Avaricum. Succesul nostru a fost considerat mai mult ca o dovadă a înţelepciunii lui decât a superiorităţii noastre. În plus, în tot acest timp agenţii lui fuseseră activi pe tot cuprinsul Galliei. Commius organiza o ligă a triburilor belgice; triburile din jurul Parisului se aflau deja sub arme; se raportau mişcări de trupe de pe coasta Atlanticului şi din Aquitania. Eram îngrijorat mai cu seamă în privinţa fidelităţii heduilor, care nu-mi dăduseră sprijinul cerut în timpul asediului cetăţii Avaricum şi ai căror conducători, ştiam bine, erau mereu îndemnaţi stăruitor sau mituiţi de

către prietenii lor din slujba lui Vercingétorix pentru ca să se alăture revoltei generale.

Preocuparea pe care mi-o pricinuiau heduii m-a stânjenit enorm în momentul acela. Aproape de îndată după cucerirea cetăţii Avaricum, în loc să dau urmare victoriei mele, m-am văzut constrâns să pierd un timp preţios ducându-mă în persoană în ţara acestui trib spre a rezolva o controversă în legătură cu magistratura supremă. În timp ce mă găseam acolo, am avut dezagreabila impresie că nu mai exista un singur heduan, şi poate nici un singur gal, în care să mă pot încrede. Bătrânul Diviciacus murise, iar cei care-i împărtăşiseră vederile erau puţini şi nu se bucurau de influenţă. Dintre cei doi candidaţi posibili la magistratura supremă, niciunul nu mi se părea vrednic de încredere şi a trebuit să mă mulţumesc să-l sprijin pe acela care avea drepturi legale superioare, cerându-i cavalerie, infanterie şi provizii pentru armata mea. Am părăsit ţara heduilor frământat de nelinişti şi n-a trecut mult până când cele mai negre presimţiri ale mele au devenit realităţi.

De astă dată mi-am asumat un risc calculat pe care – consider eu – împrejurările îl justificau, dar era cât pe-aci să se încheie cu un dezastru. Am apreciat că, având în vedere întinsul sector din nordul Galliei care se afla sub arme, situaţia putea deveni desperată dacă armatele răzvrătite din jurul Parisului primeau întăriri din partea armatelor belgice pe care le strângeau Commius şi alţii. În acelaşi timp trebuia să fac faţă şi lui Vercingétorix şi arvernilor, dar mai important ca orice, să-mi menţin deschise comunicaţiile cu provincia romană. În toate regiunile ţării inamicul se bucura de o copleşitoare superioritate numerică şi cu toate astea era necesar să-mi împart armata în două. L-am trimis pe Labienus în nord, în vecinătatea Parisului, cu patru legiuni, în timp ce eu însumi, cu şase legiuni, m-am îndreptat direct către

Gergovia, capitala arvernilor. Am dorit să termin mai întâi cu Vercingétorix (punând în siguranţă astfel provincia) şi apoi să mă îndrept spre nord spre a mă alătura lui Labienus în acţiunea de supunere a restului ţării.

În timpul marşului meu asupra Gergoviei, Vercingétorix şi-a utilizat cu dibăcie cavaleria pentru a ne intercepta proviziile şi m-a obligat să înfrunt o serie de dificultăţi, pe care însă le-am învins. Când am ajuns în faţa impunătorului grup de înălţimi pe care e clădită Gergovia, am văzut numaidecât că niciodată cetatea nu va putea fi luată cu asalt şi m-am hotărât s-o asediez. Dar Vercingétorix a ştiut să exploateze la maximum nu numai excelenta sa poziţie de apărare, ci şi marile efective de luptători pe care le avea la dispoziţie. Mi-am dat seama curând că şase legiuni nu mi-erau de ajuns pentru a aduce la îndeplinire prodigioasele lucrări de asediu ce aveau să fie necesare. Între timp, agenţii mei m-au informat că heduii erau pe punctul de a se răscula. Nu-mi puteam îngădui să-mi pierd restul verii legat de o neconcludentă operaţiune de asediere şi vedeam bine că, oricât de grave aveau să fie consecinţele pentru prestigiul meu, trebuia să mă retrag. Înainte însă de a face astfel, am pus la cale împotriva oraşului o operaţiune care, deşi nu s-a încheiat cu un rezultat fericit, ar fi putut, cu ceva mai mult noroc de partea mea să rămână în amintire ca unul din succesele mele cele mai strălucite. Scopul meu era să provoc galilor o înfrângere, astfel ca retragerea mea ulterioară de pe poziţie să apară într-o lumină mai demnă. Dar nu exclusesem nici posibilitatea ca, în cazul că totul mergea bine, să reuşim chiar cucerirea oraşului. Cu ajutorul unor stratageme variate, între care îmbrăcarea conducătorilor mei de catâri în haine de ostaşi, am izbutit să-l fac pe Vercingétorix să-şi concentreze aproape toate forţele în singurul sector mai slab al apărării sale, presupunând că pe acolo aveam de gând să dau un atac. Între timp,

ţinusem camuflat grosul legiunilor în partea opusă a oraşului. Pe neaşteptate, trupele mele au intrat în acţiune, invadând toate taberele galice şi fortificaţiile de apărare de sub zidurile cetăţii Gecgovia şi pricinuind însemnate pierderi inamicului luat prin surprindere. Acest sector al fortificaţiilor era aproape lipsit de apărare, de vreme ce Vercingétorix îşi retrăsese efectivele de partea cealaltă a oraşului. Dar sus pe ziduri se aflau mulţimi de femei care, după cum am fost informat, s-au comportat într-un chip cu totul ieşit din comun. Auziseră, fără îndoială, de masacrul de la Avaricum şi aveau destule motive de alarmă; dar isteria lor a luat o formă curioasă. În timp ce ţipau şi urlau de spaimă, multe din ele şi-au dezvelit sânii în mod provocator, iar câteva au fost chiar coborâte jos de pe ziduri pentru a se oferi tuturor legionarilor care ar fi dorit să le posede. Soldaţii erau însă, în general, mai interesaţi în momentul acela de perspectiva gloriei şi a prăzii decât de satisfacerea poftelor lor carnale. Şi ei îşi aminteau ce se întâmplase la Avaricum şi se considerau invincibili. Câţiva dintre ei au reuşit să ajungă sus pe ziduri şi, dacă ar mai fi avut încă o jumătate de oră ca să combată slaba opoziţie pe care au întâmpinat-o, e probabil că am fi cucerit oraşul zdrobându-l pe Vercingétorix pe loc. Dar aşa.

Vercingétorix a reacţionat foarte repede. Am fost curând informat că grosul trupelor sale se grăbea spre sectorul ameninţat şi mi-am dat seama că trebuia să ne mulţumim cu ceea ce înfăptuisem. Am dat semnalul de retragere şi, împreună cu legiunea a X-a şi câteva cohorte dintr-a XIII-a, am rămas în apropiere spre a fi gata să sărim în ajutorul soldaţilor din celelalte legiuni, dacă s-ar fi ivit dificultăţi în momentul retragerii. Se pare că unii dintre legionari n-au auzit semnalul trompetei, iar alţii au refuzat să asculte de ordinele ofiţerilor, atât de încrezători erau că oraşul se afla deja în mâinile lor. Dacă iniţiativa lor ar fi fost încununată de succes, aş fi fost obligat să-i laud

pentru ea; aşa cum au ieşit lucrurile, tocmai neascultarea lor le-a adus pedeapsa. Pe un teren foarte nefavorabil, au fost curând înconjuraţi de efective mult superioare şi s-au izbit de cele mai mari dificultăţi ca să-şi croiască drum, luptând pe povârnişul dealului, în jos, unde s-ar fi bucurat de protecţia legiunilor de sub comanda mea. În bătălia aceasta am avut şapte sute de morţi, între care nu mai puţin de patruzeci şi şase de centurioni. A fost unica dată când trupe de sub comanda mea personală au fost învinse în Gallia, iar pierderile au fost cele mai grele pe care le-am suferit în această ţară. Ştiam cum avea să fie exagerată victoria galică nu numai în Gallia, ci şi la Roma, unde duşmanii mei aveau să propună curând să fiu rechemat mai repede, până nu pierdeam şi eu, ca şi Crassus, legiuni întregi de romani căzuţi prizonieri la inamic. Dar ceea ce avea importanţă în acel moment era moralul armatei mele. M-am adresat trupelor atrăgându-le atenţia că pierderile suferite nu s-au datorat unor calităţi superioare ale inamicului, ci propriei lor lipse de disciplină. I-am felicitat pentru bravura de care dăduseră dovadă în primele faze ale bătăliei şi le-am amintit că nu există ostaşi, oricât de viteji, care să poată lupta şi împotriva unor efective superioare şi a unui teren dificil. Erau conştienţi doar, le-am spus eu, că tocmai pentru acest motiv, în ciuda protestelor lor, nu i-am condus împotriva armatei lui Vercingétorix lângă Avaricum. Soldaţii erau zguduiţi din cauza înfrângerii, vedeam bine, dar mulţi dintre ei ardeau de dorinţa de a o răzbuna. Alegând o poziţie deosebit de favorabilă, i-am rânduit în ordine de bătaie, provocându-l pe Vercingétorix să-şi aducă întreaga armată împotriva noastră şi să se supună la o încleştare decisivă. După cum mă aşteptam, Vercingétorix era prea inteligent ca să procedeze astfel. Obţinuse un succes răsunător, pe care propagandiştii săi aveau să-l difuzeze în toată Gallia; trebuie să fi ghicit că eu eram forţat să mă retrag şi,

fireşte, prefera să-mi atace armata în condiţii neprielnice, în timpul marşului, decât să lupte pe un teren ales în mod special de mine. Cum din partea heduilor i-a sosit vestea pe care o aştepta, şi-a închipuit probabil că războiul era ca şi câştigat. Şi, într-adevăr, un observator imparţial ar fi putut considera acum să şansele erau de partea lui.

Încă dinainte de bătălia de la Gergovia, un grup puternic de nobili hedui încercase să împingă întreaga ţară la război împotriva noastră. Izbutisem să le zădărnicesc planurile pentru moment, dar nu-mi făceam iluzii în privinţa celor ce puteau să se întâmple dacă nu aveam curând prilejul de a câştiga o victoriu remarcabilă. Recenta mea încercare sfârşise dezastruos, şi acum inevitabilul se producea. Heduii, cu toate triburile ce depindeae de ei, s-au alăturat mişcării generale. Conducătorii lor au acţionat cu multă energie. Doi hedui, care luptaseră în armata mea şi fuseseră trataţi de mine cu cea mai mare stimă, au ocupat repede o poziţie bine întărită în ţara lor, pe Loara, unde concentrasem toţi ostaticii de pe cuprinsul Galliei, mari stocuri de provizii militare, cea mai mare parte a bagajului meu personal şi majoritatea cailor pe care-i cumpărasem pentru a-i folosi mai târziu. I-au măcelărit pe toţi romanii din oraş, au luat ostatecii cu ei şi au distrus toate bunurile pe care nu le-au putut transporta. Între timp, puternice detaşamente din armata heduană au fost postate de-a lungul Loarei pentru a mă împiedica să trec fluviul şi toate podurile au fost distruse. Pe lângă asta, apele fluviului erau umflate de pe urma topirii zăpezilor şi, după cum am fost informat, cu neputinţă de trecut prin vad. Iar dincolo de apă, mult spre nord, se găsea Labienus cu cele patru legiuni ale sale, având de făcut faţă, ca şi mine, unor forţe inamice cu mult superioare numeric.

A fost un moment de mare îngrijorare. Unii dintre ofiţerii mei erau atât de impresionaţi de dificultăţile

situaţiei în care ne aflam, încât au considerat că unica speranţă de salvare era să ne retragem spre sud, în provincia romană. Am respins planul fără nicio şovăire. Labienus cu cele patru legiuni se afla în nord; şi nu mi-e felul să înşel aşteptările prieteni lor şi ostaşilor mei renunţând să le vin în ajutor. Şi ce fel de comandant aş fi fost străbătând dificilele trecători ale Cevenilor, în plină retragere, în fruntea a şase legiuni? Ca şi în atâtea alte rânduri, am socotit că şansa noastră stătea în a ne deplasa mai repede decât îşi putea închipui inamicul că este cu putinţă. Aşadar am pornit spre nord, mărşăluind ziua şi noaptea în direcţia Loarei şi ajungând la fluviu mai înainte ca heduii să poată realiza o concentrare importantă de forţe. Am găsit un loc care aducea cu un vad şi am folosit cavaleria ca un fel de baraj viu pentru a sparge forţa curentului. În timp ce călăreţii s-au aliniat de-a curmezişul fluviului în susul apei, pedestraşii, ţinându-şi braţele deasupra capului, au traversat mai jos, cu apa ajungându-le cel mult până la umeri. Am trecut fluviul fără a pierde un singur om, apoi am pornit mai departe spre a ne uni cu armata lui Labienus, care avusese şi el de făcut faţă unor mari dificultăţi. Ştirea înfrângerii noastre la Gergovia şi a revoltei heduilor ajunsese repede la triburile împotriva cărora întreprindea el operaţiuni militare. Într-adevăr, convingerea generală era că eu nu fusesem în stare să trec peste fluviul Loara şi că mă aflam în plină retragere spre provincia romană, abandonând armata de nord în voia sorţii. Labienus mă cunoştea mai bine, dar se găsea înconjurat de inamici cu efective şi cu o încredere în sine mereu sporite. Dăduse dovadă de o mare dibăcie degajân-durse dintr-o situaţie cât se poate de dificilă, câştigase o importantă bătălie şi a reuşit să facă joncţiunea cu mine, la nord de Loara, cu forţele sale armate intacte.

Toate cele zece legiuni ale mele se găseau din nou împreună. Eram destul de pregătit ca să înfrunt într-o

bătălie de poziţii orice număr de oameni pe care galii i-ar fi adus împotriva mea. Dar îmi dădeam seama perfect că nu exista probabilitatea ca galii să comită greşeala de a proceda aşa cum doream eu. Iniţiativa trecuse din nou de partea lui Vercingétorix, iar el a făcut uz de ea cu multă isteţime. Prestigiul său în faţa poporului era mai puternic ca oricând. Îndată după ce i s-au alăturat, heduii revendicaseră dreptul de a conduce războiul în virtutea forţei şi influenţei lor. Dar într-o adunare generală (ce s-a desfăşurat, întâmplător, după directivele fixate de mine însumi ca fiind adecvate guvernării acelei ţări), Vercingétorix, printr-o majoritate zdrobitoare de voturi, a fost confirmat în rangul de comandant suprem. Heduii care, sub protecţia mea, se obişnuiseră să se considere drept puterea de frunte în Gallia, au fost nemulţumiţi, dar au trebuit să asculte cu politeţea pe care, de formă, au mai reuşit s-o păstreze. Cât despre Vercingétorix, a făcut uz din plin de puterile extraordinare ce decurgeau din înalta sa funcţie. Toate drumurile se aflau în mâinile lui. Eram izolat atât de Italia cât şi de provincia romană. Scrisorile de la Roma continuau să-mi parvină pe drumuri întortocheate, dar erau rare şi soseau cu întârziere. Erau în acelaşi timp deprimante. Se părea că duşmanii mei proroceau cu neobrăzare că, chiar în cazul când aş fi evitat dezastrul, aveam să fiu forţat la o retragere umilitoare, nemairămânându-mi nimic din toate cuceririle proclamate până atunci cu care să mă laud. Cereau acum cu atât mai zgomotos rechemarea mea. Ba unii sugeraseră chiar că situaţia nu mai putea fi redresată decât prin intervenţia celui mai mă. e general al Romei, Pompei. Era tocmai limbajul care-i făcea plăcere lui Pompei, ştiam bine. Îmi dădeam seama că, pe tot restul verii, supravieţuirea mea nu numai ca general comandant, dar şi ca om politic avea să fie în joc. Şi ceea ce mă deprima mai mult ca orice era conştiinţa că, de fapt, situaţia se prezenta întocmai cum o

descriau duşmanii mei. Deocamdată, mişcându-mă în interiorul) teritoriilor celor două triburi care mai rămăseseră loiale, remii şilingonii, eram în siguranţă; dar n-aveam cavalerie, duceam lipsă de provizii şi nu puteam dicta cursul războiului atâta timp cât Vercingétorix continua politica interceptării proviziilor şi evităriunei acţiuni generale. Mi-am petrecut câteva săptămâni în apropii? era Rinului, plătind sume enorme ca să obţin călăreţi mercenari; germani. Fără ei, pentru mine ar fi fost primejdioasă cea mai mică sdeplasare, iar Vercingétorix mă silea să mă deplasez organizând o serie de atacuri de-a lungul frontierelor provinciei romane. Ştia că dacă o singură dată provincia ar fi suferit o invazie, eu aş fi fost discreditat definitiv, iar el s-ar fi aflat în situaţia de a cere, în schimbul evacuării ei, orice condiţii ar voi din partea senatului roman.

De aceea, înainte de a fi strâns toate escadroanele de cavalerie de care aveam nevoie, am început să înaintez spre sud, spre ţara sequanilor, teatrul primelor mele operaţiuni în Gallia. Trebuia să fiu în situaţia de a apăra provincia şi, pentru prima oară, săvârşisem mai curând ceea ce doreau inamicii mei decât îmi impuneam eu voinţa faţă de ei.

Când am efectuat această manevră, nu aveam fireşte de loc intenţia să-mi abandonez cuceririle – dacă era cu putinţă să «evit o asemenea eventualitate. Mai nădăjduiam încă să mi se ofere împrejurarea favorabilă de a putea lua din nou iniţiativa. Dar galilor nu e exclus să li se fi părut că noi consideram acum situaţia noastră ca lipsită de orice sorţi de izbândă şi că evacuam teritoriul ţării lor, preocupaţi numai să ne salvăm pielea. Vercingétorix însuşi va fi gândit probabil în acest sens. Altfel n-ar fi făcut ceea ce s-a dovedit a fi pentru el o greşeală fatală – aceea de a-şi lansa întreaga forţă de cavalerie asupra noastră în timp ce ne aflam în marş. În loc să-şi continue fericita sa politică

de a ne intercepta proviziile şi de a izola pe răzleţi, el s-a încrezut, se pare, prea mult în forţele proprii, luând hotărârea să dobândească gloria supremă de a nimici întreaga noastră armată. Auzise fără îndoială de felul cum cavaleria părţilor distrusese legiunile lui Crassus. De ce el şi galii lui nu ne-ar distruge pe noi? într-adevăr, în anumite împrejurări, planul lui ar fi putut reuşi. Dar după cât s-a văzut, a fost greşit informat despre propria mea forţă de cavalerie şi n-a luat în considerare faptul că soldaţii mei erau dintr-un aluat cu totul diferit faţă de trupele lipsite de experienţă pe care le comanda Crassus.

A trebuit să dăm, e adevărat, o luptă crâncenă. Galii erau plini de încredere în ei şi, după cum am descoperit ulterior, juraseră că niciunul n-avea să-şi mai revadă vreodată soţia şi copiii dacă nu va trece de două ori cu calul prin coloana noastră, în cazurile când s-a respectat jurământul, femeile din Gallia trebuie să fi fost supărător de neglijate timp de câţiva ani. Războinicii lor soţi ne-au atacat din trei părţi – frontal şi din cele două flancuri. Se aşteptaseră fără îndoială să-şi croiască drum printr-o coloană lungă şi răzleţită de oameni în marş, dar s-au înşelat amarnic în aşteptările lor. Legionarii au format repede un careu cu bagajele în centru. Cavaleria mea, care consta din câteva detaşamente galice aparţinând triburilor nord-estice şi dintr-un apreciabil număr de germani, a înfruntat cu multă vitejie uriaşa forţă a inamicului. Călăreţii se simţeau încurajaţi de faptul că se puteau bizui pe ajutorul pedestraşilor, în timp ce imensa armată de infanterie a lui Vercingétorix, rânduită în ordine de bătaie la oarecare distanţă, n-a jucat niciun rol în această acţiune. Oriunde vedeam că avea vreo dificultate cavaleria noastră, trimiteam în pas forţat câteva cohorte. În afară de cazurile când lupta durează un număr prea mare de ore, ducând la istovire, nicio cavalerie nu egalează o infanterie de primul ordin. Astfel că în nenumărate rânduri cohortele noastre

au împiedicat masele dense de călăreţi galici să-i pună în derută pe ostaşii noştri, în sfârşit, o parte din germanii mei din aripa dreaptă au izbutit să-şi croiască drum până în vârful unei ridicături de teren. De acolo l-au împins pe inamic în jos tocmai până la şirurile infanteriei lui Vercingétorix. Am văzut atunci că bătălia era câştigată şi, bineînţeles, n-a durat mult până când şi celelalte două divizii ale inamicului au rupt rândurile şi au luat-o la fugă. A fost un moment, pentru mine şi pentru armata mea, de extraordinară jubilare. Asemenea momente îmi amintesc de ceea ce am văzut uneori în arena de lupte, când doi adversari par a fi de forţe egale sau poate unul, învinsul de la urmă, pare mai puternic decât celăla t. E de ajuns ca unul dintre ei să întoarcă privirea, să-şi piardă concentrarea şi hotărârea pentru o fracţiune de secundă, şi a pierdut totul. Celălalt e numaidecât conştient că poate ieşi irvingător şi chiar învinge cu adevărat. Aşa simţeam privind deruta cavaleriei lui Vercingétorix. Am văzut că el trădase o slăbiciune absolut fatală, şi atunci marea mea îngrijorare a dispărut.

În loc să mă gândesc cum puteam să păstrez provincia romană şi să-mi salvez întrucâtva reputaţia, mi-am concentrat gândul în întregime asupra distrugerii totale a inamicului pe câmpul de luptă. Dacă Vercingétorix ar fi rezistat pe poziţie în ziua aceea cu infanteria sa, mi-aş fi condus pe loc legiunile împotriva lui şi aş fi avut o încredere desăvârşită în privinţa rezultatului ciocnirii. Dar aşa, Vercingétorix a întrevăzut situaţia la fel de limpede ca şi mine. S-a retras imediat, iar noi l-am urmărit tot restul zilei, ucigând vreo trei mii de oameni din ariergardă.

A doua zi a ordonat retragerea în cetatea întărită Alesia, punându-mi în faţă o nouă problemă dificilă, pe care însă, de astă dată, aveam presimţirea că o voi rezolva. Poziţia era inatacabilă, dar aveam zece legiuni cu mine şi m-am hotărât s-o asediez. Fortificaţiile noastre au

înconjurat cetatea pe o circumferinţă de peste şaisprezece kilometri şi în primele faze ale construcţiei Vercingétorix a mai făcut o încercare de a ne respinge printr-un atac de cavalerie. În mare măsură tot datorită curajului şi tenacităţii escadroanelor mele de germani, am obţinut o nouă victorie. Dar lucrările de împresurare nu erau încă terminate şi Vercingétorix se bucura încă de o anumită libertate de acţiune. De ceea ce mă temeam mai mult era că avea să fugă el însuşi împreună cu cavaleria sa, abandonându-şi infanteria şi cetatea în voia sorţii. Din punct de vedere strategic, aceasta ar fi fost pentru el calea cea justă de ales; dar fie că era un prea desăvârşit om de onoare pentru a-şi abandona astfel armata, fie că a avut încredere că măsurile luate de el vor da rezultate fericite, a rămas în oraş împreună cu 80.000 de ostaşi aleşi dintre cei mai vajnici, scoţându-i pe ceilalţi într-o noapte printr-un spaţiu rămas încă liber în fortificaţiile noastre. Erau instruiţi să se întoarcă la propriile lor triburi şi să cheme la arme pe orice bărbat din Gallia capabil să lupte. Planul era ca o vastă armată de despresurare să se îndrepte apoi spre Alesia. Noi, în loc să mai fim asediatori, aveam să devenim asediaţi şi, prinşi între armata lui Vercingétorix din cetate şi armata de eliberare dinafară, aveam să fim, după cum sperau galii, complet nimiciţi.

Eram conştient că, ţinând seama chiar de dificultăţile în umplerea golurilor, galii puteau aduce împotriva mea o armată de aproximativ o jumătate de milion de oameni. Ştiam că aveau comandanţi buni în afară de Vercingétorix – Commius, de pildă, şi câţiva dintre heduii care luptaseră sub comanda mea. Dar, nu ştiu de ce, mă simţeam încrezător că, dacă arătam suficientă hotărâre şi lucram din greu, eram în ajunul celui mai mare triumf al nostru. Sentimentul meu de încredere era împărtăşit de întreaga armată. Rareori am mai trăit un moment când ofiţerii şi soldaţii au lucrat cu atâta stăruinţă şi atâta voioşie. Şi într-

adevăr lucrările executate erau prodigioase. Am construit acum un inel exterior de fortificaţii, având o circumferinţă de peste 22 km, cu faţa spre întinsa câmpie de unde aşteptam, de la o vreme, în fiecare zi să vedem înaintând marea oaste de despresurare a galilor. Aveam astfel două rânduri de fortificaţii de apărat, una spre interior, alta spre exterior. Amândouă erau foarte puternic întărite, iar terenul din faţa lor era acoperit cu tot felul de capcane şi obstacole. Mamurra, şeful constructorilor mei, a dat dovadă de o extraordinară ingeniozitate în organizarea acestui sistem de apărare, iar soldaţii îi aducea la îndeplinire ideile cu multă însufleţire, găsind porecle pentru fiecare dintre noile dispozitive pe care le inventa mereu.

Galii nu sunt, în general, buni organizatori. Din fericire, ne-au dat suficient răgaz pentru a ne termina pregătirile, iar între timp însăşi garnizoana din Alesia începuse să sufere de foame. Vercingétorix a tratat această dificultate cu obişnuita-i neînduplecare. Într-o zi am văzut cum porţile oraşului se deschid lăsând să iasă o lungă procesiune ce înainta încet şi, după cât părea, împotriva voinţei ei. Erau bătrânii, femeile şi copiii – de fapt, toţi cei socotiţi inapţi pentru război. I-am urmărit cu privirea cum coborau panta şi se apropiau de liniile noastre. Acolo s-au oprit cu mâinile întinse, rugându-ne să-i luăm ca sclavi, numai să le dăm ceva de mâncare. Am dat cele mai stricte ordine ca niciunul din ei – nici chiar femeile frumoase şi băieţii chipeşi – să nu fie primit între fortificaţiile noastre. Şi noi trebuia să fim prudenţi cu proviziile de alimente. În plus, spectacolul propriilor lor prieteni şi rude murind de foame sub ochii lor avea să producă un efect nefavorabil, consideram eu, asupra moralului soldaţilor din garnizoană. Şi, într-adevăr, asta s-a şi întâmplat. Câteva zile în şir nefericiţii izgoniţi şi-au continuat implorările desperate; apoi, pe măsură ce sfârşeala se accentua se retrăgeau fie

în grupuri fie câte unul, cei mai mulţi căutându-şi ca animalele un loc izolat unde să moară. Cel puţin au fost cruţaţi de o soartă care putea fi mai aspră şi mai lipsită de decenţă. Căci, după cum am fost informat ulterior, în interiorul cetăţii se făcuse într-adevăr propunerea ca aceşti necombatanţi să fie, pe măsura necesităţilor, măcelăriţi ca animalele pentru ca, astfel, carnea lor să poată fi utilizată spre a menţine forţa luptătorilor. Atât de inflexibilă şi pătrunsă de eroismul desperării era starea de spirit a acestor patrioţi gali.

Cred că mai toţi aceşti proscrişi muriseră de foame când, în cele din urmă, şi-a făcut apariţia marea armată a eliberării. Galii îşi alcătuiseră armata în limitele unor proporţii convenabile spre a putea fi dirijată. Erau 8.000 de călăreţi şi aproape un sfert de milion de pedestraşi. Uriaşa armată era condusă de Commius şi de valoroşi ofiţeri arverni şi hedui. În total au efectuat, în unire cu apărătorii cetăţii, trei atacuri pe scară amplă împotriva noastră. Amănuntele acestor atacuri îmi răsar viu în minte şi astăzi. Îmi amintesc cum, în prima zi, cavaleria noastră germană a izbutit din nou, şi după multe ore de luptă neîncetată, să schimbe balanţa în favoarea noastră. Îmi amintesc de atacul din noaptea următoare asupra fortificaţiilor noastre şi de curajul şi dibăcia fără seamăn manifestate de oamenii noştri, în special poate de Trebonius şi de Marcus Antonius, care atunci când nu e beat, e un ostaş desăvârşit. Dar mai presus de toate îmi amintesc cât de concentrată şi bine echilibrată a fost încordarea ultimei zile de luptă, în bătălia aceasta a participat activ aproape fiecare om din armata mea, întrucât eu trimiteam încontinuu întăriri din sectoarele mai mult sau mai puţin liniştite ale apărării noastre înspre settoarele unde eram ameninţaţi mai serios. Galii au luptat cu desperare şi au existat momente când legionarii noştri erau gata-gata să şovăie. Momentele critice au fost însă

trecătoare. La un moment dat Labienus a restabilit situaţia, altă dată eu însumi am condus în luptă ultimele noastre rezerve şi am izbutit să resping atacul dat de Vercingétorix dinspre cetate. Am trecut apoi mai departe în galopul calului, luând cu mine toate trupele pe care le-am putut strânge, către acea parte a frontului unde Labienus rezista pe poziţie, şi trimiţând între timp cavaleria dincolo de şanţurile exterioare pentru a ataca pe gali în ariergardă. Soldaţii vedeau că bătălia era câştigată şi luptau cu ferocitate înzecită. Până la sleirea puterilor, au ucis cu sete. Ceea ce a mai rămas din marea armată de eliberare s-a risipit a doua zi. Iar în ziua următoare, Vercingétorix şi garnizoana din Alesia s-au predat.

I-am trecut deoparte pe prizonierii din triburile arvernilor şi heduilor. Aceste triburi îmi făcuseră cel mai mare rău şi se comportaseră în modul cel mai mişelesc. Dar în război, ca şi în politică, dreptatea trebuie să facă loc adeseori oportunităţii. Cele două puternice triburi trebuiau ori să fie exterminate, ori conciliate. În concordanţă atât cu propria mea natură, cât şi cu interesele ţării, am adoptat cea de-a doua linie de conduită politică. Astfel că, după ce am luat măsurile de cuviinţă pentru predarea ostatecilor, am înapoiat vreo 20.000 de oameni acestor triburi şi, făcând astfel, am asigurat interesele Romei pentru viitor. Toţi ceilalţi prizonieri au fost împărţiţi ca pradă de război între soldaţi. Fiecare om a primit cel puţin un gal, fie pentru a-l uziliza ca slujitor personal, fie pentru a-l vinde la târg. I-am cruţat pe cei mai mulţi dintre conducătorii triburilor, deoarece ştiam că numai prin intermediul lor îmi puteam restabili autoritatea în ţară. Cât despre Vercingétorix, era un ostaş falnic şi înzestrat cu mari calităţi, dar îmi purta o ură neîmpăcată. L-am ţinut în lanţuri până în momentul când a putut să apară în cortegiul meu triumfal la Roma, după care a fost strangulat, aşa cum se procedase înaintea lui cu Iugurtha

şi au alţi duşmani de seamă ai poporului roman.

Când au fost primite la Roma comunicatele mele în legătură cu aceste campanii, s-a produs o considerabilă transformare în sentimentele şi gândurile publicului. Senatul a decretat în onoarea mea rugăciuni publice pe timp de douăzeci de zile.

GALLIA PACIFICATĂ

Victoria noastră de la Alesia a fost decisivă, dar în Gallia era departe de a domni liniştea şi din nou am fost silit să-mi petrec iarna la nord de Alpi, deşi, după cum mă informau mereu Balbus şi alţi prieteni de la Roma, interesele mele personale ar fi cerut urgent să acord cea mai serioasă atenţie problemelor politicii interne. Eu însă am pus Gallia pe primul plan. Chiar şi în toiul iernii am efectuat diverse operaţiuni militare cu caracter represiv sau preventiv, scoţând legiunile în schimburi, cum s-ar spune, astfel ca în timp ce unele se odihneau, altele făceau serviciu activ. Când nu eram angajat în asemenea operaţiuni, eram ocupat cu interminabilul lanţ al problemelor interne din cadrul diverselor triburi şi, până la sfârşitul iernii, am consolidat, fireşte, dominaţia noastră, în cea mai mare parte a ţării, deşi ştiam că în următorul anotimp de campanii va trebui să mai dăm câteva lupte grele. Principala opoziţie se afla în nord, unde Commius împreună cu alţii organizaseră o puternică ligă a triburilor belgice; iar în sud-est se produceau de asemenea mari şi primejdioase concentrări de răzvrătiţi care încă refuzau să se supună. Se ştia că, în mod legal, comanda mea în Gallia nu mai plutea dura decât doi ani, iar patrioţii gali îşi închipuiau că, dacă erau în stare să reziste până atunci, aveau să-i facă faţă fără niciun risc succesorului meu, oricare ar fi fost el. Dar eu eram hotărât ca tot ceea ce cucerisem să rămână sub dominaţia noastră şi aveam siguranţa că, acum când zdrobiserăm puterea arvernilor şi a heduilor, nicio altă coaliţie de triburi nu mai putea izbuti.

Am încercat prin toate mijloacele care-mi stăteau în putere să câştig bunăvoinţa triburilor supuse până acum şi, în privinţa celor din Gallia centrală şi răsăriteană, strădaniile mele au fost încununate de succes deplin. Trăseseră învăţăminte, iar acum cei mai capabili şi mai ambiţioşi dintre gali înţelegeau (cum sperasem eu că aveau să înţeleagă de la început) că prilejul cel mai bun de a se distinge şi de a aduce vreo binefacere compatrioţilor lor era de a-mi sluji mie. Am avut lungi convorbiri cu căpeteniile triburilor din toată ţara şi am văzut că începeau să-şi dea seama că Roma le putea oferi un viitor mult mai strălucit decât fusese trecutul lor şi că acea condiţie de permanent război intern, de instabilitate şi nepricepere în domeniul binelui public cu care fuseseră obişnuiţi nu merita numele de „libertate”. Aş fi dorit să-l pot aborda pe Commius cu asemenea argumente, deoarece era unul dintre cei mai inteligenţi gali pe care îi cunoscusem; dar ştiam că, în mare parte din cauza tentativei stângace de asasinat a lui Labienus, ura lui era neîmpăcată. La începutul primăverii am pornit neîntârziat împotriva lui Commius şi a ligii belgice organizată cu ajutorul său, dar am întâmpinat o rezistenţă desperată şi dibace, deşi aveam nu mai puţin de şapte legiuni care operau în zona aceea. În cele din urmă am izbândit şi, practic vorbind, am şters de pe faţa pământului marele şi puternicul trib al bellovacilor, care constituise principala forţă militară a ligii. Commius, ca întotdeauna, a reuşit să fugă. El singur, dintre toţi şefii de triburi care atf supravieţuit, n-a trimis nicio ofertă de pace sau de supunere.

Unicul grup de răzvrătiţi rămas încă pe poziţie se afla în sud-vest, dar generalii mei i-au făcut faţă cu multă pricepere până când ultimele resturi ale armatelor înfrânte s-au refugiat în cetatea întărită Uxellodunum, considerată ca fiind de necucerit. Am socotit că este esenţial ca acest

centru final de rezistenţă să nu subziste, aşa încât m-am îndreptat personal spre miazăzi pentru a supraveghea operaţiunile deosebit de dificile de care era nevoie. A fost ultima mea acţiune militară împotriva galilor, iar în acea împrejurare galii erau o ceată de oameni desperaţi care, având provizii din belşug şi ocupând o cetate cu neputinţă de luat prin asalt, ni se împotriveau cu o ură fanatică. În cele din urmă, după lungi şi anevoioase lucrări subterane, le-am tăiat aprovizionarea cu apă. Ei au presupus că se petrecuse un miracol, un semn al mâniei divine, şi s-au predat. Majoritatea erau criminali şi am hotărât să le aplic o pedeapsă exemplară. Fiecărui om care luase armele i s-au tăiat mâinile, fiind apoi lăsat slobod. A fost o pedeapsă crudă, câtuşi de puţin în armonie cu natura mea, care e înclinată spre mărinimie; dar eram pe drept cuvânt, socot eu, înfuriat de incapacitatea acestor oameni de a urma logica evenimentelor. Doream să pun capăt luptelor pentru o perioadă, oricât de scurtă, în care se pot statornici o adevărată pace şi ordine, acordând soldaţilor mei, cât de cât, odihna binemeritată.

S-a calculat că, în timpul campaniilor noastre din Gallia, am ucis un milion de oameni şi am luat un milion de sclavi. Cifrele sunt, după părerea mea, mai mult sau mai puţin exacte şi merită să fie comparate cu cei şapte sute de morţi ai noştri care au reprezentat maximum de pierderi în vreuna din bătăliile mele. Trebuie de asemenea să reamintesc că de la predarea cetăţii Uxellodunum şi până astăzi, a domnit pacea şi ordinea pe tot cuprinsul Galliei. Ţara se bucură de prosperitate mai mult ca oricând. Astăzi, în cetăţile ei înfloritoare, statuia mea e adorată cu onoruri divine. Dacă unii dintre adoratori înalţă spre slava mea braţe ale căror mâini au fost retezate acestea vor dispărea în curând, după mersul firesc al evenimentelor, fiind înlocuite cu altele ce-mi vor fi recunoscătoare, sper, pentru sprijinul acordat şi pentru cultura pe care le-am

adus-o, fără să mai păstreze nici urmă de amintire despre nenorocirile strămoşilor lor sau despre greutăţile îndurate de legiunile mele.

În tot cursul campaniilor acelui an, ca şi în tot cursul iernii şi verii ce au urmat, a trebuit să consacru mult timp şi o mare atenţie situaţiei politice de la Roma. Duşmanii mei de acolo erau mai puternici decât înainte şi nu aveam nici cea mai mică îndoială că unelteau să mă elimine, dacă era posibil, din viaţa publică. Dar eram obişnuit cu acest gen de opoziţie în politică şi presimţeam că, graţie prestigiului victoriilor mele galice şi prin simpla existenţă a armatei mele, n-aveam să întâmpin nicio dificultate în atingerea scopului meu – care era nimic mai mult decât consulatul la sfârşitul comenzii mele din Gallia. Un singur element al situaţiei îmi provoca nelinişte, şi anume atitudinea ambiguă a lui Pompei. În timpul primului meu consulat avusese mare nevoie de susţinerea mea. Majoritatea senatului îi era potrivnică şi, într-adevăr, cei mai reacţionari dintre membri nutriseră multă vreme ideea că Pompei reprezenta un revoluţionar primejdios. În ultima vreme îşi dăduseră seama că, de fapt, el era prin esenţă unul de-ai lor. La urma urmei, îşi începuse cariera ca tânăr ofiţer favorit al lui Sylla. Se deosebea de senatorul reacţionar mijlociu doar prin faptul că avea resurse intelectuale mult superioare şi o vanitate nemaipomenită. Atâta timp cât capacitatea lui putea fi utilizată şi vanitatea satisfăcută, el se simţea mai fericit ca bastion al constituţiei decât în oricare alt rol. În ultimii ani tocmai acesta fusese rolul pe care şi-l asumase, cu rezultatele cele mai fericite. Destoinicia vrednică de toată admiraţia cu care asigurase aprovizionarea cu grâu a Romei, metodele cam grosolane, dar nu mai puţin eficace, prin care restabilise ordinea după asasinatul lui Clodius – toate acestea i-au sporit mult prestigiul şi i-au întărit lui însuşi opinia pe care o avea despre sine – anume că era omul

indispensabil şi fără egal. Mai demult, pe când era căsătorit cu fiica mea Iulia, ne înţelegeam cât se poate de bine. Eu aveam grijă să-i flatez vanitatea, iar el avea destulă perspicacitate ca să-mi accepte îndrumările în labirintul vieţii politice. Nu dobândisem încă o faimă militară deosebită; datoram bani mai mulţi decât oricare altul din Roma; mă bucuram de o foarte mare influenţă asupra poporului, aveam reputaţia unui scânteietor om de societate, dar, după părerea celor mai mulţi, niciun fel de alte calităţi. Negreşit, Pompei nu avea niciun motiv să fie invidios pe mine şi, cu toate că era conştient de ajutorul pe care i-l dădeam pe plan politic, era convins, şi nu chiar fără motiv, că el îmi oferea un sprijin şi mai preţios.

Dar în ultimii opt ani situaţia se schimbase. Atât eu cât şi Pompei deveniserăm, în sensuri diferite, mai puternici. Pompei se bucura încă de marea lui glorie de ostaş şi era acum o forţă şi în politică. Toţi foştii lui duşmani din senat îl priveau cu respect şi erau dornici să-i obţină protecţia. Ca de atâtea ori în viaţa sa, se bucura de asemenea de o serie de prerogative extralegale. În timp ce el stătea în Italia, ţinea sub comanda lui personală şapte legiuni în Spania şi avea posibilitatea – după cum o demonstrase în acel consulat al său care echivalase cu o dictatură – să utilizeze trupe cu scopul de a intimida instanţele judecătoreşti şi a obţine condamnarea celor pe care dorea să-i condamne. În vremea asta eu, din, cauza îndelungatei mele absenţe din Roma, nu mai aveam toată autoritatea pe care o avusesem odinioară în viaţa politică a cetăţii, deşi eram încă destul de popular şi nu mă îndoiam câtuşi de puţin că în momentul candidaturii la consulat voi fi ales. Şi atât în privinţa reputaţiei cât şi a puterii mele efective, eram cu totul alt om faţă de generalul neexperimentat şi omul politic încercat care-i combătuse pe helveţi. Realizările mele nu fuseseră poate atât de spectaculoase ca acelea ale lui Pompei în Orient, dar

avuseseră şi ele un caracter destul de impresionant. Mă lovisem de dificultăţi mai mari decât oricare din cele la care trebuise să facă faţă Pompei (cu excepţia campaniei nu tocmai glorioase împotriva lui Sertorius) şi ştiam că, deşi Pompei avea soldaţi şi ofiţeri bine pregătiţi în Spania, armata mea era cea mai bună din lume. Nu aveam nicio intenţie să utilizez armata aceasta într-un război civil; dar ştiam din experienţă că simplul fapt de a poseda o armată era, în vremurile noastre, o garanţie necesară.

Planurile urzite împotriva mea în aceşti ani de către duşmanii mei erau destul de uşor de urmărit, iar eu eram înştiinţat cu regularitate în privinţa lor prin scrisori de la Balbus şi de la alţii. Trebuie să recunosc că mă irita profund constatarea că duşmanii aceştia ai mei erau atât de neînduplecaţi. În cursul ultimilor opt ani nu le dădusem motiv nici unuia din ei ca să mă urască, ba chiar îmi călcasem pe inimă încercând să le câştig simpatia unora dintre ei. În timp ce ei trăiseră în tihnă la Roma, eu petrecusem nopţi fără somn şi zile aspre pentru cucerirea şi apărarea imperiului. Desigur, dobândisem bogăţie şi glorie pe parcurs. Dar de la înălţimea şi disciplina experienţei mele priveam cu mânie şi cu dispreţ la cei de la Roma care, după cum mi se spunea, obişnuiau să vorbească despre mine ca despre un general amator, interesat în primul rând de profiturile obţinute la târgul de sclavi, iar despre oamenii mei ca despre nişte desfrânaţi şi avizi de pradă. Asemenea comentarii nu puteau veni decât din partea acelui gen de indivizi pe care-i întâlnisem printre ofiţerii fricoşi ce preferaseră să-mi ceară permisie decât să pornească la atac împotriva lui Ariovist. Astfel de creaturi nu mai existau acum în armata mea. Apoi mai circulau şi alte zvonuri, tocmai opuse, în cercurile duşmanilor mei de la Roma. Conform acestor versiuni, soldaţii mei fuseseră expuşi de mine la marşuri atât de lungi, la atât de interminabile săpături de fortificaţii şi la o

trudă atât de persistentă, încât erau pe punctul de a se răzvrăti. Doreau să fie numit ca succesor al meu un alt general şi m-ar fi părăsit, cu siguranţă, până la unul, dacă ar fi fost vorba de vreun conflict armat între mine şi Pompei. Mi s-a spus că însuşi Pompei înclina să dea crezare acestor zvonuri, mai cu seamă dacă erau înflorite cu adaosul că armata mea ar fi preferat nespus de mult să servească sub comanda lui şi nu sub a mea.

Sunt obişnuit, bineînţeles, de multă vreme cu toanele opiniei publice şi utilizarea necinstită a propagandei politice. Eu şi partidul meu, de pildă, obişnuiam să organizăm atacuri viguroare şi destul de incorecte la adresa lui Lucullus pentru propriile noastre ţeluri politice. Dar în afirmaţiile noastre era cel puţin un grăunte de adevăr, aşa cum s-a dovedit prin faptul că, până la urmă, Lucullus n-a fost în stare să-şi stăpânească armata. Dar în atacurile îndreptate împotriva mea nu era nici urmă de adevăr. Trebuia să recunosc că există la Roma o clică de oameni care, orice aş fi realizat şi oricât aş fi încercat să-i împac, n-aveau să fie satisfăcuţi decât văzându-mă mort sau exilat. Au mai rămas şi astăzi, fără îndoială, câţiva din ei, cu toate că în momentul de faţă nu mai există nicio posibilitate de a-mi pune la cale exilul. Adesea m-am întrebat cum s-a făcut că eu, care am avut întotdeauna mai mulţi prieteni devotaţi decât oricare alt om din Roma, mi-am putut aduna un cerc atât de aprig de duşmani. Şi într-adevăr nu era uşor, cum nu e nici acum, de găsit o explicaţie. Ştiam, de pildă, că aceşti oameni nu-mi vor ierta niciodată procedeele mele oarecum de mână forte din timpul primului meu consulat. Totuşi, mi se va recunoaşte, în general, că legile pe care le-am promulgat au fost bune şi necesare; au adus binefaceri multora şi n-au făcut rău nimănui, în afară, poate, de doi-trei latifundiari nepricepuţi, ca Domitius Ahenobarbus care, după cum am fost informat, ardea de nerăbdare să fie numit succesorul

meu în Gallia. În plus, toate acţiunile pe care le-am întreprins în timpul primului meu consulat au fost sprijinite de Pompei, care acum constituia un model de respectabilitate republicană, în timp ce eu, care în acest răstimp fusesem absorbit de războaiele Romei peste hotare, eram prezentat de prietenii lui Pompei drept un demagog iresponsabil, aproape un nou Catilina.

Uneori făceam haz, alteori mă umpleau de amărăciune relatările care-mi ajungeau la urechi cu privire la bârfeala răutăcioasă şi intrigile acestor duşmani ai mei. Totuşi, nu prea îi luam în serios, deoarece mi se părea că în trecut făcusem faţă destul de uşor unor clici politice mult mai primejdioase. Acum, principala chestiune era limpede. Duşmanii mei puteau, într-adevăr, să mă piardă dacă izbuteau să mă aducă la Roma fără armată şi ca simplu cetăţean particular, înainte de a fi ales consul a două oară. Aveau să mă acuze de cine ştie ce crimă (poate chiar întorcându-se la primul meu consulat) şi dacă între timp îşi asigurau sprijinul lui Pompei care, la porţile Romei, încă mai păstra comanda militară, puteau fi destul de siguri că aveam să fiu declarat vinovat şi în felul acesta scos din viaţa politică pentru viitor. Dar pentru a le dejuca intriga, tot ce aveam de făcut era să-mi păstrez comanda până când deveneam consul, fiind scutit atunci în mod automat de orice riscuri de urmărire. Iar în cursul consulatului aveam să iau, bineînţeles, măsuri de prevedere pentru viitoarea mea securitate. Obţinusem dinainte, prin Legea celor zece tribuni, îngăduinţa de a candida la consulat în absenţa mea. Nu mai aveam nevoie decât de o mică prelungire a perioadei de comandă. Pretenţia nu părea de loc exagerată, având în vedere situaţia din Gallia şi faptul că lui Pompei i se prelungise recent comanda din Spania pe mai multă vreme şi nu pentru vreun motiv serios.

Dar în anul următor capitulării lui Vercingétorix, din

care cea mai mare parte am petrecut-o pacificând Gallia definitiv, am constatat că opinia senatului se înăsprea faţă de mine tot mai mult.

Unul dintre consulii acelui an era Marcus Marcellus, care mă duşmănea de moarte. Era cât pe-aci să am un duşman mai aprig încă şi mult mai capabil decât el în cel de-al doilea consul, pentru că şi Cato candidase la alegeri în anul acela. Cato însă anunţase sus şi tare că solicita voturile concetăţenilor săi numai pe merit şi că nu intenţiona să cheltuiască un ban măcar pentru cheltuieli de alegeri. După cum putea să prevadă oricine, n-a izbutit să fie ales. Şi aşa însă, Marcellus mi-a făcut tot răul care i-a stat în putinţă. La începutul verii, pe când luptam încă în Gallia, a încercat să ridice în senat problema rechemării şi înlocuirii mei? Prin tacticile uzuale de amânare, partizanii mei au ştiut să ocolească această discuţie până în toamnă, când războiul galic s-a încheiat şi s-a produs un puternic curent de opinie în favoarea realizărilor mele şi a răsplătirii lor cu onoruri şi recunoştinţă şi nicidecum cu dizgraţia pe care o implica propunerea lui Marcellus. Dar s-a ajuns la înţelegerea ca întreaga chestiune a provinciilor galice să fie dezbătută la 1 martie anul următor.

Nici acum nu mă îngrijora câtuşi de puţin rezultatul acestor manevre. Meritam din plin distincţia unui triumf şi un al doilea consulat; nu aveam niciun fel de planuri de încălcare a constituţiei; nu ameninţam pe nimeni. În asemenea împrejurări, nu mi se părea de închipuit ca duşmanii mei să meargă până acolo încât să mă forţeze să lupt pentru onoarea şi viaţa mea. Utilizarea în senat a unui veto opus de un tribun avea să fie suficientă, consideram eu, ca să zădărnicească orice lovitură premeditată venită pe neaşteptate şi ca să obţină pentru mine acea scurtă prelungire care era tot ceea ce doream. Cu toate astea, vedeam bine că duşmanii mei deveniseră mai puternici în ultimii doi ani şi-mi dădeam seama că trebuia să fac uz de

toate mijloacele de care dispuneam, ca bani şi influenţă, spre a fi sigur că planurile lor n-aveau să ducă la niciun rezultat. Aş fi dorit să mai fie în viaţă Clodius, deoarece m-ar fi ajutat prin violenţă. Şi aş fi dorit să fie la Roma Cicero, deoarece eram sigur că m-ar fi ajutat prin moderaţie. El însă fusese numit, contra voinţei sale, guvernator al Ciliciei şi era, după cât am dedus, adânc neliniştit de eventualitatea de a trebui să înfrunte o invazie partă. I-am trimis din statul meu major pe fratele său Quintus şi i-am dat sfaturi în privinţa alegerii altor câţiva ofiţeri competenţi, întrucât era greu să ţi-l închipui pe marele orator în fruntea unei armate. În realitate, s-a descurcat foarte bine în provincia sa. Nu s-a produs nicio invazie partă, iar anul următor a apărut chiar la Roma spre a revendica dreptul la un triumf pe temeiul că ar fi exterminat o bandă de tâlhari undeva, în creierii munţilor. Cu acel prilej – deşi era cam târziu – a încercat să-i aducă întrucâtva la raţiune pe unii dintre adversarii mei.

Mai mult ca orice, căutam o împrejurare nimerită ca să-l întâlnesc pe Pompei personal şi mă supăra mult acea străveche dispoziţie prevăzută în constituţie care-i interzice unui general să treacă frontiera Italiei cât timp păstrează comanda unei armate. Cum e şi firesc, mă revolta de asemenea faptul că această barieră legală nu opera în cazul lui Pompei, care comanda şapte legiuni în Spania, şi totuşi îşi avea reşedinţa lângă Roma. Dacă am fi putut avea o întâlnire între patru ochi, ştiu că l-aş fi convins să ajungă la o înţelegere activă cu mine. Dar n-a fost dat să fie astfel. Toate legăturile mele cu Roma erau prin intermediari.

De aceştia mă foloseam cum puteam mai bine. Unul dintre cei ce mi-au fost cât se poate de utili la vremea aceea era tânărul Marcus Antonius. L-am îndrăgit repede şi am şi astăzi o anumită afecţiune pentru el, în ciuda nenumăratelor încurcături pe care mi le-a pricinuit. Când a

venit prima oară la mine avea reputaţia de a fi un ostaş viteaz, dar neobişnuit de uşuratic şi veşnic înglodat în datorii. Semăna mult cu reputaţia pe care o avusesem eu însumi la vârsta lui, în afară de faptul că pe mine nimeni nu mă vedea pe atunci sub chipul unui ostaş. Am constatat curând că Antonius, deşi un băutor de forţă, este într-adevăr un excelent militar. E robust, inteligent şi are acel soi de generozitate naturală care atrage devotamentul subalternilor. Se comportase admirabil în războiul împotriva lui Vercingétorix; mă simţeam extrem de bine în compania lui şi eram hotărât să-l ajut în cariera militară şi politică. În anul următor subjugării definitive a Galliei, el s-a gândit să candideze pentru tribunat, şi s-a ivit de asemenea prilejul de a candida pentru o importantă funcţie sacerdotală.

Am făcut uz de toată influenţa mea în ambele alegeri; dar cu puţin înainte, în parte urmându-i sfatul, îmiataşasem în secret un prieten de-al lui din Râma care, până în clipa tragicei sale morţi, m-a slujit cu cea mai mare credinţă. Acesta era tânărul Curio, care până atunci se arătase a fi duşmanul meu declarat – probabil numai pentru a atrage atenţia asupra lui, întrucât se afla la începutul carierei. Fusese marele prieten al lui Clodius şi se căsătorise cu redutabila sa văduvă, care îl sfătuise, presupun eu, că metoda cea mai bună de a se face cunoscut în politică era să începi, aşa cum făcuse primul ei soţ, prin a ataca fiecare figură marcantă a vremii. Curio era la fel de uşuratic ca şi Antonius, tot atât de capabil şi de curajos, şi dator vândut. I-am plătit datoriile, care nu erau cu mult mai prejos de ceea ce datoram eu la data când Crassus mi-a venit prima oară în ajutor, şi l-am ajutat să fie ales tribun în anul în care se hotărâse ca senatul să ia în dezbatere chestiunea numirii unui succesor la guvernarea provinciilor mele. Stabilisem ca înţelegerea dintre noi doi să rămână secretă cât mai mult cu putinţă.

Curio urma să-şi continue atacurile împotriva mea, atacându-l însă concomitent şi pe Pompei, şi să stăruie, în interesul menţinerii păcii, ca, în cazul când mi s-ar fi cerut mie să renunţ la armată, să i se ceară acelaşi lucru şi lui Pompei. Ştiam că Pompei n-avea să admită o astfel de măsură niciodată.

Curio şi-a început anul de tribunat în luna decembrie a anului în care, după capitularea cetăţii Uxellodunum, am înăbuşit definitiv revolta galică. Puteam să mă bizui pe el că îmi va apăra interesele în senat, iar pentru anul următor nădăjduiam să fie ales tribun Antonius. Înainte de a-şi fi încheiat magistratura, dacă totul mergea bine, aveam să fiu ales eu însumi consul.

Mi-am petrecut iarna după Uxellodunum cu legiunile mele în Gallia, şi către primăvară puteam fi destul de sigur că în întreaga ţară avea să domnească pacea. Galii făcuseră un efort suprem şi forţele lor erau sleite. Pierderile de oameni şi materiale fuseseră enorme. I-am găsit bucuroşi să accepte avantajele organizării noastre superioare în reconstruirea economiei lor şi am fixat tributul ce urma să fie plătit Romei la o sumă foarte modestă, ştiind că aveau să treacă mulţi ani până la redresarea completă a ţării. Dar nu mai exista acum niciun duşman primejdios în Gallia. Până şi Commius se supusese. Folosind un prilej când eu mă aflam în regiunea de miazăzi, i-a adresat o cerere lui Antonius, făgăduindu-i să se abţină de la orice activitate antiromană şi rugându-l numai să i se îngăduie să-şi ţină jurământul, anume să nu mai vină niciodată în prezenţa unui roman. Antonius, cu blândeţe, şi pe bună dreptate (de vreme ce epoca represaliilor trecuse), a acceptat oferta lui de supunere. Mai târziu, după cât mi s-a spus, Commius a părăsit Gallia şi s-a dus în Britannia, unde a reuşit să-şi întemeieze un regat. Mi-ar face plăcere să-l revăd, dar mă îndoiesc că voi avea răgazul sau că voi mai găsi necesar să vizitez a doua

oară acea insulă a dezamăgirilor.

Am fost destul de ocupat şi în anul următor cu treburile interne ale Galliei. M-au absorbit atât de mult, paralel cu situaţia politică de la Roma, încât am neglijat să termin „Comentariile” mele despre războiul galic. Izbutisem să-mi completez însemnările până la înfrângerea lui Vercingétorix la Alesia şi scrisesem ultimele două cărţi în fuga condeiului, astfel ca să poată fi publicate la Roma cât mai curând. Am avut satisfacţia să constat că au fost foarte admirate pentru stilul lor de cei mai buni critici, inclusiv Cicero, ale cărui aprecieri favorabile reprezintă, negreşit, o opinie valoroasă. Nu sunt nici eu chiar nemulţumit de aceste scrieri. Marea grabă în care au fost redactate pare să fi conferit un fel de dinamism povestirii, cel puţin în unele pasaje. Relatarea e în esenţă credincioasă adevărului, deşi am tăinuit poate faptul că, la începutul campaniilor, era cât pe-aci să fim învinşi de helveţi. Am avut grijă să relev în momentul publicării că nu e vorba de o operă literară finisată, ci mai curând că am avut intenţia să las nişte însemnări care să slujească viitorilor istorici. Mai aveam, bineînţeles, şi un scop mai limitat şi mai nemijlocit, anume să-mi deschidă calea către consulat îngăduind păturilor ştiutoare de carte din Roma să vadă clar şi distinct ceea ce înfăptuisem eu împreună cu armata mea. Dar mă îndoiesc dacă din acest punct de vedere mi-au făcut vreun serviciu. Opinia se închegase şi se împietrise. Prietenii mei erau aceiaşi de totdeauna (unii dintre ei mai mult încurcându-mă pe plan politic), în timp ce niciun argument şi nicio demonstraţie nu-i mai putea convinge acum pe duşmanii mei de ceva în care nu voiau să creadă.

Cred că unul din punctele slabe ale caracterului meu constă în faptul că mi-e greu să înţeleg atât ura cât şi invidia, cu toate că am avut, fireşte, destule motive să le observ efectul. Poate că şi astăzi mai am duşmani aprigi şi

neîmblânziţi şi e posibil ca ei să se numere tocmai printre cei cărora le-am iertat răul pe care mi l-au făcut sau al căror ajutor l-am răsplătit. E sigur că în timpul ultimului an petrecut în Gallia nu aveam nici cea mai mică idee cât de hotărâţi erau duşmanii mei din Roma să mă distrugă, şi abia în ultima clipă am luat precauţii ca să mă apăr.

Unul din consulii acelui an, un alt Marcellus, era căsătorit cu strănepoata mea de soră, Octavia. Nu mă putuse suferi niciodată şi, din momentul în care am sugerat ca Octavia să-l părăsească pentru a se căsători cu Pompei, trecuse cu totul de partea duşmanilor mei. Pe celălalt consul îl mituisem ca să rămână inactiv. Curio mi-a servit interesele în mod admirabil tot timpul anului (sau mai precis până la 9 decembrie, când termenul magistraturii sale se încheia). Opusese veto la toate propunerile de a mi se numi un succesor şi rezistase cu străşnicie la numeroasele încercări de intimidare din partea lui Marcellus. Nu m-a tulburat prea mult nici decretul senatorial care mă priva de două dintre legiunile mele. Existau semne de bănuială în privinţa unui atac al părţilor în Orient şi, spre a înfrunta primejdia, ni s-a cerut şi mie şi lui Pompei să contribuim cu câte o legiune. Pompei a hotărât să contribuie cu legiunea pe care mi-o împrumutase câţiva ani mai înainte, iar eu am trimis în Italia şi o legiune dintr-ale mele. În mod eronat, am presupus că amândouă legiunile aveau să fie trimise de îndată în Orient, sau că, în caz contrar, legiunea mea avea să-mi fie înapoiată.

În vara acelui an am făcut o scurtă vizită în Gallia Cisalpină, unde mi s-a făcut o primire fastuoasă în toate cetăţile. O mare parte din efectivele legiunilor mele îmi venise din această zonă şi populaţia ştia că, dacă eram ales consul în anul următor, aveam să caut să obţin pentru toţi drepturile xde mult cuvenite de cetăţeni romani. Între timp, auzisem că Antonius avusese succes în ambele

alegeri. Avea să fie alături de mine ca tribun în locul lui Curio, şi-l biruise şi pe duşmanul meu Domitius Ahenobarbus în alegerea pentru funcţia sacerdotală. În schimb, candidatul susţinut de mine pentru consulat, un vechi ofiţer de-al meu, nu izbutise să iasă în alegeri şi, pentru anul următor, amândoi consulii aparţineau partidului ce-mi făcea opoziţie. Totuşi, nu aveam decât să le zădărnicesc uneltirile împotriva mea pe timpul câtorva luni din anul lor de magistratură, şi presupuneam că Antonius putea face asta cu uşurinţă.

M-am întors înapoi la legiunile de peste Alpi şi, în ţara treverilor, am trecut în revista. trupele, cu intenţia de a marca sfârşitul campaniei. De astă dată avuseseră şi aceşti oameni un an uşor; mulţi dintre ei aşteptau cu nerăbdare să fie lăsaţi la vatră, după-ce aveau să ia parte la triumful ce urma cu siguranţă să-mi fie decretat. A fost prilejul unei întâlniri mişcătoare pentru noi toţi. Intenţionam să-mi petrec iarna la sud de Alpi, de aceea am trimis legiunea a XIII-a spre miazăzi, în Gallia Cisalpină, unde urma să vin şi eu mai târziu. Pentru celelalte opt legiuni ale mele am fixat cantonamente de iarnă la belgi şi la hedui. Atât din motive de securitate cât şi de comoditate erau cele mai potrivite zone. Auzisem, de asemenea, despre zvonurile ridicole care circulau la Roma, în sensul că eu mi-aş fi concentrat armata cu scopul de a invada Italia. Păstrând doar o singură legiune cu mine în provincia sudică, nădăjduiam să demonstrez cât de total neîntemeiate erau asemenea zvonuri.

Pe la începutul iernii mă găseam stabilit la Ravenna. Ţinusem neîntrerupt legătura cu Roma şi îmi puteam da seama că, din punctul meu de vedere, situaţia se înrăutăţea. Dar, dacă ar fi fost necesar, eram dispus să fac concesii mult mai mari decât s-ar fi aşteptat oricine. Am făcut cunoscut că, dacă senatul dorea să mă înlocuiască în Gallia cu altcineva, eu nu aveam să ridic nicio obiecţie; m-

aş fi mulţumit cu două legiuni şi cu mica provincie Illyricum până în momentul în care puteam fi ales consul. Mi se părea că o asemenea ofertă nu putea decât să fie primită cu bucurie de către toate partidele. Mă înşelam. În a doua jumătate a lunii decembrie, Curio a sosit pe neaşteptate la Ravenna, aducându-mi veşti cât se poate de grave. Chiar şi acum tot mai credeam că se putea evita războiul civil, dar mi-am dat seama pe loc că trebuiau luate anumite precauţii. Am trimis mesageri în nord cu ordinul ca legiunile a VIII-a şi a XII-a să-şi lase cantonamentul de iarnă şi să plece imediat în direcţia Italiei.

Cartea a II-a

RĂZBOI CIVIL

Istoricii înclină să fixeze data izbucnirii războiului civil în momentul când am trimis primele unităţi ale armatei mele peste apele râului Rubicon, care statornicea hotarul între provinciile de sub conducerea mea şi Italia. Acesta e doar un fel unilateral de a privi lucrurile. Căci din alt punct de vedere se poate spune că războiul civil s-a prelungit de-a lungul întregii mele vieţi. Contradicţiile de concepţii, metode şi păreri de pe vremea lui Marius şi Sylla rămăseseră încă nerezolvate; şi poate nu era o întâmplare că, în această mare bătălie, protagoniştii, Pompei şi eu însumi, avuseserăm din primii ani ai tinereţii un amestec cu cele două mari personalităţi ale trecutului. Pompei îşi câştigase faima în calitate de cel mai strălucit tânăr comandant al lui Sylla; eu, pentru că eram nepotul lui Marius, fusesem pe punctul de a-mi pierde viaţa şi ajunsesem aproape la deznădejde că mai era cu putinţă să-mi făuresc un nume. De atunci încoace, cu mari dificultăţi şi riscuri, reînviasem într-o oarecare măsură partidul lui Marius. Eram cunoscut în viaţa politică drept un reprezentant al poporului şi un adversar al acelui simbol artificial şi represiv al tradiţionalismului întruchipat de Sylla, căruia îi rezistaseră în trecut câţiva membri cu idei

liberale ai familiei mele. Pompei se opusese şi el, în diverse împrejurări, constituţiei lui Sylla, câştigându-şi renumele de om politic popular. Dar procedase astfel numai atunci când constituţia părea, la un moment dat, că operează împotriva ambiţiei lui personale. Era limpede a, în concepţia sa, oricine în afară de el însuşi trebuia să fie strict legat de prevederile ei. Acum, în sfârşit, reacţionarii din senat care, din invidie, i se împotriviseră atâta timp lui Pompei, începuseră să-şi dea seama că unicul său ţel era să le fie conducător. În mod firesc, le venise în minte că nu se puteau folosi de conducerea lui mai bine decât transformându-l în rivalul meu. Bineînţeles, părerile lor despre mine erau tot atât de eronate cum fuseseră altă dată părerile lor despre Pompei. Mă bucuram, într-adevăr, de sprijinul poporului; ca şi de-al multor elemente din stat ce puteau fi considerate drept lipsite de onorabilitate socială; dar eram înzestrat (şi s-ar fi zis că era cazul să se observe acest lucru) cu un anumit simţ al răspunderii şi al eficienţei. Nu eram, cum pretindeau ei, un nou Catilina. Dacă aş fi devenit din nou consul, aş fi luat multe măsuri pe care conservatorii extremişti le-ar fi regretat profund (majoritatea, cu cincizeci de ani în urma vremii în care trăiau, erau potrivnici până şi acordării dreptului de cetăţenie locuitorilor din Italia de nord), dar n-aş fi desfiinţat, de pildă, toate datoriile şi n-aş fi tolerat desigur niciun fel de dezordine. Acuzaţia de a ţinti la monarhie îmi fusese adusă atât mie cât şi lui Pompei şi era încă menţinută. Nu era dreaptă în niciunul din cele două cazuri, deşi astăzi, ca urmare a evenimentelor din ultimii cinci ani, încep să mă întreb dacă nu cumva un titlu ca acela de „rege” n-ar fi cel mai potrivit pentru mine. Negreşit că, în momentul izbucnirii războiului civil, o asemenea idee nici nu-mi trecea prin minte.

Presupun că aş fi putut salva Italia de război civil, dacă aş fi consimţit docil mai întâi să renunţ la comandă,

apoi să fiu condamnat de o instanţă judecătorească romană printr-un verdict nedrept al duşmanilor mei. Dar acţionând astfel n-aş fi fost consecvent cu mine însumi, sacrificându-mi propria onoare şi pe aceea a armatei mele, neizbutind să-mi împlinesc făgăduielile făcute şi capitulând, în mod abject, tocmai în faţa acelor forţe pe care le ştiam dăunătoare, incompetente şi necruţătoare – forţe cărora, mă împotrivisem statornic de pe vremea când, ca băiat mic, îl înfruntasem singur pe Sylla.

Nu sunt întru totul partizanul noţiunii de necesitate în istorie, de vreme ce cred că toţi, sau cei mai mulţi dintre noi, ne bucurăm în acţiunile noastre, până la un anumit punct, de liberul.

arbitru. Chiar şi astăzi sunt sigur că războiul civil putea fi evitat şi ar fi fost realmente evitat dacă exista posibilitatea unei convorbiri particulare între mine şi Pompei. Şi totuşi, însuşi faptul că izbucnirea şi continuarea acestui conflict au fost atât de neraţionale, atât de total opuse dorinţei poporului, în marea sa majoritate, mă face uneori să cred în inevitabilitatea lui. Îndărătul lui Pompei şi îndărătul meu se adunaseră aceleaşi forţe, bune şi rele, care sălăşluiseră odinioară înapoia lui Sylla şi a lui Marius. Şi, într-un anumit sens, situaţia devenise, dacă nu mai clarificată, mai simplă. Pompei şi cu mine nu eram duşmani personali, cum fuseseră Marius şi Sylla. De fapt, eu îl sprijinisem întotdeauna pe Pompei în politică, iar el, prin influenţa lui, îmi înlesnise să înfăptuiesc tot ceea ce voisem în cursul primului meu consulat şi mai târziu. Fiecare dintre noi, negreşit, putea insufla fidelitate personală în rândurile partizanilor noştri, dar disputa nu era tocmai o dispută de personalităţi. Pompei şi partidul său pretindeau că reprezintă guvernarea tradiţională a Romei împotriva unui om care era un revoluţionar latent, ba chiar real. La rândul meu, bineînţeles, şi eu susţineam că acţionez pe baze legale şi, cu ajutorul tribunilor, aveam

argumente mulţumitoare în sprijinul cauzei mele. În realitate însă, Pompei, cu ochii aţintiţi asupra trecutului, reprezenta o tradiţie care, în ciuda unor înfăptuiri viguroase, ba chiar zguduitoare, era aproape stinsă; pe când eu, deşi în unele privinţe încă bâjbâiam către lumea viitorului, reprezentam o forţă izvorâtă din trecut, generatoare a tradiţiei după care oamenii, veacuri în şir, îşi vor conduce viaţa. Voi fi contribuit eu însumi să făuresc această tradiţie; totuşi, ea poate fi considerată ca o necesitate mai puternică decât mine. Va trebui să existe, pentru ca Roma însăşi să dăinuiască. Iar dacă ar fi să mor mâine într-unul din atacurile mele de epilepsie (care, uneori, se pot dovedi fatale), sau dacă mi-ar fi hărăzit să fiu asasinat şi puterea să se întoarcă în mâinile acelora dintre duşmanii mei care prin îndurarea mea au supravieţuit, puterea aceasta nu va mai putea fi exercitată pe linia vechii orientări şi nici, cred eu, de acelaşi fel de oameni. Alte războaie vor mai fi necesare poate, dar, în cele din urmă, noul sistem pe care l-am iniţiat eu, în parte prin voinţă conştientă şi în parte sub presiunea evenimentelor, se va întoarce şi va continua să se dezvolte.

În acel decembrie şi început de ianuarie dinainte de a-mi conduce oamenii peste Rubicon, încă nu mi se limpeziseră pe deplin aceste gânduri. Eram totuşi conştient de anumite forţe ce mă depăşeau şi al căror reprezentant se părea că sunt. Fireşte, erau în joc onoarea şi ambiţia mea, dar totodată, aşa cum constatasem mai înainte în Gallia, erau în joc soarta Romei, a armatei, a provinciilor. Era vorba, se înţelege, şi de o mâhnire personală, întrucât mi se părea că aprigi le atacuri ce-mi adresau zilnic Marcellus, Cato, Lentulus şi ceilalţi, constituiau o jalnică răsplată a tuturor realizărilor mele din anii petrecuţi peste hotare; dar simţeam şi mai multă amărăciune când mă gândeam că, dacă aceşti oameni izbuteau să-şi impună voinţa, tot ceea ce înfăptuisem până

acum împreună cu tot ceea ce proiectam pentru viitor aveau să se spulbere ca nimic. Nu atât animozitatea personală a duşmanilor mei mă înfuria, cât totala lor incapacitate de previziune sau de guvernare.

Deşi îi cunoşteam cum nu se poate mai bine, tot n-am crezut, până în ultima clipă, că mă vor forţa la război civil. În cursul acelui sfârşit de decembrie le-am oferit concesii după concesii şi le-am dat, prin delegaţii mei, asigurări care ar fi trebuit să fie crezute dacă ar fi existat cea mai mică înclinare spre echitate sau raţiune. Prietenii mei mă avertizau între timp despre diversele comploturi care se urzeau împotriva mea. Se spunea că un număr de ofiţeri de-ai mei fuseseră corupţi prin mită ca să conlucreze cu duşmanii mei şi am fost informat că în special Labienus se afla în permanentă comunicare cu Pompei şi cu aceia dintre prietenii lui Pompei care erau ferm hotărâţi să producă o ruptură între noi. Dar nu puteam crede asemenea scorneli. îl cunoşteam pe Labienus din zorii tinereţii şi tocmai pentru că-i acordasem încredere de la început dobândise el, prin propriile-i merite, atâta bogăţie şi glorie în războaiele galice. îl situasem la un nivel superior faţă de toţi ceilalţi generali ai mei şi, ori de câte ori a fost cu putinţă, îi acordasem o comandă independentă. În problemele militare văzuserăm întotdeauna lucrurile exact în aceeaşi lumină şi, cel puţin pe acest teren, prietenia noastră prosperase. În alte privinţe, existau desigur anumite deosebiri între noi. Labienus avea un temperament dur, violent, răzbunător. Putea fi generos cu prietenii, dar nu şi-ar fi iertat niciodată un duşman. Ştiam că dezaprobase măsurile împăciuitoare pe care le luasem în Gallia cu un an în urmă. Dacă ar fi fost după voinţa lui, toţi cei care luaseră parte la revoltă (şi asta ar fi însemnat, practic vorbind, întreaga populaţie) ar fi trebuit nimiciţi sau reduşi la sclavie. Ştiam, de asemenea, că era invidios pentru bunăvoinţa pe care i-o

arătam lui Antonius, în care găseam un interlocutor cât se poate de plăcut, ca şi un ofiţer capabil şi energic. Faptul că Antonius, care în multe privinţe avea o fire uşuratică şi iubitoare de plăceri, putea fi în acelaşi timp un bun general nu coincidea cu ideile preconcepute ale lui Labienus. Nici eu nu intram însă pe de-a întregul în vederile lui, şi cu toate astea colaborase cu mine atâţia ani cu deplină loialitate şi cu rezultatele cele mai rodnice. Nu pierduse niciodată o bătălie şi, în rarele împrejurări în care suferiserăm înfrângeri în Gallia, el nu se aflase în preajma teatrului de operaţiuni. Se prea poate ca, privind îndărăt la îndelungata sa carieră de victorii, să se fi considerat drept un general superior mie; şi într-adevăr, în multe sensuri, nu mi-era cu mult inferior. îl înţelegeam dacă, din când în când, rostea cuvinte de depreciere la adresa mea. Era un tip coleric, trufaşei vanitos şi nu se simţea la largul lui când nu urma să se dea nicio bătălie. În tot cursul ultimului sezon de campanii eu îmi risipisem toată energia cu problemele politice, fie ale Galliei, fie ale Romei. Hotărâserăm amândoi ca legiunile să se deplaseze dintr-o zonă într-alta, numai pentru a le menţine în formă şi a uşura aprovizionarea. Iar în orele de destindere eu mă desfătasem cu acele conversaţii intelectuale şi literare care mi-au fost întotdeauna plăcute. Îmi amintesc că m-a interesat în mod deosebit noua şcoală de tineri poeţi, câţiva dintre ei provenind din provincia mea, Gallia Cisalpină, care mai dăduse înainte şi pe Catullus. Tânărul Asinius Pollio tocmai intrase de curând în statul meu major, după terminarea studiilor sale la Roma, şi vorbea cu mult entuziasm despre noul stil de a scrie, promovat, pretindea el, de către prietenii săi de-acolo. (Jnul dintre ei avea doar optsprezece ani, era fiul unui cultivator de pământ de lângă Mantua şi se chema, mi se pare, Virgiliu. După spusele lui Pollio, băiatul acesta era înzestrat cu un uluitor talent pentru versificaţie şi avea de gând să

compună o epopee despre primii regi de la Alba Longa, care sunt desigur străbunii mei. Mi se părea un proiect vrednic de a fi încurajat, deşi ceva mai târziu Pollio m-a informat că Virgiliu a renunţat la poezie, consacrându-se filosofiei. Trebuie să-l mai întreb pe Pollio despre el într-o zi. Nimeni nu poate să scrie un poem epic în anii adolescenţei, şi majoritatea tinerilor inteligenţi sfârşesc prin a se plictisi de filosofie. Dar în momentul la care mă gândesc acum, conversaţiile literare pe care le aveam cu Pollio şi cu alţii, nu ştiu de ce, îl înfuriau pe Labienus. Bănuiesc că dezaproba orice activitate în care el personal nu putea juca un rol principal, şi, probabil pentru motivul că pe mine mă interesa poezia, obişnuia uneori să spună despre mine că sunt un general amator. Dar nu puteam da crezare nicidecum zvonurilor despre trădarea lui efectivă. Mi se părea că, în ciuda anumitor deosebiri de temperament, fiecare dintre noi datora recunoştinţă celuilalt. Mai credeam, de asemenea, că Labienus îşi dădea perfect de bine seama că duşmanii mei de la Roma erau conduşi de un grup restrâns de membri ai unor familii străvechi, care n-ar fi primit niciodată în rândurile lor ca pe un egal un om fără relaţii influente la Roma, cum era Labienus. Atât cavalerismul cât şi interesul personal aveau să-l ţină, socoteam eu, ataşat de mine; deşi, în atâţia ani, viaţa mă învăţase că nu mulţi oameni sunt călăuziţi de nobleţe sufletească, şi nu toţi de urmărirea interesului personal. Totuşi, nu e felul meu de a fi să-mi suspectez prietenii. Prefer să fiu trădat, cum m-a trădat Labienus, sau chiar asasinat, cum a fost Sertorius, decât să-mi petrec viaţa luând măsuri de precauţie împotriva acelora în care, dacă eşti animat de sentimente umane, îţi este firesc şi plăcut să te încrezi. Până în prezent Labienus e singurul prieten care m-a trădat; mă pot considera, prin urmare, un om fericit.

În acel decembrie, prin urmare, şi în următoarele

cele din ianuarie, discutam înrăutăţirea situaţiei numai cu cei ce făceau parte din cercul meu intim. Fiecare zi era decisivă şi totuşi mi se părea că în orice clipă bunul simţ ne putea feri pe toţi de la o catastrofă. La 1 decembrie, Curio izbutise cu multă abilitate să obţină votarea în senat a unei propuneri ca atât eu cât şi Pompei să renunţăm la comenzile noastre simultan. Propunerea a fost admisă cu 370 de voturi contra 22. Era un scrutin interesant în multe sensuri. Arăta limpede faptul că, din întregul senat, numai 22 de membri mi-erau duşmani neîmpăcaţi; dar tindea să mascheze adevărul că aceşti 22 de membri aveau mai multă energie şi hotărâre decât cei 370 care, din diverse motive – patriotism, prietenie faţă de mine, nepăsare sau interes personal – votaseră contra lor. Cei 22 de ireconciliabili se hotărâseră să mă elimine cu orice preţ din viaţa politică. Încă de mai înainte răspândiseră zvonuri, în sensul că eu mă şi îndreptam cu armata în marş spre Roma, în ciuda realităţii evidente că, în acel moment, o asemenea operaţiune era absolut imposibil de efectuat din punct de vedere militar. Ştiau că, în cazul când Pompei ori se retrăgea în provincia sa din Spania (unde trebuia de mult să se afle), ori îşi părăsea de tot comanda, le-ar fi fost cu neputinţă, dată fiind influenţa mea asupra poporului, să-mi intenteze un proces bazat pe astfel de artificii încât să fiu în mod sigur chemat în judecată şi condamnat. Era deci necesar ca Pompei să-şi păstreze comanda şi să rămână în Italia. De aceea, opinia exprimată de marea majoritate a senatului a fost pur şi simplu nesocotită. În ziua următoare, consulul Marcellus (însoţit de colegul său care, fiind plătit de mine, se mulţumea să facă şi să tacă, şi de alţi doi, duşmani mie, care fuseseră aleşi să ocupe funcţia de consuli pentru anul următor) s-a dus la Pompei, care aştepta în afara zidurilor cetăţii. Apoi, prin directă încălcare a dorinţelor cunoscute atât ale senatului cât şi ale poporului, Marcellus i-a ordonat solemn lui Pompei să

ia comanda tuturor forţelor armate din Italia şi să facă pregătirile pe care le credea de cuviinţă pentru a apăra ţara. Pompei a acceptat însărcinarea. A început pe dată să-şi recheme veteranii şi să ia măsuri pentru noi recrutări. Între timp, a preluat comanda celor două legiuni din armata mea pe care, dând ascultare senatului, le trimisesem înapoi pentru a servi în Parţia, dar fuseseră reţinute în Italia, în mod evident, tocmai în vederea acestei conjuncturi critice.

Aceasta a fost vestea pe care Curio mi-a adus-o la Ravenna pe la mijlocul lunii, făcându-mă să-mi dau seama pentru prima oară că ar putea fi necesar să mă apăr prin forţa armelor. Curio însuşi m-a îndemnat să pornesc de îndată marşul asupra Romei, mai înainte ca Pompei şi senatul să poată mobiliza forţele disponibile. Aveam, considera el, un motiv legitim pentru o asemenea acţiune. Însemna că lupt spre a apăra drepturile tribunilor şi voinţa expresă a senatului. Îmi atrăgea atenţia, pe bună dreptate, că majoritatea victoriilor mele fuseseră câştigate pentru că îmi concentrasem forţele mult mai repede decât se aşteptase inamicul; iar împrejurarea de faţă, sugera el, era excelentă pentru folosirea tacticii mele obişnuite. Sfatul său era însă prea impetuos în acel moment. Sentimentul general în Italia şi chiar în cadrul legiunilor se opunea puternic ideii unui război civil. Dacă totuşi războiul civil izbucnea, era important ca toată lumea să ştie (şi mai ales soldaţii mei) că făcusem tot posibilul ca să-l evit. În acel moment aveam o singură legiune de partea italică a Alpilor. Pompei avea două legiuni în sud şi începuse să strângă altele. Nu mă înfricoşa această disparitate numerică, deoarece îmi puteam imagina zăpăceala şi dezordinea care e normal să existe când o armată e în curs de a se alcătui, în timp ce ştiam că soldaţii mei erau instruiţi, disciplinaţi şi gata de acţiune. Dar pentru ca o acţiune întreprinsă de o forţă armată atât de neînsemnată

cum era a noastră să fie încununată de succes, era esenţial să ne bucurăm de simpatia populaţiei civile. Nu doream să fiu – şi nu voiam să-şi închipuie nimeni că aspir să devin – un nou Sylla. Dacă trebuia să lupt, voiam să fie limpede că evitasem lupta până în ultima clipă, compatibilă cu siguranţa mea, şi că eram dispus în orice moment să negociez pacea. Am chemat doar două legiuni din Gallia şi aceasta, în primul rând, pentru a-mi asigura protecţia mea personală mai mult decât pentru a-mi întări armata în vederea vreunei înaintări pe care m-aş fi gândit s-o întreprind.

Ştiam, în orice caz, că avea să treacă un timp până când vor putea ajunge la mine. Trimisesem dinainte pe locţiitorul meu, Hârtius, la Roma cu un mesaj adresat socrului lui Pompei, Scipio, în care-i spuneam că sunt dispus să cedez comanda ambelor Gallii şi să păstrez doar mica provincie Illyricum cu două legiuni sau chiar numai cu una, până când ar fi venit momentul să candidez la alegerile consulare. Mai departe nu puteam merge fără să mă predau în mod abject în mâinile duşmanilor mei.

Curio a fost impresionat, mi s-a părut, şi totodată surprins de atitudinea mea. Până acum nu mă cunoscuse niciodată bine şi-mi fusese un adversar violent, chiar dacă numai teoretic, până în clipa când i-am plătit datoriile. Fără îndoială că rămăsese credincios părerii – foarte la modă, dar eronată – că eu eram un personaj ambiţios şi total lipsit de scrupule, capabil să mă folosesc de orice mijloace pentru a-mi atinge scopurile. Prietenii mei adevăraţi mă cunoşteau mai bine. Sunt un om căruia îi place să respecte, în general, toate convenienţele şi nu sunt niciodată lipsit de scrupule decât dacă este absolut necesar. În timpul acelor câteva zile, Curio mi-a devenit un prieten apropiat şi am fost adânc mişcat de pasionata lui fidelitate. Aş dori mult să fie şi astăzi în viaţă.

Către sfârşitul lui decembrie, scrisorile sosite de la

Roma făceau să apară tot mai probabilă concretizarea celor mai grave temeri ale mele. Pompei mă înfăţişa deschis ca pe un rebel sau ca pe un parvenit pe care el însuşi l-a ridicat la putere şi tot atât de uşor l-ar putea doborî. Când i-a pus cineva întrebarea, nu fără temei, dacă avea într-adevăr sub arme suficiente forţe spre a apăra Italia, el, în vechea sa manieră (care deşi, ridicol de arogantă, era adesea plină de efect) a răspuns: „Oriunde lovesc cu piciorul în Italia, răsar legiuni din pământ”. Replica nu era de fapt prea departe de adevăr, atâta vreme cât i se făceau toate înlesnirile ca să cutreiere ţara bătând din picior.

Am făcut încă o încercare. Într-o scrisoare adresată senatului, am declarat că eram dispus să abandonez comanda în cazul când Pompei ar fi renunţat, în acelaşi timp, la comanda sa. Am cerut ca propunerea să fie pusă la vot. Şi, pentru ca să nu mai existe nicio îndoială în mintea cuiva cu privire la atitudinea mea hotărâtă? am declarat că, în cazul în care condiţiile mele nu vor fi acceptate, eram gata să mă apăr, pe mine însumi şi republica. Era sfârşitul lui decembrie când Curio, călătorind ziua şi noaptea, a dus scrisoarea aceasta de la Ravenna la Roma. Sosind în dimineaţa anului nou, a avut timpul să ajungă la clădirea senatului mai înainte ca noii consuli să înceapă procedura legală. Termenul magistraturii sale se încheiase, dar el i-a dat scrisoarea mea lui Antonius, care era acum tribun, iar acesta, sprijinit de un alt tribun, Quintus Cassius, a înmânat scrisoarea consulilor, cerându-le să fie citită.

Se pare că în momentul acela trei oameni terorizau şi băgau spaima în întregul senat. Unul era socrul lui Pompei, Scipio, un om fără prea mari resurse intelectuale, dar un vanitos incurabil. Când a luat cuvântul, s-a crezut că vorbea în numele lui Pompei, şi astfel a reuşit să-i înspăimânte pe senatori spunându-le că, dacă nu luau

măsuri drastice împotriva mea pe dată, Pompei avea să-şi retragă sprijinul şi să-i lase pe toţi la discreţia mea. Lentulus, unul dintre noii consuli, era şi el un personaj care nu tolera nici măcar ideea unui compromis. Întâi i-a refuzat lui Antonius îngăduinţa de a dezvălui cuprinsul scrisorii mele. Apoi a caracterizat scrisoarea drept mesajul unui om care, în toate privinţele, reprezenta un inamic public şi a interzis orice discuţie asupra conţinutului. El şi cu Scipio au fost susţinuţi în intransigenţa lor absolută de către duşmanul meu inveterat Cato, care mă dezaprobase întotdeauna pe toată linia, pe plan moral ca şi politic. Cred că ceea ce avea mai mult să-mi reproşeze era faptul că întreţinusem o atât de îndelungată legătură de dragoste cu sora lui vitregă, Servilia, mama tânărului Brutus care, deşi o vreme a fost în mare măsură influenţat de pedantul său unchi, îmi este acum, nădăjduiesc, unul dintre cei mai sinceri prieteni. Cato, care n-a crezut niciodată că poate exista altcineva în afară de el măcar cât de cât cinstit sau bine intenţionat, se bucura încă de privilegiul de a fi aspru cu Pompei şi violent potrivnic mie. Şi el respingea orice posibilitate de compromis. Numai din cauza neroziei şi ambiţiei lui Pompei, spunea el, mi se oferise prilejul să ajung puternic; acum era de datoria lui Pompei să se comporte o dată în viaţă ca un bun cetăţean şi să mă strivească.

Astfel aceşti oameni, împreună cu un mic grup de partizani mai puţin eminenţi, dar minaţi de aceeaşi furie nebună, îşi impuneau propriul lor punct de vedere. În fiecare zi din prima săptămână a lui ianuarie în care senatul a avut prilejul să ţină şedinţă, s-a votat câte o măsură împotriva mea sau a prietenilor mei. Nimeni în cursul acelor dezbateri n-a menţionat victoriile şi suferinţele armatei mele în timpul ultimilor nouă ani în Gallia sau rugăciunile publice decretate în onoarea mea. Nimeni nu şi-a dat măcar osteneala să cerceteze dacă

Pompei avea sau nu la dispoziţia sa forţe armate suficiente pentru a apăra Italia împotriva mea, în caz de război. Se admitea ca un postulat că majoritatea armatei mele va dezerta şi că Pompei, bătând doar din picior, va săvârşi pe loc un miracol. Astfel, în câteva zile de zăpăceală şi calcul greşit, aceşti oameni înverşunaţi şi iresponsabili au adus război asupra lumii. S-a luat hotărârea ca, în cazul când n-aş fi depus comanda înainte de o anumită dată, să fiu declarat inamic public. Tribunii Antonius şi Quintus Cassius, care au încercat să intervină, au fost excluşi din senat, vieţile lor fiind ameninţate. În sfârşit, la 7 ianuarie, a fost votat ceea ce se numeşte „ultimul decret", împuternicindu-i pe consuli să ia orice măsuri vor crede de cuviinţă pentru a pune la adăpost siguranţa republicii. E tocmai decretul împotriva căruia – sau împotriva folosirii abuzive a căruia – m-am zbuciumat toată viaţa. A avut ca urmare, fără excepţie, încredinţarea puterii, într-un moment greşit, în mâini nepotrivite, dovedindu-se un instrument al isteriei. Mobilizarea începuse acum cu toată seriozitatea pe întreg cuprinsul Italiei. Domitius Ahenobarbus, unul dintre cei mai aprigi duşmani ai mei de totdeauna, a fost numit ca să-mi preia provinciile şi armata. Antonius, Curio şi Cassius au fugit din Roma deghizaţi ca sclavi, plecând în grabă spre nord, la Ravenna. Au ajuns la Rimini în ziua de 10 ianuarie. Le-am poruncit să aştepte acolo, deoarece luasem hotărârea să invadez Italia. În noaptea de unsprezece spre douăsprezece ianuarie am dat ordin unor detaşamente de avangardă din legiunea a XIII-a să treacă Rubiconul.

CUCERIREA ITALIEI

Nu cred că altcineva din Ravenna afară de prietenii mei cei mai intimi îmi cunoştea intenţiile. Mi-am petrecut cea mai mare parte a zilei de 11 ianuarie în public, iar seara am invitat la masă un număr de oaspeţi. Când am părăsit recepţia, am luat toate precauţiile pentru a-i amăgi

pe privitori asupra direcţiei în care intenţionam să plec. M-au văzut ieşind din oraş pe şoseaua care se depărtează de Rimini şi au putut foarte bine să presupună că eram în drum spre cine ştie ce întâlnire cu vreo prietenă (am constatat întotdeauna, când mi-a îngăduit timpul, că soţiile şi fiicele acestor italici din nord ştiu să fie cât se poate de agreabile) şi nicidecum că făceam primul pas într-un război cumplit şi distrugător. Curând mi-am schimbat direcţia şi mi s-au alăturat mai mulţi ofiţeri care părăsiseră oraşul în acelaşi timp cu mine, dar pe rute diferite. Am luat toate aceste măsuri conspirative pentru că doream să ocup Rimini fără niciun fel de împotrivire. Hotărâsem să evit pe cât îmi era cu putinţă orice conflict cu compatri-oţii mei, să lupt numai atunci când trebuia să lupt şi să dau limpede a înţelege tuturor că eram gata să negociez oricând pe baza unor condiţii echitabile.

Aşadar, cu puţin înainte de zorii zilei, eu şi cu mica mea armată am ajuns la frontiera provinciei mele de pe râul Rubicon. Majoritatea cohortelor mă aşteptau acolo, deşi câteva unităţi selecţionate de soldaţi şi centurioni pătrunseseră dinainte pe nesimţite în Rimini, şi erau pregătite să-l ocupe pentru noi, dacă era necesar. În acel moment am avut, într-adevăr, o umbră fugară de îndoială şi am reflectat adânc. Unii dintre prietenii mei au fost, cred, surprinşi de ceea ce luau drept nehotărâre din partea mea. Hotărârea mea însă era luată. Ştiam că era necesar să merg înainte. Şi totuşi, m-a năpădit brusc un sentiment de oroare, ca şi cum aş fi premeditat un act de incest cu propria mea mamă. Căci gloria Romei şi buna guvernare a poporului ei mi-au fost întotdeauna mai dragi decât viaţa însăşi. Cu toate astea eram acum pe punctul de a invada glia romană, aşa cum făcuse Sylla – acel Sylla care, dintre toate personalităţile istoriei noastre, îmi este fiinţa cea mai odioasă. E adevărat că, spre deosebire de Sylla, nu doream exterminarea duşmanilor mei şi că, în eventualitatea

victoriei, nu urmăream răzbunarea. Dar oricât de onorabile mi-ar fi fost intenţiile şi oricât de îndreptăţite revendicările, nu era mai puţin adevărat că veneam cu război asupra propriului meu popor. De asemenea, deşi consulii, acţionând împotriva mea aşa cum făcuseră, abuzau de prerogativele lor, erau totuşi consuli aleşi în mod legal, iar unealta lor Pompei, era un erou al poporului al cărui nume şi ale cărui victorii pătrunseseră în fiecare cămin din Italia. Ca şi mine, era în stare să inspire afecţiune, iar veteranilor săi chiar un fel de adoraţie. Atât de încâlcit se întreţes legalitatea, onoarea şi loialitatea într-un stat, încât aceşti oameni nedrepţi şi haini care îmi erau duşmani, sprijiniţi de Pompei, care, în ciuda vanităţii şi incapacităţii sale politice, era un mare patriot şi un general de primul ordin, puteau chema alături de ei şi reprezenta numeroase contingente de oameni cumsecade, paşnici şi supuşi legilor. Pe câtă vreme eu, fiind declarat inamic public în pofida serviciilor aduse republicii, am fost forţat să comit acel gest necuviincios, săvârşit prima oară în istoria noastră de Sylla, de a smulge vălul pudic şi civilizat al bunei comportări şi al respectării instituţiilor, de care ne place în mod firesc să ne înconjurăm viaţa, şi de a da pe faţă adevărul gol al sălbăticiei noastre – anume că în ultimă instanţă totul depinde de forţa de constrângere fizică. Afară de asta, eram îngrozit de extinderea pe care o puteau lua operaţiunile militare pe punctul de a începe, şi nici n-aveam cum să fiu sigur că le puteam conduce către un final încununat de succes. Speram într-o înaintare rapidă, într-un armistiţiu, într-o conferinţă şi o pace mai înainte de a se fi vărsat o singură picătură de sânge; dar întrevedeam şi posibilitatea de a fi nevoit să lupt – şi până la urmă a trebuit într-adevăr să dau bătălii în fiecare colţ al imperiului – iar rezultatul acestor bătălii nu-l puteam prevedea. De aceea, trecând Rubiconul, deşi nu-mi puteam permite să şovăi, era foarte firesc să mă las pradă unor

anumite sentimente de neîncredere şi descurajare. Şi altă dată se mai ivise prilejul să-mi risc viaţa, averea, cariera şi toate realizările mele; dar în acele împrejurări fusesem, de obicei, dispus să-mi asum riscul. Acum trebuia să mă hotărăsc să arunc zarurile sub imperiul unei constrângeri, sau cel puţin aşa mi se părea. Oricum va fi fost Wuaţia, zarurile au fost aruncate.

Curând după revărsatul zorilor am sosit la Rimini. Nu s-a produs, bineînţeles, niciun fel de împotrivire, întrucât cohortele se găseau rânduite în formaţie militară de-a lungul străzilor şi în for mai înainte ca grosul populaţiei din oraş să-şi fi dat seama că se petrecea ceva neobişnuit. Două lucruri, a căror rezolvare se impunea de urgenţă, mă nelinişteau. Unul era cu privire la propriile mele trupe: aveau ele să mă urmeze într-un război purtat împotriva consulilor şi a întregii autorităţi de stat? Celălalt privea populaţia civilă a Italiei; oraşele de pe ruta mea, oare aveau ele să-mi deschidă porţile şi să mă ajute cu provizii, sau aveau să mă silească să iau tocmai acele măsuri violente pe care, mai presus de orice, voiam să le evit? Am descoperit curând că, în ambele cazuri, nu aveam niciun motiv de nelinişte. M-am adresat oamenilor din legiunea a XIII-a în for, avându-i lângă mine pe tribunii Antonius şi Quintus Cassius, ca şi pe Curio, toţi îmbrăcaţi în sclavi, aşa cum sosiseră în fuga lor de la Roma. În primul rând, am făcut celor de faţă o relatare clară a atitudinii pizmaşe şi a ilegalităţii procedurilor din senat care duseseră la expulzarea din Roma a reprezentanţilor poporului roman, aleşi după cuviinţă. Apoi, vorbind cu mai multă înflăcărare, m-am oprit asupra propriilor mele motive de nemulţumire ca şi asupra celor ale armatei. Timp de nouă ani, am relevat eu, luptaserăm victorioşi în Gallia, Britannia şi Germania. Meritam oare să vedem acum întreg cuprinsul patriei noastre mobilizat împotrivă-ne ca şi cum am fi nişte tâlhari sau nişte aţâţători la răzvrătire? Le-am cerut să-şi

amintească dacă le-am înşelat vreodată aşteptările în privinţa îndatoririlor mele de comandant faţă de ei. Fireşte, le-am cerut eforturi mai mari şi un nivel mai înalt de operativitate decât oricărei alte armate romane. Dar nu le răsplătisem întotdeauna străduinţele dincolo de aşteptările lor?

Înainte de a-mi termina discursul, câţiva centurioni au început să strige că alte cuvinte nici nu mai erau necesare. Ei vor continua să-mi apere onoarea şi vor face totul pentru ca tribunii să fie reintegraţi în locurile lor din senat. Întreaga armată a reluat aclamaţiile acestora, iar entuziasmul lor i-a contaminat până şi pe aceia dintre locuitorii oraşului care nu erau dinainte de partea mea. Din acel moment s-au oferit mereu noi recruţi voluntari, care erau instruiţi permanent spre a putea fi utilizaţi în vi-i & r.

Apoi am trimis detaşamente sub comanda lui Antonius, a lui Curio şi a altora pentru a ocupa oraşele de importanţă strategică de pe şoselele ducând spre miazăzi. Soldaţii noştri erau întâmpinaţi cu bucurie pretutindeni. În unele localităţi garnizoanele de trupe pompeiene au fost expulzate de către consiliile orăşeneşti locale. În altele, trupele inamice au trecut la noi, fiind încorporate în armata noastră. În cursul acestor operaţiuni, atât Antonius cât şi Curio au fost de o remarcabilă destoinicie. Amândoi erau născuţi să conducă oameni; aveau avantajul tinereţii, al frumuseţii fizice şi al originii nobile; erau populari în toate păturile sociale, energici şi de un devotament fără margini faţă de mine personal. Aveam şi alţi ofiţeri buni, dar nu mulţi care să întrunească toate aceste calităţi. Dar n-a trecut mult până când am primit vestea că cel mai capabil dintre ofiţerii mei, Labienus, dezertase la inamic. E adevărat că-i fusese dintotdeauna ataşat lui Pompei şi avea unele motive ca să-i fie credincios. Dar şi eu fusesem prietenul lui Pompei dintotdeauna, iar Labienus îşi datora

reputaţia şi averea mie şi numai mie. Mai mult, trebuia să fi ştiut perfect de bine cât de false erau zvonurile pe care le răspândeau pe seama mea duşmanii mei de la Roma – că aş fi urmărit să desfiinţez constituţia, că aveam să şterg toate datoriile, să eliberez sclavii etc. Va fi avut însă probabil o considerabilă forţă de a se autoamăgi. Fapt sigur, el i-a afirmat lui Pompei că o mare parte din trupele mele se îndepărtaseră de mine şi că era foarte puţin probabil ca eu să le pot convinge să mă urmeze în marşul asupra Romei. E greu de crezut că ar fi făcut o asemenea afirmaţie dacă n-ar fi fost convins că spune adevărul. După toate probabilităţile, nimeni nu îndrăznise să-i dezvăluie adevărul. Orice contrazicere îl supăra la culme pe Labienus şi chiar şi un centurion veteran îşi rumega gândul de două ori înainte de a-şi exprima o opinie despre care ştia că nu-i va fi pe plac. Pentru scurtă vreme, partidul lui Pompei şi senatul s-au lăsat în voia unei intense exaltări pentru faptul că primeau sprijinul activ al lui Labienus. Pe urmă s-au mirat constatând că niciun alt ofiţer de-al meu n-a mai urmat calea acestuia. Totuşi, prin dezertarea lui, Labienus mi-a pricinuit mult rău, şi nu cel mai mic din punct de vedere militar. Respectam felul de a comanda al lui Pompei, pe care îl cunoşteam în teorie şi din auzite, dar eram profund conştient din experienţă că felul de a comanda al lui Labienus se clasa la cel mai înalt nivel. După dezertarea lui, am avut grijă să i se trimită la Roma toate bagajele şi bunurile personale.

Trebuia să aştept – ştiam asta – mai mult de zece zile până să-mi sosească măcar prima dintre legiunile pe care le chemasem din Gallia. Şi cu toate că iniţiasem invadarea Italiei doar cu o singură legiune, aveau să-mi fie necesare mai multe pentru ca să-mi pot atinge vreunul din obiectivele mele. Evaluând situaţia generală, trebuia să mă gândesc la o serie de posibilităţi diferite în acelaşi timp. Pompei – am fost informat – pretinsese că avea zece

legiuni pregătite să apere Italia. Afirthatia fusese fă, cută când un senator se interesase, cam tardiv, cuni (Tnttme avea să fie apărată Italia în cazul când, aşa cum se zvonea, eu aş fi pus la cale invadarea ei dinspre nord. În momentul izbucnirii războiului civil, aserţiunea lui Pompei era pur şi simplu falsă. În Spania avea şapte legiuni, comandate de ofiţeri valoroşi, şi, în cea mai mare parte, bine pregătite. În Italia avea cele două legiuni pe care i le trimisesem pentru războiul part, dar, care, ulterior, fuseseră reţinute spre a fi utilizate împotriva mea. Recentele măsuri de mobilizare putuseră să adune destui oameni pentru a forma încă o legiune sau cel mult două. Un mare număr dintre veteranii rechemaţi din fostele armate ale lui Pompei reprezentau efective excelente, dar erau şi nenumăraţi oameni neinstruiţi, care se puteau dovedi ostaşi buni, cu tragere de inimă pentru meserie, sau dimpotrivă. Astfel, dacă Pompei nu-şi aducea o mare parte din armata sa din Spania în Italia, nu avea posibilitatea să scoată pe câmpul de luptă cele zece legiuni cu care se fălise. Şi afară de cazul când eu aş fi rămas inactiv în nord, timp de cel puţin o lună, nu avea cum să ia dispoziţiile necesare pentru a-şi deplasa trupele din Spania.

Când am trecut Rubiconul nu aveam decât o singură legiune cu mine, împreună cu o considerabilă armată de cavalerie galică şi germană. În circa două săptămâni trebuiau să-mi sosească cele două legiuni pe care le chemasem din Gallia. Mai aveam acolo o rezervă de alte şapte legiuni, unele dintre ele fiind necesare pentru siguranţa provinciei, altele pentru a supraveghea armata spaniolă a lui Pompei. În ceea ce priveşte operaţiunile imediate din Italia, mă consideram într-o situaţie avantajată. Pompei se bucura, poate, de o uşoară superioritate numerică, dar trupele mele erau mai experimentate decât ale lui, mai bine instruite şi, eram convins, mai devotate. Mă îndoiam, de pildă, dacă el se

putea bizui deplin pe cele două legiuni care, până atât de recent, se aflaseră sub propria mea comandă. Eram deci încredinţat că în foarte scurt timp forţa armată necesară pentru a mă face stăpânul Italiei avea să-mi stea la dispoziţie. Totuşi, îmi venea greu să fac uz de această forţă. Ceea ce doream era mai degrabă o reglementare politică decât una militară; căci dacă îi alungam pe Pompei afară din Italia, nu-i mai vedeam capăt războiului. Nădăjduiam că Pompei, care era perfect capabil de a aprecia realităţile situaţiei militare, avea să revină la raţiune, acceptând să negocieze cu mine mai înainte ca lucrurile să ajungă prea departe. Nu era o speranţă nechibzuită, şi totuşi astăzi, privind îndărăt la vremea aceea, am impresia că nu ştiu ce forţă mai puternică decât raţiunea şi patriotismul stăpânea evenimentele, făcându-le să se îndrepte, cu inevitabilitatea unei tragedii greceşti, în direcţia dezastrului. Exista o incompatibilitate fatală între exigenţele securităţii mele şi trufia lui Pompei. El trebuia să apară, în ochii săi ca şi ai celorlalţi, ca şi cum ar fi câştigat războiul; eu, pentru a supravieţui, trebuia să acţionez ca şi cum eram pregătit să-l câştig. Fiecare victorie pe care o obţineam, în timp ce-mi sporea siguranţa, scădea şansele unei păci negociate, de vreme ce Pompei se hotărâse să impună pacea şi nu să accepte să-i fie impusă. Dar dacă aş fi suferit eşecuri, sau chiar dacă aş fi rămas inactiv, s-ar fi observat că mă aflu într-o poziţie dezavantajoasă, iar duşmanii mei, cu Pompei în calitate de complice binevoitor sau aproape binevoitor, ar fi căutat sigur să mă distrugă.

Aşa cum s-au desfăşurat evenimentele, ocuparea oraşului Rimini de către mine şi buna primire pe care oraşele din nord au acordat-o trupelor mele, au produs o stare de panică la Roma. Într-o zi-două sau şi răspândit zvonuri în sensul că fuseseră văzuţi călăreţi de-ai mei în împrejurimile cetăţii. Cei care, cu puţin timp înainte, se

convinseseră pe ei înşişi, încredinţându-i şi pe alţii, că eu nici nu puteam, nici nu voiam să întreprind ceva ca să mă apăr, îmi atribuiau acum meritul unei rapidităţi supranaturale de acţiune. Au început să-i caute pricină lui Pompei, pe care îl târâseră în război, cerându-i să scoată din pământ legiunile făgăduite.

Cât despre Pompei, trebuie să fi trecut atunci printr-un moment neplăcut. Sunt înclinat să gândesc că trebuie să fi fost convins că eu mă voi supune cu docilitate exigenţelor lui şi că nu avea să aibă loc niciun război. Trecuseră doisprezece sau treisprezece ani de când nu mai comandase o armată, dar încă se bucura de cea mai mare faimă militară din lume şi, în acel moment, a dovedit că-şi merita reputaţia. Pe atunci, bineînţeles, puteam să fac doar supoziţii cu privire la intenţiile sale; dar acum mi se pare verosimil ca el să fi luat aproape de îndată hotărârea de a refuza orice negociere cu mine şi de a adopta o strategie care avea să ducă în mod sigur la un război de durată – un război în care se aştepta, nu fără motiv, să obţină în cele din urmă o victorie zdrobitoare. Foarte curând, i-a speriat pe acei sertafofi care crezuseră că vor putea, cu multă uşurinţă, să-şi impună silit voinţa, confruntându-i cu realităţile luptei în care se angajaseră. Trebuiau să evacueze Roma şi apoi Italia. Trupele urmări să se retragă în miazăzi, concentrându-se la Brindisi. Sefiatul, armata, toate vasele de război şi de transport urmau să părăsească Brindisi pentru a pleca în nordul Greciei. Eu aveam să rămân într-o Italie golită de oameni şi de provizii – într-o Romă din care cea mai mare parte a guvernului legal constituit fugise. Aveam să fiu ameninţat din vest de armatele spaniole ale lui Pompei, care puteau fie să debarce în Italia la momentul potrivit, de vreme ce Pompei era stăpân absolut pe mare, fie să năvălească prin Gallia. Armatele pompeine din Africă aveari să se bucure de puternicul sprijin al regelui Iuba al Numidiei, un barbar

insolent pe care-l trăsesem odinioară de barbă în 9 enat, Aceste armate puteau ori să fie utilizate în combinaţie cu forţele din Spania, ori să invadeze Italia prin Sicilia. Iar în Orient, unde influenţa şi prestigiul personal al lui Pompei erau încă enorme, o armată uriaşă avea să fie între timp mobilizată şi instruită. Tot de acolo invadase Italia cu succes şi Sylla. Pompei avea. incomparabil mai mult credit pe plan militar şi politic decât avusese Sylla la vremea sa. Trebuie să i se fi părut că ceea ce făcuse odinioară Sylla, putea să înfăptuiască el cu şi mai mare vigoare.

Planul lui Pompei era bine gândit şi, ca mai toate operaţiunile sale militare din trecut, fusese conceput pe scară amplă. Totuşi, succesul planului se baza în practică, într-o oarecare măsură, pe ipoteza că eu aveam să fiu ori inactiv, ori nehotărât. În timp ce, într-un sens, se putea susţine pe bună dreptate că eu mă aflam încetcuit, fiind ameninţat din răsărit, din miazăzi şi dinspre apus, într-alt sens, era la fel de exact să se afirme că impresionantele forţe armate ale lui Pompei erau răzleţite, astfel că, în cazul când acţionam cu destulă rapiditate, aveam posibilitatea să mă ocup întâi de o parte din ele şi apoi de altele, fără a avea vreodată de înfruntat din plin şocul forţelor sale în totalitatea lor. Cu toate astea, după cum aveau s-o demonstreze evenimentele, Pompei, cu întregul Răsărit la ordinele lui, putea fi destul de puternic chiar fătă ajutorul forţelor sale armate din alte părţi. În plus, de astă dată dădea şi el dovadă de perspicacitate politică. Fireşte, alun* gându-l din Italia dobândeam prestigiu, dar atâta vreme cât el era însoţit de un număr suficient de senatori, eu nu puteam să ajung niciodată în Italia la poziţia legal şi cuvenit constituită de câte aveam nevoie. Nu doream război şi nu voiam să-mi fac reputaţia unui rebel şi a unui aventurier. Dar el mă forţa să lupt şi să mă comport ca şi cum într-adevăr m-aş fi ridicat împotriva şi deasupra stalului.

Nu mi-am dat seama imediat care erau planurile lui Pompei sau care avea să fie întreaga lor însemnătate, deşi vedeam bine că, dacă războiul se întindea în afara Italiei, existau toate şansele să devină un război crunt şi de durată şi că, oricare ar fi fost rezultatul final, avea să producă în structura societăţii noastre răni ce ar fi avut nevoie cel puţin de o generaţie ca să se vindece. De aceea, am continuat să folosesc toate mijloacele cu putinţă pentru a-l determina pe Pompei să consimtă la o întâlnire cu mine, asigurându-l de convingerea mea (care era sinceră) că, dacă puteam discuta împreună divergenţele noastre de păreri, am fi găsit o soluţie paşnică. Ştiam că acea oligarhie senatorială care îşi impusese puterea avea să se opună la orice sugestie referitoare la o întâlnire a mea cu Pompei între patru ochi. Deşi nu păreau că au o părere prea bună nici despre patriotismul meu, nici despre ştiinţa mea militară, senatorii extremişti se temeau de mine ca om politic şi ca negociator, fiind convinşi, cum era şi drept, că dacă m-ar fi lăsat să discut problemele cu Pompei într-o atmosferă calmă, era probabil ca Pompei să ajungă la o înţelegere cu mine; o asemenea înţelegere ar fi împiedicat războiul şi ar fi pus în afara oricăror riscuri atât drepturile şi interesele lui Pompei, cât şi ale mele; dar în acelaşi timp – aşa cum Cato, Scipio, Lentulus şi ceilalţi îşi dădeau perfect de bine seama – am fi redus grupul lor la neputinţă pentru moment. Erau nevoiţi, prin urmare, să protesteze împotriva oricărei întâlniri între Pompei şi mine. Totuşi, încă mai speram că Pompei, atât ca patriot cât şi ca expert militar, avea să dea înapoi în faţa dificultăţilor şi primejdiilor unui război îndelungat, în care el personal avea lotul de pierdut şi nu mare lucru de câştigat. Văd acum că şi speranţele şi calculele mi-au fost greşite. Războiul era de ne în lăturat. Dar cât de mărunte şi de neînsemnate sunt în aparenţă înrâuririle şi impulsurile care pun în mişcare, în ultimă instanţă, o acţiune de mari

proporţii. E adevărat fireşte că, întocmai ca pe vremea lui Marius şi a lui Sylla, contradicţiile şi deficienţele din cadrul economiei şi al sistemului nostru general de guvernare cereau o soluţionare, şi e posibil ca divergenţele de interese şi de păreri să fi fost atât de mari încât nu se putea ajunge la o soluţie decât pe calea războiului. Totuşi acest război n-ar fi avut loc niciodată dacă în caracterul unui anumit om n-ar fi existat un defect – mă gândesc la vanitatea lui Pompei care-l făcea să nu poată suferi ideea unui egal.

Momentul în care s-a apropiat cel mai mult de manifestarea unei oarecare bunăvoinţe pentru negocieri a fost pe la sfârşitul lui ianuarie, după ce evacuase Roma, iar eu nu mă deplasasem încă de la Rimini, deşi trimisesem câteva detaşamente de avangardă puţin mai spre sud. Mesajul lui, ca răspuns la propria mea ofertă de a-mi trimite ostaşii la vatră cu condiţia ca şi el să facă acelaşi lucru şi ca toate ordinele de mobilizare din Italia să fie anulate, a fost evaziv şi nesatisfăcător. El s-ar retrage – spunea – în provincia sa din Spania, dacă eu m-aş retrage în Gallia şi apoi mi-aş desfiinţa armata; dar cât timp nu-mi împlineam în întregime partea mea din convenţie, mobilizarea în Italia avea să continue. Nu se făcea nicio menţiune despre o conferinţă între noi doi. Dacă aş fi acceptat aceste condiţii, aş fi rămas cu totul la discreţia duşmanilor mei. Nu se fixa niciodată cu privire la eventuala retragere a lui Pompei în Spania, iar consulii aveau să-i ceară, fără îndoială, să rămână în Italia un timp suficient pentru ca ei să-şi atingă scopul de a mă distruge.

Nu-mi rămânea altceva de făcut decât să înaintez şi să nădăjduiesc că, obţinând vreun succes, fie militar, fie politic, puteam să-i determin pe Pompei şi pe senatori să negocieze pe baza unor condiţii mai echitabile. Mica mea armată de numai zece cohorte era întâmpinată cu bucurie în toate oraşele pe care le ocupam în drumul. nostru spre

miazăzi, iar pe la mijlocul lui februarie primisem ca întăriri două legiuni veterane din Gallia, alte două legiuni de recruţi şi noi contingente de cavalerie. În acest timp parcurseserăm aproape jumătate din lungimea peninsulei şi ne aflam în faţa oraşului fortificat Corfinium, unde duşmanul meu inveterat Domitius Ahenobarbus mi-a oferit exact prilejul pe care-l. doream ca să câştig o victorie remarcabilă şi fără vărsare de sânge. Pe acest comandant incompetent şi irascibil îl numise senatul ca să mă înlocuiască la comanda Galliei şi a legiunilor galice. Pornise în marş spre nord cu o armată proprie, înrolând noi trupe în drum, şi ocupase Corfinium cu ceva mai mult de două legiuni ca efective. Auzise cât de redusă era armata mea de invazie şi, fără a se osteni să cerceteze cât de curând avea să primească întăriri, hotărâse că era capabil s-o distrugă. Pompei îi trimisese vorbă, îndemnându-l să se retragă spre Brindisi, unde se concentra restul armatei, dar în loc să asculte, Domitius, ca şi cum el ar fi fost comandantul suprem, îi scrisese lui Pompei cerându-i să se îndrepte spre nord. În acel ţinut muntos, dificil de străbătut, leva fi foarte uşor, spunea Domitius, forţelor sale armate unite cu cele ale lui Pompei să mă extermine pe mine împreună cu armata mea. Pompei, care nu avea intenţia să piardă războiul definitiv pentru ca să-i dea satisfacţie lui Domitius, i-a scris numai ca să-i spună că nu-l interesa un plan neautorizat de el şi i-a reamintit lui Domitius să se retragă cât mai era timp. Dar timpul se scursese. Legiunile mele de veterani, oamenii care construiseră liniile de fortificaţie de la Alesia, intraseră în luptă cu sarcina mult mai uşoară de a asedia Corfinium. Situaţia lui Domitius era desperată. Cu toate astea, încă ar mai fi putut ajunge la o înţelegere onorabilă cu mine, într-un fel sau în altul; totuşi, se pare că el, ca şi mulţi dintre ceilalţi senatori care se aflau împreună cu el, se amăgiseră singuri cu propria lor propagandă în aşa

măsură încât credeau în mod sincer că ar fi fost ucişi sau, mai ştiu eu, torturaţi, dacă ar fi căzut în mâinile mele. De aceea, înspăimântat în privinţa siguranţei lui personale, Domitius se pregătea să-şi abandoneze trupele şi să fugă singur mai înainte ca fortificaţiile noastre de împresurare să fie terminate. Când i-au aflat planul, soldaţii săi, cum era şi firesc, au fost indignaţi.

L-au arestat pe Domitius şi mi-au trimis delegaţi, făgăduindu-mi să-mi predea oraşul şi să se supună ordinelor mele ulterioare; Am convenit ca predarea să aibă loc a doua zi, iar în noaptea aceea am înconjurat oraşul printr-un lanţ continuu de oameni. Eram preocupat în special să nu-mi scape niciun senator şi nicio personalitate de frunte, deoarece doream să le fie limpede tuturor că intenţiile mele erau să evit vărsarea de sânge şi să arăt mărinimie.

Cel mai important personaj din oraş alături de Domitius era Lentulus Spinther, un fost consul ce-mi fusese prieten în trecut şi-mi datora mult pentru sprijinul pe care i-l acordasem în carieră. Cu puţin înainte de revărsatul zorilor, a luat contact cu avanposturile noastre şi a cerut să fie adus la mine. Când a apărut în faţa mea, a căzut în genunchi implorându-mă să-i cruţ viaţa. Ba chiar s-a dat în spectacol într-un mod lamentabil, dar i-am tăiat vorba repede spunându-i că nu avea de ce să se teamă, deşi se dovedise atât de nerecunoscător faţă de mine. N-am pătruns în Italia, am declarat eu, cu scopul de a face vreun rău cuiva, ci numai pentru a-mi apăra propriile drepturi şi pe cele ale tribunilor. Spinther a părut pe cât de surprins pe atât de încântat. A cerut încuviinţarea de a se întoarce în oraş ca să le comunice şi celorlalţi ceea ce-i spusesem. Unii dintre ei, mi-a mărturisit, se gândeau la sinucidere. Şi nu era nicio exagerare. Exemplul fusese dat de însuşi Domitius Ahenobarbus, care-i ceruse medicului său grec să-i administreze otravă şi chiar luase doza prescrisă. Se

pare că în momentul când Spinther s-a întors în oraş cu vestea că nu aveam intenţia să aduc nimănui vreun prejudiciu, Domitius a regretat amarnic o asemenea hotărâre pripită. A răsuflat uşurat aflând că îngrijitorul său grec avusese mai multă minte decât el şi-i dăduse, în loc de otravă, o simplă licoare somniferă. 1

A doua zi, în zori, am luat măsuri pentru desfăşurarea. unei ceremonii oficiale de predare. A fost o solemnitate impresionantă, organizată în intenţia de a i se da o largă difuzare. Întâi, un grup de vreo cincizeci de personalităţi de primă importanţă din Roma – membri ai senatului, financiari renumiţi şi ofiţeri de grad superior – s-a prezentat înaintea mea. Nu izbuteau să-şi ascundă spaima de care erau cuprinşi. Proprii lor soldaţi se întorseseră împotriva lor, iar veteranii mei galici erau cuprinşi de o furie ameninţătoare, înrăiţi atât din pricina mea cât şi din a lor, deoarece se aşteptaseră să fie încărcaţi cu onoruri în Italia pentru faptele lor eroice, şi considerau de nesuportat să fie întâmpinaţi cu armele de către proprii compatrioţi. Acum îi luau în derâdere şi-i batjocoreau pe membrii nobilimii romane care treceau printre rândurile lor şi, obişnuiţi să primească o recompensă oarecare după orice operaţiune de asediu încununată de succes, cereau, pe jumătate în glumă, ca aceşti prizonieri să fie duşi la târgul de sclavi. Am pus însă repede punct comportării lor, e drept fireşti, dar cam prea insultătoare. Am adresat prizonierilor o scurtă alocuţiune, relevând faptul că mulţi îmi erau obligaţi personal şi absolut toţi aveau obligaţii faţă de mine şi de armata mea pentru acţiunile noastre din Gallia şi din Germania. Le-am cerut să mediteze asupra ingratitudinii lor, dar le-am spus că n-aveau de ce să fie îngrijoraţi. Erau liberi să se ducă unde le plăcea, liberi chiar să se alieze cu duşmanii mei; niciuna din proprietăţile lor n-avea să fie atinsă. Ba chiar i-am restituit lui Domitius o sumă considerabilă de bani pe

care o revendica sub cuvânt că este a lui, deşi, în realitate, era vorba de bani publici destinaţi plăţii trupelor sale. Pe soldaţi i-am încorporat în propria mea armată, trimiţându-i imediat sub comanda lui Curio să ocupe Sicilia. Dacă războiul avea să continue şi să se întindă, îmi era necesară Sicilia atât ca sursă de aprovizionare cu alimente, cât şi ca bază de atac împotriva forţelor inamice din Africa. Cât despre prizonierii eliberaţi la Corfinium, aceştia şi-au declarat recunoştinţa; şi, într-adevăr nu cred că, într-un război civil, s-a mai văzut vreodată o asemenea indulgenţă. După aceea, unii dintre ei, inclusiv Domitius, s-au alăturat din nou lui Pompei şi duşmanilor mei, pe care îi credeau învingătorii finali.

Între timp, Pompei îşi concentrase armata şi flota la Brindisi. Am pornit în marş rapid într-acolo pe şoseaua de coastă, ajungând din urmă, în drum, un număr de contingente din trupele sale, majoritatea fiind bucuroase să se alăture armatei mele. La comanda unuia dintre aceste detaşamente am întâlnit un prieten personal de-al lui Pompei, pe care l-am eliberat, trimiţându-l înainte cu un mesaj în sensul că mă aflam în drum spre Brindisi şi că solicitam din nou, până nu era prea târziu, să mi se dea prilejul unei întrevederi pentru a discuta condiţii onorabile de pace. Şi această ofertă a fost respinsă. Când a sosit mesajul meu, Pompei apucase să trimită peste mare, în Grecia, pe cei doi consuli şi cea mai mare parte a armatei sale. Răspunsul său pedant, cu pretenţii de respect al legalităţii, a fost că, în absenţa consulilor, îi era cu neputinţă să negocieze. De aceea, am judecat că singura mea speranţă de a termina războiul repede şi mulţumitor era să-l împiedic pe Pompei de a părăsi Italia şi să-i capturez ori să-i distrug atât armata cât şi pe el însuşi. Aveam şase legiuni, dintre care patru veterane, şi am început numaidecât să facem tot ce era posibil pentru a bloca portul Brindisi. Lipsa unei flote constituia însă un

mare neajuns, iar contramăsurile luate de Pompei au fost energice, minuţioase şi inteligente. Pe la mijlocul lui martie (pare ciudat că faptele s-au petrecut numai cu cinci ani în urmă) a evacuat Brindisi şi, practic vorbind, fără niciun fel de pierderi, s-a îmbarcat cu tot restul armatei trecând pe ţărmul opus, la Durazzo.

În şaizeci de zile, şi fără vărsare de sânge, mă făcusem stăpânul Italiei. Dar la Roma situaţia mea legală era în cel mai bun caz îndoielnică; mă găseam într-o lipsă aproape totală de corăbii, şi în toate provinciile imperiului, cu excepţia Galliei, se adunau armate în scopul distrugerii mele.

ROMA: O SCURTĂ VIZITĂ

Privind cum ultima corabie de transport a lui Pompei pornea în larg de la Brindisi (organizase evacuarea în mod desăvârşit), mă simţeam năpădit de un acut sentiment de frustrare şi, pentru prima oară, de o aprigă ură împotriva duşmanilor mei. Dacă aş fi avut vase de navigaţie, i-aş fi putut urmări şi, după toate probabilităţile, aş fi terminat războiul repede şi decisiv. Dar îmi trebuiau multe luni de zile ca să construiesc o flotă destul de mare pentru scopurile mele, iar între timp aceşti câţiva duşmani neîmpăcaţi ai mei mă condamnaseră să duc un război al cărui rezultat era nesigur şi pe care aş fi dat mult ca să-l evit.

Mi-am dat seama că securitatea mea depindea, ca în atâtea alte rânduri, de hotărârea de a porni extrem de rapid la acţiune. Cele două primejdii imediate care mă ameninţau veneau de la forţa maritimă a lui Pompei şi de la armatele lui, bine conduse şi bine organizate, din Spania. Avea posibilitatea să-şi utilizeze forţa maritimă pentru a izola Italia (şi în special Roma) de sursele importurilor necesare de alimente. Situaţia mea în ţară, care, şi aşa era destul de dificilă, ar fi devenit cu totul de nesusţinut dacă mă dovedeam incapabil de a abate

spectrul foametei şi toată dezorganizarea vieţii normale ce ar fi urmat. Era, prin urmare, necesar să-mi asigur fără întârziere dominaţia asupra zonelor producătoare de alimente Sicilia, Sardinia şi eventual Africa. În privinţa Siciliei şi a Sardiniei, totul a mers bine. Trupele mele au ocupat Sardinia fără a întâmpina cea mai mică împotrivire. L-am trimis pe Curio în Sicilia cu o armată suficient de mare, nu numai pentru a ţine în stăpânire insula, dar şi pentru a pleca de-acolo mai departe spre a-i combate pe pompeienii din Africa. Ştiam că mă pot încrede în loialitatea, energia şi entuziasmul lui Curio. Demonstrase până acum că poseda aptitudini militare de prim ordin; dar era înclinat la impetuozitate, şi de aceea am ataşat pe lângă el un general de-al meu cu temeinică experienţă, Caninius Rebilus. În Sicilia, populaţia locală ne-a primit din nou cu bucurie, iar rapiditatea sosirii lui Curio a exclus posibilitatea oricărei rezistenţe. Fără îndoială, dacă ar fi fost timp, mi s-ar fi opus o oarecare rezistenţă, de vreme ce Pompei încredinţase Sicilia celui mai consecvent şi mai aprig dintre duşmanii mei, lui Cato însuşi. Dar aşa, Cato n-a avut altă cale de ales decât să evacueze insula şi să navigheze spre Grecia pentru a se alătura lui Pompei. Cato nu pierdea însă nicio ocazie de a încerca să demonstreze că toţi greşesc, în afară de el. Cu acel prilej, înainte de a părăsi Sicilia, a ţinut o cuvântare în care a dat toată vina pe Pompei pentru că, spunea el, se angajase într-un război inutil cu resurse inadecvate. Nu era tocmai rolul unui ofiţer subaltern să-i aducă asemenea critici comandantului său suprem; şi, în orice caz, opiniile strategice ale lui Cato pot fi reduse la zero. Dar a avut dreptate când a declarat că războiul era inutil. Este, prin urmare, cu atât mai curios de ce s-a împotrivit atât de statornic la orice propunere care ar fi putut duce la un deznodământ paşnic – şi a continuat să meargă pe acest făgaş până în ultima zi a vieţii sale. Era un stoic şi prefera, fără îndoială, să vadă

întreaga lume – ca să nu mai vorbim de Italia împreună cu provinciile romane – alunecând spre pierzanie, numai să se înfăptuiască ceea ce concepea el a fi „justiţia". E sigur că a contribuit în mare măsură la distrugerile care sunt inevitabile într-un război civil, iar ceea ce concepea el a fi „justiţia" (adică înfrângerea mea în bătălie) tot nu s-a înfăptuit. Dar dacă şi astăzi îmi este odioasă amintirea lui, asta se datorează mai mult aroganţei şi animozităţii lui persistente decât principiilor lui. Unchiul meu de-al doilea Rutilius era de asemenea stoic, fiind credincios aceloraşi principii pe care le susţinea şi Cato. A arătat că era gata să-şi sacrifice viaţa şi averea mai curând decât să admită un compromis sau să se plece în faţa nedreptăţii; dar n-ar fi fost dispus, cum a fost Cato, să sacrifice pe oricare altul la fel ca pe sine. Moraliştii stoici îi consideră pe Rutilius şi pe Cato ca pe doi martiri. Personal, văd o mare deosebire între ei şi, deşi sunt gata să admit că exista o anumită integritate în caracterul lui Cato, mai observ la el şi multă prezumţie, rea creştere, afectare şi lipsă de sensibilitate. În ceea ce mă priveşte, încă de la o vârstă foarte fragedă (de fapt, din momentul când mi-am văzut unchiul de-al doilea cum a căzut victima nevrednicilor săi duşmani în faţa curţilor de justiţie romane), m-am hotărât să nu devin niciodată, pe cât îmi va fi cu putinţă, un martir. Nu doar că m-aş fi bucurat măcar de această îndoielnică onoare a martirajului, dacă m-aş fi supus hotărârii ilegale a unui senat terorizat şi m-aş fi întors la Roma fără apărarea armatei mele sau a comenzii mele. N-aş fi avut de exprimat niciun principiu abstract de justiţie în faţa tribunalelor care ar fi fost instituite ca să mă condamne. Aş fi putut aduce argumente numai din punctul de vedere al utilităţii publice şi al umanităţii, pe temeiuri de eficienţă şi de mărinimie. Şi aş fi ştiut că niciun argument – nici chiar realizările mele din Gallia – nu m-ar fi salvat. Acum luptam pentru viaţa şi onoarea mea; dar mai luptam şi pentru ceva

care, dacă nu merită denumirea stoică de „justiţie”, e poate la fel de preţios în treburile omeneşti. Eu luptam pentru ceea ce era necesar şi util, şi puteam fi generos; potrivnice îmi erau nişte creaturi moarte, descărnate, invidioase şi. răzbunătoare care, în ciuda unei aparente respectări a tradiţiei şi instituţiilor – pe care eu le veneram de altfel – impuneau constrângeri prin felul cum exercitau puterea, nefiind în stare să ofere nimic pentru viitor, în afara unei parodieri fără sens a asupririi din trecut.

Dacă era vorba să lupt, trebuia să fac tot posibilul ca să înving; deşi chiar şi acum tot mai nădăjduiam că între mine şi Pompei se putea ajunge la o înţelegere care să ducă la pace, înainte de angajarea unui conflict general. Aşa cum stăteau lucrurile însă, după ce am luat măsurile cuvenite spre a asigura aprovizionarea cu alimente a Italiei, era, în mod vădit, necesar să combat armatele lui Pompei din Spania. Pentru operaţiunile la care mă gândeam, îmi trebuiau bani şi mi-ar fi fost de mare folos dacă puteam primi din partea senatorilor care mai rămăseseră la Roma o autorizaţie oficială în vederea măsurilor ce urmau să fie luate. Nu pierdusem speranţa să obţin genul de autorizaţie ce mi-era necesar şi am făcut tot ce mi-a stat în putinţă ca să-i fac să înţeleagă pe diverşi oameni de stat, şi îndeosebi pe Cicero, dilema în care mă aflam, astfel ca să mă ajute, dacă mai era posibil, să-determin o situaţie favorabilă păcii.

De la Cicero am sperat cel mai mult, şi Cicero m-a dezamăgit cel mai profund. îl ştiam un om inteligent, căruia îi repugna ideea războiului civil, şi care încercase în trecut, fără succes, să-l convingă pe Pompei să-mi accepte prima mea propunere, anume ca eu să rămân în nord numai cu mica provincie Illyricum şi cu o armată de una sau două legiuni. De asemenea, cu toate că nu-l mii văzusem de zece ani, îmi aminteam de vremea anilor noştri de tinereţe când fuseserăm prieteni; chiar şi acum îmi era

ataşat prin legături de interes şi de afecţiune. Ne obişnuiserăm şi corespondăm pe teme literare; fratele lui luptase alături de mine în Gallia; iar eu avusesem posibilitatea să-l ajut pe Cicero însuşi nu numai împrumutându-i bani, dar şi arătându-mi bunăvoinţa faţă de mai mulţi protejaţi de-ai să-i pe care mi-i recomandase. Fireşte, fusese întotdeauna un admirator şi, într-o oarecare măsură, un prieten al lui Pompei; dar era prea inteligent ca să pună preţ pe Pompei ca om politic, amintindu-şi probabil, socoteam eu, că în epoca exilului său, Pompei, ca mai toţi membrii marilor familii, nu manifestase niciun fel de recunoştinţă pentru serviciile aduse de Cicero în trecut. Nădăjduiam cu atât mai mult că avea să-mi fie de folos cu cât încă nu-l urmase pe Pompei în Răsărit şi, auzind de la prietenul sad Lentulus Spinther cum îi tratasem pe prizonierii de la Corfinium, îmi scrisese în termenii cei mai cordiali, felicitându-mă pentru fapta mea. Îmi închipuiam că ştia foarte bine că, în cazul când Pompei ori Domitius ar fi deţinut aceleaşi avantaje asupra mea, niciunul dintre ei n-ar fi dat dovadă de cea mai mică îndurare. De aceea am răspuns imediat scrisorii sale şi am dat instrucţiuni prietenilor mei de la Roma, Balbus şi Oppius, să-i facă noi propuneri şi să mă informeze în permanenţă pe unde se află.

Casa de ţară unde se retrăsese nu era departe de drumul meu de la Brindisila Roma. M-am dus acolo să-l vizitez şi am avut cu el o întrevedere cât se poate de nesatisfăcătoare. Cicero e numai cu patru ani mai în vârstă decât mine, dar arată mult mai îmbătrânit şi cu acel prilej era în mod vădit (deşi absolut fără motiv) înspăimântat de oamenii înarmaţi din suita mea. În decursul conversaţiei mi-am dat seama că, deşi ideea războiului civil îl îngrozea în mod sincer, ceea ce îl indispunea în primul rând era gândul că ar putea fi silit, la un moment dat, să se angajeze definitiv de o parte sau de alta. I-am spus că eu

doream pacea şi şi-a dat cu entuziasm asentimentul; dar când l-am întrebat dacă n-ar voi să ia cuvântul în senat pentru pace şi să fie garant pentru planul meu de a trimite o nouă delegaţie, de astă dată din partea senatorilor rămaşi la Roma, către Pompei, a început imediat să ridice obiecţii şi să-şi ceară scuze. Îi era teamă, se înţelege, că Pompei şi toţi ceilalţi aveau să-l considere ca pe un simplu agent de-al meu, dacă îşi lua asupra sa această misiune înţeleaptă şi patriotică. Îşi făurise o părere prea bună despre el însuşi (sau, la fel de adevărat, am putea spune că părerea lui despre sine nu era suficient de bună) pentru ca să se pună în situaţia de a înfrunta dezaprobarea unor membri ai aristocraţiei. În afară de asta, nu ştia cine avea să câştige războiul, iar Pompei făcuse cunoscut că avea să trateze ca inamic pe oricine ar fi ajuns la vreo înţelegere cu mine. I-am atras apoi atenţia, cât mai limpede cu putinţă, că, în afară doar dacă ar fi existat vreo perspectivă autentică de pace, aveam să fiu nevoit să mă apăr şi că, în special, trebuia să mă asigur împotriva ameninţării armatelor lui Pompei din Spania. S-ar fi zis că orice copil putea să înţeleagă forţa acestui argument, dar, după cât se pare a fost dincolo de puterea de înţelegere a lui Cicero, care doar şi-a repetat lamentările, continuând să mă îndemne să nu extind războiul sub niciun motiv. Cum eu am continuat să-l tratez cu politeţe, explicându-i cu răbdare necesităţile situaţei, am văzut că şi-a recâştigat un oarecare aplomb oratoric, deşi nu-şi dădcia osteneala să înţeleagă argumentarea pe care i-o desfăşuram. În cele din urmă, ridicându-şi vocea, în mod normal subţiratică, până la tonul impresionant pe care ştia să-l stăpânească atunci când vorbea în public, a spus: „Şi dacă vin la Roma, aşa cum îmi ceri, ca să vorbesc în senat, cum ţi-ar place dacă i-aş îndemna pe colegii mei senatori să facă tot ceea ce le va sta în putinţă pentru a te împiedica să duci război în Spania sau chiar să pui la cale o campanie în Răsărit?” I-

am răspuns că nu mi-ar plăcea câtuşi de puţin să aud un asemenea discurs care ar fi, în orice caz, lipsit de orice legătură cu necesităţile militare. „Atunci”, a spus Cicero, „nu voi veni la Roma”. A vorbit ca şi cum ar fi făcut un gest nobil sau tragic. În realitate, îşi găsise doar o biată scuză pentru inactivitatea pe care o prefera în acel moment, aşa cum o preferase întotdeauna în momentele cruciale, afară de cazul când putea fi considerat el personal ca şef al uneia dintre facţiunile în luptă. De atunci nu i-am mai acordat niciodată încrederea; cu toate că îmi place şi acum să-l aud vorbind şi-i admir supleţea inteligenţei. Din această fază timpurie a războiului civil l-am revăzut abia după rezultatul decisiv al principalei bătălii, când m-a abordat implorându-mi protecţia pentru el însuşi şi pentru alţii care luptaseră împotriva mea. Bineînţeles, i-am dat înapoi tot ceea ce pierduse. Uneori a părut că-mi este recunoscător şi de curând, în senat, m-a copleşit cu elogii cam slugarnice. Dar nu mai am încredere în el. Bănuiesc că dacă mâine aş fi asasinat, el ar fi printre cei dintâi care i-ar felicita pe ucigaşi.

Am părăsit locuinţa lui Cicero în culmea indignării şi am plecat direct la Roma. Trecuseră aproape zece ani de când nu mai văzusem cetatea în care mi-am petrecut mai toată tinereţea. Nădăjduisem să revin în calitate de consul ales legal şi să-mi celebrez triumful câştigat de armata mea în Gallia, Germania şi Britannia. Acum mă vedeam reintrând în calitate de cuceritor, fără voia mea. Am avut grijă să respect, pe cât posibil, buna cuviinţă. De vreme ce încă mai deţineam o comandă oficială, i-am invitat pe membrii senatului să-mi iasă în întâmpinare în afara zidurilor cetăţii. Numeroşi senatori au asistat la întrunire şi toţi au ascultat cu aparent respect cuvântarea ţinută de mine pentru a justifica măsurile pe care le luasem. S-au înălţat strigăte de ovaţii când am declarat că sunt încă dispus să obţin pacea prin negocieri. Dar când am ajuns la

discutarea măsurilor de ordin practic ce s-ar fi putut lua în vederea păcii, m-am izbit de aceeaşi atitudine timorată şi lipsită de realism pe care o observasem la Cicero. Senatul era pentru trimiterea unei delegaţii la Pompei; dar nu s-a găsit nimeni destul de curajos ca să se ofere să facă parte dintr-o asemenea delegaţie. Unul singur din cei doi foşti consuli prezenţi a avut o propunere precisă de făcut şi acela, ca şi Cicero, m-a implorat doar să nu extind războiul în Spania. Mă aflam într-o situaţie foarte asemănătoare cu aceea din timpul primului meu consulat. Şi atunci-senatul avusese prilejul să se asocieze cu mine într-o politică de guvernare înţeleaptă, generoasă şi constructivă, dar preferase o atitudine de inerţie duşmănoasă ori de indiferenţă. Astfel, o dată mai mult, eram forţat să acţionez fără concursul senatului. I-am informat pe senatori că dorinţa mea era ca ei să împartă cu mine truda şi răspunderile guvernării; dacă ei însă n-aveau tragere de inimă să-şi aducă partea lor de contribuţie, aveam să-mi asum singur sarcina.

De aceea, după ce mi-am pierdut nu mai puţin de trei zile cu aceste discuţii neconcludente, am luat măsurile care mi s-au părut cele mai potrivite. Aveam intenţia să plec imediat în Spania. În timpul absenţei mele din Italia era necesar ca atât guvernarea civilă cât şi apărarea să fie lăsate în mâini capabile şi vrednice de încredere; era de dorit, de asemenea, ca ofiţerii pe care îi numeam să se bucure de oarecare prestigiu. Fusesem învinuit că sunt un rebel; mulţi dintre cei mai buni prieteni şi mai valoroşi ofiţeri ai mei proveneau din familii necunoscute şi ca atare erau suspecţi atât în ochii senatorilor cât şi ai financiarilor, pe care nu voiam să-i am adversari. Astfel, deşi ştiam că prietenul meu Balbus sau chiar vreun ofiţer subaltern ar fi putut guverna Italia cu pricepere şi moderaţie, trebuia să găsesc, dacă era cu putinţă, persoane ale căror nume să fie cunoscute, iar alegerea mea era limitată prin faptul că cei

mai mulţi dintre aristocraţi se asociaseră cu Pompei. Din fericire, puteam să mă bizui pe unul dintre pretori, pe Lepidus. Provenea dintr-o familie sus-pusă, fiind fiul acelui Lepidus care, în anii adolescenţei mele, încercase să facă o revoluţie ce se bucurase de sprijinul mai multor cunoştinţe şi rude de-ale mele; eu însă refuzasem să am vreun amestec în acea mişcare, întrucât vedeam că nu are sorţi de izbândă. Unul dintre şefii revoluţiei fusese Brutus, soţul Serviliei, vechea mea prietenă, şi tatăl tânărului Brutus pe care îl cunosc din copilărie şi îmi este şi acum nespus de drag. Revoluţia fusese înăbuşită de unul din consulii vremii cu ajutorul lui Pompei, care se afla pe atunci chiar la începutul strălucitei sale cariere, în cursul operaţiunilor, Pompei îl prinsese şi apoi îl omorâse mişeleşte pe soţul Serviliei. De atunci tânărul Brutus refuzase kă-l mai salute pe ucigaşul tatălui său, ori să-i vorbească. M-a mâhnit mult constatarea că acum, fără îndoială sub înrâurirea unchiului său Cato, Brutus se împăcase cu Pompei, întorcându-se împotriva mea. Tânărul Lepidus însă, ori şi-l amintea mai bine pe tatăl său, ori evaluase cu mai multă luciditate probabilităţile viitorului. Şi el se înrudea cu Servilia, fiind căsătorit cu una dintre fiicele ei. Nu aveam o părere prea favorabilă despre capacitatea lui, dar Servilia m-a asigurat că era demn de încredere. Deşi întrucâtva cam plin de emfază, era indiscutabil un om manierat şi avea să inspire, socoteam eu, un anumit respect. Am lăsat deci administraţia civilă a Italiei în mâinile sale şi n-am regretat niciodată alegerea. Lepidus e, într-adevăr, admirabil oriunde nu are de luat o hotărâre sau de abordat probleme militare. L-am răsplătit în diverse feluri, spre satisfacţia lui ca şi a soacrei sale, Servilia. S-a bucurat de distincţia de a fi consul pe o perioadă mai lungă decât oricare alt roman deoarece am avut grijă ca să primească această onoare în anul care, datorită reformei mele calendaristice, a durat cincisprezece luni. A fost de două ori comandant general al

armatei în timpul dictaturii mele şi când voi pleca în Răsărit, peste o zi-două, îi voi lăsa din nou Italia în grijă. Va face întocmai ceea ce-i vor cere Balbus şi Oppius să facă, amândoi cunoscându-mi gândurile. Am luat masa împreună cu el aseară şi îmi inspiră toată încrederea.

Chiar şi în acea primă împrejurare când l-am lăsat pe Lepidus într-un post de mare răspundere, el a acţionat cu tact şi bun simţ. Nu acelaşi lucru se poate spune despre tânărul Marcus Antonius, căruia i-am încredinţat răspunderea forţelor armate şi apărarea patriei.

În timpul absenţei mele a făcut o inutila paradă a prerogativelor şi a averii sale personale. A fost văzut prea des în stare de ebrietate în public şi a provocat prea mult scandal, târând peste tot după el nu numai pe atrăgătoarea sa amantă, actriţa greacă Cytheris, dar şi un fel de harem de tineri de ambe sexe. Pe de altă parte, nu aveam pe nimeni mai bine calificat pentru rangul pe care îl deţinea. Antonius a fost ales tribun înainte de izbucnirea războiului civil; provine dintr-o familie veche şi distinsă; a fost întotdeauna popular cu soldaţii şi n-a îngăduit niciodată ca pornirile sale la beţie şi desfrâu să prejudicieze executării îndatoririlor militare; îmi era pe atunci – şi cred că şi astăzi îmi este – întru totul credincios; mă puteam bizui pe el – dacă întâmplarea făcea ca Pompei să încerce vreo mişcare împotriva Italiei, în absenţa mea – că avea să acţioneze rapid şi inteligent.

Am dat alte sarcini importante celorlalţi membri ai aristocraţiei (nuerah prea mulţi) care trecuseră de partea mea. Tânărul Dolabella, ginerele lui Cicero, şi tânărul Hortensius, fiul acelui Hortensius care fusese, mai înainte ca Cicero să-şi fi făcut apariţia, cel mai mare orator al vremii, au primit sarcina urgentă de a construi flota care avea să-mi fie în curând necesară. Şi l-am trimis pe Marcus Crassus – fiul cel mai mare al prietenului meu de altă dată şi care mai luptase sub comanda mea, distingându-se – să

guverneze provincia Gallia Cisalpină.

Înainte de a părăsi Roma am destinat utilizării în război marile sume de bani publici pe care consulii, în nesocotita lor panică, neglijaseră să le ia cu ei când au fugit din cetate în ianuarie. Tocmai când eram pe punctul de a lua acest tezaur, unul dintre tribuni a încercat să opună o obiecţie oficială. Între timp răbdarea mea ajunsese la capăt. Făcusem tot ce s-a putut pe căile legale şi eram silit să modelez legalitatea, folosind armele. A fost de ajuns însă doar să-l ameninţ pe acel tribun pentru a-l face să-şi retragă opoziţia. Am fost bucuros că n-a fost nevoie să fac uz de violenţă, de vreme ce, până acum, în acest război straniu, n-am săvârşit nicio vărsare de sânge. Dar eram îndeajuns de scos din răbdări ca să recurg la violenţă, dacă ar fi fost necesar.

Astfel, după ce am rămas în cetate o singură săptămână, am părăsit Roma din nou pornind către nord şi apus. S-au adunat desigur mulţimi de oameni ca să mă însoţească parte din drum s-au auzit strigăte şi aclamaţii din partea aderenţilor mei din rândurile plebeilor şi s-au produs manifestaţii de simpatie şi din partea acelora care, sub influenţa propagandei ostile, crezuseră că eram capabil să organizez nu ştiu ce măcel al duşmanilor mei sau că, cel puţin, aveam să îngădui veteranilor şi cavaleriei mele galice să prade Roma şi împrejurimile. Oamenii aceştia au scos, fără îndoială, un oftatvde uşurare descoperind că temerile lor fuseseră nejustificate. Acum şi ei, ca şi ceilalţi, îmi binecuvântau numele. Şi totuşi nu acestea erau binecuvântările pe care doream eu să le primesc sau ei să le dea. Printre diferitele strigăte ce se înălţau din mulţime deosebeam adesea pe acela de „Pace! Pace! Dă-ne pace!” şi, într-adevăr, nu poate fi vorba de o bucurie reală când urmăreşti o mişcare generală de trupe îndreptată împotriva compatrioţilor tăi. Ştiam că aceia care mă ovaţionau aveau să fie fericiţi că am plecat pentru

simplul motiv că războiul se va fi transferat din vecinătatea Romei către provincii şi că nu mai erau nevoiţi să-i acorde prea mare importanţă, cel puţin pentru o vreme. Aveau prieteni şi rude în armatele mele, după cum aveau prieteni şi rude şi în armatele lui Pompei, ca şi în acelea ale lui Afranius din Spania. Fireşte că doreau pacea, dar ceea ce doreau mai presus de toate era să fie lăsaţi să-şi continue în mod obişnuit viaţa, mâncând, bând, adunând bani, căsătorindu-se, păcătuind trupeşte, ducându-se la teatru sau la jocuri. Şi acestea sunt lucruri cât se poate de fireşti. Dar câţi dintre ei îşi dădeau seama că un asemenea trai obişnuit depindea de tot felul de factori la care ei nu se gândiseră niciodată! Starea şoselelor, preţul griului, eficienţa flotelor comerciale, primejdiile invaziilor barbare – toate acestea fuseseră dezbătute din timp în timp la întrunirile publice. Iar gura lumii stăruise, negreşit, asupra unui antagonism de ambiţii între Pompei şi mine. Eram priviţi îndeobşte ca nişte concurenţi care s-au luat la trântă. Asta nu avea însă nicio legătură cu războiul. Scopul războiului, consideram eu (deşi nu dorisem război niciodată) era o exercitare abilă, cu rezultate bune, a puterii administrative şi politice; era împotrivirea la obscurantism, corupţie şi decădere. Iar toţi aceşti oameni care-şi înălţau strigătele lor slabe, deşi rupte din inimă, pentru o pace pe care eu am urmărit-o întotdeauna, nu erau în stare să vadă că, deşi ei s-ar fi mulţumit cu orice fel de pace, instaurarea unei păci în condiţiile impuse de duşmanii mei nu le-ar fi oferit, de fapt, nici măcar garanţia sigură sau îndelungată a plăcerilor lor obişnuite. Într-un sens, chestiunea era simplă. Vechiul regim se dovedise inapt să guverneze şi nepriceput să administreze. Mie nu-mi lipseşte* niciuna din aceste calităţi.

Cu te-te astea, pe când părăseam Roma, vociferările cerând pacea continuau neînţelegătoare, în neştire. Cum puteam să-i învinovăţesc pe oamenii de rând, când

descoperisem printre intelectualii de frunte şi printre aristocraţii din senat exact aceeaşi inconştienţă şi lipsă de înţelegere?

SPANIA, MARSILIA AFRICA

În cartea mea „Despre războiul civil” am scris pe larg despre această campanie din Spania, pe de-o parte pentru motive de exactitate istorică, iar pe de alta fiindcă e vorba de o campanie de care mă simt mândru. A trebuit să fac faţă unor dificultăţi imense şi le-am învins cu abilitate şi cu minimum de vărsare de sânge.

În Spania Pompei avea şapte legiuni, toate bine pregătite şi se putea bizui pe concentrarea unor numeroase efective de trupe auxiliare din populaţia băştinaşă. Legiunile erau bine situate atât pentru un război de ofensivă cât şi pentru unul de defensivă. Puteau, de pildă, să înainteze în Gallia, ocupând provincia. La rândul meu, am făcut desigur tot posibilul pentru a angaja în serviciul meu puternice efective de cavalerie galică şi a păstra relaţii amicale cu triburile galice pe care speram că le conciliasem. Dar nu puteam avea siguranţa deplină că Gallia avea să-mi rămână credincioasă. Un propagandist isteţ ar mai fi putut încă, în interesul lui Pompei, să mizeze pe acele aspiraţii la independenţă care, în mod logic, ar fi trebuit să dispară după eşecul lui Vercingétorix. De aceea, una dintre primele măsuri luate de mine a fost să dau ordin ca trei dintre legiunile mele galice, sub comanda generalului Fabius, să ocupe trecătorile peste Pirinei. Fabius a executat această sarcină rapid şi cu pricepere. Întâmpinasem o foarte slabă împotrivire şi am înţeles limpede că Pompei dăduse directive comandanţilor din Spania să desfăşoare o acţiune de tărăgănare, evitând bătălia, în afară de cazul în care superioritatea ar fi fost net de partea lor, iar între timp să recruteze şi să instruiască forţe care aveau să fie utilizate, fără îndoială, în momentul unei ofensive generale împotriva mea, atât

dinspre răsărit cât şi dinspre apus. Şase dintre legiunile sale permanente, conduse de foarte competenţii săi legaţi Afranius şi Petreius, se găseau în Spania de nord, între Ebru şi Pirinei. Cealaltă legiune, sub comanda lui Varro care, deşi un general cât se poate de mediocru s-a dovedit a fi un admirabil erudit, se găsea în sud, iar sarcina principală a lui Varro era aceea de a furniza oameni, bani şi materiale.

Aveam de gând să întăresc cele trei legiuni ale lui Fabius cu încă trei legiuni şi cu un puternic corp de cavalerie sub propria mea comandă. Fabius, cu forţele sale armate relativ reduse, avea să evite bineînţeles orice ciocnire cu inamicul, până la sosirea mea. Dar se stabilise nu prea departe de Afranius şi de Petreius, care ocupau o poziţie întărită la Lérida, şi făcea bunul oficiu de a trimite mesaje şi agenţi la toate triburile spaniole învecinate, încercând să le atragă de partea mea.

Primul meu eşec în cursul acestei campanii a avut loc pe când mă aflam în drum spre Spania. Guvernul cetăţii greceşti a Marsiliei, după ce m-a informat mai întâi că dorea să rămână neutru, a trecut foarte curând definitiv la inamic. A fost primit cu bucurie în cetate Domitius Ahenobarbus, comandantul dezonorat de la Corfinium, a cărui viaţă fusese cruţată o dată de medicul său grec şi a doua oară de mine. Domitius a adus cu sine la Marsilia o flotă echipată cu oameni din propria sa suită. Ca şi la Corfinium, trăgea nădejde că Pompei avea să intervină el personal, dacă apărătorii rezistau bine. I s-a făcut o primire entuziastă şi oraşul a fost, într-adevăr, apărat cu multă dibăcie şi dârzenie. Marsiliezii erau deplin stăpâni pe accesul maritim, iar de partea uscatului am constatat curând că fortificaţiile lor erau de necucerit, dacă nu se construiau vaste lucrări de asediu. Am dat ordin numaidecât să se construiască la Arles corăbii, iar între timp am supravegheat operaţiunile de asediu, în speranţa

că vor putea fi efectuate cu succes chiar mai înainte ca vasele de război să fie gata pentru a fi folosite. Dar m-am lovit de o rezistenţă neaşteptat de viguroasă. Ba chiar, într-o împrejurare, inamicul a izbutit să-i ia prin surprindere pe oamenii noştri, distrugând majoritatea mijloacelor de asediu pe care le construiserăm. Îmi dădeam seama că vestea unui eşec al meu în faţa Marsiliei putea să aibă urmări serioase atât în Italia cât şi în Spania; şi, era necesar să lichidez în primul rând armatele spaniole ale lui Pompei înainte de începutul iernii. L-am lăsat deci pe Trebonius cu trei legiuni să continue asediul Marsiliei şi i-am încredinţat lui Decimus Brutus răspunderea operaţiunilor navale care, în mod sigur, aveau să fie necesare. Am chemat încă trei legiuni din Italia, astfel ca să am în totul şase legiuni cu mine în Spania. Apoi am trecut Pirineii, lăsând în urma mea Italia cu garnizoane insuficiente şi o Marsilie ostilă de-a curmezişul liniilor mele de comunicaţie. Era un risc, dar un risc pe care trebuia să mi-l asum. Am admis ipoteza – corectă, după cum s-a dovedit – că forţele armate ale lui Pompei nu rău încă suficient de organizate pentru ca el să poată trece la ofensivă, fie în Italia, fie la Marsilia, cu toată dominaţia sa exclusivă pe mare.

În Spania am întâmpinat opoziţia unei conduceri hotărâte şi a unor trupe care aveau tradiţii proprii şi nu se temeau să-i înfrunte pe veteranii mei în bătălie. Într-o încăierare locală, care a fost de fapt prima luptă între romani din cursul războiului civil, am avut cel puţin şaptezeci de morţi şi şase sute de răniţi. Pe urmă, întocmai cum mi se întâmplase în Britannia, norocul şi forţele naturii au părut că se întorc împotriva mea. Ca urmare a unei furtuni iscate din senin, armata mea s-a aflat izolată în spaţiul îngust dintre două cursuri de apă umflate şi cu neputinţă de trecut. Amândouă podurile fuseseră luate de ape; niciunul din convoaiele noastre de aprovizionare nu

mai putea ajunge până la noi şi ne ameninţa înfometarea. Eram preocupat eu însumi de situaţia grea în care ne găseam, dar nu atât de mult ca prietenii mei de la Roma, unde se presupunea că războiul era în principiu încheiat. Se zvonea, şi lumea era convinsă, că armatele mele fuseseră biruite la Marsilia, că eu eram pe punctul de a mă preda şi că Pompei, cu totalitatea forţelor sale, se îndrepta de-a lungul coastei africane spre Spania. Efectul aceste zvonuri a fost impresionant. S-a produs un amplu exod de senatori şi alte persoane din Roma, toţi grăbindu-se să se asocieze cu Pompei şi cu ceea ce li se părea lor că va fi, în mod inevitabil, tabăra învingătoare. Printre ei a fost şi Cicero. Iar în Spania numeroase triburi au început să mă părăsească şi să trimită ambasade la Afranius şi Petreius, în timp ce în sud Varro, care până atunci se comportase moderat şi chiar fusese auzit vorbindu-mă de bine în particular, acum a început să acţioneze cu neaşteptată energie, arestând sau punând la amendă pe oricine ridica glasul în favoarea păcii. În mod vădit, şi el dorea să-şi afirme loialitatea faţă de tabăra victorioasă. Discursurile sale publice aveau un cafacter violent şi, oricare ar fi fost meritele lor din punct de vedere literar, nu erau conforme realităţii, nici oneste.

Prin eforturi neprecupeţite şi prin ingeniozitate, am re tişit să biruim soarta neprielnică. Mi-am amintit cum i-am văzut pe băştinaşii din Britannia construind nişte bărci uşoare, aproape circulare, foarte greu de cârmuit, dar cu care se putea naviga chiar pe furtună. Cu materialele disponibile, am construit o adevărată flotă din asemenea bărci pescăreşti. Mai întâi un detaşament de trupe selecţionate a fost trecut dincolo de râu, unde a fortificat o poziţie mai înainte ca inamicul să fi observat ceea ce facem. Apoi a fost transportată o întreagă legiune şi construirea podului a început de ambele părţi ale râului. În două zile podul a fost terminat. Aveam acum posibilitatea

să-mi folosesc cavaleria, armă în care eram mult superior inamicului, nu numai pentru a-mi ocroti propriile convoaie, dar pentru a-i tăia aprovizionarea cu furaje şi a-i întrerupe transporturile de alimente. Cam în acest moment mi-a sosit şi vestea că Decimus Brutus câştigase o mare victorie navală la Marsilia. N-a fost o victorie decisivă, dar era importantă. Redobândeam iniţiativa atât la Marsilia cât şi în Spania. Am constatat că triburile şi cetăţile îl părăseau acum mai degrabă pe Afranius pentru mine, decât invers; iar de la Roma primeam veşti că mulţi dintre cei care îşi împachetaseră avuţiile, pregătindu-se să se ducă la Pompei, se hotărâseră să-şi amâne plecarea până când se lămurea rezultatul campaniei din Spania.

În cele dfa urmă, campania a fost câştigată prin marşuri forţate şi săpături intense. Mă bucur la gândul că n-a avut loc nicio luptă pe scară generală şi că pierderile de vieţi romane au fost, într-adevăr, neînsemnate. Curând după ce am scăpat din capcana în care ne găseam prinşi între cele două râuri, Afranius şi Petreius au hotărât cu prudenţă să se retragă dincolo de Ebru, într-o zonă mai prielnică lor, bine aprovizionată şi convenind admirabil acţiunii de temporizare pe care intenţionau s-o ducă. Dar prin strădanii vrednice de toată lauda, legionarii mei, care aveau de parcurs un drum mult mai lung şi mai anevoios, au izbutit s-o ia înaintea inamicului, ocupând trecătorile ce duceau spre Ebru. Aici aveam prilejul să-i zdrobim pe adversari în luptă, iar soldaţii mei, încurajaţi de succesele obţinute şi dorind să vadă războiul terminat mai repede, strigau că vor să înceapă bătălia. Dar eu am refuzat să dau ordinul. Întrezăream posibilitatea câştigării războiului fără luptă şi aveam toate motivele să prefer o asemenea soluţie. Oricât de mult doreau oamenii mei să se bată, eu nu vioam să le sacrific vieţile în mod inutil; şi nici nu doream ca măcelărirea romanilor din tabăra adversă să mai adauge un strop la paharul de amărăciune care nu poate lipsi

niciodată într-un război civil; mai speram totodată că dacă aş fi putut din nou, ca la Corfinium, să tratez un inamic, în principiu învins, cu o generozitate dincolo de orice aşteptări, i-aş fi făcut să înţeleagă pe Pompei, pe Cato şi pe toţi ceilalţi că eu nu sunt un Sylla, un despot ambiţios, că în realitate doresc pacea. Eram influenţat de asemenea, ca în multe alte dăţi, de un considerent estetic: e mai frumos şi mai glorios pentru un general să câştige o campanie fără vărsare de sânge, dacă e cu putinţă. De aceea, când i-am avut pe adversari la discreţia mea, am refuzat să atac. Legionarii mei erau furioşi. Mulţi dintre ei mi-au strigat în faţă că dacă eu lăsam să-mi scape o victorie în felul acesta, ei aveau să refuze lupta cu primul prilej când aveam să le-o cer. Dar ştiam cât de repede li se va potoli mânia. Într-adevăr, a doua zi a avut loc un incident care i-a convins, cel puţin pe câtăva vreme, că eu avusesem dreptate, şi nu ei.

Taberele celor două armate erau foarte apropiate una de alta. La un moment dat, pe când Afranius şi Petreius erau plecaţi călare la o oarecare distanţă pentru a supraveghea noi lucrări de fortificaţii, soldaţii din ambelepărţi au început să pactizeze. Grupuri de soldaţi treceau liber dintr-o tabără într-alta, fiind bine primiţi de prietenii lor. Curând s-a văzut limpede că adversarii nu prea puneau la inimă acest război; erau însă buni ostaşi şi nu voiau să-şi calce jurământul de credinţă faţă de comandantul lor. Totuşi, când legionarii mei le-au povestit în amănunt cum m-am comportat eu la Corfinium şi i-au asigurat că dacă se încheia pace, Afranius şi Petreius n-ar fi avut să se teamă de nimic din partea mea, au fost cuprinşi de nerăbdare să facă pace cât mai repede cu putinţă. Delegaţii de centurioni fruntaşi şi de ofiţeri au venit în tabăra mea, cerându-mi garanţii pe care eu eram dispus să le acord din toată inima. Între timp, în cele două tabere domnea o atmosferă de sărbătoare, de parcă războiul se şi sfârşise. S-au organizat chefuri cu băutură.

Soldaţii inamici au mulţumit oamenilor mei pentru că îi cruţaseră în ziua precedentă, când se găseau în dezavantaj, iar ostaşii mei au fost atât de impresionaţi de asemenea declaraţii de recunoştinţă încât au ajuns aproape să creadă că ei le meritau, şi nu eu.

Scenele acestea de destindere şi veselie au fost brusc retezate. Afranius şi Petreius, cu câteva escadroane de cavalerie spaniolă, s-au întors în tabără. Trebuiau să ia numaidecât o hotărâre în privinţa situaţiei pe care au găsit-o. Poate că Afranius, care, deşi lipsit de orice farmec ca om de societate sau ca intelectual, era un încercat comandant de oşti, s-ar fi înclinat în faţa inevitabilului. Dar Petreius, un om dârz, care avea o aversiune personală faţă de mine şi, fără îndoială, se temea pentru propria-i viaţă, neîncrezându-se în nimic, era hotărât pentru război. Cert este că a acţionat cu energie. A mers din cohortă în cohortă, rugându-şi şi implorându-şi oamenii să rămână credincioşi jurământului. dat şi să nu-şi trădeze comandantul absent, pe Pompei, între timp, cu cavaleria sa spaniolă şi câţiva oameni înarmaţi din suita proprie, i-a încercuit pe toţi soldaţii mei pe care i-a găsit în tabără. Mulţi dintre ei, în ciuda armistiţiului care, deşi nedeclatat oficial, ftfsesfe în mod evident acceptat de ambele părţi, au fost ucişi pe loc. Ceilalţi, înfăşurându-şi mantiile pe mâna stângă în chip de scut, s-au retras luptând cu sabia până la tabăra noastră, care din fericire nu era departe. În schimb, eu am luat măsuri ca toţi soldaţii lui Afranius şi Petreius care se găseau în tabăra mea să fie trimişi nevătămaţi în propria’ lor tabără. O bună parte din ei, inclusiv câţiva centurioni mai vârstnici şi câţiva ofiţeri tineri, au hotărât să rămână cu mine şi să se înroleze în armata mea.

Astfel, iniţiativa plină de făgăduieli a ostaşilor a luat sfârşit Incidentul mi se pare semnificativ în privinţa dorinţei generale de pace, împărtăşită şi de mine, şi totodată ca un indiciu al absurdei ostilităţi iscate împotriva

mea în acel neînsemnat cerc. de oameni care, fără vreun argument valid, erau, şi poate sunt şi astăzi, hotărâţi să mă distrugă. Acum în tabăra lui Afraniua şi Petreius toţi au fost obligaţi să treacă prin ceremonia solemnă a unei noi prestări de jurământ. Toţi au fost siliţi să-şi dea cuvântul că vor lupta, deşi se dovedise că lupta era inutilă şi în realitate armată aceea a lor avea să fie curând constrânsă să se predea cu umilinţă.

Căci Afranius şi Petreius se găseau acum într-o situaţie cât se poate de dificilă. Am avut posibilitatea să fac uz de cavalerie atât pentru a-i împiedica să-şi aducă provizii, cât şi pentru a le încetini orice marşuri pe care au încercat să le întreprindă. Oriunde se întorceau, noi le-o luam înainte. Până la urmă le-anî tăiat aprovizionarea cu apă, forţându-i să capituleze. Am stăruit ca predarea să aibă loc nu în cadrul unei întrevederi particulare (cum sugerase Afranius), ci în mod public, în faţă ambelor arinate; şi după ce Afranius, într-o cuvântare abjectă, a implorat îndurare pentru el şi oamenii lui, am ţinut eu un discurs de oarecare amploare, deoarece doream să se ştie în mase cât mai largi cine, în acest război, era dispus să fie mărinimos şi cine nu. Coms portarea lor faţă de soldaţii mei, pe care îi găsiseră căutând să pună la cale paşnic armistiţiul pe care îl cerşeau ei acum, îi deposeda de obişnuitele drepturi la iertare. Cât despre cele şase legiuni ale lor – o frumoasă forţă de luptă, cranx gata să recunosc – în ce scop fuseseră oare concentrate şi întreţinute dacă nu în eventualitatea că, la un moment dat, ar putea fi utilizate de către duşmanii mei împotriva propriei mele persoane? Armata era prea numeroasă pentru simplul serviciu public al Spaniei. De la bun început fusese destinată să mă zdrobească pe mine, deşi eu nu ameninţasem niciodată şi nici măcar nu mă gândisem să folosesc legiunile mele împotriva Italiei, până când duşmanii mei nu răsturnaseră constituţia, obligându-mă să

mă apăr. Le-am explicat apoi cu grijă că eram încă în stare să rabd aproape orice fel de provocare. Nu ceream nimic afară de faptul că acele legiuni care fuseseră determinate să lupte împotriva mea, şi care acum nu mai erau în stare de luptă, să depună armele şi să fie demobilizate după cuviinţă. Cât despre comandanţii Afranius şi Petreius, care-mi măcelăriseră soldaţii şi prelungiseră războiul şi suferinţele atât pentru oamenii mei cât şi pentru a-i lor, erau liberi să se ducă unde le va place. Tot ceea ce le ceream era să părăsească Spania.

Chiar după toate astea am avut alte necazuri cu Afranius şi Petreius, care se cam codeau să-şi plătească soldaţii. Am pus ordine în acest diferend şi am supravegheat ca, înainte de trimiterea la vatră a armatei inamice, să fie răstituite toate bunurile care fuseseră luate de la ei de vreunul din legionarii mei. Cred că majoritatea oamenilor mei au aprobat generozitatea cu care i-am tratat pe adversarii învinşi, aceştia fiind, la urma urmei, compatrioţii noştri. Dar îmi dădeam seama că unii dintre ei erau supăraţi şi dezamăgiţi. În Gallia se obişnuiseră să aibă frumoase profituri personale de pe urma fiecărei campanii încununate de succes. Acum îi revolta interdicţia de a prăda cetăţile spaniole sau de a-i jefui pe camarazii lor romani. De asemenea, alţii, care aveau la activul lor lungi ani de serviciu, înclinau să invidieze armata adversă, care se întorcea acum la viaţa civilă. Erau sentimente foarte fireşti, dar nu le credeam atât de puternice pentru a fi primejdioase. Şi nici nu erau, deşi mai târziu mi-au pricinuit unele îngrijorări neaşteptate. Ştiam însă că, în ultimă instanţă, oamenii mei aveau să lupte până la moarte pentru o-noarea mea şi a lor. Iar ei ştiau că, oricât de îndepărtată ar fi fost victoria, aveam să-i răsplăţesc o dată ajunşi la victorie. De asemenea, erau deplin conştienţi că, deşi împărtăşeam cu ei toate primejdiile şi greutăţile, nu m-ar fi influenţat câtuşi de puţin tânguirile lor sau ideile

lor despre ceea ce e drept sau nedrept. Întotdeauna am judecat că soldatul trebuie să câştige favoarea comandantului său suprem, şi nu comandantul suprem să-şi iasă din obicei pentru a dobândi simpatia trupelor pe care le comandă.

Afranius şi Petreius nu mi-au arătat niciun fel de recunoştinţă pentru faptul că le-am cruţat vieţile. Amândoi s-au dus să se asocieze cu Pompei şi au luptat împotriva mea până la capăt. Am auzit mai târziu că Afranius a fost acuzat de unul dintre strategii amatori care-l înconjurau pe Pompei că mi-ar fi vândut mie armatele şi proviziile în schimbul unei sume de bani. Un asemenea gen de învinuire era tipic acelor duşmani ai mei a căror ură faţă de mine era atât de înverşunată încât nici acum, după atâtea dovezi, nu puteau să creadă că eu eram în stare să câştig o campanie prin meritele mele de comandant. Pompei cunoştea desigur mai bine adevărul. De fapt, Afranius îşi îndeplinise misiunea pe cât de bine se pricepuse.

În Spania Citerior n-am întâmpinat niciun fel de dificultăţi. Varro, ca să fim drepţi, a încercat, cu mica sa armată, să opună o rezistenţă care ar fi însemnat un adevărat act de bravură, dacă ar fi primit cel mai mic ajutor. Dar aşa, Córdoba, Cádiz şi alte oraşe, ai căror locuitori îşi aminteau de mine de la prima mea numire oficială, când funcţionasem ca guvernator al lor, s-au declarat toate în favoarea mea, iar Varro n-a avut altă cale de ales decât să se predea. După afirmaţiile pe care le făcuse despre mine, şi el părea că se teme să nu-şi piardă viaţa şi a fost surprins când i-am spus că nu are niciun motiv de nelinişte. Am descoperit că deşi guvernarea lui fusese tiranică, toate socotelile şi detaliile de administraţie erau consemnate cu o meticulozitate vrednică de admiraţie. Într-adevăr, nu e numai un mare erudit, ci şi un excelent organizator. Doi ani mai târziu am avut plăcerea

să-i încredinţez răspunderea proiectării şi organizării unei mari biblioteci publice pe care doresc s-o înfiinţez la

Roma, ca să reprezinte o colecţie de volume tot atât de completă şi de preţioasă ca aceea care a fost atât de regretabil distrusă la Alexandria.

Războiul spaniol luase sfârşit, iar veştile primite de la Decimus Brutus şi Trebonius spuneau desluşit că lunga rezistenţă a Marsiliei se apropia de faza finală. Nădăjduiam că acum, având o situaţie sigură în întregul occident, îmi rămânea în faţă doar sarcina – de loc uşoară – de a combate armata lui Pompei din Grecia. Dar înainte de a părăsi Spania mi-au sosit veşti despre dezastrul ce se abătuse asupra prietenului meu Curio în Africa. A fost o gravă lovitură şi însemna că pompeienii puteau acum să conteze pe o bază sigură în Africa, la fel cu aceea pe ţâre o ocupau dinainte în nordul Greciei, sau cu cea din Orient.

Curio îşi începuse campania din Africa doar cu două legiuni şi cu o mică forţă de cavalerie. Dăduse dovadă, după cum mă aşteptam, de calităţi de comandant remarcabile şi, evident, ţinuse seamă cu chibzuinţă de sfaturile experimentatului Rebilus, care îl însoţea. Câştigase foarte repede câteva victorii remarcabile împotriva apărătorilor romani ai provinciei şi, când a auzit că urmau să fie întăriţi de o armată condusă de duşmanul meu inveterat, regele Iuba al Numidiei, se retrăsăse cu înţeleaptă prudenţă pe o poziţie puternică şi bine aleasă, trimiţându-l pe Rebilus înapoi în Sicilia spre a-i aduce şi celelalte două legiuni pe care le avea la dispoziţie. Pe urmă, l-a pierdut impetuozitatea lui înnăscută. A dat crezare unor ştiri false cu privire la forţele inamicului, a avut siguranţa că putea obţine o victorie glorioasă şi decisivă cu ajutorul celor două legiuni ale sale şi a căzut într-o cursă. Înfrângerea zdrobitoare pe care a suferit-o a fost asemănătoare cu aceea a lui Crassus în Parţia. Ca şi Crassus, şi-a silit oamenii să înainteze în bătălie prea

departe şi prea repede, iar apoi, pe un teren neprielnic, a fost înconjurat de mari efective de cavalerie. Majoritatea oamenilor săi (erau soldaţii care capitulaseră la Corfinium) au fost ucişi sau luaţi prizonieri. Doar câţiva au mai scăpat printre care se afla – sunt bucuros s-o spun – şi prietenul meu literar Pollio. Curio a murit la fel de vitejeşte cum a trăit. Luptase pentru foarte scurtă vreme sub comanda mea, dar a dat dovadă de curajul pe care, eram obişnuit să-l întâlnesc la cei mai buni centurioni şi ofiţeri ai războaielor galice. I s-a oferit un cal şi ar fi putut să se refugieze într-un loc sigur, dar a preferat să moară alături de ostaşii săi. „Caesar mi-a dat o armată”, a declarat el, „şi eu am pierdut-o. Nu-l voi mai putea privi niciodată în faţă”.

Astfel, deşi în Spania învinsesem cu desăvârşire o forţă inamică de peste şapte legiuni, trebuia să mă gândesc că până atunci trupele şi prietenii mei suferiseră în bătălie ca şi după încheierea bătăliei. Afranius şi Petreius fuseseră lăsaţi liberi, iar trupele lor se întorseseră nevătămate la vatră, pe când prizonierii din armată. lui Curio fuseseră decimaţi de regele Iuba, barbarul aliat al Romei care ocupa acum Africa. Mai suferisem unele pierderi şi pe Adriatica, unde amiralii lui Pompei distruseseră cea mai mare parte a flotei pe care Dolabella izbutise s-o înjghebeze, forţând astfel să se predea aproape două legiuni din trupele mele din Illyricum. Amândouă aceste succese erau importante în sine şi aveau să-mi diminueze, negreşit, efectul cuceririi Spaniei şi al indulgenţei pe care o arătasem acolo.

La întoarcerea din Spania, pe la începutul toamnei, am primit capitularea Marsiliei. Locuitorii acestei localităţi se comportaseră ca nişte trădători de la început şi, în cursul asediului, violaseră o convenţie de armistiţiu. Aveam destule motive ca să acţionez drastic şi i-aş fi satisfăcut, fireşte, pe osteniţiunii legionari dacă le-aş fi îngăduit să jefuiască cetatea şi să înrobească populaţia.

Dar am respectat obârşia antică şi tradiţiile acestei colonii greceşti şi, pe deasupra, doream să fie clar, dincolo de orice interpretare greşită, că în acest război caracterul meu ca şi linia mea politică mă îndemnau permanent la clemenţă. Domitius Ahenobarbus reuşise să se salveze pe mare cu o clipă înaintea capitulării, astfel că am pierdut prilejul de a-l ierta a doua oară. Am dat ordin doar să se procedeze la dezarmarea generală şi am confiscat flota şi tezaurul public pentru uzul meu propriu.

Între timp aranjasem prin Lepidus ca la Roma să fiu numit dictator pe timpul ultimelor câteva luni ale anului. Aveam multe de făcut la Roma şi în acelaşi timp eram dornic să încep campania împotriva lui Pompei cu minimum de întârziere. De aceea am rămas la Marsilia doar atât cât mi-a trebuit ca să mă asigur că cetatea avea trupe suficiente în garnizoană. Am plecat apoi spre Italia şi în drum mi-au sosit rapoarte că legiunile din armata mea spaniolă, care mă precedaseră, se găseau în stare de răzvrătire şi pustiau ţinutul din jurul Piacenzei. Nu mă mai lovisem de ceva asemănător de pe timpul când am pornit prima oară împotriva lui Ariovist. Îmi amintesc şi astăzi de furia cumplită care m-a cuprins.

ÎNCEPUTUL RĂZBOIULUI DIN GRECIA

Răzvrătirea în cadrul unei armate îmi inspiră un puternic dezgust, întocmai ca trădarea unui prieten. Poate că cele două evenimente din epoca mea care m-au izbit în modul cel mai neplăcut (în sens moral şi estetic) au fost revolta armatei victorioase a lui Lucullus din Orient şi asasinarea lui Sertorius de către presupuşii săi prieteni. Asemenea întâmplări au un caracter tragic, căci atât Lucullus cât şi Sertorius erau ostaşi desăvârşiţi, care câştigaseră victorii, şi amândoi au fost, în momente critice, părăsiţi şi trădaţi de subalternii slabi şi josnici în care îşi puseseră încrederea. În ceea ce mă priveşte, consider că există oricând primejdia să fiu asasinat; dar nu cred că mă

voi dovedi vreodată incapabil de a face faţă unui început de răzvrătire în rândurile trupelor mele. Îmi cunosc ostaşii prea bine şi, în definitiv, şi ei mă cunosc pe mine.

Cu toate astea, izbucnirea dezordinilor din cadrul legiunr lor de la Piacenza mi-a pricinuit, la vremea aceea, o profundă îngrijorare. Am descoperit că sâmburele tulburărilor se afla în legiunea a IX-a, unde un mic grup de agitatori izbutise să influenţeze majoritatea celorlalţi camarazi, inclusiv câţiva centurioni. Defecţiunile de ordin afectiv se întind repede într-o armată şi, până când am ajuns eu la Piacenza, fuseseră atrase şi alte legiuni la ceea ce echivala cu o revoltă. Într-un sens, succesul aparent al agitatorilor mi-a uşurat situaţia, întrucât se organizaseră – pe cât le este posibil unor răzvrătiţi să se organizeze – alegând, sau impunând, un comitet alcătuit din doisprezece oameni, care pretindeau că-i reprezintă pe ceilalţi. Aşa-zisele lor nemulţumiri proveneau din lăcomie şi egoism. Prin tot felul de argumente întortocheate, se convinseseră ei înşişi că meritau recompense mai mari decât cele pe care le primiseră şi-şi vociferau zgomotos văicărelile (niciodată auzite decât în momentele când trândăveau) cu privire la starea sănătăţii lor, la greutăţile îndurate în trecut şi la solicitarea permanentă la care-i supuneam pentru a întreprinde mereu alte campanii şi a învinge greutăţi din ce în ce mai mari. Unul dintre oratorii lor favoriţi era amator de asemenea fraze ca aceasta: „Până şi metalul săbiilor şi scuturilor se toceşte, dar generalul ăsta al nostru neuzează fără milă, la nesfârşit, pentru scopurile lui, deşi noi nu suntem făcuţi din metal, ci din carne şi sânge”. Am apreciat vigoarea stilului oratoric, deşi conţinutul era, bineînţeles, cu totul injust. Şi mă înfuria constatarea că soldaţii mei erau îndemnaţi să creadă că eu prelungeam războiul în mod deliberat, când fiecare acţiune a mea, de la început, a stat mărturie a propriei mele dorinţe de pace.

Era, în mod vădit, necesar ca eu să apar în persoană în faţa acestei mulţimi dezlănţuite, care nu de mult constituise o unitate disciplinată. Am venit în mijlocul lor înconjurat de o gardă personală neobişnuit de numeroasă şi de puternică, alcătuită din ostaşi de elită, cunoscuţi în toată armata pentru actele lor de bravură. Nu doar că m-aş fi temut ca nu cumva să am parte de soarta care, cu mulţi ani în urmă, îl lovise pe neaşteptate pe socrul meu, Cinna, ucis de propriile sale trupe răzvrătite fiindcă nu-şi luase precauţiile necesare. Doream numai să le arăt oamenilor mei că nu mai erau vrednici să le acord încrederea, şi am văzut de îndată că gestul meu a fost plin de efect. Soldaţii s-au simţit tulburaţi văzându-mă dintr-odată atât de distant faţă de ei. Fără îndoială că aşa numiţii lor conducători îi convinseseră că n-aveau decât să mă ameninţe că se vor duce la Pompei, pentru ca eu să mă străduiesc să le intru în voie cedând tuturor pretenţiilor lor. Au început acum să-şi amintească ceea ce de fapt ştiau foarte bine – anume că nu sunt omul care poate fi intimidat şi că aş prefera să mor decât să primesc ordine din partea trupelor mele. S-au auzit câteva strigăte mânioase de pe la marginile mulţimii când am început să vorbesc, dar după primele fraze am fost ascultat în linişte deplină.

Cu mult calm, am început prin a le reaminti cele ce înfăptu-iserăm împreună în Gallia şi am menţionat un fapt care – am spus eu – credeam că este evident – anume că îmi iubeam soldaţii şi doream să fiu iubit de ei. Nu eram însă, cum ştiau şi ei, unul din acei generali care încearcă să obţină popularitate împărtăşind sautrecândeu vederea greşelile soldaţilor. Am relevat apoi că, în toate campaniile lor, nu numai că şi-au câştigat faimă, dar au fost plătiţi mai bine şi cu mai mare regularitate decât oricare armată romană din istorie. Ştiau cum mă îngrijisem personal de toate problemele legate de aprovizionare şi de bunul lor trai; ştiau cum îi răsplătisem după fiecare acţiune izbutită.

Fără îndoială, îşi aminteau de eforturile deosebite pe care le cerusem din partea lor. Dar nu-şi aminteau de bucuria, de exaltarea pe care o manifestaseră în mijlocul greutăţilor? Nu-şi aminteau de victoriile care-i făcuseră vestiţi în întreaga lume?

Am adăugat că mi-era greu acum să recunosc în ei pe oamenii de altă dată, încarc îmi pusesem încrederea. Îi găseam în propria lor ţară, jefuind bunurile compatrioţilor lor, comportându-se, într-adevăr, mai rău decât celţii şi belgii pe care-i biruiseră. Se acoperiseră de ruşine, iar pe mine mă dezonoraseră.

Nu puteam să cred, am subliniat eu, că toţi erau implicaţi în egală măsură în acţiunile laşe şi iresponsabile ce avuseseră loc. Fapt cert, preferam să cred că majoritatea fuseseră induşi în eroare de o mână de oameni ambiţioşi şi nemulţumiţi, probabil în slujba inamicului, care nu erau nici buni militari, nici oameni de treabă. Dar şi asta era destul de rău. Aceşti câţiva ticăloşi izbutiseră, în mod evident, să corupă masa ostaşilor, convingându-i să acţioneze împotriva onoarei şi împotriva naturii. Căci este o lege a firii că unii trebuie să comande şi alţii să asculte. Dacă legea aceasta ar fi violată, orice organizare militară ar cădea în haos şi confuzie.

Cât despre mine, ştiau ei singuri dacă eram demn să comand sau nu. Coboram din primii întemeietori ai Romei, ba chiar din înşişi zeii nemuritori. Iar statul îmi acordase prerogativele de pretor, consul şi proconsul guvernator de provincii. La ce-mi serveau originea străveche sau puterile cu care mă investise poporul roman, dacă eu eram la porunca unor oameni de nimic din propria mea armată? Oare aceşti agitatori nenorociţi îşi închipuiau că mă pot înspăimânta? în ce fel? De moarte credeau ei că mi-e frică? Dar presupunând că întreaga armată ar fi hotărât să-mi ia viaţa, aş prefera categoric să mor decât să abdic de la drepturile şi îndatoririle mele de comandant. Gândeau că

mă pot influenţa ameninţându-mă să mă părăsească pentru a se duce la Pompei? Dacă aşa înţelegeau ei loialitatea şi dacă aşa cugetau, n-aveau decât să plece bucuroşi la Pompei. Asemenea soldaţi preferam să-i am împotriva mea decât alături de mine. Dar să nu-şi închipuie că aveam să le ofer transport gratuit până în Grecia sau să le îngădui să mărşăluiască prin Italia, jefuindu-şi ţara. Ei se puteau gândi doar la ei înşişi, dar eu trebuia să mă gândesc la interesele republicii şi ale mele proprii. Nu doream să am în armata mea oameni răzvrătiţi, îndărătnici, dar nu eram dispus să tolerez hoţi şi tâlhari în Italia, cum nu tolerasem nici în Gallia.

La sfârşitul cuvântării, cei mai mulţi dintre centurioni şi ofiţeri au ieşit în faţă, căzând în genunchi înaintea mea şi implorându-mă să-i iert pe oamenii de sub comanda lor. Îmi dădeam seama că ei reprezentau, într-adevăr, sentimentele generale ale armatei. Totuşi, am judecat că era cazul să aplic o pedeapsă disciplinară. Pe baza informaţiilor primite, am pus să se alcătuiască o listă de 120 de nume, cuprinzând pe toţi şefii de răscoală şi majoritatea aderenţilor mai recalcitranţi. Listă a fost citită cu glas tare şi mi-am dat seama, după reacţiile oamenilor, că informaţiile mele fuseseră în general exacte. Din acest număr s-au tras lasorţi doisprezece spre a flexecu taţi şi am avut grijă ca lucrurile să fie astfel orânduite încât cei doisprezece să fie aceia care, după cât mi se spusese, erau adevăraţii capi ai răscoalei. Din nou, când numele au fost citite, armata a părut că exprimă un fel de satisfacţie şi de respect faţă de ceea ce socoteau ei că reprezintă eficacitatea tragerii la sorţi. Unul dintre oameni însă a protestat vehement şi am văzut că protestele lui erau privite cu simpatie de către ceilalţi. I-am cercetat cazul şi am descoperit că era un bun ostaş, care fusese învoit când a început răscoala şi nu avea deci niciun amestec. Mi-l denunţase un centurion cu care avusese o dispută

personală. Am găsit cu cale că, pe lista condamnaţilor, centurionul trebuia să ia locul soldatului pe care îl acuzase pe nedrept. Aşa s-a şi făcut; cei doisprezece oameni au fost executaţi; disciplina a fost pe deplin restabilită. Eram liber acum să-mi continui drumul spre Roma şi puteam să mă bizui că n-aveau să mai existe defecţiuni în armată.

Am intrat în Roma ca dictator. Avusesem mai multe motive să iau măsuri, cu ajutorul lui Marcus Lepidus, ca să ocup această demnitate. Aveam posibilitatea să prezidez alegerile, să efectuez rapid votarea unei legislaţii şi să redau încrederea, pe cât era cu putinţă, în stabilitatea regimului pe care îl instaurasem. Am descoperit că un mare număr dintre cei care se grăbiseră să plece pentru a se asocia cu Pompei în momentul când eu mă zbăteam în mijlocul dificultăţilor din Spania, nu izbutiseră să traverseze de urgenţă marea şi se întorseseră la Roma când au primit ştirea despre victoriile mele. Mulţi dintre ei însă nu trecuseră la inamic pentru simplul motiv că se temeau de neplăcerile călătoriei pe mare sau ale vieţii de tabără. Şi deşi arătasem limpede că sunt capabil să-mi iert duşmanii, financiarii bogaţi erau încă adeseori sub impresia că m-aş putea comporta faţă de ei aşa cum ameninţase Catilina că avea să se comporte, introducând o lege pentru anularea tuturor datoriilor. Se observase că mi-am atras în partidul meu numeroşi tineri de valoare, ca Antonius şi Cum, care erau aproape tot atât de înglodaţi în datorii cum fusesem eu însumi la vârsta lor. Lumea părea să uite faptul că eu le plătisem datoriile lor, ca şi pe ale mele, şi era dispusă să admită ipoteza că, pentru simplul motiv că o serie de aventurieri fără bani mă urmaseră, eu aveam să acţionez în interesul celor strâmtoraţi, în dauna echităţii, ordinii şi stabilităţii. De aceea, în nesiguranţa generală, bogăţii nu mai voiau să împrumute, iar datornicii nu mai voiau să plătească nici măcar dobânda pe datorii. Măsurile financiare pe care le-am luat pentru a face faţă

acestei situaţii au dat rezultate cât se poate de fericite. Am reuşit să-i uşurez pe datornici de un anumit procent din datoriile lor şi în acelaşi timp să-i conving pe creditori că mai puteau încă obţine beneficii împrumutând bani şi că, atâta vreme cât rămâneam eu la putere, nu aveau să se producă niciun fel de răsturnări în ordinea socială existentă. De asemenea, ca dictator, am adus la îndeplinire un act de justiţie de mult cuvenit, rein-tegrând în drepturi pe toţi descendenţii cetăţenilor ucişi în sângeroasele masacre ale lui Sylla care, deşi întâmplate cu vreo treizeci de ani în urmă, îmi erau şi-mi sunt şi astăzi vii în memorie. Sylla nu numai că-i ucisese pe părinţi, dar îi deposedase pe copii şi pe nepoţi de proprietate şi poziţie socială. Printre ei se găseau mulţi care fuseseră prieteni sau partizani de-ai unchiului meu Marius, de-ai socrului meu Cinna, de-ai mamei mele şi de-ai acelor oameni de stat liberali pe care mi-i aminteam din copilărie. Şi chiar eu însumi, se înţelege, fusesem mai aproape de moarte de pe urma lui Sylla decât în toate războaiele galice.

Am dat dispoziţii, de asemenea, să fie rechemaţi toţi aceia care, pe cale judiciară, fuseseră exilaţi de Pompei şi-mi oferiseră apoi mie serviciile lor. Mi s-a părut un act de recunoştinţă firească, dar am avut grijă ca aceşti exilaţi să fie rechemaţi după formele constituţionale cuvenite, întrucât nu doream să se înţeleagă că aş deposeda poporul roman de vreunul din drepturile sale – cu atât mai mult de dreptul de a ierta.

Apoi, după ce am ţinut alegerile, am renunţat la demnitatea de dictator, pe care am deţinut-o doar timp de unsprezece zile. Am fost ales consul pentru anul următor, ajungând astfel, exact în momentul dorit de mine, la rangul pe care voisem să-l ocup în mod paşnic, fără niciun fel de dezordini civile. Acum duşmanii mei mă constrângeau să-mi consacru întreaga energie războiului şi nu organizării liniştite, aşa cum avusesem de gând. Drept coleg de

consulat îl aveam pe Servilius Isauricus, fiul acelui general şi om de stat mai vârstnic care fusese unul dintre principalii mei rivali când am candidat în alegerile pentru demnitatea de Pontifex Maximus. Isauricus provenea dintr-o familie de seamă şi puteam să mă bizui că va face totul întocmai după voia mea.

Aveam toate motivele să doresc să pun capăt războiului cât de curând, aşa încât, pe la mijlocul lui decembrie, fără a mai aştepta momentul când puteam fi instalat în mod oficial în funcţia consulară, am părăsit Roma ducându-mă la legiunile mele de la Brindisi. Ştiam că în timpul anului care se scursese, pe când mă găseam prins în acţiunile din Spania şi de la Marsilia, Pompei, neavând de făcut faţă nici unei armate potrivnice, îşi folosise din plin, în acel răgaz, geniul său militar şi admirabilele calităţi de organizator. Cele nouă legiuni de sub comanda sa erau bine pregătite şi echipate, şi fiecare din ele era, din punct de vedere numeric, superioară forţei legiunilor mele veterane, care suferiseră simţitor de pe urma marşurilor lungi şi a schimbărilor de climă. În Gallia şi în Spania soldaţii se bucuraseră de o sănătate cât se poate de bună, dar timpul petrecut în Italia de sud le dăunase mult şi mi-am dat repede seama că o mare parte din ei erau prea bolnavi pentru a putea fi utilizaţi, deocamdată. Apoi, pe lângă legiunile sale, Pompei mai organizase şi un excelent corp de cavalerie – greci, germani, gali, capa-docieni – toţi sub conducerea unor comandanţi capabili. Adunase arcaşi şi aruncători cu praştia din Creta, Sparta, Siria şi din alte locuri. Şi avea mari depozite de provizii şi de echipament militar. Multe dintre aceste avantaje erau consecinţa faptului că ţinea marea sub dominaţia sa. Între timp, strânsese o flotă enormă din Asia, Egipt, Siria şi din acele nenumărate cetăţi şi insule elenice cu vechi tradiţii marinăreşti. La comanda supremă a acestei flote se găsea înverşunatul

meu duşman şi coleg de altă dată la consulat, Marcus Bibulus. Că Bibulus ar fi fost un comandant deosebit de inteligent pare destul de îndoielnic; dar nu încăpea nicio îndoială în privinţa ostilităţii lui aproape maniace faţă de mine personal. Cu orice sacrificiu al sănătăţii sau al plăcerilor sale (şi într-adevăr până la urmă bietul om şi-a dat obştescul sfârşit de atâta trudă şi şedere în frig) făcea, fără excepţie, tot ce-i stătea în putinţă ca să mă distrugă.

La Brindisi aveam douăsprezece legiuni, toate cu forţele vlăguite, şi un număr de călăreţi galici şi germani care, deşi mult inferiori puternicului corp de cavalerie al lui Pompei, aveau să-mi ajungă pentru scopurile mele. Dacă mi-aş fi putut transporta întreaga armată peste mare în momentul acela, forţându-l pe Pompei să se bată cu mine atunci, puteam fi sigur de rezultat. Dar în război rareori ai ocazia să iei asemenea hotărâri simple, şi cu acel prilej m-am aflat incontestabil în faţa unor numeroase şi mari greutăţi. În primul rând, nu aveam destule corăbii pentru a trece marea cu întreaga armată la un loc. Apoi, îmi lipseau vasele de război necesare pentru a-mi păzi chiar puţinele corăbii de transport pe care le aveam. Dacă eram interceptaţi de escadrele lui Bibulus, era uşor de închipuit o catastrofă totală şi iremediabilă. Singura cale de a evita riscul era de a porni în marş pe uscat, prin Illyricum, către Grecia de nord; şi, cu toate că am studiat proiectul, mi-am dat repede seama că era cu neputinţă de realizat din cauza dificultăţilor de aprovizionare şi a topografiei locurilor pe care le aveam de traversat, în plus, în timp ce noi ne-am fi găsit ţintuiţi în munţii nordici, nimic nu l-ar fi împiedicat pe Pompei să-şi transporte întreaga armată în Italia şi apoi să ne blocheze de pe mare. Părea deci necesar să ne asumăm gravul risc de a încerca să traversăm marea cu un număr necorespunzător atât de corăbii cât şi de trupe, şi într-un moment neprielnic al anului.

Înainte de a ne îmbarca, le-am spus soldaţilor, la Brindisi, că deşi era după cât speram ultima noastră campanie, avea să fie o campanie în care ne aşteptau greutăţi şi lipsuri. Aveam corăbii puţine şi de aceea oamenii trebuiau să-şi lase în urma lor bagajele grele şi toţi sclavii pe care-i dobândiseră în campaniile precedente. Era necesar să plece doar cu cele strict necesare pentru luptă. Puteau să se bizuie însă pe mine că, până la urmă, după ce câştigam victoria, aveau să fie şi mai înstăriţi.

Trupele erau cuprinse acum de multă însufleţire. Cei care, din lipsă de mijloace de transport, urmau să rămână în ţară îşi manifestau indignarea că alţii le fuseseră preferaţi. Nimeni nu părea câtuşi de puţin alarmat de gravele riscuri care ne pândeau. Aşadar, numai cu şapte legiuni, m-am îmbarcat la 4 ianuarie. Toate porturile de pe ţărmul opus se aflau în mâinile inamicului, iar Bibulus, cu 110 corăbii, se găsea la Corfu, nu mult mai spre miazăzi decât noi. Aveam doar douăsprezece vase de război pentru protecţia convoiului şi, când ne-am apropiat de coasta Greciei, o patrulă inamică de optsprezece vase ne-a depistat. Patrula aceasta, probabil din laşitate, nu s-a învrednicit să atace, deşi ne-ar fi putut provoca mari pierderi. Astfel că, plutind spre nord, am găsit o porţiune de litoral unde am putut debarca, puţin mai la sud de Apollonia. De îndată ce s-a efectuat debarcarea, am poruncit flotei să se înapoieze la Brindisi spre a aduce restul armatei, pe care o lăsasem sub comanda lui Antonius. Până acum norocul ne surâsese şi am judecat că, o dată mai mult, ca de atâtea ori în trecut, aveam posibilitatea să trag un folos din faptul că acţionam mai rapid decât se aştepta inamicul. Numai să-mi fi adus de peste mare restul armatei şi m-aş fi găsit în situaţia de a ameninţa dominaţia lui Pompei asupra porturilor maritime, constrângându-l, nădăjduiam eu, să dea o bătălie aproape imediat şi în condiţiile impuse de mine.

Aşa cum s-au desfăşurat lucrurile, mai aveam în faţa noastră un lung drum de străbătut. Bibulus a reacţionat mai energic decât mi-aş fi închipuit. Pornise în larg îndată după ce primise ştirea deplasării noastre pe mare şi, cu toate că era prea târziu ca să ne împiedice debarcarea, a interceptat la timp câteva dintre vasele noastre de transport pe drumul de întoarcere spre Brindisi. În total a capturat vreo treizeci de corăbii de-ale noastre. A dat ordin să fie incendiate şi, în furia-i sălbatică, i-a ars de vii şi pe căpitani împreună cu echipajul lor odată cu corăbiile, între timp, restul vaselor noastre de transport ajunseseră la Brindisi şi, conform ordinelor mele urgente, au luat la bord legiunile şi cavaleria comandate de Antonius. Părăsiseră chiar portul când au primit un mesaj din partea mea informându-i despre pregătirile navale ale inamicului. De aceea s-au întors la Brindisi. Dacă mesajul nu le ajungea la timp, ar fi fost cu siguranţă nimiciţi. Dar aşa, această însemnată parte a armatei mele a fost cruţată, nefiindu-mi însă de niciun folos, întrucât nu se mai producea acum nicio destindere în blocada navală a inamicului. Debarcând în Grecia, îmi surprinsesem într-adevăr adversarii, dar armata nu era suficient de numeroasă pentru scopurile mele.

Nu mă puteam întoarce şi nici nu puteam aştepta acolo unde mă aflam în speranţa că vreo neglijenţă din partea lui Bibulus ar permite vaselor mele de transport să pornească în larg. N-aveam cum să aduc provizii pe mare, în consecinţă trebuia să găsesc la faţa locului ceea ce se putea. Am început de îndată să ocup oraşele de pe coastă unde se aflau în garnizoană detaşamente din trupele lui Pompei, obţinând astfel unele provizii de care aveam nevoie şi, în acelaşi timp, tăind flotei inamice un acces facil la aprovizionarea cu apă proaspătă. Căci, dacă ei puteau controla marea, eu puteam să controlez uscatul şi să-i forţez, în felul acesta, să facă lungi călătorii până la Corfu

după apa de băut necesară. Am cucerit Oricus şi Apollonia în răstimp de câteva zile, iar apoi ne-am îndreptat în grabă spre nord, către baza principală a lui Pompei de la Durazzo. Totodată i-am trimis lui Pompei un mesaj personal printr-un ofiţer de încredere al său, Vibullius Rufus, care căzuse de două ori prizonier în mâinile mele – o dată la Corfinium şi o dată în Spania. Afirmam în scrisoarea mea că încă mai eram dispus să închei pace. Mi-aş fi lăsat la vatră soldaţii în trei zile, dacă Pompei depunea nu jurământ public că va face acelaşi lucru. Şi-i atrăgeam atenţia că fiecare dintre noi avea motive serioase să evite de a împinge lucrurile prea departe. Până atunci, atât eu cât şi Pompei obţinuserăm câteva victorii şi suferiserăm câteva înfrângeri. Ştiam amândoi cât se poate de bine ce rol joacă întâmplarea în război când amândouă părţile sunt puternice. În momentul acela nu se ştia care din noi doi avea să supravieţuiască; singura certitudine era, dacă lucrurile continuau, că unul din noi avea să fie iremediabil distrus. Oare nu se putea, atunci, să facem un bine şi ţării şi nouă înşine încheind pace?

Intenţiile mele erau sincere, deşi nu trăgeam prea mult nădejdea că Pompei avea să-mi accepte propunerea. În momentul acela, cu jumătate din armată izolată de mine tocmai în Italia, aveam să-i apar – lucru uşor de înţeles – într-o lumină dezavantajoasă. Foarte probabil, îi exageram forţele intelectuale când insinuam că în mod sigur cunoaşte rolul pe care-l joacă întâmplarea în război. El nu-l citise pe Tucidide şi se considera invincibil.

Cred că Vibullius nu era mai puţin sigur de refuzul comandantului său de a negocia. A mers în galopul calului ziua şi noaptea până a ajuns, iar graba lui nu s-a datorit atât de mult unor speranţe de pace cât faptului că era nerăbdător ca Pompei să fie informat cât mai repede cu putinţă despre poziţia ocupată de mine, forţele mele armate şi intenţiile mele probabile. Abia când s-a terminat

războiul am auzit cum a fost primită scrisoarea mea. Vibullius l-a întâlnit pe Pompei în timp ce acesta înainta cu oştile sale de-a lungul şoselei nordice de la Salonic la Durazzo, unde intenţiona să-şi petreacă iarna. Nici nu-i citise mai mult de câteva fraze din scrisoarea mea, când Pompei l-a întrerupt. „Prefer să mor”, a spus el, „şi prefer să-mi văd ţara ajunsă la pierzanie, decât să se spună că datorez ceva milei lui Caesar”. Atitudinea aceasta de orgoliu şi sfidare a ordinii publice era, fără îndoială, împărtăşită de Cato, Labienus şi ceilalţi aşa-zişi patrioţi din tabăra lui Pompei.

Cu toate astea, înfumurarea şi amorul propriu al lui Pompei n-au avut ca urmare niciun fel de delăsare sau apatie în conducerea operaţiunilor. În tot cursul campaniei, aproape până în momentul final, a dat dovadă de toate acele calităţi de comandant militar graţie cărora binemeritase titlul de „cel Mare”. Acum, pe baza informaţiilor furnizate de Vibullius, a ghicit numaidecât care mi-erau intenţiile şi a reacţionat cu maximum de energie. Drumul lui către Durazzo era mai bun decât acela pe unde trebuiau să treacă trupele mele, dar Pompei n-a făcut greşeala de a subestima posibilităţile legiunilor mele dea întreprinde marşuri lungi. Şi-a mânat trupele într-un marş forţat atât de obositor încât mulţi dintre soldaţi au pierit pe drum, iar unii, neobişnuiţi cu acest mod de a duce războiul, au dezertat. A fost o cursă, decisivă, căci, dacă reuşeam să ocup eu oraşul, mi-aş fi asigurat un avantaj care ar fi compensat lipsa legiunilor rămase în Italia. Era de ajuns ca Pompei să fi acţionat cu o fărâmă de energie mai puţin şi l-am fi luat din nou prin surprindere. Aşa însă, a câştigat cursa cu diferenţă de câteva ore. Nu aveam altceva de făcut decât să mă retrag pe o poziţie de unde puteam apăra Apoi Ionia şi celelalte câteva oraşe care ni se predaseră. Am făcut tabără lângă fluviul Apsus, iar Pompei şi-a aşezat oştile în faţa noastră, pe malul opus al

apei. Neavând efective numeroase, nu puteam risca să-l provoc la bătălie pe un teren neprielnic; iar Pompei nu era să comită greşeala de a mă ataca pe un teren ales de mine. Ba chiar avea toate motivele să evite lupta. Dispunea de provizii din belşug şi devenea din zi în zi mai puternic; îşi închipuia în ce greutăţi aveam să mă zbat pentru a-mi aproviziona trupele şi nădăjduia, fără îndoială, fie că armata mea avea să se dezmembreze de la sine, fie că avea să constituie o victimă facilă în primăvară.

În timpul acelor luni de iarnă, când armatele se găseau atât de aproape unele de altele, a mai avut loc încă o tentativă de a aduce pacea pe care soldaţii din ambele tabere o doreau atât de mult. Soldaţii din ambele armate se duceau deseori la malul fluviului şi, printr-o înţelegere tacită de a se abţine de la luptă, îşi strigau veşti ori întrebau despre prietenii sau rudele din tabăra adversă. O dată i-am dat ordin lui Vatinius care, în ciuda groaznicei lui urâţenii, e un vorbitor admirabil, să coboare la fluviu şi să ţină un discurs politic, arătând cauzele războiului şi numeroasele mele încercări de a ajunge la o înţelegere fără luptă. Eram încă dispus, a declarat Vatinius, să trimit o delegaţie la Pompei pentru a discuta condiţiile unui armistiţiu; dar ceream, bineînţeles, o garanţie că solii mei aveau să se întoarcă nevătămaţi. Oamenii lui Pompei au fost impresionaţi de cuvântare şi de ofertă. Au făgăduit că, în ziua următoare, un ofiţer de grad superior avea să coboare la malul apei pentru a discuta propunerile făcute. Astfel a doua zi trupele din ambele tabere erau prezente în număr mare de-a lungul malurilor fluviului. Vatinius a făcut un pas înainte şi a început să vorbească; dar în locul ofiţerului pe care se aştepta să-l întâlnească s-a aflat faţă în faţă cu Labienus, a cărui figură şi comportare agresivă le erau tot atât de bine cunoscute oamenilor mei ca şi soldaţilor lui Pompei. După câteva cuvinte de ocară adresate soldaţilor mei, pe care tocmai el, dintre toţi, i-a

numit trădători, şi după unele insulte personale adresate lui Vatinius, Labienus a poruncit, probabil, câtorva soldaţi de-ai săi să-l lovească. Vatinius abia a scăpat cu viaţă. Oamenii lui au izbutit să-l acopere la timp cu scuturile. O bună parte dintre ai noştri au fost răniţi. Atunci Labienus a răcnit: „Să vă săturaţi de conferinţe de pace! Singura cale de a încheia pace cu noi este să ne aduceţi capul lui Caesar”.

DIFICULTĂŢI ŞI ÎNFRÂNGERI

Astfel, săptămânile şi lunile de iarnă treceau şi neliniştea mea creştea. Eram îndreptăţit să cred că, după îndrumările date de mine, se construiau între timp corăbii în Italia, Sicilia, Spania şi Gallia; dar, oricât de fericit ar fi decurs programul construirii de vase, trebuia să treacă multă vreme încă până când aveam să-i pot disputa lui Pompei dominaţia pe mare. Iar pe uscat eram încolţit de dificultăţi asemănătoare cu acelea de care mă izbisem în războiul cu Vercingétorix. Nu-l puteam determina pe inamic să se bată pe un teren ales de mine, iar în privinţa forţelor de cavalerie eram atât de slab faţă de partea adversă, încât nu-mi era cu putinţă să trimit detaşamente de trupe prea departe, în nicio direcţie, în vederea aprovizionării. Între timp, socrul lui Pompei, Scipio, aducea din Asia altă armată şi încă un numeros corp de cavalerie. Era o chestiune vitală pentru mine să am la dispoziţia mea cele patru legiuni împreună cu corpul de cavalerie care rămăseseră la Brindisi. A le aduce străpungând blocada navală a lui Pompei însemna într-adevăr a le expune la grave primejdii; dar trebuia să ne asumăm riscul şi consideram că era cu atât mai bine cu cât o făceam mai repede. Vasele noastre de transport erau mai puţin ameninţate de furtunile iernii decât de flota inamică, iar aceasta putea opera mai uşor şi cu mai multă eficacitate spre primăvară.

Aşa cum stăteau lucrurile, în răstimpul care a urmat

traversării mele, Bibulus menţinuse o pază atât de severă asupra portului Brindisi şi tuturor celorlalte ieşiri la mare utilizabile pentru noi, încât ofiţerii mei din Italia se găsiseră în imposibilitatea de a porni în larg. Bibulus personal dăduse exemplul celorlalţi comandanţi navali rămânând el însuşi pe mare, în condiţii de raţionare a apei de băut, pe durate excepţional de lungi, şi arătându-se dispus să sufere orice fel de privaţiuni în ciuda sănătăţii şubrede, se încăpăţâna să-şi ducă personal la bun sfârşit sarcinile de care răspundea. Mi s-a spus ulterior că singurul lucru care părea să-l ţină în viaţă, în mod miraculos, era nemaipomenita ură pe care o încerca faţă de mine, furia că eu izbutisem să mă strecor prin blocada lui, şi îndârjirea că acum, în orice caz, trebuia să fiu prins şi omorât ca un şobolan într-o cursă. A murit înainte de sfârşitul iernii ca urmare a şederii prelungite în frig şi a faptului că-şi impusese eforturi prea mari pentru rezistenţa lui. După moartea sa n-a mai fost numit niciun alt comandant naval suprem, dar flota pompeiană a rămas în alertă şi bine organizată. Escadra de sub comanda crudului, dar foarte capabilului fiu al lui Pompei, Gnaeus, s-a dovedit deosebit de eficientă.

Eram stânjenit de lipsa informaţiilor aproape în toate privinţele, cu excepţia zonei în care operam eu însumi. Din punct de vedere militar, Italia se găsea sub controlul meu; dar Pompei, dominând marea, ştia mai mult decât mine ce se petrecea în peninsulă. Îi trimiteam lui Antonius mesaj după mesaj cu instrucţiuni amănunţite în legătură cu locul unde putea să încerce o debarcare; dar multe dintre mesajele mele, ca şi dintre răspunsurile lui, au fost interceptate de inamic. Ştiam că, într-un război activ, puteam să mă bizui cu toată siguranţa atât pe Antonius cât şi pe ceilalţi ofiţeri rămaşi în ţară; dar aici se cerea o atenţie continuă, fără preget, cu privire la vreme şi la toate celelalte condiţii de navigaţie. Cum puteam fi sigur că nu

trecea neobservat vreun moment hotărâtor pentru simplul motiv că Antonius se găsea, din întâmplare, încurcat în cine ştie ce aventură amoroasă sau în vreun chef cu băutură? Atât de mare mi-era zbuciumul, încât, o dată, în cursul acelei ierni, am încercat să mă întorc eu însumi în Italia ca să văd cu ochii mei ce anume îmi reţinea acolo întăririle. De teama patrulelor navale ale lui Pompei, am ales o noapte întunecoasă, cu furtună, ca să-mi ating scopul şi m-am îmbarcat pe o foarte mică navă care, deşi mă transporta pe mine şi întreaga soartă a războiului, avea să apară, nădăjduiam eu, cu totul neînsemnată. M-am strecurat afară din tabără doar cu vreo doi însoţitori şi m-am urcat la bordul ambarcaţiei fără ştirea nimănui. Căpitanului i se oferise o sumă frumoasă şi, întrucât îmi ţineam faţa acoperită, nu ştia cine sunt. A presupus fără îndoială. că eram vreun mesager, poate un sclav. La vărsarea fluviului, ne-am pomenit cu o furtună atât de violentă încât căpitanul a declarat că nu puteam înainta mai departe. Dezvăluindu-mi identitatea, i-am spus atunci că-i încredinţam în mâinile lui şi ale marinarilor săi nu numai persoana mea, ci totul. După ce şi-au revenit din uluire, au avut o atitudine leală. Şi-au încordat puterile la maximum, căutând să răzbată în pofida vântului puternic. Dar forţa stihiilor îi copleşea, iar ceasurile întunericului necesar se mistuiau sub ochii noştri. Până la urmă am fost siliţi să ne înapoiem din drum şi a doua zi povestea acestei aventuri neizbutite s-a aflat în rândurile trupelor. Soldaţii au reacţionat cu neaşteptată vigoare. În număr mare, şi într-o extraordinară agitaţie, s-au adunat în jurul cortului meu, stăruind să mă vadă cu ochii lor că eram viu şi teafăr. Apoi, folosindu-i ca delegaţi pe centurioni şi pe ofiţerii mai tineri, m-au încărcat de reproşuri. De ce să-mi pun viaţa în primejdie, când întreaga siguranţă a armatei depindea de mine? Oare n-aveam încredere în ei? Chiar în cazul când camarazii lor din Italia ar fi fost prea laşi ca să întreprindă

călătoria, aveam să constat că ei singuri, fără niciun fel de întăriri, erau perfect pregătiţi să se bată cu oricât de mari armate ar fi adus inamicul împotriva lor. Mă rugau numai să le făgăduiesc că n-aveam să-i mai părăsesc în felul acesta; iar unii au declarat chiar că, dacă nu voiam să le fac o asemenea promisiune, aveau să facă de gardă pentru a mă păzi spre propriul meu bine şi al lor.

Am văzut, într-adevăr, că aveau dreptate şi că impulsul meu momentan fusese greşit. Demonstraţiile lor de fidelitate şi afecţiune erau mişcătoare şi le-am fost recunoscător. Totuşi, adevărul era că, până în primăvară, Pompei avea să fie covârşitor de puternic. Dacă ne provoca atunci la luptă, aproape toţi centurionii mei şi majoritatea soldaţilor aveau să-şi dea viaţa în bătălie. Ceilalţi aveau să fugă. Căci Pompei nu era omul care să comită genul de erori elementare îngăduind unei armate slabe să biruie una foarte puternică. Astfel că neliniştea mea continua, şi le-am trimis instrucţiuni lui Antonius şi celorlalţi, spunându-le că trebuiau să-şi asume orice risc care nu era absolut desperat ca să ajungă la mine.

Am descoperit mai târziu că Antonius acţionase corect şi bine gândit. Întârzierea sa se datorise în parte operaţiunilor navale ale inamicului şi în parte situaţiei primejdioase create în Italia de unul dintre partizanii mei, tânărul Caelius, care îşi pierduse capul de tot şi încercase să facă un fel de revoluţie, îl cunoşteam de câtăva vreme pe Caelius ca pe un tânăr scânteietor şi ambiţios şi nădăjduisem că ar fi putut să evolueze pe linia calităţilor unui Curio sau Antonius. Era un om spiritual, fermecător. Pentru un scurt răstimp îi succedase lui Catullus, al cărui prieten era, în afecţiunea Clodiei. Într-adevăr, acest mare poet al nostru era atât de sensibil, încât e foarte verosimil ca declinul sănătăţii sale să se fi datorat şi faptului că Clodia

— Pe care, prin nu ştiu ce miracol, o credea virtuoasă

şi sinceră

— Îl preferase pe Caelius. A fost o întâmplare cât se poate de tristă, deşi Caelius nu poartă nicio vină, căci Clodia, chiar dacă nu l-ar fi ales pe el, ar fi preferat curând pe un altul. Nu-i mai puţin adevărat totuşi că trebuie să fi fost îndrăgostită nebuneşte de Caelius. Se pare că au curpr ins-o furiile când, foarte repede şi înţelept, el a părăsit-o; ba chiar a întreprins, în mod absurd, o acţiune juridică împotriva lui, acuzându-l, între altele, că a încercat s-o otrăvească. Caelius l-a luat ca apărător pe Cicero, a cărui pledoarie am citit-o cu multă plăcere, căci e limpede că marele orator a savurat prilejul de a rosti într-o latină scânteietoare ceea ce gândeau toţi despre Clodia. Toate astea se petrecuseră pe vremea când eram ocupat în luptele de cucerire a Galliei vestice, iar acum îmi aminteam cu tristeţe de acele vechi scandaluri. Căci Caelius se dovedise ulterior excepţional de valoros şi-mi puneam mari speranţe în el. îl lăsasem la Roma în funcţia de pretor şi, de vreme ce-mi datora atâta, mă aşteptam, fireşte, ca el să urmeze linia generală a politicii trasate de mine şi pe care i-o puteau explica la iuţeală Balbus sau Oppius, amândoi ştiind cât de mult doream să evit, cel puţin deocamdată, orice fel de frământări sociale în Italia. Personal, îmi dădeam seama că, gândind în termeni abstracţi de justiţie sau de bine obştesc, se putea spune că măsurile mele pentru uşurarea datornicilor nu merseseră destul de departe. Dar, în viaţa politică, justiţia şi binele public nu pot fi privite ca nişte entităţi abstracte. Era necesar pentru mine, din punct de vedere politic, cel puţin până când se termina războiul, să nu apar că acţionez în interesul unei clase anumite, oricât de juste ar fi fost revendicările ei. Caelius ori nu înţelesese acest fapt evident, ori atunci era dispus să-mi submineze serios cauza în interesul propriilor sale teorii şi ambiţii. Poate că urmărea să devină un al doilea Clodius. E cert că şi-a

câştigat o extraordinară popularitate în sânul gloatei cetăţii, emiţând edicte care anulau toate datoriile şi, pentru moment, desfiinţau toate chiriile pe case şi apartamente. Era tocmai politica pe care duşmanii mei susţinuseră întotdeauna că vreau s-o promovez şi (deşi eram conştient că existau argumente în favoarea unei asemenea politici) îmi dădusem toată osteneala să arăt că, în acest război civil, adversarii mei nu aveau niciun motiv să se teamă pentru averea sau pentru viaţa lor. Caelius, desigur, pretindea că dacă m-aş fi aflat la Roma l-aş fi susţinut, şi multă lume a crezut în adevărul afirmaţiei sale. Colegul meu de consulat, Servilius, ca şi ceilalţi membri ai partidului meu care deţineau diverse magistraturi, au acţionat însă în mod unanim şi categoric. Caelius a fost destituit din funcţie şi din loculocupat de el în senat. Acelaşi lucru, îmi amintesc, mi s-a întâmplat şi mie când eram pretor; dar eu am suportat bine furtuna. Caelius însă a acţionat într-un mod exagerat şi iresponsabil. A părăsit Roma, pretinzând mereu că el era un membru credincios al partidului meu – cu toate că Servilius, Trebonius, Antonius şi alţii îşi manifestaseră cu toţii dezaprobarea faţă de el. Apoi a încercat să-şi unească forţele, într-un front comun revoluţionar, cu şeful bandei aristocratice, Milo, ucigaşul lui Clodius, care, după condamnarea lui, trăise tot timpul în exil. Milo, cu toate că fusese condamnat datorită influenţei lui Pompei, pretindea acum că el, împreună cu gladiatorii şi foştii săi sclavi, invadau Italia conform instrucţiunilor lui Pompei. În realitate, mişcarea aceasta, dirijată de nişte personaje total nedemne de încredere, pe care nici eu nici Pompei nu le-am fi recunoscut ca aparţinându-ne, puteau să-mi facă mie un mare rău şi lui Pompei un mare bine. Pentru o clipă a existat posibilitatea unor grave dezordini în Italia, iar Antonius, de ale cărui legiuni aveam atâta nevoie în Grecia, a trebuit să rămână pe loc, gata să intervină. Din fericire, întreaga afacere s-a

soldat cu un eşec. Milo a fost ucis (le piatra unei praştii pe când ataca o poziţie ocupată de legiunea de sub comanda nepotului meu Pedius. Caelius a fost executat de un detaşament din cavaleria mea galică, pe care el, fără să fi făcut cercetările necesare cu privire la loialitatea soldaţilor, încercase să-l corupă prin mită. Astfel au pierit într-un mod cât se poate de ruşinos doi oameni care ar fi putut lăsa, amândoi, nume mari. Niciunul din ei nu era înzestrat cu intuiţie sau cu înţelegere politică deosebită; dar amândoi aveau calităţi remarcabile prin care ar fi trebuit să se distingă. Mă gândesc adesea la destinele lor şi am impresia că adoptaseră atitudinea greşită pe care o observăm la copiii răsfăţaţi. Luau ca sigur faptul că lucrurile aveau să se desfăşoare după gândul lor, lipsindu-le deci o anumită modestie necesară. Eu însumi mi-am asumat adeseori mari riscuri; dar mi le-am asumat, ca să spun astfel, plin de respect. Ştiu că uneori sunt în stare să domin soarta şi, sub unele raporturi, chiar să modific inevitabilul. Tocmai de aceea sunt adorat astăzi ca un zeu şi această adoraţie îşi are un anumit tâlc. Dar mai ştiu că, într-o acţiune, prevederea scrupuloasă a detaliilor trebuie să constituie un capitol important, iar dacă suntem nevoiţi să ne asumăm riscuri, acest lucru reprezintă un simptom al slăbiciunii noastre în faţa sorţii.

Iarna aceea, pe când aşteptam cu atâta nerăbdare sosirea legiunilor mele din Italia, a fost una din împrejurările în care m-am întrebat dacă nu cumva îmi asumasem prea mari riscuri, în realitate, norocul era de partea mea. Într-o zi, când sufla un crâncen vânt din sud, am fost informat că o flotă importantă fusese observată în larg plutind spre nord. Ne-am lămurit repede că, în sfârşit, Antonius avusese posibilitatea să-mi urmeze ordinele. Veniseră vasele de transport cu legiunile, împreună cu puţinele nave de război de care dispuneam pentru a le apăra, întreaga flotă, departe în larg, a trecut pe lângă

liniile noastre, pe lângă liniile lui Pompei şi apoi a dispărut spre nord, trecând pe lângă Durazzo unde, după cum ştiam, staţiona escadra navală inamifx. Timp de două zile n-am avut nicio veste. Apoi a sosit un mesager din partea lui Antonius. Întreaga lui forţă armată de patru legiuni şi opt sute de călăreţi debarcase aproape fără pierderi în portul Nymphaeum. Fusese pe punctul de a fi surprins de o escadră de-a lui Pompei, de la Durazzo, alcătuită din excelente corăbii de război provenind din insula Rhodos, dar o fericită schimbare a direcţiei vântului l-a salvat, nimicindu-i pe rhodieni. Acum se îndrepta în marş spre sud, procedând cu multă precauţie, deoarece îşi închipuia, pe bună dreptate, că Pompei va încerca să-l intercepteze înainte de a face joncţiunea cu armatele mele.

Ştirea sosirii lui Antonius a fost una dintre cele mai bune veşti pe care le-am primit vreodată. Trei dintre cele patru legiuni ale sale erau compuse din veterani şi, dacă reuşeam să unesc oastea mea cu a lui, însemna că aveam la dispoziţie o armată destul de puternică pentru a face faţă unor forţe oricât de numeroase pe care ar fi reuşit Pompei să le concentreze pe uscat. Nu-mi închipuiam că victoria era sigură, dar era vădit că înfrângerea fusese evitată. Bineînţeles că Pompei a văzut situaţia la fel de limpede ca şi mine şi a acţionat cu obişnuita lui energie. Primise cel dintâi vestea debarcării lui Antonius şi a pornit în marş spre nord înaintea mea, sperând să-l prindă în cursă pe Antonius, ca să-l forţeze să dea o bătălie generală până când nu izbutea să facă joncţiunea cu mine. Iarăşi au trecut câteva zile de îngrijorare: Un comandant mai puţin dibaci decât Antonius ar fi putut uşor să se lase prins într-o ambuscadă, ducându-şi întreaga armată la pieire. Dar Antonius i-a anticipat mişcările lui Pompei şi, în momentul critic, şi-a ţinut oamenii în tabără până când am izbutit eu să ajung la el. Prima fază a campaniei se încheiase. Acum fiecare parte stătea în faţa celeilalte cu forţe depline.

Rămânea totuşi adevărat că, în timp ce forţele lui Pompei creşteau pe zi ce trecea, ale mele, pe acest teatru de operaţiuni, tindeau în mod inevitabil să scadă. Oamenii mei aveau avantajul experienţei şi încrederea care vine de pe urma unui mare număr de victorii, dar se găseau, cu toate astea, copleşiţi numeric şi – ceea ce era mai important – unii dintre ei îmbătrâniseră. În plus, vremea era încă foarte timpurie şi prevedeam că voi avea de întâmpinat dificultăţi tot mai mari în privinţa aprovizionării, în timp ce Pompei putea importa pe mare tot ceea ce-i era necesar, în mod logic, cea mai bună şansă a lui Pompei de a câştiga războiul era să evite bătălia, în afară de cazul când ar fi putut angaja lupta cu avantaje evidente, şi să continue să-şi sporească forţele privind cum se dezagregă ale mele. Numai două considerente, reflectam eu, l-ar fi putut determina să contravină în mod deliberat acestui plan: unul era faptul că moralul unei armate care stă tot timpul în defensivă tinde să scadă; celălalt (mai puţin important din punct de vedere militar, dar intrând în calcul într-o mare măsură când era vorba de Pompei) provenea din excelenta părere pe care acest om o avea despre el însuşi. I s-ar fi părut intolerabil să se spună că el, cu forţe superioare, se temea să mă înfrunte pe mine în luptă.

Cât despre mine, aveam doar un singur scop, anume să-l fac să dea bătălia cât mai curând cu putinţă. Mult timp mi-a zădărnicit orice mişcare pe care o făceam şi cu puţin înainte de sfârşitul războiului m-a adus la un pas de dezastru.

În mai multe rânduri am adoptat soluţii practice destul de neobişnuite în război. Un exemplu sunt liniile de fortificaţii de la Alesia. Puteau fi descrise la fel de bine ca opera unui asediator sau ca aceea a unui asediat. Liniile de fortificaţii pe care le-am construit la Durazzo erau, din punct de vedere militar, şi mai neconforme cu canoanele

clasice; dar faptul că a trebuit să le abandonăm în urma unei înfrângeri nu dovedeşte că ar fi fost eronată concepţia iniţială. Exact la sud de oraşul Durazzo, care era fortificat şi plin de trupe stabilite în garnizoană, Pompei ocupase o poziţie foarte puternică lângă ţărmul mării. În faţa lui se afla un lung şir de înălţimi; îndărătul lui exista un golf destul de larg pe unde putea aduce tot ce-i era de trebuinţă. Tentativa mea de a-i zădărnici orice manevre pe uscat n-ar fi-nsemnat niciodată, prin urmare, decât un succes parţial, întrucât i-ar fi rămas oricum accesul la mare. Cu toate astea, am început prin a ocupa înălţime după înălţime cu forturi şi garnizoane, legând aceste poziţii prin valuri de şanţuri. Era, într-adevăr, un mod ciudat de a purta războiul de asediere, de vreme ce, datorită faptului că Pompei stăpânea marea, asediaţii erau mult mai bine aprovizionaţi decât asediatorii. Totuşi existau motive militare temeinice pentru a întreprinde o asemenea operaţiune. În primul rând, urmăream să neutralizez puternica forţă de cavalerie a lui Pompei. Dacă ar fi avut libertatea să cutreiere pe tot cuprinsul ţinutului, mi-ar fi îngreuiat şi mai mult aprovizionarea, care şi aşa era destul de precară. În plus, deşi era posibil ca acest corp de cavalerie să fie menţinut chiar înapoia liniilor de fortificaţii, transporturile navale ale lui Pompei ar fi fost supuse unor eforturi drastice în cazul când ar fi trebuit să importe şi hrană pentru oameni şi furaje pentru cai. Pe de altă parte, urmăream să-i subminez reputaţia de comandant a lui Pompei. N-ar fi apărut într-o lumină prea favorabilă în ochii lumii ca fiind dornic, în ciuda superiorităţii sale numerice, să evite bătălia şi să stea încercuit între linii, cu marea îndărătul lui, ca şi cum ar fi fost învins, într-adevăr, îmi puteam uşor închipui cum s-ar fi simţit

Pompei dacă i s-ar fi făcut asemenea aluzii şi speram să-l determin la o bătălie de poziţii mai înainte ca el să-şi fi

făcut toate pregătirile în vederea ei. Dar Pompei, oricât de vanitos ar fi fost, nu avea de gând să-şi sacrifice văditul avantaj militar de care se bucura. A continuat să se cramponeze de planul iniţial. Forţele mele trebuiau să se macine, în timp ce ale lui creşteau, în loc să dea lupta, a procedat, la rândul lui, la ocuparea şi *fortificarea* înălţimilor de la periferia poziţiei sale, în scopul de a ţine sub controlul său cât mai mult teritoriu şi de a mă forţa să-mi extind liniile pe o distanţă atât de mare încât să nu-mi fie uşor să întăresc cu trupe suficiente întregul lanţ de fortificaţii. Construcţiile continuau zilnic de ambele părţi şi aveau loc frecvente lupte de hărţuială, în care trupele lui Pompei dobândeau tocmai instruirea ostăşească de care aveau nevoie. Până la urmă am completat încercuirea, dar liniile noastre se întindeau pe o distanţă de vreo douăzeci şi patru de kilometri, iar la capătul de miazăzi, unde coborau spre mare, fortificaţiile erau încă neterminate. Şi în tot acest timp, aşa cum, fără îndoială prevăzuse Pompei, înduraserăm mari lipsuri în privinţa alimentelor. Într-adevăr, nu mai era cu putinţă să hrănim întreaga armată la faţa locului. Am trimis două legiuni de veterani în Macedonia, chipurile ca să-l interceptez pe Scipio în drumul său dinspre Asia, dar în realitate pentru că nu-i mai puteam hrăni la Durazzo; o altă legiune, însoţită de cavalerie, am trimis-o în Thessalia, iar cinci cohorte în Actolia. În felul acesta aproape că îmi împrăştiasem întăririle aduse de Antonius şi totuşi, în fortificaţiile de la Durazzo, oamenii mei abia aveau ce să mănânce. Ne aminteam unii altora de vechile campanii – de Avaricum, Alesia şi de ultimul an din Spania – când suferiserăm din greu de foame şi tot ieşiserăm victorioşi. Nu era prima oară când ne vedeam siliţi să ne. Întregim raţiile cu rădăcini şi, într-adevăr, în acele locuri am descoperit un soi de rădăcină (grecii o numesc „chara”) care, amestecată cu lapte, nu avea gust rău şi putea fi frământată ca o pâine. O

dată, când nişte soldaţi de-ai lui Pompei dintr-un post avansat şi-au bătut joc de hainele zdrenţăroase şi de chipurile înfometate ale oamenilor noştri, ei au răspuns aruncând inamicului o salvă de pâini din „chara” şi strigându-i că, atâta timp cât va. creşte ceva din pământ, vor continua să lupte. Mi s-a spus mai târziu că acest incidenţa făcut o impresie profundă asupra armatei lui Pompei, unde se părea că circulau o serie de păreri contradictorii despre trupele mele. După cum am aflat, unii credeau că veteranii mei erau istoviţi cu desăvârşire de suferinţele şi rănile celor zece ani de lupte în Gallia; alţii îi priveau ca pe o specie de animale sălbatice, primejdioase de abordat, dar apte de a cădea în cursă; şi, în sfârşit, alţii, împotriva oricărei evidenţe, credeau că oamenii mei, îmbogăţiţi de prăzile din Gallia, erau o şleahtă, de efeminaţi şi vânători de plăceri, care şi acum, cu toată penuria de alimente, se lăsau în voia băuturii şi a dezmăţului sexual.

În rândurile membrilor nobilimii senatoriale din tabăra lui Pompei circulau de asemenea păreri ciudate cu privire la calităţile de general atât ale mele cât şi ale lui. Pompei era acuzat de laşitate şi inerţie (în ciuda faptului că şi constructorii şi soldaţii săi lucrau şi luptau la fel de bine că ai mei); la rându-mi, eram ridiculizat pentru că întreprinsesem o operaţiune fără precedent în analele strategiei militare.

Totuşi, către începutul primăverii, metodele mele neobişnuite au început să-şi dovedească eficacitatea. Îndărătul liniilor noastre grâul începea să se coacă şi oamenii mei ştiau că n-avea să mai treacă mult şi privaţiunile vor lua sfârşit. Între timp, deşi soldaţii lui Pompei erau bine hrăniţi, furajele pentru cai deveneau insuficiente. Eram încredinţat că, până la urmă, nu numai că avea să fie forţat să lupte, dar să lupte pe un teren unde puternicul său corp de cavalerie nu putea fi folosit cu

maximum de randament.

Într-adevăr, Pompei a făcut două încercări, energice şi bine plănuite, de a scăpa din încercuire. I-am dejucat prima tentativă, dar cea de-a doua i-a reuşit atât de bine încât, dacă ar fi speculat toate urmările situaţiei, mi-ar fi putut distruge armata, câştigând războiul. Pentru a pune la cale cea de-a doua încercare de a ieşi din încercuire, a fost în mare măsură ajutat de doi gali, buni ostaşi, aparţinând unorfamiliide seamă, care tocmai atunci dezertaseră de la mine trecând la inamic. Aceştia, împreună cu Labienus, au fost, mi se pare, singurii dezertori din armata mea şi în toate cele trei cazuri dezertările s-au datorat, aş spune eu, unor mobiluri mai mult temperamentale decât raţionale. Cei. doi gali deturnaseră nişte sume de bani care erau destinate plăţii trupelor de sub comanda lor. Fuseseră descoperiţi dar eu mă mulţumisem să le administrez o mustrare şi să-i oblig să garanteze că vor restitui sumele sustrase. Erau ofiţeri buni şi doream cât mai puţină tulburare cu putinţă. Cu toate astea, mândria lor a fost rănită şi, de hatârul acestui orgoliu lezat, au uitat toate binefacerile mele din trecut şi, împreună cu întreaga lor suită personală, au trecut la inamic. Pompei i-a utilizat în modul cel mai inteligent. A trecut cu ei în revistă toate trupele de-a lungul liniilor de fortificaţii, încurajându-i să vorbească pe larg în faţa oamenilor despre ceea ce pretindeau ei că este mizeria şi înfometarea armatei mele. Şi, lucru mai important, a obţinut de la ei o relatare cât se poate de exactă a dispozitivului trupelor şi a situaţiei sistemului nostru defensiv.

Fără întârziere şi cu multă iscusinţă şi-a pus la cale atacul pe baza informaţiilor pe care le avea acum. Şi-a fixat ca obiectiv să străpungă liniile noastre în punctul extrem sudic unde se întâlneau cu marea. Aici fortificaţiile erau încă neterminate, deşi în scurt timp ar fi fost excepţional de puternice, deoarece fuseseră proiectate în

linii duble. Tabăra mea personală era tocmai la capătul opus al fortificaţiilor, la distanţă de circa douăzeci şi patru de kilometri de sectorul ameninţat. Aşa fiind, a trecut câtăva vreme până când mi s-a comunicat atacul şi succesul său iniţial. Se pare că Pompei debarcase o bună parte din trupele sale de pe mare, la sud de liniile noastre şi, în acelaşi timp, lansase un atac frontal dinspre nord. Utiliza nu mai puţin de şase legiuni şi un mare număr de trupe uşoare în vederea acestei operaţiuni. Izbutise să ne ia complet prin surprindere, invadase repede sectorul liniilor noastre de lângă coastă şi, deşi stânjenit de complicatul sistem al tranşeelor, înainta spre interior împotriva primelor noastre fortificaţii de pe dealuri. Am pornit de îndată spre teatrul de operaţiuni, aducând cu mine toate trupele disponibile din sectorul nordic de apărare. Între timp, situaţia fusese parţial redresată de către Marcus Antonius, care comanda un fort situat pe unul dintre dealurile cele mai apropiate de mare şi pornise din primele clipe împotriva inamicului cu o însemnată forţă de trupe proaspete. Până când am sosit eu, panica iniţială din rândurile soldaţilor trecuse şi inamicul se retrăgea, probabil ca să-şi consolideze poziţiile câştigate. Dar noi suferiserăm, fără putinţă de tăgadă, un eşec, iar oamenii lui Pompei îmi văzuseră pentru prima oară soldaţii luând-o la fugă. Eram nerăbdător să fac tot ce se putea pentru a redresa situaţia (breşa efectuată în liniile noastre nu era încă prea mare) şi în acelaşi timp să obţin şi eu un succes care să tragă în cumpănă netăgăduita reuşită dobândită de inamic. Tocmai găsisem un prilej de a-mi atinge amândouă scopurile, când cercetaşii mei mi-au adus la cunoştinţă că una din legiunile inamicului, detaşându-se de celelalte, înaintase cu mult faţă de restul armatei şi începuse să ocupe un sistem de fortificaţii care în trecut fusese utilizat, în momente diferite, atât de Pompei cât şi de mine. împotriva acestei legiuni izolate am condus treizeci şi trei

de cohorte şi ceva cavalerie. Am mers pe un drum ocolit şi am atacat mai înainte ca Pompei, care se afla la oarecare distanţă de corpul principal al armatei sale, să fi prins de veste despre intenţiile noastre. La început totul a mers bine. Oamenii lui Pompei au opus o rezistenţă dârză câtăva vreme, dar noi am pătruns în fortificaţii dinspre răsărit, unde eu însumi organizam atacul, şi i-am pus repede pe goană. Totul se desfăşura, într-adevăr, după dorinţa noastră când s-a produs una din acele ciudate întâmplări sau greşeli ce sunt inerente războiului şi de care, exceptând anumite împrejurări foarte explicite, pare cu neputinţă să te fereşti. Logic vorbind, ar fi trebuit, după succesul nostru iniţial, să zdrobim legiunea lui Pompei şi apoi ori să ţinem şi să ocupăm poziţia câştigată, ori să ne retragem în bună ordine către liniile noastre din spate. Dar lucrurile nu s-au petrecut astfel. Un ofiţer sau un centurion de-al meu (fără îndoială că după aceea a fost executat) trebuie să fi dat, cu bună credinţă, un ordin greşit, conducând o mare parte din armata mea de-a lungul unei vechi linii de fortificaţii într-o direcţie care s-a dovedit a fi depărtată de teatrul de acţiune. În felul acesta, un numeros grup de cohorte a fost despărţit de corpul principal al trupelor. S-a produs o întârziere până la refacerea joncţiunii şi o nespusă dezordine în ieşirile şi intrările înguste ale vechii tabere, cu sistemul ei de şanţuri. În acel moment, Pompei şi-a adus celelalte cinci legiuni în ordine de bătaie ca să-şi salveze, dacă era cu putinţă, legiunea care se găsea la strâmtoare. În condiţii normale, oamenii mei şi-ar fi păstrat, negreşit firea. Într-adevăr, se găseau pe o poziţie de forţă şi n-aveau de ce să se teamă. Dar acum, ca urmare, presupun eu, a faptului că jumătate din ei îşi pierduseră înainte, mu se ştie cum, simţul direcţiei, au intrat în panică. Începând «cu cavaleria, panica s-a întins apoi aproape până la ultimul om din pedestrime. Cineva a strigat că eram înconjuraţi –

ceea ce nu era adevărat – şi fiecare a încercat să scape cât mai repede cu putinţă din ceea ce considera drept o capcană. Stegarii şi-au aruncat drapelele; centurionii fugeau împreună cu oamenii lor; sute de oameni, sărind de pe vechile metereze, şi-au sfărâmat mădularele ori s-au strivit unii pe alţii găsindu-şi sfârşitul. Eu însumi eram îngrozit atât de spectacolul acestei fugi ruşinoase cât şi de faptul că-mi dădeam seama de neputinţa mea de a o împiedica. Câtva timp m-am aruncat în faţa fugarilor ţipând la ei, blestemându-i, implorându-i, chemându-i pe nume, apucându-i de braţ, de umeri, de haine. Treceau pe lângă mine sau mă dădeau la o parte ca şi cum aş fi fost un necunoscut. Unul dintre soldaţi care, cred eu, nu mai ştia nimic decât că cineva încearcă să-i împiedice fuga a ridicat chiar sabia şi m-ar fi doborât dacă scutierul meu personal n-ar fi interceptat lovitura.

Era o derută totală. Până astăzi nu-mi explic pentru care motiv Pompei n-a dat urmare acestei mari şi neaşteptate victorii; căci majoritatea oamenilor noştri erau atât de demoralizaţi încât n-am fi fost în stare să opunem o rezistenţă efectivă în ziua aceea. Dar Pompei, bineînţeles, n-avea cum să ştie imediat acest lucru, îmi închipui că trebuie să fi fost nedumerit şi dezorientat în faţa unei fugi pe care a considerat-o, fireşte, lipsită de sens, ajungând la concluzia că o parte din dezordine, cel puţin, era pusă la cale în scopul de a-l atrage într-o capcană. Astfel că a înaintat cu prudenţă, dându-ne răgazul să ne reorganizăm îndărătul poziţiilor fortificate. A fost o gravă eroare din partea sa, dar nu o eroare pentru care poate fi învinuit. În seara aceea am spus unor prieteni: „Astăzi am fi pierdut războiul dacă Pompei ar fi ştiut cum să-l câştige”; dar cu toate că am făcut afirmaţia cu un aer cât se poate de încrezător, încă nu puteam fi sigur că Pompei nu câştigase războiul. În lupta aceea noi pierduserăm o mie de oameni din legiuni şi două sute de călăreţi. Treizeci şi doi de

centurioni fuseseră ucişi; treizeci şi două de steaguri ne fuseseră luate. Acum nimeni nu mai putea avea convingerea că armatele mele sunt de neînvins şi că soldaţii mei nu dezertează şi nu se predau niciodată. Într-adevăr, au fost luaţi o serie de prizonieri. Labienus a cerut îngăduinţa să se ocupe de ei şi Pompei i-a încuviinţat rugămintea. Prizonierii au defilat prin faţa armatei victorioase, fiind insultaţi de Labienus în nenorocirea lor. Erau proprii săi tovarăşi de arme, cu care el şi cu mine câştigaserăm victoriile din Gallia şi Germania. Acum făcea uz de limba lui veninoasă, pe care ei i-o cunoşteau prea bine, întrebându-i dacă era lucru obişnuit ca veteranii s-o rupă la fugă ca nişte copii la vederea oţelului. Pe urmă a poruncit să fie executaţi cu toţii.

În ceea ce mă privea, eram încă dispus, ba chiar dornic, să cruţ vieţile romanilor din tabăra inamică. Acum însă aş fi făcut o excepţie. Dacă mi-ar fi căzut în mâini Labienus, l-aş fi tratat aşa cum merita şi aşa cum întreaga mea armată ar fi cerut.

CĂTRE PHARSALUS

După bătălia aceea am petrecut o noapte de zbucium şi nesomn. Îmi era perfect limpede că toate ostenelile şi lipsurile îndurate în lunile de iarnă fuseseră de prisos şi că în niciun chip nu mai puteam recâştiga poziţiile pierdute. Pompei nu numai că izbutise să străpungă liniile noastre de fortificaţii, dar le sfărâmase total. Pentru a supravieţui trebuia să adopt cu totul alt plan. Şi am început să mă îndoiesc dacă nu cumva vechiul plan fusese, din primul moment, prea ambiţios. Ar fi putut da rezultate fericite împotriva unui general mai puţin abil şi energic decât Pompei. Dar aşa, dăduse greş, şi mi se părea acum, împotriva tuturor aparenţelor, că Pompei, şi nu eu, avusese tot timpul iniţiativa. Mă silise să-mi extind liniile până la limita rezistenţei lor şi să slăbesc forţele armatei mele trimiţând un mare număr de trupe departe de teatrul de

operaţiuni. Iar între timp el continuase în linişte şi cu pricepere să-şi sporească propriile forţe. Până în dimineaţa aceea aş fi putut pretinde că-l îngrădisem cu spatele către mare; dar, de vreme ce era stăpân absolut pe mare, poziţia aceasta ar fi putut să fie aleasă de el însuşi. Acum nu numai că avea marea imediat înapoia lui, dar avea şi completă libertate de mişcare pe uscat. Dacă rămâneam pe loc, trebuia ori să dau imediat o bătălie, ori să îngădui cavaleriei lui Pompei să ne izoleze de puţinele surse de aprovizionare pe care ne mai puteam bizui.

Mă gândeam serios să dau o bătălie. Până în zori, ştiam asta, oamenii meraveau să se ruşineze amarnic de ei înşişi şi, probabil, să mă roage să le dau prilejul să-şi răzbune înfrângerea.

Dar riscul era prea mare. O armată învinsă nu-şi redobândeşte moralul chiar atât de repede, iar încrederea în sine pe care ar fi arătat-o oamenii mei a doua zi ar fi fost în mare parte simplă fanfaronadă. În plus, de ce şi-ar fi riscat Pompei întreaga situaţie într-o luptă generală, când putea să-şi atingă toate ţelurile numai lăsându-ne să ne sleim puterile şi să ne înfometăm – întocmai cum făcusem eu cu armatele lui din Spania?

Am judecat că era un singur lucru de făcut, şi anume să întrerupem contactul cu inamicul cât mai repede cu putinţă, deplasându-ne spre interiorul continentului, în Macedonia, şi făcând joncţiunea cu cele două legiuni veterane de sub comanda generalului meu Calvinus, care se îndreptaseră spre răsărit pentru a urmări mişcările socrului lui Pompei, Scipio. Adoptând acest plan, nădăjduiam să-l atrag pe Pompei după mine în Thessalia, unde s-ar fi aflat departe de bazele sale navale şi de depozitele militare, fiindu-mi, prin urmare, posibil să dau o bătălie în condiţii mai mult sau mai puţin egale.

Mai exista, bineînţeles, probabilitatea ca Pompei, în loc să mă urmărească, să-şi transporte întreaga armată în

Italia. Dacă proceda astfel, m-aş fi găsit, într-adevăr, într-o situaţie foarte dificilă şi aveam mari temeri că, dintr-un motiv sau altul, Pompei ar fi putut adopta ideea de a-l abandona pe Scipio, a cărui armată ar fi fost cu siguranţă zdrobită de forţele mele asociate cu acelea ale lui Calvinus, şi de a mă lăsa eşuat în Grecia nordică ori centrală în timp ce el ar fi ocupat din nou Italia, încercând apoi să recucerească Gallia şi Spania. Lipsit de corăbii de transport, ar fi urmat să întreprind greaua călătorie pe uscat străbătând Illyricum şi să invadez iarăşi Italia dinspre nord. Cu toate astea, nu mă aşteptam ca Pompei, oricât de bun general era, să adopte tocmai soluţia de care mă temeam cel mai mult. Era prea mult un om de onoare ca să fie dispus să abandoneze armata pe care Scipio i-o aducea; era prea vanitos ca să îngăduie să se spună că, o dată mai mult, se retrăsese din faţa mea în loc să înainteze; iar, după victoria de la Durazzo, avea motive să creadă că putea evita alte campanii punând capăt războiului acolo, în Grecia, unde, după cât îşi putea da seama, armata mea începuse să dea semne de dezagregare.

Cât despre mine, oricum, nu aveam niciun alt plan care să pară a-mi oferi speranţa unui succes decisiv. Trebuia să mă depărtez de Pompei şi de mare. A doua zi am trecut trupele în revistă şi le-am spus tot ce-am putut ca să le dau curaj. Era de cea mai mare importanţă ca ei să-şi păstreze încrederea în mine, în calitate de comandant al lor, de aceea le-am explicat minuţios că, oricare ar fi fost cauza dezastrului din ziua precedentă, nu putea fi atribuit unei conduceri greşite din partea mea. Îi dusesem pe o poziţie unde victoria era asigurată şi pe urmă ceva a fost în neregulă. Cineva (nu eu) a dat poate un ordin greşit. Cineva (nu eu) a dat poate dovadă de laşitate. Sau întregul incident a putut fi urmarea unuia din acele renghiuri ale sorţii care trebuie acceptate în război şi care, atunci când

se întâmplă, apar aproape ca nişte întruchipări ale intervenţiei supranaturale. Le-am amintit apoi de toate triumfurile lor din trecut. Am pomenit îndeosebi de ciudatul eşec pe care îl suferiseră înaintea cetăţii Gergovia şi cum eşecul a fost curând urmat de o victorie absolută şi definitivă.

După cum mă aşteptasem, soldaţii au cerut acum zgomotos să fie conduşi la inamic. Vedeam în toate părţile, în jurul meu, ostaşi bătrâni plângând de ruşine când îşi aminteau de purtarea lor degradantă din ajun. Câţiva dintre cei mai buni ofiţeri şi centurioni ai mei au fost atât de impresionaţi de hotărârea soldaţilor, încât m-au sfătuit stăruitor să dau imediat bătălia. Le observam eu însumi entuziasmul, dar am preferat să-i dau timp să se călească, transformându-se în dârzenie. Din nou le-am cerut muncă trudnică şi marşuri forţate. Ostaşii, în nerăbdarea de a-mi dovedi elanul lor, se luau la întrecere să îndeplinească toate sarcinile necesare cu rapiditate şi destoinicie. Într-adevăr, centurionii abia dacă mai trebuiau să-şi bată capul ca să dea ordine. Ridicaserăm tabăra şi porniserăm la drum mai înainte ca Pompei să-şi fi putut închipui că era cu putinţă s-o facem. Totuşi, n-a zăbovit mult ea să plece pe urmele noastre. Cavaleria lui era bine condusă, găsindu-se probabil sub comanda lui Labienus.

Mi s-a spus mai târziu că a fost una din împrejurările destul de numeroase în care Labienus garantase victoria. Dacă într-adevăr s-a lăudat astfel, va fi uitat probabil unele experienţe ale noastre din Gallia. Acolo, făcând faţă forţelor de cavalerie mult superioare ale lui Vercingétorix, constataserăm adesea că o armată mixtă de cavalerie şi infanterie uşoară de prima clasă, chiar de proporţii modeste, dădea rezultate remarcabile în acţiunile de defensivă. De aceea, la retragerea noastră de la Durazzo, când cavaleria lui Pompei a ajuns din urmă coada coloanei noastre la trecerea dificilă a unui curs de apă, am utilizat

vreo patru sute de grupuri de şoc împreună cu câteva escadroane de călăreţi gali şi germani de-ai mei. Au pus total în derută mult mai numeroasele efective ale cavaleriei inamice. Unii dintre pedestraşii mei mi-au raportat ulterior că inamicul a dat dovadă de o vădită aversiune faţă de loviturile de lance, evitând să se afle în raza atingerii lor. Păreau, după cum s-a exprimat unul dintre ostaşi, că-şi feresc cu mai multă grijă feţele decât caii. Am luat notă în mod special de acest lucru.

Ne-au trebuit trei zile de marş forţat ca să ne descotorosim de urmărirea hotărâtă a lui Pompei. Următorul meu obiectiv era să fac joncţiunea cu Calvinus şi cu cele două legiuni ale sale. Îi şi trimisesem mesageri cu instrucţiuni să se deplaseze spre miazăzi, în direcţia Thessaliei, şi n-aveam niciun motiv să cred că nu-mi executa ordinele. În realitate însă nici nu le primise. Efectul înfrângerii mele de la Durazzo fusese atât de mare încât aproape toate oraşele şi ţinuturile Epirului şi Macedoniei, care până atunci se supuseseră autorităţii mele, îşi schimbaseră atitudinea, deciarându-se pentru Pompei. Astfel că solii mei au fost interceptaţi, iar Calvinus, neavând niciun fel de ştiri despre bătălie, era cât pe-aci să-şi conducă armata drept într-o cursă întinsă de către Pompei. A scăpat printr-un incident norocos. Una din patrulele lui s-a întâlnit întâmplător cu câţiva dintre slujitorii celor doi şefi gali care dezertaseră mai înainte, dându-i lui Pompei informaţii atât de preţioase cu privire la dispozitivul meu. Galilor le place să se laude şi aceşti gali n-au putut rezista ispitei de a povesti oamenilor lui Calvinus înfrângerea mea de la Durazzo pe care ei au înfăţişat-o drept totală. În momentul când ştirea a ajuns la urechile lui Calvinus, corpul principal al armatei lui Pompei se găsea la o depărtare de numai patru ore de marş, dar acţionând prompt şi inteligent, Calvinus şi-a salvat oştirea intactă şi, după un marş dificil peste munţi, a

făcut joncţiunea cu mine în nord-vestul Thessaliei. Cele două legiuni veterane ale sale mi-au dat forţa suplimentară de care aveam nevoie şi acum eram gata de luptă dacă s-ar fi ivit prilejul.

Nu era limpede însă dacă Pompei avea să-mi ofere acest prilej. Se ţinuse – aşa cum am aflat mai târziu – un consiliu de război după bătălia de la Durazzo şi la acel consiliu Afranius îl îndemnase stăruitor pe Pompei să invadeze Italia şi să-mi lase armata să se dezmembreze de la sine în Grecia. Dar opinia generală fusese, în majoritate covârşitoare, împotriva acestei sugestii. Strategii amatori care-l înconjurau pe Pompei l-au acuzat pe Afranius de laşitate şi vechea poveste că el mi-ar fi vândut Spania şi armata lui de-acolo a fost reactualizată. Se afirma pe un ton confidenţial că eu băteam în retragere şi că era o chestiune cât se poate de simplă să mă învingă definitiv. Într-adevăr, mulţi dintre aceşti nobili romani, care erau mai mult politicieni decât generali, se simţeau atât de siguri de finalul rapid şi, pentru ei, satisfăcător al războiului, încât îşi şi făceau planuri în vederea următoarelor alegeri de la Roma; mulţi şi-au trimis agenţii înapoi în Italia, ca să închirieze convenabil case în apropiere de for; şi s-au iscat certuri serioase între Spinther şi Domitius Ahenobarbus în chestiunea persoanei care va trebui să-mi ia locul ca Pontifex Maximus după executarea mea. Mai târziu Scipio a emis şi el pretenţii la acest presupus post vacant, astfel că cearta s-a înveninat şi mai tare.

Pompei nu era, bineînţeles, victima iluziilor facile ale partizanilor săi. Dar dorea să câştige războiul din Grecia fără a da impresia că fuge şi fără a-l abandona pe socrul său Scipio. Avea convingerea că îmi putea pricinui mari neajunsuri continuând să-mi taie sursele de aprovizionare şi hărţuindu-mă neîncetat până când, în desperare de cauză, aveam să fiu constrâns să dau bătălia în condiţii

nefavorabile. Astfel că şi el, pe drumuri mai uşoare.

s-a îndreptat spre Thessalia, făcând joncţiunea cu forţele armate ale lui Scipio la Larissa. Efectivele lui le depăşeau acum cu mult pe ale mele, în special în privinţa cavaleriei.

Grânele nu erau coapte încă şi oamenii noştri avuseseră de îndurat mari lipsuri în timpul marşului. Erau mulţi bolnavi în rândurile armatei, ca urmare probabil a stării de semiînfometare în care ne găsiserăm înainte de Durazzo. Dar cred că ceea ce ne-a impresionat mai mult a fost atitudinea populaţiei din oraşele şi saţele prin care treceam. În Gallia, Spania şi Italia fuseserăm priviţi uneori cu ostilitate, alteori cu teamă; foarte des, de asemenea, fuseserăm întâmpinaţi cu entuziasmul delirant cu care poporul salută victoria şi succesul. Dar acum încercam o senzaţie cu totul neobişnuită. Lumea ieşea în drum în grupuri numeroase ca să ne privească trecând sau ca să încerce să ne vândă puţinele alimente ce le prisoseau; dar în ochii şi în gesturile acestor oameni nu observam nimic din ceea ce eram obişnuiţi să vedem. Unii se uitau la noi cu compătimire, alţii aproape cu dispreţ. Ne-a trebuit câtva timp ca să ne dăm seama că ne considerau o armată învinsă. Într-adevăr, agenţii de propagandă ai lui Pompei obţinuiseră rezultate cu atât mai bune, cu cât crezuseră în propaganda lor. Se presupunea îndeobşte că războiul practic vorbind era încheiat, şi se făceau tot felul de ipoteze dacă soldaţii mei vor voi măcar să lupte. În realitate, pe măsură ce soldaţii au început să fie conştienţi de lumina în care erau priviţi, au fost mai întâi miraţi, apoi revoltaţi. Am observat la ei o hotărâre care se înfiripa încet, dar pătimaş. Nu se lăudau prea mult, dar era limpede că întreaga armată, bolnavă şi epuizată cum se afla, aştepta cu nerăbdare clipa când avea să-şi arate, mai presus de orice îndoială, adevărata ei superioritate în ceea ce priveşte curajul, experienţa şi pregătirea.

Au avut o idee nefericită locuitorii oraşului thessalic Gomphi când s-au gândit că e bine să-mi sfideze armata în momentul când se găsea într-o asemenea dispoziţie. Mai înainte, cetăţenii oraşului îmi trimiseseră o ambasadă oferindu-şi ajutorul pe toată linia şi cerându-mi trupe în garnizoană. Acum hotărâseră că noi constituiam tabăra învinşilor şi şi-au închis porţile împotriva mea. Oraşul avea ziduri înalte şi destui apărători, dar ni s-a părut, mie şi armatei mele, o insultă intolerabilă ca o asemenea localitate să îndrăznească să reziste oamenilor care luaseră Avaricum, Alesia şi Marsilia. Am dat semnalul asaltului târziu în cursul după amiezii. La apusul soarelui oraşul era în mâinile noastre şi a doua zi dimineaţa am îngăduit soldaţilor să facă ce doreau cu locuitorii şi cu bunurile lor. Era un oraş bogat şi s-au descoperit mari cantităţi de alimente şi vin care au fost consumate. A doua zi, aproape fiecare ostaş din armată era beat, dar, lucru destul de ciudat, nu era o formă de beţie care să le provoace o stare letargică. Chiaj şi în marş tot mai cântau şi dansau, sorbind încă din vinul local pe cate-l luaseră cu ei. Coloana semăna mai mult cu o procesiune bachică decât cu o armată romană. Fără îndoială că a doua zi nu s-au simţit tocmai bine, totuşi a fost un caz ciudat (singurul în toată experienţa mea) când un chef prelungit a adus un real folos sănătăţii. După devastarea oraşului Gomphi n-a mai existat boală în armata mea. Într-adevăr, unii medici cu care am discutat chestiunea mi-au sugerat că, în unele împrejurări, o cantitate destul de apreciabilă de vin poate schimba în bine întregul echilibru al organismului – mai ales. când dezechilibrul s-a produs de pe urma bolii sau a uzurii. Explicaţia poate fi justă, deşi eu înclin să cred că motivul bruştei restabiliri a sănătăţii în armata mea trebuie căutat mai degrabă în cauze psihologice. Îşi dovediseră lor înşile că posedau încă resursele de a învinge o rezistenţă. Apoi vinul le-a ajutat, poate, să uite că

au fost vreodată învinşi.

Ştirea despre cele petrecute la Gomphi a determinat celelalte cetăţi din câmpia thessalică să-şi deschidă porţile în faţa noastră, până când ne-am apropiat de marea cetate Lârissa, unde se stabiliseră Pompei şi socrul său Scipio, cu armatele lor reunite.

Mi-am aşezat tabăra în câmpia de la Pharsalus, nădăjduind că acolo, într-o regiune ideală pentru utilizarea cavaleriei, Pompei va binevoi să dea bătălia decisivă. Dar a fost curând limpede că Pompei nu avea să-mi uşureze cu nimic situaţia. Şi el şi-a condus armata în câmpie, aşezându-şi tabăra pe nişte ridicături de teren nu departe de poziţia mea. Timp de câteva zile şi-a rânduit armata în ordine de bătălie chiar la poalele acelor înălţimi. Evident, nădăjduia să mă determine ca, din desperare, să dau ordin oamenilor să-l atace pe poziţia aceea atât de puternică, unde nu numai că avea panta dealului în avantajul său, dar, în cazul când lucrurile ar fi mers rău pentru el, ar fi putut să se retragă îndărătul fortificaţiilor taberei. Dar eu nu eram până într-atât de desperat încât să comit greşeli tactice elementare. Mi-am dispus armata pe terenul şes din faţa înălţimilor, provocându-l să coboare şi să ne înfrunte în condiţii egale (deşi, pe orice teren am fi luptat, tot ar fi avut o mare superioritate numerică); dar n-a dat niciun semn că e dispus să-mi accepte provocarea. O dată mai mult, părea că el îmi impune mie voinţa sa şi mă gândeam că n-aveam altă posibilitate să reiau iniţiativa decât depărtându-mă imediat de el, din nou, şi încercând într-un fel sau într-altul să-i interceptez comunicaţiile cu Larissa sau cu bazele sale de pe Adriatica. Era toiul verii şi aveam sentimentul că, aşa bătrâni cum erau veteranii mei, tot puteau mărşălui mai repede şi pe distanţe mai lungi decât oricare din trupele de sub comanda lui Pompei – deşi, după bătălia de la Durazzo, nu mai înclinam să minimalizez calităţile de luptători ale oamenilor săi.

Aşadar, pierzând ultima speranţă de a putea da bătălia generală în felul în care doream s-o dau, am poruncit să se ridice tabăra. Era o dimineaţă liniştită, zăpuşitoare chiar la acel ceas al revărsatului de zori. Soldaţii începuseră să-şi strângă corturile, iar eu dădusem dispoziţiile pentru ordinea de marş, astfel ca să fim protejaţi de orice atacuri care ar fi venit din partea cavaleriei lui Pompei. Deodată conducătorul uneia dintre patrule a venit în goana calului până la mine (stăteam în faţa cortului meu) şi, vădit emoţionat, mi-a spus că observase în tabăra lui Pompei o agitaţie cu totul neobişnuită. Primul gând mi-a fost că Pompei ghicise oarecum care îmi erau intenţiile sau fusese informat despre ele şi era pe punctul de a expedia întreaga cavalerie ca să ne stânjenească marşul. Dar acum soseau alte rapoarte, într-o succesiune rapidă. Întreaga armată a lui

Pompei se punea în mişcare şi curând a apărut limpede că părăsea poziţia de pe înălţime pentru a se rândui în ordine de bătaie pe terenul şes. Clipa pe care o aşteptaserăm sosise brusc şi neprevăzut. Am dat ordin numaidecât să se desfăşoare mantia purpurie în afara cortului meu şi, de îndată ce soldaţii au văzut semnalul de luptă, un strigăt puternic s-a înălţat, propagân. du-se din companie în companie şi din legiune în legiune. Oamenii şi-au aruncat corturile strânse şi au alergat la arme. Era o anumită voioşie în mişcările lor sprintene; căci, deşi mulţi dintre ei se dădeau înapoi, fără îndoială, de la îngrozitoarea perspectivă de a vărsa sângele propriilor lor compatrioţi, se convinseseră până în momentul acela că pacea, pe care eu încercasem de atâtea ori şi atât de zadarnic s-o închei, nu putea fi câştigată decât în felul acesta. În plus, ei, care erau deprinşi să se considere drept invincibili, aveau de răzbunat o înfrângere.

În timp ce soldaţii mei îşi ocupau, cu rapiditate şi

precizie, locurile ştiute în linia de bătaie, eu am plecat călare, atât cât era prudent să mă depărtez, pentru a vedea ceea ce se putea zări din dispozitivul inamicului. În curând mi-a apărut desluşit că Pompei avea intenţia să dea această bătălie exact în felul în care mă aşteptasem, schiţându-şi planul după sfaturile lui Labienus. Câmpia brăzdată de râul Enipeus constituia un excelent teren pentru cavalerie şi era limpede că adversarii noştri aveau să folosească la maximum această armă, în care îmi erau atât de superiori. Astfel că nu m-a mirat când am văzut că flancul lor drept, fără nicio protecţie de cavalerie, se rezema pe râul Enipeus şi că întreaga lor pedestrime uşoară (aveau excelenţi trăgători cu praştia) împreună cu întreaga cavalerie au fost concentrate în flancul stâng, unde se găsea spaţiu din plin pentru a manevra. Intenţia era, în mod evident, să-mi provoace dezordine în flancul meu drept, să-l învăluie şi apoi să-mi atace pedestrimea din spate. Planul nu era rău conceput, şi dacă nu procedam cum trebuie, ar fi putut reuşi. Ulterior, bineînţeles, s-a spus că Pompei fusese mai mult sau mai puţin silit, împotriva propriei sale voinţe, să-şi asume riscul acestei lupte. El personal, aşa se zvonea, se opusese ideii de a risca totul într-o singură bătălie; dar cedase împunsăturilor ironice ale politicienilor din jurul său, care erau nerăbdători să se întoarcă la Roma şi pretindeau că numai încăpăţânarea pătimaşă a lui Pompei de a păstra puterea supremă îl împiedica de a termina repede şi uşor cu mine. Zvonul acesta e doar partea din propaganda sentimentală a rămăşiţelor partidului lui Pompei. Pentru un motiv sau altul, acestor oameni le place să creadă că marele lor conducător, fără nicio vină personală, şi-a lăsat judecata dominată de alţii într-un moment decisiv. I-ar face mai multă cinste lui Pompei acceptând cu adevărat realitatea măreţiei lui. Căci, bineînţeles, el era un comandant mult prea valoros ca să fi îngăduit vreodată ca

alţii, care nu aveau niciun fel de pricepere în ale războiului, să ia hotărâri în locul lui. E posibil să-i fi dat prea mare atenţie lui Labienus, care îşi închipuia, după cât se pare, că armata mea suferise o pierdere ireparabilă din punct de vedere al operativităţii prin simplul fapt al defecţiunii lui personale din rândurile ei; dar convingerea mea este că Pompei, după ce a cântă-rit toate argumentele, a ajuns la concluzia că avea toate motivele să se aştepte la o victorie definitivă şi destul de uşoară, într-adevăr, după cum mi s-a spus ulterior, la un consiliu de război care a avut loc cu puţine clipe înaintea bătăliei, şi-a exprimat chiar părerea că nici nu se aştepta ca pedestraşii lui să mai fie nevoiţi să intre în luptă. Atacul cavaleriei avea să fie atât de viguros, încât întreaga mea armată avea s-o ia la goană mai înainte de a se afla în bătaia loviturilor de suliţă ale legionarilor săi. La acest consiliu de război, Labienus îşi asigurase încă o dată auditorii că floarea armatei mele se spulberase – extenuată de boală, istovită de lipsuri sau ucisă la Durazzo. A jurat că n-avea să se întoarcă în tabără decât victorios. Oare uitase, mă întreb, că un jurământ oarecum similar fusese depus de conducătorii cavaleriei lui Vercingétorix înainte de Alesia?

Dar pe când călăream în zorii acelei zile ca să urmăresc mişcările legiunilor şi escadroanelor lui Pompei pe câmpie, n-aveam timp să fac speculaţii de ce sau cu ce siguranţă dădea Pompei bătălia. Ştiam că mă depăşea din punct de vedere numeric.

Pedestrimea lui Pompei se ridica la vreo 45.000 de legionari, iar eu nu-i opuneam decât 22.000. Disproporţia era însă mai mare în cazul cavaleriei. Pompei avea vreo 7.000 de călăreţi cu numeroase efective de aruncători cu praştia şi arcaşi în sprijinul acestora. Pentru a înfrunta o asemenea masă de oameni abia aveam ceva mai mult de o mie de călăreţi, majoritatea gali şi germani. Ca şi în alte dăţi, aveam impresia, trebuia să improvizez: cel care dicta

condiţiile în care avea să se defâşoare bătălia era mai curând Pompei decât mine; şi dacă nu izbuteam să-i înfrunt şi să-i resping pe cei 7.000 de călăreţi ai săi, puteam fi biruit. Ştiam însă că bătăliile se câştiga nu odată prin improvizaţii şi că o apărare izbutită poate fi transformată într-un atac zdrobitor.

În mod straniu, cu toate că atunci mă gândeam la improvizaţii, a fost una dintre puţinele bătălii din cele la care am luat parte, în care totul s-a petrecut aproape exact aşa cum prevăzusem sau nădăjduisem. Va rămâne, fără îndoială, ca o bătălie clasică, pe de-o parte din cauza rapidităţii şi desăvârşirii deciziilor luate, pe de altă parte din cauză că factorii evidenţi care au dus la victorie sau la înfrângere sunt uşor de memorizat. Având în vedere importantele litigii implicate şi marile efective de oameni angajate în luptă, a fost în acelaşi timp desigur cea mai mare bătălie care s-a dat vreodată între romani. Mi-ar plăcea să pot revendica meritul că, ieşind biruitor, am dat dovadă de o competenţă sau de o clarviziune remarcabilă – ceva din calităţile care au marcat toate victoriile lui Hannibal, Alexand u, ori, în zilele noastre, ale acelui om aproape uitat, Quintus Sertorius. Dar nu pot revendica asemenea merite. Din nou Pompei, şi nu eu, a fost cel care a avut iniţiativa. Nu eu l-am ademenit pe Pompei să comită ceea ce s-a dovedit a fi o greşeală. Am făcut doar faţă unei ameninţări vădite prin metodele pe care le experimentasem înainte împotriva galilor. Altfel, bătălia s-a desfăşurat pe linii absolut tradiţionale. A fost câştigată, ca şi majoritatea bătăliilor mele, de către soldaţii mei. De la început am avut presentimentul că aveam să biruim, iar soldaţi! mei mi-au împărtăşit încrederea.

Abia am avut timpul necesar ca să iau măsurile de precauţie cuvenite. Legiunile au fost rânduite, bineînţeles, pe trei linii de bătaie şi am dat instrucţiuni celei de-a treia linii să nu intre în acţiune până când n-avea să primească

ordin. Întregul meu corp de cavalerie se găsea în flancul drept. Nu puteam să aştept de la călăreţii mei mai mult decât să reziste câteva clipe în faţa atacului copleşitor al cavaleriei lui Pompei, dar mai aveam înapoia flancului drept o forţă specială de şase cohorte pe care oretrăsesem din linia a treia a pedestraşilor. Le-am spus oamenilor din acest corp de elită că rezultatul bătăliei depindea în întregime de felul cum aveau ei să se comporte. Misiunea lor era să şarjeze pe jos, la momentul nimerit, împotriva întregii forţe năvalnice a celor şapte mii de călăreţi ai lui Pompei. Nu trebuiau să-şi arunce suliţele, ci să le utilizeze ca pe nişte lănci de străpuns. Le-am spus să lovească în sus, spre feţele călăreţilor şi i-am îndemnat să creadă că aceşti călăreţi, tineri din cele mai sus-puse familii romane, erau mai obişnuiţi cu şcoala de dans decât cu câmpul de bătălie şi că vor da înapoi ca nişte fete la răceala oţelului dirijat de braţe puternice. O parte din cavaleria lui Pompei intra, fără discuţie, în această categorie; dar eram perfect conştient că avea şi călăreţi de înaltă clasă, din Gallia şi Cappadocia; şi mai ştiam că nu era exactă afirmaţia că toţi aristocraţii romani ar fi laşi; eu însumi, într-adevăr, puteam servi drept pildă pentru combaterea unei asemenea păreri. Ceea ce ştiam însă şi ceea ce Pompei şi Labienus păreau a fi uitat, era că nicio forţă de cavalerie de pe faţa pământului, în afară doar dacă se găseşte într-o majoritate absolut covârşitoare, nu-i poate impresiona prea mult pe nişte pedestraşi neînfricaţi, bine pregătiţi şi bine înarmaţi. Nu socoteam că efectivele de sub comanda lui Labienus erau covârşitoare. Am apreciat că, dacă puteau fi puse în derută de cele şase cohorte ale mele (şi cavaleria, când o ia la fugă, dispare repede de pe câmpul de bătălie), atunci flancul stâng al lui Pompei rămânea expus aceleiaşi primejdii de învăluire ca aceeacare-mi ameninţa flancul meu drept. Presupuneam că de-a lungul restului liniei de bătaie toţi soldaţii mei vor fi la înălţime.

Era o atmosferă solemnă în clipele care au precedat ciocnirea, considerată de toţi de-a dreptul hotărâtoare. De amândouă părţile s-a procedat la tradiţionalele jertfe de animale şi în desfăşurarea acestui ceremonial se strecura parcă un fior de groază. Nu avuseserăm timp pentru asemenea ritualuri când am luptat cu tribul nervilor, dar acum era vreme suficientă când ne pregăteam să luptăm cu fraţii noştri romani. Unii dintre noi încercau straniul sentiment că nu priveam un inamic, ci ne uitam la noi înşine într-o oglindă; căci în faţa noastră nu se aflau britoni cu chipul pictat, nici gali sau germani cu acoperăminte monstruoase pe cap; în locul lor vedeam armele, scuturile şi steagurile legionarilor romani. Din nou am simţit în inimă o furie stăpânită împotriva acelor implacabili duşmani ai mei care, ameninţându-mi viaţa şi onoarea, ne aduseseră pe toţi, pe ei, pe mine şi pe soldaţii mei la acest înfricoşător moment al hotărârii. Dar nu mai aveam răgazul, şi nici nu mai era necesar să meditez acum asupra cauzelor evenimentului ce urma să aibă loc. Mintea, şi parcă întregul trup chiar, mi-erau pătrunse de şuvoiul acela de ar doare, zel şi avânt reţinut pe care-l mai simţisem de atâtea ori înaintea şi în timpul bătăliei.

Mă hotărâsem asupra strigătului de luptă care avea să răsune în curând din pieptul a peste 20.000 de oameni. Era „Venus Vic-trixio, căci, dacă se cade să credem în zei, Venus e protectoarea familiei mele. Ştiam că numele ei fusese utilizat ca strigăt de luptă atât de Sylla cât şi de Pompei însuşi. Acum zeiţa ca şi armata Galliei urmau să joace rolurile cerute de mine. Am ieşit călare în faţa rândurilor şi am mers de-a lungul liniei de bătaie a legiunii a X-a care, ca de obicei, ţinea flancul drept. Dintr-o clipă într-alta trompetiştii aveau să dea semnalul asaltului, căci cavaleria lui Pompei se şi pusese în mişcare şi nu aveam de gând să întârzii ciocnirea generală până când inamicul şi-ar fi desfăşurat escadroanele după voie. Privind chipurile

oamenilor mei, vedeam că îmi împărtăşeau elanul. Printre soldaţi l-am obserx Venus învingătoarea.

vat pe veteranul Gaius, Crastinus. Era centurion cu vechime în legiunea a X-a când părăsise serviciul, cu un an în urmă. Se înrolase curând din nou şi acum îi striga pe foştii camarazi şi pe ostaşii mai tineri, toţi cunoscându-i faima şi ştiind că era unul dintre cei mai iscusiţi şi mai viteji soldaţi din armată. L-am chemat pe nume: „Ei, Gaius Craştinus, ce zici, câştigăm?”, iar el mi-a răspuns strigând: „Vom câştiga, Caesar, şi încă cu glorie. Iar la sfârşitul zilei ai să fii mândru de mine, de voi fi viu sau mort”. Mi-a fost drag veteranul meu, când i-am auzit cuvintele, în clipa aceea au sunat trompetele şi Gaius Crastinus s-a a vântat conducând atacul flancului drept.

VICTORIE ŞI URMĂRIRE

În unele bătălii îi este cu neputinţă chiar şi comandantului suprem să-şi dea prea bine seama ce se petrece, până când întreaga acţiune nu se apropie de sfârşit. Dar la Pharsalus mi-a fost uşor să observ aspectul bătăliei, deşi au existat, fireşte, momente de nelinişte când m-am îndoit în privinţa rezultatului. Mai întâi, urmărind cum atacă soldaţii noştri din linia întâi, am rămas surprins să văd că trupele de linie ale lui Pompei stau pe loc şi nu pornesc la atac ca să ne înfrunte. Nici acum nu sunt tocmai sigur pentru ce a dat Pompei un ordin atât de neobişnuit. Poate că a înţeles să-şi arunce în luptă mai întâi cavaleria, şi numai după ce aceasta ar fi câştigat bătălia să intre în acţiune şi legionarii; sau se fi gândit că oamenii noştri „având de parcurs, în avântul atacului, o distanţă dublă decât aceea la care se aşteptau, aveau să fie istoviţi în momentul când, după ce îşi vor fi aruncat suliţele, ar fi început lupta corp la corp. În orice caz, consider că Pompei a făcut aici o greşeală. Clipa intrării în bătălie e cumplită şi majoritatea soldaţilor, dacă ar avea răgazul sau posibilitatea să gândească raţional asupra ei,

ar şovăi să se expună cu uşurinţă morţii, suferinţei, rănilor grave şi mutilării. Ba mai mult, unii dintre adepţii lui Epicur au scos de-aici un exemplu cât se poate de nimerit pentru pacifism. Dar dacă e vorba să te angajezi în luptă, ai mai multe şanse să ieşi teafăr şi victorios când nu-ţi trec prin minte asemenea argumente raţionale. E necesară o anumită exaltare care parcă-i dă omului un curaj neobişnuit, precum şi puteri de a îndura, şi o tărie de caracter de ordin suprafiresc. Iar spiritele se exaltă printr-o serie de mijloace artificiale. Într-adevăr, disciplina şi grandoarea unei armate sunt destinate să pregătească terenul pentru acea îmbărbătare exaltată de care e nevoie la un moment dat; iar atunci când vine momentul, noi, ca şi toate neamurile cunoscute în istorie, folosim şi alte stimulente artificiale. În armata romană, trompetele răsună din toate coifurile câmpului de bătălie; barbarii folosesc tobe şi diverse alte instrumente de percuţie. Apoi, mai este efectul produs de strigătul de luptă scos din pieptul fiecărui soldat în acelaşi timp. Îi simţeam eu însumi înrâurirea în timp ce ascultam puternicul vuiet al unui „Venus Vic-trix" răcnit de-a lungul liniei de bătaie. Important este de asemenea, dacă e cu putinţă, să se intre în luptă în pas forţat, însăşi mişcarea membrelor, ca şi sentimentul inevitabilului, contribuie la înflăcărarea de care are nevoie soldatul. De aceea consider că ordinul dat de Pompei oamenilor săi să nu se clintească din loc şi să ne întâmpine atacul fără să înainteze a fost un ordin greşit. Dacă s-a gândit că oamenii noştri aveau să fie sie îţi de oboseală sau că aveau să-şi piardă ordinea de bătaie până când ajungeau să parcurgă distanţa dintre cele două armate, însemna că nu ţinuse socoteală de pregătirea şi experienţa soldaţilor mei. Vedeam din punctul meu de observaţie cum înaintează întreaga linie de bătaie, cu Gaius Crastinus puţin mai înainte decât ceilalţi. Apoi, când au văzut că inamicul nu înaintează înspre ei, au încetinit şi

s-au oprit. După vreo două clipe de repaus, au scos din nou strigătul de luptă şi au năvălit la atac. Mai zăream încă silueta lui Crastinus. Suliţele au fost aruncate şi soldaţii lui Pompei au rezistat bine la această salvă înainte de a-şi arunca suliţele lor. Apoi cele două linii de bătaie s-au contopit una în alta, în luptă cu săbiile. Am aflat mai târziu cum Gaius Crastinus a fost primul care a intrat în acţiune, cum şi-a croit drum prin linia întâi a lui Pompei, ucigând trei oameni, şi cum a murit luptând încă, tăindu-i-se drumul brusc printr-o lovitură de sabie drept în faţă. Dacă mai ştie cineva ceva după moarte, Crastinus ştie, probabil, că mă mândresc cu el şi că-i port recunoştinţă.

De îndată ce liniile principale de bătaie s-au încăierat, mi-am concentrat atenţia la cele ce se petreceau în dreapta mea. Puternicul corp de cavalerie a lui Pompei pierduse, îmi închipui, mai mult timp decât dorise comandantul său suprem cu pregătirile pentru atac, dar acum erau, în sfârşit, pe punctul de a intra în acţiune. Îndărătul lor veneau numeroşi aruncători cu praştia şi arcaşi – trupe excelente, după cum constataserăm la Durazzo. Intenţia era, fără îndoială, ca în timp ce victorioasa cavalerie ne ataca pe la spate, aceste trupe uşoare să menţină o tragere neîntreruptă asupra flancului nostru lipsit de apărare. Şi, într-adevăr, călăreţii arătau de parcă erau făcuţi pentru victorie. Stindardele, drapelele, culorile vii, armurile strălucitoare, alcătuiau un tablou magnific. Era oare o somptuozitate de paradă sau aceea a unor oameni dispuşi să lupte până la ultima suflare? Urmăream toată această forţă armată cum înaintează.

Se găsea, după presupunerile mele, sub comanda lui Labienus, care mă ura. Fiecare mişcare era controlată. Labienus avea să aştepte până când avea să considere că se află într-o situaţie categoric avantajoasă, ca să dea apoi ordinul pentru marea şarjă ce urma să măture şi să zdrobească legiunea a X-a, pe vechii lui camarazi, şi pe

mine însumi. Am dat ordin ca propria mea cavalerie să şarjeze, mai mult cu gândul să întrerup pregătirile lui Labienus decât pentru vreun alt motiv. Călăreţii mei primiseră instrucţiuni să se retragă când socoteau că opoziţia întâmpinată le era superioară şi să stea deoparte, gata pentru acţiuni ulterioare. După cum prevăzusem, s-au retras curând, păstrând ordinea destul de bine, iar acum întreaga masă a cavaleriei inamice începea să-şi ia poziţia pentru şarja care, în intenţia lor, urma să fie decisivă.

Am dat celor şase cohorte de pedestraşi ai mei ordinul pe care îl aşteptau. Până acum fuseseră ascunşi îndărătul liniei principale de bătaie şi al cavaleriei mele, astfel că atacul lor brusc a fost neaşteptat pentru inamic. Au atacat cu avânt nemaipomenit şi au intrat în acţiune exact în clipa care, pentru noi, a fost cea nimerită. Călăreţii lui Pompei aşteptau ordinele finale şi nu prevăzuseră câtuşi de puţin atacul la care trebuiau acum să facă faţă. Precizările pe care le făcusem oamenilor mei înaintea bătăliei s-au împlinit dincolo de orice aşteptări. Impresionantul corp de cavalerie al lui Pompei n-a opus, efectiv, niciun fel de rezistenţă. În câteva clipe, întreaga masă a călăreţilor a făcut stânga împrejur, luând-o la galop în depărtare, spre coline. Totul s-a petrecut atât de fără veste încât Pompei însuşi, urmărind mişcarea, va fi crezut de bună seamă că a fost victima trădării. Trebuie să fi înţeles numaidecât că bătălia erda pierută. Oamenii noştri, o dată ce cavaleria nu le mai stătea în cale, s-au năpustit asupra aruncătorilor cu praştia şi a arcaşilor, ucigându-i aproape pe toţi. Încercuiseră acum principala linie de bătaie a lui Pompei şi au început s-o atace de la spate. Până în acel momefit lupta de infanterie fusese îndârjită. Într-adevăr, soldaţii lui Pompei ni se împotriviseră mai bine decât mă aşteptam. Dar acum am dat ordin să intre în acţiune linia a treia. Atacată de trupe proaspete din faţă şi de altă forţă armată din spate, linia lui Pompei s-a frânt şi

rezultatul bătăliei a fost decis. Fugarii se împrăştiau în dezordine înapoi spre adăpostul taberei lor, urmăriţi de neînsemnatul meu corp de cavalerie. Cavaleria lor se făcuse nevăzută.

Era la amiază. Arşiţa dogorea şi oamenii erau istoviţi; dar am hotărât că nu trebuia să dăm răgaz inamicului să se reorganizeze îndărătul fortificaţiilor lor, şi, spre a pune capăt definitiv războiului, eram dornic să-l prind pe Pompei în persoană. De aceea am dat fără întârziere un asalt asupra taberei.

Rezistenţa a fost viguroasă o bucată de vreme, dar în cele din urmă le-am străpuns apărarea. Totuşi, inamicul, deşi cu desăvârşire învins, nu era complet pus în derută. Soldaţii încă mai ascultau de ordinele ofiţerilor şi centurionilor lor, astfel că majoritatea au putut să se retragă în ordine spre înălţimea dindărătul taberei. I-am urmărit o bucată de drum şi, în cursul acestei fugăriri, vechiul meu duşman Domitius Ahenobarbus a fost ucis. Era un om crud şi laş. Îi cruţasem viaţa o dată la Corfinium şi nu mi-ar fi fost agreabil să fiu nevoit să i-o cruţ din nou.

Am rămas în tabăra lui Pompei doar atât cât ne-a trebuit pentru a ne potoli foamea şi setea; şi se găsea acolo mâncare şi băutură din belşug. Tot ce vedeam arăta că inamicul fusese absolut sigur de vetorie şi trăise multă vreme în condiţii de lux, cât se poate de nepotrivite pentru o armată care era pe cale să dea o bătălie cu legiunile mele veterane. Corturile lui Lentulus şi ale altor nobili aduceau mai mult a locuinţe de vară decât adăposturi-militare. Erau umbrite de iederă şi pardosite cu gazon tuns cu grijă. Pretutindeni se vedeau mese întinse şi veselă de argint. Vinul era gata să fie servit rece, iar bucătarii aproape îşi terminaseră pregătirile pentru banchetul destinat să celebreze victoria. Aceştia erau oamenii, mă gândeam eu, care obişnuiau să mă a. caze, pe iiine ca şi pe oamenii mei, de efeminare.

Eram. nerăbdător să aflu mai ales ce se întâmplase cu Pompei, şi asupra acestui subiect informaţiile primite de la prizonieri, în acel stadiu al desfăşurării evenimentelor, s-au dovedit corecte. Când a început bătălia, Pompei se aflase împreună cu trupele care stăteau în faţa mea şi a legiunii a X-a. De îndată ce şi-a văzut cavaleria pusă în derută şi linia de bătaie atacată din spate, s-a înapoiat în goana calului în tabără şi, după ce a dat câteva ordine pentru organizarea apărării, s-a prăbuşit pe un scaun în cortul său, ca un om împietrit, care parcă nici nu mai aude cuvintele ce-i sunt adresate. Îmi închipuiam lesne ceea ce simţea. Probabil că ar fi preferat să fi căzut în luptă alături de oamenii săi; dar cum putea fi sigur că avea să moară? Dacă ar fi fost luat prizonier i-aş fi cruţat viaţa, se înţelege, dar el era prea mândru ca să accepte să-mi datoreze viaţa.

Bătălia-trebuie să-şi fi dat seama-era pierdută, iar pentru el ideea înfrângerii era un lucru aproape de neconceput. De aceea» stând astfel în cortul lui, era cuprins – îmi închipui – mai curând de uluire şi consternare, decât de deznădejde. Din starea aceea de letargie l-au trezit sunetele asaltului nostru. Atunci a sărit în picioare şi tot ce-a putut spune a fost: „Cum! Şi-n tabăra mea?” Lăsându-şi mantia de general şi toate celelalte insigne ale funcţiei sale, a luat un cal iute şi, cu o mică suită de prieteni, a ieşit din tabără în galop pe şoseaua ce duce spre Larissa. Nu mi-l închipuiam încheind pace vreo cfată, aşa încât am trimis după el un detaşament de cavalerie şi, între timp, m-am pregătit să combat rămăşiţele armatei sale.

Era pe la mijlocul după amiezii şi oamenii mei, cum era şi firesc, aşteptau cu nerădbare clipa odihnei; dar eu, împreună cu alţi ofiţeri, comandanţi bine ctftioscuţi de ei, m-am dus în mijlocul lor şi le-am spus că trebuie să lase prada deocamdată şi să mai facă un efort în ziua aceea

pentru ca victoria să fie deplină. Le-am atras atenţia că inamicul se găsea probabil într-o şi mai rea stare de istovire decât ei. Au înţeles că scopul urmărit de mine era cel firesc şi şi-au dat concursul cu o râvnă extraordinară, punându-se pe lucru ca să construiască şanţuri de fortificaţii de jur-împrejurul dealului, unde îşi stabilise inamicul poziţia, spre a le tăia aprovizionarea cu apă. În curând adversarii noştri şi-au dat seama de primejdie şi au început să înainteze de-a lungul crestei în direcţia Larissei şi a râului Enipeus. Am luat cu mine patru legiuni şi am pornit în marş după ei, cale de vreo opt kilometri, fără a-i pierde o clipă din vedere. Se înserase aproape când au făcut popas pe o pantă ce cobora spre apă. Oamenii mei erau frânţi de oboseală, totuşi au executat tot ce li s-a cerut. În lumina slabă a amurgului, au construit un val de întărituri cât ţinea povârnişul înspre râu, punând inamicul în imposibilitate de a mai ajunge la apă. Înainte de miezul nopţii, o delegaţie din partea inamicului a venit să discute condiţiile de capitulare.

A doua zi, conform dispoziţiilor mele, întreaga armată învinsă (cu excepţia câtorva senatori care fugiseră în timpul nopţii) a coborât dealul şi şi-a predat armele. Soldaţii au îngenuncheat cu mâinile întinse, implorându-mi să le las viaţa.

Le-am spus să se ridice; au fost iertaţi cu toţii; am poruncit apoi propriilor mei centurioni şi ofiţeri să aibă grijă ca oamenii mei să nu le facă niciun rău, încuviinţându-le totodată să rămână în posesia bunurilor lor.

În bătălia de la Pharsalus am pierdut numai vreo două sute de legionari, dar la început luptele au fost de o violenţă extraordinară şi treizeci dintre centurionii mei, toţi ostaşi de elită, au fost ucişi. Cincisprezece mii d <oameni din rândurile inamicului au căzut în luptă şi cu prilejul luării cu asalt a taberei. Douăzeci şi patru de mii

au fost luaţi prizonieri. Am capturat 180 de steaguri şi nouă acvile.

După informaţiile mele, cei mai mulţi dintre conducătorii principali ai inamicului – Labienus, Scipio, Afranius şi alţii – fugiseră în direcţia oraşului Durazzo, unde Cato rămăsese la comanda bazei navale. Aveau un număr mare de corăbii la dispoziţie şi era uşor, pentru cei care refuzau să se supună, să plece în Africa. N-aveam nimic de câştigat, în acel moment, încercând să-i urmăresc şi, oricum, socoteam că cea mai bună cale de a dobândi pacea era să mă asigur de însăşi persoana lui Pompei, care, după cât mi s-a spus, trecuse în goană prin Larissa şi plecase mai departe spre răsărit, pe mare, până la Amphipolis. Îmi închipuiam că avea să-şi continue călătoria până la Mytilene, unde se afla soţia lui; după aceea, nu mai puteam fi sigur în privinţa intenţiilor sale. Se putea duce în Siria, unde era cunoscut drept cel mai mare cuceritor de la Alexandru, sau în Egipt, unde copiii regali aveau motive să-i fie recunoscători atât lui cât şi mie, sau în Africa, unde avea o armată pe picior de război şi putea să se bizuie şi pe sprijinul regelui Iuba. Oricare ar fi fost intenţiile sale, părerea mea era că trebuia să mă ţin pe urmele lui cât mai aproape cu putinţă. Deocamdată nu aveam niciun fel de corăbii, astfel că trebuia să merg pe uscat.

Mi-am făcut planul să plec repede înaintea celorlalţi, cu o escortă de cavalerie, mergând în fiecare zi cât de departe ne puteau duce caii. Trebuia să acord legionarilor puţină odihnă, dar, într-o zi sau două, o legiune urma să se îndrepte după mine spre Hellespont.

Erau multe de făcut la Larissa înainte de plecare. Am dormit foarte puţin şi mi-am îngăduit vreo două ore de deştndere. Aceste ore mi-au venit printr-o întâmplare fericită. De la încetarea bătăliei întrebasem mereu despre unul dintre duşmanii mei pe care voiam în mod special să-l feresc de primejdie, iar acum, la Larissa, a venit chiar el să

mă viziteze. Am fost fericit să-i pot spune că n-avea de ce să se teamă şi am avut mulţumirea să stau de vorbă cu el în particular despre propriile lui idei şi perspective de viitor. Mi-a fost întotdeauna drag Marcus Bnvus, încă de când era un băieţel, pe vremea când abia începuse îndelungata şi plăcuta mea legătură de dragoste cu mama lui, Servilia.

Îmi aminteam prefect de băieţaşul care, am impresia, ţinea la mine pe când eu eram un tânăr aproape necunoscut; şi mi-aduceam aminte cum i-am urmărit creşterea şi am făcut tot ce mi-a stat în putinţă spre a contrabalansa influenţa, pe care eu o socoteam primejdioasă, a unchiului său Cato, un om cât se poate de puţin asemănător cu Servilia. Cato reuşise să facă din acest tânăr un om camneşlefuit la înfăţişare şi cam infatuat ca fel de a fi, dar n-a putut transforma fondul real de suavitate din caracterul băiatului, nici n-a putut perverti inteligenţa sa de ordin superior. Dorisem ca Brutus s-o ia în căsătorie pe fiica mea Iulia, iar Servilia se arătase entuziasmată de această alianţă. Ba chiar a fost contrariată când, cu puţin înainte de primul meu consulat, i-am spus că pentru fiica mea aveam perspective mult mai strălucite. Era pe cale de a se căsători cu însuşi Pompei, şi întreaga mea soartă avea să se bazeze pe această alianţă. Servilia a văzut forţa argumentelor mele, dar n-a fost mai puţin mâhnită. I-am cumpărat cea mai scumpă bijuterie care a fost achiziţionată cândva la Roma. De atunci nu l-am mai văzut pe Brutus. I-am oferit un post în Gallia, dar l-a refuzat. Era un tânăr studios, după cât am aflat de la Servilia, încă prea mult sub influenţa unchiului său Cato, dar plin de calităţi şi foarte capabil. De departe, m-am interesat mereu de el şi, de fapt, au existat momente, atât pe când eram în Gallia cât şi mai recent, când m-am gândit realmente să fac din el moştenitorul meu. Nu ştiu cum, dar parcă simţim dorinţa (şi nu decurgând din vanitate) să

lăsăm în urma noastră un numai realizări, ci şi o fiinţă, un fiu sau cel puţin un partener de încredere, care să garanteze aceste realizări şi poate chiar să le aducă îmbunătăţiri. M-am gândit din timp în timp, la diverşi candidaţi care ar putea deveni, ca să spunem aşa, succesorii mei; dar nu m-a satisfăcut întru totul nicio alegere. În ceea ce priveşte propriile mele rude, am nădăjduit că nepotul surorii mele Iulia, Quintus Pedius, ar putea da dovadă de calităţile pe care le pretindeam eu. Dar, cu toate că Pedius e un militar destul de destoinic, nu are niciun fel de înţelegere a problemelor politice. M-am gândit de asemenea la unii dintre cei mai buni generali ai mei – la Decimus Brutus şi la Antonius. Dar lui Decimus Brutus îi lipseşte imaginaţia, iar Antonius, deşi de o loialitate absolută, e lipsit de statornicie. I-am lăsat deci prin testament numele meu şi cea mai mare parte a averii mele tânărului Octavianus.

Tatăl lui nu s-a distins prin nimic, dar nepoata mea Atial-a educat bine şi în ultimii ani m-am convins pe deplin în privinţa posibilităţilor pe care le are. Este excepţional de inteligent şi de ambiţios, îl preocupă binele public şi manifestă o neîndurare, neabătută. Iar dacă s-ar întâmpla să mor mâine subit sau chiar să fiu asasinat, tocmai această din urmă calitate ar fi, fără îndoială, cea necesară. Este o calitate cu care Brutus nu e înzestrat. Brutus e făcut să îndeplinească un rol într-o perioadă de ordine. Mi-l pot închipui, desigur, adoptând o comportare violentă, în numele unui principiu sau al altuia; dar ar ezita să ducă în mod operativ o politică de violenţă, chiar dacă i s-ar demonstra că numai printr-o asemenea metodă şi-ar putea apăra preţiosul principiu. Nu doar că problema ar fi atât de simplă. E important să păstrăm o distincţie între oameni şi monştri. Eu însumi am procedat câteodată cu cruzime voită în Gallia, dar regret necesitatea unor asemenea fapte, şi există într-adevăr unele acţiuni pe care

nu cred că m-aş putea hotărî să le săvârşesc vreodată. N-aş fi în stare, oricare ar fi avantajul, să-mi trădez un prieten sau să particip la un act mişelesc de asasinare. Oricât de ciudat ar părea, cred că n-ar fi cu neputinţă ca Brutus să se facă vinovat-bi neînţeles din cele mai înalte motive şi cu prilejuri cu totul excepţionale – de acţiuni în faţa cărora etica lui s-ar răzvrăti. Nu e un lucru neobişnuit la oamenii care îşi extrag noţiunile morale în cea mai mare parte din studiul cărţilor. În ceea ce mă priveşte, eu sunt îndurător şi aş refuza să-mi trădez un prieten, pentru simplul motiv că sunt Caesar; Brutus şi unchiul său Cato au mai curând tendinţa să caute precedente sau pretexte pentru a-şi justifica umanitatea. Iar tânărul Octavianus, cred eu, nu s-ar opri de la nimic ca să devină puternic; totuşi, umblând după putere pentru el însuşi, mi-ar continua sincer şi cinstit propriul meu ţel măreţ – acela al ordinii, al binelui public şi al civilizaţiei. El n-ar irosi puterea, cum ar face-o Antonius; nici nu i-ar întoarce spatele cu un fel de aroganţă, cum a făcut Cato şi ar putea s-o facă şi Brutus. Oamenii aceştia au tendinţa să creadă că ei sunt mai mari decât puterea pe care o exercită. E o convingere periculoasă şi plină de infatuare, [ar acei egoişti, ca mine şi ca Octavianus, ale căror gânduri sunt stăpânite în primul rând de problemele altora reprezintă valori mai de preţ pentru societate dec t ceilalţi egoişti, mai sfinţi în aparenţă, care se concentrează asupra propriilor lor naturi sau a cine ştie cărei concepţii abstracte despre bine şi rău. Personal, eu mă deosebesc de Octavin anus ca fiind înzestrat cu o mai mare elasticitate a spiritului şi cu mai puţină cruzime; dar mă deosebesc şi mai mult de ceilalţi ale căror intenţii lăudabile sunt zădărnicite prin faptul că, din cauza tradiţiei sau a pendantismului, n-au izbutit să înţeleagă esenţa vieţii şi a epocii noastre, fiind rupţi de realitatea fizică a bărbaţilor şi femeilor care alcătuiesc, în mod inevitabil, o lume în curs

de prefacere, şi care, fie că-i iubim, îi tolerăm sau îi dispreţuim, trebuie să reprezinte totul pentru noi, devremecenu mai există altceva decât roci, plante, păsări şi animale.

Asemenea reflecţii îmi vin în minte în clipa de faţă. Dar pe vremea când l-am întâlnit pe tânărul Brutus la Larissa, după victoria mea de la Pharsalus, încă mai speram că, iertându-l pentru participarea la război împotriva mea, se putea dovedi un om capabil să-mi înţeleagă intenţiile, un om pe care aveam posibilitatea să-l ajut să dobândească şi să exercite puterea. Şi într-adevăr de atunci l-am ajutat mult. Acum e una dintre personalităţile de frunte ale statului şi-mi închipui că-mi este recunoscător. Dar sunt sigur că nu mă înţelege. Dacă nu l-ar lega de mine obligaţii de recunoştinţă atât de mari, mi-ar fi probabil duşman.

La Larissa a avut o comportare demnă şi chiar fermecătoare. Timp de cel puţin o oră ne-am plimbat pe o cărare ce străbătea o pădurice de măslini. Era prima oară după luni de zile când mă aflam, măcar pentru un scurt răstimp, departe de armată şi de tabără. I-am vorbit prieteneşte (cu toate că nu-l mai văzusem de atâta vreme), fără urmă de formalism, iar el a răspuns cu eleganţă la atitudinea mea. Când l-am întrebat de ce îl preferase pe Pompei care-i ucisese tatăl, în locul meu, care-i arătasem totdeauna prietenie, s-a străduit să-mi dea un răspuns sincer, fără să alunece în platitudinile politice şi morale şi în ipocriziile pe care le-ar fi putut utiliza unchiul său Cato. Mi-a declarat că nu-l putuse suferi niciodată pe Pompei şi că, din frageda-i copilărie, simţise o neobişnuită atracţie pentru mine. Cu toate astea, i se păruse că structura societăţii de care depindea totul, era susţinută de Pompei şi de senat şi că activitatea mea ameninţa s-o zdruncine. Contactul mai apropiat cu Pompei „Ahenobarbus, Scipio şi ceilalţi îl cam dezamăgise. Constatase că acestor oameni

nu le păsa de nimic decât de ambiţiile lor personale, de reputaţia lor şi de ceea ce îşi închipuiau ei că înseamnă dreptul lor de răzbunare. Acum era dispus să manifeste faţă de mine o admiraţie excesivă numai pentru că nu doream să fac uz de niciun fel de represalii, ba chiar resimţeam o mare plăcere în a-mi cruţa inamici. Am descoperit, de asemenea, că era sincer impresionat de unele dintre proiectele pe care le aveam pentru viitor – colonii, reformă economică, administraţie dreaptă, asanarea mlaştinilor, reconstruirea cetăţii, îmbunătăţiri în domeniul comunicaţiilor – toate cele o mie de lucruri care îmi solicită zilnic atenţia. Adesea, în timp ce-i vorbeam, era ca luat de valul unui entuziasm. Dar nu arareori, o umbră parcă i se lăsa pe faţă. „Există un lucru – îmi spunea – pe care eu îl numesc «libertate» şi care, recunosc, e greu de definit”. În ce măsură binele public şi fericirea pot compensa pierderea ei? „în clipa aceea am simţit o mare afecţiune pentru tânărul meu interlocutor. Se exprima în chip doctrinar; căci „libertatea” aceasta, în zilele noastre, înţeleasă sub aspectul jocului neîngrădit şi iresponsabil al forţelor statornicite în politica romană, dusese nu numai la incapacitate şi nefericire, ci şi la o situaţie în care, din cauza nesiguranţei, doar oamenii avuţi şi ostaşii mai puteau exercita vreun fel de libertate de alegere în îndeletnicirile curente. „Libertatea” lui putea fi plauzibil definită ca o formă de sclavie. Totuşi, ceea ce spunea el era adevărat Există o formă de libertate, dependentă în parte de instituţiile politice, care e atât de preţioasă încât fără ea viaţa n-ar fi vrednică de trăit. Mă gândeam, în timp ce, unul lângă altul, străbăteam cu paşi rari dumbrava de măslini de la Larissa, că l-aş fi putut convinge pe

Brutus e & şi eu înţelegeam semnificaţia acestei forme de libertate cel puţin tot atât de bine ca şi el şi că divergenţele noastre puteau să apară pur verbale. Dar astăzi nu mai sunt atât de sigur. Îi displac onorurile divine

ce mi-au fost acordate recent şi e îngrozit la gândul că aş putea adopta titlul de „rege”, deşi ştie perfect de bine că n-am ridicat nicio pretenţie la unicul atribut al divinităţii care contează – nemurirea – şi că, dacă aş îngădui să mi se dea denumirea de „rege”, ar fi mai curând pentru raţiuni de stat decât din cauza vreunei dorinţe de a mă comporta ca un tiran. Cu toate astea, mi-e drag şi acum şi voi face tot ce-mi va sta în putinţă ca marile sale calităţi să aibă un câmp larg de dezvoltare. Într-adevăr, asta e ideea mea de libertate.

La Larissa m-am despărţit de el în termeni cât se poate de prietenoşi. Ştiam că el nu va mai ridica armele împotriva mea şi amândoi speram că nu se vor mai da alte bătălii între romani, deşi nu ne îndoiam că Labienus, Afranius şi probabil Scipio vor încerca să strângă noi forţe, armate, dacă vor avea timpul şi prilejul s-o facă. Aveau să se ralieze, fireşte, din nou sub comanda lui Pompei, în cazul când li s-ar fi oferit posibilitatea; astfel că era esenţial (şi Brutus înţelegea acest lucru) să-l prind urgent pe Pompei în persoană ori să ajung cu el la vreo înţelegere, care avea să echivaleze cu o capitulare din partea lui. De aceea, fără niciun fel de întârziere, am pornit pe urmele lui cu o puternică forţă de cavalerie.

SOSIREA ÎN EGIPT

Am mers în fuga cailor pe o distanţă de circa 320 de kilometri, de la Larissa la Amphipolis. Pompei, călătorind pe mare, s-a bucurat de un important avans faţă de noi, dar avea să fie forţat să facă undeva o haltă pentru ca să ia cu el ce bani şi provizii mai putea ridica în Orient. La Amphipolis am descoperit că plecase mai departe spre Mitylene, unde a fost reţinut de vremea nefavorabilă. Începeam totodată să constat cât de puternice fuseseră efectele victoriei de la Pharsalus. Întreaga Grecie continentală şi cea mai mare parte a provinciei Asia trecuseră acum categoric de partea mea. Populaţia din

Mytilene, unde se afla soţia lui Pompei împreună cu fiul său mai mic, îl întâmpinase, chiar în situaţia sa de învins, cu onorurile cuvenite, dar îl primise mai curând ca pe un prieten ajuns la ananghie decât ca pe un general pentru care ar fi fost gata să depună noi eforturi. La Rhodos, de unde proveniseră câteva dintre cele mai bune corăbii ale lui pompei, celor doi foşti consuli, Publius şi Lucius Lentulus, amândoi aprigi duşmani ai mei, li s-a refuzat permisiunea de a intra în port, iar eu am primit curând din partea guvernului insulei oferta de a mi se furniza corăbiile de care aveam atâta nevoie. Între timp, am trecut în Asia. O singură legiune mă urma; altele fuseseră reţinute pentru serviciu activ în Grecia; restul urmau să se întoarcă în Italia sub comanda lui Antonius. Am traversat Hellespontul la Sestos, folosind orice fel de ambarcaţii care au putut fi strânse mai repede. La Troia am rămas doar atât cât să cercetez vestigiile antice şi să ridic un altar în punctul unde, după tradiţia orală, se aflǎ înmormântat Hector.

Puţin a mai rămas, într-adevăr, din meterezele şi turnurile de care ne vorbeşte Homer; dar locurile par încă bântuite de stafii celebre. Unii dintre ofiţerii mei, privind la locul unde se înălţa cetatea, înclinau să râdă de Homer şi de istorisirile lui despre asediul care a durat zece ani, ca şi despre uriaşele bătălii în care un singur om – Hector, Patrocle sau Achille – e înfăţişat adesea, în stil eroic, ca posedând în el o forţă de a lovi cel puţin egală cu aceea a unei legiuni. Le-am spus cât de nelalocul lor, cât de barbare chiar, erau hohotele lor de râs. Era perfect adevărat că pentru o armată romană, cu forţe navale superioare, împresurarea şi cucerirea Troici nu prezenta dificultăţi prea mari. Faptele noastre de arme de la Avaricum şi Alesia se desfăşuraseră pe o scară mult mai largă. La fel de adevărat era că toţi eroii homerici la un loc puteau fi cu uşurinţă învinşi de o singură cohortă romană.

Totuşi, dacă va veni vreodată vremea când oamenii nu vor mai fi impresionaţi de adevărul lui Homer, atunci ei se vor fi transformat într-o specie diferită. Homer vede, laolaltă măreţia şi slăbiciunea, onoarea şi dezonoarea, gloria şi înfiorătoarea irosire pe care o aduce războiul. Astfel, noi plângem şi pentru Achille şi pentru Hector. Simţim o bucurie triumfătoare în faţa libertăţii pe care ei, ca fiinţe excepţionale, dar totuşi umane, o posedă; şi suntem umiliţi la gândul că până şi ei, cu toată forţa şi strălucirea lor, nu pot evita decât pentru Scurtă vreme, poate numai pentru câteva clipe, presiunea şi con strângerea necesităţii. Eu însumi aveam motive de ordin mai personal să fiu mişcat de priveliştea Troiei, de vreme ce de-aici se trage, conform tradiţiei, propria mea familie şi ginta latină. Undeva, pe colinele împădurite de dincolo de cetate, zeiţa Venus – spune legenda – a avut întâlniri de dragoste cu troianul închise şi a dat naştere eroului Aeneas, care, prin voinţa zeilor, a scăpat din cetatea în flăcări, luând cu el în Italia pe fiul său Iulius, de la care provine numele familiei noastre, îmi şi încolţise în minte ideea că ar fi însemnat un gest frumos din partea mea, după restabilirea păcii, să construiesc o nouă Troie pe locul vechii cetăţi şi s-o colonizez cu cetăţenii din Roma. Proiectul e scump inimii mele, deşi în ultimii ani m-am gândit la alte aşezări – Alexandria şi Bizanţ – care ar putea fi şi ele, în anumite împrejurări, admirabil adaptate la situaţia de centre de guvernământ şi administraţie. Aşa cum priveam lucrurile atunci, în timpul acelei vizite după Pharsalus, am plâns la mormântul lui Achille şi am dat ordin secretarilor mei să-mi alcătuiască o serie de hărţi, planuri şi note care mi-au fost de folos recent când am discutat pregătirile în vederea viitoarei colonii.

N-a trecut mult şi, cu ajutorul unor prieteni personali şi al unor state greceşti şi asiatice care voiau să-şi arate loialitatea faţă de mine, am avut aproape întreaga flotă ce-

mi era necesară, încă nu eram sigur de mişcările lui Pompei, dar am aflat că cetăţenii din Antiohia făcuseră o primire destul de rece solilor săi şi mi-am format părerea că avea să abandoneze orice planuri îşi va fi făcut de a-şi stabili bazele în Siria. Abia mă aflam în Asia de o săptămână, când am auzit că fusese văzut în Cipru. Strânsese o flotă considerabilă şi avea cu el, pe lângă câteva trupe regulate, vreo 2000 de sclavi înarmaţi. Am apreciat că, după toate probabilităţile, se îndrepta spre Egipt şi, fie că destinaţia lui era Egiptul sau Africa, am luat hotărârea să mă duc mai întâi în Egipt. Între timp, retrăsesem încă o legiune din Grecia şi astfel aveam două legiuni cu mine. Amândouă erau mult inferioare efectivelor normale, aşa încât, în total, abia întruneau peste 3.000 de oameni, dar aveam 800 de călăreţi, zece corăbii de război rhodiene şi alte câteva din Asia. Era o forţă armată destul de modestă, dar, dat fiind prestigiul victoriei mele de la Pharsalus, socoteam că-mi va ajunge. Cu această forţă armată am pornit pe mare spre Alexandria.

Aveam desigur informaţii destul de amănunţite despre situaţia din Egipt, unde regimul existent era îndatorat atât faţă de Pompei cât şi faţă de mine. Întotdeauna m-a interesat Egiptul şi majoritatea comploturilor, oarecum revoluţionare, pe care le-am făcut împreună cu Crassus în tinereţe aveau ca scop să ne ofere dominaţia asupra acestei ţări. Pompei văzuse şi el limpede importanţa statului egiptean şi, în anul următor primului meu consulat, făcuse tot posibilul ca să sprijine revendicările regelui exilat

Ptolemeu, care venise la Roma în căutare de ajutor împotriva supuşilor săi răzvrătiţi. În momentul acela senatul se temea atât de Pompei cât şi de orice complicaţii pe plan extern. Ptolemeu, deşi oferise ca mită mari sume de bani şi izbutise, după cât se pare, să înlăture prin asasinat numeroşi duşmani egipteni veniţi la Roma să-i

facă opoziţie, n-a ajuns la niciun rezultat temeinic decât trei ani mai târziu, când, ca urmare a întrevederilor noastre de la Lucea, Pompei şi Crassus au devenit, cu sprijinul meu, consuli. În anul acela Ptolemeu a fost restaurat pe tron de o armată romană din Siria sub comanda lui Gabinius, care pe atunci era prieten şi cu Pompei şi cu mine, şi pe a cărui soţie îmi amintesc că am iubit-o. Înainte de a mă îmbarca pentru Alexandria, am aflat, cu adâncă durere, că Gabinius, care trecuse de partea mea în acest război civil, murise secerat de o boală, după ce încercase, fără succes, să aducă trupe în Grecia pe calea uscatului. Îi plăcea să bea mult, ca şi lui Antonius astăzi, dar era un militar de valoare şi un prieten credincios. Auzisem atât de la el cât şi de la Antonius – care făcuse parte din statul său major în timpul aventurii egiptene, înainte de a mi se alătura în Gallia – relatări entuziaste cu privire la bogăţiile şi splendorile Alexandriei. Gabinius se îmbogăţise enorm ca urmare a expediţiei pornite din Siria, dar suferise consecinţele mai târziu în faţa instanţelor judecătoreşti romane şi, neprimind ajutorul scontat din partea lui Pompei, fusese exilat până când eu, după ce l-am izgonit pe Pompei din Italia, l-am rechemat din exil. Chiar şi Antonius, ca ofiţer de grad inferior, făcuse destulă avere ca să-şi plătească o parte din datorii. Şi mie mi se datora o sumă însemnată pentru rolul pe care îl jucasem spre a-l readuce pe Ptolemeu pe tron; dar când acesta a decedat, am renunţat de bunăvoie aproape la jumătate din datorie. Am dorit să îndeplinesc un act de generozitate faţă de noii suverani ai Egiptului care, după voinţa fostului rege, erau fiul său mai mare, Ptolemeu, aproape un copilandru încă, şi prima născută, fiica sa Cleopatra, care avea vreo şaptesprezece ani. Potrivit unei străvechi tradiţii egiptene, fratele şi sora au fost căsătoriţi. E unul din numeroasele exemple ale felului cum cârmuitorii greci ai Egiptului s-au adaptat, după cât

se pare fără nicio dificultate, la obiceiurile băştinaşilor. În mod normal un grec sau un roman priveşte incestul cu deosebită oroare. În da şale aristocratice e practicat numai de către libertinii excentrici de felul lui Clodius, şi chiar şi în aceste cazuri nu e admis pe faţă. Totuşi, în Egipt, autoritatea religiei şi presiunea opiniei publice par să reprezinte o contrabalansare suficientă a unei concepţii care la noi e adânc înrădăcinată, chiar dacă s-ar putea numi iraţională. Aceste uniuni între frate şi soră par a fi însă cel puţin tot atât de precare din punct de vedere afectiv cât sunt căsătoriile obişnuite. Aşa de pildă, în cazul de faţă, la trei ani după moartea fostului rege, izbucnise un război civil între tânărul Ptolemeu şi Cleopatra. Majoritatea înalţilor demnitari îşi dăduseră seama că cel mai bun mijloc de a păstra puterea în mâinile lor era să sprijine pe regele nevârstnic împotriva surorii sale care, după cât se ştia, era foarte voluntară. Pusese pe picior de război o armată şi era pregătită să lupte pentru tron; dar Alexandria se găsea în mâinile lui ptolemeu şi ale sfetnicilor săi.

Atât era cam tot ce ştiam în momentul când am plecat din Asia spre Egipt în urmărirea lui Pompei. Dacă, aşa cum mă aşteptam, Pompei îşi căutase refugiu în acea ţară, nădăjduiam că, sprijinit de forţele mele armate modeste, dar de elită, şi în virtutea prestigiului victoriei de la Pharsalus, aveam să-i determin pe egipteni să mi-l predea. Nu m-am aşteptat la cele ce-am găsit acolo şi n-am avut nici cea mai mică indicaţie despre aşa ceva. Ba chiar simţeam o anumită exaltare – cum mi se întâmplă totdeauna când sunt confruntat cu ceva nou şi neobişnuit – la perspectiva vizitei mele în oraşul care adăpostea mormântul marelui Alexandru şi în acelaşi timp cea mai renumită bibliotecă din lume. Mintea îmi era aprinsă de curiozitate şi eram pregătit pentru orice, în afară de cele ce s-au întâmplat.

Am ajuns la Alexandria într-o dimineaţă calmă şi senină. Era vară târzie, când vânturile suflă tot timpul dinspre nord, aşa încât călătoria a fost uşoară. Chiar de pe mare puteai să admiri splendoarea cetăţii – palatele albe, steagurile şi tendele colorate, vilele de pe ţărm, celebrul far şi armonioasele curbe ale coastei şi ale portului. În timp ce ne apropiam, o galeră s-a dezlipit de la ţărm ca să ne întâmpine, transportând, aşa cum speram, o delegaţie de înalţi demnitari ai curţii care să-mi ureze bun venit. Delegaţia era condusă de un grec, pe nume Theodotus, vorbitor de profesie, bucurându-se de o anumită reputaţie, şi care făcea parte acum din cercul intim al consilierilor regelui. Salutându-mă, mi s-a părut că-mi zâmbeşte cu un fel de mândrie neobrăzată; apoi, unul dintre slujitorii săi a adus o legătură de pânză şi a început s-o desfacă. N-am avut nici cea mai vagă idee la ce să mă aştept până în ultima clipă când învelitorile au fost date la o parte şi am văzut, zăcând pe puntea vasului, capul tăiat şi îmbălsămat al lui Pompei. Theodotus îmi vorbea fără întrerupere. Cred că încerca să-şi aroge un merit din organizarea asasinării inamicului meu; dar eu abia îi ascultam cuvintele, deşi, în mod mecanic, am întins mâna să iau inelul cu sigiliul lui Pompei, pe care mi-l oferea ca o mărturie suplimentară, chiar dacă inutilă, a succesului mişeliei sale. Timp de câteva clipe n-am putut decât să privesc îngrozit capul fără trup şi chipul ce-mi era atât de bine cunoscut – chipul prietenului, ginerelui, duşmanului, concetăţeanului meu. Parcă a trebuit să-mi smulg privirea de pe faţa lui. Apoi am contemplat binecunoscutul inel cu sigiliu pe care era gravat un leu ţinând o sabie în gheare. În cele din urmă, am izbucnit în plâns şi câteva clipe n-am fost în stare să rostesc niciun cuvânt. Mi s-a cerut mai târziu să explic sensul lacrimilor mele şi sunt unii, ştiu bine, care le consideră probabil ipocrite. Căci nu încape îndoială (după cum stăruia Theodotus cu toată abilitatea lui retorică) că

era în avantajul meu faptul că Pompei murise şi că eu, personal, nu aveam nicio vină în această chestiune. Cu toate astea, lacrimile mele erau sincere. Plângeam de groaza, patosul şi inadmisibilul situaţiei. Cum era cu putinţă ca Pompei cel Mare să fie redus la un cap retezat zăcând pe o scândură de lemn? Plângeam în faţa nenorocirii şi dezordinii lumii noastre în care, în ceea ce priveşte individul, nimic nu e sigur. Iar când am auzit cum se întâmplase asasinatul, m-au năpădit mai dureros regretul şi tulburarea. Mi se părea aproape de nesuportat să-mi închipui că soarta lui Pompei fusese hotărâtă de un comitet de eunuci, mercenari şi vorbitori limbuţi, şi că a trebuit să fie doborâ de un ostaş roman care luptase odinioară sub comanda lui ca centurion. Totuşi aşa se întâmplase. Consilierii regelui hotărâseră că pentru ei era mai sigur ca Pompei să dispară. Theodotus se fălea cu epigrama lui „Morţii nu muşcă”. Câţiva romani din serviciul armatei egiptene fuseseră trimişi să-şi întâmpine fostul comandant, iar unul dintre ei îl înjunghiase pe la spate. Era în ajunul zilei de naştere a lui Pompei şi a aniversării momentului când, exact cu treisprezece ani în urmă, îmbrăcat în costumul lui Alexandru cel Mare, intrase în Roma cu prilejul triumfului ce i se pregătise pentru cele mai mari cuceriri realizate vreodată de un roman. Cât trebuie să fi regretat că n-a murit atunci, cu gloria neştirbită.

Impulsul meu imediat îmi dicta să-l arestez pe Theodotus şi să-l osândesc la moarte împreună cu toţi ceilalţi consilieri ai regelui ce-i fuseseră complici. Ştiam cât de total nesinceră era pretenţia egiptenilor că-l uciseseră pe Pompei din sentimente de prietenie faţă de mine. În realitate, le era teamă de noi amândoi şi, dacă m-ar fi putut ucide fără nici un risc, ar fi făcut-o. Dar nu eram destul de puternic pentru a lua măsurile pe care voiam să le iau. Egiptenii aveau o armată mult superioară numeric

trupelor mele şi nicidecum de dispreţuit în ce priveşte priceperea militară. Cuprindea numeroşi romani, iniţial veniţi în ţară cu Gabinius şi care se stabiliseră acolo. Aceştia, ca şi ceilalţi – tâlhari, foşti piraţi, sclavi fugiţi din Siria, Grecia ori Cilicia – nu prea aveau idee de disciplina romană, dar erau obişnuiţi cu puterea; puteau ridica şi da jos de pe tron regi; şi erau conduşi de o serie de ofiţeri capabili. Nu puteam înfrunta armata aceasta pe câmpul de luptă; totuşi mi se părea important să afirm autoritatea Romei şi să-mi văd de interesele mele personale. Defunctul rege îşi exprimase, prin testament, rugămintea ca guvernul roman să supravegheze îndeplinirea dorinţelor sale, iar egiptenii tot îmi mai datorau mari sume de bani, pe care le-am reclamat acum pentru plata trupelor mele. Aveam atât motive legale cât şi personale pentru a încerca să arbitrez, în mod paşnic, disputa dintre Cleopatra şi fratele ei Ptolemeu. Am hotărât, ca atare, să debarc cu toată armata mea şi să-mi fixez reşedinţa în palatul regal.

Din primul moment când am pus piciorul pe ţărm, mi-am putut da seama că mă încrezusem poate prea mult în prestigiul victoriei mele şi că îmi primejduiam şi armata şi propria mea persoană: Nu încăpea îndoială că intram într-o cetate ostilă. Am debarcat cu un grup de soldaţi purtând în faţa mea fasciile – semnul distinctiv al unui consul roman; dar la vederea acestui detaliu normal de ceremonie s-a produs pe loc o violentă izbucnire din partea mulţimilor de alexandrini adunaţi pe chei, care au considerat că apariţia mea cu toată pompa rangului era o insultă deliberată la adresa regelui lor şi o ameninţare a independenţei ţării. Au fost jertfite câteva vieţi pentru a se restabili ordinea.

Apoi am întâmpinat cele mai mari dificultăţi cu putinţă în negocierile duse cu primul sfetnic al nevârstnicului rege, eunucul Pothinus. N-a existat nici cel mai vag sentiment de încredere între noi doi. Ştiam că,

dacă exista posibilitatea, ar fi dat ordin bucuros să fiu asasinat şi am impresia că, la rândul lui, era conştient de faptul că nici eu n-aş fi şovăit să scap de el şi de ceilalţi ucigaşi ai lui Pompei, dacă găseam un pretext comod. În aparenţăeunucul se arăta, bineînţeles, amabil. Principala lui dorinţă era ca eu să părăsesc Alexandria şi să-i îngădui, lui şi prietenului său, generalul Achillas, să se facă stăpâni pe ţară în numele tânărului rege. Dacă aş fi fost dispus s-o fac, cred că mi-ar fi achitat şi sumele datorate. Dar eram hotărât să impun autoritatea Romei şi am insistat ca Ptolemeu şi Cleopatra să se prezinte amândoi în faţa mea pentru ca să încerc măcar să ajung la o soluţionare a diferendului dintre ei, potrivit clauzelor din testamentul tatălui lor. Pothinus, sfidând legalitatea cu insolenţă, a protestat. După el, propunerea mea de arbitraj însemna o insultă la adresa familiei regale şi o ameninţare pentru independenţa Egiptului. M-a sfătuit stăruitor să mă ocup de problemele mai importante care mă aşteptau în Italia şi în Africa, făgăduindu-mi că, dacă binevoiam să fac. astfel şi să mă întorc în Egipt mai târziu, el avea să aibă grijă ca banii ce mi se datorau să fie strânşi şi neînţelegerea dintre vlăstarele regale aplanată aşa cum se cuvine. I-am răspuns că nu aveam nevoie de sfaturile unui egiptean ca să-mi elaborez planurile; de asemenea, că doream banii numaidecât. Pothinus a orânduit astfel lucrurile încât să apară că vistieria statului era goală, dar a trimis după tânărul Ptolemeu, care se afla cu armata sala Pelusium. Cât despre Cleopatra, susţinea că nu poate face nimic. Strânsese o armată în Siria şi, după spusele lui, declarase război propriei sale ţări. Nu putea să-i garanteze siguranţa, în cazul când ea ar fi venit la Alexandria.

Între timp, cu fiecare zi care trecea, evenimentele îmi arătau mai limpede că mă găseam într-o situaţie dificilă şi poate chiar primejdioasă. Dacă soldaţii mei se duceau în oraş în grupuri mici, erau veşnic atacaţi de bande de

alexandrini care scandau cu glas tare lozinci patriotice şi se dovedeau, de obicei, a fi în slujba lui Pothinus. Am trimis de îndată un mesaj generalului meu din Asia, Domitius Calvinus, poruncindu-i să-mi aducă fără întârziere două legiuni la Alexandria, dar ştiam că era nevoie de un oarecare timp pentru ca aceste întăriri să-mi sosească. Am hotărât ca, între timp, să nu întreprind nicio acţiune care ar fi putut precipita criza. M-am comportat cu cea mai mare curtoazie faţă de tânărul rege când s-a întors la palatul său; am asistat la prelegeri de filosofie în şcolile alexandrine; am vizitat locurile pitoreşti şi m-am arătat des în public. Totuşi, sarcina mea de arbitru între cei doi monarhi era cu neputinţă de îndeplinit din cauza absenţei Cleopatrei; nu exista nici măcar un singur egiptean în care să pot avea încredere, şi din informaţiile pe care le primeam se părea că Achillas, comandantul armatei regale, îşi deplasa detaşamente din trupele sale de la Pelusium în direcţia Alexandriei. Observasem dinainte că imensa construcţie a palatului regal împreună cu unele dintre clădirile alăturate se puteau transforma într-o fortăreaţă excelentă, la nevoie, şi eram gata să acţionez dintr-o clipă într-alta.

Atâta vreme cât insistam să mă ocup personal ca să se facă dreptate, războiul era – presupun – inevitabil. Pothinus, Achillas, Theodotus şi ceilalţi din partidul regelui n-aveau să renunţe la putere fără luptă şi, după aprecierea lor, socoteau că mi-erau superiori ca forţă militară. Şi se înţelege că neaşteptata apariţie a Cleopatrei i-a făcut să dorească mai înverşunat ca oricând să ne distrugă, şi pe mine şi pe ea, cât timp aveau încă puterea s-o facă. M-am văzut angajat concomitent într-o încântătoare şi captivantă legătură amoroasă şi într-o serie de operaţiuni militare destul de anevoioase. Şi trebuie să recunosc că, privit într-o anumită lumină, întregul război egiptean apare oarecum ridicol. De la moartea lui Pompei am devenit – indiscutabil

cred eu – cea mai de seamă figură din lumea cunoscută; totuşi – iată ce-mi trebuia – la câteva săptămâni după victoria de la Pharsalus mă găseam în situaţia de a-mi apăra viaţa pe străzile şi digurile Alexandriei. Pe lângă asta, deşi trecut de cincizeci de ani şi având o mare experienţă a femeilor, păream probabil îndrăgostit atât de nebuneşte de o fată de douăzeci de ani, încât să fiu în stare să-mi risc onoarea şi siguranţa de dragul ei.

O asemenea descriere a situaţiei nu e pe de-a-ntregul adevărată. Mi-am dat seama de la început că era primejdios pentru mine să întreprind, cu ajutorul unor forţe armate atât de modeste şi împotriva voinţei populaţiei, ocuparea Alexandriei. Dar sunt deprins să-mi asum riscuri şi am considerat că e de datoria mea să mă expun riscului în cazul de faţă spre a arăta limpede că Roma avea interese legitime în Egipt şi că eram pregătiţi să ne susţinem drepturile acolo. Ceea ce am subestimat a fost fanatismul împins până la extrem al alexandrinilor şi marea pricepere militară a comandanţilor lor. Cât despre Cleopatra, onoarea şi siguranţa mea personală s-au confundat, prin forţa împrejurărilor, cu ale sale. Negreşit, am fost şi sunt şi astăzi fascinat de farmecul ei. E o femeie înzestrată cu nesfârşită energie şi ambiţie, excepţional de inteligentă, cutezătoare şi neînduplecată. În privinţa asta îmi aminteşte întrucâtva de Fulvia, care a fost căsătorită cu Clodius şi acum e soţia lui Antonius. Dar Cleopatra are o graţie feminină şi o putere de atracţie diabolică pe care nu le găseşti la Fulvia. Din cele două femei, chiar şi Antonius ar prefera-o, fără îndoială, pe regina Egiptului. Într-adevăr, după ce a cunoscut-o recent la Roma (va mai rămâne aici, cred eu, încă vreo câteva zile), mi-a vorbit despre ea cu un entuziasm neobişnuit, exprimându-şi invidia pentru ascendentul pe care îl am încă asupra ei. Personal, ştiu că ascendentul acesta provine mai ales de pe urma poziţiei de forţă pe care o ocup. Cleopatra îmi

datorează totul, şi numai eu îi pot garanta exercitarea drepturilor ei actu.

ale Dacă Antonius ar deţine rangul meu, afecţiunea ei ar trece foarte repede asupra lui şi (ceea ce e fermecător la ea) s-ar convinge singură că schimbarea a fost sinceră şi dezinteresată. Poate că asta ar avea consecinţe rele pentru Antonius, care devine prea uşor sclavul pasiunii şi ar putea fi determinat de ea să acţioneze împotriva judecăţii sale sănătoase. Nu pentru că aş considera-o lipsită de afecţiune faţă de mine. Ba chiar s-ar putea să mă iubească atât cât e ea capabilă de a iubi pe cineva. Ştiu să-i fac tot felul de plăceri, şi, nu mai puţin, plăcerea de a o înţelege, îşi poate îngădui să fie cu sufletul deschis faţă de mine, de vreme ce eu nu sunt nici scandalizat, nici surprins de majoritatea gândurilor şi planurilor ei; iar pentru ea e o uşurare să poată fi, uneori, sinceră. Pe lângă asta e mândră că mi-a dăruit un fiu şi i-am îngăduit să dea copilului numele de „Caesarion”. Dar pe asemenea teme nu te poţi aştepta de la femei să fie pe de-a-ntregul sincere şi numai timpul, cred eu, va arăta dacă e copilul meu sau nu. Poate că este, dar ar putea fi tot atât de bine copilul lui Apollodor Sicilianul, care a fost prietenul credincios al Cleopatrei şi totodată, bănuiesc, amantul ei.

E cert că am fost surprins şi fascinat de felul cum şi-a făcut prima oară apariţia la Alexandria. Armata fratelui ei fiindu-i încă ostilă, îmi închipuisem că-i era cu neputinţă să ajungă la mine altfel decât escortată până în oraş de către Calvinus şi cele două legiuni pe care le chemasem din Asia. Dar ea şi-a pus în aplicare un plan al ei cât se poate de temerar şi de o ispititoare îndrăzneală. Ajutată doar de prietenul ei sicilian, s-a introdus în portul Alexandria într-o mică barcă. Se înfăşurase într-o mantie largă, ţinându-şi faţa bine acoperită, în timp ce Apollodor conducea barca în sus şi în jos prin faţa palatului. Sub mantie era îmbrăcată ca o regină şi avea la ea chiar şi cerceii în formă de şarpe

şi alte bijuterii regale, gata să se împodobească cu ele la momentul potrivit. În amurg, barca a fost trasă la cheiul de sub scările palatului. Cleopatra s-a furişat într-un sac lung, stând acolo întinsă şi ţinându-şi bijuteriile în mâini. Apollodor a luat-o pe umăr şi a dus-o pe tq-m. În faţa palatului se găseau şi egipteni şi romani, astfel că era nevoie de prudenţă. Pothinus, dacă ar fi putut, s-ar fi descotorosit de ea pe loc, iar regele, fratele şi soţul ei, şi-ar fi sprijinit sfetnicul. Apollodor însă le-a dat paznicilor egipteni cine ştie ce explicaţie firească şi convingătoare, iar faţă de santinelele romane a pretins că avea un mesaj special şiurgent pentru mine personal. E posibil să-şi fi uşurat trecerea distribuind bani şi bijuterii şi, în cele din urmă, a fost adus în faţa mea împreună cu bocceaua lui. Apollodor zâmbea în timp ce desfăcea gura sacului. Apoi, spre marea mea mirare, ca şi a prietenilor cu care mă aflam, o formă feminină a ieşit din sac în patru labe. Fata era îmbujorată la faţă; am remarcat numaidecât graţia trupului mlădios. Mi-a zâmbit, ca şi cum ar fi fost surprinsă cu vreo farsă copilărească, şi în timp ce zâmbea îşi netezea pletele şi îşi prindea cerceii în urechi. Şi-a păstrat expresia aceea ştrengărească şi zglobie când a rostit cuvintele; „Sunt regina Egiptului”, iar apoi pe chipul ei s-a aşternut un fel de mască a încordării şi a sublimului. Mi-am dat seama că era macedoneancă şi cu adevărat regină. Era uşor de înţeles că nu dorea numai să-şi asigure sprijinul meu, ci să mă farmece cu frumuseţea şi cu prospeţimea anilor ei tineri, cu isteţimea glumeaţă şi cu exuberanta ei vitalitate. Am avut grijă să-şi atingă amândouă obiectivele. A fost prima noapte dintr-un lung şir de nopţi când am luat masa şi am dormit împreună.

RĂZBOIUL DE LA ALEXANDRIA

Faptul că Cleopatra îmi devenise amantă a ajuns repede; bineînţeles, la cunoştinţa tânărului rege, a înalţilor demnitari şi a întregii populaţii din Alexandria. Nu cred că

Ptolemeu era gelos pe mine, în sensul în care poate fi gelos un soţ înşelat. Făcea parte dintre puţinii bărbaţi care nu erau sensibili la farmecul surorii sale; ba mai mult, o ura şi se temea de ea în acelaşi timp. Dar el şi sfetnicii săi erau furioşi pentru faptul că o luasem sub protecţia mea şi presupuneau, în mod cu totul nejustificat, că, jucând rolul de arbitru între ea şi fratele ei, aveam să-i susţin revendicările în detrimentul lui. Ar fi trebuit să ştie că, ori de câte ori e cu putinţă să fac astfel, acţionez în strictă conformitate cu dreptul şi cu justiţia. În cazul de faţă îmi propuneam doar să veghez ca să se respecte clauzele testamentului lăsat de fostul rege şi să se împartă domnia între Cleopatra şi tânărul Ptolemeu. Într-o asemenea înţelegere era evădit că partenerul dominant avea să devină Cleopatra, cu condiţia ca ea să nu fie supusă unei forţe militare superioare. Simpatiile ei erau proromane şi eu aveam să-i port de grijă ca, în cele din urmă, să aibă posibilitatea de a întâmpina, la nevoie, forţa cu forţă. Deocamdată aveam să-i scot în evidenţă tânărului Ptolemeu avantajele de a păstra raporturi bune cu sora sa.

Nimeni însă nu credea în onestitatea intenţiilor mele. De îndată ce tânărul rege a aflat de prezenţa Cleopatrei în palat şi de natura relaţiilor mele cu ea, a fost cuprins de un acces de furie, s-a repezit în stradă şi, aruncându-şi diadema regală pe jos, a început să urle că a fost trădat, că era prizonierul romanilor şi că Egiptul se afla la discreţia veneticilor. S-a întors apoi la palat şi cum eu, evident, nu impuneam nicio restricţie mişcărilor sale, ne-am fi aşteptat ca nimeni să nu dea vreo atenţie izbucnirilor lui copilăreşti. Dar lucrurile nu s-au petrecut de loc astfel. O mulţime impresionantă s-a adunat şi a început să înainteze în direcţia palatului cu gândul să-şi salveze regele şi să ucidă pe fiecare roman pe care l-ar fi găsit. A trebuit să fac uz de trupele mele pentru a restabili oarecum ordinea. Apoi, mai târziu, după ce atmosfera s-a mai domolit, am

convocat o întrunire publică la care să ia parte cât mai numeroşi alexandrini cu putinţă şi m-am adresat asistenţei în chipul cel mai împăciuitor. Trecuse destulă vreme de când nu mai ţinusem un discurs lung în limba greacă, dar mi s-a spus că performanţa mea a fost profund admirată de locuitorii acestui oraş, care se consideră mari cunoscători ai oratoriei. Am început prin a le citi şi lămuri clauzele în chestiune din testamentul regelui defunct, demonstrându-le astfel că nu aveam numai dreptul, ci datoria să acţionez aşa cum o făceam. I-am înfăţişat apoi pe Ptolemeu şi pe Cleopatra şi i-am cerut tânărului rege să spună câteva cuvinte spre a arăta că, după sfatul meu, se împăcaseră şi erau dispuşi să împartă tronul aşa cum dorise tatăl lor. L-am convins cu oarecare greutate pe Ptolemeu să vină în faţă şi să ia cuvântul, iar când am izbutit să-l conving, s-a exprimat cu stângăcie. Cleopatra, în schimb, a vorbit ca o regină. Mi-am putut da seama că până şi cei din mulţime care îi fuseseră potrivnici mai înainte au fost impresionaţi, şi atunci când adunarea se apropia de sfârşit, am făcut din parte-mi un gest. prin care am câştigat, cel puţin vremelnic, bunăvoinţa locuitorilor Alexandriei. Cu câţiva ani înainte, Roma anexase de la monarhia alexandrină insula grecească Cipru. Acţiunea a rănit sentimentul de neatârnare al egiptenilor, de aceea am judecat că, făcând acum o ofertă generoasă, aş putea recâştiga simpatia egiptenilor, m-aş salva pe mine şi armata mea dintr-o situaţie destul de ameninţătoare, şi în acelaşi timp aş sluji mai degrabă decât aş prejudicia interesele romane în Mediterană răsăriteană. De aceea, după ce am făcut câteva aluzii convenţionale, dar, nădăjduiesc, bine exprimate cu privire la respectul şi admiraţia mea faţă de/ civilizaţia antică a Egiptului şi faţă de aceea mai nouă şi mai strălucită a Alexandriei, am declarat că, în calitate de reprezentant suprem al republicii rofnane, propuneam să redau insula Cipru familiei regale alexandrine. În palat se

afla sora mai mică a Cleopatrei, Arsinoe, o fată aproape la fel de ambiţioasă ca şi Cleopatra, şi un alt frate, numit tot Ptolemeu, copil încă. Aceştia doi, am spus eu, aveau să fie conducătorii Ciprului. Era o concesie pe care, având în vedere primejdia, am găsit cu cale că e bine s-o fac, deşi Cleopatra, care nu putea să-şi sufere sora, a fost furioasă. Mulţimea a primit, bineînţeles, cu mult entuziasm oferta mea. Efectul cir asociat cu acela al oratoriei mele, a fost atât de puternic încât, timp de vrop două zile, noi, romanii, am apărut cu adevărat populari în oraşul Alexandria, şi începeam să cred că lucrurile se puteau rezolva paşnic. Nu-mi făceam totuşi niciun fel de iluzii cu privire la ostilitatea pe care mi-o păstrau în ascuns eunucul Pothinus şi ceilalţi ucigaşi ai lui Pompei. Dacă politica mea izbutea, nu încăpea îndoială că puterea lor ori ar fi dispărut cu totul, ori ar fi fost simţitor micşorată, şi aveam presentimentul că, dacă întrezăreau o cât de slabă rază de speranţă, aveau să lupte din răsputeri ca să-şi păstreze poziţia de forţă.

Am pus să fie urmărit Pothinus îndeaproape, dar, de vreme ce era consilierul secret al regelui, nu-l puteam pune sub arest, şi n-am avut posibilitatea să-i interceptez corespondenţa cu comandantul armatei, Achillas, de a cărui atitudine depindea problema păcii sau războiului. În perioada aceea am luat minuţioase precauţii pentru ca nici Cleopatra şi nici eu să nu fim otrăviţi sau doborâţi cu pumnalul; într-adevăr, e singurul moment din viaţa mea când am luat precauţii împotriva asasinatului, îmi displace să mă ocup de asemenea lucruri, iar nopţile pe care le-am petrecut în acest palat imens au fost adesea neliniştite, chiar în compania Cleopatrei. Mi-am făcut obiceiul să stau treaz la petreceri până în zori şi să mă odihnesc, în rarele ore pe care le consacram somnului, în momente neprevăzute. Mă găseam într-o stare de uzură nervoasă, căci, deşi sunt obişnuit cu teama de primejdii, nu sunt

deprins cu primejdia lipsei de loialitate, într-un sens, m-am simţit uşurat când situaţia s-a clarificat şi am primit ştirea că Achillas, cu întreaga lui armată, se îndrepta împotriva oraşului Alexandria, chipurile pentru a-l salva pe rege şi cetatea din mâinile romanilor, în realitate ca să se încredinţeze că sfetnicii regelui guvernau fără niciun impediment din partea Cleopatrei sau a mea. Am luat numaidecât măsuri ca regele să-i trimită soli lui Achillas, poruncindu-i să se retragă din Alexandria şi să accepte soluţionarea stabilită de mine. Două personaje distinse au fost trimise în această misiune, iar Achillas a poruncit ca amândoi să fie culcaţi pe veci la pământ, până nici n-au apucat să-şi transmită mesajul. Nu mai încăpea îndoială că trebuia să luptăm până la capăt şi, până când nu-mi soseau întăririle, nu eram în situaţia să iau eu iniţiativa împotriva celor 20.000 de soldaţi, inlusiv 2000 de călăreţi, pe care-i avea la dispoziţie Achillas. Din fericire, nu-i scrisesem numai lui Calvinus, care în Asia avea de făcut faţă propriilor lui dificultăţi, ci şi unui vechi prieten al meu, Mithridates din Pergam, cerându-i să strângă o armată şi să-mi vină în ajutor fără întârziere. Mithridates a acţionat cu iuţeală şi eficienţă. A avut deosebitul noroc de a-şi asigura ajutorul lui Antipater, conducătorul militar al evreilor, care a adus cu el trupe de elită, strălucit comandate.

Totuşi, nu mă puteam aştepta să primesc întăririle atât de repede. Între timp, ne simţeam grav dezavantajaţi de lipsa efectivelor. N-am fost în stare să opunem nicio rezistenţă când Achillas şi armata lui au ocupat aproape întreg oraşul Alexandria. Apoi, a trebuit să facem faţă simultan unui asalt hotărât asupra poziţiei noastre defensive din clădirile baricadate ale palatului şi unui alt atac în zona portului, unde se aflau ancorate peste şaptezeci de corăbii egiptene, toate în perfectă stare. Achillas spera ca, prin capturarea acestei flote, să-şi

asigure dominaţia pe mare şi să-mi taie atât posibilitatea aprovizionării cât şi a întăririlor. A apreciat în mod just că nu aveam oameni suficienţi ca să păzeşc şi palatul şi portul. Aşa cum s-a prezentat situaţia, am luptat în ambele zone până seara, dar ştiam că nu puteam să ne menţinem la nesfârşit pe ambele poziţii, astfel că i-am dat foc întregii flote egiptene. Incendiul a fost impresionant şi a pricinuit mari pagube. Un număr de cărţi preţioase care aşteptau pe chei să fie transportate în bibliotecă au fost distruse. Biblioteca însă n-a suferit niciun fel de stricăciuni. Sunt fericit să afirm că în prezent relaţiile sunt excelente între bibliotecarii alexandrini şi un fost duşman al meu, Varro, pe care l-am numit şeful noii biblioteci din Roma.

La câteva zile după eşecul acestui prim atac, am interceptat un mesaj al lui Pothinus către Achillas, care demonstra cât se poate de limpede că eunucul şi comandantul oştirii complotau împreună contra mea şi a propriilor lor suverani legitimi. De astă dată n-am mai avut nicio ezitare ca să-l condamn pe Pothinus la moarte. Am simţit o oarecare satisfacţie să ştiu că măcar unul dintre perfizii ucigaşi ai lui Pompei suferise ceea ce merita. Un altul a avut aceeaşi soartă curând după aceea. Achillas, care-i dăduse lui Pompei chiar una dintre loviturile mortale, a fost şi el asasinat. Fapta s-a datorat unui alt eunuc, Ganymede, tutorele şi omul de încredere al prinţesei Arsinoe, sora Cleopatrei. Ştiam de mult că Arsinoe îşi ura sora, fratele şi pe mine însumi; de aceea nu i-am făcut niciun fel de dificultăţi ca să-i stânjenesc fuga din palat. Cu firea ei, mă gândeam eu, nu putea decât să-i creeze neajunsuri lui Achillas şi, într-adevăr, a început de îndată să-i conteste autoritatea asupra trupelor. N-a trecut multă vreme şi, împreună cu Ganymede, a pus la cale să fie ucis mişeleşte. Ganymede, despre care ştiam prea puţin, a luat locul lui Achillas la comanda armatei, dar schimbarea n-a uşurat cu nimic situaţia pentru noi. Într-

adevăr, Ganymede a dat dovadă de o remarcabilă energie şi iscusinţă. Fără a sta mult pe gânduri, a introdus panica în palat inundând, printr-un sistem ingenios, canalele noastre de apă dulce cu apă sărată de mare. Timp de o zi, trupele romane au fost pe punctul de a cădea pradă desperării, dar până la urmă am izbutit să săpăm alte fântâni, care ne-au dat apă suficientă pentru nevoile noastre. A doua zi a apărut o flotă de vase de transport. Era legiunea a treizeci şi şaptea din Siria. Am întâmpinat unele greutăţi până să aducem vasele la ţărm. Am ieşit eu însumi pe mare cu câteva corăbii din Rhodos, ca să supraveghez operaţiunea debarcării, iar Ganymede, cu un escadron nu tocmai numeros, a făcut o îndrăzneaţă şi hotărâtă încercare de a mă lua prizonier sau de a mă ucide. Seara, când m-am întors teafăr în port, Cleopatra era – îmi amintesc – aproape înnebunită de emoţie. Mi-a spus că, pentru prima oară, şi-a dat seama cât de mult mă iubeşte. Poate să fie şi faptul că până atunci nu-şi dăduse seama cât de obişnuit sunt să-mi asum riscuri, iar fără mine ştia perfect de bine că nu avea nicio şansă de a domni sau de a trăi aşa cum dorea ea. Sunt fericit la gândul că astăzi situaţia s-a schimbat. Dacă s-ar întâmpla să mor sau să fiu ucis mâine, Cleopatra s-ar afla totuşi în siguranţă. Nimeni n-ar cuteza s-o împiedice să se întoarcă de la Roma în Egipt sau să-şi guverneze regatul. Cu toate astea, în timpul acelei toamne şi ierni petrecute la Alexandria, ni se părea adesea puţin probabil ca vreunul din noi doi să supravieţuiasă. După fiecare eşec, Ganymede parcă dobândea forţe noi. Dispunea de nenumărate braţe de muncă şi construia corăbii după corăbii pentru a-şi realiza scopul de a ocupa portul. Într-una din lupte am fost pe punctul de a suferi o gravă înfrângere. Până la urmă, nu mai puţin de patru sute de legionari romani şi-au găsit moartea; a izbucnit o panică în care s-a pierdut orice sens al disciplinei; eu însumi a trebuit să-mi salvez viaţa

trecând marea înot până la palat şi lăsând în urmă, ca un trofeu în mâinile duşmanului, mantia purpurie de imperator, care m-ar fi stingherit şi, oricum, ar fi fost o ţintă uşoară pentru proiectile. În războiul acesta, odihna şi destinderea erau greu, sau chiar cu neputinţă, de aflat. În fiecare zi inamicul încerca o nouă stratagemă. Soldaţii mei, confruntaţi cu un gen cu totul neobişnuit de a purta război, şi majoritatea fiind dornici să se întoarcă pe la căminele lor, nu mai puteau fi stăpâniţi decât prin faptul că se ştiau în primejdie şi prin încrederea pe care încă o mai păstrau în iscusinţa mea militară. Şi ei ştiau, ca şi mine, că războiul nu putea lua sfârşit până când nu primeam întăriri suficiente pentru a înfrunta inamicul în câmp deschis. Între timp, puteam în orice clipă să cădem într-o cursă ori să fim înşelaţi de către dibacii noştri adversari.

În cursul acestei perioade de asediu, primeam dese solii din partea lui Ganymede, a prinţesei Arsinoe sau a personalităţilor de vază din Alexandria. Toate cereau, fără excepţie, să-l eliberez pe regele Ptolemeu, iar scopul soliilor era să trezească sentimente antiromane în sânul populaţiei din Alexandria şi să sprijine părerea că Ganymede şi Arsinoe erau angajaţi într-o luptă patriotică pentru drepturile de neatârnare ale poporului egiptean. În realitate, dacă ieşeau biruitori, i-ar fi executat, probabil, atât pe Ptolemeu cât şi pe Cleopatra. Arsinoe n-avea mai mult decât sora ei intenţia de a împărţi puterea cu altul. Mi-a trecut prin minte ideea că învoindu-mă să cad de acord cu dorinţele exprimate – deşi nu reale – de aceste solii, aş face mai mult rău decât bine duşmanilor mei. Ptolemeu, la rândul lui, era dornic să fie cu supuşii săi. Unii dintre bătrânii lui consilieri erau încă puternici, iar el socotea, pe bună dreptate, că, rămânând un spectator pasiv al războiului, avea să constate în cele din urmă că partidul său trebuia să cedeze în faţa aceluia al prinţesei Arsinoe şi al lui Ganymede. Astfel că m-am hotărât să-l las

să plece, după ce am organizat mai întâi o impresionantă punere în scenă cu prilejul plecării sale, la care au fost de faţă un număr de personaje de seamă din Alexandria, precum şi de ofiţeri egipteni. I-am spus cu solemnitate tânărului Ptolemeu că-i încredinţam o misiune importantă – aceea de a-i aduce la raţiune pe supuşii răzvrătiţi şi de a pune bazele unei prietenii trainice între ţara sa şi Roma. Am continuat vorbind destul de amănunţit pe tema regalităţii, a ordinii şi a bunei administraţii. N-a fost câtuşi de puţin un discurs neizbutit. Cu Cleopatra vorbesc aproape întotdeauna greceşte, aşa încât ajunsesem să-mi recâştig o fluenţă desăvârşită în această limbă. Într-adevăr, pentru moment însuşi Ptolemeu a fost sincer impresionat. A izbucnit în lacrimi, şi-a exprimat acordul deplin cu tot ceea ce spusesem şi mi-a jurat că, atât de puternică era afecţiunea lui faţă de mine, încât mă părăsea cu nespus regret. Oricât de ciudat ar părea, cred că o parte din fiinţa lui vorbea cu seriozitate. După acea primă izbucnire de furie, îşi dăduse seama că pentru el era o mare uşurare faptul că se descotorosise de Cleopatra; ştia că, lui personal, aveam să-i ocrotesc viaţa; şi, pentru că era un băiat inteligent, fusese mişcat de darul meu oratoric.

Fireşte, după ce a ajuns la armata sa, toate aceste bune sentimente au dispărut. Era ambiţios şi nu avea alt gând decât să-i înlocuiască pe sora sa Arsinoe şi pe eunucul Ganymede la conducerea mişcării de eliberare. Nădăjduisem desigur ca atitudinea lui să ducă la o anumită dezorganizare în comanda inamicului; dar lucrurile nu s-au petrecut astfel. O dată mai mult, Arsinoe şi Ganymede au dat dovadă de bun simţ. Cel puţin pentru moment, s-au arătat dispuşi să se subordoneze tânărului rege. Ptolemeu, purtând o platoşă de aur, se afla mereu în mijlocul soldaţilor săi, în rândurile cărora devenea tot mai popular. Fapt sigur e că a dat dovadă de destulă pricepere în problemele militare încât să asculte sfaturile foarte

competenţilor săi ofiţeri. De aceea, independent de prezenţa sa, inamicul a fost condus cel puţin la fel de bine ca înainte. S-a produs însă o desluşită ameliorare în moralul oamenilor mei. Au turbat de mânie faţă de atitudinea tânărului Ptolemeu pe care au considerat-o drept perfidie şi – până într-atât e de ciudată deşertăciunea firii omeneşti – au preferat să ştie că luptă împotriva unui rege decât a unui eunuc şi a unei prinţese.

Ptolemeu însă a avut prea puţină vreme în care să-şi exercite autoritatea recent câştigată. Armata de eliberare de sub comanda prietenului meu Mithridates din Pergam era în mişcare. După o luptă crâncenă, în care trupele ebraice s-au distins în mod deosebit, această armată a biruit forţele avansate ale egiptenilor şi, de îndată ce mi s-a dat de ştire despre bătălie? m-am grăbit să fac joncţiunea cu Mithridates mai înainte ca el să dea piept cu armata principală egipteană. Am lăsat la Alexandria o foarte mică garnizoană, atât cât era nevoie ca s-o apere pe Cleopatra şi să echipeze punctele noastre de defensivă pentru scurtă vreme. Chiar şi în etapa aceasta a războiului, nu eram nicidecum sigur care avea să fie rezultatul acţiunii. Mă gândeam la toate legiunile mele galice care, după Pharsalus, fuseseră duse înapoi în Italia de către Antonius şi se găseau acum, după cum eram informat, întrucâtva în stare de răzvrătire. Aveam sentimentul că aş fi reuşit totuşi să mă înţeleg cu soldaţii mei şi aş fi dat mult să am o parte din aceste legiuni alături de mine în apropiata bătălie; căci armata lui Ptolemeu era bine condusă şi încă depăşea numeric trupele mele şi ale lui Mithridates puse laolaltă. Iar când armatele s-au încăierat în luptă, inamicul a rezistat cu tărie, astfel că o bucată de vreme n-am izbutit să producem nicio schimbare în poziţiile lor de defensivă. Îmi închipui că greşeala lor a provenit fie dintr-o excesivă încredere în propriile forţe, fie dintr-un entuziasm exagerat. Căci în toiul bătăliei am

observat că-şi deplasau noi trupe înspre linia principală a frontului, poate ca o mişcare preliminară la un asalt general, şi făcând astfel lăsau ca şi lipsit de apărare un sector al liniei lor de bătaie. Un atac rapid şi viguros dat de trei cohorte de-ale noastre asupra acestui sector neocrotit a schimbat numaidecât întregul aspect al bătăliei. Inamicul, care luptase atât de bine până acum, a rupt rândurile şi a luat-o la fugă. Văzusem acelaşi lucru întâmplându-se trupelor mele la Durazzo; dar eu m-am folosit mai din plin de prilejul ce mi se oferea decât a făcut Pompei atunci. Practic vorbind, întreaga armată egipteană a fost zdrobită sau forţată să se predea. Tânărul Ptole. meu, purtând încă platoşa lui de aur, se afla printre cei morţi.

Astfel, pe de-a întregul victorioşi, ne-am întors la Alexandria şi am fost întâmpinaţi la marginea cetăţii nu numai de o delegaţie de notabilităţi implorând îndurare, aşa cum ne aşteptam, ci şi de o stranie şi numeroasă procesiune de efigii religioase egiptene, reprezentând divinităţi de forme umane, semiumane sau animalice. Religia aceasta, fireşte, e vrednică de veneraţie prin simpla ei vechime; mai mult, e departe de a fi (cum s-ar părea la prima vedere) o simplă asociere haotică a unor superstiţii tribale. Ideile egiptenilor despre cosmogonie nu au mai mult înţeles decât ale noastre sau ale grecilor şi, cu toate că, până la un punct, sunt matematicieni admirabili, egiptenii nu pot fi priviţi drept gânditori profunzi sau originali. Toate descoperirile mai precise şi mai însemnate în domeniul matematicii ne vin de la greci, şi, bineînţeles, metafizica, în sens raţional, e o invenţie elenică. Totuşi, nu e mai puţin adevărat că egiptenii s-ar părea că merită distincţia de a fi socotiţi, aşa cum i-a numit Herodot, „cel mai religios popor din lume”. Pentru ei nu numai ceea ce e măreţ, dar şi ceea ce e umil îmbracă, într-un sens sau în altul, un caracter de divinitate. Conducătorii lor sunt,

bineînţeles, consideraţi drept fii ai soarelui. Astfel, Cleopatra era zeiţă de câtăva vreme, când am devenit şi eu o zeitate. Iar preoţii lor sunt atât de categorici i, după toate aparenţele, sinceri pe tema divinităţii speciale a anumitor muritori, încât mi se pare lesne de înţeles cum Alexandru, în urma vizitei la oracolul lui Ammon, a devenit, în multe sensuri, o personalitate transfigurată. Dar divinitatea aceasta, care e atribuită regilor şi câtorva legislatori sau inventatori din trecutul îndepărtat, e atribuită în acelaşi timp şi pisicilor, crocodililor, câinilor şi şacalilor. Soldaţilor noştri a trebuit să li se dea cele mai stricte ordine pentru ca nu cumva să omoare întâmplător vreo pisică sau vreun câine, deoarece, dacă s-ar fi întâmplat una ca asta, ar fi izbucnit pe loc o revoltă. Fără a ezita în faţa cheltuielilor, oamenii îşi dau osteneala chiar să mumifice trupurile moarte ale acestor animale şi să le îngroape în vaste cimitire, pe un teren care ar putea fi uşor destinat altui scop mai folositor. Căci pentru ei aceste creaturi sunt, în mai mare sau mai mică măsură, încarnări divine. Unele sunt privite cu mai multă veneraţie decât altele. Boul sacru de la Memphis, de pildă, numit Apis, e considerat, prin nu ştiu ce mister, că reprezintă pe pământ spiritul celui mai mare zeu al lor, Osiris – o zeitate pentru care nu avem echivalent în religia noastră. După ce s-a terminat războiul de la Alexandria am petrecut câteva ore interesante şi distractive la Memphis împreună cu Cleopatra, hrănind boul sacru şi observându-i mişcările jucăuşe, pe care preoţii le urmăreau cu mare atenţie pentru a prezice viitorul. La urma urmei, nu e o metodă mai absurdă de divinaţie decât complicatele noastre proceduri de a cerceta măruntaiele jertfelor de animale sau de a observa zborul păsărilor. Ca şef al religiei de stat, eu însumi trebuie, bineînţeles, să-mi consacru o parte din timp acestor practici care, din multe puncte de vedere, par ridicole probabil pentru orice om inteligent. Şi e lesne de

închipuit că, pe măsură ce tot mai mulţi oameni vor deveni capabili de gândire raţională, asemenea practici vor dispărea cu desăvârşire. Totuşi, când se va întâmpla astfel, nu m-aş mira dacă alte practici le-ar înlocui pe cele de astăzi. Într-adevăr, puţini sunt acei oameni care nu aspiră din toată fiinţa lor la un reazem sigur pe care nu-l găsesc în ei înşişi. Puţini sunt oamenii care acceptă viaţa aceasta, bună sau rea, aşa cum este. Aproape fiecare tinde să creadă, împotriva raţiunii, că evenimentele nu sunt supuse legilor cauzei şi efectului, ci pot fi, într-un fel oarecare, influenţate pe calea magiei. Pe lângă asta, în vremuri ca ale noastre, când războaiele se ţin lanţ şi când conrvenţiile vieţii sociale normale par a se prăbuşi, sentimentul nesir guranţei e mai puternic şi mai atotpătrunzător ca niciodată. Oamenii constată mai des ca de obicei că virtuţile lor ori nu sunt răsplătite, ori constituie un adevărat dezavantaj. Ajung să nu mai aibă încredere în iniţiativă şi să-şi piardă nădejdea în dreptate. Şi nemaiaflând niciun îndemn la speranţă în propria lor viaţă, tind să-şi închipuie, ca o mângâiere pentru sufletele lor obidite, o altă lume dincolo de moarte, în care văditele greşeli, cruzimi şi perversităţi ale lumii pământene sunt, prin nu ştiu ce taină, remediate şi chiar, într-un sens mistic, justificate. Întâlnim un asemenea sentiment nu numai în cultele alegorice ale grecilor, dar chiar la gânditori raţionali ca Platon. În cursul propriei mele vieţi, am observat cum năzuinţa aceasta după un liman de siguranţă într-o altă lume s-a răspândit simţitor în masa poporului nostru, cu deosebire printre femei, sclavi şi legionari care au luptat în Orient. Într-un sens, bănuiesc că s-ar putea spune despre mine că mă opun la asemenea manifestări generatoare de nelinişte. Ţelul meu a fost să creez şi să menţin ordinea, să organizez societatea în aşa fel încât iniţiativa să-şi găsească libertatea de acţiune, iar dreptatea să fie instaurată. Totuşi, chiar dacă o asemenea

stare de lucruri ar putea fi realizată, încă ar mai exista loc, cred eu, pentru îndoieli. Nedreptăţile bolii, ale răutăţii şi morţii subite nu pot fi înlăturate prin niciun fel de acţiune dictatorială. Iar în sufletul fiecărui om vor dăinui veşnic germenii nedumeririi şi ai neîncrederii în sine. Numai ateii fanaţiei ca Lucreţiu sau oamenii de acţiune ieşiţi din comun ca mine sunt în stare să se dispenseze de ideea – poate nu neapărat a zeităţilor

— Dar a vreunei realităţi supranaturale. În această privinţă

— Deşi într-un sens foarte larg – e posibil ca lunga experienţă şi tradiţie a egiptenilor să se dovedească utilă. Căci egiptenii nu sunt numai „cei mai religioşi oameni”, ci şi unii dintre cei mai practici. Interesul lor sincer pentru viaţa de dincolo de moarte şi pentru asemenea credinţe neobişnuite ca divinitatea pisicilor şi crocodililor nu i-a împiedicat să fie admirabili arhitecţi, artişti, matematicieni şi agricultori. Şi nu sunt bigoţi şi cu vederi îngusi te ca evreii (a căror religie m-a impresionat mult de altfel). Ei nu se dau în lături să importe şi totodată să exporte credinţă. De pildă, am admirat mult politica monarhilor greci ai Egiptului de a încuraja cultul, relativ modern, al zeului Serapis. Aici se îmbină misterioasele elemente ale adoraţiei lui Osiris cu unele dintre cele mai sănătoase aspecte ale religiei elenice. Zeul este în parte un spirit, în parte un animal şi în parte un om înţelept, binefăcător şi puternic – cum ar fi Zeus ori Esculap.

Am reflectat mult la aceste lucruri în timpul ultimelor două luni petrecute în Eigpt. E o epocă la care mă gândesc adeseori cu plăcere, şi chiar cu un anumit regret, deoarece a fost unicul moment din ultimii şaisprezece ani când nu m-am aflat sub presiunea imediată a unor evenimente militare şi politice de extremă urgenţă. Cu războiul egiptean încheiat şi cu trupe suficiente la dispoziţia mea pentru a mă simţi în siguranţă în conjunctura de atunci,

mi-am putut acorda, mie şi soldaţilor mei, un răstimp de odihnă. Nu pentru că situaţia mea oferea în general o siguranţă deplină. Prietenii şi agenţii mei de la Roma îmi scriau mereu ca să-mi spună că prezenţa mea era imperios necesară în capitală, unde Dolabella începuse să reia programul revoluţionar al lui Caelius, unde Antonius se făcea de ocară prin orgiile lui exagerate şi unde exista o profundă îngrijorare în privinţa aprovizionării cu alimente, deoarece mari flote duşmane se găseau încă pe mare şi o numeroasă armată inamică devenea pe zi ce trece mai puternică în Africa. Într-adevăr, situaţia atât în Africa cât şi în Italia îmi apărea atât de primejdioasă încât, în ciuda rugăminţilor Cleopatrei, aş fi părăsit sigur Egiptul mai devreme, dacă nu s-ar fi ivit alte primejdii în Asia. Aici, Farnace, fiul marelui Mithridates, care, spre a-i face pe plac lui Pompei şi a dobândi astfel un regat pentru el, îşi ucisese cu multă vreme în urmă tatăl, încerca acum să profite de războiul nostru civil, întocmai cum făcuse tatăl său în epoca lui Marius şi a lui Sylla. îl biruise pe Calvinus, pe care îl lăsasem ca locţiitor al meu în Asia, şi îşi sărbătorise victoria prin asasinarea oamenilor de afaceri şi castrarea tinerilor romani. Am judecat că e mai important să-l combat pe Farnace înainte de a mă ocupa de pericolele din Italia şi Africa. Ca să pot acţiona cu eficacitate în Asia, trebuia să aştept sosirea primăverii şaua verii timpurii. De aceea am acceptat invitaţia Cleopatrei la o lungă croazieră de plăcere pe Nil. A fost o călătorie tihnită, interesantă şi plină de desfătare. Ne însoţeau patru sute de bărci, precum şi un corp de cavalerie pe uscat. Am fost adânc impresionat – şi niciun om cu mintea luminată nu poate rămâne indiferent – în faţa uimitoarelor monumente ale acestei civilizaţii străvechi. Nu mai puţin remarcabile mi s-au părut însă caracterul modern şi perspectivele de viitor ale civilizaţiei egiptene. Şi în timp ce priveliştile îmi fermecau ochii, eram cucerit de conversaţiile pe care le

aveam zilnic cu preoţii, matematicienii şi învăţaţii. În cursul acestei călătorii am schiţat în linii mari actualul calendar reformat. Şi mai presus de toate mă încânta prezenţa şi conversaţia Cleopatrei. Se găsea în ultimele luni ale gravidităţii şi niciodată n-am văzut-o mai bine dispusă.

ASIA ŞI ITALIA

A trebuit să părăsesc Egiptul înainte de naşterea acestui copil Caesarion, care ar putea fi perfect de bine copilul meu. Cleopatra dorea bineînţeles s-o iau în căsătorie şi să întemeiez împreună cu ea un nou regat care ar îngloba atât Egiptul cât şi Italia, atât Răsăritul cât şi Apusul – ceva mai grandios şi mai durabil decât imperiul lui Alexandru. Acestea erau câteva dintre fanteziile care ne serveau drept prilej de amuzament în timpul zilelor calde şi nopţilor răcoroase ale călătoriei noastre pe Nil. Sunt fantezii care într-o bună zi ar putea să se adeverească, în parte. Atunci nu era însă momentul jocurilor de închipuire, iar Cleopatra era la fel de capabilă să recunoască acest lucru ca şi mine. Într-adevăr, una din marile-i puteri de atracţie constă în dezvoltatul ei simţ al realităţii. În cele din urmă, ceea ce o interesa mai mult decât orice altceva era regatul şi rangul ei. În ochii mei, asta nu e câtuşi de puţin o trăsătură neplăcută. Însăşi intensitatea ambiţiei trezeşte uneori în fiinţa ei un farmec dulce şi ademenitor, iar alteori comunică iubirii ei o fervoare sălbatică, aproape nebunească. Sunt patru ani de când am părăsit Alexandria. Şi astăzi continuă să mă iubească, iar ambiţia ei personală a crescut. Nădăjduieşte că, după ce voi fi cucerit Parţia, mă voi întoarce prin Egipt şi că atunci, poate, ambiţia ca şi dragostea ei vor fi pe deplin satisfăcute. În timpul recentei sale vizite la Roma a fost prudentă şi prevăzătoare cum nici nu puteam să doresc mai mult. A fost fericită când i-am aşezat statuia în noul templu închinat divinei mele străbune, Venus, al cărei nume parcă-l aud şi acum strigat

de soldaţi la Pharsalus; dar n-a comis nimic nechibzuit în timpulşederii ei la Roma. S-a arătat politicoasă cu soţia mea, iar dacă lui Cicero i-a fost în mod vădit antipatică, singura explicaţie e că marelui orator nu i-a plăcut niciodată o femeie mai spirituală decât el. Totuşi, îndărătul comportării ei excelente şi a minunatelor daruri ale minţii cu care e înzestrată, descopăr aceeaşi văpaie nestăpânită a ambiţiei. Doreşte să fie o regină de care să-şi amintească istoria, şi ar voi să facă uz de mine în acest scop. Dă dovadă de mult bun simţ, recunoscând faptul că e puţin probabil ca eu, fără un motiv foarte puternic, să-mi subordonez planurile mele planurilor ei; ba chiar îmi face onoarea, după cât se pare, de a mă considera cel puţin tot atât de capabil ca şi ea de a face planuri inteligente;

Astfel, când am părăsit Alexandria în ziua acea de primăvară acum patru ani, şi-a dat seama destul de lămurit că acel scurt răstimp de fantezie şi imaginaţie se încheiase şi că eu mă aflam din nou implicat în necesitatea acţiunii. Până şi atunci, în clipa despărţirii, a înţeles ce înseamnă forţa opiniei publice de la Roma şi din Italia. Ea însăşi, deşi grecoaică, era perfect conştientă că, în calitate de regină a Egiptului, trebuia să se conformeze până la un punct prejudecăţilor şi datinilor; şi îşi putea da seama că eu, ca patrician roman, eram şi mai adânc implicat în legile şi convenţiile ţării mele. Chiar şi în momentul acela le-am încălcat mai mult decât aş fi voit, dacă n-ar fi trebuit să lupt fără încetare pentru viaţa şi onoarea mea. Aşa cum se prezenta situaţia atunci, deşi unii dintre cei de la Roma vor fi fost scandalizaţi de legătura mea de iubire cu Cleopatra, nimeni n-ar fi putut face vreo obiecţie în privinţa soluţionării date de mine problemelor Egiptului. Am lăsat acolo o armată suficient de mare pentru a asigura stabilitatea unui regim care se afla în cele mai bune relaţii de prietenie cu noi. Am convins-o pe Cleopatra să-l ia ca prinţ consort şi soţ pe fratele care supravieţuise, un băiat

cam mititel, ce e drept, în felul acesta sentimentele poporului egiptean erau satisfăcute, iar condiţiile testamentului patern, pentru îndeplinirea căruia purta-em războiul de la Alexandria, au fost îndeplinite cu stricteţe. Eu personal m-am îmbarcat din portul Alexandria cu o singură legiune şi chiar şi aceasta mult sub efectivele normale.

În timpul vieţii mele, Sylla, Lucullus şi Pompei au pornit, în diferite momente, să recucerească Asia. Niciunul dintre ei nu şi-a început acţiunea ca mine, doar cu o mie de oameni. Puteam să mă bizui, bineînţeles, pe întăriri. Calvinus, în armata lui biruită, avea o singură legiune de soldaţi de primul rang. Regii şi principii Orientului, care-i ţinuseră înainte parte lui Pompei, erau dornici acum să-l urmeze pe învingător şi mi-au oferit alte câteva legiuni, nu tocmai de nădejde. Cu toate astea, în ciuda numeroaselor mele victorii, m-am aflat şi acum ca, de atâtea alte ori, cu mult depăşit din punct de vedere numeric. Pentru acest motiv, ca şi din cauza comparaţiilor ce se vor face, cum e firesc, între propria mea campanie asiatică şi acelea ale lui Lucullus şi Pompei, mai am şi astăzi destulă vanitate ca să resimt o bucurie triumfătoare la gândul fulgerătoarei victorii câştigată împotriva lui Farnace, al cărei rezultat l-am anunţat cu aceste cuvinte: „Am venit, am văzut, am învins”.

Cuvintele n-au fost rău alese, deşi ele maschează, poate, dificultăţile iniţiale ale campaniei, legate de fapt doar de strângerea trupelor şi de organizarea rapidă, dintr-o serie de elemente calitativ disparate, a unei forţe de luptă pe care să mă pot bizui. De îndată ce am izbutit să fac acest lucru, restul a fost uşor. Şi, după condiţiile de la Alexandria, unde mişcarea era blocată şi limitată de străzi, clădiri, diguri, insule şi canale, era o plăcere să te regăseşti într-un ţinut deschis, cu libertatea de a te întoarce în nenumărate direcţii. Am pătruns în Asia pe

şoseaua pe care o folosiseră Cirus şi Alexandru. Pe drum, mi-am amintit de planurile pe care, în primii ani ai tinereţii, le elaborasem cu grijă pentru a face faţă marelui Mithridates, tatăl actualului meu adversar, şi de felul cum guvernatorul de atunci al provinciei îmi respinsese acele planuri ca aparţinând unui filfizon şi strateg amator, care ar face mai bine să se ocupe cu compunerea epigramelor în greceşte decât cu conducerea trupelor. Nu neg că va fi existat un grăunte de adevăr în critica aspră a acestui guvernator, care şi-a pierdut provincia fără să dea măcar o lovitură duşmanului. Nu pentru că aş fi fost incompetent, sau că planurile mele erau rele. Dar pe vremea aceea îmi lipsea experienţa şi mă ţineam probabil prea legat de teorie. Astăzi ştiu că evenimentele militare, ca şi celelalte, urmează un curs ce nu poate fi determinat cu precizie decât foarte rar. O dată ce sunt împlinite câteva condiţii de bază – curaj, instruire, provizii – victoria poate depinde mai mult de abilitatea de a-ţi modifica planurile cu rapiditate decât de perfecţiunea planurilor în sine. Totuşi, îmi închipui că chiar atunci, în tinereţe, aş fi făcut o treabă mai bună dacă mi s-ar fi încredinţat apărarea provinciei, decât guvernatorul care mi-a respins sfaturile.

Am venit în contact cu Farnace la poalele dealului Zela, pe culmea căruia tatăl său înălţase un monument cu trofee spre a comemora înfrângerea unei armate romane. Fie din cutezanţă, fie ca urmare a cine ştie cărui calcul, Farnace a lansat un atac asupra noastră în timp ce ne fortificam pe o poziţie bună, aleasă pe un teren în pantă. La început am rămas uluit de atâta obrăznicie. Apoi mi-am amintit că mai fusesem atacat o dată în felul acesta lipsit de onestitate. Atacatorii fuseseră de data aceea nervii, şi puţin a lipsit ca să nu ne învingă. Aşa şi cu acest prilej, inamicul şi-a asigurat un avantaj iniţial prin mişcarea de surpriză. Carele de luptă duşmane, arcuite în formă de coasă, au fost în mijlocul nostru mai înainte ca noi să ne fi

format ordinea de bătaie, iar infanteria care le-a urmat a luptat cu mai multă dârzenie decât m-aş fi aşteptat. Încleştarea a fost crâncenă, deşi, după mine, rezultatul n-a fost nicio clipă incert. Nici vorbă n-a fost de încercuire şi nici nu mi-aş fi putut închipui trupe sub comanda mea care s-o ia la fugă pe deal în sus. În cele din urmă am respins flancul stâng al inamicului, după care s-a spart frontul şi totul s-a terminat. Victoria noastră era totală. Farnace a fost ucis de unul din propriii săi subalterni. Regatul său i l-am dăruit celuilalt Mithridates, prietenul meu din Pergam, care, împreună cu contingentul de mare merit al evreilor, jucase un rol atât de important în câştigarea războiului de la Alexandria; Din nefericire, Mithridates a fost ucis într-o încăierare minoră înainte de a-şi fi luat în stăpânire regatul.

Nu-mi rămânea decât să pun ordine cât mai repede în treburile Orientului şi să ridic din zona aceea o sumă de bani cât mai mare cu putinţă. Rapoartele venite atât de la Roma cât şi din Africa îmi arătau limpede că prezenţa mea în Italia era imperios necesară; Se părea că unele dintre legiunile mele veterane, inclusiv, spre furia mea, legiunea a X-a, se găseau aproape în stare de răzvrătire. Între timp, în Africa, conducătorii care mai rămăseseră din partidul lui Pompei organizaseră o armată de cel puţin zece legiuni. În plus, aveau o armată de cavalerie superioară oricăreia aş fi putut eu să o ridic împotriva lor. Iar aliatul lor, regele Iuba al Numidiei, pe care-l trăsesem de barbă cu mai mulţi ani în urmă în mijlocul senatului, putea contribui şi el cu o armată considerabilă pe câmpul de bătălie. Pe lângă numizii săi, avea trupe de elită alcătuite din mercenari spanioli şi gali, precum şi cel puţin şaizeci de elefanţi. Scipio, Labienus şi ceilalţi partizani ai lui Pompei vorbeau de pe atunci despre intenţia de a invada Italia. Ura lor faţă de mine şi hotărârea de a mă distruge cu orice preţ, fie chiar în dauna compatrioţilor lor, erau mai înverşunate ca

niciodată. Trebuia să linişteșc mai întâi spiritele în Italia şi apoi, din nou cu forţe inferioare, să invadez Africa.

Între timp, atât înainte cât şi după victoria de la Zela, îmi petreceam timpul consolidându-mi poziţia în Orient şi micşorând, pe cât era cu putinţă, numărul duşmanilor mei romani. În această din urmă sarcină am fost ajutat de tânărul Brutus, care mi se alăturase la Tarsus, în timp ce mă aflam în drum spre nord, şi care a rămas cu mine pentru tot restul campaniei. Brutus ştia că eram dispus să iert pe orice duşman personal care mi-ar fi oferit motiv să cred că n-avea să mai ridice armele împotriva mea, iar în Orient se găseau numeroşi refugiaţi din partidul lui Pompei care nu se hotărâseră încă dacă să se alăture prietenilor lor din Africa sau să se încreadă în generozitatea mea. Brutus a convins un număr dintre aceştia să urmeze a doua cale. Printre ei era şi cumnatul său, Cassius, un tânăr foarte capabil, pe care, independent de înrudirea lui cu Servilia, doream mult să-l am de partea mea. Mi s-a spus mai târziu că, în timp ce mă aflam la Tarsus, Cassius pusese la cale asasinarea mea dar fusese convins de Brutus să adopte soluţia mai raţională de a-mi câştiga bunăvoinţa. Dacă era vreun adevăr sau nu în această versiune nu ştiu şi nici nu m-am ostenit vreodată să descopăr. De atunci l-am ajutat pe Cassius în cariera lui şi i-am încredinţat multe posturi de răspundere. E destoinic, hotărât şi foarte ambiţios. Dar nu e omul pe care l-aş alege ca prieten. Bănuiesc că nu se împacă deloc cu ideea că trebuia să-mi fie recunoscător. În astfel de oameni nu e bine să te încrezi în momente de răscruce. Altminteri, i-aş fi încredinţat o comandă importantă în apropiata mea expediţie în Parţia, de vreme ce cunoaşte ţara şi e un bun militar. Nu este însă ceea ce aş numi un om de suflet. Prietenii săi îl laudă pentru faptul că, din proprie iniţiativă şi acţionând independent, a salvat cel puţin o mică parte din imensa oştire a lui Crassus pe care au nimicit-o părţii.

Elogiul, într-un sens, e binemeritat. Un Curio sau un Antonius ar fi pierit alături de comandantul lor suprem şi n-ar fi realizat prin acest gest niciun rezultat militar valoros. Cu toate astea, prefer atitudinea unui Curio sau a unui Antonius.

Brutus a făcut să treacă de partea mea afară de Cassius numeroşi alţi foşti duşmani. În ce măsură sunt vrednici de încredere nici acum nu ştiu. Dar le-am primit cu bucurie supunerea, deşi am bănuit adesea că era un act făcut fără tragere de inimă. Mai presus de toate voiam să evit excesele sângeroase ale războaielor civile precedente – măcelul frenetic care mânjise ultimele zile ale unchiului meu Marius şi masacrele executate cu sânge rece şi pe o scară mult mai întinsă de către Sylla. Doream ca numele de Caesar să rămână în memorie nu numai pentru realizări concrete, ci şi pentru mărinimie. Ca urmare, am fost cu atât mai înrăit împotriva acelora dintre duşmanii mei care, după Pharsalus, unde era firesc să se încheie definitiv inutilul război civil, mă sileau să-mi abat energia de la importantele sarcini administrative şi să mă fac instrumentul pieirii a încă altor cetăţeni romani. Afranius şi Petreius, pe care îi iertasem în Spania, luptau acum din nou împotriva mea în Africa. La fel şi Labienus, care îmi datora totul. La fel şi Scipio şi Cato, oameni care se făleau cu, patriotismul lor şi care, pentru a-şi atrage alianţa barbarului Iuba, făgăduiseră să-i cedeze toate posesiunile romane din Africa. Eram uneori profund demoralizat când îmi dădeam seama că victoria de la Pharsalus, care mi se păruse a fi un ştet concludent, râu reprezenta în realitate o rezolvare. Existaseră, într-adevăr, mai multe speranţe cu privire la negocierea unei păci atunci când am trecut Rubiconul decât se întrezăreau acum. Triuniful pe care eu şi armatele mele îl aşteptam de atâta vreme încă ne ocolea. Puteam fi acum dictator sau consul după cum voiam; dar opera pe care îmi pusesem în gând s-o realizez

într-un an paşnic de obişnuită funcţionare legală rămânea încă nesăvârşită. Evenimentele mă constrângeau să acţionez pe linia genului de excese pe care am dorit întotdeauna să le evit. Totuşi, nu sunt omul care să rămână în urma evenimentelor.

De aceea, când am plecat din Orient spre Roma, mă găseam în starea de spirit plină de nervozitate a celui care şi-a pierdut răbdarea. După Pharsalus, după Egipt, după Zela, şi eu eram altul, şi lumea se schimbase. Mă supăra faptul că aceste realităţi nu erau recunoscute. Am fost, îmi amintesc, pe de-o parte iritat, pe de alta amuzat de atitudinea lui Cicero, care, mergând în fruntea unei lungi coloane de prieteni abătuţi, a venit să mă întâmpine şi să mă roage să-l cruţ, curând după ce am debarcat în Italia. Marele orator arăta el însuşi mai abătut ca toţi şi bănuiesc că deprimarea lui provenea în egală măsură din teama să nu-şi piardă valoroasele proprietăţi (cred că nu se putea gândi că aş fi fost în stare să-i iau viaţa) şi din mândrie rănită; căci i s-a părut lui că avea mai multe şanse să-şi păstreze proprietăţile adoptând atitudinea lipsită de bun gust a celui ce imploră iertare. Bineînţeles, am făcut tot ce mi-a stat în putinţă spre a evita să-i rănesc susceptibilitatea. Am coborât ca să-l întâmpin pe jos, l-am îmbrăţişat şi l-am luat cu mine în careta mea o bună parte din călătorie. Am pus repede capăt îngrijorărilor sale în privinţa proprietăţilor, ca şi a diverşilor săi prieteni şi rude (inclusiv fratele său Quintus) pe care îi convinsese să ridice armele împotriva mea. A fost, presupun, sincer impresionat de dorinţa mea de a evita represaliile şi de a-mi ierta duşmanii ori de câte ori aveam posibilitatea s-o fac; şi era, probabil, de bună credinţă când mi-a oferit ajutorul său în tratativele mele cu senatul. Cu toate astea, nu puteam avea pentru această mare personalitate literară mai mult decât o simpatie academică. În ceea ce priveşte politica actuală, nu reprezintă în ochii mei decât o

rămăşiţă a trecutului. Mi-era cu neputinţă să nu-mi amintesc că, în toate momentele de adevărată criză, glasul său elocvent se ridicase greşit în favoarea altor oameni decât cei care trebuiau şi a altor linii politice decât cea justă. Acum, e adevărat, părea că e dezamăgit de partidul pompeian şi că doreşte sincer pacea; dar dezamăgirea sa provenea numai din faptul că mai mulţi şefi pompeieni se comportaseră insolent cu el personal şi că Pompei însuşi nu-l socotise un consilier militar tocmai preţios. Iar când vorbea despre pace, utiliza cu multă superficialitate expresii ca „reconstituirea republicii" – tocmai ceea ce râvneam eu să înfăptuiesc; numai că el nu înţelegea prin aceste cuvinte altceva decât o întoarcere la starea de ineficienţă şi oprimare dinaintea războiului civil. Mă interesau mai mult bârfelile lui mondene decât platitudinile şi recomandările lui politice, deşi flecărelile lui pe seama vieţii sociale se învârteau mai ales în jurul propriei lui persoane şi familii. Mi-a vorbit mult de Dolabella, care se căsătorise cu fiica lui şi, după cum era de aşteptat, se purta cu ea cât se poate de rău. Dar Cicero, în dorinţa de a se înrudi cu un membru al aristocraţiei, nu se gândise îndeajuns la fericirea fiicei lui, pe care o iubea totuşi din adâncul inimii. Se pare că Dolabella era acum amantul soţiei lui Antonius, care fusese căsătorită înainte cu marele duşman al lui Cicero, Clodius. Pe lângă asta, după cum mi se mai spusese, îi făcea mari greutăţi lui Antonius pe plan politic. Cum atât Dolabella cât şi Antonius erau membri ai partidului meu, conflictul lor făţiş nu-mi adusese decât prejudicii. Cicero nu-l putea suferi pe Antonius şi mi-a istorisit multe întâmplări care ilustrau, ceea ce ştiam şi eu, tendinţele lui spre beţie şi paradă vulgară de lux. Nu doar că, în această privinţă, comportarea lui Dolabella fusese cu mult superioară, după cum recunoştea însuşi Cicero. Eram, într-adevăr, nemulţumit de amândoi. Dolabella îşi luase asupră-şi

iniţierea unei agitaţii printre săraci, în sensul ştergerii datoriilor. Antonius, în care puteam să mă încred cel puţin că avea să urmeze instrucţiunile mele şi pe acelea ale prietenilor mei intimi, frânase, cum era drept, această mişcare revoluţionară dar acţionase fără tact şi făcuse uz de violenţă în mod inutil.

Roma fusese din nou teatrul unor grave răzmeriţe şi, de astă dată, atât iniţierea cât şi înăbuşirea revoltelor aparţinuseră unor membri ai partidului meu. Dolabella suferise o înfrângere, dar, într-un sens, acelaşi lucru suferisem şi eu. Iar pe Antonius eram supărat în special pentru incapacitatea lui de a stăpâni trupele de veterani. Antonius e realmente un ofiţer de elită şi eram sigur că ar fi putut dirija mulţumitor acele legiuni dacă şi-ar fi consacrat timpul acestui scop, în loc să se ţină de beţii la Roma sau să cumpere proprietăţi confiscate de stat, la nişte sume imense pe care nici nu se gândea să le achite vistieriei, atâta timp cât se putea sustrage. Dolabella, apărătorul săracilor datornici, era şi el implicat în acest gen de investiţii. Am vegheat ulterior ca atât el cât şi Antonius să plătească integral pentru toate bunurile pe care puseseră stăpânire.

Din flecărelile lui Cicero în timpul călătoriei şi, ulterior, din comentariile mai informate ale prietenilor mei de la Roma, nu mi-a trebuit mult ca să văd limpede că situaţia mea, în Italia ca şi peste hotare, era mai primejduită decât îmi închipuisem. Eram cel puţin la fel de conştient ca Dolabella şi Caelius de necesitatea unor reforme economice; dar inoportunele agitaţii ale subalternilor mei treziseră în păturile avute tocmai acele temeri iraţionale pe care eu, printr-o politică generală de moderaţie, mă străduisem să le risipesc. Mulţi dintre acei care fac parte din aceste categorii sociale nădăjduiau în taină că eu şi armatele mele vom fi zdrobiţi în Africa şi că înrăitele rămăşiţe ale partidului lui Pompei vor reveni la

putere, deşi ştiau bine ce regim de teroare ar fi instaurat Scipio, Labienus şi cei doi fii ai lui Pompei. Nu încăpea îndoială că prima sarcină ce-mi stătea în faţă era să nimicesc armata inamică din Africa. Dar iată că mă loveam de obstacolul răzvrătirii chiar în sânul acelor legiuni pe a căror loialitate mă bizuiam mai mult. Câţiva ofiţeri de-ai mei de grad superior, pe care îi trimisesem cu un mesaj personal din partea mea, fuseseră alungaţi din tabără. Cicero îi văzuse întorcându-se abătuţi şi înspăimântaţi dintr-o misiune care era să-i coste viaţa. Acum, că mă aflam din nou în Italia, se pare că oamenii ameninţau să se îndrepte asupra Romei pentru a aduce în faţa mea presupusele lor doleanţe. Doream cu orice chip să evit noi tulburări, şi de aceea am trimis un foarte competent ofiţer de-al meu, pe tânărul Sallustius (care e în acelaşi timp un scriitor ce promite), în regiunea Campania, unde staţionau legiunile, cu oferte substanţiale de plată şuplimentară. Sallustius e un bun vorbitor, dar n-a avut prilejul nici să deschidă gura. A fost întâmpinat cu salve de pietre şi cu atât de furioase demonstraţii de nemulţumire, încât a fost bucuros să scape cu viaţă. Pe urmă, legiunile şi-au adus la îndeplinire ameninţarea, îndreptându-se în direcţia Romei. În drum, au distrus proprietăţi şi au omorât diverşi proprietari, între care doi cu rangul de pretor.

Fără îndoială, se aşteptau să ies dintre zidurile cetăţii ca să-i întâmpin; dar mi-am propus să nu fac nimic care le-ar fi justificat convingerea că nu se găseau sub ordinele mele. Am pus de pază la porţile cetăţii trupe de încredere şi le-am trimis vorbă răzvrătirilor că puteau să intre în cetate şi să-şi aşeze tabăra în Câmpul lui Marte, cu condiţia ca mai întâi să-şi depună armele. Ordinele mi-au fost ascultate până la un punct, căci şi-au păstrat săbiile la ei. Apariţia lor în cetate a produs, cum era firesc, nu numai senzaţie, dar şi spaimă în rândurile cetăţenilor mai bogaţi; căci era vorba de veteranii războaielor galice, de soldaţii

consideraţi a fi cei mai viteji şi mai necruţători din lume. Într-adevăr, printre duşmanii mei le mersese faima că abia dacă erau fiinţe omeneşti.

Eu personal îi înţelegeam bine pe aceşti oameni, aşa încât mi-a fost uşor să-i abordez. Dar eram furios pe ei la culme. Îi înţelegeam pentru că ei şi cu mine deveniserăm, ca să spunem astfel, un singur trup. împreună săvârşiserăm lucruri imposibile şi împărtăşiserăm tot felul de suferinţe şi triumfuri. Ne eram indispensabili unii altora şi ei erau perfect conştienţi de acest fapt. Dar acum îşi îngăduiau să exploateze această interdependenţă a noastră. Agitatori abili (şi aici mi s-a părut că am descoperit mâna lui Labienus) izbutiseră să-i convingă că aveam nevoie atât de mult de serviciile lor încât erau în situaţia să-mi dicteze. Oare nu-şi puteau da seama că, dacă eu trebuia să ascult şi ei să comande, întreaga esenţă a trainicei legături dintre noi ar fi fost spulberată şi terfelită? Eram uluit de nesăbuinţa şi neruşinarea, de lăcomia şi de nerăbdarea lor. Eram furios pe ei toţi, dar mai ales pe oamenii dintr-a X-a, din legiunea pe care o cunoşteam cel mai bine şi în care îmi puneam toată nădejdea, legiunea pe care, cu unsprezece ani în urmă, îmi propusesem s-o conduc, pe ea singură, la atac împotriva lui Ariovist şi care fusese fericită de acest semn de încredere. Ce-ar fi gândit Gaius Crastinus dacă ar fi trăit ca să vadă o asemenea tristă manifestare de nesupunere?

Eram atât de mânios încât nici n-am băgat de seamă ce neaşteptat de uşor mi-a fost să tratez cu aceşti presupuşi înfricoşători veterani pe care-i cunoşteam atât de bine. Când am coborât la Câmpul lui Marte, ceva mai devreme decât se aşteptau ei, şi am luat loc pe o platformă spre a le asculta plângerile, nu mi-am arătat supărarea prin vreun gest sau ton al vocii, dar reieşea probabil în mod vădit din atitudinea de indiferenţă şi nemulţumire pe care am preferat s-o adopt. De îndată ce am apărut, au dat

năvală îmbulzindu-se în jurul meu. Cei mai mulţi nu mă mai văzuseră din ziua victoriei de la Pharsalus. poate că acum se aştept tău să le vorbesc şi să-i felicit pentru bravura de care dăduseră dovadă. Dacă aşa a fost, i-am dezamăgit. Nu le-am dat niciun semn de recunoaştere a meritelor lor. Pe urmă am cerut să le aflu nemulţumirile şi am ascultat cuvântare după cuvântare tratând despre aceleaşi teme – rănile lor, suferinţele lor, faptele lor de vitejie, recompensele la care se aşteptau, pretenţia de a fi demobilizaţi. Cuvântările s-au prelungit peste măsură. Soldaţii înşişi au început să se plictisească şi să devină nerăbdători în faţa oratoriei cu infinite repetiţii a reprezentanţilor lor. Era limpede că, mai mult decât pe oricare altul, pe mine voiau să mă audă. Când am luat cuvântul, le-am pricinuit o adevărată surprindere. Le-am anunţat, pe tonul cel mai indiferent cu putinţă, că aveau să fie lăsaţi la vatră pe loc. Puteau, fireşte, să se bizuie pe mine, cum bine ştiau, că aveam să le dau recompensele făgăduite până la ultimul ban; dar pentru asta trebuiau să aştepte până la sfârşitul campaniei africane pe care va trebui s-o duc cu alte legiuni şi, bineînţeles, acestea vor lua parte apoi la triumful men.

Pe când vorbeam, simţeam cât de dureros erau jigniţi soldaţii de cuvintele mele. Nu se împăcau cu gândul că n-aveau să ia parte la triumful final; dar ceea ce-i chinuia mai mult era ideea că mă puteam lipsi de ei. M-am adresat lor din nou. Erau obişnuiţi, desigur, să-i numesc „camarazi” sau „ostaşi”. Acum, cu încetineală voită, ca pentru a sublinia că-i şi lăsasem la vatră, am folosit cuvântul „cetăţeni” – o denumire potrivită pentru orice adunare de romani, în afară de o armată. Atunci s-au auzit imediat strigăte de protest. Răzvrătirea era domolită. Oamenii mi-au cerut de îndată să-i pedepsesc pe instigatori, iar pe ei să-i iau din nou în serviciul meu. Le-am declarat că aveam să-i iert pe toţi în afară de cei din

legiunea a X-a. Mai târziu am primit delegaţii din partea soldaţilor dintr-a X-a cerându-mi ca întreagă legiune să fie pedepsită prin decimare şi apoi să i se îngăduie să servească sub comanda mea. Bineînţeles, n-am consimţit la o pedeapsă atât de crudă şi de nedreaptă; dar, în cele din urmă, tot i-am iertat. După aceea, fără să mai întârzii o clipă, deoarece şi aşa ne găseam în ultimele luni ale anului, am început să fac pregătiri pentru invadarea Africii.

AFRICA ŞI ROMA

N-am scris nicio relatare a războiului african şi mă îndoiesc că voi scrie cândva vreuna. Cum, de altfel, n-am scris nici despre sfârşitul războiului de la Alexandria sau despre campania de la Zela. Dar în cazul Egiptului mi-ar fi destul de greu să dau publicităţii legătura mea cu Cleopatra; iar întregul război cu Farnace s-a terminat atât de repede încât nu merită să fie tratat sub formă literară. Războiul african, în schimb, a durat aproape cinci luni, a însemnat o operaţiune extrem de dificilă, în cursul căreia m-am aflat de două ori pe punctul de a fi pus în derută, şi prezintă multe aspecte care i-ar interesa pe cercetătorii problemelor militare. Totuşi, nu ştiu cum, dar simt o aversiune să-l retrăiesc, aşa cum ar trebui s-o fac ca să-l descriu cu precizie. Am impresia că, oricât de primejdioase şi de captivante vor fi fost operaţiunile militare, în realitate eram angajat în acţiunea de a ucide un lucru deja mort. Acelaşi sentiment îl am şi despre sângeroasa bătălie finală din Spania, de la Munda, care a avut loc doar anul trecut. Ceea ce e ciudat e că simpla sinucidere a lui Cato în Africa mi se pare mai semnificativă decât îngrozitorul măcel de la Thapsus; şi într-adevăr m-am străduit să scriu un scurt pamflet atacând memoria lui Cato. Nu din convingerea că în fiinţa lui totul era rău. îl găseam numai plicticos, pretenţios, arogant şi, într-un sens, profund ipocrit. Nu-l uram pentru simplul motiv că mă ura. îl uram pentru el

însuşi. Cât despre micul meu pamflet, „Anti Cato”, l-am scris mai mult în scopul de a influenţa opinia publică decât de a-mi satisface animozitatea. Cicero publicase mai înainte al său „Cato” – o frumoasă bucată literară, deşi cam sentimentală – şi am găsit cu cale că se cuvenea un răspuns la denaturatul său portret, scris în amintirea acestui redutabil tip de pedant. Căci îmi dau seama că, mort fiind, Cato se poate dovedi mai primejdios decât atunci când era în viaţă. De pe acum au început unii să întrebuinţeze asemenea expresii ca „doliu pentru republică”, tinzând să descopere în Cato siriibolul unei virtuţi biruite, astăzi dispărută din viaţa politică. Intransigenţă lui, obstrucţionismul, pedanteria, totala sa lipsă de imaginaţie, vor fi înfrumuseţate de felul cum a murit şi vor fi date drept aspecte ale acelei „străvechi virtuţi romane” despre care am. citit în cărţile de istorie, dar pe care am întâlnit-o mult prea rar în viaţă. Cato, care a preferat să se sinucidă decât să-mi îngăduie să-i cruţ viaţa, va fi considerat ca un mare martir pentru cauza libertăţii. Sunt convins că mulţi oameni inteligenţi, ca de pildă Brutus, îl privesc astfel. Atât de repede au uitat că „libertatea” pentru care a murit Cato era, în cel mai bun caz, o abstracţie, şi în realitate un pretext folosit spre a acoperi incapacitatea şi ambiţia dezordonată. Mă irită uneori faptul că cei ce mă critică nu reuşesc să vadă că eu înţeleg cel puţin la fel de bine ca şi ei ce însemna odinioară demnitatea, forţa şi simplitatea republicii romane. Şi eu am un adânc respect al trecutului, cum e şi firesc, fiind coborâtor din regi şi, după legendă, dintr-o zeiţă. Dar nu pot trăi din visuri care nu au nicio legătură cu realitatea; nu pot uita cu câtă consecvenţă au fost utilizate, în tot cursul vieţii mele, numele virtuţilor pentru a justifica toate genurile de obscurantism, lăcomie şi oprimare; nu pot tolera dezordinea; şi ştiu că fără ordine nu poate exista libertate. În esenţă, ştiu că; din punct de vedere istoric şi

uman, eu am dreptate, iar Cato greşea. Cu toate astea însă nu sunt pe deplin liniştit în privinţa stafiei sale, pe care o cred mai puternică decât ar fi cazul, dacă tot ceea ce a reprezentat ar fi o minciună, ori o abstracţie, fără sens, ori o aspiraţie sentimentală după o perioadă închipuită din trecutul istoric. E adevărat că, în viaţa particulară, Cato era absurd de sever şi de intolerant, iar în politică un om absolut lipsit de orizont, îngrădit de o serie de convenţii. Sub aceste raporturi, eu reprezint exact opusul său şi, prin urmare, ar fi cu totul ridicol să se facă tocmai din el un simbol al libertăţii, pe când eu să fiu privit ca un fel de tiran. Dar nu-mi poate scăpa faptul că absurditatea aceasta se întâmplă, totuşi. Cato e considerat, îndeobşte, ca un om care a murit pentru libertate. Imensa lui caricatură, făcută din porunca mea şi purtată pe placarde în cortegiul celui de-al patrulea triumf al meu, n-a plăcut publicului. Am impresia că poate fi pus în contrast cu mine mai mult pe un plan religios, aş zice, decât politic. Ceea ce admiră lumea la el e inflexibilitatea, o calitate cu totul nelalocul ei în politică. Iar rigiditatea lui Cato avea un caracter special, nepământean. Adesea aveai impresia că opta intenţionat pentru ceata învinşilor. Credea, probabil, cu adevărat în acea lozincă barbară şi inumană a stoicilor – „Chiar de s-ar prăbuşi întreaga lume, trebuie să se facă dreptate”, şi, fapt cert, era destul de arogant ca să-şi închipuie fără umbră de îndoială că el, şi numai el, ştia mai bine ca oricine ce înseamnă dreptatea. Asemenea calităţi sunt frecvent admirate la un şef religios, dar în lumea reală duc mai curând la anarhie decât la libertate. Astfel, în mod paradoxal, Cato, marele pedant al formelor legii, poate fi considerat, la drept vorbind, un răzvrătit împotriva ordinii, în timp ce eu, care, atunci când a fost necesar, am modificat, am ocolit sau am transformat multe obstrucţii legale, trebuie să fiu considerat că păstrez totuşi un respect mai profund decât Cato pentru ordinea operativă

în viaţa socială. Numai în sensul că sprijinea răzvrătirea conştiinţei individuale poate fi socotit Cato un susţinător al libertăţii. În ceea ce mă priveşte, mă interesează mai mult acţiunea care trebuie cu necesitate să fie îndeplinită decât propria mea conştiinţă; şi recunosc fără şovăire că, dacă din pricina vreunei doctrine filosofice sau religioase oamenii ar refuza, de pildă, serviciul militar, atunci viaţa ordonată n-ar fi cu putinţă. Dacă, prin absurd, ar fi totuşi posibilă, mi-ar plăcea să existe loc în societate pentru răzvrătirea pe care o reprezenta Cato. Mi-a părut rău că n-am avut prilejul să-i cruţ viaţa.

Cu toate astea, rareori am înclinat mai puţin spre mărinimie decât atunci când, la sfârşitul campaniei, am primit vestea sinuciderii lui Cato la Utica. Căci războiul acesta african a fost pur* tat cu neobişnuită cruzime şi desperare din partea inamicilor mei. Când luau prizonieri, aproape întotdeauna îi osândeau la moarte. Aşa făcuseră mai înainte şi Bibulus, Labienus şi acel barbar înfumurat, regele Iuba, care masacrase resturile armatei lui Curio. Acum, o asemenea practică era la ordinea zilei. Când Scipio mi-a capturat un vas de transport, i-a ucis ori i-a făcut sclavi pe toţi soldaţii de pe bord. Pe urmă, s-a oferit să-i cruţe viaţa ofiţerului care-i însoţea, Granius Petro. Mi s-a comunicat ulterior răspunsul lui Petro: „În armata lui Caesar”, a spus el, „noi acordăm milă – nu primim”. Apoi şi-a înfipt sabia în piept şi a murit. A fost singurul gest nobil care s-a săvârşit în tot războiul. E adevărat că oamenii mei au avut o comportare disciplinată şi reţinută până aproape de sfârşitul campaniei; dar între timp furia lor crescuse în aşa măsură încât, atunci când a sosit momentul să se răzbune, nimic nu i-a mai reţinut.

Am avut intenţia să utilizez în acest război zece legiuni, dintre care cinci veterane. Aşa cum s-au desfăşurat lucrurile, din cauza răzvrătirii trupelor şi a nepriceperii în luarea măsurilor pentru transportul pe

mare, am debarcat în Africa numai cu cinci legiuni, dintre care patru erau alcătuite din recruţi neexperimentaţi şi doar parţial instruiţi. Era iarnă şi, cu toate că sosisem, bineînţeles, mai devreme decât se aşteptau inamicii mei, forţele lor erau bine organizate şi bine conduse. Curând după sosire, mica mea armată a suferit o grea înfrângere din partea lui Labienus şi Petreius, care au dat dovadă de o inteligenţă deosebită în felul cum şi-au folosit trupele de cavalerie şi de infanterie uşoară. Ne-am considerat norocoşi în noaptea aceea că ne-am putut retrage în tabără. Şi chiar atunci când au sosit şi celelalte legiuni veterane, încă ne mai loveam de mari dificultăţi. Duceam lipsă de provizii şi eram atât de inferiori numeric ca trupe de cavalerie încât nu puteam fi niciodată siguri de căile de comunicaţie. Nădăjduisem să constrâng inamicul la o bătălie de poziţii, în condiţii în care calităţile militare superioare ale trupelor mele să poată avea efect, ca la Pharsalus, dar inamicul nu-mi oferea un asemenea prilej. Patru luni s-au scurs până când a sosit momentul.

La Thapsus, între lagună şi mare, am ocupat o poziţie unde, teoretic, inamicul avea posibilitatea să-mi taie complet aprovizionarea şi să mă facă să mă predau prin asediu. În acest scop, era nevoit să-şi împartă forţele şi să ţină două linii de fortificaţii. Era o perspectivă ispititoare şi inamicul a căzut în cursă. După cât se pare, a neglijat eventualitatea că intenţia mea nu era să mă apăr, ci să atac. Era o dimineaţă de primăvară timpurie. În timp ce dădeam ordinele pentru luptă, nici eu nici oamenii mei nu aveam îndoieli în privinţa rezultatului. Ba chiar, în entuziasmul lor, soldaţii din legiunea a X-a s-au făcut din nou vinovaţi de nesupunere. L-au silit pe unul din trompeţi să sune atacul mai înainte ca eu să fi dat ordinul şi au refuzat să dea ascultare centurionilor care au încercat să-i oprească de a intra în acţiune. Eram supărat, dar nu mai era nimic de făcut decât să le urmăm pilda. Ulterior am

reflectat că aceşti soldaţi, care îmi câştigaseră atâtea bătălii, evaluaseră corect avantajele poziţiei în care îi postasem şi şi-au manifestat, într-adevăr, o nerăbdare pe care o resimţeam şi eu. Bătălia s-a încheiat repede. Prima şi principala acţiune a fost împotriva armatei lui Scipio, care fusese întărită cu un număr de elefanţi. Aveam trupe special instruite să facă faţă acestor animale, şi, de fapt, elefanţii au adus mai multe neajunsuri taberei lor decât nouă. Infanteria inamică a rupt repede rândurile. Se vădea o furie neînduărătoare în rândul trupelor acestora de veterani ale mele, care s-ar fi dovedit, cred eu, de neînvins aproape faţă de orice superioritate numerică. Cât despre cealaltă armată inamică, uriaşa oştire de sub comanda lui Iuba şi a lui Afranius a început să se dezmembreze numai văzând ce se întâmplase cu legiunile lui Scipio. Am capturat şi am prădat atât tabăra lui Scipio cât şi pe aceea a lui Iuba. Cea mai mare parte a cavaleriei inamice a fugit, dar pedestraşii au rămas neputincioşi, trebuind să sufere acum pentru cruzimea şi ferocitatea pe care o arătaseră înainte comandanţii lor. Căci oamenii mei scăpaseră acum de sub controlul ofiţerilor şi al centurionilor. În acea îngrozitoare zi de măcel au fost omorâţi nu mai puţin de 50.000 de oameni din rândurile inamicului. Noi am pierdut vreo cincizeci de oameni. Cât despre comandanţii inamici, Scipio a fost interceptat pe mare şi s-a sinucis. Afranius şi fiul lui Sylla, Faustus, au fost prinşi şi executaţi. Regele Iuba, care scăpase însoţit de Petreius, îşi pusese în gând să realizeze în moarte faima care-l ocolise în timpul vieţii. Intenţia lui-a fost să se retragă în capitala sa, la Zama, să construiască un imens rug funerar şi să fie ars acolo împreună cu avuţiile sale, cu familia şi cu toţi supuşii săi de prim rang. Numai că aceşti supuşi n-au fost de acord cu un asemenea proiect exaltat, aşa încât i-au barat porţile oraşului, nelăsându-l să intre. Atunci, teatral până în ultima clipă, Iuba a organizat un duel între el însuşi şi

Petreius, cu înţelegerea ca niciunul dintre ei să nu supravieţuiască. Petreius a consimţit la această învoială cam barbară. Singurul supravieţuitor de seamă a fost Labienus, care a reuşit să ajungă teafăr în Spania, unde sălbaticul şi neînduplecatul fiu al lui Pompei, Gnaeus, împreună cu ceva mai atrăgătorul său frate Sextus, se stabiliseră dinainte.

După bătălie am pornit neîntârziat spre baza inamică de la Utica, unde fusese lăsat comandant Cato. Bineînţeles, el nu mai avea nicio speranţă că ar mai putea opune rezistenţă cu succes, iar eu mă temeam că va acţiona exact aşa cum a acţionat. Eram la depărtare de o zi de marş de Utica în momentul când am primit ştirea sinuciderii sale. Dintre toţi comandanţii inamici din Africa, el era singurul care nu comisese atrocităţi împotriva trupelor mele. Ba chiar cred că eu eram singurul cetăţean roman pe care ar fi fost dispus să-l ucidă cu toată nepăsarea. Am regretat mult că nu i-am putut cruţa viaţa.

Ca urmare a acestei campanii, am avut posibilitatea să ridic mari sume de bani de la obştiile locale ce ţinuseră partea inamicului, iar prin anexarea celei mai mari părţi a regatului lui Iuba am adăugat o nouă şi foarte valoroasă provincie la imperiul nostru. Înainte de a părăsi continentul african, am luat măsuri adecvate şi amănunţite pentru organizarea noii provincii şi am lăsat-o în stăpânirea lui Sallustius. E un om loial şi inteligent. Ştiu că va profita de ocazie ca să se îmbogăţească, dar îmi dau seama că, pe de altă parte, îmi va aduce la îndeplinire planurile cu bun simţ şi energie. Trebuia să mă gândesc şi la triumfurile pe care aveam să mi le sărbătoresc la întoarcerea mea la Roma. Am găsit în Sallustius un om de mare nădejde în felul cum a organizat capturarea şi expedierea unui mare număr de animale sălbatice. Ba chiar, anul următor, a izbutit să procure o girafă – un animal nemaivăzut până atunci.

În total, am găsit necesar să rămân în Africa mai mult de două luni după victoria de la Thapsus. Unii dintre duşmanii mei au susţinut că şi acum, ca şi în Egipt, îmi pierdeam timpul cu o aventură amoroasă, de astă dată cu Eunoe, soţia regelui Maure-taniei. Cei care mă cunosc mai bine ştiu că nu obişnuiesc să-mi pierd vremea. Aventura cu Eunoe a fost, într-adevăr, plăcută şi nu numai Cleopatra, dar şi Servilia şi multe alte prietene mi-au atras atenţia că darurile pe care i le-am făcut acestei femei atât de atrăgătoare atingeau valori exorbitante. Dar, oricât de bine m-aş fi simţit în compania Eunoei, am părăsit Africa de îndată ce-a fost cu putinţă să fac acest lucru fără niciun risc. Înaintea miezului verii, mă găseam la Roma.

A fost cel mai lung an din câţi se ştiu. De multă vreme proiectasem o reformă a calendarului şi chiar discutasem această problemă la Alexandria cu nişte astronomi egipteni şi greci. Acum, cu puteri dictatoriale prelungite oficial pe timp de zece ani, am avut posibilitatea s-o aduc la îndeplinire. Drept urmare, anul acela a durat cincisprezece luni şi, cu toată şederea mea prelungită în Africa, am petrecut mult timp şi la Roma. Cetatea asta! – ea e tiparul care a dat formă vieţii mele. Aproape întreaga tinereţe mi-am petrecut-o aici şi tot aici, prin tot soiul de piedici şi primejdii, am învăţat să fiu un om politic cu mult înainte de a avea prilejul să comand o armată. Mi-am petrecut ultima parte a vieţii sporind puterea şi onoarea cetăţii mele şi, pe când mă aflam în Gallia, în Egipt, în Asia sau în Africa, mi-am consacrat nenumărate ore planurilor pentru înfrumuseţarea şi mai buna ei administrare. Cu toate astea, simt că mă înăbuş între zidurile cetăţii. După acel lung an de triumfuri fără pereche în istoria noastră, am fost aproape uşurat să constat că trebuia să fiu prezent în persoană la ultimele convulsii, deznădăjduite şi sângeroase, ale războiului din Spania. Iar acum, după încă o perioadă de mai puţin de un an petrecută la Roma, sunt

nerăbdător să mă aflu din nou cu legiunile mele. Am trăit de ajuns pentru glorie şi destui ani pentru conformaţia şi constituţia mea fizică, înţeleg oboseala care l-a determinat pe Sylla, în culmea puterii, să abdice de la dictatură şi să se retragă în viaţa particulară. Dar eu nu sunt nici iresponsabil, nici cinic, ca Sylla, şi nici măcar un sibarit. Simt nevoia să lucrez, să organizez şi să creez cât voi trăi. Totuşi, e mai salutar şi poate mai sigur să consolidez interesele imperiului în Parţia răzbunându-l pe Crassus decât să fiu înconjurat zilnic la Roma de oameni ţipând după avansare sau iertare, să fiu mereu primitorul unor noi şi inutile onoruri, să fiu aclamat ca un zeu şi temut ca unul care s-ar putea intitula rege.

În tot cursul acelui lung sfârşit de an după ce m-am întors din Africa, am avut adesea sentimentul că eram în acelaşi timp victima şi creatorul unei anumite exagerări. Triumfurile şi onorurile mele n-au fost doar mai mari, ci neînchipuit mai impunătoare faţă de tot ce se cunoscuse până atunci. Am dorit să fie astfel şi, într-adevăr, erau necesare pentru onoarea armatei mele şi din plin îndreptăţite prin realizările noastre. Dar pe lângă asta, ştiu bine că natura omenească fiind aşa cum este, asemenea onoruri înalte sunt sortite să ducă la invidie şi la linguşiri excesive. Totuşi eu sunt acelaşi Caesar de altă dată. Simt aceeaşi dragoste pentru prietenii mei şi n-am acţionat niciodată în viaţa mea, aşa cum se presupune că fac tiranii şi zeii, în mod iresponsabil sau iraţional. În ciuda acestui fapt, mulţi mă privesc ca şi cum gloria mi-ar fi schimbat caracterul, iar câţiva, nu încape îndoială, mă urăsc şi acum cu înverşunarea unor prieteni invidioşi sau a unor duşmani iertaţi.

Binemeritasem un triumf cu paisprezece ani în urmă şi, datorită tacticilor obstrucţioniste ale lui Cato, a trebuit să renunţ la acea onoare pentru a putea candida la primul meu consulat. Acum, într-un singur an, am sărbătorit patru

triumfuri – pentru Gallia, pentru Egipt, pentru Asia şi pentru Africa. M-am priceput întotdeauna să organizez festivităţi, iar aceste triumfuri, cu jocurile, ospeţele şi spectacolele ce le-au urmat, au fost mai măreţe şi mai somptuoase decât tot ce se văzuse de când există lumea. Oamenii au fost la început adânc impresionaţi, iar în cele din urmă cred că s-au plictisit, ca şi mine, de atâta risipă, de atâta lux şi abundenţă. În ceea ce mă priveşte, ceremoniile tradiţionale mă emoţionează întotdeauna, şi această tradiţie romană a triumfului datează, probabil, din cea mai îndepărtată antichitate. În ziua triumfului, generalul devine imaginea vie sau întruchiparea zeului Jupiter. Poartă roba de purpură a acestuia, brodată cu stele aurii; în picioare are sandale de aur; în mână ţine sceptrul de fildeş cu vulturul lui Jupiter la vârf; capul îi e împodobit cu cununa de lauri şi întreaga faţă îi e pictată în roşu, ca să semene cu cele mai vechi statui etrusce. De fapt, întreaga ceremonie e probabil de origine etruscă, după cum o arată şi trupa de măscărici, care înconjură cvadriga triumfătorului, dansând şi cântând în stil etrusc.

Cu mult înaintea mea – care stăteam în picioare pe carul meu triumfal – şi mai mult tot drumul ascunsă vederii mele, înainta lunga procesiune a senatorilor şi magistraţilor, urmaţi de fanfare al căror zgomot, deşi asurzitor cum îl ştiam că este, ajungea până la mine doar ca un murmur vag, de vreme ce înapoia lor venea alaiul uriaş al căruţelor şi lecticelor ce duceau prăzile Galliei, mărturiile victoriilor noastre, statuile Rinului, Ronului şi Oceanului în lanţuri. Eram într-adevăr emoţionat când mă gândeam la numele pe care mulţimea avea să le citească – Alesia, Avaricum, Marsilia şi o sută altele. După demonstraţia faptelor noastre de vitejie veneau animalele pentru jertfă, tauri albi cu coarne poleite, şi, în sfârşit – un lucru care place mulţimii romane întotdeauna – faimoşii prizonieri în lanţuri. Aici – în triumful galic – marea

senzaţie o constituia Vercingétorix, care zăcuse în temniţă şase ani în aşteptarea acestei scurte apariţii. După triumf, urma să fie sugrumat. Călcase jurăminte de credinţă şi îmi pricinuise prea mult rău, mie şi poporului roman, ca să mai tragă nădejdea iertării. Înapoia lui şi a celorlalţi prizonieri păşea în marş escorta mea oficială de şaptezeci şi doi de lictori. De-o parte şi de alta a acestora mergeau muzicanţi cântând din fluier şi din ţiteră, fiind însoţiţi de alţi slujitori cu vase în care ardeau arome, ca în prezenţa unei zeităţi, astfel că tot aerul era îmbălsămat. Urmam eu în carul triumfal, iar după mine veneau soldaţii legiunilor. Toţi purtau coroane şi se prezentaseră în zorii zilei cât mai dichisiţi cu putinţă. Astfel că Roma a avut prilejul să vadă, cel puţin pentru câteva ore, armata aceasta de eroi sub o înfăţişare cu adevărat maiestuoasă. Curând, însă, întrucât se produceau mereu opriri şi blocări în calea enormei procesiuni, soldaţii, cărora li se ofereau tot timpul băuturi de către prietenii lor, s-au îmbătat cum nu i-am mai văzut niciodată. Erau nebuni de emoţie şi jubilau de bucuria acestei clipe când, în sfârşit, suferinţele şi gloriile lor erau recunoscute şi ovaţionate. Erau mândri de comandantul lor şi îşi îngăduiau tradiţionalul libertinaj verbal al triumfurilor ca să arate că se simţeau atât de strâns legaţi de mine încât ei, şi numai ei, îşi puteau permite într-un asemenea moment să fie nerespectuoşi. Ascultându-le glumele, împunsăturile şi versurile triviale, eu nu zâmbeam. Datoria mea era să păstrez ţinuta şi înfăţişarea unui zeu. Dar eram amuzat şi mişcat, deoarece ştiam că până şi cele mai neobrăzate versuri pe care le cântau pe socoteala mea izvorau, oricât ar părea de ciudat, din acea dragoste profundă care ne-a legat întotdeauna, chiar atunci când ei se răzvrăteau iar eu mă mâniam. Unul din cântecele lor favorite era acela pe care mi-l compuseseră cu mulţi ani în urmă:

„Un chel desfrânat v-aducem acum în cetate.

Atenţie, băieţi, la neveste – pe toate le culcă pe spate”. Şi, bineînţeles, era şi un cântec despre acel vechi scandal, datând din primii ani ai tinereţii, în legătură cu presupusele mele relaţii pederaste cu regele Nicomede al Bithyniei:

„Cuceritorul lumii, Caesar, a sosit.
Mai tare fost-a însă Nicomede.
Pe Caesar el l-a cucerit.
Dar Nicomede nu se vede”.

Aşadar, cu astfel de cântece licenţioase răsunându-mi în urechi, mi-am asumat timp de patru zile condiţia de zeu coborât pe pământ. Îmi amintesc cu cea mai mare claritate de triumful galic, deoarece acesta era cel pe care îl aşteptasem cu nerăbdare atâta vreme; dar şi celelalte trei triumfuri au fost la fel de strălucite. Poate că triumful egiptean a fost, totuşi, cel mai fastuos dintre toate. Însăşi Cleopatra a venit la Roma cu acel prilej, fiind însoţită de nevârstnicul ei soţ. M-a ajutat cu sugestiile ei la proiectul multor cortegii ce alcătuiau procesiunea şi a fost încântată văzând-o pe sora ei Arsinoe cum defilează în lanţuri în fruntea grupului de prizonieri. Atunci, ca şi în ultimele luni (trebuie să caut s-o văd mâine) Cleopatra s-a comportat nu numai ca o regină, dar şi ca o femeie inteligentă. O serie întreagă de bărbaţi din partidul meu, ca Antonius şi Dolabella, sunt aproape îndrăgostiţi de ea, e limpede, şi tot astfel un mare număr de senatori cam în vârstă, despre care ai fi crezut că nu mai pot fi atinşi de săgeţile dragostei. Atât în cursul anului celor patru triumfuri, cât şi după aceea, s-a arătat extrem de nerăbdătoare să-şi vadă copilul, pe Caesarion, recunoscut legal într-un fel oarecare. Acum, unii dintre senatorii pe care i-a vrăjit au înaintat o propunere prin care eu aş avea dreptul prin lege să am mai mult decât o singură soţie, „cu scopul” – după cum e exprimată destul de ciudat sugestia – „de a avea copii”. Dar în momentul de faţă nu sunt dispus să supăr

opinia publică sub acest raport. Şi nici nu are rost s-o fac. Oricât de mult i-ar place ei să mă urmeze, n-o pot lua pe Cleopatra cu mine în Parţia. A face astfel, ar însemna să-mi subminez propria mea operativitate militară şi să întrerup atât de necesara operă de reorganizare a Egiptului, care reprezintă, din punct de vedere strategic ca şi economic, o zonă de mare importanţă.

În cadrul triumfului egiptean nu s-a făcut, bineînţeles, nicio aluzie la Pompei, în afară de faptul că s-au expus panouri imense înfăţişând moartea asasinilor săi, Pothinus şi Achillas. Nu poţi triumfa asupra unor cetăţeni romani, astfel că bătălia cea mai însemnată, Pharsalus, n-a fost menţionată. La fel, în triumful asiatic, s-a pus accentul mai mult pe faptul că Farnace era fiul marelui Mithridates, autorul atâtor masacre ale romanilor din

Orient, decât pe acela că fusese aliatul lui Pompei. Chiar şi în triumful african, principalul inamic îl reprezenta regele Iuba, deşi era cu neputinţă de susţinut că nu luptaseră şi forţe romane alături de el. Aşa, de pildă, au apărut imagini cu sinuciderile lui Scipio, Cato şi ale celorlalţi. Ştiu că asemenea reprezentări i-au scandalizat pe mulţi. Cât despre mine, consideram că aceşti romani care luptaseră împotriva mea în Africa pierduseră orice drepturi la consideraţia datorată unor cetăţeni. Se aliaseră cu un rege străin, căruia îi făgăduiseră să-i cedeze părţi din imperiul nostru, pentru a prelungi un război care fusese pierdut. Chiar şi în momentul triumfului, supravieţuitorii partidului lor – Labienus şi fiii lui Pompei – îşi consolidau poziţia în Spania şi începuseră să câştige asemenea victorii încât mă gândeam că va trebui, probabil, să pornesc o nouă campanie în acea peninsulă-Aveam forţe militare care operau acolo sub comanda lui Fabius, care s-a dovedit adesea un comandant excelent, şi a strănepotului meu Pedius, de o competenţă desăvârşită. Totuşi, niciunul din ei doi nu dădea rezultate. mulţumitoare. Ştiam că

Labienus avea să continue să-mi dăuneze atâta timp cât va trăi şi, la sfârşitul acestui an de triumfuri, hotărâsem să pun capăt personal acestei chestiuni.

Aşa cum s-au desfăşurat lucrurile, triumfurile au fost urmate de festivităţi de tot felul. Spectacolele se ţineau lanţ, încât nici nu-mi mai amintesc în ce ordine au avut loc. Cred că până şi Crassus, dacă ar mai fi trăit, ar fi fost uluit de splendoarea banchetului pe care l-am oferit întregii populaţii din Roma. Douăzeci şi două de mii de mese au fost întinse pe străzi şi în pieţe; mâncărurile şi vinurile erau dintre cele mai alese. În seara aceea, întorcându-mă acasă, am fost însoţit de mulţimi nesfârşite de cetăţeni ameţiţi de băutură, care mă ovaţionau şi mergeau după mine în alai între două şiruri de elefanţi. Pe spinările elefanţilor erau oameni în costume africane, ţinând torţe uriaşe în mâini. Luminile acestea pâlpâitoare, împreună cu masivitatea întunecată a voluminoaselor animale, în decorul misterios al nopţii înstelate, mi-au produs o puternică impresie. Aş fi dorit ca mama, care a crezut întotdeauna în destinul meu, să mai trăiască pentru a contempla acest tablou – deşi ea, aşa cum obişnuia mereu, mi-ar fi reproşat risipa de cheltuieli.

Au urmat apoi donaţiile către soldaţii, centurionii şi ofiţerii din armata mea. Fiecare om a primit mai mult decât îi făgăduisem şi decât se aştepta. După aceea am dăruit câte o mică sumă de bani fiecărui cetăţean din Roma. Îmi pusesem de pe atunci în gând să revizuiesc lista cetăţenilor, reducând la jumătate numărul celor îndreptăţiţi să primească gratuit o cantitate de grâne. O asemenea măsură ar fi uşurat statul de o povară paralizantă şi ar fi contribuit la încurajarea emigraţiei în noile colonii pe care le proiectam. Dar, deocamdată, doream ca fiecare să aibă parte de mai multă îmbelşugare şi de spectacole gratuite mai variate decât şi-ar fi putut închipui. S-au reprezentat piese de teatru, s-au dat

spectacole cu fiare sălbatice şi s-au organizat jocuri atletice pentru a celebra consacrarea noului for, a Basilicei şi a templului în onoarea străbunei mele Venus Genitrix. Eram cuprins de o mare nerăbdare. Multe dintre clădiri au fost inaugurate înainte de a fi terminate. Frumoasa statuie a Cleopatrei, pe care o aşezasem în interiorul templului Venerei, nu fusese complet finisată; dar chiar şi astfel era o remarcabilă operă de artă.

Unii dintre soldaţii mei au început să murmure. Cheltuielile acestea fără limită li se păreau dincolo de orice înţelegere. De ce să primească alţii şi nu ei roadele a tot ceea ce câştigaserăm? Realmente, aceşti vechi veterani ai mei parcă luaseră hotărârea ca, atunci când nu luptau, să-mi dea de furcă. Ştiam la fel de bine ca şi ei că era momentul să fie lăsaţi la vatră. Cu toate astea, pentru o parte din ei mai era încă de lucru. Încă o dată, şi pentru ultima oară, trebuia să fac apel la legiunea a X-a ca să conducă atacul din flancul drept al liniei mele de bătaie. Tocmai se terminaseră festivităţile, iar eu abia începusem să schiţez în detaliu numeroasele proiecte de legislaţie paşnică pe care le aveam în minte de ani de zile, când am fost silit să ajung la concluzia că trebuia să mă ocup personal de situaţia din Spania. În luna noiembrie am plecat de la Roma pentru această ultimă campanie a războiului civil.

MUNDA

În călătoria mea spre Spania, ca şi la întoarcere, l-am avut tovarăş de drum pe tânărul Octavianus. Nu are o constituţie prea robustă şi l-aş fi cruţat cu dragă inimă de unele eforturi pentru care nu era pregătit în călătoria noastră peste hotare. Căci eram dornic, ca de obicei, să ajung pe front mai înainte ca prietenii sau inamicii mei să se aştepte. Am făcut întreaga călătorie de la Roma până în împrejurimile Cordobei în douăzeci şi şapte de zile. În ciuda anotimpului, o parte din călătorie a fost plăcută şi,

mai mult încă, am fost atât de impresionat de schimbările de decor şi de temperatură încât am simţit imboldul să scriu versuri – un lucru pe care nu-l mai făcusem de mulţi ani de zile. Am scris o poezie intitulată „Călătoria”, care descrie – nădăjduiesc – cu anumită eleganţă şi cu miez sentimente pe care le-am avut adesea în cursul unei călătorii şi pe care presupun că mai toţi călătorii le vor împărtăşi cu mine. Au fost, negreşit, multe lucruri plăcute în drumul nostru, dar au fost şi galopuri chinuitoare, pe cărări accidentate, cu suflarea de gheaţă a vântului tăindu-ne obrazul. Uneori găseam hrană şi locuinţă bună; alteori, în graba noastră, trebuia să ne mulţumim cu străchini murdare pline de fasole cu ulei şi adesea trebuia să dormim sub cerul liber. Astfel de condiţii priesc de minune sănătăţii şi digestiei mele; dar tânărul Octavianus nu era deprins cu un asemenea trai şi l-am rugat nu o dată să aştepte şi să mă urmeze călătorind pe etape mai uşoare. Dar în trupul său şubred are nesfârşite forţe de rezistenţă şi hotărâre. Se silea să fie mai viguros decât este şi să pară mai vesel decât era cu putinţă să se fi simţit în realitate. îl admiram pentru această calitate şi (în special pe drumul de întoarcere când am avut mat mult timp) m-a încântat şi m-a impresionat mult conversaţia lui. A fost crescut îţi casa surorii mele Iulia, unde a contractat o anumită afectare a manierelor, care îmi aminteşte de ea ca şi de mama. Inteligenţa lui e scânteietoare, iar perspicacitatea de care dă. dovadă în problemele politice e cu totul remarcabilă pentru vârsta lui. Pare să-şi fi făcut un prieten din Cicero şi are tot hazul când ia în zeflemea vanitatea bătrânului. Evident, nădăjduieşte că, într-o viitoare etapă a carierei sale. Cicero îi va fi util şi îşi dă perfect de bine seama de şuvoiul de forţă ce poate izvorî, în condiţii corespunzătoare, graţie marelui talent oratoric pe care Cicero e stăpân. După cât mi-a spus Octavianus, Cicero l-a remarcat prima oară din cauza unui vis pe care l-a avut. Se

făcea că Jupiter îi arăta marelui orator că, dincre toţi tinerii din Roma, Octavianus era destinat să deţină rangul cel mai înalt şi întreaga putere. Povestindu-mi acestea, Octavianus râdea şi insinua că, în realitate, ceea ce-i plăcuse lui Cicero la el era faptul că se născuse pe timpul consulatului său. Dar îmi dau seama că nu e potrivnic ideii de a lua visul în serios. Mulţi membri ai partidului meu nu-l pot suferi. Antonius, de pildă, îl consideră un molâu, probabil pentru că lui Octavianus îi repugnă chefurile, care constituie un obicei zilnic în viaţa lui Antonius. Dar Octavianus, fără să-l cunoască de prea multă vreme, şi-a format o idee uimitor de exactă despre Antonius. Îi vede scăderile, ba chiar i le judecă cu oarecare infatuare; dar înţelege în acelaşi timp că Antonius e un prieten cât se poate de loial. A mers chiar până acolo încât să-mi sugereze că Antonius ar fi aproape singurul membru al nobilimii din partidul meu în care mă pot încrede. Nu cred că acesta e adevărul. Nădăjduiesc că pot să-mi pun încrederea în fidelitatea tuturor celor care au luptat sub comanda mea (deşi trebuie să recunosc că odinioară eram la fel de sigur de Labienus); iar acum, aproape toţi cei care ar putea să mă dezaprobe îmi sunt ataşaţi prin puternice legături de recunoştinţă. Unii oameni (ştiu asta) se înrăiesc cu atât mai mult cu cât îi tratezi mai blând şi mai generos. Dar lucrul nu e adevărat când e vorba de persoane care au veleităţi de oameni de onoare. Chiar şi Cato socotesc că ar fi fost neprimejdios dacă mi-ar fi îngăduit să-i acord iertarea. Brutus, oricât de greşit mi-ar fi înţeles intenţiile, sunt sigur că nu prezintă niciun fel de primejdie.

Dar în timpul acestei călătorii spre Spania nu mă gândeam la duşmanii pe care-i iertasem, ci la duşmanii pe care, cu acel prilej, n-aveam să-i iert. După ocuparea Romei, la început, sperasem pacea, iar după Pharsalus şi moartea lui Pompei, mă simţisem sigur că o am. Apoi a urmat inutila şi riscanta campanie din Africa; şi din nou mă

găseam în faţa unor inamici absolut de neîmpăcat. Îmi puteam închipui ce avea să se întâmple, nu numai mie şi prietenilor mei, dar Romei şi Italiei în general, dacă aş fi fost învins. Masacrele lui Sylla ar fi apărut drept o operaţiune condusă raţional, în comparaţie cu vărsarea de sânge universală şi dezorganizată care ar fi marcat intrarea lui Labienus şi a brutalului fiu al lui Pompei, Gnaeus, în cetatea Romei. Eram furios la culme, pe de altă parte, pe acele cetăţi din Spania Ulterior care trecuseră la inamic, în ciuda binefacerilor pe care le primiseră de la mine în trecut. Prietenul meu Balbus e originar din Cádiz, şi am făcut mult pentru acel oraş – locul unde, în tinereţe, era să-mi pierd cunoştinţa în faţa statuii lui Alexandru cel Mare, atât de acut am avut sentimentul propriilor mele deficienţe, al timpului irosit, şi totodată al realului şi vastului câmp de forţă, acţiune şi libertate care se află la dispoziţia unui om excepţional. De astă dată, până şi acest oraş aveam să-l fac să plătească pentru trădarea săvârşită. Cât despre trupele ce mi se supuseseră o dată şi apoi ridicaseră armele din nou împotriva mea, n-aveam să le mai feresc, cum făcusem înainte, de furia soldaţilor mei, care acum mi se părea justificată – şi pe care, la Thapsus, nici eu nu mai fusesem în stare s-o stăpânesc.

În momentul când am ajuns pe front, inamicul era în situaţia de a scoate pe câmpul de bătaie o forţă armată de treisprezece legiuni, dintre care patru erau alcătuite din trupe de prim rang. Atât soldaţii cât şi comandanţii lor ştiau că, în acea împrejurare, nu mai exista posibilitatea încheierii războiului printr-o Capitulare negociată, ca aceea pe care o acceptasem din partea lui Afranius şi Petreius. De astă dată, lupta trebuia să fie pe viaţă.

şi pe moarte. Şi în afară de cele patru legiuni de elită, restul armatei inamice reprezenta de asemenea, după cât se părea, o forţă de temut. Era alcătuită în mare parte din spanioli instruiţi după metodele romane. Nu

subestimam nici curajul înnăscut al spaniolilor, nici capacitatea lui Labienus de a instrui trupe şi de a le insufla elan. Eu însumi aveam opt legiuni, dintre care patru veterane. O singură dată eram superior în ceea ce priveşte oastea de călăreţi, dar ştiam (şi Pharsalus îmi confirmase părerea) că bătăliile nu se câştigă cu cavaleria.

Gnaeus Pompei, în ciuda firii sale dezagreabile, ştia să inspire fidelitate soldaţilor şi poseda o iscusinţă militară vrednică de luat în seamă. Dar îmi închipui că în campania aceasta va fi urmat, probabil, sfatul lui Labienus, care îmi cunoştea metodele şi caracterul şi putea să prevadă ce gen de acţiune aveam să întreprind. Ştia că în special, deşi îmi asumasem riscuri de tot felul, exista un singur risc pe care nu mi-l asumam niciodată în luptă. Nu le cerusem niciodată oamenilor mei să se avânte în bătălie atunci când condiţiile terenului erau nefavorabile pentru ei. Acum, evitând cu dibăcie lupta timp de peste două luni, Gnaeus Pompei izbutise în cele din urmă să profite de nerăbdarea soldaţilor ca şi a mea, astfel că, pentru prima oară, mi-am asumat riscul. Era cât pe-aci să se dovedească fatal.

Bătălia de ia Munda s-a dat aproape exact cu un an în urmă. În cele aproximativ două luni care au precedat-o, câştigasem câteva victorii neînsemnate. După una din ele fusesem salutat de oamenii mei cu titlul de „Imperator”. A fost unica dată când eram salutat astfel după o victorie în războiul civil, şi era un indiciu al sentimentelor noastre generale că luptam acum împotriva unor oameni care se situaseră în afara limitelor cetăţeniei romane şi nu se puteau aştepta la alt tratament decât. cel ce le fusese hărăzit galilor sau germanilor. Aşadar, treptat, forţam inamicul să se retragă spre sud de Córdoba, dar încă nu avuseserăm posibilitatea să ne ciocnim cu el în plină forţă. În acea primă jumătate a lunii martie vremea a fost minunată. Ajunsese un fel de glumă în rândurile armatei să se repete, zi după zi: „Ce dimineaţă frumoasă pentru o

bătăliei” Apoi, pe câmpia şi pe pantele;

dealurilor de lângă Munda, bătălia a avut loc. Tânărul Pompei şi Labienus îşi postaseră armata pe o poziţie cum nu se poarte mai puternică. Probabil că nu se aşteptau să atac şi îşi făceau SQcoteala că vor putea declara, la sfârşitul zilei, că i-au oferit bătălia aşa-zisului invincibil Catesar şi acesta refuzase provocarea. Şi, într-adevăr, am şovăit dacă trebuia să accept provocarea. Ştiam că, în cazul când lupta s-ar fi prelungit, panta dealului i-ar fi dat inamicului un imens avantaj. Dacă nu izbuteam să spargem sau să întoarcem frontul inamic într-un punct oarecare, adversarii noştri aveau posibilitatea să se retragă în sus, devenind mai puternici cu fiecare pas înapoi. Totuşi, cunoşteam bravura ostaşilor mei şi eram încredinţat că nicio armată nu putea să le reziste multă vreme.

Astfel, în acea dimineaţă frumoasă pentru o bătălie, am înaintat în linie de bătaie, am trecut râul care ne despărţea de inamic şi ne-am oprit chiar la poalele dealului. Labienus ştia probabil că dacă era vorba să dea o bătălie generală, niciodată n-avea să i se ivească un prilej mai favorabil. Am văzut curând că era pregătit să-l folosească. Cavaleria şi trupele uşoare au înaintat împotriva noastră din flancuri, iar corpul principal al armatei a început să se pună încet în mişcare înspre noi. Preliminariile bătăliei s-au desfăşurat atât de convenţional încât păreau aproape de domeniul teoriei. Cavaleria mea se găsea sub comanda generală a regelui maur Bogud, cu a cărui soţie fusesem în relaţii atât de intime în Mauretania. Era un bun comandant de cavalerie, iar trupele lui maure erau cel puţin la fel de destoinice ca valoroasele contingente de cavalerie galică şi spaniolă pe care le adusesem cu mine. Nu le-a fost greu să măture trupele inamice de călăreţi şi aruncători cu praştia. Pe

urmă, călăreţii au fost rechemaţi. Planul meu era să-i folosesc pentru a exploata adevărata breşă, care avea să fie treaba infanteriei. Între timp, cele două linii de infanterie se apropiaseră îndeajuns pentru ca să aibă cuvântul şarja şi aruncarea suliţelor. Aveam, ca de obicei, legiunea a X-a la dreapta mea şi postasem la stânga mea alte legiuni veterane. Mă aşteptam ca atacul decisiv să aibă loc fie dintr-o aripă fie din cealaltă. Iar când trupele s-au încăierat în luptă, oamenii din legiunea a X-a, bătându-se cu furie şi zeloşi ca întotdeauna să poată, revendica onoarea victoriei, au izbutit să împingă puţin îndărăt inamicul, în celelalte sectoare, cele două linii de bătaie erau încleştate, niciuna dintre părţi nevoind să cedeze. Urmăream cu nelinişte, în speranţa că momentul când puteam porunci din nou cavaleriei să intre în acţiune avea să vină mai repede. Mă găseam într-o stare de exaltare, ca totdeauna când sunt pe câmpul de bătălie, dar de astă dată eram conştient în acelaşi timp de un sentiment – contrariu – aproape o presimţire rea. Poate că era numai efectul ulterior al unui atac de epilepsie pe care-l suferisem recent lângă Córdoba; poate că într-un colţ al conştiinţei se contura gândul că ceream de la aceşti vechi soldaţi ai mei aproape mai mult decât mă puteam aştepta din partea lor. Am observat că uşoara înaintare iniţială din dreapta fusese menţinută. Nimic nu ne putea da acum o victorie rapidă, iar eu îmi angajasem armata într-o luptă în care experienţa şi instruirea soldaţilor noştri erau contrabalansate, şi poate mai mult decât atâta, de efectivele superioare, Tobusteţea fizică şi poziţia avantajoasă a inamicului. Timp de peste două ore, fără întrerupere, a durat lupta aprigă corp ia corp. Nu produceam nicio schimbare în linia inamicului şi ştiam că acest singur fapt le dădea mai multă încredere adversarilor noştri, în timp ce nouă ne slăbea hotărârea. Îmi închipuiam uşor ce va fi simţit Labienus. După – atâta lăudăroşenie şi atâtea dezamăgiri, părea că

se află în pragul triumfului care avea să-i satisfacă îndelunga ură. Iar eu, care mă dovedisem a fi un general mai valoros decât Pompei cel Mare, aveam oare să mă las biruit şi dezonorat de trupele comandate de fiii săi? Nu puteam suporta să aştept rezultatul acţiunii şi aş fi preferat, fără doar şi poate, să mor luptând decât să-mi văd soldaţii întorcând spatele şi luând-o la fugă. Am răcnit cuvinte care au fost, probabil, incoerente şi, oricum, n-au putut fi auzite decât de foarte puţini. Eram deznădăjduit şi înecat de revoltă, pierdeam bătălia şi mi se părea împotriva firii lucrurilor să fie astfel. „Vreţi să mă trădaţi acum pentru nişte băieţandri?” – le-am strigat; şi, smulgând un scut şi o sabie de la unul dintre răniţi, am alergat către inamic. Aşa făcusem, cu atâţia ani în urmă, pe dealul din Gallia nordică, prin desişul gardurilor vii, când am fost înconjuraţi de tribul nervi lor. Părea că a trecut o viaţă întreagă din acele zile. Şi atunci acţiunea mea fusese nepremeditată, iar rezultatul ei mă uimise şi pe mine. Aşa şi acum, nu luam seama la loviturile de lance şi de sabie a căror ţintă eram eu, dar oamenii mei m-au văzut şi, fie că mi-au auzit şi înţeles cuvintele, fie că nu, n-aveau de gând să-şi lase generalul să lupte înaintea lor. Întâi cu încetineală, apoi cu rapiditate crescândă, simţeam cum bătălia ia o altă înfăţişare. În alte sectoare lupta continua fără nicio superioritate de situaţie pentru vreuna din părţi, dar în aripa dreaptă eram biruitori. Vedeam după chipurile lor şi auzeam după glasurile lor mânioase că oamenii din legiunea a X-a ştiau că învinseseră. Aripa stângă a inamicului a suferit mai întâi o curbură, fiind apoi complet destrămată. Era momentul să-mi dezlănţui cavaleria asupra flancului dezorganizat şi a ariergărzii. M-am retras din linia frontului ca să verific executarea acestei acţiuni şi am constatat că regele Bogud, văzând care era situaţia, îşi masase călăreţii pentru şarjă. Am observat de asemenea, mai sus pe deal, o intensă mişcare de trupe îndărătul

frontului principal al inamicului şi mi-am dat seama numaidecât că Labienus acţiona cât se poate de inteligent. Aducea cohorte de pedestraşi din dreapta şi din centru ca să ţină piept atacului de cavalerie la care se aştepta din stânga. Era tocmai manevra prin care câştigasem eu bătălia de la Pharsalus; de astă dată însă, manevra, deşi admirabilă în sine, nu numai că nu şi-a atins scopul, dar a dus de-a dreptul la derută totală în întreaga armată duşmană. Labienus, pentru a face faţă ameninţării, a trebuit să-şi deplaseze cohortele cu iuţeală; mişcarea nu era aşteptată de oamenii de pe frontul de luptă, de aceea nu i-au înţeles scopul. Soldaţii, încleştaţi efectiv în luptă, au luat acest iureş subit de steaguri şi cohorte din spatele lor nu drept o acţiune înţeleaptă menită să-i protejeze, ci drept începutul unei fugi generale. Câteva unităţi au intrat în panică şi în scurt timp panica s-a întins de-a lungul întregii linii a frontului, în momentul când cavaleria mea a intrat în acţiune, n-a mai existat nicio rezistenţă-serioasă.

După Pharsalus dădusem ordin oamenilor mei să cruţe viaţa compatrioţilor lor şi am dorit ca această poruncă a mea să fie pomenită de viitorii istorici ai vremurilor noastre. Dar după Munda n-am mai dat un asemenea ordin, şi nici n-ar fi fost ascultat, dacă-l dădeam. Pierderile noastre fuseseră mai grele decât avusesem de suportat în oricare din bătăliile mele anterioare. Oamenii erau sleiţi de puteri. Cu toate astea, alături de cavaleria relativ mai odihnită, au mai petrecut câteva ore omorând pe toţi cei pe care i-au putut ajunge din urmă. S-a evaluat că în această bătălie au murit 33.000 de oameni din rândurile inamicului. Printre morţi era şi Labienus. Am vegheat ca trupul său să fie îngropat cu cinstea cuvenită.

După aceea ne-am îndreptat spre Córdoba, unde izbutiseră să se refugieze alţi 22.000 de oameni din armata inamicului. Locuitorii oraşului erau dispuşi să se predea, dar trupele inamice n-aveau nici curajul să se lase în

seama îndurării mele, nici priceperea şi hotărârea să reziste. Unii au dat foc oraşului, probabil ca un mijloc de a-i teroriza pe locuitori, iar în dezordinea gene-Talăn-am avut prea mari greutăţi ca să luăm localitatea prin asalt. Dintre cei 22.000 de oameni din cetate, care se aflausub arme împotriva noastră, puţini au supravieţuit. Cât despre fiii lui Pompei, tânărul Sextus a scăpat şi mai încearcă şi acum, cu resurse foarte limitate, şi organizeze o flotă în apele răsăritene. Gnaeus a fost fugărit de spaniolii din serviciul meu, iar atunci când am intrat în Sevilla, i-am găsit capul retezat, expus în piaţa principală a cetăţii. L-am privit cu indiferenţă; într-adevăr, sentimentele mele se schimbaseră din vremea când am privit cutremurat de oroare capul tatălui său pe puntea vasului, lângă Alexandria. Pe atunci mai nădăjduiam încă pace şi reconciliere între cetăţenii romani. Acum, războiul civil, ca şi războiul galic, se încheiase cu mai multă vărsare de sânge decât mi-aş fi putut închipui.

Am petrecut câteva luni în Spania, reorganizând provincia şi dând dispoziţii pentru plata şi recompensarea trupelor mele. De astă dată n-am manifestat niciun fel de milă faţă de acele oraşe spaniole care, în ciuda numeroaselor mele dovezi de bunăvoinţă, parcă din simplă îndărătnicie sau dor de senzaţie şi aventură, trecuseră la inamic. I-am făcut pe bogătaşi să plătească pentru luxul acesta al revoltei. Nu i-am uitat niciodată pe cetăţenii din Cádiz şi faimosul lor templu al lui Hercule. După prima mea campanie restituisem acestui templu întreaga comoară ce-i fusese răpită de către ofiţerii lui Pompei. Acum am luat comoara pentru folosul armatei şi al meu.

N-am plecat la Roma decât spre miezul verii. În drum, m-am oprit în provincia noastră, la Narbona. Voiam să revăd mulţi prieteni vechi de acolo, iar alţii au venit din Italia şi din toate părţile Galliei să mă întâmpine. Am vizitat întotdeauna cu plăcere această mică zonă fertilă, cu

climă blândă şi locuitori vioi la minte, care au fost romanizaţi de atâta vreme şi, cu excepţia populaţiei din Marsilia, mi-au dat cel mai credincios sprijin. Reflectam că nu trecuseră mai mult de doisprezece sau treisprezece ani de când îngrijorarea mea în privinţa securităţii provinciei îmi oferise pretextul de a interveni împotriva helveţilor. De la acest accident al istoriei pornise cucerirea Galliei şi invadarea Britanniei şi a Germaniei. E adevărat poate că dacă o întâmplare n-ar fi corespuns cu necesităţile ambiţei şi personalităţii mele, aş fi descoperit alta; dar o alta m-ar fi putut îndrepta într-o direcţie deosebită – spre răsărit poate, pe meleagurile Danubiului, unde e posibil să mă duc totuşi, fie anul acesta fie anul următor, de vreme ce frontiera noastră se cere rectificată în partea aceea. Aşa cum au ieşit lucrurile, mă bucur că soarta m-a condus în Gallia şi că ulterior am ştiut să mă folosesc de destin în avantajul meu şi să creez acolo începuturile unei dezvoltări noi şi durabile. Anul trecut, străbătând provincia noastră, îmi reveneau în amintire cât se poate de limpede priveliştile vaste şi atât de diferite de mai la nord, de la dealurile din jurul Gergoviei şi Aleşiei până la pădurile şi mlaştinile unde trăiau belgii şi la râpele împădurite unde urmărisem şi ucisesem un număr atât de mare de eburoni trădători. În tot cursul războiului civil, această întinsă zonă fusese liniştită. Totuşi, nu cu mult în urmă, însăşi provincia fusese ameninţată de bandele lui Vercingétorix şi, cu scopul de a-mi salva legiunile izolate, fusesem constrâns să execut în toiul iernii traversarea Cevenilor, lucru socotit până atunci cu neputinţă de realizat.

Acum, oricât de grele fuseseră timpurile acelea, era o uşurare să mă gândesc la ele după dificultăţile şi după vărsările de sânge roman din Africa şi Spania. De aceea m-am bucurat să-i regăsesc în provincie pe câţiva dintre foştii mei ofiţeri, mai cu seamă pe Antonius şi pe Trebonius, ca şi pe unii, cum era în special Brutus, care luptaseră

împotriva mea şi care îmi acceptaseră iertarea. Toţi aceştia aveau motive să se aştepte să mă vadă nemulţumit de ei. Într-adevăr, circula chiar o versiune (pe care n-am crezut-o niciodată) că Trebonius ar fi făcut planul să mă asasineze. E foarte probabil să fi vorbit împotriva mea dintr-o deziluzie a sa personală greşit interpretată, căci fusese guvernator al Spaniei Ulterior şi nu reuşise cu niciun chip să împiedice inamicul de a face primejdioase progrese în acea provincie. Dar la fel eşuaseră şi generalii mei Fabius şi Pedius. Toţi erau oarecum ruşinaţi de ei înşişi. Toţi sunt ofiţeri valoroşi, dar nu le place să admită că le lipseşte geniul lui Labienus. Consideram că binemeritau onoruri şi am aranjat astfel lucrurile încât Trebonius şi Fabius să deţină consulatul pentru restul anului, iar după triumful pe care îmi propuneam să-l serbez eu însumi la Roma în toamnă, Pedius şi Fabius să aibă şi ei parte de un triumf. Cât despre Antor nius, îi acordasem, după Pharsalus, atât onoruri cât şi răspunderi. Nu mă aşteptasem la prea multă înţelepciune politică din partea lui, dar îmi închipuisem că, cel puţin, avea să-şi menţină legiunile în stare de operativitate şi de mulţumire. Sunt convins şi astăzi că dacă n-a făcut-o a fost numai pentru că era prea leneş ca să-şi dea ostenelaşi, din epoca răzvrătirii din Campania, îl utilizasem destul de rar. Totuşi, am ţinut la el întotdeauna, iar acum, după cât se părea, venise din nou momentul să-i dau prilejul să se distingă. I-am făgăduit că avea să-mi fie coleg la consulatul pe anul în curs. Până acum se comportase bine, afară de faptul că nimic nu-l putea determina să se împace cu Dolabella.

Îmi amintesc că Brutus avea un aer foarte domolit când a venit să mă întâmpine în provincie. Primisem rapoarte excelente despre comportarea sa ca guvernator al Galliei Cisalpine, un post pe care i-l oferisem, cu toate că nu avea calificările legale ca să-l deţină. Şi, atât de dragul mamei sale, Servilia, cât şi al lui personal, eram

dornic să-l ajut şi în viitor. La un moment dat mă gândisem chiar să-l fac moştenitorul meu principal. Aşa cum stau lucrurile, l-am făcut moştenitorul meu pe tânărul Octavianus şi (deşi aceasta în general nu se ştie) l-am adoptat ca fiu. E sânge din sângele meu; e înzestrat, spre deosebire de Brutus, cu o inteligenţă cât se poate de ageră şi de realistă în privinţa problemelor politice; în sfârşit, e cel puţin la fel de ambiţios cum am fost eu. Mi-e teamă că-i lipseşte întrucâtva generozitatea şi are prea puţin din farmecul pe care Brutus, cu toată ţinuta lui gravă, îl păstrează şi astăzi. Atât el cât şi Brutus sunt ceea ce s-ar putea numi oameni cu firi reci, dar Octavianus se deosebeşte de Brutus prin faptul că îşi dă seama că, în raporturile cu oamenii, răceala e un defect. Văd bine că îl invidiază pe Antonius pentru degajarea şi naturaleţea manierelor sale şi pentru evidenta fascinaţie pe care o exercită asupra femeilor şi a soldaţilor. Într-adevăr, am auzit că, în eforturile lui de a capta ceva din această utilă calitate a lui Antonius, tânărul se forţează, cu obişnuita-i perseverenţă, să se dea la chefuri cu băutură sau la lungi momente de destrăbălare sexuală pentru care nu e tocmai dotat de la natură. E încă o pildă a forţei sale de hotărâre şi, cu toate că nu pot aproba, bineînţeles, asemenea manifestări patetice, ele nu mă scandalizează, ca pe Brutus, şi nici nu-mi bat joc de ele cum face Antonius. Nădăjduiesc că voi rămâne în memoria omenirii nu numai sub aspectul de cuceritor al Galliei, dar şi sub acela al omului care a pus capăt la Roma lungii perioade de războaie civile şi de antagonisme de neîmpăcat între individualităţi. Dar în cursul unei vieţi întregi m-am deprins să cântăresc tăria caracterelor şi resursele oamenilor care sunt sau pot deveni antagonişti. Dintre aceştia trei – Antonius, Brutus şi Octavianus – nu am nicio îndoială că, în cazul când şi-ar asigura un număr de partizani, Octavianus ar fi adversarul cel mai primejdios.

La întoarcerea mea din Spania nu mă gândeam însă la duşmani, ci la prieteni. Astfel că am fost fericit să-i pot risipi de îndată lui Brutus îngrijorarea pe care va fi avut-o în privinţa cordialităţii cu care aveam să-l primesc. Desigur, nu se putea aştepta să aprob căsătoria pe care o făcuse de curând. Dacă m-ar fi consultat, l-aş fi sfătuit insistent să n-o facă. Dar deşi sunt supraveghetor al moravurilor şi dictator perpetuu, nu sunt un Sylla, care obişnuia să impună oamenilor cu cine să se căsătorească şi de cine să divorţeze – şi pe care îl asculta toată lumea, în afară de mine. Brutus se căsătorise după cât se putea presupune din dragoste, deoarece avantajul politic nu părea să fie prea mare de pe urma alierii cu o femeie care îşi petrecuse viaţa în compania celor mai aprigi duşmani ai mei. Căci Porţia era fiica lui Cato şi văduva lui Bibulus. Era greu să găseşti o a doua femeie în Roma care, prin forţa împrejurărilor, să-mi fi auzit numele acoperit de ocări mai crunt şi mai neîntrerupt. Cred că Brutus a fost şi mulţumit şi uşurat când i-am spus că nu-mi era felul să port pică morţilor şi că-i doream fericire în căsnicie. Mă îndoiesc însă că a aflat-o. În ultima vreme mi s-a părut mai posac ca de obicei.

Nu mult după întrevederea aceasta cu Brutus în provincia noastră, am plecat mai departe spre Italia. Dar înainte de a părăsi Gallia Transalpină, am luat personal măsuri în vederea noilor colonii unde două dintre legiunile mele veterane aveau să primească generoase loturi de pământ. Legiunii a VI-a i-am împărţit pământ din teritoriul confiscat de la Marsilia. Legiunea a X-a se află acum în provincie, la Narbo Martius. N-au mai rămas mulţi din cei care au luptat împotriva helveţilor şi a lui Ariovist. Gaius Crastinus şi mulţi alţii zac îngropaţi în câmpia de la Pharsalus. Mai mulţi încă au căzut la Munda. Pe măsură ce îmbătrâneau, nu mai era uşor să te înţelegi cu ei. Acum îşi cultivă viile, înstăriţi cum n-au fost niciodată. Eu, care am

dobândit tot ce se poate presupune că-şi doreşte un om, trebuie să continui lupta. Mi se va părea ciudat să lupt fără ei.

ÎNCHEIERE

După întoarcerea mea de la Munda a trecut mai puţin de un an de când mă aflu în Italia, şi numai ultimele luni ale acestui răstimp le-am petrecut la Roma. Triumful meu din toamnă a fost numai puţin strălucit, deşi nu de proporţii chiar atât de ample cum fuseseră cele patru precedente. Poporul a avut distracţii din belşug; iar dacă nimic n-a egalat spectaculoasa luptă navală, redată pe un lac artificial, pe care o organizasem anul precedent, s-a desfăşurat în schimb o deosebit de frumoasă vânătoare de fiare sălbatice, în care au fost ucişi patru sute de lei, şi a fost văzută pentru prima oară la Roma o girafă. Aceste spectacole şi divertismente, la care a trebuit să iau parte (deşi aveam lucruri mult mai importante de făcut), mi-au readus în minte vremurile parcă demult apuse când eram edil, avându-l coleg pe Bibulus; atunci, cu ajutorul unor împrumuturi colosale, am oferit o serie de reprezentaţii cum nu se mai văzuseră încă şi, în cele din urmă, am îndrăznit să prezint din nou în faţa publicului statuile interzise ale lui Marius. Cu acel prilej, pentru prima oară, am auzit numele de Caesar strigat cu entuziasm şi uimire încântată din gurile unor mari mulţimi de oameni, şi m-am simţit îmbătat de succes. Astăzi, asemenea aclamaţii constituie un fenomen cotidian şi dacă înfăptuiesc ceva care nu atinge limitele extreme ale grandorii sau generozităţii, masele se simt înşelate. M-au situat pe un piedestal prea înalt pentru afecţiune, dar nu mai presus de ghimpele invidiei. Voi fi mai fericit alături de soldaţii mei. Cât despre populaţia Romei, mă îndoiesc că-i voi mai stârni un entuziasm autentic până în clipa când voi fi mort.

În timpul triumfului meu spaniol s-au produs câteva manifestări de dezaprobare, iar unul din tribuni a avut

chiar neobrăzarea să rămână aşezat în timp ce treceam. Unii aveau, fără îndoială, impresia că insultam memoria defunctului Pompei, sărbătorind un triumf asupra armatelor ce fuseseră comandate de fiii lui. Bineînţeles, nimeni dintre cei care mă cunoşteau cât de puţin nu puteau să gândească astfel. N-am menţionat niciodată, în nicio declaraţie oficială, victoria de la Pharsalus. La Roma, după această victorie, unii dintre partizanii mei au doborât statuile lui Pompei. De curând, am dat ordin să fie toate înălţate din nou la locul cuvenit. Cât despre triumful meu, l-am serbat pentru a marca sfârşitul războiului civil şi pentru a lăsa să se înţeleagă că aceia care tulburau pacea în repetate rânduri nu meritau consideraţia acordată în mod obişnuit cetăţenilor romani. De asemenea, doream să onorez armata care luptase în cea mai cumplită bătălie din câte dăduserăm până atunci.

Am fost – recunosc – jignit de comportarea ofensatoare a acelui unic tribun şi puţin contrariat de câteva neînsemnate manifestări de sentimente ostile din partea mulţimii. Dar nu sunt nici închipuit, nici neexperimentat. Ştiu că îmi păstrez autoritatea asupra poporului şi că e o autoritate bazată nu pe teamă, ci pe admiraţie şi simpatie camaraderească. Dacă aş fi asasinat astăzi, poporul, după primul moment de stupoare, s-ar întoarce asupra ucigaşilor mei şi ar începe să mă adore ca pe un zeu, cu mai multă fervoare decât în prezent. Dar în ciuda faptului că sunt conştient de realitatea puterii mele şi de esenţială banalitate a multora dintre onorurile cu care sunt copleşit, sunt totuşi intolerant, astăzi ca şi în trecut, faţă de lipsa de onestitate intelectuală şi faţă de acel gen de legalitate pe care am văzut-o folosită, cu o pedanterie bestială în cursul unei vieţi întregi, drept paravan pentru egoismul orb şi justificare pentru opresiune şi atrocitate. De aceea, deşi într-un sens îmi vine să zâmbesc la gândul că sunt dator să cer îngăduinţa cine

ştie cărui tribun obscur înainte de a merge mai departe cu planurile mele, în acelaşi timp mă irită folosirea greşită a ceea ce ar trebui să reprezinte un respect sincer faţă de convenţii. În cursul vieţii mele, Marius, Sylla, Pompei şi eu însumi, din diverse motive (şi foarte adesea pentru binele republicii), am călcat legea sau am denaturat-o în interesul nostru. Întrucât eu am realizat mai mult decât ceilalţi trei, presupun că sunt privit drept cel mai revoluţionar. Şi totuşi eu am avut o veneraţie mai adâncă faţă de antichitate. Altfel nu mi-aş fi dat osteneala să scriu aproape douăzeci de volume despre ştiinţa prezicerii, o ştiinţă în care nu cred, dar care constituie parte integrantă a religiei noastre de stat, al cărei şef sunt eu. N-aş vrea să îndepărtez nimic din trecut, decât ceea ce trebuie îndepărtat în interesul binelui obştesc. Căci, oricât de importantăe oricare convenţie, ea este astfel numai pentru că slujeşte scopurilor mai vaste ale libertăţii, justiţiei, forţei şi ordinii. De aceea, când mi se cere să „restaurez republica”, aş fi autorizat să răspund că tocmai asta fac. E adevărat că am fost făcut de curând dictator pe viaţă şi că e o funcţie fără precedent în istoria romană. Dar evenimentele au arătat cât de necesară e autocraţia aceasta, cel puţin în momentul de faţă. Iar eu am făcut uz de prerogativele mele, atât ca dictator cât şi în calitate de prefect al moravurilor, spre a întări organele existente de guvernare, şi nu spre a le distruge. Am sporit mult numărul senatorilor. Fireşte, unii membri ai vechii aristocraţii romane se plâng că am introdus în rândurile lor oameni lipsiţi de maniere distinse. Lucrul e adevărat, dar aceiaşi membri ai aristocraţiei spuneau aceleaşi lucruri despre Marius şi despre Cicero. Mă îndoiesc dacă se poate găsi un Marius sau un Cicero printre noii senatori creaţi de mine; totuşi, aceşti noi senatori sunt oameni cu mari resurse intelectuale, care şi-au câştigat dreptul la distincţie. Tot astfel, am sporit numărul pretorilor şi al chestorilor nu în

scopul de a-mi răsplăti partizanii, ci pentru că statul are nevoie de un număr mai mare de magistraţi spre a îndeplini cu operativitate un volum crescut de sarcini. În momentul de faţă, majoritatea acestor înalţi funcţionari îşi datoresc poziţia mai curând protecţiei mele decât, ca în trecut *t* propriilor lor eforturi desfăşurate legal sau ilegal în luptele electorale. Şi acesta e un aspect necesar. Roma trebuie să aibă răgazul de a-şi reveni în urma războiului civil, fără a se cufunda iarăşi, atât de curând, în jalnica şi ruinătoarea vrajbă a ambiţiilor personale, a acuzărilor şi contraacuzărilor, a mituirii şi corupţiei, pe care o cunosc prea bine şi pe care unii continuă s-o învrednicească şi astăzi cu numele de „libertate”. Aceşti oameni ar face bine să reflecteze că, în activitatea mea de control asupra alegerii magistraţilor superiori, n-am încălcat nicio „libertate” însemnată. Nicio persoană capabilă n-a fost exclusă printr-o acţiune de-a mea din vreun post pentru care e calificată. Printre pretorii acestui an, de pildă, se numără şi Cassius, care, sunt absolut sigur, mă dezaprobă, şi Brutus, care, deşi mi-e drag şi am încredere în el, e cert că nu-mi împărtăşeşte vederile politice.

Dar de ce aş încerca să justific, chiar faţă de mine, faptul că eu deţin puterea, din moment ce ştiu că e un lucru necesar şi că fac uz de ea cu moderaţie? Poate când mă voi afla în Orient voi scrie un fel de tratat constituţional spre a-mi defini şi explica scopurile pentru acea foarte mică minoritate care se pasionează cu adevărat de asemenea probleme. Un astfel de tratat mi-ar aduce un oarecare bine, dar nu prea mare, deoarece nicio argumentare intelectuală, oricât de convingătoare, nu i-ar împiedica pe cei mai mulţi dintre duşmanii mei, oricât de inteligenţi ar fi, să mă urască. În plus, deşi sunt cu prisosinţă un iubitor al tradiţiilor şi datinilor strămoşeşti, nu mi-ar plăcea să mă simt legat de recomandări teoretice. Am învăţat că în politică, la fel ca şi în război, ceea ce are

importanţă e rapiditatea. În momentul de faţă sunt multe de făcut şi îmi lipseşte pur şi simplu timpul pentru a putea să-mi supun conduita unor dezbateri ce s-ar desfăşura după idei preconcepute. Pentru viitorul care se poate prevedea, eu trebuie să păstrez puterea autocratică» Niciun om cu mintea întreagă nu m-ar putea considera un tiran, dar îmi dau seama că sunt destui aceia care nu sunt sănătoşi la minte.

Printre aceştia, cel puţin în ceea ce priveşte politica, sfat înclinat să-l situez şi pe Cicero. După încheierea războiului african, a ţinut câteva discursuri bine concepute şi generoase. E sincer impresionat, cred eu, de faptul că sunt potrivnic ideii de a vărsa sângele compatrioţilor mei. De altfel, recent a fost primul care a propus pentru mine în senat noi onoruri, excesive şi inutile. Totuşi, limbajul său, cu toate frumuseţile lui de stil, îmi face impresia fie că aparţine unei şcoli de retorică, fie altei epoci. Mintea lui scânteietoare n-a sesizat simplul fapt că istoria e vie şi că timpurile s-au schimbat. Îmi măguleşte vanitatea aproape cu aceleaşi cuvinte cu care i-o măgulea lui Pompei la tinereţe, iar când vorbeşte copleşit de veneraţie despre republică, se gândeşte la o formă de stat care a încetat să existe mai înainte ca el să se nască. Cicero se pare că a găsit timpul să compună un tratat constituţional. Nu de mult l-a arătat prietenilor mei Balbus şi Oppius, cerându-le sfatul dacă să-l supună aprecierilor mele sau nu. Ei l-au descurajat, ceea ce, bineînţeles, l-a jignit. Dar au făcut bine că l-au descurajat, deoarece comentariile mele, socot eu, l-ar fi jignit şi mai mult. Are intenţii bune, dar ar vrea ca lucrurile să fie ceea ce nu sunt. În practică, se pare că nu are nimic de propus decât ceea ce şi-a închipuit întotdeauna că este de dorit – o stare de lucruri în care un singur ofiţer de elită (pe vremuri era Pompei; astăzi sunt eu) să comande armatele pe câmpul de luptă, în timp ce Roma, Italia şi provinciile să fie guvernate onorabil şi

patriotic de un senat alcătuit din conservatori preocupaţi de binele public şi posedând o cunoaştere temeinică a istoriei, subînţelegându-se că toţi ar trebui să asculte şi să se lase conduşi de oratoria şi înţelepciunea lui Cicero însuşi. Propria lui experienţă ar fi trebuit să-l înveţe că o asemenea adunare nu există. Şi ar trebui să aibă modestia de a-şi aminti că propria sa reputaţie în domeniul activităţii politice nii l-ar îndreptăţi pe niciun om inteligent să-i urmeze orbeşte sfaturile.

În luna decembrie am luat masa împreună cu el la una din latifundiile sale. Mă găseam în vecinătate, în vizită la tatăl vitreg al lui Octavianus, şi am acceptat bucuros invitaţia lui Cicero, deşi ezitam ca nu cumva să abuzez de ospitalitatea lui, având în vedere impunătoarea mea gardă personală (aveam aproape două mii de călăreţi cu mine). În plus, mi-e teamă că l-am ofensat când a venit dimineaţa să mă invite, iar eu nu l-am putut primi. Eram mult prea ocupat discutând cu Balbus diverse planuri şi probleme financiare. Totuşi, până la urmă toate au ieşit bine. Soldaţi îi au primit o masa destul de bună în grădină, iar eu am petrecut o seară cât se poate de plăcută. Am vorbit numai despre literatură şi filosofie, şi cred că Cicero a fost la fel de mulţumit ca şi mine că discuţiile noastre s-au limitat la aceste subiecte. Ştiu bine că arde de dorinţa de a-mi da sfaturi politice, dar sfaturile lui iau, fără excepţie, forma unor generalităţi inofensive care, în actualul context de evenimente şi necesităţi contemporane, sunt aproape, dacă nu chiar total, lipsite de sens. Îşi dă seama că inteligenţa mea e mai ales de ordin practic şi că sunt toate şansele ca eu să pretind, într-o dispută politică, o cunoaştere a faptelor pe care el nu e stăpân şi o anumită precizie logică cu care nu e deprins când e vorba de politică. Ca atare, îi e teamă că nu l-aş asculta cu respectul ia care se consideră el îndreptăţit. Dar pe teme literare ştie că-i iau în serios fiecare cuvânt, că mă încântă umorul

lui şi că-i admir erudiţia. Mai mult, în acest domeniu ascultă fără pică ceea ce-i spun, şi-mi răspunde fără emfază. E un lucru care-i face deosebită cinste. Sunt eu însumi, sub anumite aspecte, un om de litere şi am observat că, în general, scriitorii, poeţii şi oratorii dau dovadă de mai puţină generozitate unii faţă de alţii decât rivalii din alte profesiuni. Cicero e o excepţie. Şi-a consacrat mult timp ca să ajute tineri oratori şi studioşi ai filosofiei. Recunoaşte şi laudă creaţiile de talent ale altora, ba chiar în aceste probleme, în care e într-adevăr un expert, nu manifestă nimic din vanitatea şi intoleranţa pe care o arată atunci când discută alte subiecte cu care e mult mai puţin familiarizat. În prezent scrie o grămadă de versuri, pentru care e înzestrat cu o excepţională facilitate. Mi-a spus că adesea compune cinci sute de versuri într-o singură seară. Se ocupă, de asemenea, cu interesante şi valoroase lucrări de filosofie, creând noi cuvinte sau născocind metafore pentru o serie de termeni greceşti de specialitate care nu au echivalent în latină. Am savurat întreaga noastră convorbire, iar când mi-am luat rămas bun de la el eram sincer făcându-i toate urările de bine. E regretabil că mă dezaprobă atât de profund. Mi-ar plăcea să înţeleagă că atâta timp cât eu sunt în viaţă, el se poate deda în linişte studiului, sporindu-şi faima; în timp ce, presupunând că eu aş fi înlăturat prin violenţă (şi acum numai prin asasinat s-ar putea atinge acest scop), în vălmăşagul dezordinilor care, în mod inevitabil, ar urma, e greu de închipuit ca el să supravieţuiască. Ceea ce s-ar întâmpla cu el ar fi, probabil, ceea ce s-a mai întâmplat şi în trecut. Întâi ar fi utilizat, apoi îndepărtat. Aş fi dorit să fi avut măcar un singur prilej de a-i fi recunoscător în politică, deoarece eu, spre deosebire de alţii, i-aş fi arătat în mod sigur recunoştinţa mea.

În clipa de faţă, el şi cu alţii sunt, fără îndoială, furioşi şi abătuţi la gândul că aş putea orândui lucrurile

astfel încât să mi se dea titlul de „rege”. E un plan pe care Cleopatra mi l-a sugerat adesea. Balbus, de asemenea, înclină să-l sprijine, şi, indiscutabil, un mare număr dintre partizanii mei de la Roma s-ar bucura să mă vadă că rup complet cu tradiţia republicană şi arăt cu toată claritatea că Roma e în puterea unui singur om. Nu sunt potrivnic ideii nici eu însumi. Îmi place ca, acolo unde e cu putinţă, distincţiile să fie precise; sunt un descendent al străvechilor regi ai Romei şi am o nesfârşită veneraţie pentru antichitate. Totuşi, sunt conştient în acelaşi timp că există la Roma un foarte adânc sentiment republican care, oricât de iraţional ar fi, e o forţă de care trebuie să ţinem seamă. Ceea ce oamenii găsesc supărător e numai denumirea de „rege”, şi asta pentru că au fost învăţaţi să creadă că acel Brutus de odinioară (un strămoş cam îndoielnic al prietenului meu, Marcus Brutus), care a mântuit lumea de primul rege al Romei, a săvârşit o acţiune vrednică de laudă instaurând un sistem oligarhic de guvernare, a cărui evoluţie treptată a dus la ceea ce numim noi astăzi „republică”. Am fost deprinşi să punem în contrast ideea de monarhie cu realitatea acestei republici şi ni se insuflă convingerea care publica noastră e cea mai bună formă de organizare politică pe care a inventat-o omul până acum. Atât de puternică e influenţa prejudecăţii şi a educaţiei încât puţini îşi mai îngăduie să reflecteze că, în cursul ultimelor două generaţii, republica noastră s-a dovedit total inadecvată să facă faţă celor mai elementare sarcini ale guvernării – menţinerea legii şi ordinii în cadrul comunităţii romane. Mai numeroşi au fost romanii ucişi în bătălie, jefuiţi sau asasinaţi de către concetăţenii lor în aceşti ani decât cei din oricare perioadă de cucerire străină sau de autoapărare. A fost o vreme când şi eu gândeam mai curând în termeni de reformă a moravurilor decât de reconstrucţie generală. Acum, nevoia de reconstrucţie este evidentă, şi poate că e de dorit să

utilizăm cuvinte noi, sau cuvinte vechi cu sensuri noi, pentru a marca schimbarea ce a avut ioc. Mă bate gândul că numele de „Caesar” ar putea ajunge să fie utilizat spre a desemna acest nou gen de monarh pentru care eu folosesc în prezent stânjenitorul titlu de „dictator perpetuu”. Chiar şi aşa însă am dreptul să port toga de purpură şi ghetele roşii înalte pe care le purtau regii de odinioară ai Romei. Bănuiesc că, în parte, costumul acesta a provocat demonstraţia care a avut loc aproximativ cu o lună în urmă. Pe când mă întorceam la Roma de la celebrarea Festivalului Latin glasuri numeroase din mulţimea ce mă înconjura m-au salutat cu titlul de „rege”. S-a produs destgur şi un fel de contrademonstraţie, condusă de câţiva tribuâii neoficiali. Am replicat manifestanţi lor de ambele părţi declarându-le: „Numele meu e «Caesar» şi nu «Rege»”, şi mi-arăsărit pe loc în minte gândul că numele de „Caesar” n-ar fi o alternativă rea pentru celălalt titlu, mai puţin popular. De atunci, prietenii mei au făcut diverse încercări pentru a verifica intenşitatea atmosferei generale. Statuile mele au fost împodobite cu diademe regale şi, exact acum o lună, o impresionantă ceremonie a fost pusă la cale cu prilejul sărbătoririi Lupercaliilor, când Antonius, în faţa unei mulţimi imense, a făcut încercări repetate de a-mi oferi o coroană. Gestul a fost primit cu sentimente amestecate. Probabil cam jumătate dintre cei prezenţi au. fost grav jigniţi de propunerea unei monarhii oficiale. De aceea am dar dispoziţii ca acea coroană să fie aşezată în templul lui Jupiter împreună cu o inscripţie, în sensul că eu, Caesar, când mi s-a oferit titlul de rege din partea poporului prin mijlocirea consulului Antonius, am declinat oferta. O asemenea atitudine ar trebui, cred eu, să convingă pe orice om nepărtinitor că nu doresc să rănesc susceptibilităţile nimănui. Cu toate astea, rămâne adevărat, aşa cum Cleopatra îmi atrage mereu atenţia, că

în Orient titlul de „rege” mi-ar putea fi extrem de util. Bătrânul unchi Lucius Cotta a izbutit să scoată o prorocire din cărţile sibilline, în sensul că Parţia nu poate fi cucerită decât de un rege, şi în cursul adunării de astăzi a senatului (trebuie să se fi luminat de ziuă) are să propună ca, din multiple motive, militare şi superstiţioase, ar trebui să am dreptul de a mă intitula „rege” în afara graniţelor Italiei. Propunerea va fi, bineînţeles, votată; dar nu sunt sigur în ce măsură voi face uz de acest nou privilegiu.

Va trebui să am în vedere sentimentele armatei şi avantajele precise care ar decurge în actuala conjunctură.

De altfel, eu am avut de reflectat asupra unor lucruri de mult mai mare însemnătate decât folosirea titlurilor onorifice. Unii dintre detractorii mei ar fi uimiţi dacă ar şti cât de puţină vreme am consacrat eu în cursul ultimelor luni gândurilor despre monarhie. Interesul meu s-a concentrat mai ales asupra unor proiecte grandioase în patrie, ca şi peste hotare. M-am ocupat de asemenea de unele chestiuni de detaliu, pe care le consider importante. Am schiţat constituţii pentru noi colonii şi aşezări. Am elaborat în amănunt planuri pentru recrutarea şi transportul coloniştilor în trei cetăţi, care nădăjduiesc că vor fi cele mai mari dintre noile mele întemeieri – Troia, Corint şi Cartagina. Nădăjduiesc că aceste cetăţi, atât de bogate, puternice şi vestite în trecut, vor renaşte, redobândindu-şi faima de altă dată. Am discutat planul general al reconstruirii lor cu cei mai buni arhitecţi pe care i-am găsit în Grecia şi Egipt – ţări mult avansate faţă de noi în urbanistică, la fel ca şi în arhitectură. Şi sper să fac din Corint un centru comercial şi mai însemnat decât înainte, prin săparea unui canal care să taie istmul ce separă Grecia de nord de Peloponez. Am întocmit de asemenea schiţa unui vast program pentru ridicări de edificii şi reconstrucţii la Roma şi în întreaga Italie. Balbus şi Oppius se vor ocupa de aceste proiecte, în timp ce eu mă

voi afla în Orient. Pun preţ în mod deosebit pe planul destinat să abată cursul Tibrului şi să-i lărgească matca, astfel ca să îngăduie corăbiilor de proporţii mai mari să pătrundă de pe mare până în inima cetăţii. Portul

Ostia urmează de asemenea să fie apreciabil mărit, aducându-i-se şi îmbunătăţirile necesare. Doresc totodată să deschid lângă Roma noi zone întinse de pământ cultivabil prin secarea mlaştinilor pontine; iar în Roma însăşi, pe lângă programul de construcţii pe care l-am alcătuit, rămân multe de înfăptuit din planurile anterioare. Edificiul cel mai impunător va fi, fără îndoială, marele templu al lui Marte – cel mai grandios din lume – pe care îmi propun să-l înalţ pe amplasamentul unde, cu prilejul triumfurilor galic, egiptean, asiatic şi african, a fost construit un uriaş iac artificial în vederea reprezentării unei bătălii navale. Dar voi fi şi mai fericit să văd noile porticuri, foruri, bibliotecile publice, teatrele şi toate celelalte clădiri care vor face în sfârşit din Roma, cât priveşte arhitectura şi confortul, o cetate cu nimic inferioară Atenei, Antiohiei, Alexandriei sau Pergamului.

Am în faţa ochilor imaginea unei Rome care a devenit cetatea cea mai strălucitoare ca măreţie, după cum este cea mai puternică din întreaga lume. Îi văd în închipuire chiar şi pe cetăţenii ei, ducându-şi viaţa în pace şi ordine, nesupăraţi de acele tulburări făţişe şi conflicte de interese, sau de acele invidii nebuneşti şi rivalităţi desperate care au mânjit cu sânge epoca mea. Dar nu ştiu dacă voi mai trăi să văd o asemenea stare fericită de lucruri. Se poate întâmpla să mor în Parţia, ca şi Crassus, deşi eu nu voi comite greşelile de strategie pe care le-a comisei. Cu toate astea, chiar fără să fi comis vreo greşeală, e necesar adeseori să-ţi expui viaţa în bătălie. Sau, după cum îmi dau bine seama la vârsta mea, pot muri în orice clipă printr-un accident sau prin inevitabilitatea unei boli. S-ar putea chiar, presupun, să fiu asasinat. Fireşte, e mult de când m-

am deprins să consider, aşa cum ne recomandă un filosof, că fiecare zi poate să fie ultima zi din viaţa mea, deşi n-am îngăduit câtuşi de puţin ca un asemenea considerent să-mi influenţeze acţiunile.

Se vede limpede acum lumina zorilor acestei zile a Idelor lui Marte. Calpurnia, care a avut un somn atât de neliniştit, se trezeşte şi ea. Are să se arate îngrijorată de sănătatea mea, iar eu îi voi spune că nu e prima noapte albă pe care am petrecut-o. Odihna ei agitată e mai neobişnuită decât veghea mea nocturnă.

Vântul s-a domolit de tot, cum o şi firesc, de vreme ce e prima zi de primăvară. Nu e momentul să mă gândesc la moarte, cum mă gândeam adineauri, când întreaga natură renaşte la viaţă. Aseară, la banchetul de la Lepidus, vorbeau despre moarte, întrebându-se care fel de a muri este de preferat. Am întrerupt conversaţia rostind cuvintele: „O moarte neaşteptată". Cred că am avut dreptate, căci, presupunând că am avea un răgaz nesfârşit de lung înainte de clipa supremă pentru a reflecta asupra trecutului, cum am reflectat eu în noaptea aceasta de veghe timp de câteva ore, chiar şi atunci am putea oare fi pe deplin împăcaţi cu fatalitatea evenimentului, sau am descoperi ori defini ce anume a făcut ca viaţa noastră să fie vrednică de trăit? în ceea ce mă priveşte, am limpede în faţa ochilor nenumărate scene de primejdie, de triumf, de iubire, de realizări. Mai lămurit decât toate mi se pare că văd chipul lui Gaius Crastinus. îl văd desluşit, dar ca într-un vis. Dacă ar fi să-i descriu Calpurniei impresia aceasta stranie, ar pretinde, fără îndoială, că e vorba de un avertisment supranatural să mă păzesc de ziua de astăzi. Dar nu-i felul lui Crastinus şi nu-i felul lui Caesar să dea dovadă de teamă. Am astăzi adunare cu senatul într-una din sălile de lângă teatrul lui Pompei.

În Editura enciclopedică română a mai apărui:

D. TUDOR

MARI CĂPITANI AI LUMII ANTICE

Lucrarea prof. dr. doc. D. Tudor – apărută între anii 1969 – 1972 în trei volume – prezintă 22 de căpetenii militare ale antichităţii orientale, greceşti şi romane. Printre personalităţile înfăţişate amintim: Ramses II, Tutmes III, Assurbanipal, Nabucodonosor, Cirus cel Mare, Alexandru Macedon, Miltiade, Pirus, Spartacus, Hannibal, Caius Iulius Caesar, Pompeius Magnus, Decebal, Traian. Faptele de arme ale acestor comandanţi şi oameni politici se întind în timp pe două milenii, iar în spaţiu pe un areal geografic impresionant: Europa, Africa şi Asia.

Conturând personalităţile amintite pe fundalul unor evenimente care au zguduit lumea antică, autorul face totodată substanţiale referiri la structura socială şi politică a statelor din Orient. şi din Europa, la cultura materială şi spirituală a numeroaselor popoare care-şi desfăşurau existenţa mai ales în bazinul Mării Mediterane şi în cel al Mării Negre.

În reconstituirea faptelor, a evenimentelor, autorul recurge în primul rând la operele istoricilor şi scriitorilor antici, la descoperirile arheologice, la ştirile epigrafice, dar nu neglijează nici principalele studii moderne, monografii şi alte lucrări de specialitate apărute în diverse ţări ale lumii.

Scrisă într-un stil alert, captivant, lucrarea se adresează unor largi categorii de cititori de literatură istorică, dar poate fi utilă şi specialiştilor prin seriozitatea şi veridicitatea informaţiei.

Cele trei volume ale lucrării însumează peste 1.000 de pagini şi cuprind: ilustraţii reprezentând piese din cele mai cunoscute muzee ale lumii.

În Editura enciclopedică română va mai apărea:

DECEI AUREL

ISTORIA IMPERIULUI OTOMAN

Autorul conturează procesul ascensiunii şi decăderii

imperiului, pe baza unor surse istorice de primă mână: cronici şi istorii turceşti, arabe şi persane, studii şi cercetări ale unor reputaţi istorici din Europa şi America.

Introducând pe cititor în istoria primelor state turceşti preotomane, autorul urmăreşte evoluţia lor în contextul politico-social al Asiei Mici, Orientului Apropiat şi Europei de sud-est, islamizarea şi conflictele otomanilor cu bizantinii, bulgarii, românii, ungurii ş.a. În desfăşurarea evenimentelor sunt prezentate figuri celebre de sultani care au jucat un rol însemnat în destinul acestui imperiu.

Sunt expuse particularităţile organizării statale, economice, militare şi religioase, precum şi cele ale culturii şi artei turceşti, influenţa lor asupra popoarelor cu care otomanii au venit în contact.

În urmărirea procesului de ascensiune şi de declin al imperiului, autorul are în vedere în permanenţă relaţiile otomanilor cu ţările române, insistând asupra momentelor cruciale ale acestora.

Redactor:

DUMITRU MARTINIUC

Tehnoredactor: CONSTANŢA BRÂNCIU

Coli tipar: *42, 5*

Tiparul executat sub comanda nr. 20.621 la Combinatul Poligrafic „Casa Scânteii”, Piaţa Scânteii nr. 1, Bucureşti, REPUBLICA SOCIALISTA ROMÂNIA